SLOVENSKÍ DEMOKRATI ´44-48

KAPITOLY Z DEJÍN DEMOKRATICKEJ STRANY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1944-1948

Marek Syrný

MÚZEUM SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO POVSTANIA
BANSKÁ BYSTRICA
2010

SLOVENSKÍ DEMOKRATI ´44-48

Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944-1948
MAREK SYRNÝ

Recenzenti:
Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
Prof. PaedDr. Štefan Šutaj

Jazyková úprava:
PaedDr. Miroslav Kmeť

Grafická úprava:
Ivan Kocák

Tlač:

Fotografie:
Archív Múzea SNP

Vydavateľstvo:
Múzeum Slovenského národného povstania
Kapitulská 23
975 59 Banská Bystrica
www.muzeumsnp.sk

1. vydanie

© Múzeum Slovenského národného povstania
ISBN .....

OBSAH

ÚVOD 5

ORGANIZÁCIA 7

Demokratická strana v povstaní 9
Predpoklady vzniku 9
Vianočná dohoda 10
Zastúpenie demokratov v povstaleckých mocenských štruktúrach 14
Vytvorenie Demokratickej strany 17
Činnosť v povstaleckých orgánoch 29

Budovanie Demokratickej strany v prvých mesiacoch po oslobodení 32
Prvé organizácie na oslobodenom území 32
Košický zjazd delegátov Demokratickej strany z oslobodeného územia 36
Vývoj v období pred prvým celoslovenským zjazdom 43

Prvý celoslovenský zjazd Demokratickej strany v Martine 45

Formovanie vnútorných štruktúr strany – sekcie a záujmové odbory 60
Ukrajinsko-ruská sekcia Demokratickej strany 60
Odbor mladých demokratov 65
Podnikové organizácie Demokratickej strany 81
Živnostnícke odbory 83
Úradnícke odbory 86
Ženské odbory 87

Členovia a funkcionári Demokratickej strany 90
Vývoj a štruktúra členskej základne 90
Štruktúra funkcionárskych zborov 105
Slovenskí demokrati vo vrcholných vládnych a zastupiteľských orgánoch 108
Predstavitelia Demokratickej strany v československom parlamente 108
Predstavitelia Demokratickej strany v Slovenskej národnej rade 125
Zastúpenie Demokratickej strany v československej vláde 134
Zastúpenie Demokratickej strany v Zbore poverenikov 143

Stranícka tlač 151

Hospodárske zabezpečenie strany 159

Druhý celoslovenský zjazd Demokratickej strany v Bratislave v januári 1948 163

PROGRAM 169

Vytvorenie Programových zásad Demokratickej strany v Povstaní 171

Programové tézy Demokratickej strany po oslobodení 175

Príprava nového programu strany v roku 1947 177

Programové tézy prijaté na druhom celoslovenskom zjazde Demokratickej strany 182

POLITIKA 185
Ľudová demokracia a národné výbory 187
Hospodárske otázky v politike Demokratickej strany 195
Roľnícka politika 195
Znárodnenie a konfiškácie 209
Voľby 1946 218
Snahy o vznik novej politickej strany a Aprílová dohoda 218
Predvolebná kampaň a výsledky parlamentných volieb v máji 1946 230
Slovenská otázka v politike Demokratickej strany 260
Slovenská otázka po oslobodení 260
Prvá pražská dohoda 262
Druhá pražská dohoda 266
Tretia pražská dohoda 269
Retribúcia a proces s Jozefom Tisom 273
Retribučné súdnictvo na povojnovom Slovensku, resp. Československu 273
Proces s Jozefom Tisom 279
Zahraničnopolitické otázky v politike Demokratickej strany 292
Sovietsky zväz a slovanská idea 292
Maďarská otázka a výmena obyvateľstva 297
Percepcia Poľska a problematika Hornej Oravy a Severného Spiša 304
Demokratická strana a branno-bezpečnostné zložky na Slovensku 308
Armáda 308
Zbor národnej bezpečnosti 313
Protištátne sprisahanie a politická kríza v jeseni 1947 na Slovensku 324
Protištátne sprisahanie 324
Jesenná politická kríza 333
Demokratická strana a februárový prevrat v roku 1948 343
Predstavitelia Demokratickej strany po februári 1948 358

ZÁVER 367
MENNÝ REGISTER 372
SUMMARY 381
ZUSAMMENFASSUNG 383
POUŽITÉ PRAMENE A LITERATÚRA 385

ÚVOD

Obdobie rokov 1944-1948 patrí medzi najdynamickejšie a najrozporuplnejšie obdobia slovenských dejín 20. storočia. Na jednej strane sa Slovensko počas Slovenského národného povstania vymaňuje z totality ľudáckeho režimu, aby sa na druhej strane postupne dostávalo pod silnejúci komunistický a sovietsky vplyv ústiaci do nastolenia komunistickej totality. Toto medziobdobie medzi dvomi totalitami, dobovo nazývané tiež „ľudovou demokraciou“, bolo plné prevratných systémových zmien, obrovských kontrastov a rozporov. Tie vyplývali zo samotnej štruktúry povojnovej politickej moci, o ktorú sa museli predvojnové vládne resp. odbojové demokratické politické skupiny deliť s komunistami ako novou najvplyvnejšou vládnou stranou inklinujúcou k totalitnej diktatúre. Na Slovensku sa tento boj o konečnú demokratickú či totalitnú formu povojnového režimu odohrával predovšetkým medzi dvomi politickými subjektami sformovanými v Povstaní. Prvou bola obnovená Komunistická strana Slovenska ako reprezentant zjednotenej ľavice, keď dominujúci komunisti pohltili sociálnu demokraciu na Slovensku. Jej partnerom a zároveň aj konkurentom bola novovytvorená Demokratická strana ako politický subjekt postupne integrujúci všetky neľavicové odbojové skupiny. Po vojne sa stala na Slovensku nielen najväčšou nekomunistickou stranou, ale subjektom, ktorý získal v prevažne slobodných voľbách v roku 1946 jedinečných 60 % hlasov. Sú to najlepšie výsledky, ktoré kedy na Slovensku dosiahla netotalitná strana. Demokratická strana bola v povojnovom období najvýraznejšou prekážkou v ceste slovenských komunistov k získaniu totálnej politickej moci. Stala sa nezmieriteľným odporcom Komunistickej strany Slovenska v jej snahe o odstránenie demokratických prvkov povojnového režimu, za čo boli slovenskí demokrati vystavení ostrým útokom komunistov. Na svoju aktivitu v politickom boji proti diktatúre a v prospech slobody doplatili mnohí existenčným ohrozením, dlhoročným väzením a spoločenskou degradáciu, ktorá ich postihla najmä po totálnom zisku moci komunistami vo februári 1948. Desiatky vedúcich činiteľov Demokratickej strany vtedy radšej volilo útek do exilu v Západnej Európe či v Spojených štátoch amerických, kde ideovo a organizačne prežívala strana ešte viac ako 10 rokov.

V doterajšej historiografii boli o vývoji v rokoch 1944-1948 a pôsobení Demokratickej strane v tomto období napísané desiatky kníh a štúdií. Niekto-

ré sa činnosti slovenských demokratov venovali iba povrchne, iné dosiahli pri výskume témy pozoruhodné výsledky. Medzi najprínosnejšie patria práce Karla Kaplana, Michala Barnovského, Róberta Letza, Jana Rychlíka či Jozefa Jablonického.[1] Doteraz najprepracovanejším spracovaním problematiky je širšie koncipovaná práca Štefana Šutaja *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, ktorú veľmi vhodne dopĺňa súbor dokumentov *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948)* ponúkajúci desiatky jedinečných archívnych dokumentov k téme.[2]

Ako už napovedá názov, resp. podnadpis tu predkladanej práce, nenárokuje si na komplexné spracovanie problematiky Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944-1948. Napriek tomu, že ide iba o jednu politickú stranu a o krátke historické obdobie, je to nesmierne obsiahla a zložitá téma. Jej komplexné spracovanie by si vyžadovalo ešte dlhé roky výskumu a niekoľkonásobne väčší rozsah ako má táto kniha, ktorá sa snaží vo vybraných oblastiach rozšíriť a prehĺbiť doterajšie poznatky či poukázať na niektoré doteraz obchádzané aspekty pôsobenia slovenských demokratov. Štruktúra knihy je inšpirovaná obdobnou publikáciou Jiřího Kociana o Československej strane národno-socialistickej.[3] Delí sa na tri hlavné tematické časti – organizácia, program, politika – ktoré opisujú organizačnú výstavbu, programové základy a politiku Demokratickej strany v základných otázkach povstaleckého, resp. povojnového obdobia.

Táto práca by nevnikla bez odborných rád a motivácie čerpanej od Michala Barnovského, Vojtecha Čelka, Karola Fremala, Jozefa Jablonického, Jana Rychlíka a Štefana Šutaja, za čo im srdečne ďakujem.

1 KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993; KAPLAN, K.: *Pět kapitol o Únoru*. Brno 1997; KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945-1948.* Brno 1990; BARNOVSKÝ, Michal: *Na ceste k monopolu moci*. Bratislava 1993; BARNOVSKÝ, M.: *K profilu a činnosti Demokratickej strany*. In: Soudobé dějiny, r. 1998, č. 2-3, s. 219-246; LETZ, Robert: *Slovensko v rokoch 1945-1948 na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava 1994; RYCHLÍK, Jan: *Česi a Slováci ve 20. století*. Československé vztahy 1945-1992. Bratislava 1998; JABLONICKÝ, Jozef: *Fragment o histórii*. Bratislava 2009 a ďalšie práce spomínaných autorov uvedené v časti Použitá literatúra a pramene.

2 ŠUTAJ, Štefan: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*. Bratislava: Veda, 1999; ŠUTAJ, Štefan: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948)*. Košice: Spoločensko-vedný ústav SAV, 2002, CD-ROM (prístupné aj na http://www.saske.sk/SVU/downloads/publikacie/SOPS.pdf).

3 KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948. Organizace, program, politika*. Brno 2002.

ORGANIZÁCIA

DEMOKRATICKÁ STRANA V POVSTANÍ

Predpoklady vzniku

Vznik a formovanie ***Demokratickej strany*** (**DS**) spadá do obdobia po 17. septembri 1944 v Banskej Bystrici počas *Slovenského národného povstania* (*SNP*). V tomto prelomovom období vznikla nová občiansko-demokratická strana, ktorá integrovala v sebe všetky dovtedajšie občianske odbojové skupiny. Stala sa ich jedinou politickou reprezentantkou v najvyššom povstaleckom orgáne - v *Slovenskej národnej rade* (*SNR*). Vytvorením DS vyvrcholil dlhodobý zjednocovací proces pomníchovských občianskych politických strán a odbojových skupín. Pokiaľ chceme pochopiť tento zložitý proces a motívy vzniku jedinej občianskej nekomunistickej strany v Povstaní, musíme sa najskôr bližšie zaoberať príčinami a podmienkami, ktoré tento pohyb vyvolali.

Prvým impulzom v tomto smere bola nepochybne *Žilinská dohoda* zo 6. októbra 1938 a z nej vyplývajúci nástup *Hlinkovej slovenskej ľudovej strany* (*HSĽS*) k moci, ktorý veľmi negatívne zmenil dovtedajšiu politickú tvár Slovenska. Existenčné ohrozenie neľudáckych subjektov HSĽS podnietili aj prvé úvahy a snahy ich reprezentantov (najmä agrárnikov a národniarov) o zlúčenie do väčšieho politického celku, ktorý by bol schopný účinnejšie čeliť ľudáckemu tlaku.[4] Uchopenie politickej moci na Slovensku autoritatívnou HSĽS, nátlak na spojenie všetkých neľavicových subjektov v *HSĽS - Strane slovenskej národnej jednoty*, nedemokratické voľby do Slovenského snemu a najmä podiel ľudákov na rozpade *1. Československej republiky* (*ČSR*) neskôr prinútili predstaviteľov ostatných nekomunistických strán zotrvávajúcich na platforme československej republiky k účasti na rezistencii proti slovenskému štátu a jeho režimu. Už v prvých odbojových skupinách bývalých členov agrárnej, národnej a sociálnodemokratickej strany sa stretávame s menami mnohých neskorších činiteľov DS.[5]

4 URSÍNY, Ján: *Spomienky na SNP*. Liptovský Mikuláš 1994, s. 22-23; PAULÍNY-TÓTH, Ján: *Ako došlo k 14. marcu 1939*. In: BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Robert – PODOLEC, Ondrej (ed.): Vznik Slovenského štátu. Bratislava 2008, s. 75.

5 Prvým skutočne odbojovým skupinám najskôr predchádzali iba schôdzky politických odporcov režimu. Tak sa napríklad už krátko po 6. októbri 1938 stretali na politické rozhovory neskorší hlavní reprezentanti odbojových skupín národniarov, agrárnikov a národohospodár-

Druhým dôležitým faktorom, ovplyvňujúcim splynutie neľavicových odbojových skupín a neskoršiu vnútrostranícku štruktúru DS, bol proces zbližovania rôznych ideových prúdov v občianskom odboji, resp. získanie dominantného postavenia skupiny *Ursíny-Lettrich* v ňom. Hoci v občianskom tábore možno rozlišovať viacero ideových smerov, pre neskorší vývin bolo smerodajné hlavne ich delenie podľa postoja k slovenskej otázke. Išlo buď o zástancov slovenskej národnopolitickej samosprávy (*Ursíny-Lettrich*, *národniari*, *Peter Zaťko...*), alebo naopak o zástancov idey unitárneho Československa presadzujúcich iba čiastočnú územnú decentralizáciu (*Flóra*, *šrobárovci...*). Pragmatický prístup skupiny Ursíny-Lettrich k slovenskej otázke sa stal nakoniec aj jednou z hlavných príčin, prečo sa práve oni dokázali dohodnúť s komunistami na spoločnom orgáne zjednocujúceho sa odboja. Druhou príčinou príklonu komunistického vedenia ku spolupráci s touto skupinou bol fakt, že jej odbojová činnosť sa mohla opierať o významný tábor prívržencov bývalej *agrárnej strany* a o organizácie *evanjelickej cirkvi*.[6] To bolo v odboji jej najväčšou devízou.

Tretím dôležitým momentom v procese vedúcom k formovaniu DS bol vzťah jej neskorších vedúcich predstaviteľov ku *KSS*. Vyvíjal sa od prirodzeného odmietania spolupráce s ňou, ako autoritatívnou stranou, cez odmietanie jej snáh o *Sovietske Slovensko,*[7] až po politické partnerstvo s ňou na základe tzv. *Vianočnej dohody*.

Vianočná dohoda

Na jeseň 1943 - vzhľadom k vývoju na východnom a talianskom fronte a ráznemu varovaniu československej exilovej vlády pred politickou spoluprácou s Karolom Sidorom[8] - prišiel Ján Ursíny k záveru, že spolupráca so

skych činiteľov M. Kvetko, J. Ursíny a P. Zaťko. KVETKO, Martin: *Na prelome dvoch epoch*. In: KVETKO, Martin – LIČKO, John, Miroslav (ed.): Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní. Toronto 1976, s. 105.

Na jar 1939 sa u J. Ursínyho stretajú aj F. Thurzo, J. Lichner, M. Polák, J. Styk a M. Josko. THURZO, Fedor: *Dve rozpomienky*. In: Čas, 26. 8. 1945.

Po vyhlásení Slovenského štátu dochádza aj k vzniku skutočných občianskych odbojových skupín, v ktorých boli z budúcich členov DS činní napríklad v Lichnerovej skupine J. Ursíny, J. Lettrich, M. Josko, M. Polák, F. Thurzo, J. Gašperík, V. Haviar a J. Ševčík. RYCHLÍK, Jan: *Zápisky Jána Lichnera z väzenia*. In: Historický časopis, r. 1998, č. 1, s. 120.

6 J. Ursíny bol členom generálneho hospodárskeho výboru, Ľ. Šenšel a P. Zaťko členmi generálneho presbytéria, J. Styk bol cirkevným dozorcom, M. Kvetko a Š. Kočvara boli seniorátnymi dozorcami evanjelickej cirkvi na Slovensku a pod. Bližšie pozri: OSUSKÝ, Štefan Samuel: *Služba národu II*. Bratislava 1947; a BARANOVÁ, Daniela: *Evanjelická cirkev a. v. v protifašistickom odboji na Slovensku*. In: SNP 1944 – Vstup Slovenska do demokratickej Európy. Banská Bystrica 1999, s. 145-152.

7 LETTRICH, Jozef: *Odboj a povstanie*. In: KVETKO, M. – LIČKO, J., M. (ed.): Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní, s. 79.

8 Napríklad Ján Masaryk prehlásil vo vysielaní britského rozhlasu 14. júla 1943: „Varujem

sidorovcami nie je reálnym politickým východiskom pre etablovanie sa na povojnovej politickej scéne. Nové možnosti ale naopak ponúkala spolupráca s komunistami. Iniciatívne sa preto obrátil na komunistov, s ktorými na prelome rokov 1941-1942 odmietol spolupracovať.[9] V byte Ursínyho švagra Mateja Joska sa začali rokovania Ursínyho s Gustávom Husákom a Ladislavom Novomeským, ku ktorým bol prizvaný aj Jozef Lettrich.[10] Výsledkom rokovaní medzi Ursínym, Joskom, Lettrichom a piatym ilegálnym vedením KSS (Karol Šmidke, Husák, Novomeský) bola ***Vianočná dohoda***.[11] Išlo o programovú platformu zjednotenia komunistického a občianskeho odboja.[12]

Pre neskorší politický vývin a smerovanie DS v Povstaní i po vojne je dôležité všimnúť si najmä časti Vianočnej dohody, ktoré hovorili o *Slovenskej národnej rade* (*SNR*), o zahraničnopolitických cieľoch odboja a o hospodárskej oblasti. Slová, kde je SNR charakterizovaná ako jediná reprezentantka politickej vôle slovenského národa, ktorá bude mať všetku politickú moc na Slovensku v dobe prevratu a potom ju odovzdá slobodne zvoleným zástupcom slovenského ľudu, jasne naznačujú snahu o zachovanie slovenských politických orgánov. Spolu s požiadavkou života Slovákov s Čechmi v jednom štáte na princípe rovného s rovným tak implicitne vyjadrujú politický cieľ autorov dohody v dosiahnutí *federalizácie* Československa.[13] V pasáži venovanej zahraničnej politike sa odobruje zahraničná akcia exilového prezidenta Edvarda Beneša smerom k Sovietskemu zväzu. Vyslovuje sa prianie úzkej spolupráce so slovanskými štátmi, menovite so *Zväzom sovietskych socialistických republík* (*ZSSR*), o ktorého sa má zahraničnopoliticky nová republika opierať. Tým sa zavrhli v tej dobe už nereálne idey Ursínyho a Lettrichov-

dôrazne pred všetkými návrhmi a nápadmi, ktoré by vám prišli, alebo prídu od Karola Sidora... Varujem pred Sidorom. Je to zradca.“ PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava 1995, s. 78.

9 Štátny archív (ŠA) Bratislava, fond (f.) Štátne zastupiteľstvo, č. spisu 4652/1942. *Zápisnica z vypočúvania J. Stahla, 20. 10. 1942.*

10 JABLONICKÝ, Jozef: *Príprava a vznik Slovenskej národnej rady*. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): Pohľady na slovenskú politiku. Bratislava 2000, s. 376.

11 Prvýkrát bola verejne publikovaná v Pravde 12. 9. 1945, č. 3, s. 1.

12 Vtedajšie rozhodovanie sa budúcich vedúcich predstaviteľov DS pre uskutočnenie povstania na základe spolupráce s komunistami výstižne glosujú napr. spomienky F. Thurzu: „Povstanie sme robili preto, aby sa Slováci sami oslobodili, aby mohli po vojne politicky zaváži ť... S komunistami sme sa spojili v dôvere, aby sme sa o niekoho opreli. Do roku 1941 komunisti nevedeli, čí sú. V odboji sa s nimi nespolupracovalo... Povstanie malo politický význam, aby Slováci neboli porazeným štátom.“ THURZO, Fedor: *Spomienky*. Martin, 1986 (rukopis). Za poskytnutie ďakujem Igorovi Thurzovi.

13 Porovnaj: GONĚC, Vladimír.: *Představy slovenských povstaleckých složek o státoprávním uspořádaní v souvislostech evropského odboje*. In: Slovensko na konci druhej svetovej vojny. Bratislava 1994, s. 159-162.

ho politického vodcu Milana Hodžu o stredoeurópskej federácii.[14] Posledná časť Vianočnej dohody hovorí o rozšírení myšlienky demokracie aj na pole hospodárske a sociálne a o vyrovnanejšom rozdelení národného dôchodku. To sa na prvý pohľad javí ako jasný ústupok Ursínyho skupiny ľavicovým požiadavkám silnejšie rezonujúcim v spoločnosti v každej prevratovej dobe, aj ako politický ústupok samotným komunistom. Hoci i to prirodzene vplývalo na prijatie týchto hospodárskych premís Ursínyho politickým okolím, je neodškriepiteľným faktom, že agrárnici sa snažili o zmiernenie sociálneho napätia v duchu tu prijatých zásad už dávno pre vojnou. Takže v ich politickej agende nešlo o úplne nové idey.[15]

Pri koncipovaní Vianočnej dohody šlo o vyrovnaný politický kompromis.[16] Nielen Ján Ursíny a Jozef Lettrich sa museli prispôsobiť zahraničnopolitickej orientácii budúceho Československa na Sovietsky zväz a prijať niektoré sociálne požiadavky KSS, ale aj komunisti sa prispôsobovali požiadavkám Ursínyho okolia. Za priaznivejších domácich a medzinárodných podmienok pre KSS, ako v rokoch 1941-1942, nepresadili komunisti do programu odboja dovtedy vždy presadzovanú koncepciu národných výborov a okamžitých ozbrojených foriem odboja.[17] Vianočná dohoda mala pre odboj veľmi dôležitý význam a dopad, lebo ňou bola konečne vytvorená spoločná platforma komunistického a nekomunistického odboja, odhodlaná a potenciálne schopná pripraviť masové povstanie. Hneď na začiatku sa predstavitelia oboch skupín dohodli na paritnom zastúpení oboch odbojových prúdov v SNR; teda socialistického, ktorý mal zastupovať komunistov a sociálnych demokratov, a občianskeho, ktorý mal reprezentovať všetky bývalé nesocialistické strany. Systém parity mal zabrániť možnosti prehlasovania jednej skupiny druhou a vyjadroval nutnosť vždy sa pri každom probléme dohodnúť. Prijal sa tiež preto, lebo zohľadňoval približne rovnaké percentá hlasov socialistických a občianskych strán vo voľbách v roku 1935.[18]

14 O tom, ako sa Ursínyho kooperácia s komunistami a uznávanie túrorstva ZSSR nad republikou (vynútené nemožnosťou politickej existencie v povojnovom Slovensku bez koncesií komunistom), rozchádzali s pohľadom M. Hodžu (ktorý sa nemusel v USA vyrovnávať s takouto realitou), svedčia najmä Hodžove štúdie približne z tohto istého obdobia. V nich sa stavia proti akémukoľvek vplyvu ZSSR v strednej Európe a vyzýva hlavne USA, aby všetkými dostupnými prostriedkami zastavili boľševizáciu strednej Európy. Takisto razantne sa stavia aj proti Benešovej ústretovosti v otázke sovietskeho vplyvu na Československo. Bližšie pozri: HODŽA, Milan: Federácia v strednej Európe. Bratislava 1997, s. 296-301.

15 Porovnaj: HOLZER, Gejza: *Zjazd mladej agrárnej generácie roku 1933*. In: Historický časopis, r. 1992, č. 5, s. 556.

16 LETTRICH, J.: *Odboj a povstanie*, s. 77-81.

17 Porovnaj: JABLONICKÝ, J.: *Príprava a vznik Slovenskej národnej rady*, s. 381.

18 URSÍNY, J.: *Spomienky na SNP*, s. 9.

VIANOČNÁ DOHODA

„Ideové smery na Slovensku, ktoré i po 6. októbri 1938 zotrvali na základoch protifašistickej demokracie a viedli dodnes aktívny odpor proti politickému, hospodárskemu a kultúrnemu znásilňovaniu slovenského ľudu, dohodli sa na vytvorení spoločného politického vedenia, ktorým bude Slovenská národná rada ako jediný reprezentant politickej vôle slovenského národa doma.

Úlohou a cieľom Slovenskej národnej rady je:

Jednotne a centrálne viesť boj slovenského národa za odstránenie nacisticko-nemeckého diktátu, vykonávaného i domácimi uzurpátormi politickej moci.

V prvej príhodnej chvíli prevziať všetku politickú moc na Slovensku a vykonávať ju podľa vôle ľudu dovtedy, kým slobodne zvolený zástupcovia ľudu nebudú môcť prevziať všetku moc.

Po prevzatí moci, len čo to bude možné, SNR sa postará, aby si slovenský ľud si voľne a slobodne určil svojich zástupcov, ktorým SNR odovzdá všetku moc.

SNR bude vo svojej činnosti postupovať v dorozumení s československou vládou a celým zahraničným odbojom, ktorých spoluprácu na medzinárodnom a vojenskom poli uznáva a podporuje.

Tu združené smery a zložky sa dohodli na týchto zásadách:

Želáme si, aby slovenský a český národ ako najpríbuznejšie slovanské národy utvárali ďalšie svoje osudy v ČSR, v spoločnom štáte Slovákov a Čechov a na podklade princípu rovný s rovným.

Želáme si úzku spoluprácu so všetkými slovanskými štátmi a národmi, a menovite so ZSSR, v ktorom vidíme záštitu slobodného života a všestranného rozmachu malých národov vôbec a slovanských osobitne.

Budúca ČSR má viesť svoju zahraničnú politiku v duchu týchto zásad, a preto sa má na poli zahraničnom politickom opierať o ZSSR.

Vnútorné usporiadanie budúcej ČSR má byť demokratické, majú sa však vykoreniť všetky tendencie fašistické, rasistické, totalitné, a také ktoré budú v rozpore s týmito zásadami. V tomto duchu má byť vnútorný politický režim pevne vedený, pritom však demokratický.

Treba sa vystríhať omylov a chýb minulosti.

Myšlienku demokracie treba previesť i pole hospodárske a sociálne tak, aby rozdelenie národného dôchodku medzi všetko obyvateľstvo bolo čo najvyrovnanejšie a aby život každého občana bol ľudský a dôstojný. Kultúra školstvo a výchova majú byť vedené spomínanými zásadami. Zachovaná má byť sloboda náboženských vyznaní, vylúčený má byť vplyv cirkvi na smer a vedenie štátu.

O definitívnej úprave týchto otázok rozhodnú, a to menovite o ústavnoprávnej úprave pomeru slovenského národa k národu českému, zo slovenskej strany výlučne slobodne zvolení (určení) zástupcovia slovenského národa.

A MSNP, f. VI, k. 1

Krátko po podpísaní Vianočnej dohody sa jej signatári pustili do príprav ich hlavného cieľa – celonárodného protifašistického povstania. Na prípravách Povstania sa okrem hlavných činovníkov občianskeho odboja napojených na SNR či Vavra Šrobára, zúčastnilo aj viacero iných skupín a jednotlivcov odboja, ktorí sa neskôr aktívne podieľali na politike DS.[19] Táto účasť či neúčasť neskorších členov DS na priamych prípravách Povstania sa neskôr stala aj faktorom jednej z vnútorných diferenciácií členov DS.[20]

Zastúpenie demokratov v povstaleckých mocenských štruktúrach

To, že sa Povstanie začalo 29. augusta 1944 ako reakcia na nemecké obsadzovanie Slovenska, čiže podľa nepriaznivejšieho obranného variantu v rôznom štádiu ukončenosti povstaleckých príprav, výrazne skomplikovalo etablovanie sa SNR ako vedúceho prevratového orgánu. Nepripravenosť SNR na horší variant začatia SNP posunula do centra diania Vavra Šrobára, ktorý sa uchýlil pred zaistením za organizovanie ilegálnych *národných výborov* na chatu manželov Nábělkovcov na Donovaly.[21] V snahe vyplniť vákuum absencie ústredného politického orgánu Povstania zvolal na Šrobárov podnet miestny a okresný národný výbor (ONV) v Banskej Bystrici na 1. september 1944 svoj zjazd, na ktorý boli pozvaní aj ostatní odbojári z Banskej Bystrice a okolia. Jeho cieľom malo byť založenie centrálneho politického orgánu Povstania.[22] Medzitým však prišli do Banskej Bystrice aj bratislavskí členovia SNR Jozef Lettrich, Matej Josko a Gustáv Husák. Z avizovaného ustanovenia *Ústredného národného výboru*, ktorým Vavro Šrobár mienil politicky viesť Povstanie, tak nakoniec zišlo. Predstavitelia SNR (najmä Husák) sa postavili proti tejto snahe[23] a Šrobár akceptoval SNR ako vrcholný povstalecký orgán. Povstalecká SNR tak vznikla na základe kompromisu medzi Šrobárovou skupinou a SNR. SNR ostala vedúcim orgánom odboja a Šrobárovi ľudia boli kooptovaní do tohto orgánu, pričom mali v nekomunistickej časti SNR takmer rovnaké mocenské postavenie ako Ursínyho skupina.

Od 1. do 4. septembra 1944 tvorilo SNR 7 zástupcov za *občiansky* a 6 za *socialistický blok*.[24] Občiansky blok reprezentovali vtedy 4 zástancovia dobovo prispôsobených politických koncepcií Milana Hodžu (Ján Ursíny, Jozef Lettrich, Matej Josko a Jozef Styk) a traja zástupcovia Šrobárovho politického tábora (Vavro Šrobár, Viliam Paulíny a Ivan Pietor). 5. septembra 1944 bolo na prvom riadnom zasadnutí SNR[25] prijatých ďalších 28 členov, ktorí dovtedy prišli po 1. septembri 1944 do Banskej Bystrice. Za občiansky blok to bolo 13[26] a za ľavicový 14 zástupcov, čím sa počet politických členov SNR zaokrúhlil na 40, pri paritnom zastúpení oboch politických skupín. 41. členom SNR sa stal Ján Golian, ktorý ako veliteľ povstaleckej armády zastupoval v SNR povstaleckú armádu. 3. októbra 1944 pribrali už za DS, ako zástupkyňu občianskeho odboja, Ľudovíta Šenšela, Jána Beharku, Kornela Fillu a Mateja Bobríka. Tým sa dovtedy paritný pomer politických činiteľov oboch táborov naklonil v prospech DS v pomere 24:22 členov SNR. Posledýkrát sa menil počet členov SNR 13. októbra 1944 v dôsledku prijatia gen. Rudolfa Viesta ako veliteľa Prvej československej armády (1. ČSA) na Slovensku do SNR, pričom do SNR pribrali ešte jedného zástupcu oboch politických táborov (za DS Gustáva Zemana). Tak sa pomer členov DS ku členom KSS ustálil na 25:23 v prospech DS.[27]

Z celkového počtu 25 *členov DS v SNR* bolo preukázateľne členmi a prívržencami bývalých politických strán 16 agrárnikov, 4 národniari a 1 národný socialista.[28] Podľa vnútrostraníckeho delenia členov DS v SNR (hlavne podľa

19 Svoje odbojové skupiny mali napríklad G. Zeman - predseda Revolučného národného výboru oblasť I. a Miestneho národného výboru v Banskej Bystrici, Ľ. Šenšel - liptovský senior a predseda Revolučného oblastného národného výboru v Hornom Liptove, Ľ. Linczényi - predseda Revolučného národného výboru v Poprade, P. Plánovský- organizátor odboja v armáde na východnom Slovensku, V. Ryšavý- predseda Revolučného okresného národného výboru v Žiline, A. Žiak - predseda Revolučného okresného národného výboru v Novom Meste nad Váhom, Š. Kočvara - organizátor občianskeho odboja v Giraltovciach, P. Židovský - člen rusínsko-ukrajinskej odbojovej organizácie KRASNO a spoluzakladateľ odbojovej skupiny v Sabinove, J. Mjartan - pôsobil v Bojniciach, F. Zorkóczy - pôsobil v Martine, J. Horváth - pôsobil v Starej Ľubovni, V. Thurzo - pôsobil v Dolnom Smokovci, V. Vagašský - pracoval v skupine P. Neckára, A. Šoltýs- pracoval v skupine P. Židovského, P. Švihra - napojený na skupinu J. Chovana, a vlastnú odbojovú skupinu mal aj J. Brúha. Do odboja sa zapojili aj evanjelickí kňazi P. Šlosiarik a P. Škodáček. Bližšie o spomínaných skupinách pozri: FREMAL, Karol: *Kapitoly z dejín protifašistického odboja na Slovensku v rokoch 1938-1945*. Banská Bystrica 2000, s. 167-172; JABLONICKÝ, Jozef: *Povstanie bez legiend*. Bratislava 1990; PREČAN, Vilém (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava 1965, s. 182; OSUSKÝ, Š. S.: *Služba národu II*, s. 352; PAŽUR, Štefan: *Protifašistický odboj na východnom Slovensku*. Košice, 1974, s. 82-84; KVETKO, Martin – LIČKO, John, Miroslav (ed.): *Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní*, s. 258-269 a 364-366.

20 Porovnaj: BEHARKA, Ján: *Moje reminiscencie na Slovenské národné povstanie*. In: KVETKO, M. – LIČKO, J., M. (ed.): Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní, s. 159.

21 URSÍNY, J.*: Spomienky na SNP*, s. 55.

22 JABLONICKÝ, Jozef: *Z ilegality do povstania*. Bratislava 1969, s. 340.

23 PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 966-967.

24 LETTRICH, Jozef: *O Slovenskej národnej rade*. Bratislava 1945, s. 21.

25 Archív Múzea Slovenského národného povstania (A MSNP), f. VI., krabica (k.) 1, prírastové číslo (prír. č.) 37/63.

26 S. Belluš, P. Blaho, A. Djuračka, M. Kulich, M. Kvetko, M. Polák, J. Stanek, J. Ševčík, I. Štefánik, F. Thurzo, T. Tvarožek a P. Zaťko.

27 Prepočty podľa: RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan: *Slovenské národné orgány 1943-1968*. Bratislava 1973, s. 450-451.

28 Agrárnici: J. Beharka, P. Blaho, M. Bobrík, A. Djuračka, J. Hano, K. Fillo, M. Kulich, J. Lettrich, V. Paulíny, M. Polák, J. Styk, J. Ševčík, V. Šrobár, I. Štefánik, J. Ursíny; národniari: S. Belluš, M. Kvetko, Ľ. Šenšel, F. Thurzo; národný socialista: M. Josko.

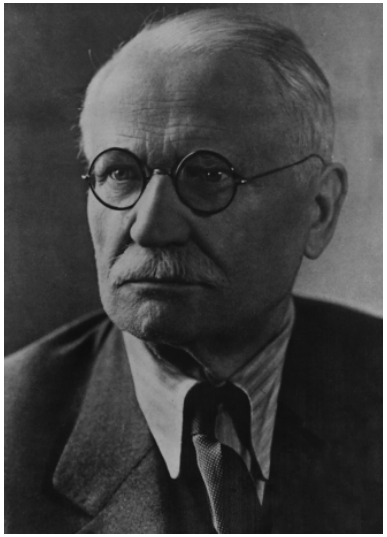

Vavro Šrobár

prístupu k slovenskej otázke) sa klub delil na dve hlavné politické krídla reprezentované Jánom Ursínym ako stúpencom politických koncepcií Milana Hodžu a Vavrom Šrobárom ako prívržencom Edvarda Beneša. Za prívržencov Ursínyho krídla v DS možno považovať časť agrárnikov (Martin Kulich, Jozef Lettrich, Milan Polák, Jozef Styk), ďalej všetkých národniarov (Samuel Belluš, Martin Kvetko, Ľudovít Šenšel, Fedor Thurzo), Zaťkových spolupracovníkov v odboji (Jozef Stanek)[29], a samozrejme Ursínyho švagra Mateja Joska. Všetkých týchto spájala predovšetkým Hodžova federatívna idea riešenia česko-slovenského pomeru, vyjadrená tiež odbojovou spoluprácou s Ursínym. K Šrobárovmu krídlu DS potom môžeme počítať jeho spolupracovníkov z odboja (Matej Bobrík, Andrej Djuračka, Július Gašperík, Viliam Paulíny, Ivan Pietor) a silne československy zameraných členov odbojovej skupiny Flóra (Ján Beharka, Pavol Blaho, Kornel Fillo),[30] ktorí podľa koncepcií exilového prezidenta Beneša odmietali akékoľvek výraznejšie zmeny v štátoprávnom usporiadaní Československa.

V *Predsedníctve SNR* od jej vzniku 1. septembra 1944 do jej prvého riadneho zasadnutia 5. septembra 1944, kedy v jej čele stálo kolektívne predsedníctvo, mali všetky dôležité skupiny odboja svoje zastúpenie. Za ľavicový blok bol v ňom komunista Gustáv Husák a sociálny demokrat Daniel Ertl, za občiansky prúd tu bol popri Hodžovom stúpencovi Jánovi Ursínym aj probenešovský Vavro Šrobár. Od 5. septembra 1944 až do porážky SNP boli spolupredsedami SNR Karol Šmidke a Šrobár. Jeho delegovanie predsedom SNR za občiansky tábor bolo však skôr ocenením jeho predchádzajúcich zásluh pri vzniku ČSR,[31] ako vyjadrením reálneho vodcovstva občiansko-demokratického tábora. Faktické vodcovstvo občianskej skupiny v SNR patrilo naďalej Ursínymu. Novým členom Predsedníctva SNR za občiansky blok, namiesto Šrobára menovaného za predsedu SNR, sa stal Jozef Lettrich. 19. septembra 1944 sa počet členov Predsedníctva SNR ešte rozšíril o Jozefa Styka a Ladislava Novomeského na 8 členov,[32] čím sa iba znova posilnila pozícia Ursínyho krídla v DS.

29 JABLONICKÝ, J.: *Povstanie bez legiend*, s. 18.

30 Bližšie pozri: JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania*, s. 130 a 246-247.

31 URSÍNY, J.: *Spomienky na SNP*, s. 75.

Na druhej riadnej schôdzi SNR 6. septembra 1944 referoval Gustáv Husák o dohode socialistického a občianskeho bloku o personálnom zložení *povereníctiev SNR*, ktoré mali byť rovnako ako Predsedníctvo SNR vykonávateľmi vládnej moci na povstaleckom území.[33] Z celkove 11 povereníctiev mal podľa zásady parity občiansky blok 5 a socialistický blok taktiež 5 povereníkov. Poverenik národnej obrany pplk. Mikuláš Ferjenčík nezastupoval ani jeden blok. Oficiálne vystupoval ako nestraník, hoci inklinoval k občianskemu odboju. Čo sa týka štruktúry a kvality získaných postov povereníctiev SNR, občianski demokrati získali štyri hospodárske rezorty (hospodárstvo, financie, pošty, verejné práce) z piatich, jeden kultúrny (školstvo) a mali dominantný vplyv na silový rezort národnej obrany. Socialistická skupina získala dva politické (vnútro, pravosúdie), dva sociálne (zdravotníctvo, sociálna starostlivosť) a 1 hospodársky rezort (železnice). Z tohto rozdelenia povereníckych postov jasne vidieť odbornú zameranosť a záujem občianskych demokratov (v tomto prípade výlučne agrárnikov) o hospodársku sféru spravovania štátu. Naproti tomu záujem socialistickej skupiny sa sústredil najmä na získanie politických a sociálnych rezortov, ktorých problémy zaberali podstatnú časť agendy socialistov a komunistov už pred vojnou.

Vytvorenie Demokratickej strany

Dodnes presne nezodpovedanou otázkou zostáva problém dátumu vzniku DS. Medzi príslušníkmi občianskeho bloku v povstaleckej SNR prevládal názor, že všetko treba prioritne sústrediť na boj proti režimu a nemeckej okupácii a neoslabovať ho straníckopolitickou prácou.[34] Preto sa najskôr vytvoril iba *Demokratický klub* zastrešujúci všetkých nesocialistických členov SNR a až neskôr sa pod vplyvom zlučovacieho zjazdu KSS a sociálnej demokracie na Slovensku pristúpilo k založeniu DS. Zjednocovací zjazd ľavice však nebol primárnym motívom vytvorenia strany, ale iba urýchlil vznik už predtým plánovaného nového občiansko-demokratického subjektu[35]. Roztrieštenosť a slabosť demokratických strán pri československej kríze v roku 1938 podnietila niektorých čelných slovenských agrárnikov uvažovať o stabilnejšom povojnovom systéme ako v 1. ČSR. Vyhovujúcim sa im javil systém troch strán: jedna socialistická pre robotníkov, jedna strana stredu pre

32 LETTRICH, J.: *O Slovenskej národnej rade*, s. 40.

33 RÁKOŠ, E.: *Slovenské národné orgány v dokumentoch*, s. 26.

34 URSÍNY, J.: *Spomienky na SNP*, s. 75.

35 Porovnaj: RYCHLÍK, J.: *Zápisky Jána Lichnera z väzenia*, s. 110; PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 642 (otázky J. Lichnera na Ursínyho a Lettricha ohľadom ich novej strany, október 1944).

Ján Ursíny

roľníkov a jedna pravicová zastupujúca „buržoáziu“. Pri roľníckej strane malo ísť o stranu pokrokovú, posunutú viac naľavo voči prvorepublikovej agrárnej strane. Táto plánovaná, sociálne reformná občiansko-demokratická strana mala aj svoj zahraničný vzor v americkej Demokratickej strane, od ktorého si v roku 1944 prepožičala meno.[36]

Vízia vytvorenia silnej zjednotenej ľavice vyvolala v občianskom tábore strach z hrozby prílišného politického vplyvu KSS v Povstaní či po vojne, a tak padlo rozhodnutie postaviť proti tejto politickej sile rovnako silné občianske zoskupenie, čím sa začala premena občianskeho bloku na stranu. Začali sa robiť hektické prípravy na vydávanie vlastného politického denníka ako protiváhy komunistickej Pravdy, aby sa nová strana aj s jej politickým programom a ideami dostala do povedomia širokej verejnosti a tlmila tak vzrast politického vplyvu KSS.

K prvému verejnému deklarovaniu sa novej strany na politickej scéne patrilo vystúpenie zástupcu DS na *Zjednocovacom zjazde* sociálnej demokracie a KSS 17. septembra 1944. Ursínyho príhovor k účastníkom zjazdu už nie je vedený za občiansky či demokratický klub členov SNR, ale je prednesený v mene „zakladajúcej sa DS, ktorá bude združovať všetky pokrokové občianske ideové smery“[37]. V povstaleckom neľavicovom tábore dominujúce Ursínyho okolie a skupiny na ňu naviazané boli už vtedy definitívne rozhodnuté vytvoriť veľkú občiansko-demokratickú strany a nepočítali s vytvorením nijakej ďalšej takejto strany. To sa prirodzene nepáčilo všetkým občianskym

36 Podľa slov neskoršieho tajomníka DS košickej oblasti M. Géciho, na svojom stretnutí s J. Stykom, J. Ursínym a J. Lettrichom u Joskovcov začiatkom roku 1944 dostal Géci na otázku, či stranícky život na Slovensku aj po vojne počíta s organizovaním Agrárnej strany, zamietavú odpoveď . Ursíny následne požiadal Lettricha, aby mu novú stranícko-politickú činnosť na Slovensku objasnil. Na to mu Lettrich povedal, že po Novom roku rokoval so zástupcami národniarov, ako aj so zástupcami iných politických občianskych zoskupení, a došli k názoru, že po vojne utvoria len jednu občiansku politickú stranu. Tá nová strana by mala mať názov ako americká – Demokratická strana. Nato Styk požiadal Géciho, aby v tomto zmysle informoval aj odbojárov na východe Slovenska, hlavne bývalých agrárnikov. *O vzniku Demokratickej strany*. In: Naše snahy, r. 1992, č. 5, s. 16.

37 *Prejav zástupcu demokratickej strany na zjednocovacom zjazde Komunistickej a Sociálno-demokratickej strany*. In: Čas, r. 1944, č. 1 (19. 9. 1944), s. 1.

skupinám. Najmä niektorí členovia Flóry výraznejšie naviazaní na exilového prezidenta Beneša a jeho okolie sa obávali „separatizmu“ Ursínyho skupiny.[38] V Povstaní (i po vojne) zohrávali však iba vedľajšiu úlohu a nemali nijakú šancu na reálne presadenie svojich politických želaní.

17. septembra 1944 uzrelo svetlo sveta aj prvé číslo tlačového orgánu tvoriacej sa DS „***Čas***“. Názov bol inšpirovaný rovnomenným časopisom, okolo ktorého sa pred prvou svetovou vojnou sústreďovali slovenskí prívrženci Tomáša G. Masaryka. Povstaleckí demokrati tak aj touto formou odkazovali na ich hlavnú zjednocovaciu líniu – masarykovskú demokraciu a československú ideu. Šéfredaktorom povstaleckého Času bol Ivan Thurzo, redaktormi Jozef Dočkal, Anton Granatier a Peter Suchanský. Majiteľom a vydavateľom bola DS, zastúpená svojím predsedom Jánom Ursínym. Na hospodárenie novín dozeralo vlastne celé hospodárske vedenie strany na čele s predsedom finančnej komisie strany Igorom Makovickým, podpredsedom Fedorom Thurzom, Jánom Záhumenským a Antonom Granatierom. Administráciu časopisu dobrovoľne viedol npor. Ján Kovaľ. Granatier sa v redakcii Času staral o jeho hospodárske otázky, Suchanský sa vyznal hlavne v technických záležitostiach vydávania novín a Dočkal sa ako stenograf zaoberal najmä spracovaním rozhlasových správ. Generálny sekreteriát strany na čele s Martinom Kulichom bol v stálom kontakte s redakciou, pričom úradujúci podpredseda strany Jozef Lettrich takmer denne dochádzal do redakcie, aby informoval o aktualitách z vedenia odboja a dohadoval s redakciou dôležité politické články. Najaktívnejšími externými prispievateľmi Času boli Anton Štefánek, Pavol Koričanský a Pavol Hronec. Povstalecký Čas bol vedený v jednoznačne protiľudáckom a protinemeckom duchu, s výrazne pozitívnym vykresľovaním Sovietskeho zväzu, čo bolo dôsledkom vtedajšieho existenčného boja povstalcov a ich odkázanosti na pomoc Sovietov.[39]

Po verejnom deklarovaní vzniku DS pred politickými partnermi v odboji i pred povstaleckou verejnosťou vyvstal pred vedením demokratov omnoho závažnejší problém. Bola ňou potreba vypracovania principiálneho, ale záro-

38 Pozri správu politického poradcu E. Beneša pre veci národnosocialistickej strany F. Uhlířa, ktorý sa ako člen vládnej delegácie ministra Němca pre oslobodené územia stretol v povstaleckej Banskej Bystrici s členmi Flóry. PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 900.

39 THURZO, Ivan: *Ako sme redigovali revolučný „Čas“*. In: Čas, 26. 8. 1945; THURZO, Fedor: *Dve rozpomienky*. In: tamtiež.

Podľa šéfredaktora I. Thurzu bol vzťah a spolupráca s banskobystrickými komunistami, resp. novinármi z Pravdy bezproblémový, lebo povstalecký Čas sa viedol v striktne protifašistickom duchu, s pozitívnymi článkami o Sovietskom zväze. Negatívny postoj voči vydávaniu a distribúcii tlače DS pociťoval iba zo strany komunistickej reprezentácie vo Zvolene, resp. v zvolenskej tlačiarni. THURZO, Ivan: *Rozpomienky*. Martin 1963, s. 848 (rukopis). Za poskytnutie ďakujem Igorovi Thurzovi.

Martin Kulich

veň dobovo reálneho straníckeho programu, ktorý by bol atraktívny pre všetky nekomunistické a neľudácke skupiny obyvateľstva, ktoré chcela DS reprezentovať. Najprepracovanejším pokusom o ucelené širšie vyjadrenie politických téz, na ktorých mala nová strana stáť, boli Programové zásady DS uverejnené v dňoch 1. až 4. októbra 1944 na stránkach Času. Program demokratov bol koncipovaný tak, aby oslovil široké spektrum nekomunistického voličstva, aby ako strana politického stredu pohltila čo najviac potencionálneho voličstva. A tak k typickým ideologickým základom agrárnej strany - agrarizmu a Masarykovej filozofii, pridáva sčasti kresťansko-sociálny reformizmus a sociál-demokratizmus, čím reaguje na silnú sociálnu klímu v prevratovej spoločnosti a snaží sa osloviť aj časť sociálnodemokratického voličstva nesúhlasiaceho so zjednotením s KSS.[40] V stručnosti by sa dal program zhrnúť tak, že cieľom demokratov bolo dosiahnuť politickú aj ekonomickú slobodu obyvateľstva založenú na parlamentnej demokracii a zmiešanom hospodárskom systéme, kde poštátnenie veľkého kapitálu znemožňuje vytváranie priveľkých sociálnych rozdieľov, ale ochrana malého a stredného podnikania pomáha dosiahnutiu prosperity a spokojnosti. Vyslovuje sa za silnú ČSR, ale so samosprávnym postavením Slovenska (po vojne otvorene presadzovaná federálizácia). Zahraničná politika sa formálne orientuje na ZSSR, ale „mentálne“ (kultúrne, politicky...) ostáva verná Západu (odmietanie vnášanie sovietkych prvkov do štruktúr slovenskej, resp. československej spoločnosti).

40 Porovnaj: MATEJKIN, Stanislav: *Stredné Slovensko a demokratická strana v rokoch 1945-1948*. Banská Bystrica 2001, s. 11-12, BARNOVSKÝ, Michal: *Na ceste k monopolu moci*, s. 20.

Programové zásady Demokratickej strany prijaté v Povstaní

Človek

Naším cieľom je kultúrny, fyzicky zdravý, duševne a mravne vyspelý, politicky slobodný, hmotne nezávislý človek, ako základ spoločnosti ľudskej a jej organizovaných zložiek: rodiny, obce, národa a štátu. Akými sú jednotlivci v národe, takým je i národ. Individualitu človeka ohraničuje ohľad na záujmy pospolitosti. Preto neuznávame za správnu zásadu: jednotlivec je ničím a všetkým je iba národ a štát. Práve tak je nesprávna zásada: národ a štát je ničím a všetkým je len jednotlivec.

Rodina

Rodina je prirodzeným zväzkom ľudí. V rodine je zdroj mravnej sily, ale môže byť i prameň úpadku jednotlivca a ľudskej spoločnosti vôbec. Rodine sa má dostať zákonnej a najmä štátnej ochrany a podpory, aby z nej vychádzali charakterní a mravní ľudia, vychovaní a slušní, ktorí majú zmysel pre povinnosti a pre ľudské uplatnenie sa.

Z toho dôvodu sa má venovať zvýšená starostlivosť matkám ako ochrankyniam rodinného šťastia, zdraviu, výchove a vzdelaniu detí a mládeže ako budúcnosti národa.

Obec

V obci má štát pevnú oporu. Obec je prvým stupňom vospolnej správy spoločných záujmov a vecí. Usporiadaná obec je predpokladom usporiadaného štátu. Preto kladieme osobitný dôraz na vyspelú, demokratickú a pružnú obecnú samosprávu. Obec nech sa stará nielen o veci poriadku a bezpečnosti, ale najmä o kultúrne a sociálne potreby občanov. Budeme sa starať o budovanie stredísk kultúrnej a osvetovej činnosti stavbou kultúrnych domov, zakladaním knižníc, čitární, javísk, biografov, ihrísk, kúpalíšť, zdravotných ústavov, detských útulkov, starobincov atď. Za tým účelom treba postaviť finančné hospodárenie obcí na pevný a trvalý základ.

Obecná samospráva nech je v rukách skúsených a statočných ľudí, ktorí požívajú dôvery. Bude vecou demokratického a našim pomerom všestranne vyhovujúceho obecného zriadenia, aby sa táto požiadavka dôsledne uplatnila.

Národ

Slovenský národ, ako samostatná etnická jednotka, musí mať zaistené všetky predpoklady všestranného, politického, mravného a hmotného rozvoja. Slovenský národ je spoluzakladateľom a spolutvorcom ČSR, preto nech mu slúžia všetky zariadenia a prostriedky štátnej moci a správy. Slovenčina bude na Slovensku úradnou rečou a vyučovacím jazykom na školách všetkých druhov a stupňov. Okrem toho nech je na území celého štátu popri češtine štátnou rečou. Školy, kultúrne ustanovizne, osvetové zariadenia a podniky nech sú prostriedkami na pestovanie národného ducha, národnej výchovy a vzdelanosti. Akékoľvek prekážky na dosiahnutie týchto cieľov nech sa odstránia. Spoločenské stavy a triedy nemôžu sa stavať do protivy s funkciou národa a štátu. Záujmové skupiny nech sledujú zlepšenie existenčných podmienok svojich príslušníkov bez ašpirácií na politické ovládnutie iných spoločenských vrstiev.

V Československej republike chceme mať moderný, pokrokový, vnútorne usporiadaný a vyrovnaný, spravodlivý právny štát, ktorý v najvyššej možnej miere zabezpečí štát udržujúcim slovanským národom, Čechom a Slovákom, objektívne podmienky všestranného rozvinutia, hospodárskeho a kultúrneho pokroku a mravného i hmotného blahobytu. Politická rovnoprávnosť oboch týchto národov, ako aj zaistenie možností ich úplného ľudského žitia sú pre nás samozrejmou vecou. Preto musí byť dohoda medzi Čechmi a Slovákmi jasná, pevná a definitívna. Ani jeden občan, ktorý si riadne plní svoje zákonom a mravom uložené povinnosti, nesmie mať pocit, že sa mu v akomkoľvek smere krivdí len preto, že je príslušníkom niektorého národa, rasy, niektorej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, spoločenskej triedy alebo politickej strany. Československá republika nech je národným štátom oboch slovan-

ských národov, ktoré sa dobrovoľne rozhodli vytvoriť tento štátny zväzok a navždy v ňom zotrvať. Chceme, aby ČSR bola jednotným, nedeliteľným, slobodným a demokratickým štátom s vylúčením separatistických a politicko-odstredivých cieľov.

Inonárodné menšiny, nakoľko ich nebude možné z lona Republiky vylúčiť veľkorysou zámenou za vlastných príslušníkov z cudziny, dostanú také práva, aké im zaručí nový medzinárodný poriadok a akých budú účastní Slováci v domovských štátoch týchto menšín.

Nemecká a maďarská menšina v kritickej situácii sa dokázala nebezpečenstvom pre vnútornú odolnosť Republiky. Preto sa vynasnažíme, aby štátu nepriateľsky zamerané vrstvy týchto menšín sa odstránili z územia nášho štátu.

Všetky menšiny, ktoré preukázali svojou činnosťou protifašistické zmýšľanie a vernosť k Československej republike, budú požívať občianskych práv a ochrany zákona.

Slovanské menšiny na území nášho štátu budú požívať plné občianske i politické práva a treba im zaistiť možnosť slobodného, kultúrneho i národného rozvoja.

Idea štátu

Prezident - Osloboditeľ zanechal odkaz, že národy sa udržujú tými ideami, z ktorých vznikli. I vzkriesená ČSR musí mať každému občanovi jasnú a samozrejmú štátnu myšlienku, ktorá jej dáva zmysel a vnútorný obsah. Štátnou ideou ČSR je, aby oba štát udržujúce národy a všetci ich príslušníci a občania našli v nej ochrankyňu slobôd a práv, záruku pokroku, blahobytu a šťastného života. Štátna idea musí sa stať presvedčením, za ktoré bude ochotný každý občan priniesť všetky obete, i vlastný život. Tejto myšlienke má slúžiť podnikanie akéhokoľvek druhu každého a všetkých, najmä národná výchova, kultúra a osveta. Činnosť, ktorá sa dostáva do rozporu s ideou štátu, je škodlivá a ako taká má sa zamedziť, i keby ináč bola akokoľvek odôvodnená. Pretože ČSR je štátom slovanských národov, má sa zámerne podporovať každé úsilie, ktoré je spôsobilé psychologicky, výchovne, kultúrne, národne a rečové zblížiť oba naše slovanské národy. Za tým účelom nech sa napomáha rozumné zbližovanie a prirodzené snahy Čechov a Slovákov po vzájomnom zjednotení duchovnom, kultúrnom, hospodárskom a sociálnom. Takto ČSR najlepšie splní svoje poslanie slovanského štátu.

Slovensko

Zo skutočnosti, že Slovensko prispelo k vlastnému oslobodeniu, že má predpoklady pre svojský národný vývoj, plynie, že chce mať v Republike také politické, hospodárske a kultúrne postavenie, ktoré síce neohrozí jednotu Republiky, avšak zaistí mu podmienky nehateného všestranného vývinu. Nástojíme na tom, aby politická účasť Slovenska na zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci bola primeraná jeho váhe a sile, najmä, aby bola personálna politika, celá štátna administratíva, školstvo, súdy a štátne podniky na Slovensku v rukách domácich ľudí. Hospodársky rozvoj Slovenska nech je umožnený primeranou účasťou na štátnych investičných podnikaniach, nech sa dobuduje komunikačná sieť a nech sa všemožne podoprie súkromné podnikanie poľnohospodárske a priemyselné, obchod a živnosti, najmä s ohľadom na medzinárodný obchod, na clá a na tarify. Turistickému ruchu na Slovensku má sa venovať zvýšená starostlivosť. V sociálnom ohľade nech sa berie zreteľ na nižšiu životnú úroveň prevažnej časti slovenského ľudu, na dobudovanie zdravotných zariadení, najmä štátnych zdravotných ústavov. Na kultúrnom poli nech sa dovŕši výstavba školstva každého druhu a tak nech je zaistený kultúrny rozvoj Slovenska.

Vnútorná a zahraničná politika

ČSR má byť demokratickou republikou. To znamená, že zdrojom všetkej moci v štáte má byť ľud. Ľud sa účastní na tejto moci pomocou svojich zástupcov, volených podľa priameho, rovného, tajného a všeobecného hlasovacieho práva. Vôľa ľudu má byť rozhodujúcou vždy, všade a vo všetkom. Táto zásada predpokladá slobodu politického prejavu a tlače a práva zhromažďovania. Sloboda jednotlivca je základným predpokladom politickej slobody oboch

národov, tvoriacich ČSR. Bez politickej slobody nemôže byť demokraticko-republikánskeho štátneho zriadenia.

Sloboda presvedčenia a prejavu, sloboda umeleckého tvorenia a sloboda vedeckého skúmania dáva možnosť plného rozvinutia všetkých kultúrnych zložiek národa. Pod slobodou sa však nerozumie svojvôľa a zlovôľa, namierená proti samému príkazu slobody.

Lež sloboda presvedčenia a prejavu musí mať i svoj cieľ pracovný, svoj mravný zmysel, ktorý vidíme v zásade humanity. Všetky zložky kultúrneho života samy od seba i vedené demokratickými snahami majú smerovať nielen k zľudšteniu života, vyrovnávaniu sociálnych rozporov v národe a štáte, ale i k svornosti medzi národmi a k preklenutiu rasových a kultúrnych priehrad. V našom národe pôjde predovšetkým o zdemokratizovanie kultúry tak, aby čo najširšie vrstvy nielen požívali jej plody, ale i samy ju mohli tvoriť svojím spôsobom, aby sa kultúrne aktivizovali.

Aby demokratické štátne zriadenie neviedlo k vnútropolitickému rozkladu, potrebné je normatívne upraviť organizačné pravidlá politického života, najmä pokiaľ ide o počet politických strán, o zásady ich organizácie a pod.

ČSR začlení sa do medzinárodnej spolupráce podľa zásad povojnového usporiadania sveta a podľa záujmov Republiky. V tomto ohľade na prvom mieste bude stáť spolupráca Republiky so slovanskými národmi, najmä ZSSR a so spojeneckými a spriatelenými štátmi. Zahraničná politika Republiky nech má na zreteli taký smer, ktorý prispeje k vnútropolitickému poriadku, k hospodárskemu zaisteniu Republiky, k posilneniu jej medzinárodnej spolupráce a bezpečnosti a k udržaniu trvalého mieru.

Zameranie zahraničnej politiky Československej republiky je podmienené jej zemepisným položením, jej tradíciou a jej doterajším kultúrnym a hospodárskym vývojom.

Svetová veľmoc, s ktorou susedíme, je Sovietsky zväz, jeho tmelivom je veľkoruský národ. Rusofilská tradícia v slovenskom národe je súčasná s jeho národným upovedomením. Slovenský národ vždy hľadal povzbudenie, vieru a oporu v slovanskej myšlienke a v najužšej spolupráci najmä s národom ruským. Z toho vyplýva, že v úzkej spolupráci so Sovietskym zväzom a s ostatnými demokratickými slovanskými štátmi môžeme a musíme nájsť záruku našej nezávislosti a slobodného národného vývoja. Len takáto úzka spolupráca nám zaistí trvalú bezpečnosť a mier.

Západná kresťanská kultúra bola a zostáva základom celého nášho národného upovedomenia a vývinu. Tieto zväzky chceme a musíme udržať v záujme ďalšieho rozvoja celej našej civilizácie.

Preto chceme sledovať v zahraničnej politike smer svetový a spolupracovať nielen so Sovietskym zväzom, ale aj zo západnými demokratickými veľmocami, aby sme pomohli udržať a trvalé zabezpečiť svetový mier.

Sme si vedomí, že len v úprimnej zhode a spolupráci svetových veľmocí je a zostáva záruka mieru proti fašistickej agresii. Naše miesto je a zostáva, v dôsledku našej slovanskej tradície, vo všetkých okolnostiach po boku najsilnejšieho slovanského štátu SSŠR.

So svojimi susedmi chceme spolupracovať hospodársky, kultúrne i politicky vo vedomí, že len veľké hospodárske priestory umožňujú pozdvihnutie hmotného blahobytu a kultúrnej úrovne národov.

V presvedčení, že hraničné spory medzí nami a Poľskom sa konečne vyriešia k obapolnej spokojnosti, chceme mať a udržať priateľský a spojenecký zväzok s demokratickým Poľskom.

S Rakúskom sme nijakých sporov nemali a Československá republika bola s ním v priateľskom pomere, ktorý hodláme obnoviť, len čo sa Rakúsko zbaví nacistického nánosu a stane sa skutočnou demokraciou bez veľkonemeckého zamerania. Rakúsko hospodársky i kultúrne je na rovnakej úrovni s nami, a preto je naším záujmom, aby sme sa čím prv dorozumeli s ním na hospodárskej i politickej spolupráci.

I s Maďarskom želáme si vyriešiť staré spory, vyvolané feudálnou šľachtou a meštianskymi imperialistami maďarskými. Keď sa Maďarsko úprimne a raz navždy zriekne imperialistických snov obnoviť staré Uhorsko v historických hraniciach a pretvorí sa v skutočne demokratický štát, sme ochotní s ním vstúpiť do najužších hospodárskych stykov v obapolnom záujme nášho hospodárskeho rozvoja.

Kultúrna politika

Kultúrny pokrok je nielen úlohou moderného štátu, ale aj predpokladom hmotného blahobytu národa. Hoci sme v tomto ohľade dosiahli v poslednom štvrťstoročí veľké úspechy, predsa ešte nedržíme krok s inými vzdelanými národmi. Preto štátna správa má sa postarať o pozdvihnutie kultúrnej úrovne všetkých vrstiev národa, o výdatnú mravnú a hmotnú pomoc a podporu národnej kultúre a osvete, ktorá nech je prístupná všade a každému bez ohľadu na jeho sociálne možnosti. Kultúrna politika nech nemá na zreteli len náukovú stránku občana, ale predovšetkým pestovanie charakterných, svojich povinnosti si vedomých, mravne založených, pracovitých a vyrovnaných ľudí, ktorí budú vychovaní v zásadách humanity, demokracie, nacionalizmu a slovanofilstva.

Kultúrne snahy nášho národa majú v tomto smere predovšetkým rozvíjať svoj demokraticko-humanitný program v oblasti slovanských národov, jemu etnicky najbližšej, vzdelávať ho zložkami rozmanitej kultúry národov SSSR, demokratického Poľska, Juhoslávie a Bulharska, prijímať, pretvorovať a odovzdávať svoje osobitné príspevky do spoločnej slovanskej pokladnice; konečne sprostredkovať styk s kultúrnymi zložkami ostatného sveta.

V duchu týchto zásad sa všemožne pričiníme, aby všetka tlač a kultúrna tvorba sa zbavila fašistického zaťaženia, luhárstva a prekrúcania skutočnosti, budeme napomáhať rozvoj tlače, novinárstva, knižnej tvorby, umeleckej i vedeckej produkcie, ale nie sa spôsob bežiaceho pásu, ale podporou iniciatívy osôb a inštitúcií, aby kultúrne snaženie nášho národa bolo rozmanité, bohaté vo všetkých zložkách a pritom sociálne funkčné v duchu spomenutých už zásad.

Tomuto cieľu nech slúži predovšetkým školstvo všetkých stupňov a kategórií, ktoré treba dôsledne poštátniť, osobne a vecne tak vystrojiť, aby bolo spôsobilé splniť zodpovedné úlohy modernej školy. Nie menšiu starostlivosť treba venovať i vedám, umeniu, literatúre, reči atď.

Sme za reformy v školstve. Pretože pravá reforma je reformou vtedy, keď sa reformuje najprv v duchu, žiadame vykonať opatrenia v najširších kultúrnych inštitúciách, aby duch opravdivej ľudovej demokracie a sociálnej spravodlivosti, zrodený z boja proti nacizmu, zavládol v plnom rozsahu a rozšíril sa na celé školstvo a osvetové centrá. Preto reformy v školstve nemajú byť povrchné a formálne, rušiace napr. záujmové druhy škôl, ale majú to byť reformy vecné, ideové, pretvárajúce psychológiu učiteľa i žiaka, jeho postoj k životu a osvete.

Rovnaký význam ako školstvu treba pripísať i národnej osvete, ktorej úlohou je nahradiť nedostatky školského vzdelania a národnej výchovy tým vrstvám národa, ktorým sa ich v minulosti nedostalo, a potom vychovávať ľud v duchu aktuálnych potrieb štátu a národnej pospolitosti. Národnej osvete pripadajú významné úlohy starať sa o národné tradície, pestovať lásku k vlasti, národu, reči, práci a k povolaniu.

Náboženské presvedčenie je jedným zo základných práv slobodného človeka. Náboženstvo bolo od najstarších čias nerozlučnou súčiastkou mravnej a duchovnej kultúry ľudstva. Takým aj ostane. Náboženstvo nech pomáha pestovať medzi ľuďmi a národmi lásku a pravdu, zmysel pre mravnú dokonalosť a všeľudské i večné hodnoty. Takto chápané náboženstvo má byť zložkou školskej výchovy a národnej osvety. Cirkvi, ako formy náboženských spoločností, majú nárok na štátnu ochranu a podporu len do tej miery, pokiaľ skutočne vykonávajú funkcie, sledované pravým náboženstvom. Využívanie cirkvi a jej zariadení na nenáboženské ciele, najmä na politiku, bude zamedzené. Pomer cirkvi k štátu a naopak treba upraviť v duchu zásady: slobodná cirkev v slobodnom štáte. Lež treba uvážiť zrelosť doby pre dôsledné uplatnenie tejto zásady.

Hospodárska a finančná politika

Zásady hospodárskej a sociálnej politiky sú do značnej miery determinované spoločenským zriadením. Náhľady v tomto smere podliehajú stálemu vývinu. Ani jedna zo známych hospodárskych sústav, už či ide o individualistickú alebo o kolektivistickú, sama osebe neposkytuje podklad pre vhodné riešenie hospodárskych a sociálnych otázok Slovenska. Preto neprikláňame sa jednoznačne ani k jednej z nich. Zásadne zastávame princíp súkromného vlastníctva, ako aj s ním súvisiacej zmluvnej slobody a voľnej súťaže. No, zároveň kladieme požiadavku obmedzenia platnosti týchto zásad do takej miery, do akej to vyžadujú ohľady na hmotné, kultúrne ä sociálne potreby širokých vrstiev národa.

Súkromné vlastníctvo slúži na jednej strane zdravému pobádaniu k usilovnej práci, vzbudzuje záujem o tvorbu hodnôt a o slobodnú činnosť vôbec, čím zabezpečuje jednotlivcovi i národnému kolektívu hospodársku a sociálnu nezávislosť. Preto je jeho existencia odôvodnená. Na druhej strane jeho neobmedzená platnosť často zvádza na vykorisťovanie spoločensky slabých a na bezohľadné hromadenie bohatstva do malého počtu rúk. Aby sa tomuto zabránilo, chceme mu uložiť aj funkciu sociálnu. Preto musíme usmerniť jeho používanie s náležitým ohľadom na potreby celej národnej pospolitosti, a to i za cenu skrátenia práv jednotlivca.

Zmluvná sloboda vyplýva zo zásady súkromného vlastníctva. Preto jej obmedzenie vo verejnom záujme je práve tak odôvodnené ako obmedzenie samého súkromného vlastníctva. Voľná súťaž patrí medzi prostriedky ľudského zdokonaľovania a hospodárskeho pokroku. Jednako treba ju obmedziť tam, kde slúži neodôvodnenému hromadeniu hospodárskych ziskov a vykorisťovaniu sociálne slabých, ďalej kde je príčinou neželateľných sociálnych výkyvov.

Pokladáme i naďalej za významný prostriedok hospodárskej politiky, aby štát usmerňoval hospodársku činnosť. Bude nevyhnutné obmedziť zmluvnú slobodu, aby sa mohla upravovať výroba, rozdeľovanie a spotreba statkov tak, ako to záujem slovenský, ale i československý vyžaduje, a tieto dve hľadiská treba zjednotiť.

Ako reklamujeme demokraciu pre politické usporiadanie štátu, tak isto treba prízvukovať demokratické inštitúcie i na poli hospodárskeho podnikania. Týmto snahám nevyhovuje ani liberalizmus, ani socializmus. Liberalizmus je prekonanou konštrukciou. Socializmus vo svojej pôvodnej .podobe, najmä nakoľko sleduje revolučné zmeny hospodárskej a sociálnej oblasti, je v niektorých ohľadoch prakticky neuskutočniteľný. No, tie požiadavky tohto systému, ktoré v našich pomeroch možno uskutočniť bez naštrbenia záujmov národného kolektíva, si osvojujeme a chceme ich uviesť do života v takej miere, v akej to naše pomery dovoľujú.

Povaha nášho hospodárstva vyžaduje stály zreteľ na predajné a nákupné možnosti v zahraničí. Preto pri usmerňovaní nášho hospodárstva musíme ich brať v úvahu. Treba i naďalej sledovať naše staré zahraničné trhy a venovať osobitnú starostlivosť zveľadeniu našich hospodárskych stykov so Sovietskym zväzom, ktorý je naším najbližším priateľom a i hospodársky najsilnejším susedom. Hospodárske bohatstvo oboch štátov poskytuje veľké možnosti pre rýchly vzostup vzájomného obchodu.

Musíme bezpodmienečne trvať na tom, aby sa záujmy Slovenska v obchodnej politike zahraničnej v každom prípade rešpektovali.

Obnoviť hospodárske hodnoty, zničené za vojnových úkonov, je najnaliehavejšou úlohou hospodárskej politiky nášho štátu. Obnovu treba uskutočniť podľa týchto zásad:

a) obnova obcí a miest nech sa zakladá na premyslenom pláne, ktorý uváži potreby kraja i hľadisko celoslovenské, najmä čo sa týka pomerov ľudnatosti, zdravia, dopravy, zárobkových príležitostí a poľnohospodárskeho hľadiska odborného;

b) obnovu výrobných podnikov, prípadne ich zariadení treba uskutočňovať v rámci celoštátneho rekonštrukčného plánu a brať zreteľ na prírodné podmienky, ako aj na populačné pomery. V rámci obnovy treba aj zintenzívniť pôdohospodársku výrobu, mechanizovať výrobu

živnostenskú a rozšíriť výrobu priemyselnú. Vo výrobe poľnohospodárskej najmä treba dbať, aby sa obnovil rýchle stav dobytka, ako aj hospodárskeho náradia;

c) náklady, potrebné na obnovu, musí znášať celé obyvateľstvo podľa svojich hospodárskych možností. Vospolnosť zrejme vyžaduje, aby po skončení obnovovacích prác všetci obyvatelia boli rovnako postihnutí hospodárskymi následkami vojny.

Medzi najúčinnejšie prostriedky odstránenia hospodárskych a sociálnych protiv, vytvorených platnosťou princípu súkromného vlastníctva, pokladáme družstevné podnikanie, ktorému treba zaistiť náležitú podporu. Dôležité je, aby členovia družstiev boli osobne zúčastnení na ich podnikaní a aby sa im zachovala nenaštrbená samospráva.

Úverová politika musí sa tak plánovať a regulovať, aby pomáhala uskutočniť ústredný" hospodársky plán. Úver má mať funkciu národohospodársku a sociálnu a nemá slúžiť na zväčšovanie hospodárskych a sociálnych nezrovnalostí. Preto sa musí dbať, aby sa výhodného a primeraného úveru dostalo aj malým a stredným podnikateľom.

Jednotnú menu československú pokladáme za významnú podmienku priaznivého vývoja celoštátneho slovenského hospodárskeho života, ako aj za základný predpoklad zjednodušenia hospodárskeho styku v novej Republike.

Československá menová, politika musí sa viesť tak, aby hospodársky vývoj jednotlivých častí Republiky rovnako ovplyvňovala. Peniaz musí byť pevným a stálym meradlom hodnôt. Preto sme za najrýchlejšiu stabilizáciu meny na úrovni, ktorá si vyžiada čo najmenej obetí od širokých vrstiev pracujúceho ľudu. Stabilitu meny treba trvalé zabezpečiť. Prostriedky menovej politiky nesmú sa stať brzdou hospodárskeho podnikania ani celkového hospodárskeho života. Preto ceduľový ústav musí byť pružným žriedlom úverov hospodársky odôvodnených. No, musíme sa brániť proti snahám zvyšovať kúpnu silu obyvateľstva hospodársky neodôvodneným rozmnožovaním obeživa.

V úzkej súvislosti s pevnosťou meny je stálosť cenovej hladiny. Preto trváme na takej cenovej politike, ktorá by zavčasu zabránila neodôvodnenému vzostupu cien, najmä potrieb každodenných. Cenová politika musí nájsť prostriedky aj na to, aby cudzozemské statky i pri obetiach štátnej pokladnice dodávala spracovateľom alebo spotrebiteľom za také ceny, ktoré by nepôsobili rušivé na celkovú cenovú hladinu.

Prednou úlohou nášho sociálne-hospodárskeho snaženia bude sledovať pomer medzi cenovou a dôchodkovou hladinou. Treba dvíhať reálnu náplň dôchodkov tak, aby príjem pracujúceho človeka predstavoval stále rastúcu kúpnu silu, takže by sa aj blahobyt širokých vrstiev nášho ľudu stále zvyšoval. Musíme zmariť každý zásah, ktorý by nás brzdil v sledovaní tohto konečného vysokého cieľa. Preto pokladáme vrchnostenskú kontrolu cien, miezd a platov za potrebnú.

Treba pamätať na účelnú organizáciu peňažníctva, ktorého úlohy treba vytýčiť v súlade s vývinovými predpokladmi hospodárskeho života. Treba sa snažiť o hospodárnosť peňažníctva a o jeho účelné rozvetvenie, najmä koncentráciou bánk, aby čo najlepšie mohlo úspory zhromažďovať a čo najlacnejšie poskytovať svoje služby. Pousilujeme sa o zvýšenú kontrolu celkového hospodárenia peňažných ústavov a postaráme sa, aby správne plnili svoje úlohy.

V tejto svojej snahe budeme všemožne podporovať rozvoj peňažníctva vôbec a ľudového zvlášť, najmä sporiteľní a družstevných peňažných ústavov. Sme za ponechanie obchodných bánk, ako peňažných stredísk obchodného a priemyselného podnikania na podklade súkromného vlastníctva.

Vzhľadom na mimoriadny význam peňažných ústavov budeme dbať, aby sa v ich vedení uplatnili výlučne osoby štátne, národne a mravne úplne spoľahlivé a odborne kvalifikované, aby sa tak zamedzilo akékoľvek špekulovanie na škodu štátu a národných záujmov.

Roľníkovi treba poskytnúť pomoc vzhľadom na povahu a potreby štátu. Sme za poľnohospodárske plánovanie. Plánovanie zaručuje poriadok vo výrobe, účelnosť investícií a istotu

v zásobovaní. Pôda, práca a potrebné peniaze na výrobu rastlinnú a živočíšnu, správne plánovanú, zabezpečia nielen chlebovú postať národa, ale sú aj prostriedkom na rozvinutie jeho duchovných a mravných hodnôt.

Sme za presunutie osevných plánov na úrodné prinavrátené južné územia, kde získame opäť vegetačný náskok oproti ostatným oblastiam Republiky. To nám umožní prísť včaššie na domáce trhy so zvláštnymi plodmi a tým nám zabezpečí časovú prednosť na trhu.

Sme za sociálne reformy v poľnohospodárstve, najmä tiež za veľkorysú vnútornú presídľovaciu akciu. Lež treba sa postarať, aby presídlenci boli v nových pomeroch dostatočne hmotne zabezpečení, aby sa na pôde v prípade neúrody alebo pohromy nielen udržali, ale pôdu aj zveľadili.

Pozemkovú a lesnú reformu treba uskutočniť dôsledne. Maloroľník, ktorý väčšinou hospodársky živoril, má predovšetkým dostať podporu v podnikaní v takom rozsahu a v takej forme, aby pomáhala tvoriť predpoklady na zvýšenie úrovne jeho života, na jeho hospodársky pokrok a blahobyt.

Slovenská dedina, ako typická zložka slovenského života, tvorkyňa a ochrankyňa národných tradícií, nech je zúčastnená na všetkých vymoženostiach kultúry a civilizácie, ako aj na vymoženostiach sociálnych, tak aj práca na pôde aby sa primerane zveľaďovala, ale i uľahčovala a oceňovala. Zintenzívňovanie a mechanizovanie poľnohospodárskeho podnikania treba všemožne podporovať.

Sme za sústavnú elektrizáciu vidieka, za mechanizáciu v poľnohospodárstve a za pôdohospodárske meliorácie.

Sme za úpravu vodných tokov, za stavbu ochranných hrádzí, za zriaďovanie vodných nádržiek na rozličné hospodárske potreby a sme za zásobovanie vidieka zdravou pitnou vodou. Keď uskutočníme všetky tieto naše snahy, zvýšime výrobnosť poľnohospodárstva, zmenšíme možnosť strát, zabránime živelným pohromám a uľahčíme a spríjemníme život roľníka na vidieku.

Konečne chceme odstrániť cenový nepomer medzi výrobkami poľnohospodárstva a priemyslu, lebo tento nepomer spôsobuje pokles výnosnosti hospodárenia na pôde a tým spôsobuje aj útek z vidieka do miest a postupné vyľudňovanie vidieka.

Pretože roľníci, remeselníci a drobní obchodníci tvoria prevahu národa, treba im, ako stredným výrobným a distribučným vrstvám, zaistiť predpoklady slušnej existencie aj vhodnou vnútornou a zahraničnou politikou, zakladaním odborných škôl, výskumných ústavov, organizovaním záujmových organizácií, úpravou cien, taríf a tržných pomerov, budovaním dopravných prostriedkov atď.

Vzhľadom na naše populačné prebytky musíme sa starať o rozmnožovanie pracovných príležitostí ďalším industrializovaním Slovenska. Budovanie priemyslu musí sa diať jednak s ohľadom na hospodárske pomery celého štátu, jednak s ohľadom na jeho hospodársku orientáciu v Európe. Chceme budovať len také podniky, ktoré nám zaistia trvalé pracovné príležitosti. Pri určovaní miesta závodu chceme brať ohľad najmä na pomery populačné.

Sociálna politika

Sociálna politika zaberá čím ďalej tým väčší úsek modernej štátnej politiky. Od správnej sociálnej politiky závisí do veľkej miery spokojnosť a blahobyt národa, najmä hmotné a tým aj politické uspokojenie jeho najširších vrstiev.

Sme za takú sociálnu politiku, ktorá zvýši životnú úroveň sociálne najslabších na úroveň dôstojnú slobodného a nezávislého človeka. Tento cieľ možno dosiahnuť len spravodlivým rozdelením všetkých hodnôt, už či sú produktom ľudskej práce alebo darom prírody, slušnou úpravou zaslúženej mzdy, obmedzením hromadenia neprimeraných majetkov a dôchodkov. Rozdelenie dôchodku a majetku nech sa deje tak, aby neboli uprednostňovaní ani skracovaní jednotlivci, ani stavy/ani spoločenské triedy. Preto sme zásadne za také sociálne reformy, ktoré -rýchle a účinne zaistia dosiahnutie práve uvedených cieľov.

Chceme školiť náš pracujúci ľud, aby pri všeobecnom vzdelaní školskom zmizli i posledné stopy zaostalosti a aby náš pracujúci ľud dosiahol vyššej úrovne na poli národnej i politickej výchovy a vzdelanosti. Odborné školstvo priemyselné, hospodárske i podnikové musí sa zreorganizovať tak, aby dávalo záruku, že odborné školy vychovávať budú taký dorast, ktorý obstojí vo veľkej súťaži výroby na poli medzinárodnej práce.

ČSR nech je sociálne spravodlivým, moderným, pokrokovým a spoločensky vyrovnaným štátom.

Predpokladom a zmyslom života človeka je práca a jeho uplatnenie sa v ľudskej spoločnosti a na jej prospech. Práca je mravnou i ľudskou povinnosťou človeka. Bez nej niet života, niet osobného šťastia, ani pokroku, ani blahobytu. Kto nepracuje, nemá nárok na tieto predpoklady ľudského života na jeho vyššom stupni. Štát má povinnosť zabezpečiť a chrániť prácu ľudí pracovitých a prácechtivých, ako zasa má právo nútiť do práce ľudí, vyhýbajúcich sa práci. Treba sa starať o prácu pre každého práceschopného člena našej národnej pospolitosti. Pracovnému právu má sa venovať čo najstarostlivejšia pozornosť. Štát nech usmerňuje výrobu plánovitými zásahmi tak, aby vylúčil nezamestnanosť, najmä robotníctva všetkých kategórií a duševných pracovníkov. Zásadne sme proti riešeniu nezamestnanosti podporami. Treba ju riešiť zamestnaním a prácou, každého podľa jeho síl a schopností. Cudzincom treba umožniť prácu len tak, aby to nebolo na škodu domácich pracovných síl, a len natoľko, ako sa jej dostáva našim príslušníkom v cudzine. Sme proti riešeniu nezamestnanosti emigráciou do cudziny, ktorá, ak už nemôže byť vôbec zamedzená, nech je aspoň obmedzená na najmenšiu mieru. Z povahy ČSR, ako národného a slovanského štátu, plynie, aby doma našli chlieb predovšetkým príslušníci štát udržujúcich národov tak, aby ho nemuseli hľadať v cudzine.

Pomer zamestnanca a zamestnávateľa nech je zákonom upravený tak, aby existencia sociálne slabšieho nebola závislá od ľubovôle sociálne silnejšieho. Zrušenie pracovného pomeru nech je zákonom obmedzené na najnevyhnutnejšie prípady.

Rozviazaniu pracovného pomeru nech v každom prípade, kde sú stránky nie spokojné, predchádza urýchlené preskúmanie nestranným rozhodčím fórom. Svojvôľu zamestnávateľa v tomto smere treba vylúčiť. Bezdôvodné prepustenie zamestnanca zo služby treba kvalifikovať za trestný čin a bezdôvodné prepustenie väčšieho počtu zamestnancov treba pokladať za dôvod na dosadenie vnútenej správy do príslušného podniku na určitý čas.

Na účinnú ochranu existenčných záujmov nielen zamestnaneckých vrstiev a iných spoločenských vrstiev nech sú vytvorené povinné záujmové, resp. odborové organizácie a korporácie, aby sa tak na poli sociálnom, hospodárskom a kultúrnom uhájili záujmy pracujúcich, najmä aby sa ich všestranná úroveň pozdvihla.

Vo väčších závodoch treba vytvoriť závodné výbory s oprávnením chrániť hospodárske, sociálne a kultúrne záujmy zamestnancov, ako si to denný život vyžaduje, a to tým spôsobom, aby sa uplatnili aj záujmy podniku a záujmy celku.

Popri ochrane práce nemenej dôležitou starosťou je určovanie príjmov, najmä platov a miezd, a dôsledný dozor nad ich dodržiavaním. Každá práca nech je odmenená primerane výkonu a hodnote so zreteľom na zabezpečenie slušnej životnej úrovne pracovníka, príslušníkov jeho rodiny a ďalšieho chodu podniku. Otázka platov a miezd je predovšetkým sociálnou otázkou, ktorú usmerňuje štát, a len potom súkromnoprávnou vecou zamestnávateľa a zamestnanca. Treba zabezpečiť, pokiaľ je to len možné, každému človeku existenčné minimum. Všetky mimoriadne dôchodky jednotlivca treba postihnúť vhodnou daňovou úpravou.

Nakoľko by ohľad na riadny chod podniku nedovolil vyriešiť starostlivosť o rodinu zamestnanca rodinnými príplatkami v dostatočnej miere, ako aj v prípadoch, kde zárobok roľníka, alebo živnostníka by nestačil na dôstojné živobytie mnohočlennej rodiny, bolo by treba túto otázku riešiť osobitne, a to prípadne priamou podporou zo štátnych prostriedkov v prospech

živiteľov mnohočlenných rodín.

Vhodne upravená účasť pracujúcich na výsledkoch podnikania je odôvodnená, ale uskutočniť sa môže s príslušným ohľadom na potrebu iniciatívy, jednotného vedenia a tvorby odôvodnených kapitálových rezerv, potrebných na rozvoj výroby. Tam, kde to lepšie poslúži sociálnym potrebám a verejným záujmom, budeme za zospoločenštenie dôležitých priemyselných podnikov a bánk, najmä vo forme družstevnej.

V záujme zachovania práceschopnosti každého človeka až do jeho staroby je povinnosťou štátu dbať o starostlivosť a o verejné zdravotníctvo. Treba zákonom zabezpečiť ochranu života a zdravia telesne pracujúcich vrstiev ustavičným zlepšovaním pracovných prostriedkov a vhodnou úpravou pracovného a odpočinkového prostredia (ochranné zariadenia v podnikoch, zdravé ubytovanie, lacná a výživná strava, zariadenie na rekreáciu, na oddych atď.). Bytovej kultúre a hygiene robotníkov, poľnohospodárskych robotníkov a deputátnikov, maloroľníkov a roľníkov, drobných živnostníkov, úradníkov a obchodníkov nech sa venuje mimoriadna pozornosť a starostlivosť. Štát a územné zväzky samosprávy nech vynaložia v tomto smere čo najväčšie úsilie. Ohľad na zdravie národa má byť prednou úlohou osvety a národnej výchovy. Veľký dôraz kladieme nielen na stavbu nemocníc a sanatórií, ale aj na povinné periodické lekárske prehliadky tak detí ako i dospelých, na poradne a iné sociálne zdravotné zariadenia. Ochrana zdravia a odborná liečba nesmie byť viac privilégiom majetných vrstiev, ale záujmom a povinnosťou štátu a národa. Zdravotná služba nech je celkom v rukách štátu a každý, kto hľadá pomoc pri ohrozenom zdraví, nech má možnosť získať ho znova za taký poplatok, ktorý je úmerný jeho majetkovým pomerom.

Liečba nech sa vykonáva starostlivo a individuálne. Lekárskemu dorastu nech sa dostane dôkladného odborného vzdelania, prípravy a výchovy.

Sme zásadne za vhodné a našim pomerom primerané vyriešenie otázky sociálneho poistenia všetkých vrstiev národa bez ohľadu na ich povolanie a zamestnanie. Pokiaľ je sociálne poistenie už uzákonené, sme za jeho reformy, a to v tom zmysle, aby v ňom zavládlo čo najúzkostlivejšie hospodárenie, aby jeho správa bola odbyrokratizovaná, lekárska služba, najmä čo sa týka prehliadok a predpisovania liekov, úľav v čakacej lehote atď., zreorganizovaná. Sociálnym poistením, spravodlivo rozvrhnutým na všetky zainteresované zložky národa, účelne organizovaným a štátom dotovaným i kontrolovaným, chceme vyriešiť jeden z najťažších, ale pritom najčasovejších problémov sociálnej politiky moderného štátu, ktorý si činí nárok na to, aby bol sociálne pokrokovým.

SNA Bratislava, f. DS, k. 5

Činnosť v povstaleckých orgánoch

Formálne prejavy strany sú jedna vec, oveľa dôležitejšia je však jej konkrétna činnosť, ktorá oveľa viac ako prehlásenia odzrkadľuje skutočný charakter strany. Rokovania SNR prebiehali väčšinou hladko a bez diskusií. Väčšina všetkých nariadení SNR bola hneď po prečítaní referujúcimi jednomyseľne, niekedy bez rozpravy, niekedy s malými pripomienkami prijatá. Po úvodných hlavných organizačných nariadeniach SNR, mali ešte veľmi dlho legislatívnu iniciatívu v SNR hlavne občianski demokrati.[41] Len málo-

41 Išlo hlavne o J. Lettrichom predkladané 3 školské osnovy zo 6. septembra 1944: O poštátnení školstva na Slovensku, O zrušení nemeckých a maďarských škôl okrem ľudových a zákaz konania bohoslužieb v nemeckej a maďarskej reči, O zrušení zákazu koedukácie. Mali za úlohu vytlačiť ľudácku ideológiu zo škôl a eliminovať aktivity spomínaných národností.

kedy boli pozície diskutujúcich vyrovnané. Väčšinou diskusie viedli iba demokrati o odborných otázkach a problémoch, ale postupne sa hlavne Gustáv Husák z členov KSS stáva aktívnym. Z demokratov bol najaktívnejším Jozef Lettrich, ďalej do diskusií v pléne SNR aktívne vstupovali aj Pavol Blaho, Matej Josko, Martin Kvetko, Viliam Paulíny, Ivan Pietor, Jozef Styk, Vavro Šrobár, Ivan Štefánik, Ján Ursíny, Fedor Thurzo, Tomáš Tvarožek a Peter Zaťko. Komunisti sa zapájali do diskusií prevažne iba pri prejednávaní sociálnych problémov a opatrení, a pri kritike armádneho velenia. V hospodárskych alebo právnych otázkach pripomienkovali návrhy nariadení len komunisti zo zainteresovaných povereníctiev, avšak z občianskeho tábora malo pripomienky vždy aj veľa nerezortných predstaviteľov. Nerezortní zástupcovia KSS v SNR nemali mnohokrát o hospodárskych otázkach presné informácie, často operovali s neoverenými informáciami nezainteresovaných ľudí z regiónov, chýbal im odborný odhad alebo navrhovali hospodárske opatrenia v čase, keď už ich demokrati dávno uskutočnili.[42]

Jedinou vážnejšie rozpornou agendou rokovaní povstaleckej SNR vo vzťahoch demokratov a komunistov bola kritika ozbrojených zložiek Povstania – armády a partizánov, podľa toho, ktorá politická skupina mala v tej ktorej bojujúcej zložke svoj dominantný vplyv. Tak KSS kritizovala armádu za vojenské neúspechy obviňujúc vedenie a dôstojníkov armády zo zlého velenia. Zo „slabej“ odhodlanosti vojakov bojovať za vec Povstania vyvodzovala potrebu maximálnej aktivizácie politickej osvety v armáde.[43] Proti tomu stavala DS kritiku partizánov za ich svojvôľu pri podriaďovaní sa vojenským akciám a protiprávnym výčinom v spoločnosti (násilie voči civilnému obyvateľstvu, nezákonné zaberanie majetku ...).[44] Z tejto kritiky

Ďalej to bolo aj Ursínym predkladané nariadenie O zaistení nemeckých a arizovaných podnikov, ktorým sa predišlo nežiaducim majetkovým presunom a zabezpečil sa ich riadny chod cez vnútené správy. Bližšie pozri: LETTRICH, J.: *O Slovenskej národnej rade*, s. 29.

42 Príkladom môže byť aj odhad hodnoty strojového vybavenia firmy Lichardus. Zatiaľ čo komunista R. Strechaj ju odhadoval na 200 miliónov, jej skutočná hodnota bola 2 milióny Ks. Takisto zástupca KSS požadoval presun živého inventára zo Žrebčína v Ondrašovej na povstalecké územie v čase, kedy už všetky takéto reálne akcie boli Povereníctvom hospodárstva dávno vykonané.

43 Po strate Turca došlo na siedmom zasadnutí SNR 22. septembra 1944 k ostrej kritike armádneho velenia zo strany KSS. J. Mazúr dokonca hrozil nahradením vtedajšieho velenia povstaleckého vojska sovietskymi dôstojníkmi. Na obranu vojenského velenia vystúpil iba J. Ursíny, poukazujúc na objektívne zapríčinené prehry povstaleckého vojska, bez väčšieho pričinenia jeho velenia. Diskusiu uzavieral G. Husák požiadavkou očisty a zvýšenej politickej výchovy v povstaleckej armáde, na základe čoho rozhodla SNR uvoľniť zo svojich radov 40 politických činovníkov (20 z každej politickej strany) pre vykonávanie osvety v armáde. ŠIMUNIČ, Pavel: *Povstalecká Slovenská národná rada*. In: Pohľady na slovenskú politiku. Bratislava 2000, s. 409.

44 Najväčšou aférou v tomto smere bolo prejednávanie tzv. Sliačskych vrážd v SNR 14. septembra 1944. P. Zaťko na ňom požadoval prísne potrestanie partizánov zodpovedných za vraždu predsedu Obilnej spoločnosti pre Slovensko Jána Klinovského, napojeného na občiansky odboj.

partizánov vyvstávala potom oprávnená snaha demokratov podriadiť partizánov armáde (zriadenie *Rady na obranu Slovenska* 12. 9. 1944). Avšak takéto vyhranené stanoviská oboch politických skupín dokázali potlačiť do úzadia, pokiaľ šlo o zásadnú podporu vo veciach armády či partizánov, potrebnú k úspešnému boju proti spoločnému nemeckému nebezpečenstvu.

Pre neskorší vnútrostranícky vývin DS, hlavne v otázke neskoršieho predsedu strany, je potrebné pozorovať aktivitu hlavných vodcov DS Jána Ursínyho a Jozefa Lettricha. Ursíny býval na zasadnutiach SNR pomerne málo, väčšinou len keď sa prejednávali návrhy jeho rezortu. Politicky sa prejavoval iba pri miernení odborných rozporov medzi jednotlivými demokratmi. Naproti tomu Lettrich bol v SNR omnoho aktívnejší ako Ursíny, ale nemal takú autoritu u členov DS, keďže mnohí z nich boli oveľa starší a skúsenejší ako on. Okrem toho bol Ursíny väčšinou slovenských agrárnikov považovaný za nástupcu Milana Hodžu ešte v 1. ČSR a mal väčšie politické skúsenosti ako Lettrich. Politickoorganizačné záležitosti a dohody medzi DS a KSS navrhovali a o nich informovali o nich zväčša iba Lettrich alebo Husák, čo je symptomatické hlavne vzhľadom na ich neskoršie povojnové pôsobenie vo vedení svojich strán.

Zo zasadnutí Zboru povereníkov v povstaleckom období sa zachovala iba jediná zápisnica zasadnutia zo 17. októbra 1944. Aj na tomto zasadnutí Zboru opäť jasne dominovali zástupcovia DS, hlavne pri hospodárskych otázkach. Pomer diskutérov bol 3:1 v prospech DS, pričom zástupcovia KSS mali iba drobné pripomienky či otázky. Komunisti sa nedokázali v diskusiách proti značne intelektuálne a odborne vybaveným demokratom, lepšie disponovaným pre riadenie štátu, presadiť.[45]

Celková spolupráca DS s KSS v povstaleckých orgánoch bola viac-menej vždy bezproblémová a k vážnym politickým sporom vlastne ani nedošlo. To nakoniec s odstupom času potvrdili aj neskorší hlavní politickí oponenti z oboch strán.[46]

A MSNP, f. VI., k. 1, prír. č. 37/63.

Na základe intervencií aj ďalších občianskych demokratov v SNR boli títo previnilci nakoniec odsúdení vojenským súdom na trest smrti a popravení. TEREN, Štefan: *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Liptovský Mikuláš 1994, s. 259.

Ďalšou takouto aférou bol odvoz hotových cigariet namiesto pripravených strojov na ich výrobu z ohrozenej Banskej Štiavnice do povstaleckého zázemia partizánmi. Tým prišiel povstalecký štát o možnosť výroby cigariet a zisku z ich predaja, v dôsledku čoho V. Paulíny, J. Lettrich a iní demokrati žiadali vyvodiť voči týmto partizánom prísny trest. RÁKOŠ, E.: *Slovenské národné orgány v dokumentoch*, s. 114-115.

45 A MSNP, f. VI., k. 1, prír. č. 37/63.

46 Správa G. Husáka pre moskovské vedenie KSČ o vzniku, priebehu a výsledkoch SNP z 5. februára 1945. PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 971; LETTRICH, Jozef: *Dejiny novodobého Slovenska*. Bratislava 1993, s. 164.

Bližšie k politickým vzťahom a vývoju počas povstania pozri: MIČEV, Stanislav a kolektív: Slovenské národné povstanie 1944. Banská Bystrica 2009, s. 123-132.

BUDOVANIE DEMOKRATICKEJ STRANY V PRVÝCH MESIACOCH PO OSLOBODENÍ

Prvé organizácie na oslobodenom území

DS začala získavať širšie členstvo a budovať svoju organizačnú štruktúru na oslobodenom území východného Slovenska až začiatkom roku 1945. Jej počiatočným handicapom bolo, že pre väčšinu obyvateľstva bola málo známou. Veď Povstanie bolo teritoriálne obmedzené iba časť stredného Slovenska a strana sa vo vtedajších vojnových podmienkach ani riadne nedoformovala, nieto ešte, aby sa dostala hlbšie do povedomia širšej verejnosti. V prvých týždňoch až mesiacoch preto často vystupovala aj ako demokratický, občiansko-demokratický blok či občiansky blok, aby ju dokázalo menej informované obyvateľstvo ľahšie identifikovať. Názov Demokratická strana sa ale nepoužíval aj z toho dôvodu, že miestni nekomunistickí aktivisti nemali bez spojenia a jednoznačných pokynov od vedúcich predstaviteľov strany jasno, či toto pomenovanie nebolo iba povstaleckým provizóriom, či sa nebudú obnovovať aj niektoré predvojnové strany - najmä agrárna strana, ktorá by sa ľahšie etablovala, ako relatívne neznáma nová DS. Na druhej strane jej značnou výhodou bolo, že tvorila jedinú organizovanú politickú silu občianskeho zamerania. Obnovenie ľudovej strany (aj keby zmenenej a prispôsobenej povojnovým reáliám) nepripadalo v úvahu, najmä nie krátko po vojne, či si musel uvedomovať každý, kto nebol fanaticky naviazaný na ľudácky režim. Preto väčšina neľavicového obyvateľstva automaticky inklinovala k DS. Stále však existovalo značné percento váhajúcich a vyčkávajúcich, ktorí sa ešte nechceli viazať na stranu, ktorá nebola vyprofilovaná, resp. kalkulovali s možnosťou obnovovania bývalých strán.[47]

Pri počiatočnom organizovaní DS na oslobodenom východnom Slovensku išlo o činnosť založenú na aktivite jednotlivcov a od decembra 1944 do januára 1945 sa nedá hovoriť o koordinovanej a systematickej politickej práci. Šťastím však bolo, že sa v tomto ťažkom období mohla oprieť

47 Dokonca aj v okresných národných výboroch ustanovovaných na východnom Slovensku do začiatku apríla 1945 ostávala až štvrtina ich nekomunistických členov stále mimo štruktúr DS. Porovnaj: JABLONICKÝ, Jozef: *Slovensko na prelome*. Bratislava 1965, s. 198.

o osobnosti a niekdajšie organizácie bývalej agrárnej strany, ktorá mala práve v tomto regióne najsilnejšie pozície.[48]

Prvá informatívna schôdzka zakladateľov DS na oslobodenom území sa uskutočnila 17. januára 1945 v Trebišove u rodičov mladého agrárneho aktivistu Michala Géciho. Zúčastnili sa na nej Ján Ursíny, Tomáš Tvarožek, Fedor Hodža, Vavro Šrobár, Ivan Štefánik, Peter Zaťko, Pavol Koričanský a Andrej Žoldoš. Ursíny tu informoval predstaviteľov miestneho občianskeho odboja (Géci, Koričanský, Žoldoš) o dohode povstaleckých predstaviteľov nekomunistických skupín o vytvorení DS, ktorá mala po vojne združovať demokraticky orientovanú časť obyvateľstva ako protiváhu KSS. O niečo neskôr sa zišli zástupcovia DS Michalovského a Trebišovského okresu v Bánovciach nad Ondavou v dome miestneho seniora J. Tomašuľu, kde prerokovali niektoré organizačné otázky utvárania strany.[49]

Riadne zakladanie organizácií DS sa tak mohlo začať až po 19. januári 1945, keď už boli oslobodené viaceré mestá východného Slovenska ako Košice, Prešov, Bardejov, Levoča, Spišská Nová Ves a iné. Prvá miestna organizácia DS bola v Prešovskom okrese založená koncom januára 1945 a prvá okresná organizácia v Košiciach 18. februára 1945. Košice sa vtedy postupne stávali centrom politického života na oslobodenom území. Demokrati pre potreby svojej okresnej organizácie obsadili v meste budovu bývalej agrárnej strany, kde úradoval aj dočasný užší organizačný výbor a neskôr tiež ústredný sekretariát DS na čele s Fedorom Hodžom. Do 7. marca 1945 mali demokrati vybudované okresné sekretariáty v okresoch Gelnica, Košice, Levoča, Medzilaborce, Prešov, Vranov, Spišská Nová Ves, Spišské Podhradie, Trebišov, Michalovce, Giraltovce. Od 11. marca 1945 pôsobil okresný sekretariát aj v Poprade a najneskôr od 24. marca 1945 dochádzalo k organizovaniu DS aj okrese Stropkov.[50] Do konca marca boli založené už i miestne organizácie strany vo väčšine obcí spomínaných okresov, ale napríklad vo Svidníku nebola ešte ani v júni 1945 založená stranícka okresná organizácia, ba dokonca v Snine bola miestna organizácia DS založená až 21. augusta 1945. Okrem vyšších reprezentantov DS na oslobodenom území sa do organizačnej práce pri budovaní strany zapájali desiatky miestnych aktivistov, predovšetkým z radov občiansko-demokratického odboja.[51]

48 LIPSCHER, Ladislav: *K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918-1938*. Bratislava 1966, s. 111.

49 ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, s. 50.
M. Géci v rozhovore z roku 1992 neuvádza mená P. Koričanského a A. Žoldoša. *O vzniku demokratickej strany*. In: Naše snahy, r. 1992, č. 5, s. 16-17.

50 Napríklad sekretariát v Kežmarku pôsobil aj v okresoch Levoča a Spišská Stará Ves.

51 ŠUTAJ, Štefan: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, s. 50.

Aby sme získali bližšiu predstavu o tom, ako vtedy prebiehalo ustanovovanie prvých okresných organizácií strany, môžeme pre ilustráciu uviesť príklad z Prešova. K riadnemu vytvoreniu tunajšej okresnej organizácie strany došlo 25. marca 1945 za prítomnosti ústredného tajomníka DS Fedora Hodžu. Na voľbe okresnej organizácie sa zúčastnilo asi 400 reprezentantov miestnych organizácií strany, ktorí volili 15 členné okresné vedenie. Pri voľbe veľký dôraz kládol na rovnomerné zastúpenia všetkých obcí okresu. Preto, okrem neskoršieho poslanca Viktora Zavackého z Prešova, v ňom boli väčšinou neznámi zástupcovia dedín okresu. Za pozornosť tiež stojí, že už na týchto prvých schôdzkach okresných organizácií strany sa prízvukovala nutnosť reorganizácie národných výborov rovnomernejším zastúpením DS v nich.[52]

Pozitívnu úlohu v rozvíjaní organizácií DS, najmä v okresoch Košice a Sobrance, zohrala aj bývalá Strana slovenskej národnej jednoty, ktorá počas vojny reprezentovala Slovákov na území pripojenom prvou Viedenskou arbitrážou k Maďarsku. Niektorí jej významní činitelia – napr. niekdajší predseda Emanuel Böhm, katolícky kňaz Anton Harčár a iní - vstúpili po oslobodení do radov DS a prispievali tak k hlbšej identifikácii sa obyvateľstva s noou stranou.[53]

Ďalším mobilizačným pozitívom v organizovaní DS bolo od 4. marca 1945 vydávanie prvého povojnového straníckeho tlačového orgánu Demokrat, ktorého redakcia sídlila v Košiciach. Ich prostredníctvom mohli demokrati v masovejšom meradle propagovať svoju stranu a rozširovať svoje politické koncepcie. V úvodníku prvého čísla Demokrata sa prihovoril čitateľom vtedajší predseda DS Ján Ursíny. Okrem obligátneho poďakovania Sovietskemu zväzu a Červenej armáde za oslobodenie a potvrdenia snahy o pokračovanie spolupráce s Moskvou aj po vojne, prízvukoval hlavne idey, s ktorými sa neskôr demokrati s komunistami značne rozchádzali. Vravel o tom, že DS bude šíriť slobodu a rovnosť, a vyzdvihol individualizmus slúžiaci slovenskej spoločnosti. Deklaroval eminentnú snahu demokratov o nacionalizáciu majetku, ale na princípe súkromného vlastníctva, a nie ľavicového zoštátňovania.[54]

Organizovanie DS na strednom a západnom Slovensku v apríli a máji, resp. júni 1945 vykazuje viaceré pozitívne odlišnosti od budovania strany na východnom Slovensku. Pomohla tomu všeobecná situácia, kedy sa na východe republiky ujali svojej civilnej správy československé resp. slovenské

52 ŠA Prešov, f. DS, inventárne (inv.) č. 1. *Zápisnica zo založenia Okresnej organizácie Demokratickej strany v Prešove*.

53 Bližšie pozri: ŠUTAJ, Štefan: *Košice a občianske politické strany v rokoch 1945-1948*. In: Človek a spoločnosť (internetový časopis), r. 1999, č. 3. http://www.saske.sk/cas/archiv/3-99/index.html

54 *Čo chce Demokratická strana.* Ružomberok, 1945, s. 10-12.

centrálne či regionálne orgány. To okrem iného znamenalo zníženie počtu negatívnych zásahov Červenej armády do budovania miestnych štruktúr DS. Vzrástlo tiež sebavedomie nekomunistických aktivistov presadzovať zmeny v zložení národných výborov, v ktorých získali jednoznačnú dominanciu razantnejší komunisti, napriek ich všeobecne nižšej akceptácii obyvateľstvom. Na druhej strane výraznejšiemu, menej problémovému rozvoju straníckych štruktúr DS napomáhali predovšetkým centrálne i regionálne stranícke orgány a ich skúsenosti z vytvárania DS na východnom Slovensku. Takto pomáhalo zlepšenie vonkajších všeobecných, ale aj vnútrostraníckych faktorov k tomu, že na strednom a najmä na západnom Slovensku vznikajú organizácie DS už pár dní po oslobodení a nie sú zakladané tak náhodilo a improvizovane ako na východe Slovenska. Aj tu však platí, že ich zakladateľmi boli spočiatku najmä predvojnoví aktivisti agrárnej strany, resp. poprední nekomunistickí odbojoví činitelia sledujúci formovanie nekomunistického politického tábora v DS. Pre ilustráciu zakladanie straníckych organizácií v západnej časti Slovenska si možeme poslúžiť príkladmi utvárania strany v Žiline a Šaštíne. Popredný funkcionár DS v Žiline Vavro Ryšavý si na to spomína nasledovne: „*Hneď v prvých dňoch po oslobodení zvolal som s vedomím Kubiša do budovy Roľníckych vzájomných pokladníc schôdzu demokratov z odboja (Kubiš, Dr. L. Nádaši, Ryšavý) a vplyvných ľudí z mesta – riaditeľa Ivana Zorkóczyho, Jakuba Žilinského, farára Fedora Ruppeldta, riaditeľa filiálky národnej banky v Žiline Blaža, riaditeľa reálky Jána Mjartána... Tu sme ustanovili miestnu a okresnú organizáciu DS, pričom Kubiš bol predsedom, Ryšavý tajomníkom a Zorkóczy Ivan pokladníkom*."[55] V Šaštíne došlo k založeniu DS už 22. apríla 1945, kedy miestny prípravný výbor strany (A. Úlehla, Š. Gašparín, R. Petzner, J. Macháček a P. Schreiber) zvolal jej zakladajúce zhromaždenia. Prípravný výbor proklamoval politické ciele DS v budovaní novej Československej republiky na základe rovnosti Čechov a Slovákov, kde slovenský národ bude „vlastným pánom" vo svojej krajine. Ďalej informoval, že v novej republike je možné stranícky sa organizovať iba v DS alebo KSS. Preto vyzvalo všetko demokraticky zmýšľajúce obyvateľstvo, aby vstúpili do DS, ktorá bude hájiť záujmy všetkých sociálnych vrstiev. Prípravný výbor akcentoval najmä uspokojivé riešenie slovenskej otázky v povojnovej ČSR a obhajovanie záujmov demokratického Slovenska práve cez DS. Výzva končila prevolaniami: „*Nech žije slobodný slovenský národ! Nech žije demokratická Československá republika*."[56]

55 RYŠAVÝ, Vavro: *Žilina a Slovenské národné povstanie*. New York 1981, s. 116.

56 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. DS, k. 11.

Prvé organizácie strany vo februári a marci 1945 sa pravdepodobne zakladali bez konkrétnejších organizačných smerníc. Prvé predbežné smernice pre organizáciu, ktoré boli rozširované tiež ako plagát,[57] boli vydané pravdepodobne v apríli resp. máji 1945, zrejme až na základe dohôd prijatých na košickom zjazde delegátov DS z oslobodeného územia zo začiatku apríla 1945. Podľa týchto predbežných smerníc mohol byť členom DS každý, kto podal prihlášku a táto bola prijatá miestnou organizáciou DS. Miestna organizácia mala byť zriadená v každej obci, kde je v DS organizovaných viac ako 20 miestnych obyvateľov. Obce s menším počtom členov mali mať aspoň dôverníka a organizačne boli pričleňené k najbližšej obci, kde bola založená DS. Miestnu organizáciu mal viesť výbor zložený z dôverníka, jeho zástupcu, pokladníka a 2 členov výboru, pričom na každých nových 50 členov organizácie pripadal nový člen výboru.

Okresné organizácie boli spravované valným zhromaždením a výborom. Valné zhromaždenie pozostávalo z 2 delegátov každej miestnej organizácie DS (dôverník a 1 člen zvolený valným zhromaždením miestnej organizácie), pričom na každých ďalších 100 členov miestnej organizácie pripadal ďalší delegát. Úlohou valného zhromaždenia bola voľba výboru okresnej organizácie. Výbor okresnej organizácie DS mal pozostávať z okresného dôverníka, jeho zástupcu, pokladníka a z najviac 10 členov výboru. Malo sa dbať na to, aby členovia výboru reprezentovali celý okres, čiže pochádzali z rôznych obcí a oblastí okresu. Hlavnou náplňou okresného dôverníka bolo spravovanie organizačných vecí okresnej organizácie, najmä sprostredkovávanie styku vyšších zložiek straníckej organizácie s nižšími.

Na spravovanie viac ako 10 okresov mohli byť zriadené oblastné organizácie DS, ktoré mal opäť spravovať výbor a valné zhromaždenie, zložené z delegátov okresných organizácií. V tomto čase ešte neboli špecifikované práva a úlohy oblastných organizácií.

Ústrednú organizáciu DS podľa predbežných smerníc tvorilo valné zhromaždenie, ústredný výkonný výbor a predsedníctvo strany.[58]

Košický zjazd delegátov Demokratickej strany z oslobodeného územia

Ústredie DS pôsobilo až do mája 1945 v Košiciach, kde bolo 4. apríla 1945 ustanovené tiež prvé povojnové predsedníctvo strany, jej výkonný i širší výbor. Stalo sa tak na zjazde delegátov DS z oslobodeného územia. Bolo zvolané hneď na druhý deň po príchode československej reprezentácie z Moskvy, kedy sa dostavil na oslobodené územie aj Ján Ursíny a ostatní

57 Tamtiež.

58 Tamtiež, k. 5.

predstavitelia DS, ktorí sa zúčastnili moskovských rokovaní.

Tomáš Tvarožek

Predsedníctvo vtedajšej DS malo 13 členov. Predsedom DS sa v Košiciach stal Ján Ursíny, podpredsedami Jozef Lettrich (ktorý bol vtedy ešte na okupovanom území), Ján Lichner, Jozef Styk, Milan Polák, Andrej Takáč a Andrej Žoldoš. Generálnym tajomníkom sa stal Fedor Hodža, hospodárom Tomáš Tvarožek, organizačných referentom Ján Tomaška, šéfom tlače a propagácie Martin Kvetko, politickým referentom Ján Beharka a preverovacím a osobným referentom Pavol Koričanský.

V 24-člennom Výkonnom výbore DS boli okrem predošlých 13 členov Predsedníctva DS ešte 4 referenti (legislatívny, kultúrny, sociálny a hospodársky), archivár a kronikár a po dvaja zástupcovia zväzu roľníkov, zväzu robotníkov a zväzu mládeže.[59]

30-členný širší výbor DS sa skladal z vlastných 18 členov,[60] 6 členov do neho náležalo z titulu svojej funkcie členov SNR, resp. ako členov ústrednej vlády či Zboru povereníkov (5 členov), a jeho členom bol tiež Pavol Švihra ako zapisovateľ.

Pri prvotnom skúmaní personálneho zloženia vrcholných riadiacich orgánov DS stojí za povšimnutie najmä fakt, že niekdajší spolupredseda povstaleckej SNR a čestný predseda DS Vavro Šrobár v tomto období figuruje už iba ako člen širšieho výboru. Dostáva sa v štruktúrach strany na menej významnú pozíciu, čím klesá v strane vplyv aj tej skupiny predstaviteľov povstaleckej DS, ktorí s ním bližšie spolupracovali. Jeho mocenský zostup súvisí s upevneným si pozícií Ursínyho skupiny. Tá sa mohla výrazne oprieť najmä o prívržencov agrárnej strany, ktorí vždy viac inklinovali k Hodžovmu či Ursínyho slovenskému agrarizmu, než ku Šrobárovmu, ktorý bol bližší

59 Z významnejších možno spomenúť najmä legislatívneho referenta V. Slávika, kultúrny referát mal na starosti ešte povstalecký riaditeľ rozhlasu G. Rapoš a sociálny a hospodársky referát mali na starosti tiež významní odbojoví reprezentanti J. Ševčík a P. Blaho. Stranícky archív bol zverený riaditeľovi Slovenského národného múzea v Martine J. Gerykovi a Zväz mládeže zastupoval V. Štefánik.

60 Medzi riadnymi členmi širšieho výboru môžeme nájsť významných celoslovenských, menšinových, resp. regionálnych reprezentantov občianskeho odboja ako V. Veleckého, P. Židovského, P. Plánovského, Ľ. Linczényiho, P. Lettricha a ďalších. Ale tiež je tu reformovaný a rímsko- aj gréckokatolícky farár.

unitarizmu. Okrem toho, v Povstaní bola Šrobárova pozícia - aj vďaka tomu, že sa pri jeho prepuknutí nachádzal v správny čas na správnom mieste – neodškriepiteľná a mal tu rad významných prívržencov. Na oslobodenom Slovensku však už vedenie DS okolo Ursínyho nepotrebovalo udržiavať Šrobára na vedúcich pozíciách. Už nebolo odkázané na podporu jeho skupiny, resp. nemuselo brať ohľad na jeho blízky vzťah k prezidentovi Benešovi. Pri ďalšej analýze osôb, ktoré sa nachádzali v najvyšších štruktúrach DS od prvého zjazdu jej delegátov z oslobodeného územia, je potrebné tiež upozorniť na prítomnosť z Povstania neznámych regionálnych predstaviteľov občiansko-demokratického tábora (najmä z východného Slovenska). Vďaka vlastnej aktivite a vplyvu vo svojom regióne sa stali stabilnejšími vedúcimi kádrami DS aj v ďalších obdobiach (A. Takáč, A. Žoldoš, P. Koričanský, P. Židovský, A. Kapušanský, J. Peja, M. Pirkovský). Ale viacerí vtedajší, predtým neznámi regionálni predstavitelia DS pôsobia v jej najvyšších orgánoch len epizodicky v období neúplneho oslobodenia Slovenska.[61]

Pokiaľ by sme sa bližšie pozreli na sociálnu štruktúru prvého povojnového vedenia DS, dostali by sme nasledovný obraz: v ústredných riadiacich orgánoch DS jednoznačne dominovala inteligencia – mala približne 70 % zastúpenie, k roľníctvu sa hlásilo takmer 19 %, k robotníctvu asi 7 % a živnostníci boli zastúpení len 4 %.[62]

V zjazdových vystúpeniach predstaviteľov DS sa prvý raz objavila i vážna kritika spolupráce v Národnom fronte. Kritika smerovala najmä voči časti komunistických funkcionárov, ktorí bránili občanom vstúpiť do DS, biľagovalo sa jednostranné stranícke zloženie národných výborov a pripomínala sa nutnosť ich reorganizácie, a prízvukovala sa nutnosť prechodu z revolučného obdobia ku konsolidácii. Na margo budovania strany sa vravelo o cieli vytvoriť silnú a veľkú stranu, ktorá dokáže „*vliať do našich členov vedomie bezpečnosti a príslušnosti k veľkému organizačnému celku*“. Obrannú pozíciu malo tiež vyhlásenie, že v zahraničnej politike bude pre stranu určujúci slovanský smer, ktorý nemôže brániť zachovaniu tradične dobrých vzťahov k západným veľmociam.[63]

Po zjazde delegátov DS z oslobodených území Slovenska v Košiciach dochádza k prvotnej stabilizácii strany, pričom sa jej čerstvo zvolená najvyššia stranícka reprezentácia ihneď pustila do intenzívnejšej organizačnej práce. Už 6. apríla 1945 zasadal Výkonný výbor DS, ktorý vytvoril ústredné stranícke komisie. DS tak mala už v tomto období 61-miestny zbor 8 komisií

61 Organizačný referent J. Tomaška, všetci zástupcovia celoslovenských záujmových organizácií (okrem V. Štefánika), Š. Dudáš, S. Zelienka, B. Vozárik a iní.

62 SNA Bratislava, f. DS, k. 6.

63 *Čo chce Demokratická strana*, s. 14-15 .

zaoberajúcich sa stranícky a spoločensky významnými oblasťami povojnového života. Boli to komisie: organizačná, tlačová, preverovacia, politická, legislatívna, kultúrna, hospodárska a sociálna. Väčšinou v nich pôsobili demokrati pôsobiaci v širšom vedení strany, ale možno tu nájsť aj menej známe mená hospodársky a spoločensky významných osobností (napr. vedúci pracovníci ministerstiev, štátnych a verejných inštitúcií a pod.).

O skutočných aktivitách týchto komisií v nasledujúcich mesiacoch sa nezachovalo veľa archívnych dokumentov a preto je veľmi ťažké o nich čokoľvek konkrétnejšie tvrdiť. Jediným výraznejším zdrojom je návrh Smerníc Výkonného výboru DS o spôsobilosti členov a činovníkov DS po stránke politickej minulosti od roku 1938, vypracovaný Preverovacou komisiou. Tá sa o nich radila od 10. do 27. apríla 1945 dokopy až 6-krát, čo znamená veľkú intenzitu jej práce. Výsledkom snaženia členov Preverovacej komisie bol návrh smerníc o podmienkach prijímania do DS s ohľadom na správanie sa počas doby nedemokratického vývoja Slovenska od októbra 1938 do oslobodenia. Aj keď ide o návrh a my presne nevieme, či nebol nakoniec vo finálnej verzii Výkonným výborom ešte zmenený, na základe neskoršieho reálneho vývoja pre prijímanie a činnosť v DS po oslobodení je možné sa nazdávať, že bol prijatý bez výraznejších zmien. Návrh delil obyvateľstvo potencionálne sa hlásiace do DS do troch profilujúcich kategórií:

1. - Nemci alebo odsúdenci ľudových súdov, resp. nepreverení,

2. - kolaboranti, ak neboli odsúdení ľudovým súdom na vyššie tresty ako verejné pokarhanie,

3. - aktívni opozičníci a odbojári voči ľudáckemu režimu, resp. nacizmu.

Na základe tohto triedenia sa osoby spadajúce pod 1. bod vôbec nemali prijímať do DS, ani keby sa preukazovali akoukoľvek odbojovou činnosťou. Vyšším činovníkom DS (vyššia funkcia od predsedu národného výboru či miestnej organizácie DS v meste do 10 000 obyvateľov) mohol byť každý, kto nevykazoval nijakú negatívnu činnosť ako 1. a 2. kategória, ale naopak sa mohol preukázať pozitívami 3. kategórie. Do akejsi kandidátskej pozície (členstvo v DS po 6 až 24 mesačnej skúšobnej lehote) sa dostali všetci hlásiaci sa do DS, ktorí mierne kolaborovali, ale pri tom sa zúčastnili tiež odboja, prípadne mu pomáhali (vo výnimočných odbojových prípadoch mohli byť prijatí dokonca aj bez čakateľskej lehoty). Riadnym členom DS sa stával ten, kto mal svedectvo ONV o štátnoobčianskej spoľahlivosti alebo nebol po vojne prepustený zo služby či zamestnania z politických dôvodov.[64]

64 SNA Bratislava, f. DS, k. 5; Tamtiež, f. Vavro Šrobár, k. 19.

Funkcionári DS zvolení na zjazde delegátov 4. apríla 1945 v Košiciach

I. PREDSEDNÍCTVO

por.	funkcia	meno	povolanie	bydlisko
1.	predseda	Ursíny Ján	roľník	Rakša
2.	podpredsedovia	Lettrich Jozef	advokát	Bratislava
3.		Lichner Ján	minister	Bratislava
4.		Polák Milan	riaditeľ školy	Trenčín
5.		Styk Jozef	generálny riaditeľ	Košice
6.		Takáč-Horný Andrej	roľník	Tomášovce
7.		Žoldoš Andrej	robotník	Trebišov
8.	generálny tajomník	Hodža Fedor	právnik	Bratislava
9.	hospodár	Tvarožek Tomáš	hlavný riaditeľ	Bratislava
10.	organizačný referent	Tomaška Ján	advokát	Nové Mesto n. V.
11.	šéf tlače a propagácie	Kvetko Martin	zverolekár	Topoľčianky
12.	politický referent	Beharka Ján	právnik	Bratislava
13.	preverovací a osobný referent	Koričanský Pavel	hlavný radca	Bratislava

II. VÝKONNÝ VÝBOR

por.	funkcia	meno	povolanie	bydlisko
1.-13.	všetci členovia predsedníctva			
14.	legislatívny referent	Slávik Vladimír	advokát	Bratislava
15.	kultúrny referent	Rapoš Gabriel	šéf rozhlasu	Bratislava
16.	sociálny referent	Ševčík Ján	úradník	Bratislava
17.	hospodársky referent	Blaho Pavol	statkár	Nitra
18.	archivár a kronikár	Geryk Ján	riaditeľ	Turč. Sv. Martin
19.	zástupcovia Zväzu roľníkov	Pavlík Ján	roľník	Zvolenská Slatina
20.		Pihorňa Ján	roľník	Otrokovice
21.	zástupcovia Zväzu robotníkov	Jurisa Ján	robotník	Batizovce – Svit
22.		Márton Pavel	robotník	Košice
23.	zástupcovia Zväzu mládeže	Štefánik Vladimír	študent práv	Bratislava
24.		Blanárik Ján	roľník	Habkovce (Giraltovce)

III. ČLENOVIA VÝBORU

por.	funkcia	meno	povolanie	bydlisko
1.	členovia výboru	Rusňák Karol	hostinský	Dobšiná
2.		Velecký Vladimír	roľník	Nitra
3.		Maťašík Andrej	reform. farár	Lúčky
4.		Bízik Jozef	obchodník	Trenčín
5.		Droppa Ladislav	advokát	Lipt. Sv. Mikuláš
6.		Kapušanský Andrej	r.-kat. farár	Šeňa
7.		Židovský Peter	roľník	Sabinov
8.		Lipták Ladislav	úradník	Piešťany
9.		Dudáš Štefan	železničiar	Prešov
10.		Petrenko Demeter	gr.-kat. farár	Levoča
11.		Vozárik Bohuš	právnik	Bratislava
12.		Plánovský Pavel	učiteľ	Prešov
13.		Juráš Jozef	tajomník	Bratislava
14.		Linczényi Ľudovít	vychovateľ	Batizovce – Svit
15.		Heřman Bohumil	úradník	Kežmarok
16.		Lettrich Pavel	profesor	Dolný kubín
17.		Török Vojtech	učiteľ	Trstená
18.		Zelienka Samuel	lesník	Lučenec
19.	členovia výboru z členov SNR	Gašperík Július	hlavný radca	Bratislava
20.		Zibrín Michal	advokát	Brezno
21.		Šenšel Ľudovít	senior ev. a. v.	Porúbka
22.		Kočvara Štefan	vedúci hl. súdu	Košice
23.		Peja Juraj	roľník	Hriadky (Trebišov)
24.		Pirkovský Michal	roľník	Hnojné (Sobrance)
25.	zapisovateľ	Švihra Pavol	hlavný tajomník	Košice
26.	členovia výboru na základe svojej funkcie	Šrobár Vavro	minister	Trenčianske Teplice
27.		Pietor Ivan	minister	Bratislava
28.		Štefánik Ivan	poverenik	Bratislava
29.		Zaťko Peter	poverenik	Bratislava
30.		Ferjenčík Mikuláš	minister	Banská Bystrica

SNA Bratislava, f. DS, k. 6

Komisie Demokratickej strany (6. 4. 1945)

I. Organizačná komisia

por.	meno	zamestnanie (povolanie)	bydlisko	pôsobenie v ústrednom úrade
1.	Lipták Ladislav	riaditeľ	Košice	
2.	Sinaj Juraj	právnik	Bratislava	Úrad predsedníctva SNR
3.	Horák Jaroslav	úradník	Košice	
4.	Linczényi Ľudovít	vychovateľ	Batizovce – Svit	
5.	Slávik Dušan	vysokoškolák	Banská Bystrica	u ministra Šrobára
6.	Čičmanec Vladimír		Košice	Úrad predsedníctva SNR
7.	Hano Ján	lekár	Bratislava	Povereníctvo zdravotníctva

II. Tlačová komisia

por.	meno	zamestnanie (povolanie)	bydlisko	pôsobenie v ústrednom úrade
1.	Kostelný Martin	učiteľ	Brezová pod Bradlom	
2.	Šenšel Ľudovít	senior ev. a. v.	Porúbka	
3.	Koričanský Pavel	hlavný radca	Bratislava	odborový radca
4.	Zibrín Michal	advokát	Brezno	
5.	Maťašík Andrej	reformovaný farár	Lúčky	
6.	Dr. Martinček J.	právnik	Bratislava	Povereníctvo financií
7.	Juráš Jozef	tajomník	Bratislava	

III. Preverovacia komisia

por.	meno	zamestnanie (povolanie)	bydlisko	pôsobenie v ústrednom úrade
1.	Kočvara Štefan	vedúci hl. súdu	Košice	
2.	Ševčík Ján	úradník	Bratislava	
3.	Droppa Ladislav	advokát	Lipt. Sv. Mikuláš	Pov. obchodu a priemyslu
4.	Švihra Pavel	hlavný tajomník	Košice	
5.	Vozárik Bohuš	právnik	Bratislava	
6.	Juráš Jozef	tajomník	Bratislava	

IV. Politická komisia

por.	meno	zamestnanie (povolanie)	bydlisko	pôsobenie v ústrednom úrade
1.	Štefánik Ivan	vládny radca	Bratislava	Pov. pre pravosúdie
2.	Kvetko Martin	zverolekár	Topoľčianky	
3.	Zibrín Michal	advokát	Brezno	
4.	Blaho Pavol	statkár	Nitra	

5.	Lichner Ján	minister	Bratislava	štátny tajomník
6.	Pietor Ivan	minister	Bratislava	
7.	Štefánik Vladimír	študent práv	Košice	
8.	Belluš Samuel	advokátsky koncipient	Bratislava	

V. Legislatívna komisia

por.	meno	zamestnanie (povolanie)	bydlisko	pôsobenie v ústrednom úrade
1.	Švehla Ivan	radca	Levoča	Úrad predsedníctva SNR
2.	Štefánik Ivan	vládny radca	Bratislava	Povereníctvo pravosúdia
3.	Pietor Ivan	minister	Bratislava	
4.	Štetina Peter	taj. Zväzu priemyslu	Bratislava	
5.	Chorvát Jaroslav	riaditeľ	Bratislava	
6.	Majerský Imrich	radca	Bratislava	Úrad predsedníctva SNR

VI. Kultúrna komisia

por.	meno	zamestnanie (povolanie)	bydlisko	pôsobenie v ústrednom úrade
1.	Kostelný Andrej	profesor	Bardejov	
2.	Kapušanský Andrej	r.-kat. farár	Polianka	
3.	Lettrich Pavol	profesor	Dolný Kubín	
4.	Šenšel Ľudovít	senior ev. a. v.	Porubka	
5.	Plánovský Pavel	učiteľ	Prešov	
6.	Adamovič Štefan	profesor	Banská Bystrica	
7.	Výrostko Jozef	profesor	Košice	

VII. Hospodárska komisia

por.	meno	zamestnanie (povolanie)	bydlisko	pôsobenie v ústrednom úrade
1.	Zaťko Peter	generálny tajomník	Bratislava	
2.	Velecký Vladimír	roľník	Nitra	
3.	Stanek Jozef	taj. Zväzu priemyslu	Bratislava	Povereníctvo priemyslu
4.	Bačo Jozef	roľník	Novočany	
5.	Murtin Matej	advokát	Bratislava	
6.	Pirkovský Michal	roľník	Hnojné (Sobrance)	
7.	Ursíny Miloš	roľník	Rakša	
8.	Tvarožek Pavel	úradník	Bratislava	finančný úrad Košice
9.	Šoltés J.	roľník	Jakubovany	
10.	Gašperík Július	hlavný radca	Bratislava	Pov. pôdohospodárstva
11.	Rusňák Pavol	hostinský	Dobšiná	
12.	Bízik Jozef	obchodník	Trenčín	
13.	Repáš Ľudovít	taj. Obchod. komory	Košice	
14.	Kusý Gustáv	úradník	Bratislava	
15.	Lipták Andrej	úradník	Bratislava	

VIII. Sociálna komisia

por.	meno	zamestnanie (povolanie)	bydlisko	pôsobenie v ústrednom úrade
1.	Štetina Peter	taj. Zväzu priemyslu	Bratislava	
2.	Štefko Ladislav	obchodník	Košice	
3.	Tarhanič Ján	roľník	Šemša	
4.	Lapár Juraj	úradník	Bratislava	
5.	Belluš Samuel	advokátsky koncipient	Bratislava	

SNA Bratislava, f. DS, k. 6

Vývoj v období pred prvým celoslovenským zjazdom

Po oslobodení Bratislavy sa Predsedníctvo DS na svojom zasadnutí 5. mája 1945 rozhodlo premiestniť Ústredný sekretariát z Košíc do Bratislavy. Ale komunikácia a výmena agendy medzi Bratislavou a vzdialenejšími okresmi Slovenska bola v tom čase veľmi zložitá. Preto už prvým obežníkom vydaným z ústredia strany v Bratislave sa rozhodlo, aby až do odstránenia povojnových komunikačných prekážok boli zriadené expozitúry Ústredného sekretariátu pre východné Slovensko v Košiciach, pre stredné Slovensko v Banskej Bystrici a pre severozápadné Slovensko v Žiline.[65] Okresy zo stredu a juhu západného Slovenska[66] boli priamo riadené Ústredným sekretariátom v Bratislave. Expozitúry mali za úlohu vo svojom obvode vykonávať za Ústredný sekretariát všetku činnosť organizačnú, propagačnú a intervenčnú. Zamestnancov a okresných tajomníkov strany mohli prijímať len po schválení Predsedníctvom strany a museli ústrediu predkladať na vedomosť všetky svoje obežníky a osobitne ho informovať o svojich dôležitejších opatreniach. Slúžili tiež ako akési komunikačné centrály, či sprostredkovateľ výmeny agendy medzi svojimi okresmi a Ústredným sekretariátom.[67] Expozitúry boli nahradené až 7. októbra 1945 šiestimi oblastných sekretariátmi. Výnimku tvoril iba Prešov, kde fungoval oblastný sekretariát už od júna 1945, aby bola DS na zasadnutiach Národného frontu rovnocenne zastúpená voči oblastnému sekretariátu KSS.[68]

Druhým významným organizačno-politickým počinom ústredia strany v Bratislave bol prísne tajný organizačný obežník č. 2 z mája 1945. Na jeho základe sa mali ad hoc vypracovať podrobné zoznamy zloženia národných výborov a správnych komisií, organizácií DS, resp. KSS, a okresné sekretariáty mali mesačne posielať na Ústredný sekretariát správy o politickej situácii

65 Do právomoci expozitúry v Košiciach, podliehajúcej podpredsedovi DS J. Stykovi, patrili okresy: Bardejov, Gelnica, Giraltovce, Kráľovský Chlumec, Humenné, Veľké Kapušany, Košice, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Levoča, Medzilaborce, Michalovce, Moldava, Poprad, Prešov, Revúca, Rožňava, Snina, Sabinov, Sobrance, Stropkov, Svidník, Tornaľa, Trebišov, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves a Vranov nad Topľou.

Pod expozitúru v Banskej Bystrici, vedenej hlavným tajomníkom P. Švihrom, spadali okresy: Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Brezno nad Hronom, Dolný Kubín, Feledince, Kremnica, Krupina, Levice, Liptovský Svätý Mikuláš, Lučenec, Modrý Kameň, Námestovo, Nová Baňa, Rimavská Sobota, Ružomberok, Trstená, Turčiansky Svätý Martin, Zvolen a Želiezovce.

Do právomoci expozitúry v Žiline, vedenej hlavným tajomníkom J. Vyškovským, patrili okresy: Žilina, Čadca, Kysucké Nové Mesto, Považská Bystrica, Púchov nad Váhom a Veľká Bytča.

66 Bratislava, Bánovce nad Bebravou, Stará Ďala, Galanta, Hlohovec, Ilava, Komárno, Malacky, Nové Mesto nad Váhom, Modra, Zlaté Moravce, Myjava, Nitra, Parkan, Piešťany, Prievidza, Dunajská Streda, Senica nad Myjavou, Skalica, Šamorín, Šaľa nad Váhom, Topoľčany, Trenčín, Trnava, Vráble a Nové Zámky.

67 SNA Bratislava, f. DS, k. 1. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 1/1945 org*.

68 ŠA Prešov, f. DS, Inv. č. 1. *Zriadenie oblastného výboru Demokratickej strany v Prešove*.

v okrese, o činnosti sekretariátu a o vývoji v organizáciách DS v okrese. V mimostraníckej politickej línii sa malo v mesačných správach z okresov sledovať najmä správanie inteligencie (učiteľov, kňazov, profesorov, úradníkov), činnosť KSS (mali sa odosielať aj ich letáky, brožúry ...) a celoslovenských záujmových zväzov a najmä to, kto a ako bráni v aktivitách DS.[69] Takéto mesačné správy poznáme najmä z neskoršieho obdobia, kedy približne zohľadňovali požiadavky, ktoré naň ústredie strany kládlo. Je otázne, ako napĺňali mesačné správy očakávania vedenia DS v prvých rozháraných povojnových mesiacoch. Najmä ohľadom externých objektov záujmu (KSS, spoločenské organizácie a pod.) mali prirodzene všeobecnejší ráz, lebo nebolo objektívne možné získať diskrétnejšie informácie. Napriek tomu poskytovali ústrediu niektoré cenné informácie, ku ktorým by sa vedenie strany inak nedostalo.

69 SNA Bratislava, f. DS, k. 1. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 2/1945 org.*

PRVÝ CELOSLOVENSKÝ ZJAZD DEMOKRATICKEJ STRANY V MARTINE

Zavŕšením konštituovania sa DS na oslobodenom území a najväčšou udalosťou v dejinách strany do volieb v roku 1946 bol prvý celoslovenský zjazd demokratov v Martine v dňoch 7. a 8. júla 1945. Zjazd mal ukončiť rôzne organizačné a programové provizóriá vyplývajúce z dovtedajších neusporiadaných pomerov v spoločnosti a vo formujúcej sa mladej strane. Mal sumarizovať aktivity a vyhodnotiť činnosť dovtedajšieho vedenia, zvoliť nové vedenie strany a prijať jej pevné stanovy. Jeho hlavným cieľom bolo pretvoriť DS na konsolidovanú a dynamickú stranu schopnú popasovať sa s komunistami o smerovanie povojnového Slovenska.

O zvolaní zjazdu rozhodlo predsedníctvo strany. Martin, ako miesto realizácie zjazdu, bol vybraný tak z komunikačných (relatívna dostupnosť pre všetkých delegátov DS zo Slovenska), ako aj z historických dôvodov (jeho význam v dovtedajších dejinách Slovákov). Svoju úlohu tu pravdepodobne zohrala aj skutočnosť, že z Turca pochádzalo viacero popredných predstaviteľov vedenia DS, ktorí tu mali svoje pevné a dostatočne široké zázemie, čo mohlo byť výrazne propagačne využité v prospech prvého výrazného zviditeľnenia sa strany v celoslovenskom kontexte. Niekoľko týždňov pred zjazdom prebiehali v DS predzjazdové prípravy. Spočívali vo výbere delegátov na zjazd a oboznámení účastníkov s jeho programom. Delegáti sa vyberali na výborových schôdzach miestnych organizácií DS, pričom na každých 500 členov organizácie pripadal jeden zjazdový delegát.[70] Zjazdu sa napokon zúčastnilo 446 zástupcov okresných a miestnych organizácií DS, ktorí disponovali 459 právoplatnými hlasmi.[71] Okrem zjazdových delegátov sa zjazdu zúčastnili aj viacerí ďalší ústrední, okresní alebo miestni funkcionári DS. Taktiež tu boli celé hromadné výpravy obyčajných straníkov z blízkych regiónov Liptova, Oravy a Považia, tí však nemohli zasahovať do vlastných rokovaní zjazdu a hlasovaní.

70 Tamtiež. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 4/1945 org.*

71 Rozdiel tvoria hlasy delegátov, ktorí sa nemohli fyzicky dostaviť do Martina, ale mohli po schválení okresným vedením odovzdať mandát tomu delegátovi svojej organizácie, ktorý cestoval na zjazd.

Zjazd začal 7. júla 1945 o 15. hodine vo veľkej dvorane Národného domu v Martine. Svojím úvodným prejavom ho otvoril vtedajší predseda DS a podpredseda vlády Ján Ursíny. Najskôr zrekapituloval zásady DS. Potom vyriekol tiež slová, ktoré predznamenali kritickejší bojový duch celého zjazdu: „*Slováci povstali iba preto, aby obnovili Československú republiku, ktorú tak túžobne očakávali. V slovenskom povstaní bojovali za republiku demokratickú, takú ju chcú mať, a taká aj bude. ... nemá príčin ani dôvodov váhať povedať a priznať, že v začiatku našej obnovenej demokracie vidíme mnoho neblahých javov a myslí, že je našou povinnosťou a povinnosťou Demokratickej strany ako takej, aby táto o všetkých udalostiach celkom otvorene povedala svoje stanovisko. S celou rovnosťou, korektnosťou, úprimnosťou a pravdivosťou treba povedať všetko, bez ohľadu na to, či sa to niekomu páči alebo nie*.“[72] Po Ursínyho príhovore boli účastníkom prvého celoslovenského zjazdu DS predstavené jednotlivé zjazdové komisie. Programovej komisii predsedal Jozef Lettrich, kandidačnej komisii Milan Polák a organizačnú komisiu viedol Fedor Hodža. Programová komisia prekontrolovala dočasný program DS a na žiadosť niektorých delegátov ho doplnila, resp. mierne poopravila. Organizačná komisia sa zaoberala novými organizačnými smernicami DS, modifikovanými podľa hlásení okresných tajomníkov. Kandidačná komisia, vyberajúca kandidátov do nového širšieho výkonného výboru DS a zástupcov strany do SNR, skončila svoje zasadnutie v neskorých večerných hodinách, čo svedčilo o dôležitosti i obtiažnosti výberu osôb do vedenia a reprezentácie strany.

Nasledujúci deň, nedeľa 8. júla 1945, bol hlavným zjazdovým dňom. DS mala nielen navonok demonštrovať svoju silu v martinských uliciach, ale mala tiež prijať zásadné programové, organizačné a personálne smernice a rozhodnutia pre nasledujúce dva roky, kedy by sa mal uskutočniť nový zjazd. Zjazdová nedeľa začínala po 9. hodine ráno verejným sprievodom Martinom. Sprievod končil v centre mesta na Námestí SNP,[73] kde z balkóna radnice prehovorili poprední celoslovenskí a miestni predstavitelia DS. Prvý prehovoril úradujúci podpredseda okresnej organizácie DS v Martine, správca Slovenského národného múzea Ján Geryk. Po ňom predniesol prejav Ján Ursíny. Následovne za okresnú organizáciu DS a prípravný výbor zjazdu

72 SNA Bratislava, f. DS, k. 5. *Náš prvý zjazd*.

73 Podľa neskoršej vnútrostraníckej popularizačnej správy viedol sprievod legionár J. Bukovský nesúci československú zástavu. Za ním šli podpredseda vlády J. Ursíny, minister vnútorného obchodu I. Pietor, štátny tajomník J. Lichner, predseda SNR J. Lettrich a poverenci T. Tvarožek, I. Štefánik, J. Ševčík, M. Kvetko, doterajší podpredsedovia a členovia SNR za DS a delegáti okresných organizácií so štandardami s nápismi: „Len jedno právo nemáme – kradnúť a lenošiť, Za demokraciu proti násiliu, Spolupráca všetkých upevňuje štát, Pravda zvíťazí – lož zmizne, Bez demokracie niet slobody, Svoje nikdy nedáme – s nepriateľmi zúčtujeme“. Tamtiež.

prehovoril Miloš Ruman, ktorý vo svojej reči vyzdvihol obete Slovenska za svoje oslobodenie a vyzval k položeniu vencov týmto obetiam na martinskom cintoríne. Spolu s ním sa odobral položiť vence aj minister Pietor.

Hlavné zjazdové zasadanie začalo až po 14. hodine. Opäť ho otváral svojím dlhším príhovorom predseda strany Ján Ursíny. V retrospektíve pripomenul hlavné medzníky a ciele domáceho odboja, vzdal tiež hold zahraničnému odboju na čele s prezidentom Benešom. Hovoril o jednote národa, o potrebe vypätia všetkých síl na budovanie nového domova, v ktorom ale dôrazne požadoval uplatňovanie zásad demokracie, disciplíny a poriadku. Zhrnul hlavné oblasti kritiky a nespokojnosti DS s povojnovou politickou situáciou na Slovensku: potláčanie demokratických práv nekomunistického obyvateľstva členmi KSS v mene „ľudovej demokracie“, nereprezentatívne zloženie mnohých národných výborov ustanovených bez slobodných a tajných volieb a radikálne reformy v školstve. Kritika školstva bola nepochybne vyvolaná veľmi zlým dojmom z nedávno prijatých osnov o jeho poštátnení.[74] Ursíny sa preto vyslovil za slobodu vo výchove a proti jej reformovaniu podľa cudzích vzorov, čiže proti sovietskemu typu školstva. Zároveň žiadal, aby sa udržal náboženský duch v škole a aby kňazi neboli vylúčení z politického života.[75] Po jeho prejave prehovoril hosť zjazdu, podpredseda KSS a poverenik SNR pre veci vnútorné Gustáv Husák, ktorý sa vo svojej reči snažil neutralizovať predošlú kritiku pomerov poukazovaním na pozitíva, ktoré Slovensku priniesol alebo ešte iba prinesie povojnový režim v sociálnej oblasti. Upozorňoval na potreby udržania „čistoty“ povojnovej politiky bez politikov skompromitovaných ľudáckym režimom.[76] Po odznení príhovorov nasledovali referáty predsedov komisií o výsledkoch rokovania ich komisií, čiže o návrhoch programových a organizačných smerníc resp. o navrhovaných kandidátoch. Programové a organizačné návrhy boli bez pripomienok schválené. Pred referátom kandidačnej komisie však neočakávane vystúpil Ursíny, ktorý navrhol, aby si zjazd osvojil za nového predsedu DS jeho protikandidáta Jozefa Lettricha, čo zdôvodňoval najmä tým, že ako podpredseda ústrednej vlády väčšinu času trávi v hlavnom meste, teda mimo Slovenska. Tento neočakávaný Ursínyho krok samozrejme nevyplýval iba z tejto jednoduchej príčiny. Ursíny si bol vedomý toho, že väčšina mladších demokratov bude hlasovať

74 I keď to bola práve DS (J. Lettrich ako poverenik školstva), ktorá v Povstaní predkladala revolučné poštátnenie školstva, toto revolučné poštátnenie malo zo školstva iba odstrániť vplyv ľudáckej ideológie. Ich cieľom nebolo úplné vyradenie cirkví zo školstva, ako sa k tomu približovala úprava povojnového Povereníctva školstva a osvety vedeného komunistami na čele s L. Novomeským. Veď mnohí z vedenia DS boli hlboko veriaci evanjelici, zastávajúci v evanjelickej cirkvi význačné postavenie v jej svetskej správe.

75 URSÍNY, Ján: *Cesta Demokratickej strany*. Bratislava 1945, s. 9 -14.

76 SNA Bratislava, f. DS, k. 5. *Náš prvý zjazd*.

Jozef Lettrich

za im generačne bližšieho a intelektuálne lepšie pripraveného Lettricha, známeho svojimi predvojnovými aktivitami medzi agrárnou mládežou, v roľníckej osvete či študentských organizáciách. V Lettrichov prospech hral aj fakt, že svojou činnosťou predsedu SNR sa po vojne na Slovensku zviditeľňoval viac ako Ursíny, ktorý bol v pražskom prostredí vzdialenejší dianiu doma a objektívne do neho nemohol veľa zasahovať. U striktne československy orientovaných demokratov bol tiež hodnovernejšou osobou, lebo nemal na sebe biľag súhlasu so *Žilinskou dohodou* prinášajúcu Slovensku ľudácku autonómiu. Nebolo mu možné vyčítať ani rodinkárstvo. Ursínyho plusy v tomto osobnostnom boji – následovník Milana Hodžu vo vedení slovenských agrárnikov s dlhoročnými skúsenosťami v politickej a hospodárskej oblasti, umiernený muž kompromisu so širokými známosťami a autoritou medzi mnohými politikmi aj mimo agrárnej strany – nestačili na priebojnejší a ambicióznejší nástup mladej generácie k moci vo svojich stranách a v spoločnosti. Ursíny bol do istej miery už unavený politikou a nové pomery by na neho ako podpredsedu pražskej vlády a predsedu DS v Bratislave, pobývajúceho tiež v rodnej Rakši, kládli veľké fyzické a psychické nároky. Chcel sa vyhnúť bojovnému hlasovaniu o tom, či on alebo Lettrich povedie stranu v už aj tak dosť zložitých povojnových pomeroch a preto sa radšej pokojnou cestou vzdal možnosti byť naďalej lídrom DS. Valný zjazd tak zvolil za predsedu strany Lettricha.[77] Po voľbe predsedu nasledovalo schválenie navrhovaných kandidátok do Výkonného výboru DS a zástupcov strany do SNR. Na záver zjazdu bola ešte prijatá rezolúcia, ktorá sa niesla v značne bojovom duchu proti komunistickým praktikám v boji o moc, hlavne čo sa týkalo prechmatov komunistov v národných výboroch a v *Zbore národnej bezpečnosti* (ZNB).[78]

77 URSÍNY, Ján: *Z môjho života*. Martin 2000, s. 81; BARNOVSKÝ, Michal.: *K profilu a činnosti Demokratickej strany*. In: Soudobé dějiny, r. 1998, č. 2-3, s. 224. *Zvukový záznam rozhovoru s Milanom Hodžom, 23. 11. 2001*. Archív autora.

78 „Preto sa najrozhodnejšie staviame proti násilenstvám, zastrašovaniu, neoprávnenému obmedzovaniu osobnej slobody prehmatmi administratívnych a bezpečnostných orgánov, ... Žiadame, aby všetky prehmaty verejných orgánov boli ihneď zistené, zamedzené a prísne potrestané. Žiadame rozhodne zrušenie tlačovej a listovej cenzúry“. SNA Bratislava, f. Úrad Predsedníctva (ÚP) SNR, k. 114.

K najvýznamnejším dokumentom, ktoré prijal martinský zjazd patril ***Organizačný poriadok*** Demokratickej strany. Nadväzoval na predošlé prvotné smernice o organizácii strany či na *Dočasný organizačný poriadok* DS prijatý na zjazde delegátov oslobodeného územia v Košiciach, resp. na prax vytvorenú v prvých mesiacoch po oslobodení. V prvej časti Organizačného poriadku pomenovanom „*Členstvo v strane*“ sa k dovtedy používaným kategóriám riadneho členstva a čakateľského členstva pridáva ešte kategória „čestné členstvo“, ktoré sa malo udeľovať osobám, ktoré sa vynikajúcim spôsobom zaslúžili o ČSR, slovenský národ a demokraciu. Nemáme bližšie vedomosti, komu alebo akým významným osobnostiam bolo toto členstvo udelené, predpokladáme však, že ním disponovali poprední odbojoví činitelia a významné kultúrne, poprípade i hospodárske osobnosti v radoch DS. Členstvo v strane tiež ukladalo zachovávanie straníckej poslušnosti v politických rozhodnutiach, na ktorých sa uznieslo vedenie strany. Povoľovala sa vlastná mienka a jej vnútrostranícke prezentovanie či vecná kritika, ale právoplatné uznesenie bolo záväzné pre všetkých. Ako ukázala neskoršia prax, stranícka disciplína sa v DS udržiavala v omnoho liberálnejšom podaní, ako u jej hlavného rivala v KSS. Spôsobovala to nielen prirodzená heterogenita množstva neľavicových politických skupín v DS, ale najmä pre občiansko-demokratické strany typické ponímanie slobody prejavu vlastného názoru, ktoré sa nedeklarovalo iba navonok, ale vo veľkej miere sa rešpektovalo i vo vnútri strany.

Druhá časť Organizačných smerníc prijatých na zjazde v Martine vymedzovala základné organizačné jednotky DS – *miestnu organizáciu* a *okresnú organizáciu*, vedenie strany (*Výkonný výbor*, *Užší výkonný výbor* a *Predsedníctvo*) a celonárodný *zjazd* ako vôbec najvyšší orgán strany. Na rozdiel od prvých povojnových smerníc o organizáciách DS, tieto zjazdové smernice deklarujú možnosť vytvárania *podnikových organizácií* DS, ktoré ale naďalej zostávali súčasťou miestnej organizácie, na teritóriu ktorej vznikli. Za zmienku stojí tiež snaha o permanentnú aktivitu a zabránenie stagnácie okresných organizácií cez inštitút pravidelných porád miestnych organizácií okresu, ktoré sa mali uskutočňovať najmenej raz za tri mesiace. V pasáži venovanej Výkonnému výboru strany sa menia dovtedajšie počty jeho členov (z 54 na 60) a taxatívne sa vymedzujú i posty predstaviteľov strany, ktorí sa automaticky stávajú jeho členmi z titulu svojej funkcie v ústredných štátnych, resp. národných orgánoch, či z titulu svojej činnosti v DS (šéf straníckej tlače). Zvýšil sa tiež počet členov v Užšom výkonnom výbore (z 24 na 30), resp. v Predsedníctve strany (z 13 na 15). Predsedníctvo strany malo pozostávať z predsedu, 5 podpredsedov, generálneho tajomníka, hospodára a 7 členov (tento stav bol ale výraznejšie zmenený v dôsledku tzv. Aprílovej dohody z roku 1946).

Organizačný poriadok DS
(schválený I. zjazdom strany 8. júla 1945 v Martine)

ČASŤ I.
Členstvo v strane.

1. Členom Demokratickej strany sa môže stať každý demokraticky zmýšľajúci občan ČSR starší 18 rokov, ktorý bol prijatý za člena miestnej organizácie svojho bydliska.

Členstvo v strane je: čestné, riadne a čakateľské.

Čestné členstvo udeľuje riadny zjazd DS osobám, ktoré sa vynikajúcim spôsobom zaslúžilý o Československú republiku, slovenský národ a demokraciu.

2. Za riadneho člena môže byť bez čakateľskej lehoty prijatý ten, kto sa v dobe neslobody (1938-1945) nespreneveril svojmu demokratickému zmýšľaniu a účastnil sa na boji za obnovenie ČSR a demokratických slobôd.

3. Za čakateľa môže byť prijatý ten, kto nevyvinul žiadnu činnosť v prospech fašistického a totalitného režimu a ani inak sa neprevinil voči povinnostiam demokratického občana Republiky. Čakateľská lehota môže byť stanovená od 6—12 mesiacov a počíta sa odo dňa podania členskej prihlášky. Uplynutím čakateľskej lehoty sa čakateľ stane plnoprávnym členom strany a vstúpi do všetkých práv a povinností riadneho člena.

4. V podrobnostiach sa prijímanie členov riadi podľa osobitných smerníc. Každý člen je povinný podrobiť sa rozhodnutiam, ktoré budú vydané na základe týchto smerníc.

5. Člen DS je povinný zachovávať stranícku kázeň, konať všetky povinnosti uložené mu programom strany, platnými uzneseniami vedenia strany a organizačným poriadkom, plniť a rozširovať jej program a zásady, účastniť sa stranníckeho života a platiť riadne členské príspevky. Každý člen má právo uplatňovať svoju mienku, podávať návrhy a pripomienky a spolutvoriť tak politiku strany vo všetkých odboroch verejného života. Má právo na vecnú kritiku. Právoplatné uznesenie je však bezpodmienečne záväzné pre všetkých členov.

6. Členstvo sa skončí:
a) úmrtím,
b) vystúpením,
c) vylúčením.

Vystúpiť zo strany možno len písomným oznámením príslušnej miestnej organizácii.

Vylúčiť člena možno len na základe disciplinárneho poriadku, ktorý vydá výkonný výbor, s výhradou osobitných ustanovení „Smerníc o preverovaní členstva a činovníkov DS“.

ČASŤ II.
Organizačná skladba DS.

7. Orgánmi Demokratickej strany sú:
a) miestna organizácia,
b) okresná organizácia,
c) výkonný výbor, užší výkonný výbor a predsedníctvo,.
d) celonárodný zjazd.

a) Miestna organizácia.

8. Miestna organizácia je základnou zložkou Demokratickej strany. Má byť založená v každej obci. Vo väčších obciach a. mestách môžu byť miestne organizácie založené podľa štvrtí, osád, atď., ak to miestne pomery a účelnosť vyžaduje. V takýchto prípadoch nech si dielčie organizácie vytvoria spoločný výbor. Členovia DS, ktorí pracujú v jednom podniku alebo úrade môžu vytvoriť osobitnú organizáciu závodnú, pri tom však ostávajú členmi miestnej organizácie, ktorej platia i členské príspevky.

9. Každá miestna organizácia na valnom zhromaždení volí zo svojho stredu predsedu, podpredsedu, jednateľa, pokladníka, štyroch členov výboru a dvoch revízorov účtov. Keď má organizácia viac ako 50 členov, volí na každých započatých 50 členov dvoch ďalších členov do výboru, najviac však 15 členov. Je potrebné, aby vo výbore boli primerane zastúpené všetky vrstvy občianstva, z ktorých sa skladá členstvo miestnej organizácie, i ženy.

10. Činovníci sa volia koncom každého roku na riadnom valnom shromaždení hlasovaním, lístkami alebo aklamáciou, ak niet proti tomuto spôsobu voľby námietok. Zvolený je ten, kto dostal nadpolovičnú väčšinu odovzdaných hlasov. Ak nebola docielená nadpolovičná väčšina, rozhodne sa medzi kandidátmi, ktorí nadpolovičnej väčšiny nedosiahli užšou voľbou. Zvolený je ten, kto dosiahol väčší počet hlasov. Pri rovnosti hlasov rozhodne los.

Hlavné povinnosti činovníkov:

11. Predseda.

Povinnosťou predsedu je v prvom rade starať sa o veci organizačné. Je v stálom styku s okresnou organizáciou a okresným sekretariátom. Podáva im správy a iniciatívne návrhy a vyžaduje si od nich rady a pokyny. Stará sa o rozvoj strany a potreby členstva. Zvoláva výborové schôdzky aspoň raz do mesiaca. Podpisuje spolu s jednateľom všetky písomnosti a je zodpovedný za riadne a rýchle vybavovanie písomností. Dbá na presné plnenie všetkých uznesení odhlasovaných valným zhromaždením alebo výborom miestnej organizácie, ako i pokynov vyšších organizačných zložiek strany. Má poukazovacie právo spolu s jednateľom. V jeho neprítomnosti ho zastupuje podpredseda, ktorý vykonáva funkciu vždy, keď bol predsedom k tomu poverený.

12. Jednateľ.

Jednateľ vybavuje všetku písomnú agendu a spolu s predsedom podpisuje všetky písomnosti. Stará sa o riadne zvolávanie výborových schôdzí a vedie o nich zápisnice.

13. Pokladník.

Pokladník sa stará o riadne vyberanie členských príspevkov, vedie zoznam členov a zapisuje zaplatenie a výšku príspevku, vymeraného jednotlivým členom.

Je zodpovedný za riadne hospodárenie. Všetky príjmy a výdaje zapisuje do pokladničného denníka a uschováva účtovné doklady.

Vystavuje členské legitimácie, ktoré podpisuje spolu s predsedom.

14. Výbor.

Výbor miestnej organizácie má sa starať o rozširovanie a uplatňovanie programu strany. Dbá o to, aby organizačný poriadok a nariadenia strany boli dodržiavané a plnené.

Výbor účastní sa na ľudovo-demokratickej správe v obci, vysiela svojich zástupcov do jej orgánov (miestnych národných výborov a ich komisií), usmerňuje ich činnosť podľa programu strany, háji záujmy svojho členstva. Je v styku s odborovými organizáciami, organizáciami mládeže, žien, roľníctva, živnostníctva atď. Sleduje významné zjavy a udalosti národné, politické, hospodárske, sociálne, kultúrne a spoločenské, podáva o nich správy, zaujíma stanovisko a uznáša sa na iniciatívnych návrhoch pre vyššie orgány strany a pre svojich zástupcov v samosprávnych orgánoch obce i okresu.

Stará sa o odoberanie a rozširovanie časopisov a publikácií strany. Za týmto cieľom si ustanoví kolportéra.

Zvoláva členské schôdzky najmenej raz za tri mesiace a valné shromaždenie.

Prijíma nových členov a určuje výšku členského príspevku podľa majetkových a zárobkových pomerov.

K prijatiu člena je potrebná prítomnosť aspoň 1/2 členov výboru a 2/3 väčšina prítomných. Prepisy o tom, kto môže byť členom, musia byť prísne dodržiavané. Ak sa vyskytnú vážne námietky proti prijatiu nového člena, predseda je povinný vec okamžite hlásiť a predložiť i s podrobnou správou k rozhodnutiu Ústrediu.

Schôdzky výboru nech sú zvolávané najmenej raz za mesiac, členské aspoň raz za tri mesiace. Môžu byť zvolávané podľa potreby i častejšie. Výborová schôdzka musí byť zvolaná; ak si tak žiadajú aspoň traja členovia výboru, členská schôdza ak si tak žiada najmenej 1/10 členov, s udaním dôvodu.

Na valné zhromaždenie okresnej organizácie vysiela každá miestna organizácia najmenej 4 zástupcov: predsedu, jednateľa, pokladníka a 1 delegáta. Organizácia, ktorá má viac ako 100 členov, vysiela na každých ďalších 100 členov ďalšieho delegáta.

Výbor je povinný každoročne zvolať koncom roku riadne valné zhromaždenie, na ktorom podá správu o činnosti za uplynulý rok. Zvolanie valného zhromaždenia musí byť oznámené najmenej 14 dní vopred členstvu organizácie a ústrediu strany. Na tomto zhromaždení sa prevedie voľba funkcionárov na nové funkčné obdobie. Na návrh revízorov účtov, ktorí predtým dôkladne preskúmali hospodárenie, bude odstupujúcemu výboru udelené absolutórium.

Mimoriadne valné zhromaždenie musí byť zvolané, ak si tak žiada písomne 1/3 členstva s udaním dôvodu.

15. Právoplatnosť uznášania.

Miestna organizácia sa právoplatne uznáša:

a) na členskej schôdzi a na valnom zhromaždení za prítomnosti 2/5 a po uplynutí jednej hodiny 1/3 členstva;

b) na výborovej schôdzke za prítomnosti viac ako polovice členov nadpolovičnou väčšinou prítomných.

Valné zhromaždenie miestnej organizácie, ktorá má viacej ako 200 členov, môže sa právoplatne uznášať po uplynutí jednej hodiny za každého počtu členov, ak bolo riadne a včas zvolané a keď okolnosť, že sa uznesie za každého počtu členov, bola vyznačená na pozvaní.

b) Okresná organizácia.

16. Okresná organizácia združuje všetky miestne organizácie v okrese.

Bratislavu a Košice treba považovať za osobitné okresy.

Záležitosti okresnej organizácie spravuje valné zhromaždenie a výbor.

Na valnom zhromaždení je každá miestna organizácia zastúpená najmenej 4 zástupcami podľa čl. 14.

Valné zhromaždenie volí hlasovacími lístkami výbor okresnej organizácie a to: predsedu, 3 podpredsedov, pokladníka a 12-18 členov výboru.

Výbor zvolí zo svojho stredu užšie okresné vedenie, ktoré sa skladá z predsedníctva výboru a 5—9 členov, ktorí bývajú v sídle alebo v najbližšom okolí sídla organizácie.

Okrem členov výboru volia sa tiež dvaja revízori účtov. Je treba dbať na to, aby členovia výboru boli z rôznych častí okresu a aby zastupovali všetky občianske vrstvy.

17. Predseda okresnej organizácie.

Okresný predseda je dušou strany v okrese. V jeho rukách sa sústreďuje všetka organizačná, iniciatívna a dozorčia činnosť. Zastupuje stranu navonok i pred úradmi a voči výkonnému výboru strany. Vykonáva uznesenia výkonného výboru a uznesenia okresnej organizácie. Je v stálom styku s okresným (oblastným) sekretariátom strany.

Dozerá na činnosť miestnych organizácií. Sleduje a podporuje činnosť ONV a háji záujmy strany a členov. Je v priamom styku s výkonným výborom strany, ktorému podáva správy o všetkých dôležitých udalostiach v okrese, o svojich opatreniach, o výsledkoch činnosti organizácií miestnych i organizácie okresnej. Vyžaduje si pokyny v otázkach taktiky a smernice politické. Má právo účastniť sa na všetkých schôdzkach miestnych organizácií v okrese.

Má poukazovacie právo spolu s jednateľom.

Ak sa predseda dopustí hrubého porušenia svojich povinností alebo činov, ktoré sú v rozpore s programom alebo záujmami strany, má výbor organizácie právo zbaviť ho funkcie. V tomto prípade musí do 14 dní mimoriadne valné zhromaždenie zvoliť nového predsedu.

Zaneprázdneného predsedu zastupuje I. podpredseda alebo ten z predsedov, ktorého výbor osobitne poverí.

18. Jednateľ.

Jednateľ vybavuje všetku písomnú agendu a spolupodpisuje s predsedom všetky písomnosti. Vedie v patrnosti celú činnosť strany v okrese. Z príkazu predsedu zvoláva výborové schôdze, o ktorých vedie zápisnice.

19. Pokladník okresnej organizácie.

Pokladník okresnej organizácie a tajomník sa starajú o presné vyberanie členských príspevkov a osobitných zbierok. Dozerajú, aby pokladníci miestnych organizácií včas odviedli 85 % vybraných príspevkov Ústrediu. Vedú zoznamy členov v okrese.

Vedie pokladničný denník, do ktorého zapisuje všetky príjmy a výdavky. Stará sa o riadne hospodárenie. Opatruje účtovné doklady. Bez súhlasu predsedu nesmie výplaty vykonávať.

Stará sa iniciatívne, aby pri osobitných príležitostiach boli prevedené zbierky na „Fond Demokratickej strany“

20. Výbor okresnej organizácie.

Výbor sa účastní na volebných prácach pri voľbách do národných výborov, zákonodarných zborov, odborových i hospodárskych ustanovizní. Spolupôsobí pri zostavovaní kandidátok podľa pokynov Ústredia strany.

Osobitne dbá nato, aby zástupcovia strany boli vždy ľudia statoční, ničím nezaťažení, schopní a dozerá nato, aby konali riadne svoje povinnosti.

Účastní sa na ľudovo-demokratickej správe v okrese, vysiela zástupcov strany do jej orgánov (okresných národných výborov a ich komisií), usmerňuje ich činnosť podľa programu strany a pokynov Ústredia, háji záujmy strany a členstva.

Výbor sleduje významné zjavy a udalosti národné, politické, hospodárske, sociálne, kultúrne a spoločenské, podáva o nich správy, zaujíma stanovisko a uznáša sa na iniciatívnych návrhoch pre vyššie orgány strany a pre zástupcov strany v samosprávnych orgánoch obce i okresu.

Výbor okresnej organizácie dozerá, aby ustanovenia organizačného poriadku boli miestnymi organizáciami zachovávané, aby ich činnosť odpovedala programu strany, aby úkoly dané miestnym organizáciám boli včas a riadne prevedené.

Výbor okresnej organizácie ustanoví referentov, prípadne podľa potreby osobitné komisie (živnostenskú, robotnícku, roľnícku, úradnícku, kultúrnu, ženskú akď.). Predsedovia komisií, pokiaľ sú členmi výboru, majú právo zúčastniť sa schôdzok výboru s hlasom poradným.

Výbor zvoláva okresné valné zhromaždenie

21. Valné zhromaždenie okresnej organizácie.

Riadne valné zhromaždenie okresnej organizácie koná sa aspoň raz do roka a to koncom roka.

Zvolanie valného zhromaždenia treba včas oznámiť Ústrediu z uvedením programu.

Skladá sa zo zástupcov miestnych organizácií podľa čl. 14.

Na valnom zhromaždení podáva výbor okresnej organizácie správu o činnosti za uplynulé obdobie. Na návrh revízorov účtov, ktorí predtým riadne preskúmali hospodárenie, bude odstúpenému výboru udelené absolutórium. Stanoví program pre budúci rok a prevedie voľby funkcionárov na nové funkčné obdobie.

22. Právoplatnosť usnášania.

Okresné organizácie sa právoplatne uznášajú:

a) na valnom zhromaždení za prítomnosti zástupcov najmenej ½ miestnych organizácii, po jednej hodine za účasti zástupcov aspoň 1/3 miestnych organizácii a to nadpolovičnou väčšinou prítomných

b) na výborovej schôdzi za účasti aspoň polovice členov nadpolovičnou väčšinou prítomných.

23. Porady predsedov miestnych organizácií.

Najmenej raz za tri mesiace predseda okresnej organizácie zvolá poradu predsedov miestnych organizácií. O porade treba včas upovedomiť Ústredie.

Na porade predsedovia podajú správy o činnosti organizácií, prerokujú sa aktuálne otázky a stanoví činnosti pre najbližšiu dobú. Na porade sa zaujme stanovisko k bežným politickým hospodárskym a sociálnym problémom celonárodného i celoštátneho významu.

c) Výkonný výbor, užší výkonný výbor a predsedníctvo.

24. Výkonný výbor vedie stranu po stránke politickej i organizačnej; jemu náleží rozhodovať o všetkých záležitostiach strany. Je zodpovedný Zjazdu strany.

Sídlo výkonného výboru je v Bratislave.

25. Výkonný výbor má 60 členov, volených Zjazdom strany na dva roky. Mimo členov volených sú členmi výkonného výboru z dôvodu svojho úradu zástupcovia DS v

a) československej vláde,

b) predsedníctve československého snemu,

c) predsedníctve Slovenskej národnej rady,

d) zbore povereníkov Slovenskej národnej rady, a

e) šéf tlače.

Členovia predsedníctva strany sú členmi výkonného výboru.

Výkonný výbor môže kooptovať najviac 10 členov.

26. Do pôsobnosti Výkonného výboru patrí najmä:

Rozhodovať o zásadných politických smerniciach, o taktike strany v rámci danom Zjazdom. Bdieť na zachovávanie a uskutočňovanie programu strany.

Rozhodovať s konečnou platnosťou o návrhoch politických, organizácií a iných organizácií a inštitúcií strany.

Rozhodovať kto môže alebo má byť kandidovaný do rôznych inštitúcií, kam strana vysiela svojich zástupcov. K prijatiu funkcie, platenej i neplatenej, za stranu musí si každý príslušník DS vyžiadal súhlas strany. Bližšie podmienky stanoví výkonný výbor.

Výkonný výbor vydáva záväzný poriadok na stanovenie kandidátok pre voľby do zákonodarných zborov a do okresných národných výborov.

Výkonný výbor rozhoduje s konečnou platnosťou o vylúčení člena strany alebo straníckej organizácie, ktorý jednal proti programu, platným smerniciam a poriadkom, alebo jednal tak, že rozvoj, prospech a kázeň strany boli jeho jednaním poškodené alebo vážne ohrozené.

27. Schôdze výkonného výboru zvoláva predseda strany, v prípade zaneprázdnenia podpredseda ním stanovený. Ak zaneprázdnenie predsedovo trvá vyše jedného mesiaca, ustanoví predsedníctvo úradujúceho podpredsedu.

Riadne schôdze výkonného výboru sa konajú raz za 6 mesiacov, okrem toho vtedy, keď tak vyžadujú dôležité záujmy. Výkonný výbor treba zvolať do 14 dní, keď o to žiada písomne 20 členov s udaním programu.

O jednaní výkonného výboru sa spisuje zápisnica. Schôdze sú dôverné.

Člen výkonného výboru, ktorý sa nezúčastnil bez riadnej omluvy na dvoch po sebe idúcich schôdzach, môže byť uznesením výboru zbavený svojej funkcie. Výkonný výbor má právo obsadiť takto uvoľnené miesto po vypočutí príslušných okresných organizácií. Rovnakým spôsobom obsadzuje miesta uprázdnené z iných príčin (úmrtie, vzdanie sa, vylúčenie). Uprázdnené funkcie v predsedníctve, s výhradou funkcie predsedu strany, obsadzuje taktiež výkonný výbor. Výkonný výbor stanoví rokovacie poriadky pre svoje schôdze i schôdze odborných komisií.

28. Jednotlivým členom výkonného výboru sa podľa ich bydliska stanoví, ktoré obvody zastupujú. Sú povinní starať sa o svoj obvod politicky i organizačne, konať schôdze i inak udržovať stály styk s členstvom a informovať miestnych činiteľov a príslušníkov strany o politických záležitostiach a o činnosti vedenia strany. Mienku členstva o aktuálnych otázkach verejného záujmu tlmočia vedeniu strany.

29. Pre účelnú voľbu práce v strane, výkonný výbor zriadi odborné komisie. Predsedovia jednotlivých komisií, ktorí sú nie členmi výkonného výboru, môžu sa zúčastniť na schôdzkach výboru s hlasom poradným.

30. Právoplatnosť uznášania.

Výkonný výbor riadne zvolaný sa platne uznáša za prítomnosti nadpolovičnej väčšiny svojich členov prostou väčšinou prítomných.

Užší výkonný výbor.

31. Užší výkonný výbor sa skladá z predsedníctva strany a z 15 členov volených výkonným výborom. Členmi výkonného výboru sú z dôvodu svojho úradu činovníci uvedení v čl. 25 tohto poriadku.

Pokiaľ si výkonný výbor nevyhradí rozhodovanie o určitých veciach, užší výkonný výbor vykonáva jeho právomoc v čase, keď výkonný výbor nezasadá. Užší výkonný výbor podáva povinne zprávu o svojich rozhodnutiach na riadnych schôdzach výkonného výboru.

Užší výkonný výbor si stanoví, v akých lehotách sa bude schádzať.

Uznáša sa platne za prítomnosti 2/3 svojich členov, prostou väčšinou prítomných.

Predsedníctvo strany.

32. Predsedníctvo Demokratickej strany má 15 členov volených zjazdom strany. Skladá sa z:

a.) predsedu, b) 5 podpredsedov, c) generálneho tajomníka, d) hospodára a 7 členov predsedníctva. Funkcie týchto členov určí predsedníctvo.

Mimo členov volených zjazdom strany sú členmi predsedníctva z dôvodu svojho úradu činovníci uvedení v čl. 25 tohto poriadku.

33. Predsedníctvo strany vykonáva rozhodnutia výkonného výboru a užšieho výboru. Vybavuje bežné záležitosti a personálne veci strany. Výkonný výbor môže zveriť rozhodovanie o naliehavých záležitostiach predsedníctvu. Mimo toho je predsedníctvo oprávnené rozhodo-

vať a robiť opatrenia vo všetkých veciach, kedykoľvek záujmy strany vyžadujú bezodkladné jednania. O všetkých dôležitých rozhodnutiach predsedníctva musí byť podaná správa na najbližšej schôdzi užšieho výkonného výboru (výkonného výboru).

Predsedníctvo sa schádza podľa potreby. Predsedníctvo môže na svoje schôdze pozvať členov užšieho výkonného výboru, členov odborných komisií a iných odborných referentov, keď tak vyžaduje povaha pojednávanej veci. Títo majú hlas poradný.

Predsedníctvo je oprávnené zriadiť podľa potreby oblastné organizácie strany a vydať potrebné predpisy o ich organizácii a právomoci.

Ústredný sekretariát.

34. Predsedníctvo je zodpovedné za riadne, vecné i osobné vybavenie Ústredného sekretariátu strany, ktorému stojí v čele generálny tajomník. Ústredný sekretariát zriadi potrebný počet odborných referátov. Odborný tajomníci (referenti) sú výkonnými orgánmi príslušných odborných komisií strany.

Generálny tajomník je členom predsedníctva strany i bez voľby.

Predseda strany, alebo úradujúci podpredseda úraduje pravidelne v ústrednom sekretariáte strany.

Predsedníctvo strany zriadi sekretariát strany v každom politickom okrese.

Oblastné sekretariáty budú zriadené podľa potreby. Obvody ich pôsobnosti určí predsedníctvo.

Predpisy o služobných a platových pomerov zamestnancov strany vydá predsedníctvo.

d) Zjazd strany.

35. Celonárodný zjazd strany koná sa pravidelne každý druhý rok. Plnoprávnymi účastníkmi zjazdu sú: zástupcovia okresných organizácií, členovia Národného zhromaždenia. Slovenskej národnej rady a členovia výkonného výboru.

36. Okresná organizácia vysiela na každých 500 organizovaných príslušníkov 1 zástupcu. Spôsob prevedenia voľby zástupcov stanoví výkonný výbor.

Zjazd zvoláva výkonný výbor na návrh predsedníctva; program zjazdu stanoví taktiež výkonný výbor na návrh predsedníctva.

37. Predsedníctvo môže so súhlasom výkonného výboru pribrať k účasti na zjazde najviacej 20 osôb, ktoré neboli vyslané niektorou zložkou strany, aby mohli byť zastúpené všetky obory činnosti členov strany. Okrem toho môžu byť pribratí odborní referenti.

38. Zjazd strany, ako jej najvyšší tribunál, rozhoduje o všetkých záležitostiach základnej dôležitosti. Jedine zjazd môže rozhodovať o prijatí a o zmene mena, programu a organizačného poriadku. Predsedníctvo, výkonný výbor, ústredný sekretariát a iné stranícke organizácie podávajú zjazdu strany účet zo svojej činnosti.

39. Zjazdový delegáti sú povinní najmenej 8 dní pred konaním zjazdu predložiť svoje návrhy písomne predsedníctvu strany. Pre spracovanie otázok, o ktorých má zjazd jednať, navrhne výkonný výbor komisie, ktoré schvaľuje zjazd.

40. Pre prípravu zjazdu zriadi výkonný výbor osobitnú zjazdovú komisiu. Všetky návrhy adresované zjazdu sa pridelia tejto komisii, aby ich rozdelila medzi jednotlivé zjazdové komisie. Osobitný rokovací poriadok pre jednanie v pléne a v jednotlivých komisiách stanoví výkonný výbor.

41. Rozhodnutia, uznesenia a smernice ustálené zjazdom sú záväzné pre všetky orgány a inštitúcie strany a dávajú rámec ich činnosti, kým sú nie zjazdom strany zrušené, alebo zmenené.

Záležitosti rázu osobného a lokálneho sú so zjazdového jednania vylúčené.

ČASŤ III.

Financie strany.

42. Príjmy strany tvoria:
1. členské príspevky,
2. povinná daň z príjmov, ktoré majú príslušníci strany z titulu členstva v DS,
3. mimoriadne príspevky vypísané príležitostne výkonným výborom,
4. dary členov a prívržencov strany,
5. výnos zo straníckych podnikov.

43. Členské príspevky. Každý člen je povinný riadne platiť členský príspevok. Výšku členského príspevku určuje výbor miestnej organizácie podľa majetkových a zárobkových pomerov člena. Najnižší príspevok je 24.- K, najvyšší 1.200 K ročne.

Za rodinných príslušníkov, ktorí sú nie zárobkové činní platí hlava rodiny spoločný rodinný príspevok. Pri stanovení rodinného príspevku treba brať osobitný zreteľ na početnosť rodiny a jej zárobkové a majetkové pomery.

Členský príspevok sa platí na celý rok vopred. Len celkom výnimočne môže výbor miestnej organizácie povoliť platenie príspevkov v splátkach.

Finančná komisia strany môže preskúmať výšku príspevkov stanovených výborom miestnej organizácie po vypočutí predsedu príslušnej okresnej organizácie. Je oprávnená stanoviť podrobnejšie predpisy o stanovení výšky členských príspevkov.

Zápisné je 10.- K raz navždy.

Príspevky musia byť zaplatené pod zodpovednosťou pokladníka miestnej organizácie do konca januára každého roka.

44. Vybrané príspevky budú rozdeľované takto:

a) 15% si ponechá miestna organizácia a zbytok poukáže ústrediu.

b) 25% príspevkov vybraných v okrese prislúcha okresnej organizácii. Z týchto 25 % ústredie v prvom rade uhradí náklady okresného sekretariátu a zvyšokm poukáže okresnej organizácii.

Okresné sekretariáty sú povinné dozerať na to, aby miestne organizácie plnili presne a včas svoje platové povinnosti a aby viedli riadne členské zoznamy.

45. Ku všetkým žiadostiam a dotazom členov strany upravených na sekretariáty strany, ústredie strany i jednotlivých činovníkov treba pripojiť potvrdenie pokladníka, že dotyčný člen zaplatil členský príspevok. Ináč nebude k podaniam prihliadnuté. Pri žiadostiach osobne prednášaných treba sa vykázať členskou legitimáciou s potvrdením o zaplatení členského príspevku.

46. Ak by pokladník miestnej organizácie nekonal riadne svoje povinnosti s ohľadom na vyberanie a poukazovanie členských príspevkov, je výkonný výbor oprávnený urobiť opatrenie aké uzná za potrebné.

47. Z príjmu z funkcií zastávajúcich z titulu príslušnosti k demokratickej strane, skladá príslušník strany určitý príspevok stanovený podľa zásady vzostupnosti. Každý člen je povinný prevziať písomný záväzok (reverz) na platenie príspevku, ktorý určí finančná komisia strany.

48. Mimoriadne príspevky. Výkonný výbor môže vypísať mimoriadne príspevky, ktoré sú povinný zložiť všetci príslušníci strany.

49. Dary členov a priaznivcov. Strana môže prijať len dary, s ktorými nie je spojený žiadny záväzok. Je neprípustné prijímať dary od osôb, alebo inštitúcií, ktorí majú záujem na určitých rozhodnutiach a od osôb politicky alebo mravne závadných.

50. Predpisy o ukladaní a vyberaní akýchkoľvek príspevkov vydáva výkonný výbor na návrh finančnej komisie.

51. Pri strane sa zriaďuje osobitný „Fond Demokratickej strany“. Fond spravuje finančná komisia pod dohľadom výkonného výboru. Je mravnou povinnosťou každého člena, aby prispieval na „Fond“ strany pri každej príležitosti. Hotovosti „Fondu“ nemožno použiť na úhradu bežných výdavkov strany.

52. Celý výťažok darov, zbierok a mimoriadnych príspevkov patrí ústrediu strany.

53. O finančné záležitosti sa stará hospodár strany a 5 členná finančná komisia, ktorú menuje výkonný výbor. Finančná komisia dozerá na finančné hospodárstvo a stará sa o príjmy strany.

Rôzne ustanovenia.

54. Funkcia predsedníctva trvá kým nie je ustavené nové predsedníctvo. Za ustavenie sa pokladá zvolenie predsedu a podpredsedov.

55. Vydaním tohto poriadku stráca platnosť „Dočasný organizačný poriadok Demokratickej strany“ prijatý zjazdom delegátov v Košiciach dňa 4. apríla 1945.

56. Tento organizačný poriadok bol prijatý I. celonárodným zjazdom Demokratickej strany dňa 8. júla 1945 a môže byť menený len zjazdom strany.

SNA Bratislava, f. DS, k. 5

Na rozdiel od predošlých provizórnych organizačných smerníc sa Organizačný poriadok DS z júla 1945 bližšie zaoberá aj straníckymi financiami. Ich zdroje mali pochádzať z *členských príspevkov*, povinnej *straníckej dane* za vykonávanie istej spoločenskej funkcie získanej zásluhou navrhovania či delegovania za DS, príležitostne vypísaných *zbierok*,[79] *darov* členov či prívržencov a zo *straníckych podnikov* (ako napr. rôznych kultúrnych akcií – bálov, tanečných zábav atď.). Financie získané darmi a mimoriadnymi zbierkami putovali na novozriadený *Fond Demokratickej strany*, ktorý ale nemal slúžiť na krytie bežných výdavkov strany. Pozoruhodné je aj stanovenie rozmedzia pre vyrubovanie členských príspevkov od 24 až do 1200 korún ročne podľa sociálneho statusu člena strany.[80] Určenie výšky členského poukazuje na snahu mať na jednej strane stranu čo najmasovejšiu (aby výška členského nelimitovala snahu chudobnejších vstúpiť do DS), na druhej strane ale nekompromisne sleduje cieľ vylepšiť stranícke financie cez vysoké členské dobre situovaných straníkov.

Po I. celoslovenskom zjazde DS dochádza u slovenských demokratov k postupnému dobudovávaniu miestnych a okresných organizácií a štruktúr všade tam, kde ešte neboli do leta 1945 vybudované. O tomto období prudkého organizačného vývoja strany svedčí množstvo organizačných správ vo

79 Najvýznamnejšími boli zbierky na Základný kameň strany a Volebný fond.

80 Neskôr museli byť k jeho stanovovaniu vydané zvláštne smernice, lebo jednotlivé sekretariáty určovali výšku členského veľmi rozdielne, ale spravidla v najnižších možných hodnotách bez zohľadnenia skutočných pomerov stredne a vyššie sociálne postavených členov.

vtedajších straníckych periodikách. Toto, na letnú sezónu neobvyklé oživenie aktivity strany spôsobil najmä konsolidačný martinský zjazd, na ktorom nielenže boli prijaté jasné organizačné smernice, ale došlo aj k nárastu sebavedomia jednotlivých aktivistov a orgánov DS. Zástupcovia jednotlivých regiónov Slovenska sa na celoslovenskom zjazde oboznámili s celospoločenskou politickou situáciou. Vypočuli si otvorenú kritiku na stranu KSS, resp. oponentov DS, a ukázal sa im tiež smer a prostriedky boja proti prechmatom komunistov, ktoré inštitucionálne poskytovali organizácie strany. Počas leta sa tiež organizovalo množstvo verejných zhromaždení DS za prítomnosti známejších osobností strany, ktoré mali zdynamizovať budovanie miestnych straníckych štruktúr a propagovať program a aktuálne politické ciele DS, prípadne pozitívne ovplyvniť vstup pospolitej verejnosti do strany.

Po stabilizovaní všetkých štruktúr strany a po založení miestnych organizácií i v tých najodľahlejších obciach Slovenska sa vedenie DS od jesenných a hlavne v zimných mesiacoch roku 1945-1946 sústredilo na dobudovanie vnútorných štruktúr organizácií. Šlo najmä o to, aby v nich boli zastúpené všetky zložky obyvateľstva a aby mohli zastupovať názory a požiadavky nielen roľníkov či inteligencie, ale i živnostníkov, robotníkov a mládeže. K tomuto účelu boli pre nich na *Ústrednom sekretariáte* zriadené zvláštne odbory (referáty) a postupne vznikali aj ich odbočky po okresoch. Od jesene 1945 je badateľná snaha skvalitniť stranu aj politicko-výchovne. Od konca septembra prebiehali prípravy na rôzne školenia funkcionárov DS,[81] aj keď k ich realizácii dochádzalo prevažne až od roku 1946 v súvislosti s príchodom predvolebného obdobia.[82]

81 SNA Bratislava, f. DS, k. 1. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 11/1945 org.*

82 Napríklad v dňoch 20. - 24. marca 1946 sa uskutočnila v priestoroch Sliačskych kúpeľov politická škola DS pre 160 funkcionárov DS zvolenskej oblasti. Boli tu prítomní viacerí poprední politici DS, ktorí podľa svojej profesnej či politickej zameranosti prednášali o jednotlivých problémoch straníckych, o politických a spoločenských otázkach. F. Hodža napríklad prednášal o politických stranách a ich programoch, J. Lichner o úlohách novodobej demokracie, I. Štefánik o ľudovom súdnictve, Š. Kočvara o ústavných problémoch, F. Veselý o tom ako písať a rozširovať noviny, M. Kvetko o novom poľnohospodárstve, S. Belluš o orgánoch štátnej správy (vláda, parlament, Zbor povereníkov, SNR), M. Pišút o kultúrnej politike, P. Viboch o odborových organizáciách, K. Witt (okresný lekár vo Zvolene) o starostlivosti o zdravie vidieka, M. Kulich o organizačnom živote, M. Polák o ľudovodemokratickej armáde, K. Hušek o tlači, J. Kyselý o DS a právnom poriadku štátu, M. Chudý o národných výboroch, P. Švihra o organizačnom poriadku DS, J. Mjartan o JZSR, R. Fraštacký o zásobovaní, J. Ursíny o nových predpokladoch hospodárskeho rozvoja ČSR, J. Lukačovič o DS ako ochrankyni osobnej, majetkovej a náboženskej slobody, J. Lettrich o programe DS a I. Pietor o medzinárodnom postavení ČSR. Na konci každého dňa sa voľne diskutovalo a predviedla sa ukážková riadna členská schôdza, pracovná konferencia či verejné zhromaždenie. Tieto politické školy mali i povzbudiť aktivitu miestnych organizácií, a tak so svojimi prednáškami navštevovali najpoprednejší činitelia DS aj miestne organizácie strany v okolí. *Program politickej školy v Sliači*. In: Čas, r. 1946, č. 63 (16. 3. 1946), s. 2; *Politická škola na Sliači*. In: Čas, r. 1946, č. 72 (27. 3. 1946), s. 3.

FORMOVANIE VNÚTORNÝCH ŠTRUKTÚR STRANY – SEKCIE A ZÁUJMOVÉ ODBORY

Ukrajinsko-ruská sekcia Demokratickej strany

Vzhľadom na predvojnovú lojalitu k ČSR, odbojovú činnosť a východoslovanský pôvod bola rovnoprávnosť Ukrajincov, resp. Rusínov v povojnovom Československu vždy plne akceptovaná. Pozitívne vnímanie Rusínov-Ukrajincov a bezproblémovosť rusínsko-ukrajinskej otázky v obnovujúcom sa Československu však výrazne zmenili prosovietske protičeskoslovenské aktivity a tendencie na bývalej Podkarpatskej Rusi.[83] Tie dokonca ovplyvňovali aj rusínske obyvateľstvo severovýchodného Slovenska. Už od oslobodenia tu bola prítomná agitácia za pripojenie tejto časti Slovenska obývanej výraznou mierou Rusínmi-Ukrajincami (tzv. *Prjaševščina*) k sovietskej Zakarpatskej Ukrajine. Z iniciatívy vedúceho povojnového komunistického činiteľa Rusínov-Ukrajincov na Slovensku Ivana Rohaľa-Iľkiva bol v prvých februárových dňoch 1945 vytvorený prípravný výbor zjazdu predstaviteľov ukrajinského obyvateľstva žijúceho v devätnástich okresoch prešovského regiónu. Zjazd sa po koordinácii s Vojenským výborom 4. ukrajinského frontu uskutočnil 1. marca 1945.[84] Základným dokumentom zjazdu sa stala rezolúcia, v ktorej delegáti vyslovili podporu Manifestu prvého zjazdu národných výborov Zakarpatskej Ukrajiny o zjednotení so sovietskou Ukrajinou, proklamovali národnú jednotu obyvateľstva Prjaševščiny s ľudom Zakarpatskej Ukrajiny a ruským národom. Delegáti zvolili plénum a predsedníctvo *Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny* (*UNR*P), ktorá sa deklarovala za oprávnenú politickú predstaviteľku Rusínov-Ukrajincov na severovýchodnom Slovensku. V prijatej rezolúcii neboli vôbec zmienky o československých či slovenských orgánoch, ba dokonca aj pozdravné telegramy zo zjazdu poslali iba sovietskym predstaviteľom a Ukrajinskej národnej rade v Užhorode. Ignorovanie československej strany prirodzene vyvolalo u čs. predstaviteľov, resp. SNR výrazné obavy z opakovania sa zakarpatského scenára – t.j. snahy o pripojenie Prjaševščiny k ZSSR.[85] Až po nepodporení a odmietnutí týchto aktivít Moskvou, prípadne československým komunistickým vedením sa nakoniec rusínsko-ukrajinská reprezentácia v UNRP vybrala cestou spolupráce so slovenskými či československými orgánmi. Postupne opúšťala svoj pôvodný národno-politický radikalizmus a podrobovala sa realite dominantného vplyvu slovenskej a československej politiky a jej inštitúcií na danom území.[86]

V počiatočnom období formovania sa UNRP nebola ešte DS na severovýchodnom Slovensku dostatočne etablovaná. Preto mali v rusínskej reprezentácii a v UNRP spočiatku dominantné postavenie predovšetkým komunisti[87] a s nimi sympatizujúci nestraníci, čo sa snažili demokrati čo najskôr zmeniť. Cestou k tomu bola najmä akceptácia povojnového nacionálneho vzopnutia tunajšieho rusínskeho obyvateľstva a jeho využitie pre posilnenie pozícií DS, demokratizmu a pročeskoslovenskej orientácie. Najvýznamnejším krokom vedenia slovenských demokratov v tomto smere bolo založenie špecifickej straníckej organizácie, resp. odboru - ***Ukrajinsko-ruskej sekcie DS***, ktorej sa viacerí činitelia strany na Prešovsku vehementne dožadovali. Jej ustanovujúce zhromaždenie sa uskutočnilo 6. augusta 1945 v Prešove. Predsedom sekcie sa stal Viktor Zavacký (profesor Ruského gymnázia v Prešove), podpredsedami Jozef Suchý, Vasil Demjanovič a M. Kašpar a tajomníkom Ivan

83 Na prelome rokov 1944/1945 sa na Podkarpatskej Rusi v réžii veliteľstva Červenej armády, sovietskych bezpečnostných zložiek a miestnych komunistov začali šíriť myšlienky o pripojení tejto časti predmníchovského Československa k Sovietskej Ukrajine. 26. novembra 1944 sa v Mukačeve uskutočnil prvý zjazd národných výborov Zakarpatskej Ukrajiny, ktorý sa za účasti 663 delegátov vo svojom manifeste vyslovil za opätovné spojenie „Zakarpatskej Ukrajiny s jej veľkou matkou sovietskou Ukrajinou“ a proklamoval odlúčenie od Československa. Následne vytvorená Národná rada Zakarpatska prestala spolupracovať s delegátom československej vlády F. Němcom vyslaným preberať od Červenej armády toto niekdajšie československé územie. Rozbehla sa tiež podpisová kampaň podporujúca mukačevský manifest, ktorú dobrovoľne i pod nátlakom podpísalo viac ako štvrť milióna obyvateľov Zakarpatskej Ukrajiny. ŠMIGEĽ, Michal: *KSS a riešenie tzv. „ukrajinskej“ otázky v Československu*. In. Věstník grantu KSČ a radikální socializmus v Československu 1918-1989, r. 2005, č. 11, s. 26.

84 GAJDOŠ, Marián: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku a činnosť UNRP*. In: GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav – MUŠINKA, Alexander: UNRP v dokumentoch. Prešov 2006, s. 6.

85 Národní archiv (NA) Praha, f. 100/24, svazek (sv.) 173, archivní jednotka (a. j.) 1546.

86 V memorande z 22. mája 1945 adresovanom SNR už UNRP deklarovala, že „bude všemožným spôsobom podporovať novú československú vládu a Slovenskú národnú radu v ich práci za obnovu spoločnej domoviny“. V nasledujúcich častiach memoranda UNRP požadovala iba primerané zastúpenie Ukrajincov v SNR a v ústredných štátnych orgánoch (najmä v oblastiach, kde žije ukrajinské obyvateľstvo) a vybudovanie národnostného školstva. VANAT, Ivan: *Narysy novitňoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny*. II. (september 1938-február 1948). Bratislava 1985, s. 312-315.

87 Za povšimnutie stojí fakt, že po oslobodení mali nacionálne najvýraznejšie zastúpenie (v pomere k počtu obyvateľstva) v členskej základni komunistickej strany na Slovensku práve Rusíni-Ukrajinci. Porovnaj: BARNOVSKÝ, M.: *Sociálne triedy a revolučné premeny na Slovensku 1944-1948*. Bratislava 1978, s. 206.

V oblastiach s dominanciou rusínskeho obyvateľstva nebolo ešte ani v roku 1947 zriedkavé, že prevažná väčšina obyvateľstva v nich sa organizovala v KSS. ŠA Prešov, pobočka Svidník, f. ONV Svidník, k. 57. *Situačná správa Obvodného úradu národných výborov Vyšný Orlík za júl 1947*.

O. Bobak (okresný tajomník DS v Medzilaborciach).[88] Cieľom sekcie bolo pomáhať rozvoju organizovanosti Rusínov-Ukrajincov v DS a uskutočňovať politiku strany v UNRP i všeobecne v regióne.[89] Na druhej strane slúžila sekcia aj ako vnútrostranícka báza výmeny názorov a požiadaviek Rusínov-Ukrajincov voči vedeniu DS a naopak, najmä v nacionálnej otázke. Členovia Ukrajinsko-ruskej sekcie boli stranícky primárne organizovaní v príslušných miestnych organizáciách DS, ktorým aj disciplinárne podliehali. Sekcia mala právo delegovať jedného svojho zástupcu za prešovskú a zvlášť za košickú volebnú oblasťdo parlamentu, SNR a do Výkonného výboru strany. Rovnako mala mať po jednom zástupcovi v košickom a prešovskom oblastnom výbore DS, v národných výboroch a okresných a miestnych organizáciách strany v regióne. Predseda sekcie mal byť automaticky aj členom Predsedníctva DS. Činnosť sekcie sa prioritne zameriavala na okresy Stará Ľubochňa, Kežmarok, Levoča, Sabinov, Bardejov, Svidník, Stropkov, Giraltovce, Medzilaborce, Snina a Humenné. Tu mali byť okresní tajomníci strany ustanovení až po dohode s vedením sekcie. V okresoch, kde bol podiel rusínskeho a slovenského obyvateľstva 1:1, mal byť striedavo predseda a tajomník okresnej straníckej organizácie Slovák aj Rusín-Ukrajinec.[90] Tieto papierové predpoklady sa však vždy nedodržiavali a boli prípad od prípadu rôzne riešené.

Od 19. decembra 1945 Ukrajinsko-ruská sekcia DS vydávala vlastný tlačový orgán „*Demokratičeskij golos*“. Ten od začiatku presadzoval striktnú československú a demokratickú orientáciu a tradíciu,[91] ale dokázal tiež kriticky reagovať na výčitky smerom k rusínsko-ukrajinskému nacionalizmu.[92] Rovnako, ako aj ostatné tlačoviny DS, pranieroval prechmaty komunistov v národných výboroch[93] a požadoval ich reorganizáciu. Okrem kratších všeobecných informácií o povojnovom vývoji vo svete a v Československu, oboznamoval najmä so situáciou v regióne Prjaševščiny a prinášal aj informácie o aktivitách sekcie a o činnosti jej reprezentantov v UNRP či v SNR, resp. v parlamente.

Už na zakladajúcom zhromaždení Ukrajinsko-ruskej sekcie sa jeho účastníci podujali k presadzovaniu vtedajších popredných politických požiadaviek

88 ŠA Prešov, f. DS, Inv. č. 1; ŠUTAJ, Štefan: *Ukrajinská otázka v činnosti politických strán na Slovensku (1944-1948)*. In: Historica Carpathica, roč. 30 (1989), s. 59.

89 Tamtiež

90 ŠA Prešov, pobočka Prešov, f. DS, k. 1.

91 BOBAK, O. Ivan: *Na cestu*. In: Demokratičeskij golos, r. 1945, č. 1 (19. 12. 1945) , s. 1; ZAVACKÝ, Viktor: „*Demokratický hlas*“. In: Tamtiež; *Tomáš G. Masaryk*. In: Demokratičeskij golos, r. 1946, č. 5 (15. 3. 1946), s. 1.

92 *Odpoveď „Národným novinám“*. In: Demokratičeskij golos, r. 1946, č. 5 (15. 3. 1946), s. 2; *Plénum Ukrajinskej národnej rady v Priaševčine*. In: Tamtiež, s. 1.

93 Pozri napr.: *Aký poriadok zavádza KSS vo Svidníku*. In: Demokratičeskij golos, r. 1946, č. 8, s. 4.

DS. Prihlásili sa síce k spolupráci s UNRP, požadovali však jej reorganizáciu na princípe politickej parity. Žiadali preto, aby UNRP v SNR zastupovali po dvaja členovia z DS a KSS a jeden nestraník. Okrem toho požadovali, aby sa na základe tajného hlasovania uskutočnila reorganizácia miestnych a okresných národných výborov Prjaševščiny.[94] Hlavnou náplňou aktivít sekcie bola však stranícka práca s rusínskym obyvateľstvom v špecifickom regióne severovýchodného Slovenska.

To, že sa vytvorenie osobitnej straníckej sekcie pre rusínske obyvateľstvo vedeniu DS oplatilo, ukázali najmä parlamentné voľby v máji 1946. Voľby síce dopadli v oblastiach obývaných rusínskym obyvateľstvom pre stranu negatívnejšie, ako bol jej celoslovenský priemer,[95] ale napriek veľmi slabým pozíciám strany v tomto regióne v prvých mesiacoch po vojne sa aj tak podarilo dosiahnuť určitý úspech. Ten bol možný iba vďaka špecifickej straníckej propagande zameranej na rusínske obyvateľstvo, ktorú prinášal tak tlačový orgán sekcie Demokratičeskij golos, ako aj jej predstavitelia na početných predvolebných zhromaždeniach v obciach s rusínskym obyvateľstvom.[96] Napriek značným regionálnym stratám voči iným oblastiam bolo teda faktické volebné víťazstvo DS aj na území severovýchodného Slovenska obývaného rusínskym obyvateľstvom predovšetkým výsledkom vytvorenia špecifickej straníckej sekcie a jej politiky. DS tým demonštrovala, že problémom a záujmom obyvateľstva tejto národnosti venuje osobitnú pozornosť. Okrem toho, na prijateľné volebné výsledky strany v regióne mala vplyv tiež podpora DS od gréckokatolíckej cirkvi,[97] ako aj obava obyvateľstva z informácií o vysťahovaní miestnych Rusínov-Ukrajincov do ZSSR.[98] Niekedy v literatúre uvádzaný pozitívny či negatívny vplyv tzv. banderovského hnutia a jeho propagačných „rejdov“ na volebné zisky DS či KSS je diskutabilný. Rovnako

94 GAJDOŠ, M.: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku a činnosť UNRP*, s. 12-14.

95 V okresoch severovýchodného Slovenska s početnejším rusínskym etnikom získala DS svoje priemerné celoslovenské volebné hodnoty iba v okresoch Snina a Levoča. Naopak v rusínskych obciach zaznamenali komunisti výrazne väčšiu podporu ako v ostatných častiach Slovenska. Tak DS dosiahla v týchto obciach iba 50,5 % podporu, čo bolo o 12 % pod jej slovenským priemerom, zatiaľ čo KSS tu získala až 46,1 % hlasov, čiže až o 15 % viac ako inde na Slovensku. GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav: *Rusíni (Ukrajinci) na Slovensku a parlamentné voľby v rokoch 1946 a 1948*. In: Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe. Bratislava 1998, s. 195.

96 *Prečo má DS dôveru národa?* In: Demokratičeskij golos, r. 1946, č. 8 (6. 5. 1946), s. 4; *Občania roľníci!* In: Tamtiež, č. 9 (18. 5. 1946), s. 3; *Preč so strachom.* In: Tamtiež, č. 10 (23. 5. 1946), s. 3; *Impozantná manifestácia Demokratickej strany v Prešove*. In: Tamtiež; *Manifestácia demokratickej strany vo Svidníku*. In: Tamtiež

97 Porovnaj napr. GAJDOŠ, M.: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku a činnosť UNRP*, s. 15.

98 Bližšie k atmosfére vyvolanej náborom do ZSSR pozri: ŠMIGEĽ, Michal – KRUŠKO, Štefan: *Opcia. Proces opcie a presídlenia občanov Československa do ZSSR na základe československo-sovietskej dohody z 10. júla 1946*. Prešov 2005, s. 74-91.

ako mohol viacerých utvrdiť v ich protikomunistickom presvedčení, takisto - vďaka oficiálnej protibanderovskej propagande a zaťažovaniu spoločenského života regiónu ozbrojenými vpádmi - tiež zaiste vyvolával mnohé obavy a tým nechtiac aj sympatie ku komunistom.[99]

Po voľbách sa Ukrajinsko-ruská sekcia DS zamerala predovšetkým na to, aby pretavila výsledky volieb do personálneho obsadenia a činnosti UNRP a národných výborov v Prjaševščine. Vedomí si svojho volebného víťazstva začali predstavitelia sekcie ultimatívne požadovať okamžitú nápravu a zmenu v politike UNRP. Ukrajinsko - ruská sekcia poslala UNRP zo svojho zasadnutia v Prešove 18. septembra 1946 rezolúciu, ktorá požadovala zvolať zjazd zástupcov ukrajinského obyvateľstva. Na jej záver sa rezolútne prehlasovalo, že ak sa neuskutoční reorganizácia UNRP, demokrati sa nebudú zúčastňovať práce v nej a za jej činnosť odmietajú niesť zodpovednosť. Tieto požiadavky zástupcov DS o reorganizáciu však boli plénom UNRP zamietnuté, lebo ich akceptácia by negatívne postihla veľa jej dovtedajších členov, ktorí by po povolebnej reorganizácii stratili v nej svoje členstvo.[100] 22. februára 1947 sa uskutočnil II. zjazd delegátov Ukrajinsko-ruskej sekcie DS. Potvrdil predchádzajúce nekompromisné stanovisko svojich reprezentantov v UNRP vo veci povolebnej personálnej rekonštrukcie Rady. V zjazdovej rezolúcii sa opäť jednoznačne požadovala reorganizácia pléna, rady a okresných výborov UNRP na základe výsledkov volieb. Zároveň plénum zjazdu zaviazalo vedenie sekcie, aby sa až do reálneho uskutočnenia požadovanej reorganizácie nezúčastňovalo činnosti UNRP.[101] Rozpory medzi stúpencami DS a KSS sa podarilo čiastočne zmierniť 17. marca 1947, keď sa z iniciatívy Predsedníctva UNRP uskutočnila porada predstaviteľov oboch strán. Jej výsledkom bolo uzavretie dohody, podľa ktorej sa Predsedníctvo rozšírilo na 11 členov (5 za DS, 4 za KSS a 2 nestraníci). Zainteresované strany sa zároveň dohodli, že zmeny v pléne UNRP sa uskutočnia na základe výsledkov parlamentných volieb v regióne.[102] Ukrajinsko-ruskej sekcii DS sa tak s odstupom až takmer pol roka od ostatných štátnych orgánov na Slovensku podarilo presadiť primerané zastúpenie strany v reprezentácii rusínsko-ukrajinského obyvateľstva.

99 K pôsobeniu Ukrajinskej povstaleckej armády na severovýchodnom Slovensku pred voľbami 1946 pozri: MIČKO, Peter: *Ukrajinská povstalecká armáda (UPA) na Slovensku v roku 1946*. In: Annales Historici Presovienses 6. Prešov 2006, s. 200-214; ŠMIGEĽ, Michal: *Činnosť a propaganda oddielov ukrajinskej povstaleckej armády (tzv. banderovcov) na území Slovenska v roku 1946*. In: MEDVECKÝ, Matej (ed.): Posledné a prvé slobodné (?) voľby – 1946, 1990. Bratislava 2006, s. 35-53.

100 GAJDOŠ, M.: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku a činnosť UNRP*, 17-18.

101 BRIŠKÁR, Juraj: *Demokratická strana na východnom Slovensku pred februárom 1948*. In: Východné Slovensko pred Februárom. Košice 1968, s. 187.

102 ŠUTAJ, Štefan: *Ukrajinská otázka v činnosti politických strán na Slovensku (1944 -1948),* s. 72.

Zvyšok roka 1947 nepriniesol v spoločenskej činnosti sekcie nijaké výraznejšie aktivity. Zato však začiatok roka 1948 a februárová politická kríza ústiaca do úplného prevzatia moci komunistami priniesli do dovtedajšej politickej práce sekcie absolútny obrat.

Vedúci predstavitelia Ukrajinsko-ruskej sekcie sa počas komunistického februárového prevratu 1948 zachovali veľmi oportunisticky. Bez väčšieho zaváhania sa pridali na stranu víťaziacich komunistov a dali celú sekciu do služieb komunistickej prevratovej propagandy. Keď sa 22. februára 1948 uskutočnilo mimoriadne zasadnutie Predsedníctva UNRP, ani Viktor Zavacký, Alexej Bogdanov, J. Zbihlej či Igor Levkanič sa ako reprezentanti sekcie vôbec nepostavili proti nedemokratickému presadzovaniu sa novej Gottwaldovej vlády. Práve naopak jej vyjadrovali jednoznačnú podporu. Ešte v ten istý deň predstavitelia Ukrajinsko-ruskej sekcie DS (prostredníctvom ukrajinského vysielania Československého rozhlasu) oznámili, že sekcia ukončila svoju činnosť a vyzvali jej členov a voličov k podpore KSS. Na druhý deň, 23. februára 1948, sa takmer vo všetkých okresných centrách severovýchodného Slovenska uskutočňovali mítingy za účasti členov Predsedníctva UNRP a jej okresných výborov (vrátane činiteľov bývalej Ukrajinsko-ruskej sekcie), na ktorých účastníci prejavili podporu komunistickému riešeniu politickej krízy. Prechod bývalých reprezentantov Ukrajinsko-ruskej sekcie DS na pozície KSS bol dovršený 29. februára 1948. Podľa dávnejšieho rozhodnutia predsedníctva UNRP bolo na tento deň zvolané jeho plénum. Plenárnemu zasadnutiu však predchádzali oddelené rokovania jeho členov - príslušníkov DS a KSS. Členovia DS v UNRP schválili návrh vedúcich predstaviteľov sekcie na jej zrušenie a prijali vyhlásenie, v ktorom svoje rozhodnutie zdôvodňovali neúprimným a nežičlivým vzťahom DS k národným, kultúrnym a sociálno-ekonomickým potrebám ukrajinského obyvateľstva. Dohodu s KSS o politickom zastúpení členov DS v orgánoch UNRP z marca 1947 vyhlásili za neplatnú. Poslanci za DS vyjadrili svoj zámer vystúpiť z klubu poslancov DS v parlamente aj v SNR, vzdať sa všetkých funkcií vyplývajúcich z členstva v DS, avšak ďalej pracovať v UNRP. Tak sa i stalo. Poslanci za DS v parlamente (Levkanič, Zavacký), ako aj poslanci v SNR (Bogdanov, Suchý) vystúpili z klubov poslancov DS v Prahe i Bratislave a ako hostia vstúpili do klubov komunistických poslancov pri týchto inštitúciách.[103]

Odbor mladých demokratov

Niekoľko mesiacov po prvom celoslovenskom zjazde DS došlo v ústredí strany k vytvoreniu už na zjazde avizovaných záujmových odborov (referátov), ktoré mali reprezentovať stavovské požiadavky jednotlivých profesných

103 GAJDOŠ, M.: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku a činnosť UNRP*, s. 24.

a spoločenských skupín členov strany. Hoci prvé náznaky snáh o zakladanie takýchto záujmových odborov možno badať už na jeseň 1945, k ich skutočnej aktivizácii dochádzalo až v súvislosti s blížiacou sa predvolebnou kampaňou začiatkom roka 1946.

Najaktívnejšou a najúspešnejšou záujmovou zložkou vnútri DS sa zo všetkých odborov strany stal od jari 1946 ***Odbor mladých demokratov***. Podobne ako pri ostatných záujmových skupinách si DS krátko po oslobodení neutvárala zvláštne záujmové vnútrostranícke orgány tohto typu. Vedenie slovenských demokratov predpokladalo, či skôr dúfalo, že tvoriaci sa *Zväz slovenskej mládeže* (ZSM) bude nie iba proklamovane, ale aj reálne nadstraníckou vrcholnou mládežníckou organizáciou, zastrešujúcou aktivistickú povojnovú mládež, resp. predošlé mládežnícke spolky neskompromitované službami pre ľudácky režim. Zväz slovenskej mládeže vznikol v marci 1945 ako jednotná organizácia slovenskej mládeže, ktorej princíp jednoty, čiže nevytvárania viacerých politických organizácií mládeže, bol deklarovaný aj v Ohlase prípravného výboru Národného frontu zo 17. marca 1945.[104] Ale už v prvých mesiacoch existencie ZSM dochádzalo v ponímaní jeho úlohy a funkcie k disproporciám medzi komunistami a demokratmi. Hoci sa komunistom podarilo v Manifeste Národného frontu k slovenskému ľudu z 20. marca 1945 presadiť zmienku o začlenení jednotnej mládežníckej organizácie do Národného frontu, DS sa neskôr proti tomuto rázne postavila. Dokázala zablokovať prijatie nielen ZSM, ale aj ostatných masových záujmových organizácií (väčšinou ovládaných komunistami) do Národného frontu. Uchránila ho tým pred majorizovaním KSS a spravila z neho klasický mimovládny koaličný orgán, v ktorom obe vtedajšie strany mali porovnateľné mocenské pozície a východiská k jednaniam o dohode.

K ďalšej roztržke medzi demokratmi a komunistami došlo 17. mája 1945 na zasadnutí prípravného výboru ZSM za účasti zástupcov DS, KSS i Zväzu slovenských partizánov. V línii svojho chápania Zväzu iba ako strešnej (a nie jedinej) mládežníckej organizácie demokrati požadovali, aby sa do ZSM nezačleňovali spolky. Slovenskí demokrati tým sledovali najmä snahu o zachovanie klasických mládežníckych spolkov konfesionálnej orientácie (Spolok evanjelickej resp. katolíckej mládeže), ktoré by boli spoľahlivo imúnne voči akýmkoľvek komunistickým vplyvom, na rozdiel od ZSM, kde sa už črtalo jeho majorizovanie komunistami. V tomto spore však v prvých mesiacoch po oslobodení DS ťahala za kratší koniec a zachovanie katolíckeho či evanjelického mládežníckeho spolku, či už mimo Zväzu alebo ako jeho autonómnych častí, nepresadila. Okrem toho dochádzalo prirodzene k sporom pri obsadzovaní funkcií v Zväze. Demokrati nepresadili svoje požiadavky

104 Porovnaj: KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. (ed.): *Cesta ke Květnu*. Praha 1965, s. 541

o vyrovnanejšie rozdelenie vedúcich funkcií v ZSM medzi stranami a vedenie Zväzu tak jednoznačne ovládla KSS a jej blízki mládežnícki aktivisti.

Spor o spoločenskú funkciu a organizačnú štruktúru ZSM sa plne prejavil na jeho prvej celoslovenskej konferencii 14.-15. augusta 1945 v Martine. Mladí demokrati tu predniesli návrh, aby sa Zväz pretvoril na federáciu spolkov, v ktorých by sa mládež združovala na princípe náboženskom, politickom a stavovskom, pričom Zväz mal byť iba akýmsi riadiacim koordinačným výborom.[105] Ale tento návrh nemal v atmosfére jasného ovládnutia Zväzu komunistami nádej na úspech. Po tejto veľkej roztržke sa vedenie a mládežnícki aktivisti DS začali programovo pripravovať na vytvorenie vlastnej mládežníckej organizácie. Ich úsilie sa dynamizuje a stáva reálnejším začiatkom roka 1946 v dôsledku blížiacich sa májových parlamentných volieb. Vedenie slovenských demokratov začalo vyzývať okresné sekretariáty strany, aby vytvárali na okresnej, ale i miestnej úrovni Odbory mládeže DS. Argumentovali pritom tým, že ZSM je partajnícke a ideovo nevyhovujúce demokratom. Odbor mladých DS bol prezentovaný ako autonómna zložka strany, ktorá bude mať v ústrednom, resp. oblastných sekretariátoch samostatný referát a bude sa zameriavať na osvetovú a kultúrnu činnosť.[106] Mládežnícka organizácia DS sa plne organizačne, koncepčne i názvovo vyprofilovala až na jar 1946 ako Odbor mladých demokratov (OMD). Odbor mal pevnú organizáciu a začlenenie v štruktúrach DS, vlastný organizačný poriadok (aj keď v mnohom odkazujúci na organizačný poriadok „materskej“ DS) a jednoznačné politické zameranie proti vplyvu komunistov na slovenskú mládež. Pritom však ostával aj mládežníckou organizáciou s mnohými pozoruhodnými kultúrnymi aktivitami, ktoré (s výnimkou politicky exponovanejších období okolo volieb a pod.) v jej činnosti dominovali.

OMD sa vytváral podobne ako rovnaké nekomunistické stranícke mládežnícke organizácie v Čechách a na Morave pri národnosocialistickej a lidovej strane,[107] v približne rovnakom období, s podobnými cieľmi, programom a činnosťou. K vytváraniu vlastnej mládežníckej organizácie pristupovala DS ako z vlastných vnútrostraníckych podnetov a potrieb, tak aj inšpirovaná dianím okolo vystúpenia mládeže spomínaných dvoch českých nemarxistických strán z jednotnej organizácie českej mládeže. Prioritne však vznik OMD ovplyvňoval radikalizmus slovenských komunistov snažiacich sa o ideovo-

105 GABZDILOVÁ, Soňa: *K niektorým otázkam mládežníckeho hnutia v politike DS v rokoch 1945-1948 so zreteľom na východné Slovensko*. In: Historica Carpatica, č. 14 (1983), s. 37-38.

106 SNA Bratislava, f. DS, k. 1.

107 Porovnaj: KOCIAN, Jiří: *Československá strana národně socialistická v letech 1945 -1948. Organizace, program, politika*. Brno 2002, s. 102; a PEHR, Michal: *Československá strana lidová 1945-1946*. Praha 2003, s. 22.

politickú monopolizáciu slovenskej mládeže. Vyjadroval ju aj obežník okresného sekretariátu KSS v Lučenci z 13. septembra 1945, ktorý sa neskôr dostal do rúk vedenia DS a boli s ním oboznámené všetky okresné organizácie demokratov. Obežník písal o cieľoch ZSM v tom zmysle, že sa má cez neho ovládnuť slovenská mládež a nasmerovať ju od náboženského ovplyvňovania „reakcionárskymi" spolkami k ľavicovej ideológii KSS. Nemal sa preto zakladať zvlášť Komsomol, lebo cez ZSM bolo možné ovplyvňovať všetku mládež, nie iba ľavicovú.[108]

Medzi prvé založené OMD (ak nie vôbec celkovo prvý) patrí OMD v Žiline zo 16. februára 1946. Podobne aj pri iných okresných a miestnych sekretariátoch DS vznikali odbory mládeže či Odbory mladých demokratov. O ich početnosti a lokalizácii však nemáme veľa bližších informácií, nešlo však spočiatku o početnejší jav. Najvýraznejšie sa v tomto období prvotného organizovania OMD postúpilo na východnom Slovensku, čo spôsobil najmä veľmi aktívny prístup oblastného sekretariátu DS v Košiciach k tejto akcii. Na východnom Slovensku existoval už v marci oblastný sekretariát OMD so svojou sieťou miestnych a okresných OMD (najmä v okresoch Michalovce, Trebišov, Sobrance a Levoča),[109] ba dokonca sa uvažovalo aj o vydávaní vlastného oblastného časopisu. Až blížiace sa valné zhromaždenie ZSM v Baťovanoch a následný ustanovujúci zjazd OMD v Piešťanoch v apríli 1946 naplno rozhýbali organizovanie sa mladých demokratov po celom Slovensku.

20. marca 1946 boli v Zápisníku DS uverejnené už i bližšie organizačné informácie ako postupovať pri zakladaní organizácií OMD. Mali sa zakladať najmä prípravné výbory, ktoré mali previesť nábor členstva do OMD z radov študujúcej, roľníckej a robotníckej mládeže. Po prevedení náboru mal Prípravný výbor zvolať ustanovujúce valné zhromaždenie. Všetky tieto prvotné organizačné prípravy mali byť hotové čo najskôr, keďže v máji bol už naplánovaný celoslovenský zjazd OMD, na ktorom malo byť zvolené predsedníctvo a ústredný výbor OMD. Dotiaľ činnosť OMD na celoslovenskej úrovni riadil Ústredný prípravný výbor OMD, pôsobiaci pri Ústrednom sekretariáte DS.[110]

Aj keď sa vedúci predstavitelia tvoriaceho sa OMD v marci a apríli 1946 už plne sústreďovali na ustanovujúci zjazd OMD v Piešťanoch, nestrácali zo svojho zreteľa ani vývoj v ZSM. Ten síce už jednoznačne opúšťali, chceli však predsa len mať informácie o vnútornom vývoji tejto, teraz vlastne už konkurenčnej organizácie. Preto aj v inštrukciách pre okresné sekretariáty DS z 20. marca 1946 upozorňovali, aby boli na zjazd ZSM do Baťovian 21. až

108 SNA Bratislava, f. DS, k. 2.

109 GABZDILOVÁ, S.: *K niektorým otázkam mládežníckeho hnutia v politike DS v rokoch 1945-1948 so zreteľom na východné Slovensko*, s. 39.

110 *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1946, č. 3, s. 5-6.

24. marca 1946 vyslaní z okresných sekretariátov DS 1 -2 mladí delegáti, ktorí si mali zaopatriť delegátku od okresnej pobočky Zväzu. Okrem získania informácií o dianí na zjazde sa mali okresnými sekretariátmi DS vyslaní mladí demokrati po zjazde ZSM zúčastniť ustanovujúcej schôdze OMD v Baťovanoch.[111] Tá, akoby inštruktážna schôdzka za prítomnosti zástupcov vedenia ústredia OMD, mala slúžiť aj ako príklad pre organizovanie OMD v tých okresoch, ktoré vyslali do Baťovian svojich delegátov a v ktorých neboli dosiaľ ešte zakladané OMD. Na valnom zhromaždení ZSM v Baťovanoch boli nakoniec niektorí predstavitelia mládeže z DS zvolení aj do Ústredného výboru Zväzu. To však už nijako nemohlo zabrániť ich definitívnemu odchodu zo ZSM. Vzdali sa funkcií vo Zväze a verejne deklarovali vytvorenie Odboru mladých demokratov.[112]

Fedor Hodža

Avizovaný ***celoslovenský ustanovujúci zjazd OMD v Piešťanoch*** prebiehal od 10. do 12. mája 1946. Zjazdu sa zúčastnilo 216 delegátov zastupujúcich 64 okresných OMD. Z týchto však riadne založenú okresnú organizáciu OMD a aktívnu organizačnú činnosť vykonávalo zhruba 30 okresných OMD, ostatné boli zastúpené iba prípravnými výbormi. Vlastné zjazdové zasadnutie otváral v piatok 10. mája 1946 svojím príhovorom predseda Prípravného výboru Ústredného vedenia OMD a člen SNR Pavol Haljan. Privítal najmä generálneho tajomníka strany Fedora Hodžu, ktorého príhovor bol bojovo ovplyvnený blížiacimi sa parlamentnými voľbami. Po Hodžovi nasledoval Haljanov referát o doterajšej činnosti Prípravného výboru OMD, pričom poďakoval za vykonanú prácu jeho členom - Ľubomírovi Baarovi (podpredseda), Ladislavovi Humajovi, Vladimírovi Štefánikovi, Štefanovi Boorovi, Milanovi Ondrušovi a Jánovi Šípovi. Nasledovala voľba Pracovného predsedníctva na dobu zjazdu, kde za každú oblasť (bratislavská, žilinská, banskobystrická, košická a prešovská) bol zvolený jeden delegát a voľba pracovných zjazdových komisií - kandidačnej, politickej, kultúrnej, organizačnej, telovýchovnej. Po tomto

111 SNA Bratislava, f. DS, k. 9. *Inštrukcie k valnému zhromaždeniu SSM v Baťovanoch*.

112 Porovnaj: *Zápisník DS*, r. 1946, č. 4 , s. 23.

bolo plenárne zasadnutie 10. mája 1946 zakončené a až do opätovného plenárneho zasadnutia zjazdu v sobotu poobede 11. mája 1946 sa pokračovalo v samostatných diskusiách a prípravách jednotlivých rezolúcií v zjazdových komisiách. Na druhý deň pokračovala plenárna schôdza zjazdu v dvorane Kúpeľného salónu v Piešťanoch. Najskôr sa prečítal pozdravný list hostiteľskej Okresnej organizácii DS v Piešťanoch a pozdravné telegramy prezidentovi Benešovi a SNR. Nasledovalo uznesenie o tykaní a oslovovaní sa „brat" a „sestra", prerokovanie a schválenie Organizačného poriadku OMD, referáty z jednotlivých zjazdových komisií a schválenie zjazdových rezolúcií. Počas diskusie o Organizačnom poriadku prišli na zjazd podpredseda vlády a DS Ján Ursíny a iba nedávno (na základe tzv. Aprílovej dohody) menovaný druhý generálny tajomník DS Ján Kempný. Obaja členovia najvyššieho vedenia DS predniesli k účastníkom zjazdu svoj krátky príhovor. Potom sa uskutočnila voľba Predsedníctva a Ústredného výboru OMD podľa kandidátky pripravenej kandidačnou komisiou. Bol prijatý návrh, aby predsedníctvo nebolo volené zvlášť každý jeho člen, ale členovia výboru en block. Za predsedu *Ústredného vedenia Odboru mladých demokratov* bol navrhnutý a jednohlasne zvolený už dovtedajší predseda Prípravného výboru ústredného OMD Pavol Haljan. Aj viacerí ďalší z nového vedenia ústredného OMD boli už predtým aktivistami Prípravného výboru. Podpredsedami ústredného vedenia OMD sa stali: Magda Fialová, Ľubomír Baar, Vladimír Štefánik a Michal Pavlík a generálnym tajomníkom Alexander Matejčík. Ďalších 17 osôb[113] reprezentujúcich celé Slovensko bolo členmi *Užšieho výboru OMD*, pričom ešte jedno neobsadené miesto ostávalo rezervované pre zástupcu mladých z Ukrajinsko-ruskej sekcie DS. K Ústrednému vedeniu OMD patril ešte aj *Širší výbor OMD* pozostávajúci z 15 zástupcov[114] jednotlivých oblastí OMD na Slovensku (každá z piatich oblastí mala troch zástupcov), pričom ostávalo opäť jedno miesto rezervované pre reprezentanta Ukrajinsko-ruskej sekcie DS. Zatiaľ čo teritoriálne boli približne rovnomerne zastúpené všetky oblasti Slovenska, v sociálnej štruktúre vedenia OMD jednoznačne dominovali reprezentanti inteligencie, najmä študenti práv. Zastúpenie roľníkov, živnostníkov či robotníkov bolo minimálne. Po zvolení nového vedenia OMD nasledovalo čítanie rezolúcií jednotlivých komisií zjazdu, ktoré sa vzhľadom na príchod predsedu SNR a DS Jozefa Lettricha a povereníka Rudolfa Fraštackého presunulo aj na následujúci deň, nedeľu 12. mája 1946. Po ich prečítaní sa rozvinula širšia debata, v ktorej sa požadovalo navrátenie cirkevného školstva, zriadenie dobytkárskej školy,

113 V. Pelzer, J. Detko, J. Šíp, J. Tomčík, I. Kádek, Š. Boor, J. Fojtín, A. Cibula, M. Juhás, J. Bystrický, T. Hvorka, Z. Gazdík, K. Ujhágy, L. Humaj, J. Foltýn, J. Cupák a E. Šimko.

114 O. Skriňak, J. Oleňočin, J. Beňo, J. Fojtík, L. Kornač, J. Mánik, K. Friedery, J. Kováliк, O. Janiš, Š. Mišura, L. Paták, J. Lehocký, M. Krigovská a R. Svrčina.

hovorilo sa o spolupráci s jednotnou roľníckou organizáciou a pod. Tiež sa navrhovalo, aby sa mladí roľníci-demokrati organizovali v nepolitickej odborovej organizácii, pričom by im OMD zabezpečoval politické školenia. Ďalej sa konštatovalo, že OMD má zaujať kladný postoj ku všetkým telovýchovným spolkom mládeže a spolupracovať s nimi. Predposledným bodom programu zjazdu bolo prečítanie (V. Štefánik) a schválenie zjazdového „*Ohlasu k slovenskej mládeži*".[115] V závere zjazdu prebiehala voľná debata, v ktorej sa najmä navrhovalo, aby sa oficiálne vyhlásil rozchod so ZSM a aby sa začala bližšia spolupráca s českou demokratickou mládežou, čiže s mládežníckymi organizáciami národnosocialistickej a lidovej strany.[116]

Prvý celoslovenský zjazd Odboru mladých demokratov ukončil prípravné obdobie organizácie, resp. počiatočnú periódu budovania prvých OMD. K základným pozitívnym vplyvom a krokom zjazdu, okrem deklarovania sa organizácie a jej profilu, patrí schválenie základných kontúr záväzného organizačného poriadku. Aj keď jeho hlavné rysy sa prerokovali už na zjazde v Piešťanoch, k jeho konečnému schváleniu Ústredným výborom OMD došlo až 29. septembra 1946 a Predsedníctvom DS bol schválený 11. novembra 1946.[117] Podľa ***organizačného poriadku*** bol OMD autonómnou súčasťou Demokratickej strany, ktorý mal združovať ideových prívržencov DS do veku 30 rokov a usporadúvať pre nich kurzy, prednášky, kultúrne a športové podujatia a iné. Členstvo OMD sa riadilo podobnými smernicami ako to bolo v prípade členstva v DS. Jednotlivými organizačnými jednotkami mládežníckej organizácie strany vo vertikálnom zmysle boli ústredie OMD (zjazd, ústredný výbor, predsedníctvo, predseda), okresné a miestne organizácie OMD. Ústrednému výboru sa vyhradzovala možnosť utvorenia oblastných organizácií. Úplne špecifickou zložkou mládežníckej organizácie demokratov s vlastným organizačným štatútom bol *Klub demokratických akademikov* združujúci členov OMD, resp. DS z radov vysokoškolského študentstva. Celoslovenský zjazd

115 „Chceme v OMD vytvoriť silnú, politicky zjednotenú vyspelú slovenskú mládež, avšak hrdo sa hlásime k DS ako organizátorke SNP a záchrankyni slobody, poriadku, pokroku a demokracie. ...odopierame hovoriť ZSM v mene slovenskej mládeže, lebo vieme, že reprezentuje len jej nepatrný zlomok. Odopierame ZSM nazývať sa celonárodnou a jedinou organizáciou slovenskej mládeže." Deklarovalo sa, že mládež združená v OMD vystupuje zo ZSM. Okrem všeobecných požiadaviek DS sa zjazd vo svojej rezolúcii dotkol i otázok zaujímajúcich hlavne postoj OMD ku školskej otázke. Vyslovil sa za okamžité odpolitizovanie školstva, aby školstvo neslúžilo jednej strane a jednej ideológii. Taktiež sa rázne vyslovilo za ponechanie škôl v cirkevnom majetku, lebo to vnímal ako ich súkromné vlastníctvo, a ako také je nedotknuteľné. Presadzovala sa dislokácia vysokého školstva na Slovensku, ako i obnovenie spolkovej slobody. GABZDILOVÁ, S.: *K niektorým otázkam mládežníckeho hnutia v politike DS v rokoch 1945-1948 so zreteľom na východné Slovensko*, s. 39.

116 SNA Bratislava, f. DS, k. 9. *Zápisnica z prvej plenárnej schôdze OMD*.

117 Tamtiež, k. 5. *Organizačný poriadok Organizácie mladých demokratov*.

OMD mal byť zvolaný minimálne raz za dva roky. Mal podobné právomoci ako obdobný zjazd DS, ale s tým rozdielom, že meniť a schvaľovať organizačný poriadok bolo možné len so súhlasom Predsedníctva DS. Ústredný výbor OMD mal mať najviac 60 členov a schádzať sa aspoň raz do roka. Predsedníctvo OMD pozostávalo z predsedu, 4 podpredsedov, generálneho tajomníka a hospodára, poprípade referentov (odborníkov) schválených vyššími orgánmi mládežníckej organizácie. Predseda OMD reprezentoval organizáciu navonok a bol zároveň aj členom predsedníctva DS, ktoré mal informovať o činnosti mládežníckej organizácie strany. Pre vznik miestnej organizácie muselo byť splnené spodné kvórum 15 členov a pre zintenzívnenie svojej činnosti si mohli vytvárať rôzne krúžky. Predseda okresného OMD sa stával automaticky štvrtým podpredsedom okresnej DS. Predseda a jednateľ miestnej OMD boli obdobne členmi miestneho výboru DS. Aj hospodárenie OMD sa riadilo podobnými regulami ako pri DS. Členské bolo sociálne diferencované od 5 do 50 korún. 15 % z členského ostávalo miestnemu a ďalších 15 % okresnému OMD, zvyšok bol posielaný na ústredie mladých demokratov. Z podujatí usporiadaných organizáciami OMD sa na ústredie poukazovalo 10 %. Poslednou časťou Organizačného poriadku OMD bolo usporiadanie vzájomných pomerov medzi miestnymi a okresnými organizáciami OMD a materskými organizáciami DS. Zásadné, vedením DS odobrené smernice ústredia OMD vo veciach mládeže mali byť pre miestne a okresné organizácie DS záväzné. Odporúčalo sa tiež, aby oblastní tajomníci OMD boli zástupcami oblastného tajomníka DS.

Krátko po piešťanskom zjazde OMD 10. až 12. mája 1946 dochádza v celej organizácii k zameraniu sa na čo možno najlepší volebný výsledok DS. Aj keď organizácií OMD v tej dobe ešte nebolo príliš veľa a aj ich početnosť bola ešte pomerne slabšia, svojou aktivitou a organizovanosťou mladých prispeli aj organizácie OMD k výraznejšiemu víťazstvu demokratov vo voľbách. Miestne, okresné a oblastné OMD usporadúvali viaceré verejné zhromaždenia, apelovali a agitovali za voľbu DS, organizovali prednášky a podobne boli pred a i po parlamentných voľbách veľmi agilné.[118]

118 Tak napríklad miestna organizácia OMD v Banskej Bystrici bola založená 4. mája 1946. Za predsedníctva R. Špaňhela boli ešte do konca mája 1946 2 výborové a 3 pracovné schôdze. Už na prvej z nich sa zúčastnilo 60 osôb, ktorých počet na tretej, povolebnej schôdzi OMD, dosiahol už 133 prítomných. Do májových volieb 1946 sa zorganizovali 4 prednášky (na jednej referoval o vtedajších politických pomeroch dokonca riaditeľ Spravodajskej agentúry Slovenska (ZAS) A. Križka). V započatej aktívnej politickej a osvetovej výchove sa pokračovalo na viacerých schôdzach miestneho OMD, resp. jeho výboru – prednášal lekár a člen výboru miestnej DS D. Petelen, A. Križka referoval o zjazde stredoškolákov a o „Pokrokovej mládeži“ pri KSS, G. Slivka referoval o aktuálnych politických pomeroch. Miestnu OMD navštívil v júni 1946 tiež predseda strany J. Lettrich; koncom júna 1946 usporiadali tanečnú zábavu a pod. Tamtiež, k. 10. *Správa o činnosti Odboru mladých demokratov od založenia v máji do konca júna 1946*.

Rezolúcia politickej komisie I. zjazdu Odboru mladých demokratov
(Piešťany, 12. 5. 1946)

1. Vítame rozhodnutie Demokratickej strany organizovať mládež v Odbore mladých demokratov, lebo vidíme v tom možnosť začleniť sa do organizačnej činnosti a príležitosť získať pre ďalší život potrebnú všestrannú prípravu, ako i politický rozhľad, skúsenosť a rutinu. Sme plne presvedčení o tom, že naša činnosť v DS poslúži k jej vzrastu a rozkvetu a prispeje teraz a hlavne v budúcnosti k víťazstvu myšlienky demokracie u nás. Považujeme preto za správne, aby sa mladým demokratom v OMD dali v rámci DS úplné možnosti uplatnenia.

2. Osvedčujeme sa za zásady vyjadrené v programe DS a chceme ich chápať ako uplatňovanie myšlienky najširšej demokracie, hospodárskeho pokroku a sociálnej spravodlivosti spočívajúcej na kresťanských zásadách tak, aby naša československá demokracia priblížila sa k ideálu prezidenta Osloboditeľa, k uskutočneniu božieho poriadku medzi ľuďmi.

3. Sme si vedomí, že DS, ako jediná zástankyňa demokratického poriadku u nás, zachránila neporušený kresťanský svetonázor a slovenského človeka, poriadok a pokrok a podstatne prispela k odstráneniu cudzích a nedemokratických a totalitných prvkov, vovedených do nášho života. Veríme, že DS i po svojom volebnom víťazstve sa neodkloní programu demokracie vyjadreného už uprostred vojny atlantickou chartou, a ktorý má spoločné znaky s ideami demokracie veľkých demokratických národov, menovite uplatnenie slobody zmýšľania a vierovyznania, prejavu a tlače, slobody zhromažďovania a oslobodenie od strachu všetkých slušných ľudí, lebo oni sú základom každého, nielen podľa mena, demokratického systému.

4. Veríme, že DS, ktorá pre tieto zásady viedla národ do Povstania, neodkloní sa od jeho odkazu, a nedovolí, aby tento odkaz bol prekrucovaný alebo vysvetľovaný v duchu cudzom slovenskému človekovi a jeho demokratickému presvedčeniu.

Sme za jednotu slovenskej mládeže, aj vyhlasujeme, že sa z radosťou začleníme do zjednocovacej činnosti, sme však presvedčení, že toto zjednotenie musí byť úplne dobrovoľné a musí vyplývať z vnútorného presvedčenia o potrebe demokratickej jednoty mládeže. Nanútené masová organizácie spočívajú na zakazovaní ostatných demokratických spolkov, tomuto zjednoteniu neposlúžia. Preto odmietame umele a násilne vytvorenú formu SSM, a to tým viac, že sa jasne ukázalo, že nejde o organizáciu nestranícku alebo nadstranícku, ale o spolok v duchu i metódach nedemokratický, ktorého jediným cieľom má byť zaviesť slovenskú mládež do vleku komunistickej strany a vychovať pod plášťom celonárodnosti komunistický dorast. Preto sa do všetkých dôsledkov rozchádzame so SSM a upierame akékoľvek oprávnenie hovoriť v mene celej slovenskej mládeže, lebo vieme, že SSM vo svojej doterajšej forme reprezentuje len veľmi nepatrný zlomok slovenskej mládeže.

5. Vychádzajúc z demokratickej zásady spolkovej slobody nepovažujeme za správne stanovisko, ktoré bolo zaujaté k ostatným spolkom mládeže, menovite konfesionálnym a telovýchovným, ktoré boli vedené v demokratickom duchu a žiadame, aby obnovenie týchto spolkov bolo povolené.

6. Demokratická mládež víta poštátnenie priemyslu, toto má však slúžiť dobru celého národa a zvýšeniu hospodárskej prosperity nášho štátu. Staviame sa ale proti obmedzovaniu a ubíjaniu súkromnej iniciatívy, ktorá je najlepšou vzpruhou k tvoreniu nových hospodárskych hodnôt. Za úlohu inštitúcií hospodárskeho života JSSR, ÚOSS a závodných výborov považujeme vlastné odborové úlohy hospodárskeho života a žiadame ich dôsledné odpolitizovanie. Len tak možno zvýšiť pracovný výkon a tým i produktivitu nášho priemyslu. Nepomer cien

medzi priemyselnými a poľno- hospodárskymi výrobkami je príčinou nerentabilnosti poľnohospodárskeho podnikania. Doporučujeme preto zvýšiť doterajšie úsilie činiteľov DS pomôcť slovenskému poľnohospodárstvu v rozumnej cenovej politike.

7. Stojíme na zásade slušnej spolupráce so všetkými demokratickými zložkami nášho života.

8. Historický materializmus vo svojich dôsledkoch smeruje proti kresťanským zásadám, ktoré sú drahé každému človeku. Osvedčujeme sa preto v tom zmysle, aby veriaci katolíci a veriaci evanjelici v DS vytvorili nerozbornú jednotu proti útočnému ateizmu. Sme presvedčení, že táto jednota čestne a úprimne myslená, odstráni nezdravý konfesionalizmus v našej politike, a nech je skutočne na kresťanských zásadách bez akéhokoľvek konfesionálneho zafarbenia.

9. My, mladí demokrati, vítame postupnú socializáciu nášho života, lebo vieme, že politická demokracia musí ísť ruka v ruke s demokraciou hospodárskou. Odmietame však dôsledne marxizmus a jeho nedemokratické politické prostriedky, triedny boj a revolúciu, diktatúru proletariátu, lebo vieme, že cesta socializácie musí byť vývojovou, postupnou a demokratickou.

Mladí slovenskí demokrati chcú napnúť všetky sily v práci pre rozkvet a vzrast Československej republiky, svojho trvalého a šťastného domova. Vo vnútornej politike osvedčujú sa za doterajšiu líniu DS spočívajúcu na úplnej rovnoprávnosti Slovákov a Čechov na poli politickom, i hospodárskom. V zahraničnej politike osvedčujeme sa za úprimnú spojeneckú politiku so všetkými štátmi, ktoré dopomohli k nášmu oslobodeniu. Náš úprimný priateľský vzťah k nášmu ruskému spojencovi chceme dokázať na každom poli, neželáme si však, aby iná strana používala svojho pomeru k ZSSR ako argumentu demagogického vo vnútornej politike.

Považujeme si za svoju povinnosť na konci zdôrazniť, že štáty sa udržujú tými ideálmi, ktorými vznikli. Nepopustíme preto od zásad nášho oslobodzovacieho boja, menovite od zásad národného povstania, ktoré znova zaradili slovenský národ do veľkej rodiny slobodných demokratických národov sveta, ktoré vzkriesili ČSR a ktoré jediné môžu udržať náš národ spokojný a šťastný v silnej Republike.

SNA Bratislava, f. DS, k. 9

Už pred prvým zjazdom OMD, a najmä po ňom a po parlamentných voľbách, nastáva značný organizačný rozmach Odboru. Zakladanie miestnych a okresných organizácií OMD neovplyvňovala iba aktivita miestnych či okresných funkcionárov DS a samotných mladých demokratov. Často im hrala do kariet aj neagilnosť niektorých organizácií Zväzu slovenskej mládeže.[119] Niektoré okresy DS mali až prekvapujúco dobre pripravené a podchytené organizovanie mladých straníkov a prívržencov strany.[120] Do konca roka 1946, resp. do prvých mesiacov roku 1947 dosahoval značnú organizovanosť napr. okres Trebišov (okresné mesto a 8 obcí, 262 členov), Stropkov (okresné mesto

119 Praktickú nefunkčnosť miestnych štruktúr ZSM avizovali organizácie OMD v okresoch Bánovce (Dežerice), Šaľa a iné. Tamtiež, k. 10.

120 Napríklad v periférnom okrese Veľké Kapušany, mimo okresného mesta, bolo už koncom apríla 1946 až 230 členov OMD v 9 obciach okresu (všade v priemere okolo 20 až 30 členov). V okresnej organizácii OMD mali už vtedy, teda pred prvým celoslovenským zjazdom, založených 5 referátov – sociálny, kultúrny, hospodársky, zdravotný a telovýchovný.

Podobne relatívne veľkú organizovanosť a aktivitu OMD možno zaznamenať už pred piešťanským zjazdom vo viacerých okresoch Slovenska. Tamtiež.

a 16 obcí, 285 členov) a pod. Z mestských organizácií sa mohli väčšími počtami členov popýšiť napr. v Žiline (113 členov; na jeseň 1947 už okolo 200) či Trenčíne (zo 75 v lete 1946 až na 144 členov v roku 1947). Existovali ale tiež vidiecke organizácie (napr. Garaň, Kašov a Kista v okrese Trebišov – každá nad 50 členov), ktoré boli početnejšie ako niektoré mestské OMD (Piešťany, Zlaté Moravce ...). Pokiaľ ide o sociálnu štruktúru organizácií OMD, na vidieku prirodzene prevládal v členstve roľnícky živel (väčšinou okolo 80-85 %, niektoré však boli zložené iba z roľníkov), zatiaľ čo v mestách prevažne dominovali 2/3 väčšinou študenti a ostatní zástupcovia inteligencie.[121]

Od prelomu rokov 1946/1947 nastáva ďalšie obdobie organizovanosti a činnosti OMD, keď sa po predošlom „budovateľskom období“ OMD orientuje už viac na vlastné politické aktivity a spoločenskú činnosť v zmysle svojich cieľov a programu. Prirodzene aj v tomto období ešte vzniká množstvo ďalších miestnych, poprípade okresných štruktúr OMD, ktoré vypĺňajú dovtedy prázdne miesta organizačného pokrytia Slovenska.[122]

Na 18. zasadnutí Predsedníctva Odboru mladých demokratov 9. apríla 1947 sa prijalo rozhodnutie o **teritoriálnom rozdelení OMD** na štyri oblasti. Dovtedy neboli jednotlivé oblasti striktne vymedzené (východ, severozápad ...), resp. sa od leta 1946 používalo tiež delenie na 8 oblastí zastúpených v Ústrednom výbore OMD.[123] Po novom sa organizácia delila na 4 územnosprávne oblasti: Východ, Stred, Sever a Západ. Východoslovenská oblasť[124] mala sídlo v Košiciach. Jej oblastným tajomníkom sa stal Vladimír Pelczer, predsedom bol zvolený J. Dudík. K jej faktickému založeniu došlo na za-

121 Tamtiež.

122 Tak napríklad k predpokladanému II. zjazdu DS v júni 1947 mal byť založený okresný OMD už v každom okrese Slovenska, čo sa ale nedarilo ani v neskorších mesiacoch roku 1947. V nitrianskej oblasti DS neboli ešte ani na jar 1947 založené okresné sekretariáty v Parkane, Leviciach a Vrábľoch a málo funkčné boli sekretariáty v Kremnici a Krupine. Tamtiež, k. 10. *Obežník oblastného sekretariátu DS v Nitre okresnému sekretariátu DS v Želiezovciach, 19.4.1947*.

Paradoxne k zakladaniu OMD sa v niektorých oblastiach a obciach Slovenska pristupovalo ešte priamo v predvečer februárového prevratu 1948 (napr. v Kľúčovom, v okrese Trenčín, bol miestny OMD založený 18. februára 1948). Tamtiež, k. 10.

123 Oblasť Bratislavy zastupovali v ústrednom vedení OMD Z. Gazdík, J. Foltýn, P. Ivánek, I. Kádek a L. Paták; trnavskú oblasť – Š. Mišura a E. Šimko; Trenčín a okolie – J. Detko, L. Humaj, T. Hvorka; oblasť Žilina – K. Friedery a O. Janiš; Poprad a okolie – J. Bystrický, M. Krigovská a R. Svrčina; banskobystrickú oblasť – J. Foltík, L. Kornač, J. Mánik a K. Ujhágy; prešovskú oblasť – V. Krajňak, J. Lehocký, J. Šíp, J. Tomčík a O. Zima; oblasť Košice – A. Cibuľa, J. Cupák, J. Foltín, M. Juhás, J. Margitan, J. Oleňočin, V. Pelczer a O. Skriňak. SNA Bratislava, f. DS, k. 9. Ústredný výbor OMD.

124 Patrili sem okresy: Bardejov, Gelnica, Giraltovce, Humenné, Kežmarok, Košice-mesto, Košice-vidiek, Kráľovský Chlumec, Veľké Kapušany, Levoča, Medzilaborce, Michalovce, Moldava nad Bodvou, Poprad, Prešov, Rožňava, Sabinov, Snina, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves, Sobrance, Stará Ľubovňa, Stropkov, Trebišov, Vranov nad Topľou a Vyšný Svidník.

sadnutí 7. až 9. marca 1947,[125] čiže o mesiac skôr ako záväzné rozhodnutie ústredia OMD o definitíve oblastí. Stredoslovenská oblasť[126] nemala pôvodne jednoznačne určené svoje sídlo. Uvažovalo sa medzi Banskou Bystricou a Zvolenom, z čoho neskôr víťazne vyšla Bystrica. Zakladajúce zhromaždenie oblasti sa uskutočnilo koncom apríla 1947. Okresy severozápadného Slovenska sa nachádzali v oblasti Sever[127] spravovanej sekretariátom v Žiline, vedenom tajomníkom Štefanom Dubecom a predsedom Vavrom Ryšavým. Poslednú oblasť OMD Západ[128] spravovalo samotné celoslovenské vedenie OMD v Bratislave. Rovnako ako aj OMD Sever, aj táto oblasť mala zakladajúce zhromaždenie v máji 1947.[129]

Celé leto, ale aj neskoršie mesiace roku 1947 sa prejavovali zvýšenou aktivitou rôznych stupňov a organizácií OMD na celom Slovensku. V období od 12. až do 28. augusta 1947 sa v Záblatí pri Trenčíne konal *celoslovenský kurz funkcionárov OMD*. Z každého okresu sa ho mal zúčastniť aspoň jeden delegát. V programe kurzu neboli iba politické školenia, ale tiež, a nie v nevýraznej miere, bolo postarané aj o kultúrne a športové vyžitie sa účastníkov kurzu.[130] Do rámca prvého funkcionárskeho kurzu OMD spadal aj špeciálny *zjazd OMD Sever a Západ* 16. augusta 1947 v Trenčíne. Jeho cieľom bolo najmä prehĺbenie osobných stykov s politicky organizovanou nemarxistickou mládežou z blízkych okresov Moravy (Uherský Brod, Uherské Hradište, Zlín).

125 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.).

126 Tvorili ju okresy: Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Brezno nad Hronom, Feledince, Kremnica, Krupina, Levice, Lučenec, Modrý Kameň, Revúca, Rimavská Sobota, Nová Baňa, Tornaľa, Zvolen a Želiezovce.

127 Čadca, Dolný Kubín, Ilava, Kysucké Nové Mesto, Liptovský Svätý Mikuláš, Námestovo, Považská Bystrica, Púchov, Ružomberok, Trenčín, Trstená, Turčiansky Svätý Martin, Veľká Bytča a Žilina.

128 Spadali sem okresy: Bánovce nad Bebravou, Bratislava, Bratislava-vidiek, Dunajská Streda, Galanta, Hlohovec, Komárno, Malacky, Modra, Myjava, Nitra, Nové Mesto nad Váhom, Nové Zámky, Parkan, Piešťany, Prievidza, Senica, Skalica, Stará Ďala, Šaľa nad Váhom, Šamorín, Topoľčany, Trnava, Vráble a Zlaté Moravce.

129 SNA Bratislava, f. DS, k. 10.

Prvý oblastný zjazd OMD Sever v Žiline sa uskutočnil 17. a 18. mája 1947. Otvárací príhovor predniesol predseda okresného OMD V. Ryšavý. Po ňom predniesol svoju reč oblastný tajomník DS J. Vyškovský, predseda okresnej organizácie strany L. Nádaši a predseda miestnej DS Dr. Feldek. Druhý deň zjazdu otvárali bohoslužby vo františkánskom kostole. Na zjazde neskôr odzneli aj slávnostné príhovory podpredsedu vlády J. Ursínyho, podpredsedu SNR A. Cvinčeka a podpredsedu ústredného výboru OMD Ľ. Baara. Záver patril voľbe funkcionárov novozvoleného oblastného výboru a príhovoru nového predsedu oblastného OMD V. Ryšavého, ktorý bol zvolený napriek tomu, že J. Ursíny presadzoval svojho kandidáta Ing. Franka. Tamtiež; RYŠAVÝ, V.: *Žilina a Slovenské národné povstanie*, s. 121

130 Denne sa konali od 9. do 12. hodiny doobeda prednášky, poobedie patrilo hrám, kúpaniu, orientácii v teréne a pod. SNA Bratislava, f. DS, k. 9. *Obežník Ústredného sekretariátu OMD č. 13/1947 org.*

Tento zjazd sa uskutočnil za účasti najvyšších predstaviteľov celoslovenského a oblastného vedenia OMD či dokonca DS (P. Haljan, Ľ. Baar, V. Ryšavý, M. Bugár a iní).[131] Do konca roka 1947 sa - práve aj v súvislosti s vyškolením desiatok nových funkcionárov OMD - malo pristúpiť ku konečnému organizačnému pokrytiu Slovenska organizáciami mladých demokratov. V prípade potreby sa mal pre organizovanie OMD v tom - ktorom okrese vyčleniť ešte ďalší jeden člen okresného sekretariátu DS. Vyzývalo sa tiež k podpore mládežníckych náboženských spolkov, Sokola, divadelných krúžkov a pod.[132]

V roku 1947 ústredie mladých demokratov rozpracovalo aj všeobecné smernice pre dosiahnutie hlavného cieľa OMD - politicky a spoločensky organizovať slovenskú mládež majúcu blízko k DS a zamedziť jej ovplyvňovaniu komunistami. Ich oficiálny názov bol ***Pracovný program Odboru mladých demokratov*** a niesol sa v dvoch rovinách. Za prvé sa mala mládež odviesť od marxistickej výchovy a - prostredníctvom duševného rozhľadu jednotlivca (a tým i celého národa) - jednoznačne získať pre myšlienku demokracie, kresťanskej mravnosti, osobnej cti a spravodlivosti. V druhej línii malo toto organizovanie mládeže prispievať k príprave budúcich kádrov pre neskoršie pôsobenie v štruktúrach DS. Pracovný program OMD priniesol najmä ucelenú analýzu jednotlivých základných sociálnych skupín mládeže podľa miesta ich pôsobenia a opis cieľov a metód, ktorými sa majú dosiahnuť tieto ciele zvlášť pri dedinskej roľníckej, mestskej a študujúcej mládeži. Všeobecne sa politicko-spoločenské aktivity organizácií OMD mali zamerať na profesný rast svojich členov (odborné kurzy, prednášky, exkurzie) a ich kultúrne vyžitie (divadelné, tanečné, spevácke a športové krúžky; organizovanie tanečných zábav a výletov, zimných a letných táborov...), resp. im mali pomáhať v sociálnej oblasti (udeľovanie podpôr, štipendií, získavanie lacného ubytovania a pod.). Pre všetku mládež organizovanú v OMD sa mali potom organizovať zimné a letné tábory spájané niekedy tiež s politickou výchovou či všeobecnou osvetou, mali sa realizovať zahraničné zájazdy s cieľom poznávania sa podobne ideovo-politicky zameranej mládeže a usporadúvať zjazdy mládeže demonštrujúce silu myšlienky demokracie a pod.[133] Prirodzene, ako všetky podobné pracovné programy, ani tento nebol (a z objektívnych časových dôvodov ani nemohol byť) plne uskutočnený. Aj napriek vtedajším spoločenským podmienkam sa značná časť jeho predsavzatí úspešne realizovala. Veď napríklad agilnej miestnej organizácii OMD v Nemšovej, majúcej okolo 60 členov, sa podarilo iba v roku 1946 zorganizovať 15 prednášok, 2 zájazdy na Moravu spojené s predvedením 2 divadelných hier, jej športový

131 Tamtiež. *Obežník Okresného sekretariátu OMD Trenčín č. 11/47, 12. 8. 1947.*

132 Tamtiež. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 16/1947 org., 4. 9. 1947.*

133 Tamtiež. *Pracovný program Odboru mladých demokratov*.

odbor usporiadal tri ping-pongové zápasy so športovými klubmi so stredného Považia, založil sa spevokol OMD účinkujúci najmä v miestnom katolíckom kostole a konali sa 4 zábavno-spoločenské večierky. Popri tom sa konalo 11 výborových a členských schôdzí.[134] Podobne veľmi agilne pracoval celý sekretariát okresnej organizácie OMD v Trenčíne, ktorý už v apríli 1947 vydal 1. číslo časopisu „*Mladý demokrat*", ktorého úspech primäl koncom roka 1947 ústredie OMD uvažovať o premene tohto regionálneho periodika na celoslovenský mesačník OMD.[135] Centrálne sa v okrese pripravovali a realizovali aj viaceré slávnosti a spomienky – či už dožinkové, oslavy vzniku ČSR a SNP, národopisné slávnosti v Luhačoviciach,[136] spomienky na M. R. Štefánika či T. G. Masaryka a iné, uskutočnili sa viaceré prednášky politického či kultúrneho rázu (napr. M. Pišút), majálesy, púte a pod.[137] Početnejšími aktivitami sa mohli pochváliť aj viaceré okresné, resp. celé oblastné vedenia OMD, najmä na východe či severozápade Slovenska. V druhej polovici októbra 1947 okresný sekretariát OMD Košice-vidiek usporiadal dvojdňovú divadelnú súťaž, v Levoči. 13. a 14. decembra 1947 východoslovenský oblastný OMD usporiadal celoslovenskú basketbalovú súťaž a na prelome rokov 1947-1948 dokonca zimné športové hry OMD východného Slovenska. Podobne sa v rámci celoslovenských *zimných hier OMD* v januári 1948 uskutočnila divadelná súťaž v Spišskej Novej Vsi. Východoslovenský sekretariát OMD začal dokonca v novembri 1947 vydávať i svoj vlastný oblastný časopis „*Zápisník Odboru mladých demokratov*".[138] Severozápad Slovenska sa mohol obdobne popýšiť zorganizovaním celoslovenských stolnotenisových majstrovstiev OMD 14. a 15. júna 1947 vo Vrútkach či celorepublikovej súťaže rytmických amatérskych skupín 4. a 5. decembra 1947 v Žiline a pod.[139]

Špecifickou zložkou DS, prípadne OMD bol **Klub demokratických akademikov** (**KDA**) ako spolok vysokoškolských študentov, ktorí boli členmi resp. prívržencami DS. Fakticky vznikol viac-menej spontánne ešte skôr ako

134 Tamtiež, k. 10. *Výročná správa OMD Nemšová za rok 1946*.

135 Tamtiež. *Zápisnica z výborovej schôdze Okresnej organizácie OMD Trenčín, 21. 11. 1947*.

136 Spomínaný zájazd okresného OMD v Trenčíne sa uskutočnil 19. a 20. júla 1947. Prvý deň sa konal v znamení exkurzií do viacerých podnikov okresov Uherské Hradište a Zlín (jarošovský pivovar, Biochema Babica, Agrostroj Fatra, žrebčín v Tlumačoch, návšteva vinárskych pivníc a pod.). Druhý deň sa okresný OMD so svojimi krojovanými skupinami zúčastnil národopisných slávností usporiadaných národnosocialistickou stranou. Tamtiež, k. 9. *Obežník Okresného odboru mladých demokratov v Trenčíne č. 6/1947*.

137 Tamtiež, k. 10.

138 GABZDILOVÁ, S.: *K niektorým otázkam mládežníckeho hnutia v politike DS v rokoch 1945-1948 so zreteľom na východné Slovensko*, s. 41-44.

139 SNA Bratislava, f. DS, k. 9. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 9/47 org. zo 4. 6. 1947* a *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 18/47 org. zo 14. 10. 1947*.

prvé organizácie OMD. Existencia Klubu vlastne inšpirovala vedenie slovenských demokratov k zakladaniu OMD ako organizácií pre všetku mládež inklinujúcu k demokratom. Vedenie akademických slovenských demokratov reprezentoval do 23. marca 1947 Pavol Haljan ako predseda, Vladimír Štefánik ako podpredseda a Štefan Boor bol tajomníkom. Po 23. marci 1947 dochádza vo vedení KDA k výraznej zmene, kedy sa jeho predsedom stáva Jozef Bystrický, podpredsedami Baranovič, Štefan Blanárik a A. Daniš a tajomníkom Herbulák. V tomto období pôsobili pri vedení akademických demokratov aj viaceré referáty – organizačný (Michal Ondruš), tlač mal na starosti Juraj Fuchs z *Nových prúdov*, zahraničné veci D. Kubala a ďalšími referátmi boli ešte telovýchova (por. Šumichrast), zdravotníctvo a sociálne veci. V mierne pozmenenej forme pretrvalo toto vedenie KDA až do februárového prevratu v roku 1948, keď 29. januára 1948 na predsedníckom poste vystriedal Bystrického A. Kodaj.[140]

Klub demokratických akademikov značne úspečne plnil úlohy, ktoré od neho očakávalo vedenie OMD resp. DS. Stal sa zástancom politických a sociálnych požiadaviek vysokoškolákov blízkych DS. Vo všeobecnej stavovskej rovine presadzoval a zabezpečoval rôzne podporné študentské štipendiá a akcie, ako napríklad rôzne vianočné zbierky a pod.[141] Tieto svoje aktivity vykonával KDA nielen centrálne cez svoje slovenské vedenie či organizácie KDA na slovenských vysokých školách, ale od jari 1947 dochádza aj k výraznejšiemu organizovaniu sa slovenských demokratických vysokoškolákov aj na pražských vysokých školách a k vzniku KDA v Prahe.[142]

KDA sa veľmi pozitívne podieľal na viacerých politických agendách DS. Či už šlo o presadzovanie idey DS medzi slovenskými vysokoškolákmi na Slovensku a v Prahe, alebo o predvolebnú kampaň na jar 1946. Výrazne prispievali k zbližovaniu politických názorov slovenských a českých demokratov po voľbách 1946, keď približovali obdobným klubom lidoveckej a národnosocialistickej mládeže slovenskú politickú realitu a vyvracali komunistickú agendu o Slovensku ako bašte ľudáctva a separatizmu. To sa uskutočňovalo tiež prostredníctvom spoločných stretnutí klubov. Exemplárnym príkladom boli napr. *porady klubu lidoveckých, národnosocialistických a demokratických akademikov* 6. až 8. júna 1946 v Bratislave. Hosťujúce reprezentácie českých klubov striktne odmietli komunistickú rétoriku o protičeskej atmosfére na Slovensku a všetci sa zhodli na vytvorení spoločného koordinačného výboru svojich mládežníckych klubov (s delegovaním dvoch zástupcov za každý klub). Úlohou tohto koordinačného výboru

140 Tamtiež. *Klub demokratických akademikov*.

141 Tamtiež. *Vianočná nádielka pre slovenských vysokoškolákov*.

142 Tamtiež. *List Ľubomíra Baara Jozefovi Bystrickému, 5. 5. 1947*.

malo byť informovanie sa o aktuálnych vnútropolitických otázkach (najmä výmena informácii medzi českými krajinami a Slovenskom) a vypracovanie spoločného postupu vo všetkých vysokoškolských otázkach. Spoločne sa odmietlo zjednotenie slovenskej či českej mládeže na báze ZSM a Svazu české mládeže, ktoré boli považované za marxistické, a požadovalo sa vytvorenie jednotnej mládežníckej organizácie na báze federatívneho spojenia jednotlivých klubov a spolkov. Presadzovala sa tiež myšlienka umožnenia celorepublikového pôsobenia slovenských a českých politických strán pre upevnenie jednoty štátu.[143]

Výraznými a v historiografii viackrát pertraktovanými sa stali najmä politické aktivity a prehlásenia KDA. Najznámejšou je *rezolúcia demokratických akademikov* z apríla 1947. V čase kulminácie procesu s Jozefom Tisom sa vrcholní predstavitelia OMD a KDA rozhodli predostrieť svoje záujmové požiadavky vedeniu strany. Komunisti sa neskôr spísanie rezolúcie snažili prezentovať ako tlak mladých demokratov (inštruovaných predstaviteľmi politického katolicizmu v strane) voči vedeniu DS proti Tisovej poprave. Proces vzniku rezolúcie a jej obsah tieto tvrdenia v značnej miere vyvracajú, aj keď isté ovplyvnenie katolíckymi aktivistami v strane tu zrejme bolo.[144] Rezolúcia adresovaná vedeniu DS zaujala jednoznačne kritické stanovisko nielen k všeobecnej politickej situácii, ale aj k politike samotnej strany. Niesla sa v zmysle nekompromisného presadzovania náboženskej slobody a práv na cirkevné školy, internáty a náboženské spolky. Požadovalo sa povolenie vydávania katolíckych a evanjelických politických denníkov (s dôrazom na ich požadovanie najmä katolíckymi akademikmi), zotrvanie pri názve bratislavskej univerzity ako „Slovenská univerzita“, zrovnoprávnenie možností a výhod štúdia na Slovensku s českými krajinami a pribratie 2 zástupcov KDA do predsedníctva DS, aby vedenie strany nerozhodovalo

143 Klub lidoveckých akademikov na tejto porade zastupoval jej podpredseda D. Pavlišta, jednateľ J. Renner a A. Baitler, Z. Kulišová, V. Volný a M. Strnadel; Klub akademikov Československej národnosocialistickej strany reprezentovali jeho predseda E. Ransdorf, L. Pospíšilová a J. Mestenhauser a domáci KDA zastupoval predseda P. Haljan, podpredseda Š. Boor, tajomník Z. Gazdík a M. Ondruš. Tamtiež. *Protokol o poradách konaných dne 6. až 8. července 1946 v Bratislavě*.

144 Podľa jednej verzie vzniku rezolúcie poskytnutej spravodajskými orgánmi K. Gottwaldovi sa 5. apríla 1947 v byte J. Kempného zišlo 15 vysokoškolákov organizovaných v KDA a prejednali jednotlivé body rezolúcie, ktorú potom 3. mája 1947 odovzdala ich delegácia vedená J. Bystrickým predsedovi DS J. Lettrichovi. Podľa inej verzie spravodajských orgánov rezolúcia vznikla ako konkretizovanie požiadaviek mladej ľudáckej generácie 18. apríla 1947 na poradách vrcholných predstaviteľov OMD a KDA (P. Haljan, Ľ. Baar, J. Bystrický) s predstaviteľmi politického katolicizmu v strane (Ľ. Obtulovič, J. Špánik, P. Čarnogurský a J. Kempný) v miestnostiach Ústrednej katolíckej kancelárie. NA Praha, f. 100/24, sv. 43, a. j. 849.

Text rezolúcie pozri: ŠUTAJ, Štefan: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948)*. Košice 2002, dokument č. 114.

o nich – bez nich. Kritickosť rezolúcie však nebola ani zďaleka spôsobená iba rozčarovaním z vývoja Tisovho procesu či inšpirovaná nahováraním „novoľudákov“ v DS. KDA tvorili mladí, nekomunistickí resp. nemarxistickí akademici, ktorí mali radikálnejšie náhľady na vtedajšiu slovenskú povojnovú politiku nielen vzhľadom k svojmu veku a striktnosti vnímania slobody a demokracie, ale aj vzhľadom k nezaťaženosti svojho pôsobenia v predchádzajúcich režimoch resp. v povojnovej vrcholnej politike. Netvorili s komunistami odbojovú resp. povojnovú politiku, neboli viazaní Národným frontom ani zodpovednými štátnymi funkciami. Mohli si dovoliť ostrejšiu kritiku a aj sa jej chopili.[145]

Podnikové organizácie Demokratickej strany

Robotníci ako sociálna skupina prirodzene nachádzajúca uplatnenie svojich politických požiadaviek v ľavicových stranách, neboli po vojne typickou skupinou obyvateľstva, ktorá by vo väčšom meradle inklinovala k DS. Vyplývalo to po prvé z toho, že DS - vznikajúca a organizujúca sa najmä na báze bývalej agrárnej strany – sa vo svojej politike zameriavala najmä na roľníctvo ako najväčšu sociálnu skupinu na Slovensku. Po druhé, čo bolo ešte významnejšie, KSS bola posilnená niekdajšími straníckymi a odborovými organizáciami sociálnej demokracie. V povojnovej atmosfére intenzívnejšieho vnímania sociálnej otázky sa tak komunisti stali jednoznačným politickým hegemónom v robotníckych vrstvách. Napriek tomu, že KSS úplne ovládla slovenské odbory, sa vedenie DS nevzdávalo myšlienky politického ovplyvňovania robotníctva. Mimo prívržencov KSS sa tu nachádzala ešte väčšia skupina robotníkov inklinujúcich k mierne reformnej DS, resp. robotníkov indiferentných k akémukoľvek politickému prúdu. K výraznejším reálnym aktivitám smerom k vytvoreniu robotníckeho referátu pri Ústrednom vedení DS, prípadne k vytváraniu podnikových organizácií DS sa pristúpilo až v lete 1945 a neskôr najmä v súvislosti s blížiacim sa predvolebným obdobím.

Podľa odhadov vedenia DS zaoberajúceho sa problematikou organizovania robotníkov v strane sa konštatovalo, že zatiaľ čo program slovenských demokratov je blízky možno až 60 % robotníctva, ich organizovanosť v strane je malá. Zdôvodňovalo sa to terorom zo strany národných správ, závodných rád a odborových organizácií, ktoré plne ovládali slovenskí komunisti. Vedenie slovenských demokratov však predpokladalo, že pri vhodnej politicko-organizačnej aktivite v robotníckych vrstvách bude možné tento nepriaznivý stav zvrátiť, ako tomu nasvedčovalo relatívne dobré postave-

145 SNA Bratislava, f. DS, k. 9. *Rezolúcia Klubu demokratických akademikov*.

nie strany v niektorých bratislavských podnikoch.[146] Pred voľbami 1946 sa však DS tak či onak na robotníkov príliš špecificky nezameriavala, lebo si uvedomovali menšiu pravdepodobnosť získania robotníckych hlasov, ako hlasov iných sociálnych skupín. Až povolebná psychóza vyvolaná komunistami proti slovenským demokratom, silná najmä v radoch robotníkov, resp. partizánov, upriamila opäť pozornosť vedenia DS aj na robotníctvo. Ústredie strany sa rozhodlo zmapovať a pravidelne monitorovať situáciu v robotníckom hnutí, zistiť pozície jednotlivých politických strán v podnikoch jednotlivých okresov, popísať príčiny malého vplyvu DS v týchto podnikoch a hľadať cesty, ako inklináciu robotníctva ku KSS zmeniť v prospech DS. Z takýchto prehľadov politickej situácie v podnikoch prevažne vyplývalo, že ak bol riaditeľ podniku v KSS, prípadne on sám či vedenie podniku inklinovalo ku KSS, bola v podniku založená aj silná organizácia KSS. Ak však bol riaditeľom člen DS, resp. jej prívrženec, alebo vedenie podniku nebolo prokomunistické, boli v podniku založené rovnako silné organizácie komunistov aj demokratov. Existovalo iba veľmi málo podnikov, kde by bola podniková organizácia DS dominantná, či dokonca bola jedinou politickou organizáciou v podniku.[147] Neraz sa tiež stávalo, že prívrženci slovenských demokratov v podnikoch ovplyvňovaných KSS sa reálne i neodôvodnene cítili pracovne perzekvovaní za svoje politické presvedčenie.[148]

Napriek viacerým povolebným snahám DS rozvinúť organizovanie vlastných podnikových organizácií - či už cez zakladanie tzv. *robotníckych referátov* na ústredí strany či v okresoch alebo cez „*Odborársku besiedku*“ (pravidelnú stránku venovanú robotníckym otázkam v ústrednom straníckom denníku Čas) - sa slovenským demokratom príliš nedarilo výraznejšie organizačne preniknúť do podnikov. Preto v roku 1947 vedenie DS pristupuje k priamemu poverovaniu jednotlivých aktivistov strany za tajomníkov okresných organizácií pre odborárske či robotnícke otázky. Vzhľadom na menší počet

146 Podľa štatistík DS z jari 1946 boli pozície strany výhodnejšie či rovnocenné s KSS v nasledovných podnikoch: Apollo s 2500 zamestnancami – 170 organizovných v DS : 120 v KSS, Dynamitka so 600 zamestnancami – 70 v DS: 70 v KSS, Gumová továreň so 600 zamestnancami – 100 v DS : 40 v KSS, Mestská elektráreň I. s 84 zamestnancami – 80 v DS : 1 v KSS, Výhrevňa ČSD so 630 zamestnancami – 120 v DS: 40 v KSS, Československá dunajská spoločnosť s 1200 zamestnancami – 400 v DS: 120 KSS. Tamtiež, k. 1.

147 Porovnaj:Tamtiež, k. 14.

148 Tak sa napríklad okresný sekretariát DS v Trenčíne sťažoval 5. októbra 1946 vedeniu DS, že v Škodových závodoch v Dubnici sa „prevádza“ u zamestnancov politicky motivovaná personálna politika. Kritizovalo sa prijímanie zamestnancov a funkcionárov rôznych sekretariátov KSS do podniku, resp. uprednostňovanie komunistom blízkych pracovníkov na riadiace funkcie v podniku. Podľa zdrojov okresného sekretariátu DS sa prijímalo do závodu na základe straníckej prihlášky či legitimácie KSS. Preto sa žiadalo odstránenie prokomunistického riaditeľa Součka, čím by sa zlepšili pozície DS v podniku a zmenšili sa možnosti pre stranu negatívnej personálnej politiky. Tamtiež, k. 8.

vhodných kandidátov na túto prácu, nedodržiavalo sa striktné vymedzenie okresov DS a dochádzalo k pôsobeniu niektorých takýchto funkcionárov aj v susedných okresoch. Ich úlohou bolo najmä zakladanie podnikových organizácií strany, ale nemali zo zreteľa spúšťať ani sledovanie aktivít politických protivníkov v KSS, či ich spojencov v podnikoch – odborových organizácií, závodných a podnikových rád, podnikových stráží a pod.[149] Zvýšená pozornosť DS venovaná zakladaniu podnikových organizácií strany sa vedeniu slovenských demokratov čiastočne vyplatila. Aspoň čo sa týka Bratislavy, to možno konštatovať určite, lebo podnikové organizácie DS boli v roku 1947 založené v minimálne 12 väčších podnikoch.[150]

K poslednej veľkej aktivizácii snáh DS o zníženie vplyvu KSS medzi robotníctvom a o zvýraznenie vlastných pozícií dochádza po jesennej politickej kríze 1947. Slovenským komunistom sa vtedy podarilo vhodne použiť robotníkov organizovaných v KSS, resp. v odboroch, na vyvolanie demonštrácií a hrozieb masových štrajkov, čím bol dosiahnutý veľký politický tlak na DS. Na základe týchto negatívnych skúseností s vlastnou slabou organizovanosťou robotníkov dochádza koncom roka 1947 opäť k zvýšeným urgenciám a novým inštrukciám vedenia DS či jej robotníckeho odboru (vedeného bývalým sociálnym demokratom Pavlom Vibochom) ohľadom získavania robotníkov do strany. Okrem iného, pomocou podnikových organizácií či dôverníkov sa mali vypracovať podrobné zoznamy a štatistiky zamestnaneckej, výrobnej a politickej štruktúry vedenia a zamestnanectva podnikov, vrátane prehľadu členstva jednotlivých straníckych organizácií a podnikových pozícií slovenských demokratov, komunistov, sociálnych demokratov a Strany slobody.[151]

Živnostnícke odbory

Živnostníci tvorili podobne ako roľníci viac-menej prirodzených prívržencov DS. Na slovenské pomery šlo prevažne o stredných a malých živnostníkov a obchodníkov. Skutočne veľkých podnikateľov Slovensko nikdy veľa nemalo a po povojnovej hospodárskej reforme už vonkoncom nie. Slovenskí živnostníci, vzhľadom na chránenie svojich ekonomických a spoločenských záujmov, väčšinou spoľahlivo volili pravicové strany, prípadne stredové strany, takže ani po vojne nehrozilo zreteľné nebezpečenstvo, že by zrazu výraznejšie volili ľavicu. Práve naopak. Problém v orientácii živnostníctva však

149 Tamtiež, k. 13. *List Ústredného sekretariátu DS okresnému sekretariátu DS v Bánovciach nad Bebravou, 4. 3. 1947*.

150 Appolo, BEÚS, Mestská elektráreň, Siemens, Gumová továreň, Dynamit-Nobel, Výhrevňa ČSD, Československá Dunajplavba, Wetson, Vistra, Stollwerck, Kábelová továreň. Tamtiež, k. 8.

151 Tamtiež, k. 3.

nespočíval v možnej príchylnosti k ľavicovým či dokonca komunistickým subjektom, ale v novovytvorenej politickej situácii a povojnovej atmosfére.

Už od začiatku vzniku DS sa do jej radov prirodzene výrazne hlásili prívrženci živnostníctva a inteligencie. Najmä v jej začiatkoch, spočívajúcich práve na týchto rozhľadenejších občianskych skupinách. Až neskôr, po počiatočnej konsolidácii pomerov a strany, sa hlavný záber na členstvo DS zameral na roľníctvo. Časť prevažne drobného živnostníctva, ktoré pred či počas vojny inklinovalo k sociálnej demokracii, sa ale na základe zjednotenia ľavicových strán na Slovensku stalo členmi a prívržencami KSS. K týmto sa pridávala časť živnostníkov, na ktorých zapôsobilo upustenie komunistov od radikálnych predvojnových politických a hospodárskych plánov. Pozdávala sa im komunistická rétorika o umiernenej socializácii hospodárstva, ktorá zbaví menších živnostníkov konkurencie väčších podnikateľov a umožní im prijateľné úvery.[152] Okrem toho, rovnako ako u úradníkov a ostatnej inteligencie, aj u živnostníkov sa našlo dosť tých, ktorí sa stali prívržencami KSS z oportunizmu. Uvedomovali si ich povojnový vplyv, ktorý mal tendenciu sa zvyšovať. Prepočítali si výhody, ktoré plynuli z toho, že budú patriť do víťazného politického tábora, ktorého reprezentanti budú zastávať významné posty, distribuovať nedostatkové suroviny a pod.

Aj keď vedenie DS malo už od leta 1945 na zreteli potrebu vytvorenia aspoň centrálneho odboru pre živnostenské otázky pri Ústrednom sekretariáte strany, k väčšiemu záujmu o tento stav došlo najmä v predvolebnom období na začiatku roka 1946. Blížiace sa voľby spôsobili, okrem podobného prebudenia záujmu KSS o živnostníkov, tiež vznik Jednotného zväzu slovenských obchodníkov, remeselníkov a živnostníkov, čo DS vyhodnotila ako predvolebnú akciu rodiacej sa Strany práce. Aj preto od marca 1946 nastávajú pri živnostenských odboroch okresných sekretariátov DS prípravy na prvý celoslovenský pracovný zjazd živnostníkov organizovaných v DS. Do príprav zjazdu sa zapojili tiež mimostranícke, ale demokratom blízke záujmové organizácie živnostníkov, ako napr. Zväzu živnostenských spoločenstiev v Turčianskom Sv. Martine.[153] Vzhľadom nato, že organizovanie živnostenských odborov sa celoplošne iba rozbiehalo a termín prvého zjazdu živnostníkov v DS sa blížil, boli ešte do konca marca 1946 vydané smernice k uskutočneniu schôdzí živnostníkov v jednotlivých organizáciách DS. Smernice odporúčali zavolať na sekretariát strany najlepších remeselníkov a obchodníkov z rôznych odvetví a osloviť ich s ponukou práce pre živnostníkov v rámci strany. Dôraz sa kládol

152 Porovnaj napr.: *Program slovenských komunistov*. In: Pravda, r. 1945, č. 75 (24.5.1945), s. 2; ŠIROKÝ, Viliam: *Do nového roku*. In: Pravda, r. 1946, č. 1, s. 1.

153 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.). *Obežník Živnostenského odboru Ústredného sekretariátu DS č. 1/1946, 21. 3. 1946*.

na možné zastúpenie členov poradného zboru Živnostenského spoločenstva či Obchodného grémia národného výboru. Súčasťou smerníc bol aj obežník Obchodnej a priemyselnej komory v Košiciach, ktorý obsahoval všeobecné (a nie iba DS forsírované) stavovské požiadavky.[154]

Po vyhratých májových parlamentných voľbách v roku 1946 došlo vo vedení DS k rozhodnutiu nielen deklarovať snahu o pomoc živnostníkom, ale im ju aj konkrétnymi krokmi poskytnúť. Preto živnostenský odbor pri Ústrednom sekretariáte DS vyzýval okresné a miestne odbory, aby sa živnostníci po vyhratých voľbách pre DS už nebáli o svoju existenciu v podnikaní, ale aby prejednali svoje požiadavky na ústredí strany.[155]

Živnostenský odbor pri Ústrednom sekretariáte DS (alebo inak aj *Ústredný živnostenský úrad DS*) viedol niekdajší politik živnostenskej strany Alexander Vido. Okrem neho sa na práci sekretariátu podieľali najmä Michal Chrenko, staviteľ Gustáv Zeman a generálny sekretár Zväzu živnostenských spoločenstiev v Bratislave Miloš O. Ruman.[156] K aktivitám týchto predstaviteľov vedenia živnostenského odboru strany patrilo najmä informovanie živnostníkov organizovaných v DS o najnovších profesijných záležitostiach, právnych vyhláškach, predpisoch a pod. Veľkú časť ich agendy tvorili intervencie, najmä vo veci národného správcovstva či revízií živností, uvoľňovania viazaných stavebných, textilných či iných materiálov a pod. Vedenie DS a jej ústredný živnostenský odbor pripravili na september 1946 tiež kurz živnostenských funkcionárov strany v Trenčianskych Tepliciach, na ktorom prednášali poprední stranícki hospodárski odborníci.[157]

Neskôr, v predvečer jesennej politickej krízy v roku 1947 a v období stupňovania komunistického tlaku na riešenie aktuálnych hospodárskych problémov podľa ich scenára, sa konali po celom Slovensku valné zhromaždenia živnostenských odborov pri okresných organizáciách DS. Mali predovšetkým vyznieť ako jasné postavenie sa živnostníkov proti akémukoľvek ďalšiemu znárodňovaniu a za ochranu súkromného podnikania.[158] Napriek tomu, že tieto valné zhromaždenia mali mať mobilizačný charakter aj pre dotvorenie chýbajúcich živnostenských odborov strany v okresoch, ešte aj v polovici februára 1948 ostávala časť okresných organizácií DS bez živnostenských odborov.[159]

154 Tamtiež. *Obežník Živnostenského odboru Ústredného sekretariátu DS č. 2/1946, 27. 3. 1946*.

155 Tamtiež. *Obežník Živnostenského odboru Ústredného sekretariátu DS č. 6/1946, 4. 6. 1946*.

156 Tamtiež, k. 2.

157 Tamtiež. *Obežník Ústredného sekretariátu DS, 4. 9. 1946*.

158 Na tieto valné zhromaždenia boli vysielaní slávnostní rečníci, čítali sa centrálne zaslané prednášky doplnené konkrétnymi postrehmi z toho – ktorého okresu a boli z nich odosielané správy pre ústredný stranícky denník Čas.

159 SNA Bratislava, f. DS, k. 4.

Úradnícke odbory

Pre organizovanie úradníkov resp. všeobecne inteligencie v radoch DS platí prevažne rovnaký vývoj ako pre záujmové zoskupovanie sa živnostníkov v DS. Aj tu vznikol niekedy v druhej polovici roka 1945 úradnícky referát či odbor, ktorý mal za cieľ hájiť profesijné záujmy úradníkov, prípadne inteligencie organizovanej v DS. K tomuto sa prirodzene s blížiacimi sa májovými voľbami 1946 pridávala tiež snaha pevne podchytiť inteligenciu, najmä tú, ktorá ešte nebola úplne rozhodnutá pre ten – ktorý politický tábor. Aj v prípade úradníctva a inteligencie platili približne rovnaké pohnútky, pre ktoré sa ich reprezentanti rozhodovali pre demokratov či komunistov, resp. Stranu práce alebo Stranu slobody. Slovenská inteligencia pred vojnou opäť dávala prevažne prednosť neľavicovým politickým stranám a tak sa dalo predpokladať (čo sa neskôr aj potvrdilo), že aj po vojne sa väčšinou rozhodne pre občianskych demokratov. Rovnako ale, aj u inteligencie sa našla časť ľudí, ktorí boli ideovými prívržencami komunistického hnutia už pred vojnou či počas nej. Ďalej tu bola výraznejšia skupina úradníctva a inteligencia inklinujúca pred vojnou k sociálnej demokracii, teraz integrovanej v KSS. A nepochybne viac ako u živnostníkov tu bola skupina úradníkov a všeobecne inteligencie, ktorá vstupovala do KSS z oportunistických dôvodov vylepšenia si pracovnej pozície členstvom v strane, ktorá mala veľké predpoklady úplne ovládnuť spoločnosť. Časť úradníkov tiež členstvo v KSS používala ako štít proti možným obvineniam za svoje vojnové účinkovanie v službách slovenského štátu a ľudáckeho režimu. Boj o priazeň slovenského úradníka a inteligenta tak nemali slovenskí demokrati ani zďaleka definitívne vyhraný.

Evidentnejšiu snahu vedenia DS budovať štruktúry úradníckych odborov pri svojich okresných sekretariátoch možno vybadať už koncom roka 1945. Vtedy boli oblastné a okresné sekretariáty vyzvané, aby spísali zo svojho okolia zoznamy úradníkov inklinujúcich k DS. Začiatkom roka 1946 sa už okresným sekretariátom strany nariaďovalo ustanovenie skupiny úradníckeho zboru pri okresných organizáciách.[160] K neskoršiemu záujmovému organizovaniu úradníctva v DS dochádzalo napriek tomu, že vedenie slovenských demokratov sa nechalo viackrát počuť, že úradníctvo tvorí chrbtovú kosť a vedúci pilier strany.[161] Boli to práve funkcionárske zbory DS, ktoré boli vo veľkej časti tvorené reprezentantmi úradníctva a inej inteligencie - v mestách v značnej väčšine a v niektorých najvyšších zboroch strany takmer stopercentne. Organizovanie úradníctva a inteligencie v DS nepokračovalo tak dynamicky ako u iných vrstiev členstva DS. Bola u nich vytvorená iba slabá stavovská tradícia, tvorili ju rôzne heterogénne skupinky so špecifickými záujmami a problémami a pod. Aj tak sa však 9. marca 1946 vytvoril *Klub štátnych a verejných zamestnancov DS* v Bratislave[162] a postupne, aj keď značne pozvoľne, nasledovali ďalšie väčšie mestá či okresné organizácie vytvárajúce si v straníckej organizácii úradnícke odbory.

160 Tamtiež, k. 1.

161 *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1946, č. 2.-3.

Pre prácu úradníckych odborov, najmä ich vedenia pri Ústrednom sekretariáte DS, platí agenda vo všeobecnosti podobná agendám iných ústredných záujmových odborov DS – informovanie o najnovších zákonoch a vyhláškach dotýkajúcich sa úradníkov, usmerňovanie vo všeobecných záujmových otázkach z pohľadu DS, intervenovanie za nepreverených, resp. prekladaných príslušníkov inteligencie[163] a pod.

Ženské odbory

Zo špecifických skupín obyvateľstva, ktoré mali svoje odbory, či už pri Ústrednom sekretariáte DS, alebo pri jednotlivých okresných, prípadne miestnych organizáciách DS, nemožno nespomenúť ženské referáty či odbory žien pôsobiace v rámci DS. Aj keď neboli takou veľkou organizáciou ako Odbor mladých demokratov a nevenovalo sa im toľko pozornosti ako roľníckej otázke, nemožno povedať, že by zvláštne organizovanie žien v DS bolo na periférii záujmu vedenia strany. Faktom však ostáva, že ženské odbory, prípravy ich založenia a potom ich vlastnú činnosť mali na starosti najmä ženy. Predovšetkým od nich vychádzala iniciatíva, pričom sa museli obísť bez takej podpory, akú vedenie strany venovalo ostatným záujmovým zložkám. Bolo to spôsobené najmä minimálnym zastúpením žien vo funkcionárskych zboroch DS, či už vo vedení strany, jej poslaneckom aparáte, alebo v okresných a miestnych štruktúrach. Vo vtedajšej dobe bolo miesto ženy v spoločnosti vnímané ešte tradične konzervatívne ako úloha matky či ženy v domácnosti. Výnimiek, ktoré by sa vymaňovali z tohto klišé bolo málo a určite sa našli skôr v ľavicovom tábore ako v konzervatívnejšej DS. V straníckej záujmovej práci sa angažovalo najmä tých zopár žien, ktoré sa dostali do funkcionárskych zborov a potom najmä manželky, prípadne príbuzné vyšších funkcionárov DS, ktoré boli z domáceho prostredia „nainfikované“ výchovnou prácou s politickým zameraním na slovenských demokratov. A potom tu bolo ešte zopár starších neľavicových ženských aktivistiek grupujúcich sa z okolia Živeny.[164]

162 Tamtiež, č. 4., s. 3-4.

163 Takto sa na úradníckom odbore pri vedení DS začiatkom roka 1947 sústredilo napríklad viacero intervencií a sťažností proti preverovaniu mnohých učiteľov na „B“, čo znamenalo väčšinou ich preklad na periférne miesta. Aj pre riešenie tejto problematiky bol nakoniec tajomník poslanca DS a univerzitného profesora M. Pišúta poverený spisovať jednotlivé prípady a viesť celú školskú agendu prichádzajúcu na ústredie strany. SNA Bratislava, f. DS, k. 2.

164 Napr. M. Bőhmová, A. Jesenská, A. Josková, M. Kaláčová, M. Poloncová a ďalšie. Pozri

Pre organizovanie žien v štruktúrach DS platia porovnateľné vývojové tendencie, ako pri ostatných záujmových zložkách strany. S ich výraznejším organizovaním sa začalo až začiatkom roka 1946 s blížiacimi sa májovými parlamentnými voľbami.[165] Predvolebná kampaň *Ženského odboru* pri ústrednom sekretariáte strany sa viedla v duchu všeobecných politických požiadaviek a proklamácií DS, iba s väčším dôrazom na usporiadaný rodinný život a zdravú výchovu v duchu slovenskej[166] a kresťanskej tradície.[167] Po hektických dňoch predvolebného a povolebného obdobia dochádzalo k dobudovávaniu regionálnych štruktúr, ktoré sa pred voľbami ešte nestihli plne rozvinúť. Podobne ako pri organizovaní živnostníkov, dopĺňanie organizačnej štruktúry v celoslovenskom meradle sa dialo pomalšie ako u mládeže či u roľníkov. Aj tu vykazovali solídnejšiu organizovanosť najmä veľké mestá (najmä Bratislava).[168] Až na jeseň 1947 sa mal uskutočniť tiež celoslovenský pracovný zjazd ženských odborov DS. Vzhľadom na prioritnejšie problémy v strane a v spoločnosti (jesenná politická kríza) bol odložený až na december 1947.[169]

Ústredný ženský odbor a jeho okresné a miestne pobočky sa vo svojej činnosti zameriavali na oboznamovanie svojich členiek so zákonnými podkladmi týkajúcimi sa žien a matiek, vybavovali ich intervencie na štátne a verejné inštitúcie a plnili si tiež ľudovýchovnú funkciu. Ženské odbory DS nemali za úlohu iba vzdelávať, ale aj zabávať, pôsobiť kladne ako zdravotná poradňa aj v zmysle psychohygieny atď. A tak okrem osvety zameranej na materstvo a rodičovstvo, výchovu kojencov a všeobecne detí, sa v aktivitách ženských odborov objavovala protialkoholická propaganda, uskutočňovanie rôznych osláv a pripomienok (10. výročie smrti T. G. Masaryka, výročie vzniku Československej republiky a pod.), ba dokonca sa zavádza na ústredí ženského odboru DS v Bratislave poradná „*Služba demokratickej verejnosti*“, ktorá pomáhala ženám prichádzajúcim do Bratislavy zorientovať sa v spleti tamojších úradov, zdravotníckych zariadení a obchodov.[170] Pre uľahčenie všetkých týchto aktivít ženských odborov, lepšiu informovanosť a koordináciu činností začal koncom roka 1947 dokonca vychádzať časopis *Správy Jednoty demokratických žien*. Ten prinášal príhovory významných žien z politického alebo spoločenského života (napr. Hany Benešovej), upozorňoval na termíny rôznych prídelov viazaných tovarov, informoval kedy a čo treba robiť v záhrade a v domácnosti, ponúkal recepty a iné.[171]

Paradoxne, celé ústrojenstvo ženských odborov začínalo naplno svoju organizačnú, politickú či osvetovú činnosť vykonávať až pár týždňov pred februárových prevratom 1948. Po aktivizovaní sa na celoslovenskom pracovnom zjazde v decembri 1947 sa na 26. až 28. februára 1948 plánoval funkcionársky kurz *Jednoty demokratických žien* (paralelné pomenovanie pre ženské odbory DS, používané od roku 1947). Na programe kurzu boli okrem politicko-organizačnej a záujmovej prednášky aj návšteva divadla a exkurzia do továrne a do vysokoškolského internátu (pre vzbudenie záujmu žien o vysokoškolské štúdium).[172] Táto organizačná aktivita však prichádzala už príliš neskoro. Kurz sa vzhľadom na komunistický prevrat už neuskutočnil.

napr.: *Lexikón slovenských žien*. Martin 2003, s. 31, 110, 112, 196.

165 *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1946, č. 1, s. 6.

166 Myslené najmä ako protiváha komunistickej výchovy, vnímanej ako mimoslovenskej, prichádzajúcej z boľševického Sovietskeho zväzu.

167 SNA Bratislava, f. DS, k. 4.

168 Pozri napr.: Tamtiež, k. 13. *Obežník Okresnej organizácie DS v Bánovciach nad Bebravou č. 10/1947, 2. 3. 1947*.

169 Tamtiež, k. 4.

170 Tamtiež, k. 4 a 11.

171 *Správy Jednoty demokratických žien*, r. 1948, č. 2.

172 SNA Bratislava, f. DS, k. 11. *Obežník Ústredia Jednoty demokratických žien, 7. 2. 1948*.

ČLENOVIA A FUNKCIONÁRI DEMOKRATICKEJ STRANY

Vývoj a štruktúra členskej základne

Pre DS, ako pre každú stranu uznávajúcu parlamentnú demokraciu, bolo pre presadzovanie svojich politických cieľov prioritné získanie čo najväčšieho počtu svojich členov a prívržencov, a tým aj takého politického vplyvu v spoločnosti, ktorý by jej umožňoval vládnuť. Z hľadiska evidencie aj organizovania členstva v DS bolo počiatočným revolučným paradoxom (jasne vypovedajúcim o „voľnejšom" prístupe k formalitám), že prihlášku za člena strany si podal jej vtedajší podpredseda Jozef Lettrich až 22. mája 1945. A takáto prax nebola výnimočná ani u ďalších popredných predstaviteľov strany. Preto počty členstva v prvých mesiacoch po oslobodení treba brať iba ako ilustračné, realita bola optimistickejšia. K 15. februáru 1945 bolo do DS prihlásených 117 a o týždeň neskôr už 463 členov. V tomto období DS pracovala skôr so sympatizantmi než s členskou základňou a aj v nasledujúcom období mala charakter viac širokospektrálneho politického hnutia ako politickej strany.[173]

Napriek tomu, akou bola DS veľkou stranou a ako sa vo viacerých prípadoch dbalo na presné spracovanie údajov o strane, nepodarilo sa do dnešných čias nájsť relevantnejšie čísla počtu členov strany v rokoch 1945 a 1946. Jediným plne smerodajným údajom o početnosti slovenských demokratov je až evidencia pripravovaná pre II. zjazd DS v januári 1948. Pre obdobie od jari 1945 až do konca roku 1947 sme odkázaní skôr iba na odhady a predpoklady. Sú výsledkom analýz množstva podaných prihlášok v tom-ktorom období existencie strany, resp. vychádzajú z čísel uvádzaných v interných publikáciách DS, ktoré sú ťažko overiteľné a môžu vychádzať tiež iba z odhadov neúplnych štatistík. Z takéhoto zdroja zrejme pochádza aj číslo počtu členov DS v marci 1946 – 245 000 členov, ktoré sa oznamovalo okresným organizáciám a vyšším funkcionárom strany poukazujúc tak na dobré výsledky vtedajšej náborovej akcie. Nevieme, či šlo ešte stále o tú istú náborovú akciu, ktorá začala na jeseň 1945, alebo to už bola nová, súvisiaca s predvolebným obdobím začiatkom roka 1946. Tak či onak sa napríklad pre Bratislavu uvádzal dvojnásobný nárast počtu členov v DS, čo v jednom i druhom prípade poukazuje na značnú úspešnosť náborovej kampane.[174]

173 ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, s. 51.

Pri odhade početnosti členov DS v období od marca či apríla 1945 až do konca roka 1947 môžeme vychádzať iba z nárastu vybratého množstva prihlášok a predpokladať pritom, že tento vývoj vybranej vzorky členov DS približne odzrkadľoval vývoj v celej strane. Z takéhoto prieskumu (uskutočneného Michalom Barnovským na vzorke vyše 5 000 prihlášok) vyplynulo, že 67,8 % prihlášok bolo podaných do augusta 1945, 24,6 % od septembra 1945 do mája 1946 a iba 7,6 % členov DS prišlo do strany neskôr.[175] Na základe avizovaného počtu členov strany z marca 1946 (245 000 členov) by sme pri použití percentuálnych nárastov zistených Barnovským dospeli k nasledovnému obrazu o raste členstva: do augusta 1945 by DS mala zhruba 180 000, do marca 1946 uvádzaných 245 000 a v nasledujúcich mesiacoch po májových voľbách 1946 dokonca 264 000 členov. Početnosť slovenských demokratov však nie vždy iba narastala. Niektorí zo strany tiež odchádzali, resp. dochádzalo k ich vylučovaniu či očisťovaniu straníckych štatistík od duplicitných prihlášok a pod. Často sa tiež v historickej literatúre píše, že istý odlev členstva zo strany nastal najmä po neúspešnej politike DS v prípade hrdelného trestu pre bývalého prezidenta Jozefa Tisa, resp. po politickom tlaku KSS a ústupkoch slovenských demokratov počas jesennej politickej krízy v roku 1947. Nepochybne mali tieto udalosti na členov strany negatívny vplyv, netreba ich však preceňovať. Archívny výskum nepotvrdil nijaké výraznejšie presuny či odchody zo strany. A to dokonca ani v okresoch, ktoré boli na problematiku odsúdenia Tisa obzvlášť citlivé, ako napr. Bánovce nad Bebravou.[176] Matematicky vykazovaný úbytok členstva (245 000 v marci 1946, 217 000 koncom 1947) sa javí skôr ako dôsledok nadhodnotenia početnosti strany v marci 1946. Nadhodnotené údaje spôsobovala najmä nepresná evidencia členov, ktorá sa približovala realite až neskoršími revíziami členských prihlášok. Preto bude vhodnejšie používať k výpočtom iba údaj 217 000 členov DS ku koncu roka 1947. Možné menšie presuny početnosti od volieb 1946 do konca roka 1947 nebudeme zohľadňovať. Lebo ako existovali menejpočetné úbytky v dôsledku sklamania z výsledkov politiky DS v roku 1947, tak bol faktom aj neustály (i keď malý) prírastok nových členov, ktorí sa do strany hlásili počas celého priebehu roka 1947.[177]

174 *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1946, č. 4, s. 1.

175 BARNOVSKÝ, Michal: *Sociálne triedy a revolučné premeny na Slovensku 1944-1948*, s. 194.

176 SNA Bratislava, f. DS. k. 13. *Mesačné situačné správy okresného sekretariátu DS v Bánovciach nad Bebravou za apríl a máj 1947.*

177 Značným špecifikom vo vývoji členstva v miestnych a okresných organizáciách sa vyznačoval najmä juh Slovenska, kde k stabilizácii politických pomerov dochádzalo až v neskorších mesiacoch roku 1946 a 1947, predovšetkým v zmysle akceptácie maďarského obyvateľstva

Kombináciou relevantného údaju o početnosti demokratov z konca roka 1947 a percentuálneho nárastu prihlášok do strany, uvádzaného Barnovským, tak dostávame reálnejší obraz vývoja strany, podľa ktorého: do augusta 1945 mala DS približne 150 000, do mája 1946 okolo 200 000 a v nasledujúcom období zhruba 220 000 členov.

Pri týchto číslach sa naskytá otázka, čo spôsobovalo tak prudký rast členskej základne DS. Samozrejme, že to bolo najmä tým, že DS bola jedinou nekomunistickou stranou, čiže pohlcovala bývalý elektorát agrárnej, sociálnodemokratickej, ľudovej a národnej strany. Ďalej bolo jej veľkým kladom, že sa podľa bývalej agrárnej príslušnosti svojho vedenia orientovala na roľnícky stav, čo jej v málo industrializovanom Slovensku dávalo omnoho lepšie predpoklady na rast, ako robotnícky orientovanej KSS. Ale tieto predpoklady tu boli i do jesene 1945, a predsa demokrati neboli väčšou stranou ako komunisti. Na nižšom členstve DS do jesene 1945 sa podieľala ako aktívnejšia a radikálnejšia politika KSS, tak i zneužívanie mocenských pozícií komunistov (nadobudnutých aj zásluhou pôsobenia Červenej armády na Slovensku) k hateniu organizačného rozvoja DS.[178] Postupne však, ako sa začínali demokrati „viac ozývať", spôsobovali mocenské prechmaty komunistov utiekanie sa postihnutých pod ochranu demokratov.[179] Okrem toho, vedenie DS ponúkalo taký alternatívny program voči komunistickému, ktorý bol schopný osloviť najširšie vrstvy obyvateľstva (od sociálnych demokratov až po ľudákov). Slovenskí demokrati taktiež využívali i predošlé agrárnické taktiky v snahe o zisk členstva (intervencie,[180] využívanie katolíckeho kléru na oslovenie

v politických stranách. Preto je možné v týchto regiónoch sledovať istý posun dynamiky nárastu členstva DS v južných okresoch oproti ostatnému Slovensku. Tak napríklad v okrese Dunajská Streda bolo došlo v roku 1946 k nárastu členstva zo 420 na 1100 členov strany (pri strate 40 členov), pričom sa táto dynamika v posledných mesiacoch roku 1946 spomaľovala zhruba na 100 členov za 3 mesiace. Do marca 1947 sa mesačné prírastky vyšplhali dokonca až k 50 členom mesačne, ale od apríla do augusta 1947 vykazuje okresný sekretariát nárast iba 10 nových členov. Zastavenie miernych nárastov po apríli 1947 bude pravdepodobne súvisieť najmä s výsledkom procesu s J. Tisom, ale napriek tomu bol neskorší vývoj tunajšej DS stabilizovaný a nedošlo k výraznému úbytku členstva. Tamtiež, k. 21.

178 Spôsoby kladenia prekážok rozvoju strany mali rôzne podoby. Napríklad v Riečke v júli 1945 komunisti ovládajúci Miestny národný výbor (MNV) vydali verejnú vyhlášku prehlasujúcu miestnych kandidátov DS volených do MNV za kolaborantov. ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, f. ONV Banská Bystrica 1945-1990, k. 5, spis č. 833 prez.

179 Napríklad bývalého tajomníka DS v okrese Bratislava - vidiek E. Dohnanca primäl k vstupu do DS tlak komunistov voči jeho učiteľskému miestu potom, čo odmietol vstup do KSS. Komunisti mali o neho, ako vzdelaného mladého katolíka, neskompromitovaného činnosťou v ľudáckom režime, značný záujem. Aby unikol nátlaku komunistov, požiadal Dohnanec o pomoc predsedu DS v Malackách Dr. Gašpara, ktorý mu ponúkol ochranu v štruktúrach DS. *Zvukový záznam rozhovoru s Emilom Dohnancom, 7. 6. 2002*. Archív autora.

180 Išlo napríklad o intervencie na vybavenie rôznych štátnych dávok, ktoré boli posielané na ústredný sekretariát DS. Rovnako sa vydávali pokyny hlavne pre roľníkov, o tom ako a kde

katolíkov atď.), a hlavne sa zameriavali na plnenie akútnych požiadaviek väčšiny národa (vojnové náhrady, zvýšenie poľnohospodárskych cien ...).

Vývoj organizovanosti v DS prirodzene neprebiehal rovnomerne a je charakteristický značnými regionálnymi rozdielmi. Štatistiky z konca roku 1947 poukazujú na to, že najväčšími okresnými organizáciami v absolútnych číslach boli: Nitra (8192), Košice – vidiek a Košice – mesto (približne 8 000) a Malacky (7442). Naopak najmenšie okresné organizácie DS boli na južnom Slovensku: Kráľovský Chlmec (600), Tornaľa (605), Parkan (dnešné Šafárikovo - zhruba 650) atď. Pomerné zastúpenie obyvateľstva organizovaného v DS k počtu všetkých obyvateľov toho-ktorého okresu vykazovalo taktiež veľké diferencie. Pri priemernom 6,5 % zastúpení členov DS na obyvateľstve Slovenska patrili k relatívne najsilnejším organizáciám Malacky (17 % obyvateľstva okresu vstúpilo do DS), Košice - mesto (15 %), Košice – vidiek, Humenné a Vranov nad Topľou (13 %), Turčiansky Sv. Martin (12 %), Dolný Kubín, Hlohovec, Modrý Kameň, Senica, Spišská Stará Ves a Stará Ľubovňa (10 %). Okresmi s najmenšími počtami členov DS voči počtu obyvateľov okresu boli: Parkan (asi 1,5 %), Dunajská Streda, Komárno, Kráľovský Chlmec a Šala nad Váhom (2 %), Stará Ďala, Tornaľa, Želiezovce a Žilina. Okrem subjektívnych faktorov (najmä aktivita okresného tajomníka, resp. ďalších okresných a miestnych funkcionárov) sa do vysokej početnosti okresných organizácií premietali viaceré objektívnejšie faktory. V okresoch východného Slovenska to bola predovšetkým predvojnová politická orientácia tohto regiónu, jeho sociálne zloženie (najmä početnosť roľníctva či naopak robotníctva) a skúsenosti s prechmatmi KSS či Červenej armády po oslobodení. Na strednom a západnom Slovensku k tomu prispelo tiež vhodné zázemie vedúcich predstaviteľov DS v regióne, prípadne ešte kombinované aj s vyšším podielom evanjelického obyvateľstva viažuceho sa politicky na takýchto politikov (Turčiansky Sv. Martin, Malacky...). Naopak okresy s najmenším podielom členov DS boli na juhu Slovenska, kde do politických strán nemohli vstupovať príslušníci maďarskej menšiny, prípadne im bolo v tom výrazne bránené. Z tohto modelu sa vymyká iba okres Žilina. Keďže v parlamentných voľbách 1946 dosiahol celoslovenský priemer hlasov pre DS, slabá organizovanosť v strane ide zrejme na vrub menšej aktivity jej okresných funkcionárov.

Z hľadiska analýzy členskej základne strany je zaujímavé i sociálne zloženie členov DS. Viac ako polovicu členstva tvorili roľníci, približne 16 % robotníci, 13 % živnostníci a 12 % inteligencia,[181] čo nevykazuje veľké roz-

môžu získať osivá, krmivá, kone atď., pričom demokrati ovládali väčšinu družstiev prevádzajúcich ich distribúciu. SNA Bratislava, f. DS, k. 1.

181 BARNOVSKÝ, M.: *K profilu a činnosti Demokratickej strany*, s. 227.

Počet členov DS v okresoch Slovenska k II. zjazdu strany v januári 1948

	Okres[1]	Počet obyvateľov[1]	Členov DS[2]	Členov DS z počtu obyv. (%)
1.	Bánovce n. Bebr.	34 982	3 000	9
2.	Banská Bystrica	48 971	3 450	7
3.	Banská Štiavnica	20 268	830	4
4.	Bardejov	39 316	2 695	7
5.	Bratislava-mesto	165 134	6 000	4
6.	Bratislava-okolie	30 269	2 500	8
7.	Brezno n. Hronom	48 460	2 403	5
8.	Bytča	28 420	1 745	6
9.	Čadca	46 268	2 600	6
10.	Dolný Kubín	20 413	2 341	11
11.	Dunajská Streda	48 608	1 120	2
12.	Feledince	34 299	-	-
13.	Galanta	70 728	3 160	4
14.	Gelnica	25 470	1 200	5
15.	Giraltovce	20 639	1 500	7
16.	Hlohovec	45 995	5 100	11
17.	Humenné	24 264	3 063	13
18.	Ilava	26 966	1 827	7
19.	Kežmarok	30 369	2 200	7
20.	Komárno	63 232	1 302	2
21.	Košice-mesto	51 689	8 000	15
22.	Košice-okolie	61 854	8 020	13
23.	Kráľovský Chlmec	32 123	600	2
24.	Kremnica	20 244	1 399	7
25.	Krupina	49 151	4 420	9
26.	Kysucké n. Mesto	33 559	1 660	5
27.	Levice	44 661	1 850	4
28.	Levoča	25 867	2 039	8
29.	Lipt. Sv. Mikuláš	54 274	3 192	6
30.	Lučenec	73 399	4 034	5
31.	Malacky	44 332	7 442	17
32.	Medzilaborce	19 485	1 700	9
33.	Modrý Kameň	35 917	3 691	10
34.	Michalovce	49 093	2 764	6
35.	Modra	39 235	3 958	10
36.	Moldava n. B.	30 231	1 400	5
37.	Myjava	24 777	1 770	7
38.	Námestovo	31 320	1 961	6
39.	Nitra	83 326	8 192	10
40.	Nová Baňa	29 337	1 788	6
41.	Nové Mesto n. V.	46 926	3 000	6

42.	Nové Zámky	58 561	3 544	6
43.	Parkan	47 448	600	1
44.	Piešťany	47 206	4 545	10
45.	Poprad	30 146	2 100	7
46.	Považská Bystrica	31 953	1 614	5
47.	Prešov	65 965	6 455	10
48.	Prievidza	63 558	3 000	5
49.	Púchov	31 852	2 100	7
50.	Revúca	20 429	1 315	6
51.	Rimavská Sobota	42 223	3 342	8
52.	Rožňava	41 279	2 088	5
53.	Ružomberok	41 434	1 800	4
54.	Sabinov	45 049	3 083	7
55.	Senica	40 377	4 422	11
56.	Skalica	33 549	3 047	9
57.	Snina	30 184	1 200	4
58.	Sobrance	26 277	1 557	6
59.	Spiš. Nová Ves	38 733	2 200	6
60.	Spiš. Stará Ves	10 040	1 100	11
61.	Stará Ďala	56 226	1 670	3
62.	Stará ľubovňa	22 845	2 425	11
63.	Stropkov	15 169	857	6
64.	Svidník	14 096	1 118	8
65.	Šaľa	51 743	1 130	2
66.	Šamorín	41 089	1 700	4
67.	Topoľčany	69 147	3 567	5
68.	Tornaľa	21 793	605	3
69.	Trebišov	47 993	1 700	4
70.	Trenčín	56 544	3 387	6
71.	Trnava	76 581	3 500	5
72.	Trstená	15 748	1 521	10
73.	Turč. Sv. Martin	56 365	6 655	12
74.	Veľké Kapušany	17 590	814	5
75.	Vráble	37 177	4 145	11
76.	Vranov	31 936	1 951	6
77.	Zlaté Moravce	39 989	3 700	9
78.	Zvolen	55 496	3 592	6
79.	Želiezovce	31 069	863	3
80.	Žilina	69 037	1 914	3
	Slovensko	3 327 803	217 004	7

[1] Štatistická príručka Slovenska 1947. Bratislava 1947, s. 13-24.
[2] SNA Bratislava, f. DS, k. 6.
[3] Štatistická príručka Slovenska 1947. Bratislava 1947, s. 307-309.

Vedenie Demokratickej strany
(od apríla 1946)

predseda: Jozef Lettrich
podpredsedovia: Andrej Cvinček
Jozef Polák
Jozef Styk
Ján Ursíny

generálny tajomníci: Miloš Bugár
Fedor Hodža
Ján Kempný

Užší výkonný výbor: Predsedníctvo: Emanuel Böhm, Miloš Bugár, Andrej Cvinček, Ján Ferjak, Anton Harčár, Fedor Hodža, Matej Josko, Ján Kempný, Martin Kvetko, Jozef Lettrich, Ladislav Lipták, Jozef Polák, Jozef Styk, Ján Ševčík, Ján Ursíny

Členovia z úradu: Samuel Belluš, Kornel Fillo, Rudolf Fraštacký, Karol Hušek, Fedor Jesenský, Ján Lichner, Ivan Pietor, Ivan Štefánik

Volení členovia: Matej Bobrík, Jozef Dančák, Michal Chrenko, Martin Kulich, Jozef Lukačovič, Jozef Mjartan, Ján Myjavec, Iľja Paulíny-Tóth, Pavol Plánovský, Ľudovít Šenšeľ, Andrej Takáč-Horný, Pavol Viboch, Peter Zaťko, Michal Zibrín

Predsedovia a tajomníci oblastných organizácií

oblasť	predseda	tajomník
Bratislava	Ján Lichner	Ján Vítek
Trnava	-	Rudolf Hraško
Nitra	Andrej Cvinček	Jozef Kuna
Trenčín	Milan Polák	Emil Gembala
Žilina	-	Jaroslav Vyškovský
Banská Bystrica	Martin Chudý	Pavol Švihra
Poprad	-	Ján Bendík
Košice	-	Michal Géci
Prešov	-	Matej Poliak

- nezistené

ČELKO, Vojtech: *Demokratická strana. Jej miesto v slovenskom politickom živote v rokoch 1944-1946*. Diplomová práca. Praha 1969. Prílohy.

Ústredný sekretariát DS

Pred Aprílovou dohodou (do apríla 1946)

Politické oddelenie	Fedor Hodža, Zoltán Romanov
Organizačné oddelenie	Jozef Kyselý, Štefan Jánošík, Ján Viola
Personálne oddelenie	Pavol Marcík
Propagačné oddelenie	Ľubomír Baar, Juraj Fuchs, Vladimír Baňák
Hospodárske oddelenie	Ladislav Lipták, J. Kukuča
Pôdohospodárske oddelenie	Jakub Žilinský, Obselka
Odborové organizácie	Pavol Viboch, B. Heřman
Živnostenské oddelenie	Jozef Holko, Jozef Čintala
Úradnícke oddelenie	Pavel Marcík, Jozef Belan, Slávik, A. Ďurčanský
Odbor mladých demokratov	Ladislav Humaj, Ján Lehocký
Okresný sekretariát Bratislava-mesto	A. Hromník
Oblastný sekretariát Bratislava	Ján Vítek

SNA Bratislava, f. DS, k. 50 (st. sign.)

Od 21. októbra 1946

Politické oddelenie	Ľudovít Baar, Zoltán Romanov
Organizačné oddelenie	Miloš Bugár, Leonard Mika, Štefan Jánošík, Jozef Zídek
Personálne oddelenie	Pavol Marcík
Právne oddelenie	Karol Trnčík
Sociálne oddelenie	Vladimír Baňák, Štefan Martinka
Intervenčné oddelenie	Pavol Marcík, A. Ďurčanský, Jozef Belan, Ján Viola
Národohospodárske oddelenie	Ján Kempný, Viliam Kautnik
Pôdohospodárske oddelenie	Jakub Žilinský, Tibor Sekeráš
Odborové organizácie	Pavel Viboch, Jozef Kučera
Živnostenské oddelenie	Jozef Holko, Jozef Kalna, Jozef Čintala
Odbor mladých demokratov	Pavol Haljan, Viktor Dvorský

SNA Bratislava, f. DS, k. 6

Tajomníci DS do konca roku 1947*

okres-oblasť	tajomník	nar.	bydlisko	nábož.	zamestnaný v DS od	iné
Bánovce nad Bebravou	Hodoš Ján	1923	Bánovce nad Bebravou	r.-kat	1.7.1945	preložený do Bratislavy
Banská Bystrica	oblastný – Švihra Pavol	1912	Banská Bystrica	ev.a.v.	15.3.1945	
	okresný –Macháček Jindřich	1911	Skalica	r.-kat.	1.1.1946	
Banská Štiavnica	Šulc Jozef	1921	Banská Štiavnica	r.-kat.	26.4.1945	vystúpil zo služby 1.5.1947
	Kočvara Jozef	1925	Prešov	r.-kat.		vystúpil 1.10.1947
Bardejov	Demjanovič Vasil	1916	Dedrová	gr.-kat.	25.5.1945	preložený 1.5.1947
	Kmec Ján	1923	Čaklov	ev.a.v.	15.10.1945	uvoľnený 1.3.1947
	Blanárik Ján	1924	Hankovce	ev.a.v.	1.4.1947	
Brezno nad Hronom	Mistrík Ján	1918	Donovaly	r.-kat.	25.8.1945	1.3.1947 preložený za oblastného odb. taj. do Žiliny
	Kohútik Emil	1910	Polianka	r.-kat.	1.3.1947	
Čadca	Umrian Štefan	1908	Papradno	r.-kat.	1.6.1945	preložený na okr. sekr. do Žiliny
	Dagúľ Michal	1925	Sebechleby	r.-kat.	15.6.1947	
Dunajská Streda	Vaculík Karol	1909	Lipt. Sv. Mikuláš	bezv.	17.8.1945	od 15.10.1947 ročná neplatená dovolenka
	Svetský Jaroslav	1923	Moravské Lieskové		15.10.1947	
Dolný Kubín	Raviga Jozef	1922	Bobrov		15.8.1947	od 1.12.1947 preložený do Námestova
	Placháň Juraj	1928	Piešťany	r.-kat.	1.10.1947	
Galanta	Šmiga Štefan	1921	Šaľa	r.-kat.	1.11.1946	odišiel zo služby 1.1.1948
	Boška, M.	1916	Hliník			t.č. predseda ONV
Gelnica	Kalina Ján	1911	Fekišovce	r.-kat.	15.4.1945	

Giraltovce	Kočiš Ondrej	1921		ev.a.v.	25.1.1946	vystúpil zo služieb 1.4.1947
	Demjanovič Vasil					predtým v Bardejove
Hlohovec	Struhárik Rudolf	1899	Leopoldov	ev.a.v.	1.1.1946	
Humenné	Gnip Jozef	1924		r.-kat.		od 1.1.1947 preložený do Sniny
	Sedmák Ľudovít	1916		r.-kat.	1.1.1947	
Ilava	Švitel Ľudovít	1893		r.-kat.	1.8.1946	
Kežmarok	Tomas František	1917	Slovenská Ves	r.-kat.	15.4.1946	
Komárno	Lupjan Juraj – zast. okr. taj.	1923	Beňatín	gr.-kat.		od 15.1.1947 na obl. sekr. v Bratislave
Košice	Géci Michal – obl. taj.	1918	Trebišov	r.-kat.		1.7.1947 vystúpil zo služieb
	Koričánsky Štefan – obl. taj.	1913	Lopej (Skalica)	r.-kat.	15.5.1945	nastúpil 1.7.1947 po Gécim
	Bugoš Ján – taj.	1921	Seč. Polianka	r.-kat.	1.10.1945	
	Kolpák Ján – okr. taj	1901	Tolčemeš	r.-kat.	8.2.1945	
	Pelczer Vladimír – taj. pre mládež	1922		ev.a.v.		
	Strelec Vojtech – obl. odb. taj.	1912	Pogranice	r.-kat.		
	Devečka Gustáv – obv. taj.	1919	Lipt. Sv. Mikuláš		15.8.1947	
Kremnica	Auxt Štefan	1925	Čierny Balogh	r.-kat.	1.9.1946	1.10.1947 narukoval
	Lehotský Ladislav	1928	Velké Bielice	r.-kat.	15.11.1947	
Krupina	Otras Ján	1919	Molnoš	r.-kat.	1.11.1946	
Kysucké Nové Mesto	Kloták Štefan	1919	Nesluša	r.-kat.	15.11.1946	
Královský Chlumec	Fudončák Ján	1927	Košice	r.-kat.	15.10.1946	31.5.1947 uvoľnený
	Petríček Rudolf	1912	Beluša	r.-kat.	1.11.1947	
Levice	Račko Ján	1909	Rovňany	ev.a.v.	23.5.1945	
Levoča	Mikolaj Jozef	1893	Markušovce	r.-kat.	1.12.1945	
Liptovský Mikuláš	Krátky Ján	1914	Hliník	ev.a.v.	1.7.1947	
Lučenec	Jablonský Gejza	1911	Kamenica nad Cirochou	r.-kat.	15.10.1946	

Malacky	Gerdenich Karol	1911	Bánovce nad Bebravou	r.-kat.	15.7.1945	predseda ONV
	Vasaráby Pavel - zást. okr. taj.	1919	Kosihy	r.-kat.		
Medzilaborce	Sási Andrej	1927	Medzilaborce	gr.-kat.	3.9.1945	15.8.1947 odišiel na Pov. pravosúdia
	Leško Alexander	1921	Vojnatina	r.-kat.	15.2.1947	
Michalovce	Šikra Andrej	1916	Trhovište	ev.a.v.	1.12.1946	zmocnenec pre obnovu
	Gondkovský Eduard	1925	Ľubické Kúpele		15.10.1947	
	Gado Juraj – zást. okr. taj.	1922	Cečchov		1.7.1947	
Modra	Brza Juraj	1923	Babina	ev.a.v.	3.10.1945	1.7.1947 uvoľnený
	Slezák František	1922	Pezinok	r.-kat.	1.7.1947	
Modrý Kameň	Fabok Jaroslav	1921	Myjava	ev.a.v.	17.5.1945	
Moldava	Kollár Augustín	1887	Moštenica	r.-kat.	14.8.1945	
Myjava	Grnáčik Michal	1919	Krupina	r.-kat.	1.5.1947	
Námestovo	Vanek Ján	1909	Radimov	r.-kat.	16.8.1945	1.12.1946 prepustený pre nezachovanie služobných povinností
	Škorvaga Adam Ján	1927	Nová Bystrica	r.-kat.	1.3.1947	
	Placháň Juraj	1928	Piešťany	r.-kat.	1.10.1947	od 1.12.1947 preložený, D. Kubín
Nitra	Kuna Jozef – obl. taj.	1899	Liptovský Sv. Michal	r.-kat.	1.8.1945	
	Nérer Ivan	1914	Dolný Kubín	ev.a.v.	1.4.1946	
	Košecký Rudolf	1924	Horné Obdokovce	r.-kat.	15.12.1945	
	Malina Jozef	1920	Molnoš	r.-kat.	15.1.1946	
Nová Baňa	Kochan Július	1896	Mýto pod Ďumbierom	ev.a.v.	1.9.1945	1.3.1947 preložený do Parkanu a St. Ďaly
	Gavenda Vojtech	1913	Dolná Krupa	r.-kat.	2.7.1945	od 1.4.1947 na ÚS DS
	Filo Ondrej	1923	Likier	ev.a.v.	1.3.1947	1.7.1947 vystúpil zo služby
	Káčer Ján	1922	Choča		1.7.1947	

Nové Mesto nad Váhom	Tichý Pavel	1921	Kotešová	r.-kat.	2.7.1946	1.12.1946 prepustený pre porušenie pracovnej disciplíny
	Boško Karol – zást. okr. taj.	1921	Nové Mesto n. Váhom	r.-kat.	1.8.1946	1.1.1947 vystúpil zo služieb
	Galovič Gabriel	1917	Kardoš. Vieska	r.-kat.	25.5.1945	od 1.1.1947 nechcel nastúpiť
	Škúci Ján	1921	Veľké Stankovce	ev.a.v.	1.7.1945	
	Pospech Pavel – zást. okr. taj.	1916		r.-kat.	15.1.1947	
Nové Zámky	Novák Michal	1917	Fedýmeš nad Žitavou	r.-kat.	5.4.1945	
Parkan	Strelec Vojtech	1912	Pogranice	r.-kat.	1.5.1945	od 1.2.1947 preložený do Košíc
	Kochan Július	1896	Mýto pod Ďumbierom	ev.a.v.	1.9.1945	od 1.10.1947 vypovedaný
	Šafárik Imrich	1919	Slovenský Meder	r.-kat.	15.9.1947	
Piešťany	Valentovič Ignác	1902	Suchá n. Parnou	r.-kat.	10.10.1946	
Poprad	Bendík Ján – obl. taj.	1903	Spišská Teplica	r.-kat.	10.2.1946	
	Grožo Peter	1918		gr.kat.	10.6.1945	od 1.10.1947 prepustený
	Kočárik Štefan	1920		r.-kat.	15.10.1947	
Považská Bystrica	Haško Pavel	1907	Zvolen	r.-kat.	11.6.1945	1.9.1947 uvoľnený
	Galovič Gabriel	1917	Kardoš. Vieska	r.-kat.	25.5.1945	1.8.1947 preložený do Žiliny
Prešov	Bobák Ján – obl. taj.	1913	Šarbov	gr. kat.	19.2.1945	
	Mrázik Ján – okr. taj.	1918	Bystré	ev.a.v.	1.12.1946	
	Poliak Matej – obl. taj.	1918	Dúbrava	r.-kat.	15.12.1945	
Prievidza	Gavenda Vojtech	1913	Dolná Krupa	r.-kat.	2.7.1945	
	Nemlaha Ivan	1926	Bánovce n. Bebravou	r.-kat.	15.3.1947	10.5.1947 vystúpil zo služieb
	Školkay Eduard	1899	Oslany	r.-kat.	1.5.1947	
Púchov	Kuchta Štefan	1911	Mestečko	ev.a.v.	22.5.1945	

Revúca	Čončol Peter	1923	Vitálišovce		1.10.1946	2.10.1947 preložený do B. Štiavnice
	Sabo Samuel – taj.	1919	Kociha	ev.a.v.	1.11.1946	
	Hrivniak Pavel	1913	Klenovec	ev.a.v.	7.8.1945	od 1.10.1947 v Rimavskej Sobote
Rimavská Sobota	Hrivniak Pavel	1913	Klenovec	ev.a.v.	7.8.1945	
	Kokavec Karol	1921	Lupoč	ev.a.v.	1.8.1947	
Rožňava	Konček Július	1920	Rybník	ev.a.v.	1.11.1945	
	Donoval Ján	1908	Diosgyöz	r.-kat.	15.4.1945	od 1.3.1947 preložený do Tornale
	Pípas Michal	1919			24.4.1946	
Ružomberok	Medvecký Tibor	1915	Ružomberok	ev.a.v.	7.4.1945	
	Zvada Štefan	1920	Ružomberok	r.-kat.	15.4.1947	
	Milde František - odborový taj.	1897	Ružomberok		1.1.1947	
Sabinov	Gladič	1919	Prešov	gr.-kat.	7.2.1946	
Senica	Patráš Martin	1920	Sotina	ev.a.v.	17.5.1945	
Skalica	Šimko Emil	1926	Slovenský Komlóš	ev.a.v.	1.6.1945	od 15.5.1947 preložený na ÚS DS
	Danko Andrej	1892	Dobrá Voda	r.-kat.	15.5.1947	nenastúpil – odvolaný
	Lesay Imrich	1921	Dechtice	r.-kat.	1.7.1947	
Snina	Sivák Jozef	1919		gr.-kat.	1.9.1945	1.11.1946 vystúpil zo služieb
	Grip Jozef	1924		r.-kat.	1.9.1945	1.10.1947 narukoval
Sobrance	Chrustič Ján	1922	Ubrež	gr.-kat.	1.4.1945	30.9.1947 vystúpil zo služieb
	Dribňák František	1898	Kalinov		6.10.1947	
	Jenčík František	1927	Komárovce	ev.a.v.	1.4.1945	pôvodne kanc. sila – od 1.12.1947 tajomník
Spišská Stará Ves	Griglák František	1928	Vyšné Lapše	r.-kat.	1.9.1946	30.9.1947 vystúpil zo služieb
	Dribňák František	1898	Kalinov		6.10.1947	
Spišská Stará Ves	Rusnák Ladislav	1923	Spišská N. Ves	r.-kat.	12.2.1945	

Stará Ďala	Auxt Štefan	1925	Čierny Balogh	r.-kat.	1.9.1946	od 15.2.1947 preložený do Trnavy
	Prestek Karol	1904	Komjatice	r.-kat.	1.5.1947	
	Bacušan Vojtech	1910	Lebény (Maďarsko)	r.-kat.	15.5.1947	1.7.1947 vystúpil zo služieb
Stará Ľubovňa	Horváth Ján	1923	Dolová	r.-kat.	1.11.1945	predseda ONV
	Kočvara Jozef	1925	Prešov	r.-kat.	1.10.1946	1.5.1947 preložený
	Dubiel Ján	1920		r.-kat.	1.5.1947	
Stropkov	Kucharský Ladislav	1921	Vranov	r.-kat.	1.8.1945	
Svidník	Krajňák Vasil	1921	Krásny Brod	gr.-kat.	15.7.1946	od 10.5.1947 vystúpil zo služieb
	Pípas Michal – zast. okr. taj.	1919	Černiná		24.4.1946	od 1.12.1947 v Rožňave
Šamorín	Lugoš Michal	1918	Kuzmina	gr.-kat.	16.1.1946	
	Liška Eduard	1920	Nižná (Piešťany)	r.-kat.	15.10.1947	
Šala n. Váhom	Ščipa Štefan	1897	Šoporňa	r.-kat.	1.2.1946	
Topoľčany	Baláži Anton	1906	Tvrdošín	r.-kat.	7.5.1946	na neplatenej dovolenke
	Obšuth Arnošt	1916	Prešov	r.-kat.	1.5.1947	
Trebišov	Furda Michal	1919	Trebišov	gr.-kat.	15.4.1945	
Tornaľa	Koska Ján	1899	Rat. Lehota	r.-kat.	1.3.1945	1.1.1946 prepustený
	Ramajdík Tomáš	1895	Brezová	r.-kat.	5.6.1945	prelož. do Kežmarku, 1.5.1947 vypovedaný
	Donoval Ján	1908	Diosgyöz	r.-kat.	15.4.1945	
Trenčín	Gembala Emil	1920	Trstená	r.-kat.	1.3.1946	
	Meravý Ján – zast. okr. taj.	1919	Hámor	ev.a.v.	1.8.1945	
	Bobot Anton – odborový taj. (zámočník)	1916	Opatová	r.-kat.	15.1.1947	
Trnava	Hraško Rudolf – obl. taj.	1906	Zvolen	r.-kat.	1.4.1945	
	Gábrič Jozef - okr. taj	1915	D. Krškany	r.-kat.	1.8.1945	15.1.1947 prepustený
	Auxt Štefan	1925	Č. Balogh	r.-kat.	1.9.1946	od 15.6.1947 v Kremnici
	Ridzoň Štefan	1910	Hronec	r.-kat.	1.7.1947	

Trstená	Hečko Martin	1913	Suchá n. Parnou	r.-kat.	1.5.1945	
Turčiansky Sv. Martin	Ozdinec J.	1920	Hradište	ev.a.v.	15.1.1946	od 1.10.1947 dovolenka
	Korbeľ Pavel – zast. okr. zaj.	1922	Bystrička	ev.a.v.	1.12.1945	
Veľké Kapušany	Hisen Ján	1921	Tašola	ev.-ref.	1.12.1945	
Veľká Bytča	Milanovič Radoslav	1920	Veľká Bytča	r,.kat.	1.10.1946	
Vráble	Mik Jozef – taj.	1923	Belušovce	r.-kat.	15.9.1945	
Vranov n. Topľou	Kmec Ján	1923	Čaklov	ev.a.v.	15.10.1945	od 15.2.1947 v Bardejove
Zlaté Moravce	Tudík Pavol	1920	Turzovka	r.-kat.	1.2.1946	od 1.7.1947 v Novej Bani
	Pecho Ján – zast. okr. taj.	1927	Chyzerovce	r.-kat.	13.4.1945	
	Káčer Ján	1922	Choča		1.7.1947	
Zvolen	Valhovec Daniel	1919	Hradište	ev.a.v.	15.4.1945	
Želiezovce	Slížik Pavel	1927		ev.a.v.	1.12.1946	
Žilina	Vyškovský Jaroslav – obl. taj.	1909	Halenkov	r.-kat.	1.9.1945	
	Galovič Gabriel	1917	Kardoš. Vieska	r.-kat.	25.5.1945	od 15.12.1946 v Novom Meste n. V.
	Števík Vojtech	1920	Kremnica	r.-kat.	1.5.1946	
	Vrchovina Štefan – odborársky taj.	1908	Šurany	r.-kat.	10.10.1946	robí výtržnosti, k 1.5.1947 prepustený
	Mistrík Ján – odborársky taj.	1918	Donovaly	r.-kat.	25.8.1945	
	Dubec Štefan – taj. OMD	1923	Žilina	r.-kat.	1.5.1947	

* okrem Ústredného sekretariátu DS v Bratislave;

SNA Bratislava, f. DS, k. 6

diely od ich celkového zastúpenia v slovenskej spoločnosti. Veľmi odlišná bola sociálna skladba členstva DS na dedinách a v mestách. Na dedinách tvorili prirodzene absolútnu väčšinu roľníci, zatiaľ čo naopak v mestách rovnako výrazne dominovala inteligencia a živnostníci.[182]

Čo sa týka bývalej straníckej štruktúry členstva DS približne 21 % demokratov bolo predvojnovými členmi agrárnej strany, bývalých sociálnych demokratov bolo 7 %, 6 % pôsobilo v HSĽS a 3 % v ostatných stranách.[183] Pritom sa ale stávalo, že funkcionármi DS bývali aj niekdajší miestni komunistickí funkcionári.[184]

Štruktúra funkcionárskych zborov

Členstvo akejkoľvek politickej strany, spolku či inej podobnej inštitúcie je síce základným prvkom organizácie, jej program a smerovanie je však predovšetkým otázkou vedení a funkcionárov takýchto inštitúcií. O to výraznejšie to platí u občiansko-demokratickej strany, akou bola DS, pôsobiacej vo veľmi náročných podmienkach politického boja voči nastupujúcej komunistickej totalite.

Prvé povojnové vedenie strany sme už čiastočne analyzovali v podkapitole o *Zjazde delegátov oslobodeného územia v Košiciach*. Vo vtedajšom širšom vedení strany sa výraznejšie ako v nasledujúcom období nachádzali viacerí dovtedy menej známi predstavitelia regionálnej nekomunistickej politiky. Väčšina z nich si zachovala svoje pozície reprezentantov východu Slovenska vo vedení strany aj v budúcnosti. Sociálnym zložením v širšom vedení strany prirodzene dominovala inteligencia so 70 % zastúpením, k roľníctvu sa hlásilo takmer 19 %, k robotníctvu asi 7 % a živnostníci boli zastúpení len 4 % vedúcich funkcionárov. Aj vo vtedajších komisiách DS, tvoriacich akési programovo-záujmové odbory vedenia strany, sa nachádzalo veľké množstvo inteligencie (až 82 %; najmä rôzni štátni resp. súkromní úradníci, ale aj učitelia či katolícki i evanjelickí kňazi), malé zastúpenie mali roľníci (iba 12 %) a minimálne boli zastúpení živnostníci. V roku 1947 v užšom vedení strany (39 členov Predsedníctva a užšieho Výkonného výboru) bolo dokonca ešte viac inteligencie – až 93 %, roľníci tu mali iba 6 % zastúpenie a živnostníci iba jedného reprezentanta.[185] Ani v komisiách DS z jari 1945 a ani v užšom vedení strany z roku 1947 sa nenachádzal ani jeden predstaviteľ robotníctva. V počiatočných mesiacoch organizovania DS tvoria jej funkcionárske stavy

182 SNA Bratislava, f. DS, k. 49 (st. sign.).
183 BARNOVSKÝ, M.: *Sociálne triedy a revolučné premeny na Slovensku 1944-1948*, s. 197.
184 ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, f. ONV Banská Bystrica 1945-1990, k. 5.
185 SNA Bratislava, f. DS, k. 6.

najmä reprezentanti inteligencie, ktorá sa po oslobodení prirodzene najskôr politicky orientovala.[186] Neskôr - v dôsledku masového sa rozšírenia strany a snahy jej vedenia i vo funkcionárskych stavoch presadiť pomerné zastúpenie jednotlivých sociálnych skupín podľa ich zastúpenia v obyvateľstve - dochádza k výraznejšiemu obsadzovaniu funkcionárskych stavov okresných organizácií prevažne roľníkmi.[187] Pri zostavovaní obrazu o stave a zložení funkcionárskych zborov DS sa, bohužiaľ, nemôžeme opierať o nijaké centrálne vedené evidencie vedení strany v okresoch. Ale aj čiastkové materiály nám poskytujú aspoň približný obraz o zložení nižších funkcionárskych zborov, resp. upozorňujú na niektoré výrazné regionálne odlišnosti. Napríklad v okrese Dolný Kubín bolo v roku 1947 vo vedeniach miestnych organizácií strany zastúpených približne 73 % roľníkov, 15 % inteligencie, 6 % robotníkov a podobne aj živnostníkov.[188] Čiže prevažne typické sociálne zloženie funkcionárov poľnohospodárskejších okresov Slovenska. Ale celkom inú štruktúru ponúka atypický brezniansky región. Tu bolo evidovaných až 47 % funkcionárov ako príslušníkov robotníctva, iba okolo 17 % mali zastúpenie inde dominantní roľníci, podobne aj živnostníci, a inteligencia sa podieľala na zložení vedení organizácií DS v okrese iba 7 %.[189]

Značné možnosti pri analyzovaní štruktúry funkcionárskeho zboru strany nám poskytuje dochovaná *evidencia mimobratislavských*[190] *okresných a oblastných tajomníkov strany*. Existencia takejto centrálnej evidencie zrejme súvisí najmä s tým, že tajomníci boli jediní platení funkcionári DS v okresných či oblastných štruktúrach, skutoční „robotníci" strany, na ktorých pleciach spočívala hlavná ťarcha fungovania sekretariátov. V 76 okresných vedeniach DS sa v rokoch 1945 až 1947 vymenilo takmer 150 tajomníkov. Takmer dvojnásobný počet tajomníkov voči počtu okresov bol spôsobený najmä väčším počtom tajomníkom pri oblastných sekretariátoch.[191] Okrem toho prirodzene

186 Napríklad v Oblastnom výbore DS v Prešove bolo v júni 1945 2/3 predstaviteľov inteligencie a len 2 roľníci z 15 členov. ŠA Prešov, f. DS, inv. č. 1.

Podobne porovnaj: RYŠAVÝ, V.: *Žilina a Slovenské národné povstanie*, s. 116.

187 Napríklad v Okresnej organizácii DS Bratislava - vidiek bolo 6 roľníkov a 4 zástupcovia inteligencie. *Zhromaždenie okresnej organizácie DS v Bratislave*. In: Čas, r. 1946, č. 65 (19. 3. 1946), s. 2.

Rovnako aj v Okresnej organizácii DS v Novom meste nad Váhom väčšinu výboru tvorili roľníci a aj živnostníkov bolo viac ako inteligencie. *Noví činovníci DS v Novom meste n/ Váhom*. In: Tamtiež, č. 59 (12. 3. 1946), s. 3.

188 SNA Bratislava, f. DS, k. 21.

189 Tamtiež.

190 T.j. okrem tajomníkov Ústredného sekretariátu DS.

191 Napríklad v Košiciach okrem hlavného oblastného tajomníka pracoval ešte ďalší tajomník, oblastný tajomník pre mládež, pre odbory a samostatný obvodný tajomník. SNA Bratislava, f. DS, k. 6.

dochádzalo k dobrovoľnému odchodu (10 %) či prepusteniu (6 %) zo služieb strany. Niektorí boli vybraní pre prácu tajomníkov na Ústrednom sekretariáte strany v Bratislave či obsadili pozície v štátnych orgánoch (3 %). Približne 13 % tajomníkov bolo preložených v rámci štruktúr strany do iných okresov, resp. na iné funkcie. Značne prekvapujúca je veková štruktúra tajomníkov. K roku 1945 mala takmer polovica z nich (47 %) menej ako 25 rokov a ďalších 36 % tajomníkov menej ako 35 rokov; starších ako 45 rokov bolo iba 8 %. To znamená, že vedenie DS sa snažilo budovať skutočne novú, mladú stranu a nemalo ísť iba o dobovo prispôsobenú existenciu niekdajšej agrárnej strany. Veď aj celkovo nemali vo funkcionárskych zboroch strany výraznejšie zastúpenie starší funkcionári či politici predmníchovských strán. Rovnako ako programovo, aj personálne sa strana snažila budovať na nových, mladých, nezaťažených ľuďoch. Výnimku prirodzene tvorili vrcholné orgány strany, ktoré boli zložené prevažne z osobností aktivizujúcich sa už v predvojnovej politike. Táto kombinácia skúsenejších a relatívne známych politikov vo vedení strany a mladých aktívnych tajomníkov v okresoch má nepochybne tiež svoj podiel na úspešnosti DS v slovenskej politike. Súhrnná evidencia straníckych tajomníkov ponúka tiež jediné komplexnejšie informácie o konfesionálnom zložení aspoň tejto časti funkcionárov strany. 63 % tajomníkov sa hlásilo ku katolíckemu, 22 % k evanjelickému a 6 % ku gréckokatolíckemu vierovyznaniu.[192] Uvedené čísla sú iba o málo vyššie pre zastúpenie evanjelikov a naopak o trocha nižšie pre katolíkov v porovnaní s celkovým zastúpením týchto konfesií v povojnovej slovenskej spoločnosti. Výrazne nadpomerné zastúpenie evanjelikov bolo iba v centrálnom vedení strany. Vyplývalo to predovšetkým z konfesionálnych pomerov ešte z občianskeho odboja (a prirodzene tiež z osobných väzieb vedúcich predstaviteľov strany v povstaleckej SNR), kde mali evanjelici voči katolíkom významnejšie zastúpenie. Táto dominancia evanjelikov v odboji a v Povstaní sa prirodzene preniesla aj do štruktúr vedenia strany po vojne a bola čiastočne zmenená až tzv. Aprílovou dohodou. V okresných štruktúrach sa však cielene konfesionalizmus nepresadzoval a ani evanjelici v povojnovom vedení strany sa nesnažili výraznejšie presadzovať svoju konfesionalitu v straníckych štruktúrach. Skôr sa naopak snažili do služieb strany získať mladých, ľudáckym režimom nezaťažených a demokraticky zmýšľajúcich katolíkov. Poslednými údajmi, ktoré je možné získať z evidencie okresných a oblastných tajomníkov, sú informácie o ich pokračujúcom či dosiahnutom vzdelaní. Takmer 2/3 tajomníkov študovalo na humanitne zameraných školách. 7 % tajomníkov malo ukončenú alebo študovalo na vysokej škole (väčšinou právo), 21 % absolvovalo ekonomické

192 Tamtiež.

stredné školy, 19 % meštianky, 13 % učiteľský ústav či akadémiu a 12 % gymnázium. Ostatných 28 % vyštudovalo alebo študovalo rôzne priemyselné, poľnohospodárske a podobné stredné školy.[193]

Slovenskí demokrati vo vrcholných vládnych a zastupiteľských orgánoch

Predstavitelia Demokratickej strany v československom parlamente

Vzhľadom na prioritnú potrebu povojnovej rekonštrukcie a v dôsledku neukončenej konsolidácie politických pomerov po oslobodení došlo k obnoveniu činnosti československého parlamentu až v októbri 1945. Nový parlament, ktorý mal preklenúť obdobie do prvých povojnových volieb v máji 1946, sa nazýval ***Dočasným národným zhromaždením*** (***DNZ***). Skladal sa z rovnakého počtu poslancov šiestich povojnových politických strán tvoriacich vládu, lebo v krátkom časovom období po vojne nebolo ešte možné zorganizovať všeobecné voľby, ktoré by určili presný podiel vplyvu strán v spoločnosti. Voľby konkrétnych predstaviteľov strán do DNZ sa konali nepriamo prostredníctvom delegátov národných výborov, ktorí na svojich zjazdoch schvaľovali kandidátnu listinu poslancov do parlamentu pozostávajúcu z paritného zastúpenia politických strán. Na Slovensku sa tak stalo na zjazde národných výborov v Banskej Bystrici 28. augusta 1945. V októbri 1945 potom do Dočasného národného zhromaždenia zasadlo 40 predstaviteľov KSS a 40 predstaviteľov DS, ktorí zastupovali Slovensko. Česká strana disponovala rovnakých počtom poslancov pre každú zo svojich štyroch politických strán. Okrem toho sa predstavitelia politických strán dohodli, že v obnovenom parlamente budú i zástupcovia záujmových organizácií. Komunisti si od ich zastúpenia v parlamente sľubovali posilnenie svojich pozícií, keďže ovládali väčšinu z nich. Aj ich nominovanie však podliehalo politickej parite. Slovenské záujmové organizácie v DNZ zastupovali 4 reprezentanti *Ústredia odborových zväzov Slovenska* (3 za KSS a 1 za DS), 4 zástupcovia *Jednotného zväzu slovenských roľníkov* (*JZSR*) (3 za DS a 1 za KSS), 2 reprezentanti *Zväzu slovenskej mládeže* (*ZSM*) a rovnaký počet predstaviteliek *Zväzu slovenských žien* (*ZSŽ*), a nakoniec i dvaja reprezentanti kultúrnych a vedeckých pracovníkov (po jednom zástupcovi za KSS a DS).[194] Z týchto 14 poslancov 6 prináležalo ku klubu DS. Jozef Baláž za JZSR síce inklinoval k slovenským demokratom, ale oficiálne bol mimo

193 Tamtiež.

194 Demokratov za slovenské odborové ústredie reprezentoval v parlamente G. Weiss, zväz roľníkov V. Matrka, J. Mjartan a J. Baláž, zväz mládeže D. Slávik, zväz žien M. Poloncová a kultúrnych pracovníkov M. Pišút. ZÁDĚRA, Vladimír: *Deset let parlamentní reptrospektivy 1935-1945.* Praha 1948, s. 48.

poslanecký klub slovenských demokratov. Celkovo mal teda poslanecký zbor slovenských demokratov v prvom povojnovom parlamente 46 členov. Okrem toho členmi DS boli aj dvaja (Zavacký Viktor a Židovský Peter) z piatich Rusínov-Ukrajincov reprezentujúcich túto skupinu obyvateľstva Slovenska v parlamente. Títo ale formálne taktiež nepatrili do klubu DS, ale do *Klubu poslancov Ukrajinskej národnej rady Prjaševčiny*. Rovnako mimo klub bol aj štátny tajomník Ministerstva národnej obrany (MNO) Mikuláš Ferjenčík, ktorý bol pôvodne členom DS. Slovensko tak napokon v 300-člennom Dočasnom národnom zhromaždení zastupovalo celkovo 100 poslancov, paritne zastúpených členmi či prívržencami DS a KSS. Úplne špeciálnym prípadom medzi poslancami DS bolo pôsobenie popredného národohospodára, šéfa slovenského priemyslu počas vojny a významného predstaviteľa odboja Petra Zaťka. Ten sa vzhľadom k napadnutiu jeho pôsobenia v štruktúrach slovenského štátu fakticky k vykonávaniu svojho mandátu ani nedostal.[195] Poslanecký klub DS však prekonal väčšie zmeny najmä v súvislosti so vznikom *Strany práce* a *Strany slobody* v marci 1946, kedy odišiel do Klubu poslancov Československej sociálnodemokratickej strany Jozef Šabršula a štyria pôvodní demokrati (Ján Beharka, Pavol Blaho, Dušan M. Slávik a Vavro Šrobár) vytvorili samostatný Klub poslancov Strany slobody.[196] Tieto zmeny sa však v povojnovom systéme ľudovej demokracie veľmi na politike DS či na rozložení vplyvu v parlamente výraznejšie neprejavili. O zásadných smerovaniach spoločnosti sa aj tak rozhodovalo najmä vo vláde, resp. v *Národnom fronte*, a parlament viac-menej iba potvrdzoval tieto rozhodnutia. Okrem toho boli „odídenci“ z DS iba málo aktívni a názorovo sa poslanci Strany slobody veľmi nelíšili od politickej línie DS.

Predsedom Klubu poslancov DS v povojnovom parlamente bol podpredseda vlády Ján Ursíny. Podpredsedom Národného zhromaždenia za stranu sa stal kanonik Andrej Cvinček, ktorého po voľbách nahradil Emanuel Böhm. DS mala okrem toho v prvom povojnovom parlamente obsadené 4 z 20 postov predsedov parlamentných výborov pri imunitnom (M. Múdry–Šebík), rozpočtovom (V. Brežný), technickoprávnom (J. Styk) a verifikačnom výbore (F. Hodža); v druhom povojnovom parlamente obsadili demokrati iba 3 predsednícke miesta z 25 výborov - výbor imunitný (V. Vagašský), rozpočtový

195 Zaťkove pôsobenie v povojnovom československom parlamente vadilo najmä predstaviteľom národnosocialistickej strany, ktorá mala veľmi blízko k jej predvojnovému vedúcemu činiteľovi, vtedajšiemu prezidentovi Benešovi. Obštrukcie národných socialistov na dlhé mesiace negatívne ovplyvnili vzťahy slovenských demokratov k nim napriek tomu, že teoreticky (a od roku 1947 aj prakticky) mali obe strany politicky k sebe blízko. Demokrati na Slovensku a národní socialisti v českých krajinách boli lídrami protikomunistickej opozície a na tejto báze dokázali po voľbách 1946 medzi sebou vcelku úspešne spolupracovať.

196 *Ročenka Provisorního národního shromáždení 1945-1946*. Praha 1946, s. 57 a 67.

(M. Zibrín) a živnostensko-obchodný (J. Kempný, resp. R. Fraštacký).[197]

Charakteristickou črtou slovenských poslancov, či už demokratov alebo komunistov, bol ich mladý vek, ktorý dosahoval v prvom i druhom povojnovom parlamente v priemere okolo 40 rokov. Pre poslancov DS je charakteristický vysoký počet predstaviteľov inteligencie v jej radoch, pričom bol v tomto smere klub DS pravdepodobne zo všetkých strán najsilnejší.[198] V porovnaní s ich najväčším politickým konkurentom – slovenskými komunistami, dosahovali demokrati až dvojnásobný počet vysokoškolsky vzdelaných poslancov. Oproti KSS bol ale u poslancov DS trojnásobne nižší (10 osôb) podiel bývalých politických väzňov pronacistických režimov. Rozdiel v počte účastníkov zahraničného odboja v radoch DS (5) bol už o niečo vyrovnanejší s KSS (8).

Zaujímavým je i pohľad na personálne zloženie poslaneckého klubu DS. Napríklad podľa dĺžky a intenzity predošlého politického pôsobenia možno klub rozdeliť do dvoch hlavných skupín. Na jednej strane tu boli starší parlamentní (J. Ursíny, J. Lichner, J. Ševčík, K. Hušek, P. Židovský, V. Šrobár) či stranícki a politickí harcovníci (M. Kvetko, P. Blaho, M. Bugár, M. Polák, J. Styk, Ľ. Šenšeľ, P. Viboch, M. Zibrín), ktorí už mali za sebou väčšie politické skúsenosti. Na druhej strane tu bolo množstvo poslancov DS, ktorí sa k výkonu reálnej politiky dostávali až počas Povstania, resp. po vojne (A. Cvinček, R. Fraštacký, J. Kempný, P. Plánovský, D. M. Slávik, J. Špánik, J. Daxner a iní).

Nemenej zaujímavými ako personálne zloženie poslaneckého klubu DS, je i analýza početnosti vystúpení slovenských poslancov na pôde československého povojného parlamentu a ich vyhodnotenie. V Dočasnom národnom zhromaždení, ktoré zasadalo od októbra 1945 do júna 1946, teda zhruba za 9 mesiacov, malo 46 poslancov klubu DS okolo 28 rečníckych vystúpení v riadnej rozprave k zákonom či k expozé ministrov. Až 16 poslancov DS v parlamente vôbec rečnícky nevystúpilo. Z tých, ktorí rečnili k plénu parlamentu bol najaktívnejším Michal Zibrín (4 rečnícke vystúpenia) a Štefan Kočvara; ďalej Jozef Mjartan, Milan Pišút a Pavol Viboch, ktorí mali po 2 vystúpenia. Okrem toho poslanci DS podali 6 iniciatívnych návrhov či doplňujúcich poznámok a 6 interpelácií na ministrov.[199] Relatívne malý počet vystupujúcich rečníkov bol dôsledkom krátkosti trvania prvého povojnového parlamentu, väčšej vyťaženosti poslancov vykonávajúcich aj rôzne iné štátne funkcie, ako i praktického uskutočňovania vtedajšej politiky Národného frontu. V pléne parlamentu vystupovali zväčša iba jednotliví zástupcovia tej - ktorej strany, ktorí zhrnuli dovtedajšie postoje svojej strany k prejednávaným zákonom či problémom, o ktorých obsahu a osude sa už predtým rozhodlo vo vláde, Národnom fronte, či vo výboroch parlamentu. Okrem toho na nízky počet vystupujúcich vplýval i fakt nedostatočného vyostrenia sa politického boja, ktorý bol naopak signifikantný pre obdobie krátko pred voľbami a najmä po parlamentných voľbách v máji 1946.

197 http://www.psp.cz/eknih/1945pns/rejstrik/vybory.htm; http://www.psp.cz/eknih/1946uns/rejstrik/vybory.html

198 Ak vychádzame z počtu vysokoškolsky vzdelaných poslancov DS majúcich titul JUDr., PhDr., Ing., MUDr. a MVDr., tak klub DS dokonca prevýšil aj poslanecký klub českých národných socialistov. Porovnaj podľa: *ZÁDĚRA, Vladimír: Deset let parlamentní reptrospektivy 1935-1945, s. 51-58*.

199 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998.

Po voľbách do ***Ústavodarného národného zhromaždenia*** (ÚNZ) zasadlo do parlamentných lavíc už iba 43 poslancov DS. Tento pokles, napriek výraznému 62 % víťazstvu DS vo voľbách, bol spôsobený celkovým znížením počtu slovenských poslancov v parlamente. Nižšia početnosť poslancov DS v parlamente sa však vôbec neprejavila na znížení počtu ich vystúpení, práve naopak. Aj keď na vyšší počet ich vystúpení mal nepochybne vplyv aj takmer dva a pol násobne dlhší čas trvania druhého povojnového parlamentu, svoju významnú úlohu tu zohralo i zostrenia politického boja po voľbách a hlavne v druhej polovici roku 1947. Slovenskí demokrati do februárového prevratu 1948 rečnícky vystúpili v ÚNZ viac ako 80-krát.[200] V prepočte na poslanca je to viac ako trojnásobný nárast oproti prvému povojnovému parlamentu. Slovenskí demokrati podali v ÚNZ 22 iniciatívnych, resp. pozmeňovacích návrhov, 20 interpelácií na ministrov a 7 doplňujúcich poznámok. Medzi najaktívnejších poslancov DS patrili Andrej Žiak (9 rečníckych vystúpení), Ľudovít Linczényi (7), Michal Zibrín (6), ale tiež aj Karol Hušek či Rudolf Fraštacký (4).[201]

Medzi najviac pertraktované témy vo vystúpeniach slovenských demokratov v ***Dočasnom národnom zhromaždení*** patrila *slovenská otázka*, čiže súbor problémov týkajúcich sa špecifického postavenia Slovenska v povojnovom Československu. Šlo predovšetkým o vnímanie samosprávneho postavenia Slovenska a jeho národných orgánov – Slovenskej národnej rady a Zboru povereníkov. V druhom slede išlo o vydobývanie si rovnocenných hospodárskych podmienok, resp. ekonomických výnimiek pre Slovensko. Väčšinou vždy, keď sa rečníci DS dostávali k presadzovaniu záujmov Slovenska na pôde parlamentu, vychádzali z pripomenutia Slovenského národného povstania a obetí, ktoré priniesli Slováci pre obnovenie Československa. Na základe nespochybniteľného kreditu Povstania sa potom dožadovali lepšie

200 Vzhľadom k tomu, že po februárovom prevrate v roku 1948 dochádza k diametrálne odlišnej situácii v celej spoločnosti a v súvislosti s tým dochádza aj k rozpadnutiu či transformácii predošlého poslaneckého klubu DS na Klub poslancov Strany slovenskej obrody, obmedzujem sa vo svojich analýzach len na obdobie po február 1948.

201 Tamtiež, k. 999 a 1000.

Poslanecký klub DS v Dočasnom Národnom zhromaždení

predseda: Ursíny Ján
podpredsedovia: Cvinček Andrej, Lichner Ján
jednatelia: Múdry-Šebík Michal JUDr., Brežný Vladimír JUDr.

JUDr. Beharka Ján (do 25.3.1946)
Bendík Ján
JUDr. Brežný Vladimír
JUDr. Drgoň Dominik
Fillo Kornel Ing.
MUDr. Haviar Vladimír
Horváth Jozef
Chudý Martin
JUDr. Kempný Ján
Kulich Martin
JUDr. Lettrich Jozef
Matrka Jozef
JUDr. Pietor Ivan
Plánovský Pavol
Poloncová Mária
Šabršula Jozef (do 8.4.1946)
JUDr. Ševčík Ján
JUDr. Štefánik Ivan
Ursíny Ján
Vido Alexander
Weiss Gejza
Žoldoš Andrej
JUDr. Belluš Samuel
Blaho Pavol Ing. (do 25.3.1946)
Cvinček Andrej
Ferjak Ján
Fraštacký Rudolf
JUDr. Hodža Fedor
Hušek Karol
JUDr. Josko Matej
JUDr. Kočvara Štefan
MVDr. Kvetko Martin
Lichner Ján
JUDr. Múdry-Šebík Michal
PhDr. Pišút Milan
Polák Milan
Styk Jozef Ing.
Šenšel Ľudovít
MUDr. Šrobár Vavro (do 25. 3. 1946)
Török Vojtech
Viboch Pavol
Vyškovský Jaroslav
JUDr. Zibrín Michal

ZÁDĚRA, Vladimír: Deset let parlamentní retrospektivy 1935-1945. Praha 1948, s. 57-58

Poslanecký klub DS v Ústavodárnom Národnom Zhromaždení

predseda: Ursíny Ján
podpredsedovia: JUDr. Böhm Emanuel, JUDr. Kočvara Štefan
tajomníci: Rožnaj Titus, PhDr. Špánik Július
zapisovateľka: Kulichová-Sútorisová Matilda

Baláž Jozef
Blaško Štefan
Brieška Jozef
Cvinček František
Ferjak Ján
JUDr. Franek Mikuláš
Haško Ján
Horváth Jozef
JUDr. Josko Matej
JUDr. Kočvara Štefan
MVDr. Kvetko Martin
Levkanič Igor
JUDr. Linczényi Ľudovít
Mjartan Jozef
plk. Polák Milan
Ing. Styk Jozef
PhDr. Špánik Július
Ursíny Ján
Viboch Pavol
Zavacký Viktor
Žiak Andrej
JUDr. Belluš Samuel
JUDr. Böhm Emanuel
JUDr. Bugár Miloš
Daxner Ján
Ing. Fillo Kornel
Fraštacký Rudolf
JUDr. Hodža Fedor
Hušek Karol
JUDr. Kempný Ján
Kulichová –Sútorisová Matilda
JUDr. Lettrich Jozef
Lichner Ján
Matrka Valentín
JUDr. Pietor Ivan
Rožnay Titus
JUDr. Ševčík Ján
JUDr. Štefánik Ivan
JUDr. Vagašský
Vyškovský Jaroslav
JUDr. Zibrín Michal

http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/003schuz/s003001.html

ho politického a ekonomického postavenia Slovenska, než ako tomu bolo v prvej Československej republike. Povstanie sa prezentovalo ako vstupenka Slovákov do povojnového Československa v pozícii rovnocenného partnera, ktorého stanovisko (cez jeho národné orgány) malo byť českou stranou vždy rešpektované. Odkazovanie na Povstanie neslúžilo iba ako záštita proti snahám o zmenšenie širokých právomocí SNR a Zboru povereníkov (či už zo strany národných socialistov a lidovcov, či neskôr najmä zo strany českých komunistov), ale aj ako prostriedok presadzovania špecifických slovenských požiadaviek v hospodárskej oblasti.[202] Tieto požiadavky sa týkali predovšetkým odmietania Slovensku nevyhovujúcich celoštátnych zákonov[203] či politiky jednotlivých ministrov, ktorí sa snažili aj na Slovensku presadzovať svoje riešenia, videné ich centralistickou pražskou optikou. Na druhej strane sa poslanci DS snažili pre Slovensko vydeklarovať vyššiu povojnovú hospodársku pomoc ako dostávali české krajiny pre svoju povojnovú rekonštrukciu a rozbehnutie výroby, zvlášť priemyselnej. Argumentovalo sa prevažne tým, že Slovensko bolo v predvojnovom období zanedbávané a vo vojne utrpelo väčšie hospodárske škody ako Čechy či Morava.[204] V súvislosti s postavením slovenských národných orgánov slovenskí demokrati v parlamente viackrát prezentovali vtedy už nereálne vízie o ideálnom štátopravnom usporiadaní vytvorením českých národných orgánov, čím by sa dosiahol stav faktickej federácie.[205] Navrhovalo sa tiež väčšie prijímanie slovenských úradníkov do centrálnych orgánov v Prahe, aby nasiakli tunajším kultúrnym vplyvom a aby sa takto cez politické a kultúrne ovplyvňovanie (aj v opačnom smere slovensko-českom) upevňovala štátna jednota.[206] V hospodárskej oblasti sa kritizovala najmä malá starostlivosť o Slovensko (povojnová rekonštrukcia najmä východného Slovenska, pomalé a slabé premiestňovanie priemyselných podnikov z českého pohraničia na Slovensko a podobne).[207] Kritike bolo podrobované tiež nerovnocenné rozhodovanie v československom priemysle, riadenie slovenského hospodárstva z Prahy cez riaditeľstvá znárodnených podnikov či jednosmerné sťahovanie sa Slovákov za prácou do českého pohraničia namiesto toho, aby boli viaceré podniky premiestňované na Slovensko.[208] Poukazovalo sa tiež na slabé zastúpenie Slovákov v rôznych sférach povojnovej politiky (vrátane zahraničnej služby).[209] Osobitnou kapitolou kritík poslancov DS bolo výrazne podpriemerné zastúpenie Slovákov v dôstojníckom zbore povojnovej armády, resp. snahy o diskreditáciu povstaleckých dôstojníkov blízkych slovenským demokratom Obranných bezpečnostným spravodajstvom (OBZ).[210] V poslaneckom klube DS však nie vždy panovala názorová jednota, čo sa prejavovalo aj v prístupe k slovenskej otázke. Vo vystúpeniach niektorých slovenských demokratov je badať ich príklon viac k stabilizovaniu, prípadne posilneniu samosprávy Slovenska (J. Lettrich, J. Styk, M. Zibrín ...); u iných naopak k posilneniu jednoty štátu (M. Pišút, I. Štefánik) cez unifikáciu zákonov a pod.[211]

Ďalšou veľkou témou parlamentných vystúpení poslancov DS boli všeobecné *hospodárske otázky*. Najvýraznejšou osobnosťou v analýzach povojnového hospodárstva (a to nielen na pôde parlamentu, ale celkovo v strane) bol v radoch slovenských demokratov Rudolf Fraštacký. Ten napríklad biľagoval príliš rýchlu a nie celkom uváženú zámenu pokrokového hospodárskeho individualizmu s kolektivistickými prvkami z prvej Československej republiky za socialisticko-individualistický model v povojnovej republike.[212] Slovenskí demokratickí poslanci sa vo svojich vystúpeniach často vracali k problematike znárodnenia. Na jednej strane ho vo všeobecnosti schvaľovali, ale výrazne nesúhlasili s jeho hĺbkou[213] či s personálnym

202 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 7. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 14. 11. 1945*. Řeč poslance Filla.

203 Šlo napríklad o odmietanie praktického riešenia sanácie povojnovej meny, kedy sa argumentovalo proti tomu, aby Slovensko spoločne dotovalo znehodnotené peňažné hodnoty v Čechách, zatiaľ čo Slovensko postihnuté najmä stratou vecných hodnôt nebude takto hospodársky ozdravené. Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 52. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 15. 4. 1945*. Řeč poslance Brežného.

Na podobný problém v problematike dávok z vojnových prírastkov upozorňoval M. Zibrín a aj iní poslanci DS. Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 44. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 29. 3. 1946*. Řeč poslance Zibrína.

204 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 29. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 13. 2. 1946*. Řeč poslance Kočvary; a *Těsnopisecká správa o 44. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 29. 3 1946*. Řeč poslance Mjartana.

205 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 3. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 30. 10. 1945*. Řeč poslance Lettricha; a *Těsnopisecká správa o 28. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 14. 2. 1946*. Řeč poslance Štefánika.

206 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 15. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 13. 12. 1945*. Řeč poslance Pišúta.

207 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 26. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 30. 1. 1946*. Řeč poslance Fraštackého.

208 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 44. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 29. 3. 1946*. Řeč poslance Styka.

209 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 39. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 8. 3. 1946*. Řeč poslance Zibrína.

210 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 22. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 16. 1. 1946*. Řeč poslance Plánovského; a *Těsnopisecká správa o 37. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 6. 3. 1946*. Řeč poslance Zibrína; resp. *Těsnopisecká správa o 53. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 16 .5. 1946*. Řeč poslance Zibrína.

211 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 28. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 12. 12. 1945*. Řeč poslance Štefánika.

212 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 26. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 30. 1. 1946*. Řeč poslance Fraštackého.

213 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 7. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 14. 10. 1945*. Řeč poslance Hodži.

obsadením vedení znárodnených podnikov (ako po stránke odbornej, tak i po stránke uprednostňovania KSS v podnikoch).[214] Upozorňovali na sporné hospodárske výsledky poštátnených podnikov, ich nepružnosť a slabú konkurencieschopnosť so zahraničím. Zvlášť negatívne vnímali znevýhodňovanie súkromníkov na úkor štátnych podnikov. Súhlasne prijímali plánovanie v hospodárstve, ale akcentovali pritom, že musí vychádzať z reálnych čísel a možností, z konsenzu všetkých relevantných hospodárskych subjektov a nie iba z vôle jednotlivých ministrov.[215] Slovenskí demokrati negatívne vnímali akékoľvek väčšie zásahy do chodu povojnového hospodárstva, či už cez usmerňovanie cien, alebo prostredníctvom rôznych nových dávok. Poukazovalo sa na potrebu prirodzenejšieho ozdravovania hospodárstva a sociálneho statusu obyvateľstva cez zvyšovanie výroby pre export,[216] resp. súkromnou iniciatívou podnikateľov. Kritike poslancov DS sa nevyhli ani podnikové odborové organizácie a ich slovenské vedenie, ktoré si bral na mušku najmä predvojnový sociálny demokrat Pavol Viboch. Ten síce kvitoval jednotu odborov, ale nepáčila sa mu ich politicko-ideová jednostrannosť a totalizujúce tendencie popierajúce iné názory ako mala KSS.[217]

Z hospodárskych otázok zaujímala popredné miesto vo vystúpeniach slovenských demokratov tiež *roľnícka problematika*. Roľnícke problémy a celkovo agrárna otázka, tak signifikantná práve pre Slovensko s väčšinovým poľnohospodárskym obyvateľstvom, boli bazálnou súčasťou parlamentných rečí funkcionárov Jednotného zväzu slovenských roľníkov (Jozef Mjartan, Valent Matrka), resp. tých demokratov, ktorí k tejto problematike vždy (najmä profesijne) inklinovali. To čiastočne platilo tiež o predsedovi strany Jozefovi Lettrichovi či o ďalších bývalých aktivistoch agrárnej strany. V roľníckej problematike sa kritizovalo najmä budovanie znárodneného priemyslu a celkové finančné stabilizovanie štátu na úkor roľníctva. Veľmi sa odsudzovala cenová disparita (nízke ceny agroproduktov a vysoké ceny priemyselných výrobkov), ktorá znamenala pre slovenských roľníkov nízku rentabilitu a odchody od pôdy k priemyslu.[218] Práve v roľníckej otázke sa presadzovalo ako

214 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 9. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 21. 11. 1945*. Řeč poslance Vibocha.

215 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 26. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 30.1.1946*. Řeč poslance Fraštackého; a *Těsnopisecká správa o 44. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 29. 3. 1946*. Řeč poslance Styka.

216 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o15. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 13. 12. 1945*. Řeč poslance Pišúta.

217 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 9. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 21. 11. 1945*. Řeč poslance Vibocha.

218 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 3. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 30. 10. 1945*. Řeč poslance Lettricha.

omnoho správnejšie - na rozdiel od komunistami všeobecne presadzovaného poštátňovania – združstevňovanie. Mali sa vytvárať spoločné družstvá na kompaktných celkoch niekdajších veľkostatkov, ale najmä v potravinárskom priemysle (mlyny, cukrovary, pivovary, liehovary).[219] Slovenskí demokrati vinili tiež povojnovú roľnícku politiku (zväzujúcu podnikateľskú iniciatívu roľníkov) z existencie čierneho obchodu s potravinami.[220]

Ďalšími väčšími témami, ktorým sa poslanci DS v pražskom parlamente zaoberali, boli problémy celkového *politického usporiadania povojnovej Československej republiky*, resp. jej prvých volieb v máji 1946. V tejto súvislosti sa apelovalo najmä na ukončenie revolučných provizórií a experimentov, akcentovala sa právna konsolidácia štátu, zachovanie všeobecnej zákonnosti a uskutočnenie skutočne slobodných volieb.[221] Rovnako sa brojilo proti skomunizovaniu spoločnosti a požadovalo sa odstránenie politiky odtiaľ, kam nepatrí (hospodárstvo). Za základ demokracie sa okrem osobnej a názorovej slobody považovala tiež ekonomická sloboda. Správne sa predpovedalo, že v štáte, v ktorom by každý občan bol len štátnym zamestnancom, by bolo málo miesta pre demokraciu.[222] Aj v súvislosti s blížiacimi sa voľbami, a v kontexte s celkovým politickým názorom strany, mali byť podľa slovenských demokratov všetky vtedajšie politické strany celorepublikové. Týmito snahami sledovali demokrati úsilie o faktické posilnenie jednoty štátu,[223] a zároveň sa rozšírením DS do českých krajín snažili vylepšiť si svoje pozície v celorepublikovej povojnovej politike. Viackrát tiež prízvukovali zachovávanie Masarykovej demokracie a jeho prvorepublikovej tradície práva, spravodlivosti a sociálneho pokroku. Sociálnosť a pokrokovosť prvej ČSR sa spomínala dosť často, najmä ako protiklad komunistického chápania povojnovej pokrokovosti a sociálnosti.[224] V súvislosti s voľbami je zaujímavé sledovať sebavedomie predsedu DS Jozefa Lettricha, keď už koncom októbra 1945 prehlásil, že je iba na slobodných voľbách, aby určili toho, kto bude vládnuť a ten,

219 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 44. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 29. 3. 1946*. Řeč poslance Mjartana.

220 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 7. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 14. 11. 1945*. Řeč poslance Mjartana.

221 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 28. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 12. 12. 1945*. Řeč poslance Štefánika; a *Těsnopisecká správa o 7. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 14. 10. 1945*. Řeč poslance Hodži.

222 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 7. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 14. 10. 1945*. Řeč poslance Hodži.

223 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 29. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 13. 2. 1946*. Řeč poslance Kočvary.

224 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 39. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 8. 3. 1946*. Řeč poslance Múdreho – Šebíka; a *Těsnopisecká správa o 15. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 13. 12. 1945*. Řeč poslance Pišút.

„kto prehrá, má sa bezvýhradne podrobiť rozhodnutiu ľudu“.[225] Akoby už vtedy predvídal možné neakceptovanie volebnej prehry komunistami. S blížiacimi sa voľbami sa slovenskí demokrati v parlamente veľmi rázne postavili najmä proti stálym voličským zoznamom či bielym lístkom,[226] ktoré mali za cieľ sťaženie prístupu nekomunistických voličov k voľbám, prípadne rozptýlenie ich hlasov.

Slovenskí demokratickí poslanci sa nevyhýbali ani otázkam vtedajšieho *zahraničnopolitického smerovania* štátu. Aj keď sa všeobecne schvaľovala povojnová prioritná orientácia na ZSSR resp. na slovanské štáty, rovnako sa akcentovala i požiadavka o udržiavanie priateľstva so západnými veľmocami. Z negatívnych záležitostí sa pripomínala nutnosť návratu tisícok nespravodlivo odvlečených Slovákov do ZSSR, uspokojivé vyriešenie postavenia 30-tisícovej slovenskej menšiny v Poľsku (Horná Orava a Severný Spiš),[227] ako tiež doriešenie maďarskej otázky (vysťahovanie, výmena či reslovakizácia Maďarov na Slovensku).[228] Pri riešení maďarskej otázky na medzinárodných fórach sa aj slovenskí demokrati spoliehali najmä na pomoc ZSSR.

K posledným výraznejšie pertraktovaným témam poslancov DS patrili také sporné otázky povojnového politického boja demokratov a komunistov ako *národné výbory*[229], *retribúcia*[230] a pomery v policajnom *Zbore národnej bezpečnosti*. Kritika polície sa okrem personálnej politiky komunistov zameriavala aj na prípady neodôvodneného väznenia podľa ľubovôle politického oddelenia polície, resp. sa poukazovalo na prečiny niektorých dôstojníkov *Národnej bezpečnosti*. Zvlášť ostrú konfrontáciu so slovenskými komunistami mal bývalý sociálny demokrat a príslušník zahraničného odboja Pavol Viboch.

225 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 3. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 30. 10. 1945*. Řeč poslance Lettricha.

226 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 29. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 13. 12. 1946*. Řeč poslance Kočvary; a *Těsnopisecká správa o 9. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 21. 11. 1945*.

227 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 39. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 8. 3. 1946*. Řeč poslance Múdreho – Šebíka.

228 Tamtiež. Řeč poslance Pišúta.

229 Napríklad poverenik SNR pre pravosúdie I. Štefánik vyzdvihol národné výbory ako vyššie formy správy územia (zjednotenie štátnej správy a samosprávy), pričom vzniknuté chyby v činnosti národných výborov pripisoval iba ich zlej personálnej politike. Požadoval ich väčšiu hospodársku kontrolovateľnosť, ale aj podporu pre ich skvalitnenie. Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 28. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 12. 2. 1946*. Řeč poslance Štefánika.

230 Poverenik spravodlivosti I. Štefánik obhajoval výsledky povojnového súdnictva na Slovensku proti ohováraniam komunistických poslancov z jeho pomalosti, krytia zločincov a pod. Argumentoval tým, že ak sú rozsudky mierne, tak zrejme mierna bola aj ich skutková podstata a pokiaľ išlo o ich údajnú pomalosť, vinu videl v zdĺhavom zhromažďovaní dôkazných materiálov zo strany Zboru národnej bezpečnosti. Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 34. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 27. 2. 1946*. Řeč poslance Štefánika.

Obviňoval KSS z hatenia prípravy tajných a slobodných volieb, spomínal prípady rušenia predvolebných zhromaždení DS, ale poukazoval tiež na slabú odbojovú aktivitu niektorých slovenských komunistických poslancov. Na margo ubíjania slobody pod rúškom povojnovej ľudovej demokracie prehlásil: „*Nás neumlčíte, my sme bojovali za demokraciu a za tento štát už v čase, keď Vy ste túto vojnu vyhlasovali za kapitalistickú záležitosť... Vaše oháňanie sa vôľou ľudu je lož, lebo tento „ľud“... má rozkazy od vedenia KSS*.“[231]

Ostré slová a kontroverzie slovenských demokratov a komunistov v Dočasnom národnom zhromaždení však boli skôr výnimkou. Samozrejmosťou boli až pre obdobie ***Ústavodarného národného zhromaždenia*** po májových voľbách 1946. Čo spôsobilo také náhle zmeny v správaní sa niekdajších odbojových partnerov? Boli to *voľby*, teda najmä ich výsledky na Slovensku. Už v predvolebnom období možno nájsť náznaky menej konfrontačných vystúpení slovenských komunistov a demokratov voči sebe, či už kvôli tzv. Aprílovej dohode a údajnému zapojeniu ľudákov do politiky DS, resp. kvôli prekážkam kladeným demokratom pri predvolebnej agitácii. Ale po voľbách nastáva v tomto radikálny obrat. Už len zo samotného faktu, že na Slovensku vyhrali demokrati a v Čechách a na Morave komunisti, vyplývali a priori mnohé budúce komplikácie. K tomu sa pridala snaha slovenských a českých komunistov všetkými možnými prostriedkami eliminovať víťazstvo DS a aspoň vyrovnať či nakloniť politický vplyv v prospech KSS. Aj keď sa hlavným kolbišťom v presadzovaní tejto komunistickej taktiky stala vláda, na pôde parlamentu sa medzi KSS a DS odohrali početné slovné výmeny, spravidla značne ostré.

V prvých povolebných mesiacoch vystupovali poslanci DS najmä s kritikou komunistickej agitácie snažiacej sa presvedčiť českých politikov a celú verejnosť, že demokrati dosiahli volebné víťazstvo iba spojenectvom s bývalými ľudákmi, ktorým prenechali v strane výrazné pozície. Od júla 1946 začali slovenskí demokrati brojiť proti ďalšiemu komunistickému prostriedku neutralizovania víťazstva DS – proti tzv. *Tretej pražskej dohode*,[232] ktorá výrazne obmedzovala dovtedajšie právomoci SNR a Zboru povereníkov na úkor vlády.

Neskôr v roku 1947 dochádzalo k sporom najmä kvôli snahe komunistov spôsobiť rozvrat v radoch DS cez *odsúdenie bývalého slovenského prezidenta Jozefa Tisa* na smrť,[233] resp. prostredníctvom odhalenia údajného *protištátneho sprisahania*. Paradoxne sa neuralgickým bodom parlamentných

231 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 46. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 10. 4. 1946*. Řeč poslance Vibocha.

232 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 999. *Těsnopisecká správa o 5. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 10. 7. 1946*. Řeč poslance Zibrína.

233 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 27. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 12. 12. 1946*. Řeč poslance Kočvary.

bojov nestalo Tisovo obesenie, ale až následná tzv. *daxneriáda* - odvolanie predsedu Národného súdu Igora Daxnera demokratmi v Predsedníctve SNR a následné zrušenie tohto odvolania vládou. Slovenskí demokrati v parlamente vehementne obhajovali právnu relevantnosť Daxnerovo odvolania a predostierali pohnútky vedúce Predsedníctvo SNR k tomuto kroku (ignorancia dohovorov a smerníc Predsedníctva SNR, neodsúdenie Alexandra Macha na smrť, predpojatosť Daxnerovho súdenia, atď.).[234] Na neskoršie komunistické obviňovanie skrývania sa ľudákov a sprisahancov proti republike v radoch DS odpovedali jej poslanci pripomínaním predvolebného nadbiehania komunistov politickému katolicizmu. Akcentovali tiež ich nejasné stanovisko k obnove československej republiky cez vojnu.[235] Ďalej brojili proti tomu, aby predstaviteľov DS v regiónoch obviňovali ľudia, ktorí ani poriadne v odboji neboli, pričom práve KSS mala vo svojich radoch skrývať mnohých zločincov. Medzi najzávažnejšie kritiky, ktoré odznievali z úst poslancov DS po „odhalení sprisahania" na jeseň 1947, boli obvinenia štátno-bezpečnostného odboru Povereníctva vnútra (ovládaného komunistami) z bitia vypočúvaných „sprisahancov" a z vykonštruovanosti celého prípadu.[236]

Ešte výraznejšou ako v prvom povojnovom parlamente sa na pôde Ústavodarného národného zhromaždenia stala *slovenská otázka*. V politickej rovine sa odsudzovalo najmä odbúravanie kompetencií slovenských národných orgánov a nepresadenie návrhu DS, aby sa vo výbore pre prípravu ústavy prijímal návrh ústavy nadpolovičnou väčšinou jeho slovenských poslancov.[237] V hospodárskej oblasti slovenskí demokrati ešte viac zvýraznili akcent na okamžitú industrializáciu Slovenska,[238] kritizovali menšie uvoľňovanie viazaných vkladov na Slovensku ako v Čechách[239] a požadovali odbúranie politického a hospodárskeho centralizmu, ktorý sa prejavoval tiež neúčasťou slovenských firiem a monopolom pražských ústredí znárodnených podnikov v zahraničnom

234 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 57. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 11. 6. 1947*. Řeč poslance Kočvary.

235 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 27. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 12. 12. 1946*. Řeč poslance Kočvary; a *Těsnopisecká správa o 57. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 11. 6. 1947*. Řeč poslance Kočvary.

236 Tamtiež, k. 1000. *Těsnopisecká správa o 89. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 18. 12. 1947*. Řeč poslance Blaška.

237 Tamtiež, k. 999. *Těsnopisecká správa o 16. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 17. 10. 1946*. Řeč poslance Kočvary.

238 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 29. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 14. 12. 1946*. Řeč poslance Fraštackého; SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 1000. *Těsnopisecká správa o 80. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 29. 10. 1947*. Řeč poslance Fraštackého.

239 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 45. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 1. 4. 1947*. Řeč poslance Joska.

obchode.[240] Biľagovali obchádzanie slovenských inštitúcií pri tvorbe hospodárskych zákonov a ich realizácii.[241] Veľmi nevďačnou úlohou poslancov DS bolo aj vyvracanie tvrdení ministra financií Josefa Dolanského o vyššom čerpaní financií štátneho rozpočtu pre Slovensko – t.j. tradičná téza o doplácaní českých krajín na Slovensko.[242]

V oblasti *všeobecnej hospodárskej politiky* dominovala tematika znárodneného priemyslu. Slovenským demokratom sa nepáčilo najmä uprednostňovanie znárodneného priemyslu na úkor súkromného podnikania. V kritických analýzach ekonomických výsledkov znárodneného hospodárstva nehodnotili ako chybné samotné rozhodnutie o poštátnení veľkého priemyslu, iba sa biľagovalo jeho nesprávne prevádzanie. Nesúhlasili s prerozdeľovaním znárodneného majetku Nemcov, Maďarov a kolaborantov iba pre veľké, nepružné a nesúrodé národné podniky pri súčasnom obchádzaní súkromného sektora. Poukazovali tiež na vykrývanie strát národných podnikov prostredníctvom zvýšených dávok súkromných podnikateľov či zo štátneho rozpočtu. Predstavitelia DS v parlamente sa jednoznačne stavali aj proti znesťovaniu súkromného sektora a snahám o ďalšie poštátňovanie v priemysle či obchode. Vystríhali pred tým, aby sa za každú cenu nahradzoval liberalistický kapitalizmus štátnym kapitalizmom. Z politických aspektov povojnovej hospodárskej politiky sa veľmi negatívne vnímalo najmä neodborné zasahovanie závodných rád do riadenia podnikov, brojilo sa proti vyvolávaniu štrajkov na politickú objednávku, presadzovala sa výmena neodborníkov dosadených v prvých povojnových revolučných mesiacoch a žiadalo sa zabezpečiť zmluvnú istotu overených riaditeľov národných podnikov. Vo vhodnejšom vedení národných podnikov bez politických vplyvov sa videla tiež šanca obsadiť bývalé nemecké trhy v juhovýchodnej Európe. Dokonca sa vyskytli aj výčitky (vo vtedajšom parlamente ojedinelé) na adresu nečerpania možnej hospodárskej pomoci z USA. Výrazný protest zo strany poslancov DS zaznamenal zákon o mobilizácii pracovných síl. Napadli už je kontroverznú ústavnosť obmedzujúcu slobodnú voľbu povolania, ale tiež možnosť prijímať dôležité ustanovenia v tomto smere iba vládou či ministrom. Za obchádzanie ústavnosti, parlamentných a právnych zvyklostí sa

240 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 11. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 18. 9. 1946*. Řeč poslance Kempného.

241 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 51. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 9. 5. 1947*. Řeč poslance Linczényiho.

242 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 25. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 11. 12. 1946*. Řeč poslance Zibrína; SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 1000. *Těsnopisecká správa o 85. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 11. 12. 1947*. Řeč poslance Zibrína; a *Těsnopisecká správa o 63. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 2. 7. 1947*. Řeč poslance Joska.

považovala tiež možnosť donucovania a regulovania zamestnanosti úradmi ochrany práce.[243]

Roľnícka problematika patrila k oblastiam, ktoré čo do počtu, tak najmä do hĺbky dilem s komunistickými poslancami, zaznamenala veľký nárast. Najmä rok 1947 bol poznamenaný veľkým propagandistickým nástupom tzv. *novej roľníckej politiky* slovenského komunistu, ministra Júliusa Ďuriša, ktorý sa aj na Slovensku snažil presadiť jeho celorepublikovú roľnícku politiku. Slovenskí demokrati kritizovali napríklad snahu o presadenie odstupňovaných cien aj na Slovensku.[244] Bránili sa proti prijatému zákonu o sceľovaní pôdy, ktorého všeobecnú prospešnosť aj pre Slovensko demokrati uznávali, oponovali však proti viacerým paragrafom, ktoré nebrali ohľad na slovenské špecifiká.[245] V tejto súvislosti sa kritizovalo najmä vytváranie bezzemkov na Slovensku pomocou tohto zákona, opúšťanie dedín mladými ľuďmi, ale aj ich nemožnosť automaticky sa zamestnať v priemysle, ktorý ešte nebol na Slovensku dobudovaný (zvlášť na východnom Slovensku).[246] Jednou z permanentných sporných tém v náhľadoch DS a KSS bol aj priebeh pozemkovej reformy. Všeobecne slovenskí demokrati v prípade maďarských vlastníkov pôdy razili myšlienku, že je treba čo najskôr doriešiť maďarský roľnícky problém na Slovensku – t.j. urýchlene dokončiť odobratie pôdy všetkým tým Maďarom, ktorým to prikazoval zákon, ale naopak poskytnúť majetkovú istotu všetkých zostávajúcim, aby mohli na pôde pracovať bez negatívnych vplyvov. Pre vtedajšiu politickú klímu bolo ojedinelé tiež konštatovanie, že netreba za každú cenu dávať Maďarom vyvlastnenú pôdu repatriantom zo zahraničia, ak nie je možné im poskytnúť vhodné podmienky. Pokiaľ by repatrianti ani neboli schopní na takejto pôde hospodáriť, navrhovali ju radšej ponechať v správe štátnych veľkostatkov.[247] Za pozornosť tiež stojí, že v otázke navracania židovského poľnohospodárskeho majetku po vojne sa poslanci DS vyslovovali za ponechanie arizovanej pôdy malým a stredným slovenských roľníkom v tých prípadoch, keď židovský vlastník na pôde nehospodáril (nepracoval), ale ju iba vlastnil.[248] Najvýraznejšie kontroverzie vo vykonávaní roľníckej politiky však nastali po suchu a neúrode v lete 1947 a následnej snahe komunistov využiť tieto problémy pre kampaň proti demokratom. Parlamentní predstavitelia DS sa stavali najmä proti snahe prostredníctvom tzv. *milionárskej dávky* rozdeliť dedinu a nakloniť si na stranu komunistov chudobnejších roľníkov. Na margo útokov voči DS za nezvládnutie zásobovacej situácie na Slovensku jej povereníkmi zásobovania a poľnohospodárstva sa argumentovalo tým, že za veľkú časť problémov môžu pražské ministerstvá či vláda, keďže sa nedoriešil zisk pôdy maďarských vlastníkov.[249] Prízvukovalo sa nevýhodnejšie odškodňovanie neúrody na Slovensku ako v Čechách. Slovenskí demokrati videli príčinu vtedajších slovenských problémov aj v tom, že dovtedajšie lepšie zásobovanie potravinami na Slovensku bolo spôsobené existenciou voľného trhu, zatiaľ čo v Čechách bol lístkový systém, ktorý mal negatívne dopady aj na Slovensko (napr. vykupovanie slovenských potravín). Pripomínali tiež, že predvojnová agrárna politika prvej ČSR dokázala zabezpečiť pre roľníkov postihnutých suchom v roku 1934 porovnateľne viac financií na odškodnenie ako povojnová vláda.[250]

Poslednou výraznejšou problematikou, ktorej sa vo svojich vystúpeniach venovali poslanci DS v Ústavodarnom národnom zhromaždení, bola *zahraničná politika* ľudovodemokratického Československa. Aj v dôsledku útokov komunistov obviňujúcich demokratov z útokov voči spojenectvu zo Sovietmi, slovenskí demokrati prízvukovali nespochybniteľnosť všeobecnej zahraničnej orientácie na ZSSR zo strany DS. Najmä od roku 1947, po zvýraznení medzinárodných diferencií medzi Sovietskym zväzom a západnými veľmocami a po uvedomení si fatálnej jednostrannosti zahraničnej orientácie na ZSSR, sa ešte viac zdôrazňovala nutnosť zachovania a prehĺbenia dobrých vzťahov aj s Veľkou Britániou, Francúzskom a najmä Spojenými štátmi.[251] V USA bola veľká krajanská komunita, od ktorej DS očakávala okrem iného aj politickú podporu v boji proti komunizácii Slovenska, resp. Československa.[252] Výraznejšie ako v predošlom parlamente sa apelovalo na nutnosť

243 Tamtiež, k. 999. *Těsnopisecká správa o 51. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 9. 5. 1947*. Řeč poslance Kočvary.

244 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 28. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 13. 12. 1946*. Řeč poslance Filla; SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 1000. *Těsnopisecká správa o 71. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé ze 17. 9. 1947*. Řeč poslance Kvetka.

245 Tamtiež, k. 1000. *Těsnopisecká správa o 64. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 3. 7. 1947*. Řeč poslance Zibrína.

246 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 64. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 3. 7. 1947*. Řeč poslance Haška.

247 Tamtiež, k. 999. *Těsnopisecká správa o 50. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 8. 5. 1947*. Řeč poslance Žiaka.

248 Tamtiež, k. 1000. *Těsnopisecká správa o 64. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 3. 7. 1947*. Řeč poslance Haška.

249 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 71. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 17. 9. 1947*. Řeč poslance Kvetka.

250 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 71. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé ze 17. 9. 1947*. Řeč poslance Kvetka.

251 Tamtiež, k. 999. *Těsnopisecká správa o 52. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé ze 14. 5. 1947*. Řeč poslance Hodži; a *Těsnopisecká správa o 5. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 10. 7. 1946*. Řeč poslance Zibrína.

252 K aktivizácii amerických Slovákov pre pomoc československému hospodárstvu, ale aj pre získanie politickej podpory pre vnútroštátne zmeny a najmä zahraničnopolitické aktivity

zdarného priebehu repatriácie Slovákov z Maďarska,[253] resp. pri schvaľovaní československo-poľskej zmluvy sa prízvukovala nutnosť zabezpečenia osobnej, kultúrnej a majetkovej slobody Slovákov v Poľsku.[254]

Na základe celkových analýz vystúpení poslancov DS v povojnovom Dočasnom a Ústavodarnom národnom zhromaždení môžeme pri istom zovšeobecnení vyselektovať jednotlivé názorové skupiny, prípadne osobitých jednotlivcov z radov slovenských demokratických poslancov. Išlo tu na jednej strane o najväčší „*stredový prúd*", ktorý príliš nevybočoval z prijatých politických smerníc a reálií politiky DS v parlamente. Na druhej strane možno poukázať tiež na skupinky vyčleňujúce sa z politických línií určených najužším vedením strany, resp. zo spôsobov vedenia parlamentných debát. Boli to jednak poslanci, ktorí sa - či už zo strachu pred návratom politického katolicizmu k moci či z ich prirodzenejšej inklinácie k ľavicovým myšlienkam – stavali *umiernenejšie* k politickému boju voči KSS. Tu možno spomenúť najmä Jána Ševčíka, Milana Poláka, Ivana Štefánika a Milana Pišúta. Opačným vybočením z priemeru boli poslanci DS, ktorých kritika komunistických metód prekračovala dovtedy zachovávané spoločenské klišé parlamentných hádok a ku komunistickej politike alebo k centralizmu sa vyjadrovali veľmi priamo a nezvyčajne ostro – najmä Pavol Viboch a Michal Zibrín. Podobne priamo, odborne na výške a výstižne, aj keď menej ostro, biľagovali komunistickú a povojnovú politiku výraznejšie tiež Rudolf Fraštacký, Štefan Kočvara, Ján Kempný či Ľudovít Linczényi.[255]

povojnovej ČSR mala slúžiť najmä cesta J. Lettricha ako predsedu SNR do USA v októbri až decembri 1946. Pôvodne mali s ním cestovať aj zástupcovia KSS (L. Novomeský). Tí však nakoniec vyhodnotili túto cestu ako pre nich politicky nekorektnú, takže nakoniec s J. Lettrichom odleteli M. Hodžov syn Fedor a niekdajší M. Hodžov tajomník M. Šebík-Múdry. V takomto zložení prirodzene hľadali podporu nielen pre vyššie spomínané pôvodné ciele cesty slovenskej reprezentácie do USA, ale aj pre vlastné politické posilnenie DS. Snažili sa amerických Slovákov zaangažovať do vývoja na Slovensku, resp. Československu, presvedčiť ich o neovládaní Československa komunistami či jeho nie plnej kontrole zo strany ZSSR, poukazovali na akceptovanie slovenskej národno-politickej samosprávy zo strany vlády a pod. Celková aktivita J. Lettricha a jeho spoločníkov bola smerovaná k vyváženiu jednostranného hodnotenia povojnového Československa, ako pre Západ stratenej krajiny ovládanej komunistami a ZSSR. Jej zámerom bolo udržať záujem krajanskej a americkej verejnosti o vývoj na Slovensku a prehĺbiť kontakty s USA, aby sa tým vyrovnávala jednostranná orientácia povojnového Československa na Sovietsky zväz. Bližšie k ceste delegácie SNR do USA pozri: VNUK, František: *Slovensko v rokoch 1945-1948*. I. zväzok. Toronto 1994, s. 303-314.

253 SNA Bratislava, f. ÚP SNR,k. 999. *Těsnopisecká správa o 62. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 1. 7. 1947*. Řeč poslance Linczényiho a poslance Baláža.

254 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 5. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 10. 7. 1946*. Řeč poslance Zibrína; a *Těsnopisecká správa o 62. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 1. 7. 1947*. Řeč poslance Linczényiho.

255 Porovnaj: SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998, 999 a 1000.

Predstavitelia Demokratickej strany v Slovenskej národnej rade

Už krátko po oslobodení prvých okresov Slovenska koncom roku 1944 sa niekdajší reprezentanti povstaleckej Slovenskej národnej rady nachádzajúci sa na sovietskej strane frontu snažili o návrat na územie Slovenska, aby tu mohli vykonávať svoj mandát spravovania oslobodeného územia. Nové nastoľovanie moci SNR na Slovensku však nebolo vôbec jednoduché. Muselo prekonať množstvo problémov vznikajúcich pri preberaní územia od sovietskej vojenskej správy po prechode frontu. Problémy spôsobovala faktická nemožnosť vykonávania politickej činnosti v blízkosti frontu, ktorá bola ešte zvýraznená československo-sovietskou dohodou o správe oslobodeného územia z 8. mája 1944,[256] podľa ktorej spadalo frontové zázemie až do hĺbky 70 km do právomoci orgánov Červenej armády. Vzhľadom k potrebám frontu a zabezpečenia civilného obyvateľstva síce orgány Červenej armády nechávali pôsobiť na oslobodenom území už krátko po prechode frontu vznikajúce národné výbory, ale isté problémy nastávali pri prechode reprezentantov SNR na oslobodené slovenské územie, ktorého civilnú správu chceli riadiť. Až v januári 1945, kedy už bola oslobodená značná časť východného Slovenska, sa dostali na toto územie ôsmi delegáti SNR (za demokratov V. Šrobár, P. Zaťko, T. Tvarožek a I. Štefánik) vyslaní 23. októbra 1944 z Banskej Bystrice s delegáciou ministra Františka Němca do Ľvova, aby preberali správu oslobodeného Slovenska.[257] K nim sa pripojili delegáti SNR (L. Novomeský a J. Ursíny) vyslaní tiež v októbri 1944 do Londýna na politické rozhovory s prezidentom Benešom a exilovou reprezentáciou.[258] A tak sa, po schválení jej pôsobenia politickým komisárom IV. ukrajinského frontu gen. Mechlisom, ujala 21. januára 1945 v Trebišove Delegácia SNR pre oslobodené územie svojho poslania. Chýbali v nej však Zaťko i Štefánik, ktorým gen. Mechlis odmietol povoliť politickú činnosť s odôvodnením, že pôsobili v štruktúrach slovenského štátu (Zaťko bol generálnym tajomníkom Zväzu priemyslu a živností, Štefánik pracoval na policajnom riaditeľstve v Košiciach).[259] Po oslobodení Košíc sa Delegácia presúva do tejto východoslovenskej metropoly, kde si dokonca vytvára už aj svoje odbory, z ktorých neskôr vznikajú povereníctva. V Predsedníctve Delegácie SNR pre oslobodené územie boli okrem komunistov Laca Novomeského a Jána Púlla paritne zastúpení aj predstavitelia DS Vavro Šrobár a Ján Ursíny. Začiatkom februára 1945 sa členmi Delegácie SNR za DS stáva aj Ivan Štefánik, Tomáš Tvarožek a Peter Zaťko. Spolu s tromi ďal-

256 KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. (ed.): *Cesta ke Květnu*, s. 125-126.

257 LETTRICH, J.: *O Slovenskej národnej rade*, s. 40.

258 RÁKOŠ, E. – RUDOHRADSKÝ, Š.: *Slovenské národné orgány 1943-1968*, s. 151.

259 Generál Mechlis nepovolil I. Štefánikovi a P. Zaťkovi politickú prácu v operačnom pásme. JABLONICKÝ, J.: *Slovensko na prelome*, s. 192.

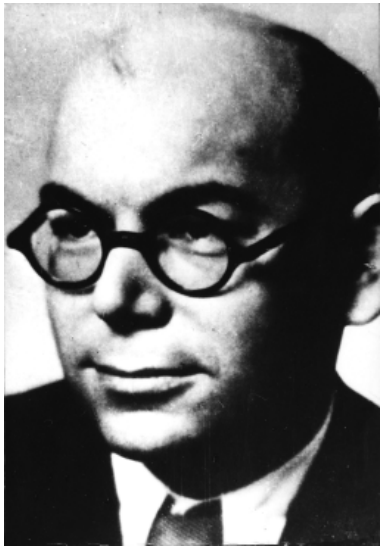

Peter Zaťko

šími komunistami tvorili akési náhradné plénum SNR. Postupne, keď sa do Košíc dostávali aj ďalší členovia bývalej povstaleckej SNR, ktorým sa podarilo preniknúť cez frontovú čiaru na oslobodené územie, bolo toto náhradné plénum SNR automaticky rozširované. Z pohľadu DS najskôr o Ivana Pietora, Milana Poláka a Jozefa Styka (od 21. februára 1945 sa stal ďalším členom Predsedníctva SNR), neskôr tiež o Karola Foltu, Júliusa Gašperíka, Fedora Hodžu, Štefana Kočvaru a Michala Zibrína. Po celkovom oslobodení Slovenska sa do SNR za DS dostávajú tak niekdajší predstavitelia strany v Povstaní (J. Beharka, P. Blaho, M. Kvetko, M. Bobrík, G. Zeman, Ľ. Šenšeľ, M. Josko, A. Djuračka, M. Kulich), ako aj predstavitelia, ktorí začali reprezentovať DS až po vojne (A. Harčár, J. Peja, P. Židovský a iní). Medzitým však došlo k výraznej zmene najmä v zložení Predsedníctva SNR, keď viacerí členovia SNR odišli na ministerské posty v prvej povojnovej československej vláde a 11. apríla 1945 vznikla nová štruktúra a obsadenie Predsedníctva SNR. Spolupredsedom SNR sa popri komunistovi Karolovi Šmidkem stal za DS Jozef Lettrich a podpredsedami za demokratov Milan Polák, Jozef Styk a Tomáš Tvarožek, ktorého po jeho smrti od júla 1945 nahradil Samuel Belluš.[260]

K reprezentatívnejšiemu zastúpeniu slovenských povojnových politikov v SNR dochádza až na základe delegačných volieb na zjazde národných výborov v Banskej Bystrici pri prvom výročí osláv SNP 28. augusta 1945. Tu bolo na základe spoločného návrhu KSS a DS zvolených delegátmi národných výborov z celého Slovenska 95 zástupcov Slovákov a neskoršie 7. októbra 1945 pribratých ešte ďalších 5 Rusínov-Ukrajincov delegovaných Ukrajinskou národnou radou. Pri slovenských zástupcoch sa zachovávala parita zástupcov oboch strán, pričom poverenik vnútra Mikuláš Ferjenčík vystupoval ako nestranník.

Reálne reprezentatívnym slovenským národným orgánom sa stáva SNR až po májových voľbách v roku 1946, keď na základe výsledkov volieb (napriek komunistickým obštrukciám) do jej lavíc v septembri 1946 nastupuje 63 zástupcov DS. Tí spolu s 31 členmi za KSS a 3 členmi za novú Stranu slobody a za Stranu práce vytvárali novú Slovenskú národnú radu. Čo sa týka

260 RÁKOŠ, E. – RUDOHRADSKÝ, Š.: *Slovenské národné orgány 1943-1968*, s. 451-455.

sociálneho zloženia členov SNR za DS, tvorilo ich 43 zástupcov inteligencie (68 %), 12 roľníkov (19 %), 5 živnostníkov (9 %) a 2 robotníci (4 %). Predstaviteľmi slovenských demokratov z radov inteligencie bolo 9 štátnych,

Členovia Slovenskej národnej rady za DS
(zvolení zjazdom národných výborov 28. augusta 1945 v Banskej Bystrici)

Teofil Bažány	JUDr. Samuel Belluš
Matej Bobrík	JUDr. Jozef Brúha
Andrej Devečka	Jozef Dočkal
Karol Folta	Michal Gáj
Július Gašperík	JUDr. Pavol Haljan
Ján Hano	Jozef Hanzel
JUDr. Anton Harčár	Teofil Homér
JUDr. Ján Jesenský	Anna Jesenská
Ján Kovaľ	JUDr. Jozef Kyselý
Ján Lavdár	JUDr. Jozef Lettrich
Ján Lichner	PhDr. Ľudovít Linczényi
Ladislav Lipták	Jozef Lukačovič
Andrej Maťašík	Ján Mokrý
Ján Myjavec	Andrej Mlynarčík
Pavol Neckár	Štefan Paulíny
Dr. Ijľa Paulíny-Tóth	Dr. Ivan Pietor
pplk. Milan Polák	Ing. Jozef Styk
Peter Škodáček	Pavol Šlosiarik
Andrej Šoltýs	MUDr. Vavro Šrobár
Pavol Švihra	MUDr. Viliam Thurzo
Jozef Topoli	Ján Ursíny
JUDr. Vojtech Vagašský	Andrej Voskár
Gustáv Zeman	Andrej Žiak

RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan: Slovenské národné orgány 1943-1968, Bratislava 1973, s. 455-456

Zoznam a základné charakteristiky členov SNR za DS po voľbách 1946

meno	narodenie	zamestnanie	bydlisko
gen. Ján Ambruš	19.5.1899	dôstojník	Bratislava
Ľubomír Baar	28.11.1918	ústredný tajomník DS	Bratislava
Ján Bendík	27.12.1903	oblastný tajomník DS	Poprad
Matej Bobrík	2.11.1898	prednosta	Bratislava
Alexej Bogdanov	27.3.1909	súdny radca	Bardejov
Vladimír Brežný	27.8.1905	riaditeľ BEÚS	Bratislava
Rudolf Brtáň	9.10.1907	profesor	Turčiansky Svätý Martin
Andrej Cvinček	21.11.1890	kanonik	Nitra
Juraj Čunderlík	18.5.1907	úradník	Banská Bystrica
Jozef Dančák	10.3.1914	roľník	Hradište – Molva
Jozef Dočkal	21.9.1899	redaktor	Bratislava
Václav Gádoši	2.10.1899	roľník	Popudiny (Skalica)
Michal Gáj	1.8.1913	vedúci Kožiarskych a gum. závodov na Slovensku	Baťovany
Michal Géci	7.6.1919	oblastný tajomník DS	Košice
Anton Granatier	20.3.1894	prednosta Osídľovacieho úradu	Bratislava
Pavel Haljan	4.6.1919	zmluvný úradník	Bratislava
Jozef Haša	9.3.1888	riaditeľ gymnázia	Nitra
Bohumil Heřman	8.2.1899	ref. dôchodkovej kontroly	Spišská Belá
Martin Hlásnik	11.1.1902	učiteľ	Lučenec
Ján Hlavatý	24.6.1890	roľník	Horné Dubové (Trnava)
Michal Chrenko	3.5.1897	automechanik	Piešťany
Martin Chudý	18.9.1907	školský inšpektor	Krupina
Štefan Janček	16.5.1906	úradník	Bratislava
Juraj Kačúr	6.5.1890	roľník	Šačurov (Vranov)
Andrej Kapušanský	27.6.1910	farár	Polianka (Krasno nad Hronom)
Štefan Kočí	5.2.1887	roľník	Sklabina (Modrý Kameň)
Vincent Kováč	25.1.1915	úradník	Bratislava
Július Kukliš	27.8.1911	škpt. Národnej bezpečnosti	Bratislava
Martin Kulich	13.1.1906	tajomník Národného frontu	Bratislava
Gašpar Kvašovský	2.1.1897	roľník	Zemiansky Kvašov (Považská Bystrica)

Ondrej Labanský	24.9.1912	železničiar	Kysak
Imrich Laurinec	12.9.1906	súkromník	Zlaté Moravce
Ján Lavdár	1.5.1899	učiteľ	Lučenec
Jozef Lettrich	17.5.1905	advokát	Bratislava
Teodor Lipčík	6.2.1911	úradník	Bratislava
Ladislav Lipták	16.9.1904	účtovník	Bratislava
Jozef Lukačovič	15.1.1902	profesor, správca fary	Kuklov (Malacky)
Mikuláš Mlynarčík	4.7.1890	hostinský	Párnica (Dolný Kubín)
Ján Mokrý	15.10.1895	baník	Handlová
Ján Myjavec	21.2.1909	úradník	Bratislava
Ladislav Nádaši	25.11.1894	notár	Žilina
Timotej Ollé	16.5.1899	roľník	Hlohovec
Jozef Pakan	10.6.1901	úradník	Michalovce
Juraj Pavlík	1.10.1909	učiteľ	Modra
Milan Pišút	16.2.1908	univerzitný profesor	Bratislava
Pavel Plánovský	11.2.1912	predseda MNV	Prešov
Milan Polák	17.8.1897	vojak	Bratislava
Mária Poloncová	23.1.1900	úradníčka	Bratislava
Michal Rovňák	31.10.1914	roľník	Veľké Zalužice (Michalovce)
Ján Sinaj	18.10.1908	riaditeľ sporiteľne	Prešov
Michal Stanko	1.6.1900	roľník	Velušovce (Topoľčany)
Jozef Suchý	27.1.1900	riaditeľ školy	Hum. Rakytov
Belomír Sútoris	1.1.1902	úradník	Myjava
Ľudovít Šenšeľ	13.4.1888	senior	Porúbka (Liptovský Hrádok)
Peter Škodáček	9.5.1912	evanjelický farár	Púchov
Pavel Šlosiarik	14.10.1907	roľník	Klenovec (Rimavká Sobota)
Ondrej Šoltýs	3.12.1907	roľník	Jakuboviany (Sabinov)
Pavel Švihra	30.8.1912	oblastný tajomník	Majer (Banská Bystrica)
Jozef Topoli	16.1.1896	roľník	Domanovce (Levoča)
Vojtech Tvrdoň	13.9.1897	roľník	Malý Várad (Šurany)
Gustáv Zeman	7.6.1906	staviteľ	Banská Bystrica
Fedor Zorkócy	30.11.1902	námestník	Turčiansky Svätý Martin
Ondrej Žoldoš	23.11.1911	murár	Trebišov

SNA Bratislava, f. DS, k. 11

resp. straníckych funkcionárov, 8 učiteľov, 5 kňazov (2 katolícki, 2 evanjelickí a 1 gréckokatolík), 3 významní hospodárski činitelia a pod. Takmer polovica reprezentantov DS v SNR bola vo veku od 40 do 50 rokov a ďalšia tretina vo veku od 30 do 40 rokov. V jej radoch sa nachádzali aj úplne mladí politici (šéf straníckej mládežníckej organizácie P. Haljan mal iba 27 rokov, rovnako ako aj M. Géci či Ľ. Baar). Naopak najstarší Štefan Kočí mal v dobe zvolenia 59 rokov, senior Ľudovít Šenšeľ 58 rokov.[261] Predsedom SNR sa stal predseda DS Jozef Lettrich a ďalšími predstaviteľmi strany v 5-člennom Predsedníctve SNR boli Andrej Cvinček a Milan Polák (po jeho odchode za podpredsedu Zboru povereníkov ho nahradil A. Granatier). Členovia DS sa stali predsedami 5 zo 7 výborov SNR – kultúrneho (A. Granatier), rozpočtového (L. Lipták), právneho (V. Brežný), úsporného a kontrolného (V. Brežný) a osídľovacieho (J. Myjavec).

Pokiaľ ide o obsahy rečníckych vystúpení členov SNR za DS v hrubých rysoch sa niesli v podobnom obsahu či politickej línii ako vystúpenia poslancov DS v celorepublikovom parlamente. Rozdiel bol v tom, že pokiaľ v parlamente boli iba jednou z viacerých strán a museli čeliť mnohým obvineniam zo strany slovenských i českých komunistov, resp. prioritne chránili Slovensko pred pražským centralizmom, v SNR boli jednoznačne vo väčšine. Plne ju ovládali a nemuseli sa veľmi vybíjať v obrannej politike voči prílišnému tlaku slovenských komunistov a ich patrónov z Komunistickej strany Československa (KSČ). Mohli sa viac venovať obsahu prerokovávaných nariadení a uznesení, ktoré sa dotýkali iba Slovenska. Mohli sa ľahšie domáhať odpovedí na interpelácie povereníkom, diskusie boli otvorenejšie,[262] vecnejšie, ale tiež v mnohých prípadoch aj ostrejšie, keďže sa už nemuselo zachovávať isté dekórum, ktoré bolo zvykom v centrálnom parlamente. Tvrdosť niektorých vystúpení členov Rady za DS sa pritom netýkala iba politického boja a prekárania sa s komunistami v SNR. Neboli výnimkou ani ostré výpady voči pražskému centralizmu, ktorý sa po tzv. tretej pražskej dohode prejavoval aj tým, že z prijatých nariadení SNR, jej pripomienok k celoštátnym zákonom a nariadeniam bola iba minimálna časť akceptovaná vládou či parlamentom.

Zo zaujímavejších zasadnutí SNR a z tém, ktoré sme predtým v analýze pôsobenia poslancov DS v centrálnom parlamente nespomínali, môžeme vyzdvihnúť napríklad rozpravu o osnove nariadenia SNR *o národnej správe*. Členovia DS v nej kritizovali prílišné kompetencie národných výborov pri

261 SNA Bratislava, f. DS, k. 11.

262 Zaujímavé je, a pre pôdu celorepublikového parlamentu úplne nepredstaviteľné, niekedy používané oslovovanie menami a pod., čo bolo spôsobené ako samotným voľnejším spôsobom komunikácie, tak dozaista najmä dlhším spolupôsobením v odboji.

menovaní a odmeňovaní národných správcov z dôvodu viacerých výberov neodborníkov (napr. partizánov) na tieto posty, z rozšíreného rodinkárstva a defraudácií. Jozef Styk si pri prerokovávaní úpravy národného správcovstva neodpustil viaceré ostrejšie slová na margo toho, že sa SNR musí venovať takýmto podružným problémom, zatiaľ čo na východnom Slovensku ostáva v provizórnom ubytovaní 100 000 ľudí, resp. všeobecne chýba právna istota (bez právneho podkladu sa obývajú domy po údajných maďarských a nemeckých kolaborantoch a vykrádajú sa ...).[263] Tvrdšie slová, aj na adresu konkrétnych členov SNR za KSS, padali tiež z úst povereníka pôdohospodárstva Martin Kvetka, ktorý kritizoval svojvoľné vysvetľovanie si a realizáciu nariadení *o pozemkovej reforme* (snaha parcelovať všetky pozemky nad 30 jutár a pod.). Rovnako dôrazne kritizoval predstaviteľov KSS za právne nepodloženú snahu svojvoľne parcelovať bývalé židovské statky, ktoré boli po vojne v štátnej správe a povereníctvo predpokladalo vzhľadom k ich dobrým ekonomickým výsledkom ponechať ich v tejto správe.[264]

Pokiaľ by sme hľadali ďalšie prípady ostrejších slovných súbojov na pôde pléna SNR, nemôžeme opomenúť rozpravu *k prípadu Imricha Sečkára*. Ten bol za navádzanie na smrť (zastrelenie údajného fašistu Červenou armádou na Sečkárovo nabádanie) odsúdený k vyššiemu trestu, ktorý ale policajné orgány ovládané komunistami nerešpektovali. Sečkára prepustili a naopak zaistili sudcu, ktorý ho odsúdil. Táto aféra sa stala predmetom naliehavej interpelácie Pavla Haljana a ďalších členov SNR za DS. Najskôr na ňu odpovedal poverenik pravosúdia, demokrat Ivan Štefánik. Sečkárov prípad prirovnal k exekúcii osoby, ktorá zapríčinila cez Povstanie usmrtenie poslanca vtedajšieho Slovenského snemu Šaláta v Hájnikoch a výrazne protestoval proti svojvoľnému zaisteniu sudcu Markoviča štátnobezpečnostným odborom Povereníctva vnútra.[265]

Ďalším zaujímavým úkazom nevyskytujúcim sa v radoch DS v celorepublikovom parlamente bola pri niektorých demokratických členoch SNR *kritika povereníkov z vlastnej strany*. Takto napríklad kritizoval Michal Zibrín pri prerokovávaní osnovy nariadenia o prepúšťaní štátne nespoľahlivých osôb zo zamestnania povereníka spravodlivosti Ivana Štefánika za to, že v úradoch sedia ešte stále „starí“ ľudia, ktorí iba vymýšľajú úradné kľučky ako nevyhovovať požiadavkám bývalých odbojárov a ako zachra-

263 *Stenografický zápis 4. schôdze pléna Slovenskej národnej rady z 5. júna 1945*. Bratislava 1945, s. 12-15.

264 Tamtiež, s. 21-24.

265 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 935.

V podobnom duchu o zneisťovaní sudcovského stavu a ohrození základov ich nezávislého súdenia hovoril v súvislosti s týmto prípadom aj J. Kyselý. *Stenografický zápis 18. schôdze pléna Slovenskej národnej rady zo 14. mája 1946*. Bratislava 1946, s. 13-14.

ňovať bývalých kolaborantov.[266] V rovnakom štýle a s podobným obsahom vystupoval Zibrín proti povereníkovi aj pri prerokovávaní osnovy o prijímaní advokátov a verejných notárov do služieb.[267] Vtedajšia Zibrínova revolučnosť, pripomínajúca skôr vystúpenia členov KSS, sa plne prejavila tiež pri rozprave o činnosti retribučného súdnictva, keď kritizoval pomalosť súdenia ľudovými súdmi a požadoval urýchlené súdenie predstaviteľov ľudáckeho režimu na Slovensku.[268] Nemožno ale povedať, že by bol v tejto svojej „revolučnosti" v radoch DS ojedinelý. S podobnými názormi je možné sa stretnúť napríklad aj vo vystúpení Michala Gája k návrhu nariadenia o zriadení štátneho fondu pre poskytovanie pomoci účastníkom odboja a ich pozostalým.[269]

Uvoľnenejšia atmosféra SNR umožňovala otvorenejšie konfrontácie a tvrdšie útoky voči spoločenských nešvárom či prešľapom politických oponentov. K nim možno zaradiť napríklad *kritiku Zväzu slovenských partizánov* za právne nepodloženú snahu vytvárať popri Zbore národnej bezpečnosti akési ich pomocné útvary pre údajné udržiavanie poriadku resp. biľagovanie konkrétnych spoločenských prešľapov jednotlivých partizánov.[270]

Z klasicky slovenských tém, ktoré veľmi rezonovali v rečiach členov SNR za DS a na ktoré nebol v parlamente tak veľký priestor, to bola napríklad problematika *reemigrácie Slovákov* z Maďarska. Keďže išlo o celonárodný záujem, aj demokrati apelovali na nutnosť prekonania averzií medzi KSS a DS pri riešení tohto veľkého a zložitého procesu. Najčastejšie sa z členov DS v SNR k nemu vyjadroval šéf propagačného oddelenia Československej presídľovacej komisie Andrej Žiak, ktorý nezabúdal vždy pripomínať veľké zásluhy Sovietskeho zväzu na možnosti realizácie slovensko-maďarskej výmeny.[271] Podobného charakteru ako problematika riešenia postavenia maďarskej menšiny na Slovensku po vojne, ale v opačnom garde, bola aj otázka slovenskej menšiny na územiach Hornej Oravy a Severného Spiša, ktoré boli od mája 1945 opäť plne prinávratené poľskému štátu. Slovenskí demokrati vedení Ľudovítom Linczénym a Jozefom Topolim použili pri presadzovaní

266 *Stenografický zápis 7. schôdze pléna Slovenskej národnej rady z 3. júla 1945*. Bratislava 1945, s. 17.

267 *Stenografický zápis 8. schôdze pléna Slovenskej národnej rady z 27. júla 1945*. Bratislava 1945, s. 15.

268 *Stenografický zápis 7. schôdze pléna Slovenskej národnej rady z 3. júla 1945*, s. 33.

269 *Stenografický zápis 16. schôdze pléna Slovenskej národnej rady z 25. a 26. februára 1946*. Bratislava 1946, s. 29.

270 *Stenografický zápis 15. schôdze pléna Slovenskej národnej rady zo 6 až 8. februára 1946*. Bratislava 1946, s. 23.

271 *Stenografický zápis 16. schôdze pléna Slovenskej národnej rady z 25. a 26. februára 1946*, s. 32-38.

svojej interpelácie ohľadom spomínaného územia v pléne SNR dosť ostré vyjadrenia na margo poľskej strany. Opätovné spravovanie Hornej Oravy a Spiša Poľskom nazvali okupáciou jednoznačne slovenského územia, kde sa 99 % jeho obyvateľstva hlási k slovenskej národnosti. Podľa predkladateľov interpelácie svoj príklon k Slovensku dokázali najmä zapojením sa do Povstania. Poukazovali na nacionálne motivované represie poľských bánd a úradov voči tunajším Slovákom, pričom spomínali ich trýznenie či dokonca smrteľné prípady nenávisti proti nim.[272]

Najzaujímavejšou a pre samotnú SNR aj najvýznamnejšou témou, ktorá sa v jej pléne pertraktovala, bola *slovenská otázka*. Okrem prerokovávania špecifických slovenských rezortných nariadení a ich možných kolízií s celoštátnymi zákonmi sa najsignifikantnejšie prejavovala najmä pri hodnotení a schvaľovaní tzv. *troch pražských dohôd*. V rokoch 1945 až 1947 boli prijaté na rokovaniach Predsedníctva SNR a vlády, prípadne v Národnom fronte. Upravovali vzťahy medzi Slovenskom a centrálnymi orgánmi vždy podľa momentálnej vnútropolitickej situácie, prevažne podľa toho, ako to vyhovovalo českým komunistom. Tí využívali v tejto otázke rozdielnych nacionálnych pohľadov slovenských a českých nekomunistov k presadeniu pre nich mocensky výhodného riešenia. Zatiaľ čo prvá a druhá pražská dohoda, ktorá iba mierne obmedzovala právomoci slovenských orgánov, bola demokratmi aj komunistami v pléne SNR viac-menej pozívne akceptovaná, tretia pražská dohoda z 28. júna 1946 bola slovenskými demokratmi jednoznačne kritizovaná. Bola totiž výsledkom povolebného tlaku komunistov na nivelizáciu víťazstva DS, k čomu bolo zneužité široké obmedzenie dovtedajších slovenských právomocí. Niektorí predstavitelia DS zachovávali aj pri schvaľovaní tretej pražskej dohody v SNR ešte isté dekórum prejavu (napr. predseda DS a SNR J. Lettrich), vyslovovali sa na jej adresu umiernene a dúfali, že ide iba o dočasnú obeť jednote štátu. Väčšina demokratov ju však bez škrupulí napádala ako vrcholný prejav povojnového centralizmu. Najostrejšiu reč voči tretej pražskej dohode v pléne SNR mal Peter Škodáček. Otvorene kritizoval predsedu vlády Klementa Gottwalda za nesplnenie sľubov z Košíc z jari 1945 a vyhlasoval obmedzenia právomocí SNR bez zákonného podkladu za porušenie elementárneho právneho poriadku, lebo vládna moc mala riadiť zákonodarnú právomoc SNR.[273]

272 *Stenografický zápis 19. schôdze pléna Slovenskej národnej rady zo 16. júla 1946*. Bratislava 1946.

273 Tamtiež, s. 19-22.

Zastúpenie Demokratickej strany v československej vláde

Vzhľadom na deštruovaný systém parlamentnej demokracie v systéme tretej ČSR sa najdôležitejším štátnym orgánom po roku 1945 stala vláda. Tá reprezentovala a vykonávala nielen najvyššiu vládnu a výkonnú moc, ale slúžila tiež ako malý parlament, kde sa prerokovávali a schvaľovali návrhy zákonov, ktoré boli v Národnom zhromaždení už iba viac-menej automaticky schvaľované. V takomto systéme moci sa prirodzene reprezentanti DS vo vláde dostávali viackrát do ostrých kontroverzií z ostatnými politickými stranami pri prerokovávaní toho-ktorého zákona či nariadenia. Nehľadiac ale na svoj odlišný názor od konečného vládneho uznesenia, vždy museli toto rozhodnutie akceptovať, lebo na takomto diktáte väčšiny či povinnom konsenze bol práve povojnový režim a ich existencia v ňom založená.

Od oslobodenia v roku 1945 do komunistického prevratu vo februári 1948 sa v Československu vystriedali tri vlády. Prvá povojnová vláda bola oficiálne vyhlásená v Košiciach 4. apríla 1945. Druhá povojnová vláda pôsobila od 6. novembra 1945 do 2. júla 1946, kedy vznikla nová vláda zložená už nie paritne, ako predošlé vlády, ale proporcionálne k ziskom jednotlivých strán v májových parlamentných voľbách. Činnosť tretej povojnovej vlády trvala až do 20., resp. 25. februára 1948, kedy reprezentanti nemarxistických strán v nej podali demisiu, ktorá spôsobila vládnu krízu vrcholiacu získaním rozhodujúcej moci v štáte komunistami.

V ***prvej povojnovej československej vláde*** bola DS zastúpená jedným podpredsedom vlády a dvomi ministrami, podobne ako ostatné politické strany Národného frontu. Ale oproti českým politickým stranám mali slovenskí demokrati a komunisti ešte aj po jednom štátnom tajomníkovi, ktorý mal podobné postavenie ako minister. Slovenských demokratov tak v prvej vláde zastupovali Ján Ursíny (podpredseda vlády), Vavro Šrobár (minister financií), Ivan Pietor (minister vnútorného obchodu) a Ján Lichner (štátny tajomník ministerstva zahraničného obchodu). Druhá povojnová vláda vznikla po odchode Josefa Davida z postu podpredsedu vlády za národných socialistov na post predsedu Dočasného národného zhromaždenia. Na jeho podpredsednícke miesto prišiel dovtedajší minister spravodlivosti Jan Stránsky, ktorého nahradil Pavel Drtina. Ostatné posty z prvej vlády zostali nezmenené.[274]

Najväčšími problémami, s ktorými sa museli slovenskí demokrati v povojnových vládach stretať, bolo hľadanie kompromisu medzi ich nekomunistickými slovenskými požiadavkami a postojmi českých komunistov či sociálnych demokratov, resp. všeobecne českých politických strán. Rozdielne názory reprezentantov DS s pohľadmi iných vládnych strán sa týkali dvoch

274 Zloženie povojnových vlád pozri: http://www.edejiny.cz/readarticle.php?article_id=82.

základných oblastí problémov – *slovenskej otázky* a socializácie, resp. komunizácie povojnovej československej spoločnosti.

V prvých mesiacoch po oslobodení slovenskí demokrati, vtedy ešte spoločne s komunistami, presadzovali vo vláde ohľadom Slovenska najmä petrifikovanie dovtedajších právomocí SNR a Zboru povereníkov a urýchlenie pomoci vojnou najviac postihnutým oblastiam (najmä východnému Slovensku).[275] Ale už v septembri 1945 sa Viliam Široký (ktorý sa medzitým stal predsedom KSS) už dôrazne postavil proti kategorickým požiadavkám Jána Ursínyho ohľadom pomoci vlády Slovensku a z pomalosti povojnovej obnovy obvinil demokratov v povereníctvach realizujúcich rekonštrukciu.[276]

Omnoho väčšie spory však nastali, keď sa na program vlády dostala problematika prezidentských znárodňovacích dekrétov. *Znárodnenie* bolo akceptované všetkými politickými stranami povojnového Národného frontu. Každá strana si však tento široký pojem vysvetľovala po svojom. Komunisti a sociálni demokrati sa snažili znárodniť (v ich ponímaní predovšetkým poštátniť) všetok väčší či kľúčový priemysel a všetky podniky a živnosti Nemcov, Maďarov a kolaborantov. Naproti tomu DS a českí lidovci zastávali názor, že poštátňovať treba iba najväčšie a pre bezpečnosť štátu nevyhnutné priemyselné podniky. Menšie a stredné prevádzky skonfiškované Nemcom, Maďarom a kolaborantom nechceli automaticky prevádzať na štát, ale prideľovať ich aj českým a slovenským súkromníkom a družstvám. Českí národní socialisti prirodzene inklinovali k socializácii hospodárstva, ale výrazne sa v jej ponímaní líšili od marxistických strán - komunistov a sociálnych demokratov. Viac sa prikláňali k menšiemu rozsahu znárodňovania, resp. namiesto poštátňovania podnikov presadzovali aj ich združstevnenie, čo ich vo vláde približovalo skôr k táboru DS a lidovcov. Prvé vážne výhrady slovenských demokratov voči predkladaným znárodňovacím dekrétom odzneli vo vláde 13. septembra 1945, kedy kritizovali najmä prekročenie povojnového (tzv. košického) vládneho programu dohodnutého v apríli 1945 v oslobodených Košiciach, lebo sa navrhovalo znárodiť všetky podniky určitého odvet-

275 NA Praha, f. 100/24, sv. 137, a.j. 1494. *Zápis 47. schôdze vlády zo dňa 17. 8. 1945*.

276 „... námestník J. Ursíny predtým než odišiel na Slovensko, zanechal list, v ktorom uplatňuje veľmi kategorickým spôsobom rôzne požiadavky pre Slovensko, hlavne žiada, aby 1/3 všetkých automobilov v českých krajoch bola dodaná na Slovensko a pod. ... Námestník V. Široký odsudzuje v obšírnom prejave výroky zodpovedných politických činiteľov slovenských a správy tlače, ktoré obsahujú neodôvodnené výčitky proti československej vláde a jednotlivým ministrom a ktoré hlavne vytýkajú, že sa československá vláda nestará o Slovensko, že ho úmyselne zanedbáva a pod. Vláda nemôže mať zodpovednosť za to, že príslušní činitelia na Slovensku nedokázali ešte vybudovať potrebný zásobovací systém a regulovať zásobovanie. Nie je tiež jej vina, že výkup rôznych potravín nie je potrebne organizovaný a nie je možné, aby slovenskí činitelia vlastné nedostatky a chyby zakrývali nezodpovednými útokmi na vládu. Tamtiež. *Zápis 55. schôdze vlády zo dňa 18. 9. 1945*.

via bez ohladu na ich veľkosť.[277] Postupne sa pri prerokovávaní znárodňovacích dekrétov vytvorili dva politické tábory, ktorých deliaca línia spočívala v rozsahu toho, čo sa malo poštátniť, resp. od koľko zamestnancov. DS spolu s lidovcami a národnými socialistami presadzovali zvýšenie hranice pre znárodnenie na 500 zamestnancov podniku namiesto predkladaných 400.[278] Omnoho výraznejšie ako ostatné nemarxistické strany vo vláde sa DS stavalo najmä proti znárodňovacej predlohe v potravinárskom priemysle. Súviselo to najmä s tým, že jadro DS tvorili bývalí agrárnici, ktorí boli bytostne spätí s budovaním tohto priemyslu pred vojnou a nechceli ho personálne či hospodársky vydať napospas štátnemu riadeniu so silným vplyvom komunistov. Ursíny striktne odmietal najmä poštátnenie cukrovarov a presadzoval vytvorenie klasických družstiev, kde by členovia družstva boli tiež vlastníkmi podielov cukrovaru.[279]

Predstavitelia DS a KSS nachádzali vo vláde aj spoločné stanoviská. Bolo to najmä vtedy, keď sa prerokovávala problematika riešenia *maďarskej otázky*. Takto napríklad nemali slovenskí demokrati problém podporiť stanovisko komunistického štátneho tajomníka Ministerstva zahraničných vecí Vladimíra Clementisa na prednostné vyvezenie maďarských sedliakov namiesto poľnohospodárskych robotníkov v rámci výmeny obyvateľstva. Ján Ursíny aj Ján Lichner podporili túto požiadavku s tým, že poľnohospodárski robotníci sú vhodnejší pre neskoršiu asimiláciu ako majitelia usadlostí.[280] Rovnako možno nájsť absolútnu zhodu slovenských demokratov a komunistov pre požadovaní štedrých dotácií pre úspešné zvládnutie repatriačnej akcie Slovákov z Maďarska.[281] Podobného charakteru bolo aj požadovanie *návratu slovenských občanov odvlečených sovietskymi orgánmi* po prechode frontu. Aj keď vo všeobecnosti sa vedeli slovenskí demokrati a komunisti dohodnúť na nutnosti návratu odvlečených či zajatých Slovákov, výraznejšie rozdiely boli v intenzite, akou toto požadovali. Prirodzene, viac si mohli dovoliť slovenskí demokrati a menej komunisti, priamo závislí od Sovietskeho zväzu a od ideologických konštrukcií nespochybňovania vedúcej komunistickej veľmoci.[282]

277 *Znárodnění 1945*. I. svazek. Praha 1982, s. 152.

278 Tamtiež, s. 185.

279 NA Praha, f. 100/24, sv. 137, a.j. 1494. *Zápis 59. schôdze vlády zo dňa 25. 9. 1945*.

280 Tamtiež. *Zápis 66. schôdze vlády zo dňa 21. 6. 1946*.

281 Tamiež. *Zápis 77. schôdze vlády zo dňa 12. 10. 1945*.

282 Túto matériu začal v októbri 1945 vo vláde spomínať J. Ursíny v súvislosti so správami, ktoré sa k nemu dostali, o prepúšťaní maďarských a poľských vojnových zajatcov zo sovietskych zajateckých táborov. Na to reagoval V. Clementis upresnením že je nutné rozlišovať medzi civilnými osobami a vojenskými zajatcami a pokračoval, že za civilné osoby sa intervenovalo už od košického obdobia, kedy bol veľvyslancovi Zorinovi odovzdaný zoznam

Problematika povojnového Slovenska sa opäť výraznejšie objavila na zasadnutí vlády rokujúcej *o židovskom pogrome v Topoľčanoch*. Ján Ursíny videl jej príčinu na jednej strane v minulosti mnohých židovských obyvateľov, ktorí sa pred vojnou málo zapájali do národného slovenského života a často používali skôr nemčinu a maďarčinu, čím si znepriatelili časť Slovákov. Na druhej strane ale uznával najmä nedostatočnosť nariadení SNR v otázke úprav navracania židovského majetku. Spolu s predsedom KSS Viliamom Širokým zastával názor, že aj pri židovskom majetku treba postupovať presne podľa zákona o národnej správe (t.j. konfiškácia majetku národne a štátne nespoľahlivých osôb). Ursíny tiež pripomenul, že pogrom je výsledkom povojnových pomerov na Slovensku, kde sú židovskí občania právom znepokojení ťažkosťami s návratom ich majetku, na druhej sú veľmi nervózni tiež Slováci kvôli nedostatkom v zásobovaní.[283]

Už v októbri 1945 sa môžeme v agende členov DS vo vláde stretať aj s presadzovaním *cirkevných záujmov*. Stalo sa tak pri prerokovávaní dekrétu o konfiškácii nepriateľského majetku. Ivan Pietor sa vtedy postavil proti automatickej konfiškácii cirkevných statkov maďarských kňazov na Slovensku. Upozorňoval, aby vláda nevnímala tieto majetky iba cez prizmu vtedajšieho majiteľa, ale aby uvažovala aj nad tým, že nelojálneho maďarského kňaza neskôr nahradí slovenský, ktorý potrebuje cirkevnú pôdu. Okrem iného tiež akcentoval negatívne dôsledky, ktoré by na nábožensky zameranom Slovensku spôsobilo takéto konfiškovanie cirkevného majetku.[284]

Špecifickou agendou reprezentantov DS vo vláde bolo predkladanie námietok *proti navrhovaným konfiškáciám* niektorých slovenských podnikov, ktoré podľa predstaviteľov DS nespadali pod klasifikáciu kľúčového priemyslu, resp. neboli dostatočne veľké pre poštátnenie.[285] V tomto bode poli-

asi 5300 ľudí, z ktorých bolo asi 2500 Slovákov. J. Ursíny ho dopĺňal tým, že on sám taktiež intervenoval u ľudového komisára Vyšinského a od tej doby došlo už najmenej k 20 urgenciám. V. Clementis oboznamoval, že Sovieti dali zásadný súhlas k uvoľneniu, ale žiadali predložiť zoznamy. Jeho komunistické ponímanie daného problému sa ale ukázalo v nasledujúcich pasážach rokovania vlády, keď hovoril, že pokiaľ ide o osoby internované v ZSSR, sami si tento stav zavinili, lebo pri čistke, ktorá bola kedysi prevedená ešte pred ustanovením vlády v Košiciach, buď neobstáli, alebo sami z rôznych dôvodov nechceli byť zaradení do československej armády. Na to mu J. Lichner argumentoval, že nejde o tieto osoby, ale o civilné obyvateľstvo, ktoré bolo zaistené a odvezené za bojov zo Slovenska, a hlavne o celé pracovné skupiny Slovákov z maďarských pracovných táborov. Tamtiež. *Zápis 30. schôdze vlády zo dňa 10. 2. 1946*.

283 Tamtiež. *Zápis 62. schôdze vlády zo dňa 2. 10. 1945*.

284 Tamtiež. *Zápis 68. schôdze vlády zo dňa 5. 10. 1945*.

285 Klasickým príkladom z neskoršieho obdobia môže byť problematika poštátnenia Slovenky a.s. Tá sa mala na návrh ministra B. Laušmana poštátniť, nakoľko v jej troch podnikoch (v Martine, B. Štiavnici a Mnichovém Hradišti) mala 515 zamestnancov, čo bolo nad zákon predpisovaným počtom 400 zamestnancov, čím mala spadať pod znárodnenie. J. Ur-

tickej línie strany boli všetci reprezentanti značne aktívni.[286] Podobný charakter presadzovania hospodárskej politiky DS vo vláde majú aj viaceré *intervencie* v súvislosti so získaním štátnych zákaziek aj pre slovenské firmy. Týkalo sa to najmä oblasti zahraničného obchodu, kde napr. Ján Lichner (štátny tajomník Ministerstva zahraničného obchodu) obraňoval výber DOVUSu pre vedenie evidencie a vyúčtovanie reparácií s Maďarskom. Paradoxne však nemusel odrážať iba výpady komunistického ministra Jozefa Šoltésza, ale aj nevôľu svojho straníckeho kolegu, ministra financií Vavra Šrobára. V tejto súvislosti treba poznamenať, že Šrobár sa aj pred vznikom Strany slobody, ale najmä potom, vymykal zo straníckej línie presadzovanej ostatnými slovenskými demokratmi vo vláde. Šlo najmä o obhajovanie slovenských požiadaviek a pozícií vo vláde, kde na základe podkladov svojich ministerských úradníkov a aj z vlastného silného československého presvedčenia, skôr zohľadňoval celoštátne pražské hľadiská ako regionálne slovenské.

Ani ostatní členovia DS vo vláde nemali na zasadnutiach vlády jednoliate osobnostné, ba ani politické prístupy. Rozdielna bola aj ich autorita, ktorú požívali u ministrov ostatných strán. Najviac reakcií zo slovenských demokratov vo vláde mával Ján Ursíny. Ako známy predvojnový politik, prvý predseda DS a vtedajší podpredseda vlády mal dostatok rešpektu aj u ostatných politických partnerov vo vláde. Disponoval dostatkom skúseností a politického nadhľadu, takže dokázal suverénne obhajovať slovenské a stranícke stanoviská pri tom-ktorom návrhu zákona či uznesenia.[287] Zároveň bol ale

síny ale argumentoval proti znárodneniu Slovenky tým, že podnik v Mnichovém Hradišti po rozdelení Československa v roku 1939 už nepatril pod Slovenku a.s. (so sídlom v Martine). Z toho vyplývalo, že povojnový podnik Slovenka bez tejto filiálky nedosahoval zákonom predpísaných 400 zamestnancov, čím nespadal pod znárodnenie. J. Ursínyho si zastal aj lidovecký minister A. Procházka zdôvodňujúc, že odlúčenie filiálky, nech vznikalo za akýchkoľvek podmienok, je právne nevyvrátiteľné. Argumentácii J. Ursínyho prišli na pomoc aj ostatní slovenskí demokratickí ministri I. Pietor a M. Franek, ktorí právnymi argumentmi podopierajú Ursínyho požiadavky proti znárodňovaniu presadzovaného slovenskými a českými komunistami a sociálnymi demokratmi. Tamtiež, sv. 143, a.j. 1494. *Zápis 62. schôdze vlády zo dňa 11. 2.. 1947*.

286 Tamtiež, sv. 140, a.j. 1494. *Zápis 54. schôdze vlády zo dňa 30. 4. 1946* a *Zápis 57. schôdze vlády zo dňa 17. 5. 1946*.

287 J. Ursíny z titulu svojej funkcie navrhoval a prvý prichádzal s požiadavkami DS, resp. SNR. Ostatní členovia vlády sa k jeho stanovisku buď neskôr pripojili, alebo obhajovali vo vláde zväčša iba stranícke či slovenské stanovisko k predkladaným uzneseniam týkajúcim sa ich rezortu. Takto napríklad J. Ursíny, ako jeden z dvoch slovenských podpredsedov vlády a ako hlavný hovorca strany vo vláde, presadzoval finančnú dotáciu pre Zväz vojakov povstania (ZVOJPOV) v súvislosti s finančnou pomocou vlády zjazdu československých partizánov, intervenoval za vyššie zastúpenie Slovákov v centrálnych predstavenstvách znárodnených podnikov a iné. Tamtiež. *Zápis 51. schôdze vlády zo dňa 16. 4. 1946* a *Zápis 54. schôdze vlády zo dňa 30. 4. 1946*.

Ján Lichner

povahovo umiernený a otvorený pre kompromisy tvoriace sa vo vláde. Až do svojho odvolania v jeseni 1947 zostal najaktívnejším a najrešpektovanejším reprezentantom DS vo vláde. Ivan Pietor, ako relatívne neskúsený politik s menšou autoritou, vďaka svojmu právnickému vzdelaniu Ursínymu zdatne sekundoval, aj keď prirodzene nemohol dosiahnuť tak vysokú akceptáciu. Pietor dokázal vo vláde veľmi tvrdo presadzovať najmä záležitosti svojho rezortu vnútorného obchodu, kde musel čeliť viacerým komunistickým snahám namiereným proti súkromnému podnikaniu živnostníkov a obchodníkov.[288] Vždy hájil ich profesné záujmy, a to i vtedy, keď a priori nemal vo vláde nádej na úspech. Nevyjadroval sa ku všetkým otázkam týkajúcich sa Slovenska, ako to robil väčšinou Ursíny (či už z vlastného popudu, alebo po vyzvaní českými reprezentantmi), ale vo väčšine prípadov zaujímal rovnaké proslovenské stanoviská, aké nastavila politická línia strany. Pri niektorých Pietorových neskorších vystúpeniach však badať vlastné ponímanie riešenia slovenskej otázky, ktoré sa viac prikláňalo k presadzovaniu celoštátneho hľadiska. Pozícia Jána Lichnera bola vo vláde približne rovnaká ako Pietorova. Aj keď bol politicky skúsenejší a akceptovanejší, nemal Pietorovo právnické vzdelanie, čo mu niekedy (podobne ako Ursínymu) pri rokovaniach chýbalo. Vždy akceptoval proslovenskú líniu strany a minimálne upúšťal od požiadaviek Slovenska, dokonca menej ako Ursíny.

Od júla 1946 sa ujala svojej funkcie už ***tretia povojnová vláda***. Vznikla po májových parlamentných voľbách 1946. Vo vláde už neboli zastúpené povojnové strany Národného frontu paritne, ale vládne miesta boli obsadzované podľa pomerných ziskov hlasov jednotlivých strán. Výrazne si polepšila KSČ, ktorá získala aj na úkor DS kreslo ministra financií. Slovenskí demokrati si ale v celkovom sumáre svoje vládne pozície udržali. Dostali nové Ministerstvo pre zjednotenie zákonov, ktoré bolo (aj v dôsledku vnútrostraníckych dohôd s katolíckymi aktivistami) obsadené málo známym katolíkom Mikulášom Franekom. Ivan Pietor opustil Ministerstvo vnútorného

288 Signifikantným môže byť napr. napadnutie vyhlášky ministra poľnohospodárstva J. Ďuriša vylučujúceho súkromných obchodníkov z obchodu s dobytkom. Tamtiež. *Zápis 65. schôdze vlády zo dňa 14. 6. 1946*.

obchodu a stal sa ministrom dopravy. Aj Ján Lichner zmenil svoje dovtedajšie pôsobisko. Zo štátneho tajomníka na Ministerstve zahraničného obchodu nastúpil na rovnakú pozíciu v Ministerstve národnej obrany. Jediný z demokratov, ktorého sa zmeny postov v novej vláde nedotkli, bol podpredseda vlády Ján Ursíny.

Nový minister za DS - Mikuláš Franek - dokázal právnickým vzdelaním vykrývať svoje malé politické skúsenosti. Ale vo vláde celkovo pôsobil oproti ostatným slovenským demokratom najmenej výrazne. Menej sa vyjadroval k všeobecným problémom doby. Aktívny bol iba pri stranou presadzovaných slovenských špecifikách alebo právne napadnuteľných komunistických predlohách zákonov. Nebol však veľmi dôrazný, a to ani v prípadoch obhajovania záujmov svojho rezortu.[289] Nepochybne by sa našlo medzi katolíckymi aktivistami v DS viac vhodnejších a výraznejších politikov do vlády. Franekovou výhodou však bolo, že bol právne zdatný, umiernený a nebol kontroverzný z pohľadu jeho minulosti (ako napr. Ján Kempný). Postupne sa vyrovnával svojím pôsobením vo vláde Ivanovi Pietorovi a obaja predovšetkým právne dokladali stranícke stanovisko predkladané a obhajované vo vláde Jánom Ursínym.

Pôsobenie slovenských demokratov v tretej vláde bolo charakteristické obhajovaním *slovenských záujmov* v návrhoch celoštátnych zákonov či bránením právomocí slovenských národných orgánov voči právomociam centrálnych inštitúcií, vládu nevynímajúc. Viacnásobné kompetenčné spory boli najmä medzi komunistickým ministrom Júliusom Ďurišom a demokratickým povereníkom Martinom Kvetkom. Kvetko sa snažil cez poľnohospodársku politiku svojho povereníctva (v zmysle politiky DS) vytvoriť na Slovensku silnú sebestačnú skupinu stredných roľníkov. Bránil sa voči komunistickému radikalizmu vytvárania veľkého množstva malých roľníckych hospodárstiev, len aby boli uspokojení všetci prívrženci KSS z radov poľnohospodárskeho proletariátu. Takáto politika povereníctva prirodzene narážala na množstvo kontroverzií s vyhláškami komunistického Ministerstva poľnohospodárstva. Slúži ku Kvetkovej cti, že napriek podriadeniu povereníkov jednotlivým ministrom (na základe tretej pražskej dohody) horlivo bojoval proti komunizácii slovenského poľnohospodárstva. Obchádzal ministerské nariadenia a presadzoval usmernenia SNR.[290] Relatívne úspešne dokázal čeliť aj následným kritikám vo vláde,[291] čím predlžoval zavádzanie komunistických experimentov v agrosektore na Slovensku.

Poľnohospodárska problematika bola jednou z tých, ktorých sa vystúpenia slovenských demokratov vo vláde týkali najviac. V apríli 1947 to bolo najmä v súvislosti s tzv. Ďurišovými zákonmi - t. j. súborom zákonov pripravených Ministerstvom poľnohospodárstva, ktoré malo komunistickou optikou riešiť všetky problémy povojnového poľnohospodárstva a viac ho socializovať. S tým prirodzene nesúhlasili ostatné nemarxistické strany. Spolu s národnými socialistami boli najväčšími kritikmi Ďurišových návrhov vo vláde práve reprezentanti DS. Pri slovenských demokratoch sa ku kritike všeobecných socializujúcich tendencií predkladaných zákonov pripájala ešte aj kritika ich nerešpektovania slovenských špecifík. To sa výrazne prejavilo napr. pri prerokovávaní predlohy zákona o rozdelení pozostalostí s poľnohospodárskymi podnikmi a zamedzení drobenia poľnohospodárskej pôdy. Tento tzv. *sceľovací zákon* síce na jednej strane uvítali ako dobrú myšlienku aj slovenskí demokrati, na druhej strane výrazne brojili proti konkrétnym opatreniam, ktoré navrhoval. Pri tejto matérii sa výnimočne výraznejšie prejavil okrem Jána Ursínyho a Ivana Pietora aj Mikuláš Franek. Veľmi dlho sa dohadoval s Klementom Gottwaldom a Júliusom Ďurišom o negatívnom vplyve zákona na Slovensko, lebo rušil storočiami vžitý dedičský systém a dedila iba manželka pozostalého. Franek prehlásil, že DS je síce za zamedzenie drobenia pôdy, ale predkladaný zákon nezjednocuje slovenskú právnu úpravu s českou. Narušuje celú doterajšiu štruktúru tejto oblasti na Slovensku, lebo nerešpektuje slovenský právny systém a reálie.[292]

Postupne aj vo vláde, ako aj v ostatnom politickom živote, nachádzali slovenskí demokrati *s českými lidovcami* a najmä *národnými socialistami* čoraz *bližšie stanoviská* na základné otázky doby a dokázali ich aj spoločne presadzovať. Tu možno spomenúť problematiku poštátňovania a národných podnikov, poľnohospodárskej politiky a iných ekonomických a sociálnych problémov. Platilo to ale tiež v oblasti povojnovej retribúcie[293] či zapojenia bývalých partizánov do akcie proti banderovcom na Slovensku.[294] Jedinou výnimkou v tomto smere prirodzene ostávala slovenská otázka. Jej odlišné vnímanie u slovenských a českých nekomunistov sa však už neriešilo tak emocionálne a radikálne ako predtým. Skôr sa snažili hľadať prijateľný

289 Porovnaj rozpravu o prijímaní nových úradníkov pre Ministerstvo pre zjednotenie zákonov na 66. schôdzi vlády 25. 2. 1947. Tamtiež, sv. 143, a.j. 1494.

290 Takto napríklad M. Kvetko presadzoval podľa nariadenia SNR zotrvanie Roľníckej komory v činnosti až do doby, kedy nebude uzákonený jednotný roľnícky zväz (JZSR) a ignoroval ministerskú vyhlášku rušiacu všetky poľnohospodárske inštitúcie vzniknuté v rokoch 1939-1945. Tamtiež. *Zápis 68. schôdze vlády zo dňa 4. 3. 1947*.

291 Tamtiež.

292 Tamtiež. *Zápis 76. schôdze vlády zo dňa 11. 4. 1947*.

293 Typickým príkladom je podpora národnosocialistického ministra spravodlivosti P. Drtinu požiadavke J. Ursínyho o odstúpenie od trestu smrti pre popredného karpatonemeckého aktivistu a katolíckeho farára J. Steinhübela. Tamtiež, sv. 144, a.j. 1494. *Zápis 86. schôdze vlády zo dňa 20. 5. 1947*.

294 Tamtiež, sv. 145, a.j. 1494. *Zápis 102. schôdze vlády zo dňa 16. 9. 1947*.

kompromis, resp. túto chúlostivú problematiku spoločných vzťahov príliš nezdôrazňovali. Toto vzájomné zbližovanie najlepšie dokumentuje prerokovávanie správ ministra vnútra Václava Noska a povereníka Mikuláša Ferjenčíka o protištátnom sprisahaní na Slovensku v septembri 1947. Na rozdiel od predošlých apriorných protislovenských reakcií na akékoľvek informácie o vzmáhajúcich sa separatistických tendenciách na Slovensku, sa tentoraz národní socialisti a lidovci výraznejšie zastali slovenských demokratov obviňovaných ministrom Noskom z podpory protištátnych aktivít. Vo svojej „lojalite" k DS (s ktorou sa v roku 1947 ocitli v spoločnom existenčnom boji proti komunistom) šli dokonca až tak ďaleko, že počas slovenskej jesennej politickej krízy paradoxne odmietli komunistické snahy o prehĺbenie právomocí vlády na Slovensku a presadzovali vymenovanie nového Zboru povereníkov Predsedníctvom SNR a nie pražskou vládou.[295]

Jeseň 1947 znamenala výrazný komunistický tlak voči všetkým ministrom DS (odhalenie „protištátneho" sprisahania a jesenná politická kríza na Slovensku). Najviac však poznamenala postavenie Jána Ursínyho, ktorý dobrovoľne-nasilu odstúpil z podpredsedníckeho postu vo vláde. Musel niesť politickú zodpovednosť za to, že jeho tlačový tajomník Otto Obuch spolupracoval s ľudáckym exilom a odosielal jeho poprednému reprezentantovi Ferdinandovi Ďurčanskému dôverné informácie z niektorých zasadnutí vlády. Na Ursínyho vládny podpredsednícky post za DS prišiel Štefan Kočvara. Bol to odbojový evanjelik, vzdelaním právnik. Nepatril vždy k vrcholnému vedeniu DS, ale svojím pôsobením vo vláde dokázal oprávnenosť svojho výberu. Nemal samozrejme takú autoritu ako jeho starší a skúsenejší predchodca, dokázal však byť prinajmenšom tak aktívnym a tvrdošijným v presadzovaní straníckych a slovenských požiadaviek ako Ursíny. K tomu sa pridávali jeho právnické schopnosti, čím sa z neho stal jeden z najlepších reprezentantov, akých mali slovenskí demokrati v štátnych orgánoch.[296]

Pôsobenie ministrov DS vo vláde bolo ukončené podaním *demisie* spoločne s českými národnými socialistami a lidovcami 20. februára 1948. Jej priamou príčinou bol protest proti presunom nekomunistických veliteľov Zboru národnej bezpečnosti v Prahe. Nepriamo šlo o snahu predísť komunistickému tlaku pripravovanému v súvislosti s pražským zjazdom závodných rád. Tento nekomunistický pokus o eliminovanie agresívnejších komunistických akcií pred plánovanými májovými voľbami však nevyšiel. Skôr naopak, iba urýchlil komunistické víťazstvo v boji o absolútnu moc. Slovenskí demokrati vo vláde podali svoju demisiu (iniciovanú národnými socialistami)

295 Tamtiež. *Zápis 113. schôdze vlády zo dňa 5. 11. 1947*.

296 Porovnaj napríklad rokovanie 128. schôdze vlády z 20. januára 1948. Tamtiež, sv. 146, a.j. 1494.

napriek tomu, že vedenie strany sa nestotožňovalo s jej vhodnosťou. Spravili tak iba kvôli lojalite voči ostatným nemarxistickým vládnym stranám, aby netrhali protikomunistický vládny blok. O neúspechu stratégie s demisiou boli plne presvedčení už po návšteve straníckej delegácie u prezidenta Beneša. Nadobudli dojem, že prezident komunistický tlak nevydrží.[297] Vtedy však už bolo neskoro zobrať späť unáhlené rozhodnutie. Zostávalo sa iba prizerať na umné využitie ponúknutej situácie komunistami, ktorí boli na takúto možnosť skvele pripravení a dokázali účelne skombinovať vyvolaný tlak „ulice" s preventívno-demonštratívnymi bezpečnostnými opatreniami.

Zastúpenie Demokratickej strany v Zbore povereníkov

Už krátko po príchode prvých reprezentantov Delegácie SNR pre oslobodené územie na Slovensko došlo k prerozdeleniu ich práce. Zo slovenských demokratov mal napríklad Tomáš Tvarožek na starosti finančné záležitosti Delegácie, ale tiež prideľovanie skromných finančných zdrojov vznikajúcim národným výborom. Už počas svojho trebišovského pôsobenia si od 21. januára 1945 Delegácia SNR pre oslobodené územie vytvárala aj provizórne referáty, akési prvotné povereníctva, ktoré o pár týždňov vystriedali skutočné povereníctva, ktoré reprezentovali provizórnu výkonnú moc. Zabezpečovali v rámci svojich možností realizovanie usmernení a uznesení Delegácie, ktoré spočívalo predovšetkým v práci s národnými výbormi, v zorientovaní sa a v zapojení do riešenia prvotných politických, hospodárskych a vojenských problémov oslobodeného územia. Zrejme aj vzhľadom k malým personálnym možnostiam vtedajšej Delegácie, prvotné referáty či odbory SNR neboli vždy paralelne obsadené zástupcami KSS a DS.[298] Napriek väčším personálnym možnostiam KSS pri obsadzovaní svojich členov v Delegácii SNR a jej štruktúrach, sa komunistom ťažšie hľadali vhodní stranícki odborníci pre vedenie odborov či povereníctiev Delegácie. Preto v nich mali demokrati výrazne väčšie zastúpenie v pomere 7:4, resp. 9:4, neskôr 9:7. Parita medzi počtom povereníkov DS a KSS sa dosiahla až v treťom povojnovom Zbore povereníkov SNR od 11. apríla 1945. Komunisti vtedy získali novoutvorené

297 24. januára 1948 podľa rozhodnutia vedenia DS navštívili prezidenta predseda strany J. Lettrich a všetci jej zástupcovia vo vláde (Š. Kočvara, M. Franek, I. Pietor a J. Lichner). Okrem krátkeho rozhovoru s prezidentom mu odovzdali list, v ktorom mu vysvetľujú straníckе pohnútky k demiii, teda nesplnenie uznesenia vlády komunistickým ministrom vnútra vo veci reinštalácie odvolaných nekomunistických veliteľov Zboru národnej bezpečnosti. Ako spomína vtedajší prezidentský kancelár J. Smutný, prezidentove slová o jeho pláne prehovoriť k občanom Československa a vysvetliť im jeho stanovisko, pôsobili na delegáciu DS deprimujúco, lebo si uvedomovali, že prezident už je pripravený ustúpiť komunistickému tlaku. SMUTNÝ, Jaromír: *Svědectví prezidentova kancléře*. Praha 1996, s. 160.

298 LETTRICH, J.: *O Slovenskej národnej rade*, s. 41-48.

povereníctva informácií a výživy a zásobovania. Tieto dva sektory ale v ďalšom Zbore (ustanovenom po zjazde národných výborov v Banskej Bystrici koncom augusta 1945) pripadli opäť DS. Daňou za to však bolo prenechanie funkcie predsedu Zboru povereníkov komunistom.[299]

Počas tohto prvotného obdobia, resp. až do volieb 1946 **ovládala DS** rezort poľnohospodárstva (J. Ursíny, od apríla 1945 M. Kvetko), financií (T. Tvarožek, M. Josko), súdnictva (I. Štefánik) a zdravotníctva (V. Thurzo, J. Ševčík, E. Böhm). Až do septembra 1945 mala DS aj sektor dopravy a verejných prác (K. Fillo, J. Styk). Po prvotnom riadení povereníctva školstva (V. Šrobár), získala toto od 21. februára 1945 natrvalo už KSS. Naopak, po počiatočnom spravovaní novovzniknutých povereníctiev pôšt, informácií a výživy a zásobovania zástupcami KSS, tieto v nasledujúcich Zboroch povereníkov SNR viedli predstavitelia DS – rezort pôšt (od 11. 4. 1945) Ján Ševčík, Kornel Fillo, Jozef Lukačovič; povereníctvo informácií Samuel Belluš; sektor výživy a zásobovania Rudolf Fraštacký, Kornel Fillo.[300]

Pokiaľ ide o stranícku politiku predstaviteľov DS v orgánoch Zboru povereníkov, nepodarilo sa slovenským demokratom vybudovať si v povereníctvach tak premyslený a značne efektívny systém informačných, intervenčných a straníckych kanálov a vzťahov ako komunistom. Reprezentanti KSS v Zbore sa relatívne pravidelne zúčastňovali spoločných porád, kde sa informovali o situácii v jednotlivých povereníctvach a prerokovávali stratégiu potrebnú pre neutralizovanie vplyvu demokratov v rezortoch ovplyvňovaných DS.[301] U členov KSS v Zbore akosi automaticky existovali tiež priame prepojenia medzi všeobecnou a vnútrostraníckou politikou.[302] Pomocou zamestnancov povereníctiev a agentov sledovali činnosť svojich oponentov v Zbore,[303] nevraviac už o ich prepojeniach a využívaní štátnobezpečnostnej zložky Povereníctva vnútra. Oproti agresívnejšej a úspešnejšej straníckej politike komunistov vo vnútri svojich rezortov a v Povereníctve vnútra, demokrati dokázali výraznejšie presadiť svoju stranícku politiku iba v povereníctve pôdohospodárstva či povereníctve informácií.

Prvé štyri povojnové Zbory povereníkov SNR sa zostavovali na základe dohody o parite resp. na základe možnosti poskytnúť v daný okamih, prvé mesiace po oslobodení, vhodných odborníkov do jednotlivých rezor-

299 RÁKOŠ, E. – RUDOHRADSKÝ, Š.: *Slovenské národné orgány 1943-1968*, s. 497-500.

300 Tamtiež.

301 SNA Bratislava, f. Ústredný výbor (ÚV) KSS, k. 2157; Tamtiež, f. KSČ po roku 1945, k. 1.

302 Tak napríklad sekretariát povereníka sociálnych vecí J. Šoltésza požadoval z jeho poverenia sekretariát Ústredného výboru KSS o vydanie obežníka vystríhajúceho pred odchodom väčšieho množstva robotníckych funkcionárov, členov KSS, do českého pohraničia a pod. Tamtiež, f. ÚV KSS, k. 2150.

303 Pozri napríklad správy agenta V-101 z novembra 1947. NA Praha, f. 100/24, sv. 41, a. j. 838.

Jozef Styk, Milan Polák, Jozef Lettrich po utvorení nového Zboru povereníkov 18. septembra 1945

Matej Josko, Martin Kvetko, Emanuel Böhm a Mikuláš Ferjenčík pri vymenovaní nového Zboru povereníkov 17. júla 1946

Zbor povereníkov /11. 4. 1945 – 17. 9. 1945/

Povereníctvo:	poverenik
pre veci vnútorné	Gustáv Husák
pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu	**Martin Kvetko**
pre financie	**Tomáš Tvarožek**
pre informácie	Michal Chorváth
pre priemysel a obchod	Ján Púll
pre pravosúdie	**Ivan Štefánik**
pre výživu a zásobovanie	Michal Pálka
pre dopravu a verejné práce	**Kornel Filo**
pre pošty	**Ján Ševčík**
pre sociálnu spravodlivosť	František Komzala
pre školstvo a osvetu	Ladislav Novomeský
pre zdravotníctvo	**Viliam Thurzo**

Zbor povereníkov /18. 9. 1945 – 15. 8. 1946/

predseda: Karol Šmidke

Povereníctvo:	poverenik
pre veci vnútorné	Július Viktory
pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu	**Martin Kvetko**
pre financie	**Matej Josko**
pre informácie	**Samuel Belluš**
pre priemysel a obchod	Ján Púll
pre pravosúdie	**Ivan Štefánik**
pre výživu a zásobovanie	**Rudolf Fraštacký**
pre dopravu a verejné práce	Gustáv Husák
pre pošty	**Kornel Filo**
pre sociálnu spravodlivosť	Komzala
pre školstvo a osvetu	Ladislav Novomeský
pre zdravotníctvo	**Ján Ševčík**

RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan: *Slovenské národné orgány 1943-1968*. Bratislava 1973, s. 496-497

Zbor povereníkov /16. 8. 1946 – 17. 11. 1947/

predseda: Gustáv Husák
podpredseda: **Rudolf Fraštacký**

Povereníctvo:	poverenik
vnútra	Mikuláš Ferjenčík (odborník)
pôdohospodárstva	**Martin Kvetko**
financií	**Matej Josko**
informácií	**Samuel Belluš**
priemyslu a obchodu	Ján Púll
pravosúdia	**Ivan Štefánik**
výživy a zásobovania	**Kornel Filo**
techniky	**Jozef Styk**
dopravy	Kazimír Bezek
pošt	**Jozef Lukačovič**
pre sociálnu spravodlivosť	Jozef Šoltész
pre školstvo a osvetu	Ladislav Novomeský
pre zdravotníctvo	**Emanuel Böhm**

RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan: *Slovenské národné orgány 1943-1968*. Bratislava 1973, s. 496-497

Zbor povereníkov /18. 11. 1947 – 21. 2. 1948/

predseda: Gustáv Husák
podpredseda: Milan Polák

Povereníctvo:	poverenik
vnútra	Mikuláš Ferjenčík (odborník)
pôdohospodárstva	**Jozef Styk**
financií	**Matej Josko**
informácií	**Lukačovič**
priemyslu a obchodu	Jozef Šoltész
pravosúdia	Andrej Buza (odborník)
výživy	**Martin Kvetko**
techniky	**Ivan Štefánik**
dopravy	Kazimír Bezek
pošt	Pavol Blaho (Strana slobody)
pre sociálnu spravodlivosť	Ján Púll
pre školstvo a osvetu	Ladislav Novomeský
pre zdravotníctvo	Ján Bečko (Sociálna demokracia)

RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan: Slovenské národné orgány 1943-1968. Bratislava 1973, s. 496-497

tov. Až posty v ďalšom, celkovo (vrátane povstaleckých) už siedmom Zbore povereníkov, sa rozdeľovali podľa reálneho vplyvu strán v spoločnosti. V dôsledku obštrukcií a snáh komunistov neakceptovať jednoznačné volebné víťazstvo DS sa nový Zbor ujal svojej činnosti až 16. augusta 1946, po viac ako dva a pol mesiaci od volieb. Na základe pomerného zisku hlasov mali demokrati v novom Zbore až dvojnásobne vyššie zastúpenie ako komunisti. Avšak vtedajší povolebný tlak českých a slovenských komunistov priniesol svoju daň. Demokrati boli donútení vzdať sa nároku na post predsedu Zboru povereníkov a prenechali ho KSS, menovite Gustávovi Husákovi. Istou satisfakciou voči tejto strate bola výmena na poste povereníka vnútra, ktorým sa namiesto dovtedajšieho komunistu Júliusa Viktoryho stal nestraník, ideovo ale blízky skôr DS, Mikuláš Ferjenčík. Bohužiaľ, Ferjenčíkovou veľkou chybou bola jeho slabosť a neschopnosť očistiť štátnobezpečnostný odbor Povereníctva vnútra od monopolného vplyvu KSS. Komunistom sa podarilo udržať si vplyv v polícii tiež vďaka Husákovi, ktorý mal z titulu svojej funkcie možnosť zasahovať do bezpečnostných záležitostí.[304] Demokrati obsadili v povolebnom Zbore všetky dovtedy pre nich typické posty – ovládali plne sektory spojené s poľnohospodárstvom (pôdohospodárstvo, výživu a zásobovanie), klasicky financie a súdnictvo (malo vyvažovať vplyv komunistov v rezorte vnútra), hospodárske rezorty techniky a pôšt, zo sociálnej sféry zdravotníctvo, ale tiež dôležité povereníctvo informácií (zabránilo sa tak tomu, aby ho komunisti zneužívali podobne, ako tomu bolo v Čechách).[305] Post podpredsedu Zboru obsadil demokrat Rudolf Fraštacký.[306] Jeho pozícia však bola v rozhodujúcich chvíľach omnoho slabšia ako Husákovo predsedníctvo a aktivita. Komunisti z dôležitých rezortov ovládali už iba povereníctvo priemyslu.

Napriek obmedzeniam, ktoré bránili demokratom plne využiť v Zbore svoje dvojtretinové volebné víťazstvo (tlak centrálnej vlády, Husákovo predsedníctvo, pomery v Povereníctve vnútra...), sa demokratickým povereníkom relatívne darilo vzdorovať centralizačným mocenským chúťkam ministrov (najmä komunistických) voči Slovensku. Najvýraznejšie podriadeniu slovenskej reality

304 Porovnaj: PEŠEK, Jan: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948-1953*. Bratislava 1999, s. 17.

305 30. decembra 1946 o politickej situácii v rozhlase na Slovensku napísal G. Husák vo svojej správe K. Gottwaldovi: „Rozhlas na Slovensku sa formálne hlási ako Čsl. rozhlas a prakticky existuje ako Slovenský rozhlas, ktorý má národnú správu. Praktická súčinnosť medzi Bratislavou a Prahou rovná sa nule. Rozhlas je jednoznačne politicky zneužívaný DS, a to nielen v oficiálnych prejavoch činiteľov DS, ktoré sú každý týždeň na úkor prejavov našich činiteľov, ale v celej línii tzv. kresťanstva, kresťanskej tradície ...Ovplyvňovanie obyvateľstva rozhlasom na Slovensku ide vyslovene reakčným smerom (ZAS citujú stále anglické pramene, americké komentáre, prejavy činiteľov DS ...). Nápravu možno dosiahnuť tým, že bude urýchlene konečne rozhlas sjednotený ako jeden celoštátny podnik, a že bude posílená pozícia tých našich ľudí, ktorí v rozhlase sú. Angažovanie ministra Kopeckého v tejto veci je pre nás najdôležitejšie.“ NA Praha, f. 100/24, sv. 41, a. j. 837.

306 Bližšie pozri: RÁKOŠ, E. – RUDOHRADSKÝ, Š.: *Slovenské národné orgány 1943-1968*, s. 499-500.

pražskej komunistickej ministerskej línii odporovali povereníci pôdohospodárstva Martin Kvetko, financií Matej Josko a informácií Samuel Belluš. Aj keď po tretej pražskej dohode (prijatej krátko po voľbách) boli de facto podriadenými svojich pražských rezortných ministrov, vehementne presadzovali slovenské záujmy a rezortnú politiku DS voči komunistickým ministrom Ďurišovi, Dolanskému či Kopeckému. Nie raz boli demokrati pre túto ich vzdorovitosť povolaní do vlády „na koberček“, ale ani takto sa komunistickým ministrom nepodarilo vždy ich primäť k poslušnosti. Najkontroverznejšie boli spory medzi povereníkom Kvetkom a ministrom Ďurišom, najmä kvôli odporu DS voči Ďurišovej „novej roľníckej politike“,[307] no viacerým atakom v afére okolo Sedliackej banky sa musel brániť tiež poveren ík Josko[308] a iní.

Siedmy Zbor povereníkov ukončil predčasne svoju činnosť za dramatických okolností počas tzv. jesennej politickej krízy v roku 1947. Komunistami účelovo vyvolaný „tlak ulice“ za očistu a za vyriešenie zásobovacích problémov využila KSS na akcelerovanie krízy,[309] keď odstúpili zo Zboru všetci jeho komunistickí členovia, čo predseda Zboru Gustáv Husák vysvetľoval ako demisiu celého Zboru. Týmto účelovým znefunkčnením Zboru povereníkov a následnou spoločenskou kampaňou za vymenovanie nového Zboru dosiahli spoločne slovenskí a českí komunisti jeho rekonštrukciu, ktorú sprostredkovávala vláda. V tomto ťažení proti demokratom však komunisti už nedosiahli podporu českých nekomunistických strán, čo posilnilo pozície DS vo vyjednávaniach s KSS. Okrem toho si DS uvedomovala vlastnú silu, spoliehajúcu sa na podporu 2/3 obyvateľstva v posledných voľbách,[310] takže nebola ochotná už príliš komunistom ustupovať. Sama si kládla požiadavky voči postom KSS v Zbore a jeden z citlivých rezortov výživy, resp. pravosúdia bola ochotná prepustiť iba ideovo blízkej Strane slobody.[311] Nakoniec však musela tak či onak pristúpiť na

307 Pozri napríklad zápis zo 68. schôdzy vlády zo 4. marca 1947. NA Praha, f. 100/24, sv. 143, a.j. 1494.

308 Tamtiež, sv. 73, a. j. 999.

309 Napriek enormnej snahe KSS, českých komunistov vo vláde a slovenskými komunistami ovládaných spoločenských organizácií sa nepodarilo na jeseň 1947 dosiahnuť komunistom všetko, čo chceli a požadovali. Skôr naopak. Veľkú zásluhu mal na tom najmä Zbor povereníkov a jeho väčšinové ovládanie slovenskými demokratmi, ktorí okrem iného zabránili masovejším čistkám pod rúškom boja proti ľudáctvu a sprisahaniu prešetrením a následným odmietaním veľkej väčšiny obvinení podaných odbojovými organizáciami, odbormi a pod. SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra – personálne (PV-pers.), k. 10.

310 Tak napríklad na desiatky telegramov organizácií KSS, nimi ovplyvnených národných výborov, odborových či odbojových organizácií požadujúcich odvolanie povereníka pôdohospodárstva Kvetka prišlo na Predsedníctvo SNR približne dve stovky telegramov, predovšetkým od organizácií DS a národných výborov alebo organizácií zväzu roľníkov, požadujúcich jeho zotrvanie na poste a vyjadrujúcich podporu jeho roľníckej politike. Tamtiež, f. ÚP SNR, k. 87.

311 10. novembra 1947 predseda DS J. Lettrich napísal predsedovi KSČ a predsedovi vlády K. Gottwaldovi, ktorý viedol rokovania o zostavení nového Zboru povereníkov: „DS závažne prejavila

kompromis, lebo nátlak komunistov prostredníctvom odborov a partizánov bol veľký. Jesenná politická kráza tak končila v novembri 1947 ustanovaním nového Zboru povereníkov. Rudolfa Fraštackého nahradil na poste podpredsedu Zboru ku komunistom zmierlivý Milan Polák, čo iba posilnilo jeho inklináciu ku spolupráci s KSS. Podobného charakteru bol aj odchod povereníka informácií Samuela Belluša zo Zboru a jeho nahradenie Jozefom Lukačovičom. Martin Kvetko, aj keď musel opustiť povereníctvo pôdohospodárstva, ostal v Zbore ako poverenik výživy. DS si uchránila aj post pôdohospodárstva, kam prišiel Jozef Styk z povereníctva techniky. Demokrati však stratili post spravodlivosti (obsadený oficiálne nestraníkom A. Buzom), pôšt (P. Blaho zo Strany slobody) a zdravotníctva (J. Bečko za sociálnu demokraciu).[312] Suma sumárum, DS stratila v Zbore tri povereníctva (z toho významnejším bol iba rezort spravodlivosti), ale nie na úkor komunistov, ktorých počet sa nezmenil. Demokrati síce stratili väčšinu, ale ešte stále boli v Zbore najpočetnejší a vo väčšine hlasovaní sa mohli spoliehať aj na podporu zástupcov malých strán.

Nový Zbor povereníkov bol ešte viac podriaďovaný vláde ako ten predošlý, takže vlastne iba dožíval posledné týždne či mesiace končiacej relatívnej slobody, keď vo februári 1948 prišiel konečný mocenský zvrat v prospech komunistickej strany. 21. februára 1948 predseda Zboru Gustáv Husák listom oznámil všetkým členom Zboru za DS, že v dôsledku vystúpenia slovenských demokratických ministrov z vlády, treba považovať aj ich za demisiovaných. Účelovo tak vysvetľoval podriadenie jednotlivých povereníkov vláde, pričom úplne ignoroval, že Zbor je primárne podriadený SNR. Následne Husák - bez akejkoľvek podpory v zákone a po odobrení predsedom vlády Gottwaldom - poveril komunistických, resp. s komunistami spolupracujúcich povereníkov, aby spravovali aj rezorty, ktoré viedli demokrati.[313] Faktický stav odstavenia povereníkov DS bol potom dodatočne schválený 28. februára 1948, keď ich spolu s povereníkom pravosúdia Andrejom Búzom zbavilo funkcií už komunistami ovládané Predsedníctvo SNR. Dodatočne podal demisiu ešte aj poverenik vnútra Mikuláš Ferjenčík.[314]

ochotu, aby 3 miesta v Zbore povereníkov a to Povereníctvo vnútra, a po jednom pre Stranu slobody a Sociálnu demokraciu šli na jej účet politického zastupiteľstva ... upustila od požiadavky, aby predsednícka funkcia v Zbore povereníkov pripadla jej zástupcovi a vyslovila súhlas, aby toto miesto obsadila svojím kandidátom KSS ... prejavila ochotu, aby buďto povereníctvo výživy alebo spravodlivosti bolo obsadené zástupcom Strany slobody. DS opätovne vyzdvihuje, že je nemožné z národných politických príčin zrieknuť sa jej v novom Zbore povereníkov funkcie povereníka pôdohospodárstva a prepustiť ho KSS.“ NA Praha, f. 100/24, sv. 41, a. j. 836.

312 Porovnaj: RÁKOŠ, E. – RUDOHRADSKÝ, Š.: *Slovenské národné orgány 1943-1968*, s. 500.

313 G. Husák si vzal na starosť sektor poľnohospodárstva, L. Novomeský povereníctvo informácií, J. Šoltész rezort výživy, sociálny demokrat J. Bečko dostal ešte povereníctrvo financií a P. Blaho za Stranu slobody povereníctvo techniky. NA Praha, f. 100/24, sv. 41, a. j. 836.

314 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 89.

STRANÍCKA TLAČ

Jednou z najpodstatnejších súčastí straníckej politiky DS bola jej tlač, najmä vzhľadom k jej vtedajšej jedinečnej spoločenskej funkcii. V dôsledku slabej rozšírenosti a nejednoznačnému ovládaniu rozhlasu demokratmi, boli stranícke noviny a časopisy najdôležitejším prostriedkom každodennej komunikácie vedenia strany s jej voličmi a prívržencami. Okrem všeobecného informovania o domácom a zahraničnom spoločenskom dianí, hlavným poslaním straníckej tlače bolo ideové ovplyvňovanie čitateľov a komunikovanie vedenia strany so svojimi prívržencami, najmä v snahe zaujatia postojov pri konkrétnych politických problémoch tej doby.

Prvým, a v Povstaní aj jediným straníckym periodikom, bol ústredný tlačový orgán DS „*Čas*“. Po oslobodení však začal zo straníckej tlače najskôr vychádzať v Košiciach „*Demokrat*“. Oficiálne bol uvádzaný ako tlačový orgán DS pre východné Slovensko, ale až do oslobodenia Bratislavy plnil vlastne aj funkciu ústredných straníckych novín. Až po obnovení vychádzania ústredného Času sa začína Demokrat viac zaoberať aj regionálnymi politickými záležitosťami a stáva sa popri Čase najdôležitejším straníckym denníkom.

Povojnový ***Čas*** začal vychádzať v Bratislave 19. apríla 1945. Pôvodný rozsah bol 2 až 4, neskôr 4 až 8 strán. Postupne dosiahol medzi denníkmi najvyšší a na Slovensku nebývalý náklad - dosahoval okolo 80 000 a prechodne až 100 000 výtlačkov. Od 11. júna 1945 vychádzalo každý pondelok čisto športové vydanie Času, ktorý mal neskôr ako „*Čas v športe*“ až 50 tisícový náklad. Šéfredaktorom Času bol Karol Hušek, niekdajší vedúci redaktor predvojnového agrárneho *Slovenského denníka*. Od 2. júna 1945 vychádzala aj obrázková príloha nedeľného vydania Času, ktorá sa od 1. septembra 1946 zmenila na obrázkový týždenník „*Čas v obrazoch*“ s nákladom okolo 40 000 kusov. Šéfredaktorom Času v obrazoch bol Jožo Nižnánsky, spisovateľ a novinár, jeden z prvých predvojnových slovenských autorov románov na pokračovanie. V redakcii Času pôsobili Ján Adamy, Jozef Dočkal, Juraj Kvas, Ján Lupták, Alexander Pakan, Karol Rypáček, Peter Suchanský a iní.[315] Redakcia

315 Pražskými dopisovateľmi Času boli František Roch (bývalý redaktor Slovenského denníka), Bohuš Müller (niekdajší redaktor Pravdy) a Ladislav Petrovský. NA Praha, fond 100/24, sv. 41, a. j. 838.

Karol Hušek

mala vyše 20 redaktorov, z nich viacerí prišli z redakcie bývalého agrárnického Slovenského denníka. Redakcia Času tiež vydávala na roky 1946 až do roku 1948 aj svoj „*Kalendár Času*“, s nákladom okolo 20 000 exemplárov. Okrem klasických informácií, ktoré prinášali vtedy podobné kalendáre, poskytoval tiež články popredných činiteľov DS k významnejším spoločenským problémom, vysvetľoval stranícke ponímanie demokracie a povojnového politického systému a pod.

Demokrati vydávali i relatívne veľa regionálnych a špeciálne zameraných novín a časopisov. Najvýznamnejším bol už vyššie spomínaný košický denník ***Demokrat***, prvý tlačový orgán DS na oslobodenom území, ktorý prvý raz vyšiel už 4. marca 1945. Spočiatku vychádzal ako dvojdenník, ale od 15. novembra 1945 už ako denník v náklade vyše 15 000 exemplárov. Jeho zodpovedným redaktorom a neskôr predsedom družstva „Demokrat“ bol podpredseda DS Jozef Styk. Vychádzal na 4 až 6 stranách. Venoval sa hlavne správam z medzinárodnej politiky, menej z domácej. Jedna strana bývala vždy zameraná na roľníkov, resp. na ďalšie skupiny obyvateľstva (robotníctvo, ženy ...).

Podobné zameranie ako košický Demokrat mala i prešovská ***Ozvena***. Svojimi radikálnejšími článkami na adresu komunistov a ľudovodemokratického režimu v predvolebnom období jari 1946 si vyslúžila zvýšenú kritiku komunistických, resp. nimi ovládaných orgánov.

Ďalším periodikom vychádzajúcim na území východného Slovenska bol ***Demokratičeskij golos***. Prvé číslo vyšlo 19. decembra 1945. Bol tlačovým orgánom ukrajinsko-ruskej sekcie DS, ktorý vychádzal zvyčajne na 6 stranách. Zodpovedný redaktorom bol Ivan O. Bobak.

V Martine obnovili demokrati 28. októbra 1945 tradičné ***Národnie noviny***, ktoré inklinovali k DS už počas svojho vychádzania v Povstaní. Ich periodicita sa však menila a vo vydávaní mali prestávky (od 1. do 15. apríla 1946 a od 30. júna 1946 až 4. októbra 1947). Národnie noviny redigoval Fedor Jesenský. Okrem tradičných informácií o zahraničnej a domácej politike či hospodárstve a kultúre sa venoval aj akejsi ľudovýchove slovenského, prevažne roľníckeho pospolitého ľudu – rubrika „Čítanie do gazdovského domu“, spravodajstvo o nariadeniach v regulovanom zásobovaní a pod. Pre Národnie noviny bola typická aj jednoznačne „prozápadná“ orientácia textov - zo zahraničia ponúkala takmer výlučne informácie a pohľady na vtedajšie problémy iba z USA, Veľkej Británie, Francúzska a pod., ignorujúc povojnové ovplyvňovanie Československa Sovietskym zväzom.

5. februára 1946 začala DS pod názvom ***Demokratický týždenník*** vydávať aj starý S*lovenský týždenník* Milana Hodžu, ktorý bol určený najmä pre roľníkov. Zodpovedným redaktorom Demokratického týždenníka bol Martin Kvetko; náklad sa pohyboval okolo 23 000 kusov. Bol viac spoločenským ako politickým týždenníkom. Obsahoval oveľa viac zaujímavostí z medzinárodného spoločenského života, ako z politiky. Nechýbala ani typická posledná strana venovaná športu, ani rubriky venujúce sa záhradkárstvu a ovocinárstvu, hospodárstvu atď. Od apríla 1947 dokonca prebiehala v duchu agrárnej tlačovej politiky i akcia pre nových predplatiteľov, ktorým bola zadarmo zasielaná 150 stranová kniha *Spišské tajomstvo* od Joža Nižnánskeho.

Od začiatku roka 1947 prišli demokrati dokonca s humoristickým časopisom ***Šidlo***. Vychádzal na 8 stranách v náklade okolo 20 000 kusov. Asi polovica kreslených a textových vtipov bola zameraná protikomunisticky - satirizovala odbory, očistné komisiie, roľnícku politiku komunistov a pod. Šidlo bolo akoby obdobou komunistického *Dikobrazu* vydávaného v českých krajinách, len z opačného politického pohľadu, čo z neho robilo ojedinelý politicko-humoristický časopis nielen na Slovensku, ale v celej republike.[316]

Ako protiváhu Husákovho *Nového slova* založil predseda DS Jozef Lettrich politickú revue ***Nové prúdy***, ktoré prvý raz vyšli na výročie dňa vyhlásenia ČSR 28. októbra 1945. Na rozdiel od iných straníckych periodík zameraných na široké masy obyvateľstva boli Nové prúdy vyhranene odborným politickým časopisom pre neľavicových intelektuálov inklinujúcich prevažne k DS. Ponúkali na svoju dobu jedinečné politické, ekonomické a kultúrne články a komentáre, kritiky a dokumenty, ktoré patrili k najvýznamnejším výsledkom vtedajšieho spoločenského myslenia nielen na Slovensku, ale v niektorých prípadoch aj pre celé Československo. Redigoval ho Juraj Fuchs. Podľa názvu tohto periodika je zrejmé, že sa snažilo pokračovať v línii, ktorú sledovali prvorepublikové Prúdy, ktoré mali blízko k slovenským agrárnikom resp. k ich hlavnému reprezentantovi Milanovi Hodžovi. Nové Prúdy sa na istý čas stali tiež azylom vynikajúcich českých lidoveckých novinárov (H. Koželuhová, B. Brouk, B. Chudoba), ktorí sa dostali do roztržky so

316 Profily jednotlivých časopisov zostavené podľa: ŠEVČÁK, Ladislav – DUHAJOVÁ, Zuzana: *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968*. Bratislava 1999, s. 122-123; SNA Bratislava, f. DS, k. 6. *Správa o činnosti „Bystrice“ k 31. 8. 1947* a *Správa o činnosti „Bystrice“ od 1. 9. do 15. 11. 1947*; a na základe analýz opisovaných periodík.

Šrámkovým vedením Lidovej strany, keďže ho kritizovali za príliš zmierlivý postoj ku komunistom.[317] Ich články ešte viac pozdvihli úroveň tohto už i tak veľmi kvalitného politického časopisu.

Okrem týchto hlavných straníckych novín a časopisov aj viaceré okresné či oblastné sekretariáty DS vydávali svoje vlastné periodiká. Niektoré boli určené pre širšiu verejnosť okresu či regiónu, iné slúžili prevažne iba funkcionárom miestnych organizácií DS. Od 15. júla 1945 napríklad vychádzali vo Zvolene 3 razy týždenne oblastné ***Demokratické hlasy***. Okresný sekretariát DS v Krupine vydával od 10. júna 1945 nedeľník ***Nedeľa*** nesúci sa v kresťanskom a roľníckom duchu (zodpovedným redaktorom bol predseda ONV za DS Martin Chudý). Trvanie regionálnych straníckych novín však bolo väčšinou iba epizodické, predovšetkým pre ich finančnú neúnosnosť, na ktorú napr. Demokratické hlasy doplatili po roku 1945 ich likvidáciou zásahom ústredia DS. Spomedzi interných straníckych časopisov možno spomenúť napríklad ***Informátor DS*** vydávaný okresným sekretariátom strany v Trenčíne. Prinášal články ústredných vedúcich DS k niektorým špecifickým spoločenským témam, organizačné informácie okresného sekretariátu a iné.

Tlač DS bola spočiatku vydávaná a tlačená z rôznych miest, podľa jej regionálnej lokalizácie a zamerania – *Čas* bol vydávaný v Bratislave, kde sídlil ústredný sekretariát strany; *Demokrat* vychádzal v Košiciach, lebo to bolo centrum politickej a straníckej organizácie na východnom, resp. juhovýchodnom Slovensku; *Národnie noviny* boli vydávané z Martina, lebo tu bolo ich sídlo ešte z čias, keď boli straníckym orgánom Národnej strany a pod. Už od jesene 1945 však dochádza ku snahe konsolidovať dovtedajšie improvizácie s vydávaním straníckej tlače a iných propagačných materiálov DS. Preto vedenie DS, cez svoje vlastné vydavateľské družstvo *Bystrica*, odkupuje od Česko-Moravskej banky za 15 miliónov korún a splatenie 6 miliónovej pohľadávky tlačiareň *Slovenská Grafia*, ktorá už aj predtým tlačila stranícku tlač vydávanú v Bratislave.[318] Snaha o koncentráciu vydávania celoslovenskej straníckej tlače nakoniec vyústila v roku 1947 k rozhodnutiu previesť vydávanie ústredného Času a jeho mutácií (nedeľný Čas, Čas v športe, Čas v obrazoch), Demokratického týždenníka, Nových prúdov a Šidla pod stranícke vydavateľské družstvo ***Bystrica***.[319] Jedným z hlavných motivačných faktorov, pre ktoré sa pristúpilo k sústredeniu administratívnej a finančnej agendy pod ústredné vydavateľské družstvo, boli najmä finančné straty produkované tlačovinami DS. K tým dochádzalo v dôsledku nekonsolidovaných pomerov v jednotlivých administráciách straníckych periodík, ako aj kvôli neadekvátnym osobným čerpaniam financií časopisov niektorými ich administrátormi.[320] Preto Predsedníctvo DS 7. júla 1947 rozhodlo o prevedení administratívy a financií všetkých straníckych periodík pod Bystricu. Vzhľadom na to, že predseda Bystrice Matej Josko bol v tom čase na dovolenke, viaceré z predošlých nariadení Predsedníctva DS ohľadom koncentrácie straníckych časopisov pod Bystricu úspešne realizoval Rudolf Fraštacký.[321] Okrem sústredenia už spomínaných časopisov DS sa zvažovalo tiež prípadné sústredenie straníckych periodík vychádzajúcich na východnom Slovensku (košický Demokrat a prešovské Ozveny a Demokratičeskij golos), najmä kvôli ich neprehľadnej finančnej politike a neustálemu požadovaniu peňazí na sanovanie ich finančných schodkov z ústrednej pokladne Bystrice.[322] Opatrenia vedenia tlače DS zamerané na finančnú konsolidáciu jej tlačovín boli do značnej miery úspešné. Nielen, že sa podarilo dosiahnuť finančnú vyrovnanosť hospodárenia časopisov Bystrice (i napriek bezplatným zásielkam časopisov viacerým verejným inštitúciám, resp. menším finančným darom náboženským, zdravotným a kultúrnym inštitúciám), ale vo všeobecnosti sa

317 Prvá dáma českej povojnovej publicistiky Helena Koželuhová bola dokonca v lete 1946 vylúčená z lidovej strany. Od októbra do decembra 1946 potom ešte publikovala v Nových Prúdoch. Po kritike generálneho lidoveckého tajomníka J. Klimeka na schôdzi Národného frontu 3. 12. 1946 voči jej úvodníkom v Nových prúdoch, prisľúbil J. Ursíny, že už nebude publikovať ani v tlači DS.

H. Koželuhová sa neskôr zúčastnila aj rokovaní bývalých českých agrárnych politikov so slovenskými demokratmi o rozšírení DS do Čiech. Nadštandardné vzťahy Koželuhovej s DS neprestali ani po vynútenom stiahnutí jej článkov z Nových Prúdov. Keď svoj spor o poslanecký mandát s lidovou stranou postúpila overovaciemu výboru parlamentu, generálny tajomník DS F. Hodža (v snahe jej pomôcť) podal návrh na dôkladnejšie prešetrenie jej prípadu a odklad okamžitého rozhodnutia. Ani to však nezabránilo potvrdeniu správnosti predošlého odobratia jej poslaneckého mandátu. DRÁPALA, Milan: *Na stracené varte západu*. Praha 2000, s. 91.

318 SNA Bratislava, f. DS, k. 49 (st. sign.)

319 Predsedom Bystrice sa stal poverenik financií M. Josko, úradujúcim podpredsedom M. Kulich, do správnej rady prišiel J. Špánik a ďalšou osobou mal byť hospodár strany, ktorý ale v tom čase nebol obsadený, takže na jeho menovaní do oboch funkcií sa mali dohodnúť predseda DS J. Lettrich s M. Joskom a A. Cvinčekom. SNA Bratislava, f. DS, k. 6. *Správa o činnosti „Bystrice" k 31. 8. 1947.*

320 Tak napríklad iba administrátor Demokratického týždenníka si prevažne neodôvodnene vybral na rôzne osobné náhrady počas 25 mesiacov viac ako 365 000 korún. Aj on, aj viacerí ďalší vedúci časopisov, tiež dostávali za rovnakú prácu peniaze od viacerých administrácií straníckych časopisov a pod. Tamtiež.

321 Ústredným administrátorom Bystrice sa stal administrátor Času M. Ossendorf, finančnú učtáreň prevzal opäť účtovník Času J. Mrázek, rovnako ako aj pokladníčka Času M. Voltemárová sa stala vedúcou hlavne pokladne Bystrice. Administrátor Času v obrazoch a Šidla A. Mnoheľ a administrátor Demokratického týždenníka a Nových prúdov A. Novák boli pridelení ústrednej administrácii Bystrice. Tamtiež.

322 Zatiaľ čo financovanie vydávania Demokrata bolo ako tak dlhodobo konsolidované, Ozvena a predovšetkým Demokratičeskij golos vykazovali stálu stratu. Ku koncu roka 1946 Ozvene chýbalo viac ako 32 000 a Demokratickému golosu 134 000 korún. V roku 1947 potom časť straty Demokratického golosu sanovala Bystrica (100 000 korún, pričom 65 000 sa previedlo z Ústredného sekretariátu DS). Napriek tomu časopis odhadom potreboval do konca roku 1947 ďalších 90 000 korún na svoje finančné konsolidovanie. Tamtiež.

konsolidovane vyvíjal aj odbyt straníckych časopisov. V roku 1945 časopisy vydávané Bystricou produkovali stratu 137 000 Kčs, pričom ziskový bol iba Čas. V roku 1947, okrem Času a Času v obrazoch, boli tiež ešte stratové,[323] ale vďaka týmto dvom periodikám produkovala celkovo tlač DS predsa len nepatrný zisk okolo 6000 Kčs.[324]

Sústredenie administrácií väčšiny straníckych periodík DS vo vydavateľskom družstve Bystrica umožňovalo robiť viaceré štatistické sledovania (zriadený štatistický referát) a analýzy smerom ku skvalitneniu jej distribúcie, jej kvantitatívnemu rastu a územnému rozšíreniu. Na základe týchto štatistík potom vedenie DS, resp. Bystrice, prijímalo rozhodnutia o rôznych náborových a propagačných akciách,[325] ktoré mali mať okrem pozitívneho finančného efektu aj veľmi dôležitý politický efekt. Takto napr. doporučoval poverenik pôdohospodárstva Martin Kvetko, aby sa zopár propagačných čísel Času dodávalo aj pre presťahovaných Slovákov z Maďarska, aby pri svojich skromných pomeroch neboli hneď vydaní napospas iba komunistickej propagande.[326] Pri distribúci svojich periodík spolupracovala Bystrica so Zväzom slovenských kníhkupcov, firmami Šrobár, Journal a Časospol za províziu 30 % (okrem Časospolu, kde bola Bystrica spoluvlastníkom). Približne v polovici roka 1947 bol ústredný stranícky orgán *Čas* distribuovaný do 1560 z 3361 obcí Slovenska, čo pri absencii Času na východnom Slovensku, kde jeho funkciu plnil Demokrat a iné regionálne stranícke periodiká, znamenalo 70-80 % pokrytie stredného a západného Slovenska. Toto číslo podnietilo vedenie Bystrice previesť sústredenú náborovú akciu práve na tieto absentujúce obce, vypracovať kartotéky odberateľov periodík Bystrice podľa obcí a okresov. Ešte vo februári 1948 prebiehali intenzívne prípravy na ofenzívnu

323 Iba Národnie noviny mali stratu viac ako milión Kčs.

324 Tento malý zisk bol spôsobený najmä enormne kladnými výsledkami ústredného Času, ktorý so svojím ziskom približne 5 850 000 korún, spolu so ziskom z Času v obrazoch (130 000 Kčs) dokázali vykryť straty ostatných časopisov aj s réžiou administratívy Bystrice (5 974 000 Kčs). Medzi stratovými tlačovinami DS boli najviac v mínuse Národnie noviny (1 256 000 Kčs), Demokratické hlasy (1 169 000 Kčs) a Demokratický týždenník (1 102 000 Kčs). Nové prúdy produkovali stratu približne 315 000, Demokratičeskij golos 135 a Ozvena iba 33 000 korún. SNA Bratislava, f. DS, k. 6. *Správa o činnosti „Bystrice“ od 1. 9. do 15. 11. 1947.*

325 Na zvýšenie odbytov časopisov boli uverejňované úryvky z čitateľsky zaujímavých kníh či zahraničných reportáží, ako aj pripravované viaceré súťaže. Z kníh šlo napríklad o uverejňovanie kníh Joža Nižnánskeho na pokračovanie či o sériu reportáží B. Škarniceľa „Videl som Afriku“. Pokiaľ ide o súťaže, tak napríklad Čas v športe mal v druhej polovici roku 1947 dve súťaže – tipovaciu a športovoznalostnú. Ich náklady boli iba zopár 10 000 korún, ale efektom bolo až 50 % zvýšenie odberu časopisu. Podobne Čas obrazoch v podobnom čase vypísal veľkú krížovkársku súťaž, ktorá si mala na seba zarobiť príplatkom za krížovku v každom čísle a pritom zvýšiť aj odber časopisu. Tamtiež

326 SNA Bratislava, f. DS, k. 49 (st. sign.)

náborovú kampaň, súvisiacu zrejme s blížiacimi sa voľbami plánovanými na jar 1948.[327]

Druhou možnosťou rozšírenia tlače DS bola jej územná expanzia. Tak sa akosi prirodzene dospelo vo vedení DS a Bystrice k rozhodnutiu preniknúť svojimi časopismi i do Čiech a na Moravu. Tu sa prípadní čitatelia mohli grupovať tak z tunajších sezónnych či stálejšie usadených Slovákov, ako aj zo samotných Čechov nachádzajúcich v tlačovinách DS typy článkov neobjavujúcich sa v českej tlači. Tlač DS sa mohla presadiť u nespokojných bývalých prívržencov agrárnej strany a podobne. Rovnako bolo možné očakávať úspech od šírenia v povojnovom Československu ojedinelého nekomunistického humoristického Šidla, či rozšíreného vydania Času v športe[328] a pod. Tieto očakávania vedenia Bystrice sa čiastočne napĺňali. Preto sa koncom roka 1947 uvažovalo o zriadení celej filiálky v Prahe. Aj v Brne bola z podnetu tunajšieho kníhkupca Sáva Klimeša zriadená filiálna administrácia časopisov Bystrice.[329] Okrem možných finančných ziskov pri rozšírení svojich tlačovín do českých teritórií však vedenie DS predpokladalo aj veľký propagačno-politický dosah takejto akcie. Svojimi vlastnými časopismi v Čechách a na Morave bolo možné ovplyvňovať myslenie časti Čechov smerom k lepšiemu pochopeniu špecifických problémov a politickej situácie na Slovensku. Zvyšovala sa možnosť vlastnej interpretácie cieľov a politiky slovenských demokratov; dalo sa efektívnejšie vyvracať tvrdenia českej komunistickej tlače o separatizme DS a jej spojení s ľudákmi.

Rok 1947 mal byť výnimočným pre tlač DS aj tým, že prebiehali prípravy na vydávanie nového ***Ľudového týždenníka***. Úradne bol povolený už 25. apríla 1947. V lete 1947 nasledovala predbežná dohoda s tlačiarňou Slovenská grafia, že by tento týždenník mohol vychádzať už od 15. septembra 1947. V lete 1947 sa však vedenie DS rozhodlo premenovať časopis na ***Obrana Slovenska***. Čakanie na formálne odobrenie tejto zmeny potom znamenalo aj odloženie jeho vydávania až do čias, kedy už vzhľadom na politické pomery roku 1948 bol tento zámer nerealizovateľný.[330]

327 Tamtiež, k. 4. *Náborová akcia „Bystrice“, 6. 2. 1948.*

328 Napríklad pražská administratívna filiálka Šidla žiadala (z podnetu bývalého tajomníka „Pragy“ B. Havla) od vedenia tlače DS poslanie jednej pracovnej sily na náborovú akciu. Počítalo sa so zvýšením predaja o 15000 exemplárov Šidla.

Rovnako mal byť Čas v športe rozšírený zo 4 na 6 strán za nezmenenú cenu, pričom by po úprave doby tlačenia stihol rýchlik do Brna a Prahy, kde by sa dostal v správnom čase a zvýšil by sa jeho odbyt. Neskoršie hodnotenia rozširovania týchto tlačovín do Čiech hodnotili ich úspech iba všeobecným: „pri Čase v športe ide do Česka podstatná časť nákladu, pri Šidle slušná jeho časť.“ Tamtiež, k. 6. *Správa o činnosti „Bystrice“ k 31. 8. 1947* a *Správa o činnosti „Bystrice“ od 1. 9. do 15. 11. 1947.*

329 Tamtiež. *Správa o činnosti „Bystrice“ k 31. 8. 1947.*

330 Tamtiež.

Paradoxne s pozitívnym vývojom vo finančnom stabilizovaní a územnom rozširovaní tlače DS, dochádza od polovice roku 1947 k ostrejším komunistickým útokom voči nej. Niekedy dokonca kulminovali v odmietaní komunistami a odbormi ovplyvnených sadzačov Slovenskej grafie sádzať Čas či iné periodiká DS. K tomu sa pridávalo už i predtým pociťované obmedzovanie slobody tlače jej cenzúrou Národnou bezpečnosťou. A hoci sa vedenie DS a jej tlače pokúšalo prinútiť revoltujúcich zamestnancov Slovenskej grafie k poslušnosti prostredníctvom vedenia tlačiarne, resp. sa pokúšalo obísť predkladanie kartáčových odtlačkov Národnej bezpečnosti, jeho snahy ostávali iba málo účinné.

Osud vydavateľského družstva DS Bystrica bol po februárovom prevrate roku 1948 už spečatený. 27. februára 1948 bola na Bystricu ako vydavateľa tlačovín DS uvalená výmerom Povereníctva obchodu a priemyslu národná správa. Družstvo Bystrica prešlo pod vydavateľstvo *Práca*, ktoré bolo nakladateľským a kníhkupeckým družstvom slovenskej odborovej centrály v Bratislave. Neskôr došlo k vydaniu nariadenia Ministerstva vnútra, že s majetkom bývalej DS možno disponovať len s podpisom štátneho tajomníka Jána Ševčíka,[331] vtedajšieho predsedu poprevratovej nástupkyne DS – *Strany slovenskej obrody*. V pofebruárovom období komunistického monopolu moci sa tak spor o majetok bývalej DS rozhodol v prospech oboch týchto satelitov komunistického režimu.

331 SNA Bratislava, f. DS, k. 6.

HOSPODÁRSKE ZABEZPEČENIE STRANY

Okrem organizačnej či ideovej stránky bola pre DS, rovnako ako pre každú inú politickú stranu, dôležitá i finančná stránka jej existencie. V prvých mesiacoch po oslobodení nemali slovenskí demokrati až také finančné problémy ako neskôr. Spočívalo to najmä v tom, že v prvých mesiacoch po oslobodení tvorilo platené funkcionárske stavy iba zopár desiatok či stoviek aktivistov, zväčša inteligencie či slušne existenčne zabezpečených osobností. Okrem toho bolo toto obdobie poznamenané prvotným zápalom pre budovanie jedinej nekomunistickej povojnovej strany na Slovensku, takže časť aktivít vykonávali funkcionári bez finančnej satisfakcie. Začiatkom jari 1945 tak bola strana odkázaná aj na finančnú pomoc svojich reprezentantov v Delegácii SNR, v národných výboroch, v podnikoch a neskôr tiež vo vláde a pod. Trvalo zopár týždňov, kým sa prijali prvé smernice k vyberaniu *členských príspevkov*. V počiatočných mesiacoch sa ešte nestanovovalo pevné členské. Jeho výška bola viac-menej ponechaná na miestne organizácie strany, ktoré mali zohľadňovať majetkové pomery svojich členov. Okresným organizáciám ostávalo 25 % z vybraného členského, ktoré potom prerozdeľovali miestnym organizáciám, ostatné bolo odvádzané na ústredný sekretariát.[332] Keďže už v apríli 1945 sa ukázalo, že členské ani zďaleka nepokryje náklady organizácií DS, pristúpilo sa k zorganizovaniu zbierky na *Základný kameň strany*.[333]

V júli 1945, po predošlých upozorneniach okresných sekretariátov na prílišnú svojvôľu v stanovovaní výšky členských príspevkov (skôr smerom k minimálnym čiastkam) sa vedenie strany rozhodlo prijať záväzné rozpätia pre vyberanie členského. To sa malo odvíjať od príjmových možností jednotlivých sociálnych skupín členov DS nasledovne:

332 ŠA Prešov, f. DS, inv. č. 1.

333 SNA Bratislava, f. DS, k. 1. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 1/1945 hosp. z 30. 4. 1945*.

Nemáme k dispozícii presné čísla o vybratých sumách pri organizovaní zbierky na Základný kameň strany, určite však stojí za zmienku urgencia vedenia strany z 13. júla 1945, ktoré upozorňuje svojich okresných funkcionárov na to, že výška získaných financií v zbierke závisí iba od osobnej zaangažovanosti miestnych aktivistov DS. „Máme už obec, ktorá nemá ani 4000 obyvateľov, kde sa na zbierku vyzbieralo 220 000 Kčs. Sú však aj obce, kde výsledok je neuspokojivý, lebo účel zbierky nebol občanom náležite vysvetlený.“ Tamtiež. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 7/1945 – hosp.*

1. členovia bez majetku a bez trvalého príjmu – 24 Kčs
2. robotník s menším príjmom, domkár, maloroľník – 60 Kčs
3. robotník s väčším príjmom, roľník, malý živnostník, úradník a zamestnanec do 3 000 Kčs mesačného príjmu – 180 Kčs
4. väčší roľníci, väčší živnostníci, úradníci a zamestnanci nad 3 000 mesačne, osoby v samostatnom povolaní, stredne majetní – 600 Kčs
5. väčší podnikatelia, vysokí úradníci, osoby samostatné-majetné – 1 200 Kčs.[334]

V súvislosti s presunutím sa politického centra oslobodeného Slovenska z Košíc do Bratislavy došlo k ďalšiemu organizačnému vzrastu DS a tým aj k potrebe krytia zvýšených nárokov na zriaďovanie okresných sekretariátov strany. Pristúpilo sa k hľadaniu rezerv vo vynakladaných straníckych financiách. Začali sa centrálne upravovať *finančné ohodnotenia* zamestnancov DS a posudzovať ich dovtedajšia výkonnosť; zhodnocovali sa požiadavky na personálne obsadenie okresov a pod. Dočasný nedostatok vhodných pracovníkov miestnych a okresných sekretariátov sa mal riešiť náborom dobrovoľníkov.[335] Po viacerých snahách o systematizáciu ohodnotenia funkcionárov DS na jednotlivých postoch okresných štruktúr strany vydalo Predsedníctvo DS v septembri 1945 záväzné smernice ich finančného hodnotenia. Základný plat okresného tajomníka DS (spolu s drahotným príplatkom) mal činiť 3 000 Kčs mesačne brutto, prídavok pre ženatého 400 a na nedospelé dieťa 250 Kčs. Okrem toho mal okresný tajomník nárok na 500 Kčs na služobné cesty v rámci okresu a mimo okresu mu boli hradené cestovné a ubytovacie náklady i diéty.[336] V skutočnosti sa platy jednotlivých tajomníkov niekedy dosť líšili, čo ovplyvňovalo tak ich dosiahnuté vzdelanie, ako najmä rozsah okresnej organizácie a pod.

Jedným z možných spôsobov zabezpečenia financií a hospodárskeho majetku politických strán boli financie, aj budovy a ich vybavenie, ktoré boli konfiškované predchádzajúcim politickým stranám. V začiatku činnosti DS v Košiciach využívala táto budovu bývalej agrárnej strany, neskôr v Bratislave sa snažila získaťdo trvalého vlastníetva Nemecký dom, ktorý mala v prenájme. Okrem nehnuteľností *z konfiškovaného majetku po HSĽS, nemeckých a maďarských stranách* sa demokrati a komunisti dostali čiastočne aj k financiám, podnikom či koncesiám zakázaných bývalých politických subjektov. Finančnú situáciu strany zlepšovala aj spolupráca s vedúcimi činiteľmi bánk či družstevných organizácií, ktorá umožňovala ľahší prístup k pôžičkám, úverom či k efektívnemu umiestňovaniu kapitálu, ktorým demokrati disponovali. Rozhodujúcim zdrojom príjmov DS však boli *podiely zo ziskov*

334 Tamtiež. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 6/1945 hosp. z 12. 7. 1945*.
335 Tamtiež. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 3/1945 hosp*.
336 SNA Bratislava, f. DS, k. 1.

v podnikoch a z finančných transakcií. Pri menovej reforme využívali strany možnosť čerpať financie z viazaných vkladov, na rozdiel od fyzických osôb, ktoré takúto možnosť nemali. Aj DS sa preto dohadovala so svojimi solventnejšími sympatizantmi, aby jej prenechávali svoje viazané vklady, za čo im po ich vybratí vracala časť financií, ku ktorým by sa inak pôvodní majitelia nemali šancu dostať.[337]

DS sa dostávala do väčších finančných problémov nielen v súvislosti s početným a organizačným rastom strany, ale tiež v dôsledku početnejších a nákladnejších aktivít. Najmä pred voľbami sa sústreďovali takmer všetky peniaze k *financovaniu predvolebnej kampane*.[338] Po úspešných parlamentných voľbách v máji 1946, stabilizácii pomerov a obsadení postov v štátnej a verejnej sfére na Slovensku podľa výsledkov volieb, sa v novembri 1946 pristúpilo aj k hospodárskej stabilizácii strany. Došlo k prehodnocovaniu výšky členských príspevkov pre jednotlivých členov podľa ich sociálneho statusu, pričom bola snaha určovať skôr vyššie členské.[339] Na jednej strane to bolo spôsobené tým, že rok 1946 bol rokom neúmerného čerpania prostriedkov pre účely predvolebnej kampane a teda muselo prísť automaticky obdobie sanácie straníckej pokladne. Na strane druhej si bolo vedenie DS vedomé posilnených povolebných pozícií strany v spoločnosti a mohla tak požadovať od svojich straníkov, očakávajúcich od nej intervencie, aj vyššie členské.

Popri vyššie spomínaných spôsoboch hospodárskeho zabezpečenia strany si slovenskí demokrati zaisťovali významnú časť svojich financií akousi „*straníckou daňou*“. Všetci členovia strany, ktorí vďaka príslušnosti k DS získali posty v ústredných štátnych orgánoch, odvádzali straníckemu ústrediu 20 % svojho platu. Na chod strany dobrovoľne prispievali tiež niektorí podnikatelia či národní správcovia inklinujúci k DS. V čase najväčších finančných problémov potom finančne zasahoval najmä Rudolf Fraštacký, ktorí vedel vždy získať pre stranu peniaze.[340] Jeho finančné schopnosti a možnosti vyplývali z jeho činnosti a kontaktov získaných pred vojnou vo Zväze roľníckych vzájomných pokladníc, počas vojny v Cukrospole a najmä z toho, že po voj-

337 ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, s. 188-190.
Prostredníctvom DS malo byť údajne vybratých okolo 130 miliónov Kčs z viazaných vkladov súkromných osôb. Všetky transakcie spojené s províziami za získané vklady riadil hospodár strany L. Lipták, ktorý ich realizoval prostredníctvom Slovenskej (M. Makovický) a Sedliackej banky (J. Záhumenský). KUKUČA, Jozef: *Moje spomienky na väzenie*. Rukopis (Za poskytnutie ďakujem Tatjane Pecháčovej).
338 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.). *Obežník Okresného sekretariátu Bratislava – mesto zo 17. 4. 1946*.
339 Tamtiež, k. 2. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 92/1946 z 12. 11. 1946*.
340 *Zvukový záznam rozhovoru s Emilom Dohnancom, 7. 6. 2002*. Archív autora.

ne patril medzi najvýznamnejších hospodárskych činiteľov na Slovensku.[341] Aj napriek takýmto menej štandardným príjmom nebolo peňazí na stranícky aparát nikdy dosť. Najmä okresným organizáciám ich 25 % z členského vôbec nestačilo na krytie ich nákladov. Museli byť neustále dotované ústredným sekretariátom, ktorý sa viackrát snažil prinútiť okresné sekretariáty k väčšiemu šetreniu s prostriedkami.[342] Situácia postupne došla do štádia, kedy ústredný sekretariát odmietal už platiť všetky výdavky okresov a aby sanoval ich pohľadávky, v marci 1947 rozhodol o zavedení všeobecnej straníckej dane aj na okresnej úrovni. Šlo opäť o 20 % z platu vo funkcii, ktorú získal člen DS v hospodárskych štruktúrach okresu v dôsledku svojho členstva v strane. Dotýkalo sa to hlavne funkcionárov okresných a miestnych národných výborov, resp. iných štátnych úradov a národných správcov. Tieto peniaze potom ostávali na okresných sekretariátoch. Okrem toho si mali okresné sekretariáty finančne pomôcť aj tým, že mali podniky a podnikateľov naklonených DS presvedčiť, aby inzerovali v jej straníckej tlači. Z takto získaných peňazí ostávalo 30 % okresom a ďalších 10 % sa mohlo vyplatiť sprostredkovateľom inzercie. Finančná komisia DS taktiež odsúhlasila okresným sekretariátom, že môžu získavať peniaze pre svoj chod tiež organizovaním kultúrnych akcií, tanečných zábav atď.[343] Aj vyššie uvedenými pomocnými finančnými akciami sa darilo stranu relatívne stabilizovane hospodársky viesť, takže si mohla dovoliť aj vyplácanie vianočných odmien pre všetkých svojich zamestnancov približne vo výške polovice ich mesačného platu.[344]

341 R. Fraštacký preukázal svoje finančné schopnosti tiež neskôr v exile. Začínal v Kanade ako bankový akcionár, založil viacero spoločností, v roku 1962 založil Metropolitan Trust Company, ktorá bola prvou spoločnosťou svojho druhu povolenou emigrantovi. Zastupoval Kanadu v Medzinárodnej obchodnej komore. PERSTICKÁ, Dagmar: *Osobnosti*. Brno 1993, s. 66.

342 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.).

343 Tamtiež. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 19/1947-hosp. z 8. 3. 1947*.

344 Tamtiež, k. 6.

DRUHÝ CELOSLOVENSKÝ ZJAZD DEMOKRATICKEJ STRANY V BRATISLAVE V JANUÁRI 1948

Stanovy strany (prijaté na prvom zjazde v Martine v júli 1945) predpisovali, aby sa každé dva roky vykonal celoslovenský zjazd, ktorý mal takto pripadnúť na jún 1947. Na jar 1947 sa aj skutočne pristúpilo k započatiu jeho organizovania – za dátum jeho konania bol určený *6. a 7. jún 1947* a bol prijatý až aj jeho program.[345] Zjazd sa však vtedy z dosiaľ neobjasnených príčin neuskutočnil. Možno to súviselo s príliš krátkou dobou od dusnej atmosféry vyvolanej Tisovou popravou, možno odklad zjazdu súvisel s problémami vedenia strany, ktoré muselo najmä vo vláde čeliť veľkým útokom komunistov pre tzv. daxneriádu a pre obviňovanie činiteľov DS z neoľudáctva a z protištátnych aktivít. Druhým plánovaným termínom uskutočnenia nového zjazdu bol koniec *októbra, resp. začiatok novembra 1947*.[346] V tomto prípade sa však konanie zjazdu ukázalo ešte nereálnejším, lebo spadal práve do obdobia najväčších politických tlakov komunistov voči strane v rámci tzv. slovenskej jesennej politickej krízy. Preto bol nakoniec určený tretí termín uskutočnenia celoslovenského straníckeho zjazdu na ***24. a 25 január 1948***. Preloženie konania zjazdu o pol roka z pôvodného júna 1947 až na január 1948 malo svoje kladné i zápornejšie stránky. Pozitívnym bolo najmä to, že sa zjazd uskutočnil už v období, kedy bola vedením DS oficiálne odvolaná tzv. Aprílová dohoda, ktorá bola veľmi vhodným terčom neustálych komunistických útokov voči strane. Tým nemuseli byť viaceré prvky Aprílovej dohody zohľadnené ani v politicko-organizačných výstupoch zjazdu, čo odobralo komunistom značnú časť matérie ich kritík. Požiadavky katolíckych aktivistov v DS sa potom aj na zjazde riešili iba nepísaným vnútrostraníckym konsenzom. Druhým veľkým pozitívom neskoršieho termínu zjazdu bolo, že sa uskutočnil už po prehrmení enormného politického tlaku, ktorému bola strana vystavená po odhalení tzv. protištátneho sprisahania a následnej politickej kríze v jeseni 1947. To dávalo možnosť vedeniu DS stabilizovať stranu, zmierniť obavy straníkov z nových útokov, upevniť ich otrasené sebavedomie a pripraviť ich na nový poli-

345 Tamtiež, k. 5. *Program zjazdu Demokratickej strany*.

346 ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948)*, s. 66

tický boj s KSS pred blížiacimi sa parlamentnými voľbami plánovanými na máj 1948. Medzi negatíva neskoršieho dátumu zjazdu patrí na prvom mieste značne defetistická atmosféra, ktorá (napriek snahám ju prekonať alebo ignorovať) predsa len postihla veľkú časť účastníkov zjazdu. Komunistické generálne ťaženie proti demokratom v jeseni 1947, spojené so zatknutím stoviek obyvateľov Slovenska, medzi nimi aj mnohých členov i funkcionárov DS (vrátane tých najvyšších), nemohlo ostať bez vplyvu na náladu a odhodlanie mnohých funkcionárov a prívržencov strany. Keby sa zjazd strany uskutočnil v pôvodne plánovanom júnovom termíne roku 1947, šlo by o zjazd jednoznačne dominujúcej politickej strany na Slovensku; bol by omnoho pompéznejší, v povznášajúcej atmosfére, pozitívne pôsobiaci na stranícku sebadôveru činovníkov DS. V januári 1948 však - vzhľadom na pocit obmedzených možností (či skôr nemožností) bránenia sa voči hrubšiemu politickému nátlaku – zjazd prebiehal už v ponurejšej atmosfére, ktorá uberala z prirodzeného zjazdového potenciálu posilnenia straníckej dôvery a odhodlania.

Vzhľadom k tomu, že zjazd mal DS dostatočne politicky a organizačne posilniť na nasledujúce neľahké dva roky, predchádzali mu od októbra 1947 značné prípravy. V prvom rade bolo nutné personálne posilniť nižšie úrovne straníckej organizácie novými aktívnymi a pružnými funkcionármi, ktorí by boli schopní čeliť zvýšeným politickým tlakom komunistov. Preto sa na celom Slovensku uskutočnili *valné zhromaždenia miestnych a okresných organizácií DS*, ktoré mali na nich zhrnúť svoju dovtedajšiu činnosť, zvoliť si nových funkcionárov a stanoviť nový program činnosti.[347] Kvôli blížiacim sa parlamentným voľbám sa prípravy II. zjazdu strany často prekrývali s prípravami na predvolebnú kampaň. Vlastne aj zjazd ako taký mal mať predovšetkým mobilizačný efekt k úspešnej predvolebnej kampani.

Druhého zjazdu DS sa napokon zúčastnilo *427 delegátov* zvolených okresnými organizáciami strany, pričom jeden delegát reprezentoval 500 členov okresnej organizácie. Z 217 tisícovej členskej základne strany v januári 1948 tak mali najväčšie zastúpenie okresné organizácie z Nitry (8 192 členov a 16 delegátov), z Košíc (Košice-vidiek – 8 020 členov a 16 delegátov; Košice-mesto – 8 000 členov a 16 delegátov) a z Malaciek (7 442 členov a 15 delegátov). Na druhej strane iba jediným delegátom disponovali najslabšie stranícke organizácie z južného pohraničia – Parkan (cca 500 členov), Tornaľa (605 členov) a Kráľovský Chlmec (600 členov). Podľa oblastí mali najsilnejšie zastúpenie košický (64 delegátov) a bratislavský región (63 delegátov), najmenej žilinský (31 delegátov) a trenčiansky (34 delegátov), čo súviselo najmä s početnosťou obyvateľstva tej ktorej oblasti.[348]

347 SNA Bratislava, f. DS, k. 5. *Obežník Ústredného sekretariátu DS z 20. 11. 1947*.

Zjazd sa v prevažnej miere konal v priestoroch bratislavskej Reduty (plenárne zasadnutie a rokovania národohospodárskej zjazdovej komisie), ale tiež v budove Ústredného sekretariátu DS (politicko-programová komisia zjazdu), v zasadacích miestnostiach Slovenskej ligy (organizačná komisia), Radnice (kultúrna komisia), Zväzu hospodárskych družstiev (sociálna komisia) a Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc (kandidačná komisia). Symbolicky aj druhý celoslovenský zjazd DS otváral 24. januára 1948 jej prvý povojnový predseda Ján Ursíny. Po jeho príhovore nasledovala širšia správa predsedu DS Jozefa Lettricha o vývoji strany a stave spoločnosti od martinského zjazdu v júli 1945. Po obede prišla správa generálneho tajomníka strany Fedora Hodžu a správa o hospodárskej situácii strany. Následne sa ustanovilo šesť zjazdových komisií, pričom sa národohospodárska komisia ešte delila na roľnícku, živnostenskú a všeobecne hospodársku subkomisiu. Samostatné rokovanie komisií začalo po 16. hodine a trvalo do neskorých večerných hodín. Na druhý deň ráno sa ešte pokračovalo v rokovaní zjazdových komisií, ale už po 10. hodine začínalo vo veľkej sieni Reduty plenárne zasadnutie zjazdu. To najskôr vyslovilo vďaku dovtedajšiemu vedeniu strany, schválilo zjazdové rezolúcie a zvolilo nových najvyšších reprezentantov strany. Zjazd bol ukončený prejavom staronového predsedu strany Lettricha a hymnickou piesňou Kto za pravdu horí.[349]

Zjazdové rezolúcie sa vo všeobecnosti prihlásili k odkazu *SNP* i ku *kresťanským ideálom* a hlavný dôraz sa položil na dodržiavanie *demokratických* princípov. Opäť sa odmietol tak liberalizmus, ako aj socializmus. Prvý preto, že umožňoval neúmerné spoločenské rozdiely, druhý z toho dôvodu, že bojoval proti sociálnej nespravodlivosti politickou nespravodlivosťou. Zjazd sa prihlásil k *sociálnemu reformizmu*, ktorý uplatňoval zásady politickej slobody a sociálnej spravodlivosti a budoval spoločnosť bez sociálnych extrémov. V politickej rezolúcii zjazd upozornil na nebezpečenstvo vyplývajúce zo sústreďovania moci prostredníctvom spolitizovania nadstraníckych organizácií (mierené najmä proti zneužitiu odborov a zväzu partizánov počas jesennej politickej krízy). Žiadal prísne dodržiavanie parlamentnej demokracie, aby bol parlament skutočne najvyšším predstaviteľom politickej vôle ľudu a najvyšším kontrolným orgánom.[350]

Vo funkcii predsedu strany bol opäť potvrdený *Jozef Lettrich*. Novým generálnym tajomníkom strany sa stal *Mikuláš Franek* ako reprezentant kato-

348 Tamtiež, k. 6.

349 Tamtiež, k. 5. *Program II. zjazdu Demokratickej strany*.

350 Tamtiež, k. 5.

Rudolf Fraštacký

líckych aktivistov v DS, čím sa malo deklarovať značné postavenie katolíkov v strane a neutralizovať tak rozbíjačské snahy KSS prostredníctvom aktivít Jozefa Kyselého so zakladaním novej katolíckej strany.[351] Kyselý bol kvôli týmto svojím stranu oslabujúcim aktivitám nakoniec práve na II. zjazde DS vylúčený z jej radov. Jeho vylúčenie sa potom snažili komunisti (cez nimi ovládanú „nestranícku" tlač) náležite využiť na propagáciu novej strany. Kyselý zakladal agitáciu o potrebe novej katolíckej strany opäť na tvrdeniach o potláčaní katolíkov v DS, o ich slabom zastúpení v štruktúrach strany atď.[352]

Zjazd zvolil aj nový Výkonný výbor DS. Prvých 20 členov tvorili jeho predošlí členovia, resp. dovtedy najvýznamnejšie osobnosti strany.[353] Vo výkonnom výbore boli ďalej po dvaja zástupcovia reprezentujúci 9 organizačno-teritoriálnych oblastí DS.[354] Svojich reprezentantov v tomto vrcholnom orgáne strany mali aj odbojové organizácie,[355] presídlenci,[356] robotnícky odbor strany,[357] ukrajinsko-ruská sekcia,[358] klub poslancov DS v parlamente[359] a klub poslancov DS v SNR[360]. Odbory mladých

351 BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu moci*, s. 133-134.

352 Kyselého prehlásenia o potrebe novej strany pre katolíkov boli uverejnené najmä v Práci a Národnej obrode. Tvrdil, že bol vylúčený z DS preto, lebo kritizoval 2/3 zastúpenie evanjelikov na zjazde DS a iba 1/3 zastúpenie katolíkov, čo malo dokazovať utláčanie katolíkov v DS. Proti týmto tvrdeniam naopak Čas uvádzal, že na zjazde bolo prítomných 355 katolíkov a 154 evanjelikov, teda katolíkov malo byť viac ako 2/3. *Ako zavádza Dr. Kyselý verejnosť.* In: Čas, r. 1948, č. 23 (29. 1. 1948), s.2.

353 S. Belluš, E. Bőhm, V. Brežný, A. Cvinček, K. Fillo, M. Franek, R. Fraštacký, A. Granatier, F. Hodža, M. Josko, Š. Kočvara, M. Kvetko, J. Lichner, I. Pietor, M. Polák, J. Styk, J. Špánik, J. Ursíny, P. Viboch a M. Zibrín.

354 Bratislava - V. Matrka a J. Fábry, Trnava - Š. Pozdech a A. Žiak, Trenčín - B. Krejčí a M. Stanko, Žilina - F. Androvič a B. Finka, Nitra – T. Rožnay a J. Hurták, Banská Bystrica - A. Takáč a A. Tichý, Liptovský Mikuláš - J. Lučivjanský a J. Švábinský, Prešov – P. Plánovský a J. Oremus, Košice -A. Bednárik a J. Drotár.

355 J. Ambruš a J. Benko.

356 K. Vaculík.

357 E. Junisa a J. Tankovič.

358 V. Zavacký a J. Kudla.

359 V. Vagašský, J. Haško a J. Daxner.

360 P. Škodáček, M. Bobrík, M. Kulich, L. Nádaši a J. Sinaj.

demokratov, žien, živnostníkov a roľníkov si mali určiť svojich zástupcov vo Výkonnom výbore dodatočne. Do nového Výkonného výboru sa nedostali z predošlého viaceré významné osobnosti. Ako správne vystihol Štefan Šutaj, chýbajúce mená viacerých predstaviteľov výraznejšieho kresťanského smerovania strany (M. Bugár, J. Kempný, katolícky kňaz A. Harčár, evanjelický senior Ľ. Šenšeľ) predznamenávali ústup z náboženského akcentu v politike strany.[361] Okrem toho, vzhľadom na množstvo obvinení, ktorým museli katolícki aktivisti Bugár a Kempný už od volieb v roku 1946 čeliť, bolo prirodzené, že sa DS snažila „stiahnuť" ich z popredných miest v strane. Prekvapujúco však v novom Výkonnom výbore absentoval šéf tlače DS Karol Hušek. Už v jeseni 1947 boli snahy o zmenšenie jeho právomocí v straníckej tlači, ich príčiny však ostávajú neznáme. Naopak neprekvapuje vyradenie ku komunistom čoraz výraznejšie inklinujúceho Jána Ševčíka z vedenia strany.

Z rozhodnutia nových reprezentantov strany zvolených na II. celoslovenskom zjazde malo byť na zasadnutí zastupiteľského zboru DS 23. februára 1948 utvorené aj nové Predsedníctvo strany. Vzhľadom na napätú politickú situáciu vrcholiacej februárovej krízy bol vtedy schválený návrh Michala Gája, aby staré Predsedníctvo zostalo dočasne naďalej vo funkcii.[362]

361 ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 – 1948)*, s. 66-67.

362 Tamtiež, s. 67.

PROGRAM

VYTVORENIE PROGRAMOVÝCH ZÁSAD DEMOKRATICKEJ STRANY V POVSTANÍ

Najzákladnejším vodiacim motívom činnosti a politiky DS - ako vo všeobecnosti pri všetkých politických stranách - bol jej program. Vytyčoval základné ideové postuláty, ktorými sa strana riadila. Tie sa v podmienkach Slovenska od roku 1944 do roku 1948 modifikovali v závislosti od celkovej spoločenskej i vnútrostraníckej situácie v tom-ktorom období.[363] Zároveň však zostávali nemenné hlavné programové prvky, ktoré boli pre stranu vždy dominantné. V prípade DS bázou, na ktorej strana ideovo vždy stavala, boli programové tézy sformované počas SNP.

Za prvé provizórne programové ciele DS v Povstaní možno považovať už úvodný *príhovor Jána Ursínyho k čitateľom Času* v jeho prvom čísle zo *17. septembra 1944*. Publikovanie tohto prvotného všeobecného politického programu v deň spojenia sa sociálnych demokratov s KSS malo za cieľ predstaviť povstaleckej verejnosti aj inú alternatívu tejto politickej sile – neľavicovú Demokratickú stranu. V úvode svojho programového článku najskôr Ursíny vysoko vyzdvihol slobodu a demokraciu, za ktorú sa viedol tiež povstalecký boj. Následne za najvyšší cieľ demokratov v Povstaní deklaroval obnovenie jednotnej ČSR, budovanej na základe úplnej rovnosti Čechov, Slovákov a Podkarpatských Ukrajincov. Táto rovnosť bola vysvetlená ako plné personálne obsadenie hospodárskej a verejnej oblasti na Slovensku výlučne Slovákmi, a ako pomerné zastúpenie Slovákov v spoločných československých orgánoch a podnikoch. Potreba účasti Slovenska vo väčšom štátnom celku Československa sa zdôvodňoval tak, že poskytne Slovensku väčšie medzinárodnopolitické záruky bezpečnosti i hospodárskej prosperity.[364] Prednosť súžitia Slovákov s Čechmi videl Ursíny v ich najbližšej národnej príbuznosti, ktorá mala byť tým pevnejšia, čím vyrovnanejší by bol pomer síl medzi oboma národmi. V kultúrnej oblasti sa vravelo o kresťanstve ako o filozofickom základe strany. Sľubovala sa podpora kultúrnym aktivitám cirkví, ale brojilo sa proti politickému konfesionalizmu. V hospodárskej

363 Porovnaj: ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, s. 193.

364 Tieto idey sú totožné s Hodžovými myšlienkami uverejnenými v odpovedi na otvorený list Petra Prídavka v krajanskej tlači v USA. Bližšie pozri: MÚDRY, Michal: *Milan Hodža v Amerike*. Chicago 1949, s. 91.

oblasti mala nová strana stavať na ochrane súkromného vlastníctva, ktoré považovala za hýbateľa ľudskej činnosti,[365] ale zároveň rešpektovala nutnosť jeho korekcií v sociálnom záujme širokých vrstiev obyvateľstva.[366] V časti o zahraničnopolitickej orientácii strany sa deklarovala snaha o blízku spoluprácu so Sovietskym zväzom ako slovanskou veľmocou, ktorá bola ochotná brániť nás už v roku 1938. Taktiež sa vravelo o rovnako priateľskej spolupráci s Veľkou Britániou a USA ako bojovníkmi za našu slobodu.[367]

Druhou snahou o programové vyjadrenie sa DS boli jej *programové tézy z 28. septembra 1944*. Okrem predošlých proklamácií sa v nich viac zdôrazňovala profilácia DS ako strany novej, nenadväzujúcej na žiadnu predmníchovskú stranu. Výrazné bolo tiež prízvukovanie potreby akejsi tretej cesty medzi existujúcimi socio-ekonomickými systémami kapitalizmu a socializmu, ktoré sa hodnotili ako nevhodné. Namiesto nich demokrati ponúkali ideu tretieho hospodárskeho smeru, ktorý by sa dal nazvať akýmsi socializujúcim kapitalizmom.[368]

Tretím a najprepracovanejším pokusom DS v Povstaní o koncipovanie svojich politických cieľov a straníckej stratégie do uceleného širšieho programu strany boli ***Programové zásady DS*** uverejnené v dňoch 1. až 4. októbra 1944 na stránkach Času. Hneď v ich úvode je definovaný stranícky ideál človeka - fyzicky zdravý, duševne a mravne vyspelý, ktorý je politicky slobodný a hmotne nezávislý. Zároveň ale ohraničuje slobodu jednotlivca záujmami spoločnosti, t.j. slobodou ostatných ľudí. V časti venovanej národu sú Slováci považovaní za samostatnú etnickú jednotku, ktorá má mať - ako spolutvorca Československa - prístup ku všetkým atribútom štátnej moci. SNP sa prezentuje ako vstupenka Slovenska k jeho lepšiemu postaveniu v štáte. V intenciách predvojnových požiadaviek mladoagrárnikov, resp. neskôr Milana Hodžu, požadovali demokrati dať Slovensku také politické, hospodárske a kultúrne postavenie v československom štáte, ktoré neohrozí jeho jednotu a zároveň nebude brániť rozvoju Slovenska. Konkrétne to malo znamenať spravovanie všetkej administratívy, štátnych podnikov a ostatných prejavov štátnej moci na Slovensku výlučne Slovákmi. Zároveň mala byť zaručená primeraná účasť Slovákov na ústrednej štátnej správe a štátnych investičných podnikoch, ako i účasť slovenských firiem na zahraničnom obchode atď.[369]

365 Súkromné vlastníctvo bolo vyhlásené aj ako základ agrárnej ideológie na zvolenskom zjazde mladých agrárnikov v roku 1933. Porovnaj: HOLZER, G.: *Zjazd mladej agrárnej generácie roku 1933*, s. 558.

366 Tieto myšlienky sú potom konkrétnejšie rozvádzané i v článku *Hospodárska demokracia*. In: Čas, r. 1944, č. 12. (1. 9. 1944), s. 1.

367 *Do novej práce*. In: Tamtiež, č. 1 (17. 9. 1944), s. 1.

368 Porovnaj: MATEJKIN, S.: *Stredné Slovensko a demokratická strana v rokoch 1945-1948*, s. 10.

369 Tieto požiadavky sú totožné s rezultátmi hospodársko-sociálnej sekcie Zjazdu mladých agrárnikov z roku 1933. Porovnaj: HOLZER, G.: *Zjazd mladej agrárnej generácie roku 1933*, s. 561.

Hneď zatým však prichádzala žiadosť o hospodársku pomoc českých krajín Slovensku, aby sa dobudovala tunajšia infraštruktúra. To zasa plne korešpondovalo s predošlými apelmi regionalistických národohospodárov Imricha Karvaša a Petra Zaťka z 30. rokov.[370]

Nemenej zaujímavou oblasťou Programových zásad je - z hľadiska opustenia politického liberalizmu 1. ČSR - otázka vnútornej politiky štátu. Hoci sa najskôr deklaruje politická sloboda jednotlivca ako základ demokratického zriadenia, vzápätí sa vraví najmä o potrebe normatívneho upravenia počtu politických strán, aby zriadenie bolo viac odolné voči vnútornému rozkladu.[371] V časti o kultúre sa definovalo, že by mala byť postavená na zásadách humanity, demokracie, nacionalizmu a slavianofilstva. Požadovalo sa dôsledné poštátnenie školstva, ale zároveň sa presadzovalo, aby bolo náboženstvo zložkou školskej výchovy a národnej osvety.

V časti venovanej hospodárskej a sociálnej politike strany rezonuje názor, že cestou k zmierneniu hospodárskych a sociálnych rozporov spoločnosti je družstevné podnikanie.[372] Sociálnej otázke sa celkovo v Programových zásadách venuje najviac priestoru. Kvitovalo sa zvýšenie úlohy štátu v sociálnej sfére, aby sa spravodlivejšie prerozdelili materiálne statky, čím by sa znivelizovali majetkové extrémy a stabilovala spoločnosť.[373] Riešenie problému nezamestnanosti sa videlo v štátnom plánovaní, či dokonca v povinnosti štátu nájsť prácu pre nezamestnaných.[374] DS sa šalamúnsky stavala za poštátnenie veľkých podnikov určitých kategórií a niektorých bánk v prípade, že sa tým

370 Porovnaj: ZAŤKO, Peter: *Postavenie Slovenska v Československu*. In: CHMEL, Rudolf (ed.). Slovenská otázka v 20. storočí. Bratislava 1997. s. 129-132; KARVAŠ, Imrich: *Na čo autonomisti nemyslia*. In: Tamtiež, s. 155-156.

371 S prvou snahou o redukciu počtu politických strán (v súvislosti s nástupom nacistov v Nemecku) sa stretávame už na Zjazde mladých agrárnikov v roku 1933. Porovnaj: HOLZER, G.: *Zjazd mladej agrárnej generácie roku 1933*, s. 560.

372 Ide tu o prebratie hospodárskych myšlienok M. Hodžu prameniacich z jeho reakcie na Veľkú hospodársku krízu v 30. rokoch 20. storočia. Vtedy sa Hodža zasadzoval za zdokonalenie kapitalistického systému jeho socializáciou. Presadzoval družstevníctvo ako záruku stabilného hospodárskeho a politického vývinu spoločnosti, a ako odpoveď na jej hospodárske rozpory. CAMBEL, Samuel: *Slovenské agrárne hnutie a Milan Hodža*. In: Politická a stavovské zemědelská hnutí ve 20. století. Uherské Hradište 2000, s. 63.

373 To prijali za jadro svojho programu už mladí agrárnici na svojom Zvolenskom zjazde v roku 1933, kde bola táto otázka súčasťou referátu J. Lettricha o ideológii agrarizmu. HOLZER, G.: *Zjazd mladej agrárnej generácie roku 1933*, s. 558.

374 Tieto takmer až socialistické požiadavky DS mali iba agitačný charakter a slovenskí demokrati sa ich v praxi nesnažili seriózne presadiť. Jasným príkladom toho je odmietnutie tlaku komunistického povereníka sociálnej starostlivosti F. Kubača na povereníka verejných prác J. Styka o povinnosti povstaleckého štátu (resp. SNR) zamestnať ľudí, ktorí stratili prácu na stavbách komunikácií financovaných nemeckým investorom v blízkosti Banskej Štiavnice. RÁKOŠ, E.: *Slovenské národné orgány v dokumentoch,* s. 40.

zvýši sociálny status spoločnosti. Podobne súhlasila aj s účasťou zamestnancov na správe podnikov prostredníctvom podnikových rád, ale iba vtedy, ak by sa tým nenarušila hospodárska prosperita podnikov.

Celkovo boli Programové zásady či povstalecký program slovenských demokratov koncipované tak, aby oslovili široké spektrum nekomunistického voličstva, aby DS ako strana politického stredu pohltila čo najviac potencionálnych voličov. Tak sa k typickým ideologickým základom agrárnej strany - agrarizmu a masarykovskej filozofii, pridával sčasti kresťansko-sociálny reformizmus a najmä sociál-demokratizmus. Odrážalo to snahu demokratov akčne reagovať na silnú sociálnu klímu v prevratovej spoločnosti, resp. osloviť aj časť sociálnodemokratických voličov nesúhlasiacich so zjednotením svojej strany s KSS.

PROGRAMOVÉ TÉZY DEMOKRATICKEJ STRANY PO OSLOBODENÍ

Vo februári, resp. marci 1945 vydalo vedenie slovenských demokratov ***Program Demokratickej strany***, ktorý bol vytlačený na druhej strane prihlášky do DS. Šlo vlastne o stručné zhrnutie Programových zásad z Povstania.[375] Tieto tézy neskôr v mierne rozšírenej forme vydávali už aj okresné sekretariáty, aby vo svojom okolí zviditeľnili program strany. Ten bol málo známy a jasný, lebo Povstanie, v ktorom sa DS programovo deklarovala, bolo úzko lokálne vymedzené. O novej strane a jej programe sa tak dozvedelo iba málo obyvateľov. Programové tézy DS z jari 1945 už jasne profilovali DS ako stranu založenú na troch ideových pilieroch: kresťanstve, súkromnom vlastníctve a slobode názoru. Z pohľadu neskoršieho vývoja je zaujímavé tiež deklarovanie cieľa nacionalizácie priemyslu a bánk a ich následného združstevnenia. Keďže prvé povojnové programové tézy slúžili aj ako agitácia pre vstup do strany, prízvukovali riešenie najakútnejších sociálnych problémov (náhrada vojnových škôd) a sľubovali podporu najmä roľníctvu, tvoriacemu prirodzenú voličskú bázu strany. [376]

Podobné základné tézy a propagačné vysvetlenia všeobecnejších programových zásad slovenských demokratov sa objavili 22. apríla 1945 aj v programovom článku obnoveného Času pod názvom ***Za demokratickú, pokrokovú a sociálne spravodlivú Republiku***.[377] Niesli sa v duchu saturovania povojnových socio-ekonomických očakávaní roľníkov, robotníkov, úradníkov či odbojárov.

Ďalšie konkretizácie programu DS prinášalo v hospodárskej oblasti najmä obdobie jesene a zimy 1945, kedy v spoločnosti rezonovala problematika znárodňovania priemyslu. V dôsledku neustálej snahy slovenských a českých komunistov (ktorým zdatne sekundovali sociálni demokrati), sa DS spolu s českými národnými socialistami a lidovcami snažila dostať znárodňovanie do medzí, ktoré boli podľa nich prijaté v Košickom vládnom programe. Slovenskí demokrati vtedy konkretizovali svoje predošlé všeobecnejšie predsta-

375 BARNOVSKÝ, M.: *K profilu a činnosti Demokratickej strany*, s. 223 .

376 *Čo chce Demokratická strana*, s. 3-9.

377 Bližšie pozri: ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948)*, dokument č. 5.

vy o znárodnení. Presadzovali, aby sa znárodňovali iba priemyselné podniky Nemcov, Maďarov a kolaborantov, pričom sa mali poštátniť výhradne len bane, huty, energetické zdroje, zbrojný a kľúčový priemysel. Ostatné skonfiškované podniky mali byť rozdelené družstvám, resp. v menších prípadoch aj súkromníkom. Interesantné je dožadovanie sa kolektívneho vedenia poštátnených podnikov namiesto dovtedajšieho vedenia takýchto podnikov určeným riaditeľom.[378] Dozaista to vyplynulo z negatívnych skúseností z obsadenia väčšiny vtedajších podnikových vedení prokomunistickými riaditeľmi. Pri kolektívnom vedení poštátnených podnikov však mohla strana získať paritný, resp. aspoň čiastočný vplyv na takéto podniky.

Ďalším výrazným doplnením, prípadne konkretizovaním boli menšie programové úpravy prijaté v súvislosti s parlamentnými voľbami v roku 1946. Tu na prvom mieste stojí tzv. ***Aprílová dohoda***. Okrem organizačných usmernení o dodržiavaní konfesionálnych pomerov v straníckych štruktúrach, slovenských demokratov výraznešie posúvala aj v jej programovom smerovaní. Dôraz na novú náboženskú politiku sa na prvý pohľad neodzrkadlil ani tak v samotnom texte dohody. Tu sa vravelo iba o tom, že strana sa stotožňuje s názorom kresťanských cirkví, najmä cirkvi katolíckej na školskú a mimoškolskú výchovu a bude ich požiadavky v tomto smere aj presadzovať.[379] Nová pronáboženská orientácia strany bola najviac viditeľná cez personálnu stranícku politiku. Príchod katolíckych aktivistov do vedenia DS sa potom následne prejavil aj v príklone strany ku kresťansko-demokratickej politickej línii. Napriek tomu však, že pozícia katolíckeho aktivizmu nebola v DS po Aprílovej dohode malá, nikdy sa nepresadila natoľko, aby odsunula do úzadia pôvodný občiansko-demokratický ráz strany.

378 CAMBEL, Samuel: *Revolučný rok 1945*. Banská Bystrica 1965, s. 232.

379 PREČAN, Vilém: *Slovenský katolicizmus pred februárom 1948*. Bratislava 1961, s. 242-243.

PRÍPRAVA NOVÉHO PROGRAMU STRANY V ROKU 1947

Zatiaľ čo rok 1945 sa niesol v znamení budovania nového povojnového Československa a rok 1946 bol rokom volebným, pre rok 1947 sú charakteristické dva základné procesy. Na jednej strane prichádza po prvých dvoch revolučných, resp. volebných rokoch obdobie akejsi povojnovej konsolidácie nielen v spoločnosti, ale aj v politike (jasne vymedzené pozície všetkých politických strán Národného frontu). Na druhej strane, v súvislosti s časovým odstupom od vojny a vplyvom prehlbujúcich sa rozporov medzi komunistami a demokratmi vo vnútornej a zahraničnej sfére, dochádza k radikalizácii politického boja. V takejto atmosfére, pod vplyvom oboch rozporných tendencií – konsolidácie aj radikalizácie – pristúpilo vedenie DS k modifikovaniu svojho bázového ideového programu z Povstania či z neskorších povojnových období. Snažilo sa nájsť vhodnú programovú formu skĺbenia pôvodných povstaleckých téz a kresťanského demokratizmu prijatého Aprílovou dohodou. Zároveň sa hľadal vhodný spôsob, aby DS nemohla byť obviňovaná z presadzovania ľudáctva či klerikalizmu, ako tomu bola vystavená po voľbách 1946. Vedenie slovenských demokratov (s dominantným vplyvom povstaleckých evanjelikov) sa prirodzene snažilo, aby aj nový program v najväčšej miere čerpal zo zásad prijatých v Povstaní. Zároveň ale potrebovali a chceli aspoň čiastočne uspokojiť aj požiadavky katolíckych aktivistov aj po stránke ideového smerovania strany. Rozpornosť týchto zámerov spolu s dynamikou politických bojov zapríčinila, že do februára 1948 sa DS nepodarilo nové programové tézy prijať. Zostalo iba pri **návrhu nového programu**.

Nový program DS mal byť značne širší ako povstalecké Programové zásady. Prvé dve časti vysvetľujúce vznik a poslanie strany, resp. jej ideovú orientáciu, boli úplne nové. Odrážali posun vedenia DS od povstaleckej snahy iba sa „zviditeľniť“ jasným a čitateľným programom. Vyjadrovali potrebu zakotviť miesto strany v spoločnosti a vo vtedajších politických, ekonomických a kultúrnych prúdoch. Príčiny vzniku strany boli vysvetlené ako snaha nesocialistickej (občianskej) časti domáceho odboja zmazať zo Slovenska biľag spojenectva s nemeckým agresorom prostredníctvom boja proti ľudáckemu režimu a nemeckému militarizmu a za obnovenie demokratického, nacionálne a sociálne spravodlivejšieho Československa. Odbojová kooperácia

s komunistami sa obhajovala vyšším cieľom porážky fašizmu a nacizmu, lebo vedenie DS vtedy verilo, že komunistom tiež záleží na „slobode národov a slobode človeka“. Z ideovo-politických základov strany sa najviac pozornosti (rovnako ako aj v povstaleckom programe) venovalo masarykovskej demokracii nasledovanej straníckymi piliermi agrarizmu a kresťanského demokratizmu. Nevylúčila sa snaha o rozšírenie DS do českých krajín. Prízvukoval sa kladný pomer slovenských demokratov k náboženstvu a Aprílová dohoda sa prezentovala ako konfesionálna znášanlivosť podobná náboženskej zhode matičného obdobia slovenského národného obrodenia - boj za spoločné ciele proti spoločnému nepriateľovi. V otázke vzťahu DS k povojnovej slovanskej idey sa aj v návrhu nového programu strany schvaľovalo úsilie slovanských etník o spoločnú obranu pod vedením Sovietskeho zväzu. Zároveň sa však omnoho výraznejšie ako v predošlých programoch odmietala sovietizácia slovanských štátov - medzi slovanskými národmi „zachovávať princípy demokracie a humanity a mravné zákony povyšovať nad záujmy stranícke, mocenské a ideologické“.[380] Prízvukovala sa tiež nutnosť vzájomného rešpektovania národných a štátnych tradícií. Vzhľadom k volebnému víťazstvu v roku 1946 a následnému komunistickému ťaženiu proti DS (prostredníctvom okresávania právomocí slovenských národných orgánov) sa veľká časť programu venovala slovenskej otázke. Odvolávajúc sa na zisk 2/3 slovenských hlasov sa strana prezentovala ako hovorkyňa národných túžob. Implicitne sa útočilo proti tzv. tretej pražskej dohode. Pripomínali sa záväzky rešpektovania národnej samosprávy Slovenska, ktoré prijali v košickom vládnom programe ako komunisti, tak aj české nekomunistické strany. V problematike politického systému sa vyzdvihovala osobitosť československej demokracie („vrodená“ plebejská demokratickosť českého a slovenského národa) a brojí sa proti „štátnemu absolutizmu“ presadzovaného komunistami. Kládol sa akcent na slobodu slova, podnikania a náboženstva, osobnej a majetkovej bezpečnosti, sudcovskej nezávislosti a trojdelenia štátnej moci.[381] V ďalšej časti sa schvaľovali všetky rámcové povojnové hospodárske opatrenia (plánovanie, znárodnenie veľkého priemyslu, vyrovnávanie sociálnych rozdielov), ale prízvukovala sa rovnosť všetkých druhov podnikania. Slovenskí demokrati súhlasili s pokračovaním iba takých hospodárskych reforiem, ktoré nepovedú k znižovaniu kvantity a kvality produkcie. Preto sa odmietal komunistický ekonomicko-sociálny dogmatizmus a kritizovala sa jeho nevedeckosť a nerešpektovanie reálneho ekonomického vývoja.

380 ŠUTAJ, Štefan: *Príprava nového programu Demokratickej strany roku 1947*. Historický časopis, r. 1998, č. 2, s. 301.

381 ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948)*, dokument č. 91.

V druhej časti návrhu nového programu boli sformulované ideologicky najpodstatnejšie tézy. Slovenskí demokrati v nich odmietali ako *liberalizmus* či *kolektivizmus*, tak predovšetkým fašizmus. Všetky tieto tri smery boli považované za nevhodné, príliš radikálne a vo vzájomnom boji veľmi škodiace celému ľudstvu. Preto sa zavrhoval akýkoľvek dogmatimus individualizmu či kolektivizmu vedúci ku kultu politickej či hospodárskej moci.[382] Naopak DS sa hlásila k princípom kresťanstva a demokracie, práva a vzájomnej dohody, ale nie na základe mocenskej prevahy.[383] Najpregnantnejšie vystihovali ideové smerovanie strany vyjadrenia o tom, že DS za základ svojej duchovnej orientácie považuje kresťanskú vieru a mravnosť, v ideovo-politickej oblasti parlamentnú demokraciu a v hospodárstve sociálny reformizmus.[384] *Sociálny reformizmus* bol vysvetľovaný ako neustále prispôsobovanie sa hospodárstva zásadám súkromného podnikania (výkon, osobná iniciatíva, zodpovednosť, plynulá distribúcia, účelnosť a rentabilnosť) pri súčasnom približovaní sa idey sociálnej rovnosti. Úplne sa odmietla komunistická radikálna prestavba hospodárstva a vyzdvihovalo sa evolučné korigovanie sociálnych nerovností menšími zmenami hospodárskeho systému. Oceňoval sa klad súkromného podnikania pre fungovanie občianskej demokracie, a naopak s odbúravaním súkromnej iniciatívy sa spájalo presadzovanie hospodárskeho a politického donucovania. Zavrhla sa „pokrokovosť“ dosiahnutá na úkor osobnej a majetkovej slobody, ale uprednostňovala sa „pravá pokrokovosť“ založená na zvyšovaní hospodárskej slobody a spoločenskej zodpovednosti.

Ďalšie pasáže pripravovaného programu DS sa venovali straníckemu ponímaniu národného spoločenstva. Okrem téz obsiahnutých už v povstaleckom programe boli zdôraznené najmä význam a potreba štátnej podpory rodiny. Prirodzená individualita a z nej vyplývajúce spoločenské rozdiely sa vnímali ako prirodzené. Jednotlivec a štát sa mal však starať o zmierňovanie týchto sociálnych diferencií, pri odstraňovaní ktorých sa mala spoločnosť viesť

382 Nespočetné programové články a hodnotenia na margo odmietania marxistického kolektivizmu aj liberálneho kapitalizmu, resp. hľadania vhodnej strednej cesty medzi týmito dvomi hospodárskymi vyhranenými systémami nájdeme najmä u vtedy najvýznamnejšieho straníckeho hospodárskeho odborníka R. Fraštackého. Porovnaj napríklad: FRAŠTACKÝ, Rudolf**:** *Koniec revolučným zásahom v hospodárstve*. In: *Čas*, r. 1947, č. 38 (15. 2. 1947), s. 3; SNA Bratislava, f. DS, k. 7. *Otvárací prejav R. Fraštackého v národohospodárskej komisii II. zjazdu DS.*

383 Zákonnosť a vzájomné nemenné dohody ako principiálne prvky fungovania spoločnosti tvorili programovú bázu budúcich vedúcich činiteľov DS už na zjazde agrárnej mládeže v roku 1933. Pre občianskych demokratov po vojne - v období politického voluntarizmu, neustálej revolučnosti a radikalizácie komunistického hnutia - sa stalo ľpenie na ich dodržiavaní ešte nástojčivejčím. Veď na nedodržiavanie prijatých dohôd a princípov v dôsledku momentálnej komunistickej prevahy doplatili tak pri procese znárodňovania, ako pri povolebnej degradácii slovenských národných orgánov a najmä pri porušovaní právnosti počas eliminovania „protištátneho sprisahania“ a politickej krízy v jeseni 1947.

384 ŠUTAJ, Š.: *Príprava nového programu Demokratickej strany roku 1947*, s. 304.

predovšetkým kresťanskou mravnosťou. Úplne novými prvkami programu boli kapitoly venované funkcii národných výborov. Napriek často kritickým postojom slovenských demokratov k nim, boli v roku 1947 prezentované už ako najvhodnejšia forma spravovania miestnych a regionálnych záležitostí. Pritom sa zdôrazňovala najmä nutnosť presunu všetkých relevantných právomocí a financií na národné výbory, aby dokázali zabezpečiť potreby občanov v miestnych komunitách. Presadzovala sa tiež pružnejšia a širšia decentralizácia štátu. Vzhľadom na vtedajšiu nepriechodnosť idey národnopolitickej samosprávy, resp. federalizácie, bola chápaná ako vyššia forma samosprávy pre Slovensko v porovnaní s historicky vžitou samosprávou (územnou, krajinskou) českých krajín. Vyššie právomoci Zboru poverenícov a SNR voči dovtedajším právomociam zemských národných výborov sa požadovali už nie z titulu národopolitických potrieb slovenského národa, ale pre pružnejšie riešenie výrazne špecifických slovenských problémov, pričom sa argumentovalo tiež geopolitickou vzdialenosťou od centra štátu. Aby sa predišlo atakom voči slovenskému správnemu „separatizmu", takticky sa presadzovalo obdobné zvýšenie právomocí aj pre krajinské národné výbory v Čechách a na Morave.[385] Vo všeobecnej rovine (na základe negatívnych skúseností s politikou KSS v národných výboroch, ministerstvách či polícii) sa zdôrazňovalo mravné správanie sa štátnych úradníkov, nepolitickosť úradov a nezávislosť súdov.

V oblasti kultúry sa do nového programu prevzalo gro konštatácií z povstaleckých programových téz. Okrem tradičného bazírovania na slobode vedeckého bádania a umeleckej tvorby sa po novom brojilo proti komunistickému nivelizovaniu a prispôsobovaniu kultúry „pracujúcemu" človeku, resp. proti jej zneužívania na sociálnu propagandu. Výraznejšími zmenami prešlo vnímanie *školskej problematiky*. Po zlých skúsenostiach s komunistickou rezortnou politikou DS odmietala radikálne školské reformy. Opustila aj ideu výlučne štátneho školstva a v ojedinelých prípadoch pripúšťala vhodnosť cirkevných a špeciálnych odborných súkromných škôl. Prízvukovala sa nutnosť rešpektovania a podpory *náboženských* (nepolitizujúcich) *aktivít* zo strany štátu.[386]

Posledné časti navrhovaného programu, ktoré sa zaoberali predpokladmi vhodnej hospodárskej, finančnej a sociálnej politiky, boli viac-menej identické s predošlými programovými tézami v tejto oblasti. Pri sumárnom pohľade na program je badať najmä snahu o definovanie výraznejšieho miesta kresťanského náboženstva v ideológii strany, čím sa mal aj touto cestou saturovať faktický stav nastúpený po Aprílovej dohode (ochrana náboženstva a presadzovanie záujmov cirkví v kultúrnej oblasti). Za pozornosť stojí tiež prijatie účelového kompromisu v slovenskej otázke. Nemožnosť presadenia faktickej federalizácie či národno-politickej samosprávy Slovenska a naopak odmietanie znižovania právomocí slovenských orgánov primäla slovenských demokratov, aby akceptovali formálnu rovnosť Zboru poverenícov a SNR so zemskými národnými výbormi, za predpokladu zvýšenia ich právomocí na úroveň slovenskej samosprávy pred prijatím tzv. tretej pražskej dohody. V návrhu nového programu sa objavilo málo kritiky stranícko-politickej praxe v národných výboroch, zato však jej je veľa pri odsudzovaní komunistických praktík v kultúre, pri zneužívaní moci v štátnych orgánoch a pri obmedzovaní osobnej, resp. majetkovej slobody.

385 V týchto formuláciách možno vidieť nezávideniahodné postavenie vrcholných predstaviteľov DS lavírujúcich medzi želanou federáciou a naopak ostatnými stranami presadzovanou centralizáciou. Markantne sa tento rozpor preniesol do rokovaní o prípravách novej ústavy, kde sa slovenskí demokrati snažili obhajovať stanovisko, ktoré v stručnosti zhrnul J. Lettrich 8. augusta 1947 na slovensko-českom stretnutí v Luhačoviciach, a ktoré je možné interpretovať nasledovne: Princíp rozdelenej zákonodarnej moci medzi celoštátny parlament a národné snemy je neoddiskutovateľný, sú na sebe nezávislé. Celoštátny parlament vydáva celoštátne normy ku všetkým zahraničným, obranným a celoštátnym hospodárskym záležitostiam. Národné snemy majú mať hlavne vplyv na personálne otázky národných vlád, vplyv na štátne kontrolné orgány a vydávajú zákonné normy v národnej pôsobnosti mimo pôsobnosti celoštátnych zákonov. Sporné kompetečné prípady rieši rozhodcovský súd paritne zložený zo zástupcov oboch snemov. Taktiež je neoddiskutovateľné rozdelenie výkonnej a vládnej moci na celoštátnu vládu a národné rady. Rady sú podriadené vláde pokiaľ vykonávajú celoštátne normy, ale nezávislé od vlády pokiaľ vykonávajú nariadenia národných rád. Národné rady menuje prezident na návrh predsedníctva rady so súhlasom vlády. Odvoláva ich prezident republiky na návrh vlády so súhlasom predsedníctva rady. Najvyšší súd a najvyšší správny súd nech sú jednotné s národnými expozitúrami. Orgány štátnej kontroly nech sú celoštátne v rozsahu celoštátnych kompetencií vlády a národné v rozsahu kompetencií národných rád. Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice (ALU SNK) v Martine, zbierka (zb.) Jozef Lettrich, sign. 64 L 11.

386 ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948)*, dokument č. 91.

PROGRAMOVÉ TÉZY PRIJATÉ NA DRUHOM CELOSLOVENSKOM ZJAZDE DEMOKRATICKEJ STRANY

Počas druhého celoslovenského zjazdu DS v Bratislave (24. a 25. január 1948) boli v jeho druhý deň prijaté dôležité zjazdové rezolúcie. Najsignifikantnejšia z nich bola ***politicko-programová rezolúcia***. Reflektovala najakútnejšie problémy, s ktorými sa musela vyrovnávať strana v roku 1947, najmä v súvislosti s jesennou politickou krízou na Slovensku. Rezolúcia sa opäť prihlásila k striktnému dodržiavaniu parlamentnej demokracie. Zdôrazňovala nutnosť nezávislosti a dodržiavania delenia štátnej moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu - kritizovalo sa najmä uzurpovanie si väčších právomocí vládnou a výkonnou mocou. Brojilo sa proti jednostrannému komunistickému spolitizovaniu spoločenských organizácií, štátnych orgánov a aj hospodárstva. Opäť sa deklarovali základné nemenné piliere povojnovej politiky presadzované aj DS – primárna zahraničnopolitická orientácia na Sovietsky zväz a presadzovanie špecifického usporiadania povojnového Československa ako klasickej parlamentnej demokracie so silným sociálnym reformizmom. Tak mali byť zachované osobná sloboda a súkromno-podnikateľská iniciatíva a zároveň zohľadnené princípy sociálnej spravodlivosti. Odpoveďou na komunistické snahy o rozloženie DS vznikom katolíckej strany bolo deklarovanie náboženskej znášanlivosti a úcty k cirkvám. V súvislosti s blížiacimi sa novými voľbami strana naliehala na čo najskoršie prijatie novej ústavy a predovšetkým na to, aby boli voľby skutočne demokratické. V ďalších pasážach sa snažili slovenskí demokrati osloviť všetky svoje záujmové skupiny zdôrazňovaním ich dôležitosti, spoločenských zásluh a presadzovaním ich záujmových požiadaviek. Vyslovovali sa za splnenie „oprávnených“ požiadaviek odbojových zložiek, napriek tomu, že ich vedenia iba pred pár mesiacmi zohrávali veľmi agilnú úlohu v komunistickom nátlaku voči demokratom počas jesennej politickej krízy. Proklamovala sa potreba zlepšenia sociálneho zabezpečenia a materiálneho vybavenia armády. Jednoznačne sa deklarovala idea federatívneho usporiadania Zväzu mládeže a (rovnako ako pri Zväze žien) kritizovalo sa ich politické zneužitie a jednostranná orientácia na KSS. Preto sa nekomunistickej mládeži a ženám odporúčalo zatiaľ zostať mimo

štruktúr týchto zväzov. Interesantná bola požiadavka na vytvorenie jednotného úradu pre prípravu a realizáciu presídlenia Slovákov zo zahraničia a odmietala sa dovtedajšia slabá organizovanosť tohto procesu.[387]

V nedeľu 25. januára 1948 bola prijatá aj ***rezolúcia kultúrnej komisie*** zjazdu. V porovnaní s dovtedajšími podobnými straníckymi prehláseniami obsahuje viacero konkretizácií. Predovšetkým pri vzťahu štátu a cirkvi požadovala dodržiavať prvorepublikový Modus vivendi, odsudzovalo sa zneužívanie náboženstva pre stranícko-politické ciele a odporúčalo sa obnovenie katolíckeho a evanjelického mládežníckeho spolku.[388] Proklamovalo sa právo cirkví na vlastné školy. Akceptovala sa aj jednotná škola, ale vnútorne diferencová, čo bolo nepochybne namierené najmä voči snahe rušiť meštianky či osemročné gymnáziá.[389] Zdôrazňovala sa nutnosť úplnej bezplatnosti školstva a kritizovali sa viaceré nedostatky v štátnej školskej politike (vedenej komunistami) – chýbajúce osnovy, učebnice, budovy, špeciálne školy atď. Slovenskí demokrati v rezolúcii výrazne odsúdili snahy o spolitizovanie školskej výchovy a objavovanie sa politického nátlaku na učiteľov. Požadovali zvýšenie učiteľských platov na úroveň kvalifikovaných robotníkov znárodneného priemyslu. Opäť sa prízvukovala nutnosť väčšej starostlivosti o presídlencov z Maďarska a reslovakizantov. Veľký dôraz sa kládol aj na prehĺbenie kultúrnej blízkosti slovenského a českého národa. Bazírovalo sa tiež na tradičnej národnej kultúre a odmietaním cudzích stranícko-politických prvkov v nej sa reagovalo na snahy o zvýšené kultúrne ovplyvňovanie Slovenska sovietskou, resp. tzv. socialistickou kultúrou.

Pozornosť si zaslúžia aj konštatácie zjazdových rezolúcií týkajúce sa sociálnej politiky strany. Tu sa presadzovalo najmä odstránenie cenovej disparity nízkych cien roľníckych produktov voči drahým priemyselným. V robotníckej otázke sa vravelo o demotivujúcej zmene vlastníka podniku zo súkromníka na štát. Namiesto poštátnenia sa presadzovalo osobné majetkové zainteresovanie sa robotníctva v podnikoch cez ich združstevnenie. Značná časť sociálno-politickej rezolúcie zjazdu bola venovaná potrebe lepšieho ohodnotenia a existenčnej istoty štátnych a verejných zamestnancov. K tomu malo slúžiť uzákonenie zamestnaneckej definitívy a odstránenie politického nátlaku spôsobovaného neustálym preverovaním štátnej spoľahlivosti.[390]

387 SNA Bratislava, f. DS, k. 5.

388 Obnovenie Zväzu katolíckej mládeže a Zväzu evanjelickej mládeže sa objavuje v straníckych proklamáciách najmä v roku 1947. Výrazne sa povolenie ich opätovného pôsobenia požadovalo aj v rezolúcii zjazdu OMD východoslovenskej oblasti z marca 1947. Tamtiež, k. 51 (st. sign.).

389 Porovnaj: PIŠÚT, Milan: *Školská reforma, čiže rozbitie gymnázií*. In: *Čas*, 17. 3. 1946, s. 1.

390 SNA Bratislava, f. DS, k. 5.

POLITIKA

ĽUDOVÁ DEMOKRACIA A NÁRODNÉ VÝBORY

Spolu s oslobodzovaním Slovenska a zánikom prvej Slovenskej republiky sa začala na Slovensku obnovovať československá štátnosť. Hoci došlo (až na výnimku Podkarpatskej Rusi) takmer k úplnemu formálnemu obnoveniu Československej republiky, povojnový štát zasiahli zásadné vnútropolitické zmeny, ktoré z neho spravili diametrálne odlišný politický režim od toho prvorepublikového. Zatiaľ čo prvá ČSR je - s ohľadom na vtedajšie stredoeurópske pomery - považovaná za viac-menej ukážkový demokratický štát, politický systém tretej ČSR by sa dal iba s problémami nazvať demokratickým. Politický režim rokov 1945-1948 zaiste nebol demokratický - najmä podľa dnešných parametrov - ale určite mal veľmi ďaleko aj od totality, resp. od toho, aby sa paušalizoval za nedemokratický. Obsahoval aj demokratické aj nedemokratické prvky, pričom vo všeobecnosti prevažovali tie prvé, takže pre charakterizáciu režimu tretej ČSR sa používa tiež termín „*obmedzená demokracia*“. Povojnový režim by sa dal tak voľne vyložiť aj ako prevažne demokratický politický režim s výraznými nedemokratickými prvkami. Medzi najväčšie obmedzenia demokratického systému patrilo *vymedzenie veľkých skupín obyvateľstva mimo* politického či verejného spoločenského života. Zo státisícov Nemcov, Maďarov, reprezentantov vojnových režimov a kolaborantov sa stali obyvatelia druhej kategórie, zbavení viacerých základných občianskych práv. Okrem toho sa pristúpilo k obmedzeniu a kontrole tvorenia politických strán a činnosť už vzniknutých strán bola vtesnaná do platformy **Národného frontu**[391]

391 Národný front bez opozície bol špecifikom Československa aj voči ostatným európskym štátom pod vplyvom Sovietskeho zväzu. V krajinách ako Poľsko, Maďarsko, Rumunsko a Bulharsko pôsobili istý čas politické strany, ktoré neboli začlenené do národných či vlasteneckých frontov, ale naopak boli v ostrej opozícii voči stranám združených v takýchto komunistami vedených inštitúciách. ZEMKO, Milan: *Slovenská stranícka scéna v rokoch 1945-1948*. In: Quo vadis Slovensko?, r. 1996, č. 1, s. 52.

Dá sa predpokladať, že aj systém Národného frontu, tak ako bol ustanovený v ČSR, čiže bez opozície, mal svoj podiel na najdlhšom udržaní sa demokracie v Československu zo všetkých povojnových krajín pod vplyvom ZSSR. Je veľmi pravdepodobné, že keby existovali nejaké politické strany mimo tejto platformy, boli by komunistami vo vláde zakrátko likvidované, ako sa tomu stalo v spomenutých krajinách s existenciou opozície. Ale naopak účasť všetkých politických strán vo vláde im dávala podiel na mocenských prostriedkoch, ktorými sa aspoň čiastočne mohli brániť tlaku komunistov.

a jej prvého Košického vládneho programu. Aj keď by sa s nadsádzkou dalo povedať, že v porovnaní s prvorepublikovou vládnou praxou došlo vlastne iba k legalizovaniu koaličných pätiek a eliminovaniu nelojálnych národnostných či politických skupín,[392] skutočnosť bola omnoho závažnejšia. Po vojne totiž nedošlo iba k zbaveniu sa štátne, prípadne politicky nespoľahlivých Nemcov, Maďarov či ľudákov, ale do vlády sa dostali aj predtým odmietaní, nelojálni a antisystémoví *komunisti*. Spoločný vojnový nepriateľ, vlastná aktivita v odboji a najmä veľmocenský vplyv Sovietskeho zväzu v strednej Európe z nich spravil najsilnejší politický subjekt a partnera prvorepublikovým či odbojovým demokratickým stranám a skupinám. Nebolo by pritom ale spravodlivé hádzať všetku vinu za nedemokratické či totalizujúce prvky a procesy v povojnovom Československu iba na komunistov. Svoj značný podiel na „obmedzenej demokracii" tretej ČSR mali aj nekomunistické politické strany. Ani ich vtedajšie vnímanie demokracie a jej vykonávanie zďaleka nezodpovedalo nášmu súčasnému vnímaniu tohto pojmu.

Napriek tomu, že komunisti aj nekomunistickí politici rozprávali o demokracii a používali na jej vykreslenie podobné vyjadrenia, praktický obsah tohto pojmu a jeho vnútorné vnímanie bol u nich diametrálne odlišný. Už v tomto období šlo o akýsi bilingvizmus v politickom slovníku oboch táborov. Bol to fenomén, ktorý sa plne rozvinul najmä neskôr v období tzv. studenej vojny, kedy zástupcovia sovietskeho bloku a aj Západ prezentovali svoje režimy ako tie pravé a jediné demokracie. Dobovo sa pre označenie povojnového režimu začal používať termín „***ľudová demokracia***", resp. „*ľudovodemokratický*" režim. S týmto (z etymologického hľadiska nezmyselným) pomenovaním prirodzene neprišli nekomunisti, ale KSČ. Tá chcela aj vonkajškovo odlíšiť prvorepublikovú demokraciu od tej povojnovej a už názvom navodiť myšlienky o vylepšenej demokracii, odlišnej od tej predvojnovej, akoby „neľudovej". Nekomunistickí politici nekládli tomuto pojmu veľký odpor, lebo im spočiatku nebol úplne jasný a neskôr si ho klasicky vysvetľovali inak, ako komunisti. Tí v skutočnosti brali ľudovú demokraciu iba ako prechodný politický režim (predstupeň k vysnívanej komunistickej spoločnosti),[393] kedy je nutné ešte čiastočne rešpektovať domáce demokratické tradície, ale v skutočnosti sa treba všetkými prostriedkami pripravovať na získanie totalitnej moci. Tento „konečný" cieľ sa samozrejme verejne

392 Pozri napríklad: BROKLOVÁ, Eva: *Československá demokracie*. Praha 1992.

393 Komunisti presadzovali pritom nový termín „ľudovej demokracie" v tom zmysle, že čokoľvek „ľud" spraví, nemôže byť nelegálne, pretože ľud je zdrojom všetkej moci v štáte. Z toho analogicky vyplývalo, že všetky konflikty medzi legálnym právnym poriadkom a ľudom – reprezentovaným národnými výbormi a závodnými radami - musia nutne skončiť zmenou právneho poriadku. CHALUPA, Vlastislav: *Communism in a free society*. Chicago 1958, s. 41.

Príchod prezidenta Beneša do Bratislavy v sprievode podpredsedov vlády J. Ursínyho (vľavo) a V. Širokého (vpravo), 5. máj 1945

nedeklaroval, lebo by mohol proti nemu postaviť značnú časť obyvateľstva a automaticky by zjednotil a zaktivizoval všetky ostatné protitotalitne orientované strany Národného frontu.[394]

Adjektívum „ľudová" pridávané k charakteristike povojnovej demokracie malo vyjadrovať snahu vtedajších politických špičiek o väčšiu priamu účasť širších vrstiev obyvateľstva na riadení spoločnosti, najmä čo sa týkalo územnej správy. Táto snaha vyvierala z celkového vývoja smerujúceho k obmedzeniu byrokracie, väčšej decentralizácii a samospráve, ale vyjadrovala tiež prispôsobovanie sa povojnovému vzrastu ľavicových tendencií v spoločnosti a politickému vplyvu komunistov.

Krátko po oslobodení východných častí Slovenska sa začali na tomto území vytvárať nové inštitúcie lokálnej štátnej správy – **národné výbory**. Pre slovenských demokratov boli národné výbory či národné rady prirodzeným výsledkom revolučného demokratizmu.[395] Na rozdiel od českých ne-

394 Na margo oportunistického prispôsobovania sa, vierolomnosti a latentnej snahy komunistov o komunizáciu spoločnosti sa vyjadril obežník Oblastného výboru KSS v Poprade na jar 1945 jasne: „...táto politika [Národného frontu] je v danej etape najvýhodnejšia." Obidvom politickým stranám bola ponechaná „voľnosť hlásania a propagovania svojich ideálov i keď vybočujú z pásma spoločného programu. To napríklad znamená, že my komunisti neprestane vyznávať a hlásať myšlienku socializmu (hlavne propagáciou Sovietskeho zväzu), ale v danej etape nepresadzujeme socialistické opatrenia." VARTÍKOVÁ, Marta: *Od Košíc po Február*. Bratislava 1968, s. 25.

395 *Ľudová demokracia*. In: Čas, r. 1946, č. 5 (6. 1. 1946), s. 1.

komunistických strán nevnímali národné výbory iba ako snahu komunistov o presadenie svojho revolučného vplyvu v miestnom meradle na úkor starého (síce byrokratického, ale inak osvedčeného) systému notariátov ako základu štátnej správy. Národné výbory na Slovensku úspešne existovali ako miestne politické inštitúcie zjednoteného odboja pred Povstaním a hlavne počas neho. Tým, že bez väčších problémov dokázali zabezpečiť v Povstaní úlohy naň kladené, zabezpečili si dôveru DS. Boli politicky vhodnou náhradou za ľudácky správny aparát. Demokrati v ilegalite aj v Povstaní v nich mali značné zastúpenie, čo im dávalo nádej na dostatočný vplyv na výkon povojnovej štátnej správy a samosprávy aj po vojne. Po oslobodení sa však situácia v národných výboroch veľmi zmenila...

V prvých týždňoch po oslobodení, kedy bola moc SNR fakticky aj teritoriálne obmedzená, sa národné výbory stali prvými inštitúciami, v ktorých začal prebiehať boj medzi demokratmi a komunistami o vplyv na Slovensku. KSS mala pri obsadzovaní národných výborov svojimi straníkmi nepomerne ľahšiu pozíciu. Nebola novou stranou ako DS (ktorá ešte nemala v mnohých obciach ani vybudované svoje miestne štruktúry) a bola jedinou dobre organizovanou politickou silou na tomto území. Okrem toho získavaniu hegemónie v národných výboroch pomáhala komunistom aj prítomnosť Červenej armády,[396] ktorá buď priamo zakazovala organizovanie politických strán vo frontovom pásme (čo sa prirodzene neuplatňovalo voči KSS), alebo hatila organizovanie a činnosť DS. Stávalo sa dokonca, že orgány NKVD, ktoré sem prišli s Červenou armádou, odvážali niektorých organizátorov miestnych organizácií DS na nútené práce do ZSSR, s poukazom na ich údajnú kolaboráciu s Nemcami.[397] V iných prípadoch velitelia Červenej armády zasahovali do personálneho zloženia národných výborov a vynucovali si odchod nepohodlných nekomunistov z nich, opäť na základe ich obviňovania z kolaborácie s ľudáckym režimom.[398] Taktiež aklamačná forma volieb národných výborov v prvých me-

396 Na mocenské pôsobenie Červenej armády v prospech komunistov si napr. popredný člen povojnového národného výboru v Žiline V. Ryšavý spomína: „Po oslobodení Žiliny nastolený sovietsky veliteľ mesta dal obsadiť všetky strategické body v meste a priemyselné podniky, čím poskytol komunistom ochranu a silu pri riešení mocenských pozícií. ... Tento veliteľ mesta nám chcel predpísať i zloženie MNV a ONV, pričom mali mať komunisti 2/3 poslancov. ... Do veľkých podnikov boli postavené ruské stráže, takže vedenia podnikových odborových rád a komunistov prebrali správu týchto podnikov.“ RYŠAVÝ, V.: *Žilina a SNP,* s. 115-116.

397 ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické stranyna Slovensku v rokoch 1944-1948*, s. 44-45.

398 7. apríla 1945 sa konalo na nariadenie veliteľa jednotky Červenej armády, spravujúcej po prechode frontu Modrý Kameň, mimoriadne zasadnutie ONV v Modrom Kameni. Na tomto zasadnutí požadoval veliteľ Červenej armády okamžité odvolanie Š. Rysula a J. Albrechta z národného výboru, pre ich niekdajšie členstvo v HG. V opačnom prípade hrozil menovaným ich zaistením, načo sa títo dobrovoľne vzdali členstva v ONV. Obmekčiť rezolútnosť požiadavky sovietskeho veliteľa sa nepodarilo napriek tomu, že ďalší členovia výboru sa mu

siacoch po oslobodení - v dôsledku málo skonsolidovaných pomerov, značného povojnového radikalizmu a revolučnosti obyvateľstva, ale tiež vyššej aktivity miestnych predstaviteľov KSS - znamenala výhodnejšiu pozíciu pre komunistov.[399] Získaniu komunistickej hegemónie v národných výboroch napomáhal aj fakt, že v prvých mesiacoch bolo množstvo národných výborov iniciovaných a formovaných osvetovými pracovníkmi 1. československého zboru v ZSSR,[400] medzi ktorými mala komunistická strana silné pozície. Neskôr v jarných mesiacoch to bola tiež skutočnosť, že zakladaním národných výborov bolo poverené i Povereníctvo vnútra riadené Gustávom Husákom, ktoré k tomuto zmocňovalo svojich zamestnancov, najmä skúsených a agilných komunistických reprezentantov.[401] Tak sa stalo, že väčšina národných výborov na Slovensku bola pod vplyvom KSS,[402] ktorá využívala na získanie prevahy v nich aj nedemokratické spôsoby ovplyvňovania a vyhodnotenia volieb.[403] DS získavala výraznejšie pozície iba v regiónoch, kde mohla ponúknuť do národných výborov jednoznačne výraznejšie osobnosti ako KSS, resp. aktivita okresných organizácií KSS bola veľmi slabá.[404] Na druhej strane treba tiež povedať, že nedemokratickým spôsobom zakladania národných výborov

snažili vysvetliť previazanosť členstva v HG a existenčného zabezpečenia niektorých profesií za bývalého režimu, menovite učiteľstva. ŠA Banská Bystrica, pobočka Veľký Krtíš, f. ONV Modrý Kameň, Zápisnice zo zasadnutia ONV, r. 1945.

399 SNA, f. ÚV KSS – Generálny tajomník (GT), k. 2122. *Inšpekčná správa v oblasti Poprad z 10.4.1945*.

400 JABLONICKÝ, J.: *Slovensko na prelome*, s. 196.

401 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra – prezídium (PV-prez.), k. 1, spis č. 53/1945 a č. 524/1945.

402 Tak napríklad v polovici apríla 1945 v 16 okresoch východného Slovenska mala v siedmich ONV prevahu KSS, v štyroch DS či nekomunisti a v piatich bola parita, resp. približne rovnaké zastúpenie oboch strán. Ešte väčší vplyv mala pritom KSS na postoch predsedov ONV spomínaných okresov, kde mala KSS až 12 zástupcov. Podobná situácia v národných výboroch v prospech KSS bola aj v ostatných oblastiach Slovenska. JABLONICKÝ, J.: *Slovensko na prelome*, s. 198-221.

403 Flagrantným príkladom môžu byť napr. voľby do Okresného (12. 4. 1945) a Miestneho (25. 6. 1945) národného výboru v Banskej Bystrici. Pri voľbe do ONV sa zo strany DS argumentovalo najmä machináciami v početnosti zastúpenia kandidátov národných výborov okresu. Pri voľbe do MNV sa už vravelo o otvorenej podpore komunistickej kandidátke zo strany organizátorov volieb (v réžii predstaviteľov KSS v dovtedajšej mestskej správe), o čítaní predstaviteľov DS na kandidátke KSS bez ich súhlasu (čo vo voličoch spôsobilo domnienku, že ide o jednotnú kandidátku). Taktiež sa protestovalo proti neodôvodnenému zatknutiu lídra DS v Banskej Bystrici P. Švihru priamo vo volebnej miestnosti či proti kontrole volebného rozhodnutia voličov príslušníkmi KSS. Po voľbách (na základe toho, že komunisti vyhrali v pomere 3:2) presadzovala KSS, aby bol národný výbor zložený nie pomerne podľa výsledku volieb, ale iba z jej kandidátov, keďže jej kandidátka získala väčšinu hlasov. ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, f. ONV Banská Bystrica 1945-1990, k. 1, spis č. 182/1945 prez.; tamtiež, k. 5, spis č. 709/1945 prez.; A MSNP Banská Bystrica, f. VI., k. 3, prír. č. 20/67.

404 SNA Bratislava, f. ÚV KSS - GT, k. 2122. *Inšpekčná správa v oblasti Poprad z 10. 4. 1945*.

sa nevyhli ani reprezentanti DS (napr. Vavro Šrobár).[405] V niekoľkých prípadoch (aj ako odplatu za „jednofarebné" ustanovovanie komunistických národných výborov) presadili založenie národných výborov iba z reprezentantov DS, resp. nekomunistov, a nepripustili komunistických kandidátov.[406] Taktiež sa v niektorých prípadoch stávalo, že sa miestni reprezentanti KSS uspokojili s paritou v národných výboroch aj vtedy, keď ich pozície boli medzi miestnym obyvateľstvom oveľa silnejšie ako pozície demokratov a mohli si nárokovať väčšinové zastúpenie.[407]

Dôverou demokratov v správny systém ľudovej demokracie otriasla tiež otázka personálneho obsadenia národných výborov a problém ich politického zneužívania. V prvej ČSR boli činiteľmi správneho systému prevažne predstavitelia inteligencie, reprezentujúcej veľakrát miestnu spoločenskú elitu. Ale po vojne sa vďaka revolučným spôsobom vytvárania národných výborov dostávajú do správneho aparátu ľudia pochybných morálnych a spoločenských kvalít[408] a slabých demokratických návykov, ktorí tieto nedostatky často zakrývali svojím politickým radikalizmom. Preto sa už krátko po oslobodení celého Slovenska a najmä s blížiacimi sa voľbami od začiatku roka 1946, objavovali v tlači DS početné články poukazujúce na tieto „morálne" kvality niektorých ich komunistických konkurentov v národných výboroch.[409] Okrem odsúdenia „nemorálnych indivíduí" kritika demokratov smerovala aj k Povereníctvu vnútra ovládaného komunistami, ktoré obviňovali z krytia nedostatkov v konaní svojich straníkov v národných výboroch.[410]

Názory KSS a DS sa tiež diametrálne rozchádzali aj v názoroch na byrokratizmus, či naopak laicizovanie štátnej správy. Komunisti nevedeli nájsť na práci a konaní úradníkov štátnej správy predchádzajúcich režimov nijakých pozitívnych skutočností. Naopak demokrati, napriek nespochybňovaniu potreby

405 ČÁRSKY, Viktor: *Nahliadnutie dejinám pod sukňu*. Praha 2003, s. 52.

406 ŠUTAJ, Štefan: *Začiatky činnosti Demokratickej strany na oslobodenom území v období do jej prvého zjazdu*. In: Človek a spoločnosť (internetový časopis), r. 1998, č. 1. (http://www.saske.sk/cas/archiv/1-98/index.html)

407 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – GT, k. 2119. *Organizačná správa okresného sekretariátu KSS v Bardejove a v Dobšinej*.

408 Pre ilustráciu možno uviesť aj extrémnejší prípad predsedu MNV z Rakova. Keď ho v auguste 1945 stanica Národnej bezpečnosti v Príbovciach na základe sťažností prešetrovala, zistila, že „bol 9 krát súdne trestaný, z toho 7 krát pre zločiny a prečiny krádeží." ŠA Bytča, pobočka Martin, f. ONV Martin, spis. č. 1255/45 prez.

409 „Prv by sa bol hanbil slušný človek sadnúť si za jeden stôl s notorickým lumpom, zlodejom, kmínom, národným zradcom. ...Stáva sa dokonca, že občan s prísnejšími názormi stáva ... je považovaný za reakcionára, ak sa príliš exponuje proti niektorým ľuďom, ktorí vedia šikovne zakryť svoje osobné záujmy, hriechy a zrejmé šplhavstvo, svoju bezcharakternosť pekne-rúče politickým radikalizmom, nacionalistickou alebo socialistickou frázovitosťou. Politické mimikry zakrývajú mnohé špatnosti." *Ľudová demokracia.* In. Čas, r. 1946, č. 5 (6. 1. 1946), s. 1.

410 *Kampaň proti demokratom*. In: Tamtiež, č. 15 (18. 1. 1946), s. 1.

laicizovania štátnej správy, kládli dôraz aj na potrebu dostatočného množstva, kvality a uznania[411] nevolených úradníkov a odborníkov v štátnej správe, čím by sa zlepšili byrokratické výkony národných výborov. V tom videla DS ideál sklbenia úradníckeho s ľudovým princípom.[412]

Veľmi ostrej kritike bolo zo strany demokratov podrobené tiež stranícke zloženie národných výborov. Zdôrazňovala sa najmä nutnosť ich reorganizácie na základe slobodných demokratických volieb.[413] DS sa ale napriek neustálej kritike nedemokratického zloženia národných výborov dlho nedarilo presadiť ich väčšiu reorganizáciu. K zmene došlo až na jeseň 1945, kedy sa konala obnova národných výborov na základe delegačných volieb (paritné delegovanie za strany). Toto sa však všade nedodržovalo, lebo komunisti sa snažili udržať si výhodnejšie pozície, ktoré dovtedy mali.[414] Samotní demokrati mali tiež problém s disciplinovanosťou niektorých svojich „papierových" reprezentantov v Národných výboroch. Šlo o členov, ktorí vystupovali pôvodne ako nestraníci a neskôr vstúpili do DS iba preto, aby nestratili svoje členstvo vo výbore. Pri hlasovaniach však niekedy spolupracovali s komunistami, pričom (s podporou KSS) odmietali snahu DS nahradiť ich lojálnymi zástupcami strany. K najväčšej zmene v zložení národných výborov došlo až po voľbách v máji 1946, v ktorých jasne zvíťazila DS. Národné výbory sa vtedy obnovovali podľa lokálnych výsledkov týchto volieb. K ich obnove však nedošlo hneď, lebo komunisti sa snažili zabrániť demokratom ovládnuť národné výbory poukazovaním na infiltráciu DS ľudáckymi, gardistickými a reakčnými živlami. Napriek ich snahe došlo do troch mesiacov od volieb pri okresných a do štyroch mesiacov pri miestnych národných výboroch k ich reorganizácii podľa výsledkov miestnych volieb.[415]

411 *Slovenské úradníctvo verné ČSR.* In: Tamtiež, č. 59 (12. 3. 1946), s. 1.

412 *Ako zlepšiť verejnú správu i úradovanie*. In: Tamtiež, r. 1947, č. 46 (25. 2. 1947), s. 1.

413 ŠTEFÁNEK, Anton: *O čo nám ide.* In: Tamtiež, r. 1946, č. 38 (14. 2. 1946), s. 1.

414 Do jesene 1945 bolo vo vzorke 561 obcí z 7856 členov miestnych národných výborov 3355 príslušníkov KSS a 3003 v DS. V 34 skúmaných okresoch bolo 24 predsedov ONV v KSS. Taktiež v zložení týchto okresných národných výborov mala KSS väčšinu. BERTELMANN, Karel: *Vývoj národních výborů do ústavy 9. mája (1945-1948)*. Praha 1965, s. 237.

ŠA Banská Bystrica, pobočka Kremnica, f. ONV Kremnica 1946-1959, k. 1. *Zápisnica pléna Okresného národného výboru z 23. 3. 1946*.

415 ŽATKULIAK, Jozef: *Národné výbory na Slovensku od mája 1946 do februára 1948*. In: Slovenská archivistika, r. 1986, č. 1, s. 31.

Zoznam predsedov, resp. prvých podpredsedov ONV za DS po voľbách 1946

okres	predseda
Banská Bystrica	Tichý Alojz
Banská Štiavnica	Šulc František
Bánovce n. Bebr.	Švaňa Štefan
Bardejov	Bogdanov Alexej
Bratislava - mesto	Kyselý Jozef
Bratoslava – vidiek	Hrnčírik Adam
Brezno n. Hronom	Polóny Ján, *I. podpr.*
Čadca	Oravec František
Dolný Kubín	Lettrich Pavel
Galanta	Boška G. Martin
Gelnica	Valašek Ján
Giraltovce	Katuščák Arpád
Hlohovec	Konečný Štefan
Humenné	Mikita Andrej
Ilava	Rohel Anton
Kežmarok	Kudzbel Ladislav
Kys. Nové Mesto	Brezovský Dominik
Kremnica	Šteffek Michal
Košice - mesto	Brezenský Tichomír
Košice - vidiek	Bednárik Andrej
Krupina	Chudý Martin
Levice	Šimko Rudolf
Levoča	Grečko Pavel
Lipt. Sv. Mikuláš	Janoška Miloš
Lučenec	Ševko Andrej
Malacky	Gerdenich Karol
Medzilaborce	Kerlík Ivan
Michalovce	Fiečan Eduard
Modra	Pavlík Juraj
Myjava	Križko Ján
Námestovo	Sokol Koloman
Nitra	Kuna Jozef
Nová Baňa	Jamriška Ondrej
Nové Zámky	Kelemen Jozef
okres	predseda
Nové Mesto n. V.	Macúch Ján
Piešťany	Chrenko Michal
Prešov	Stanovský Jozef
Púchov n. Váhom	Škodáček Peter
Považská Bystrica	Pakan Jozef

okres	predseda
Poprad	Bendík Ján
Revúca	Mačuha Rudolf
Rimavská Sobota	Balog Ľudevít
Rožňava	Ďurman Štefan, *I. podpr.*
Ružomberok	Kiššík Karol
Sabinov	Žilka Jozef
Senica	Baláž Izidor
Skalica	Ivánek Pavol
Sobrance	Slaninka Andrej
Svidník	Majdák Zoltán
Stropkov	Hlavaj Jozef
Snina	Czuprák Jozef
Stará Ľubovňa	Horváth Ján
Spišská Nová Ves	Šenkoc Jozef
Šala n. Váhom	Štepánik Izidor
Trenčín	Kedro Rudolf
Turč. Sv. Martin	Jesenský Ján
Topoľčany	Podmanický Jozef
Trstená	Török Vojtech
Trnava	Hlavatý Ján
Veľká Bytča	Rehák Bohuš
Veľké Kapušany	Urban Július
Vráble	Kováč Vincent
Zlaté Moravce	Laurinec Imrich
Zvolen	Paulíny Štefan
Žilina	Androvič Ferdinand

SNA Bratislava, f. DS, k. 6

HOSPODÁRSKE OTÁZKY V POLITIKE DEMOKRATICKEJ STRANY

Roľnícka politika

Najvýraznejším procesom v povojnovej roľníckej politike bola **pozemková reforma**, čiže štátom presadená zmena vlastníkov pôdy postihujúca širšie masy obyvateľstva. Pozemková reforma nebola iba záležitosťou povojnového režimu. Snažil sa o ňu s málo výraznými úspechmi tak režim prvej ČSR, ako aj prvá Slovenská republika. Pozemková reforma - v typicky agrárnej krajine akou bolo Slovensko - mala vždy okrem svojho ekonomického či sociálneho rozmeru aj stránku politickú. Cieľom každej takejto reformy bolo prerozdelením veľkostatkárskej pôdy, resp. pôdy politických odporcov režimu získať podporu širokých ľudových vrstiev pre svoje politické snahy. To platilo aj pre povojnovú reformu, ale konkrétny prístup komunistov a demokratov k nej bol opäť diametrálne odlišný. Nekomunisti sa snažili cez pozemkovú reformu oslabiť ekonomickú základňu odporcov existencie Československej republiky. Preto mala pozemková reforma zbaviť pôdy Maďarov, Nemcov a tých Čechov a Slovákov, ktorí sa podieľali na spravovaní územia Československa počas vojny, čiže boli v protiklade s politickou líniou odboja. U komunistov taktiež rezonoval tento motív, ale nebol ich hlavným a už vôbec nie jediným cieľom, ktorý pozemkovou reformou sledovali. Nacionálne či odbojovo pojaté riešenie pozemkovej reformy chápali iba ako prvú etapu k všeobecnej pozemkovej reforme, ktorou by zúžili ekonomickú silu všetkých vlastníkov pôdy nad 50 ha. Prerozdelením skonfiškovanej pôdy by získali politický kredit u deputátnikov a malých vlastníkov pôdy, ktorí tvorili potencionálny voličský elektorát KSS medzi poľnohospodárskym obyvateľstvom.

Od prvých mesiacov na oslobodenom Slovensku sa prevádzala pozemková reforma, ktorá sa riadila nariadením SNR č. 4/1945 „*o konfiškovaní a urýchlenom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa*“. Pôdohospodársky majetok spomínaných skupín obyvateľstva presahujúci výmeru 50 ha sa konfiškoval okamžite a bez náhrady. Tým Maďarom, ktorí prišli na Slovensko až po zabratí jeho južných oblastí, bola odobratá všetka pôdu. Z konfiškácie

sa vyčleňovala pôda aktívnych účastníkov odboja bez rozdielu národnosti. Pôda sa prideľovala deputátnikom a poľnohospodárskym robotníkom vo výmere do 8 ha ornej alebo 12 ha poľnohospodárskej pôdy, resp. sa doplňovalo pozemkové vlastníctvo maloroľníkov do spomenutých výmer. Výnimku tvorili iba mnohočlenné roľnícke rodiny, ktorým sa mohlo doplniť pozemkové vlastníctvo až do výmery 10 ha ornej, resp. 13 ha poľnohospodárskej pôdy. Lokálnym prevádzaním pozemkovej reformy boli poverené *roľnícke komisie*, ktoré boli zložené zo záujemcov o pôdu. Ich úlohou bolo predkladať konfiškačné a prídelové plány Povereníctvu pôdohospodárstva a pozemkovej reformy a Povereníctvu vnútra, ktoré kontrolovali ich opodstatnenosť a predkladali ich následne na konečné schválenie Predsedníctvu SNR. V roľníckych komisiách mali - vzhľadom k ich zloženiu (deputátnici a malí roľníci) a vďaka svojej aktivite - väčší vplyv prívrženci KSS, ktorí cez ne realizovali komunistickú politiku „revolučného“ zaberania a rozdeľovania pôdy. Preto sa demokrati snažili aj v zložení roľníckych komisií (podobne ako v národných výboroch) dosiahnuť ich revíziu a posilniť svoje pozície dožadovaním sa princípu politickej parity. V tomto smere vydalo demokratmi ovládané Povereníctvo pôdohospodárstva už v júni 1945 obežník upozorňujúci roľnícke komisie na dodržiavanie tohto všeobecného pravidla,[416] na ktorom sa demokrati a komunisti dohodli ešte v Povstaní a malo sa v povojnovej spoločnosti zachovať až do prvých volieb. Okrem toho, miestne organizácie DS boli vedením strany nabádané, aby urobili podrobné „prelustrovanie“ členov roľníckych komisií (najmä po stránke politickej a „mravnej) a informovali o konkrétnych prípadoch straníckeho či príliš subjektívneho postupu komisií.[417]

Pozemková reforma bola od začiatkov sprevádzaná spormi medzi DS a KSS ohľadom jej realizácie, čo vyplývalo z odlišných cieľov, s ktorými demokrati a komunisti k nej pristupovali. KSS sa snažila čo najskôr (revolučnou cestou i bez právneho podkladu)[418] zabrať čo najviac pôdy, aby si mohla politicky nakloniť čo najviac „obdarených“ roľníkov. Naproti tomu DS a ňou ovládané Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy vedené Martinom Kvetkom sa snažili pozemkovú reformu realizovať iba na právnom podklade a cez doplnenie pôdneho vlastníctva malých a stredných

416 SNA Bratislava, f. DS, k. 1. *Obežník Ústredného sekretariátu DS z 17. 9. 1945*.

417 SNA Bratislava, f. DS, k. 1

418 Na margo takýchto praktík uvádzal poverenik Kvetko v pléne SNR prípad komunistického poslanca M. Čulena, ktorý mal v piešťanskom ONV nabádať k okamžitému a bezpodmienečnému rozparcelovaniu pôdneho vlastníctva presahujúceho 17 ha (najmä tam, kde nebolo veľkostatkárov). Podobne mal aj komunistický funkcionár Vereš v Malých Hindiciach presviedčať miestnych komunistov, aby hneď rozparcelovali a nečakali na úradný výkon. *Stenografický zápis 4. schôdze pléna Slovenskej národnej rady z 5. 6. 1945*. Bratislava 1945, s. 21-23.

roľníkov vybudovať na Slovensku silné roľnícke hospodárstva.[419] DS sa tiež bránila rozdrobeniu a hospodárskemu znehodnoteniu tých statkov podliehajúcich konfiškácii, ktoré dovtedy slúžili výskumníctvu, plemenitbe, školským potrebám či verejnému zásobovaniu, a navrhovali ich zoštátnenie, resp. združstevnenie. Demokrati nesúhlasili ani s rozdeľovaním pôdy tým zamestnancom konfiškovaných statkov, ktorí nebudú mať záujem pracovať na pôde (kováči a podobní remeselníci), lebo roľníctvo nebude ich zárobkovou činnosťou. Kritizovali tiež komunistické rozdeľovanie pôdy po minimálnych výmerách len preto, aby sa uspokojilo čo najviac záujemcov, lebo vedeli, že takéto výmery ich neuživia. Preto DS presadzovala, aby sa pozemkovou reformou nevytvárali jedno či dvojhektárové hospodárstva, ale aby sa veľkosť prídelov približovala skôr k hornej hranici zákonom povoleného výmeru (t.j. 8-10 ha ornej pôdy).[420]

Stabilizácia pomerov v lete 1945 si vyžiadala, aby bola pozemková reforma postavená na pevnejší právny základ. Preto poverenik Kvetko podal návrh novely nariadenia SNR č. 4/1945. Riešila nedostatok pôdy na severnom Slovensku vnútornou kolonizáciou južného Slovenska, pričom kolonisti mali dostať až 20 ha pôdy. Repatrianti prichádzajúci po vojne z okolitých krajín na Slovensko (myslelo sa najmä na Slovákov prichádzajúcich z úrodného Maďarska) mohli získať dokonca až 50 ha pôdy. Okrem toho bol prídel pre mnohočlenné rodiny zvýšený z 13 na 15 ha.[421] Napriek tomuto čiastočnému úspechu DS so zvýšením niektorých výmer prideľovaných v rámci pozemkovej reformy, po celý čas jej realizácie narážali na seba obe koncepcie a rôzne poňatia cieľa reformy. KSS stále aktívne podporovala svojvoľné zaberanie statkov čakateľmi na prídel pôdy, ktorí sa nechali k tomu veľmi ľahko vyprovokovať. Naproti tomu DS, prípadne Povereníctvo pôdohospodárstva neváhalo použiť proti svojvoľným konfiškáciám aj Zbor národnej bezpečnosti,[422] ktorý svojvoľné konfiškáty vracal do rúk pôvodných majiteľov. Komunisti vidiac, že povereníctvo spravované demokratom Kvetkom bude veľkou prekážkou v ich politike získavania podpory vidieckeho proletariátu cez pozemkovú reformu, spustili na verejnosti veľkú kampaň proti údajnému brzdeniu pozemkovej reformy povereníctvom. Následne sa snažili úplne vymaniť reformu

419 M. Kvetko na to spomína, že v DS chceli rozdeliť skonfiškovanú pôdu natrvalo medzi malých roľníkov a vytvoriť z nich zdravé jadro ekonomiky štátu, ako to bolo v Dánsku, Fínsku, či Holandsku, uvoľniť cez postupnú industrializáciu tlak na pôdu, odsunúť ľudí z preplnenej dediny do priemyslu a obchodu, a z tých čo ostanú na pôde, vytvoriť nie strádajúcich malých, ale stredných roľníkov, tvoriacich pilier každej demokracie. KVETKO, M.: *Na prelome dvoch epoch*, s. 133.

420 POPAĎÁK, Pavol: *Správne riešenie problému pozemkovej reformy*. In: Demokratická strana a problémy dneška. Bratislava 1945, s. 24-27.

421 RYCHLÍK, Jan: *Pozemková reforma na Slovensku 1945-1950*. In: Historický časopis. r. 1993, č. 4, s. 398.

422 CAMBEL, Samuel: *Slovenská agrárna otázka 1944-1948*. Bratislava 1972, s. 295.

z vplyvu povereníctva presadzovaním novelizácie zákona tak, aby sa konečné rozhodovanie o konfiškácii a pridelení konfiškátov prenieslo na okresné národné výbory.[423] Proti komunistickej kampani o brzdení pozemkovej reformy sa povereníctvo, resp. poverenik Kvetko bránil vydaním niekoľkých publikácií o pozemkovej reforme a o riešení roľníckej otázky ako takej. V nich sa zdôrazňovalo, že mnohé konfiškačné návrhy roľníckych komisií vracalo povereníctvo na prepracovanie kvôli ich obsahovým i formálnym nedostatkom. Poukazovalo sa najmä na nepodložené označovanie väčších vlastníkov pôdy za Maďarov, Nemcov či kolaborantov len preto, aby došlo k prerozdeleniu ich pôdy. Upozorňovalo sa tiež na to, že reforma sa vlečie nielen kvôli „formálnym" obštrukciám Povereníctva pôdohospodárstva, ale práve kvôli zdĺhavosti vecného prekontrolovania konfiškačných návrhov na komunistami vedenom Povereníctve vnútra (zisťovalo predovšetkým národnú a štátnu spoľahlivosť vlastníkov pôdy navrhovanej ku konfiškácii).[424] Okrem toho, reformu zdržoval tiež nedostatok odborníkov na jej rýchlejšiu realizáciu, ako aj problémy s plánovaným odsunom Maďarov zo Slovenska (a tým s nedostatkom pôdy), s ktorými sa pri počiatočných úvahách o reforme vôbec nepočítalo.

V máji 1946 došlo k ďalšej novelizácii nariadenia SNR o konfiškovaní poľnohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov a kolaborantov.[425] Jednou z hlavných zmien bola možnosť opätovného preskúmania niektorých kontroverzných rozhodnutí okresných konfiškačných komisií. Toto skúmanie vykonávala na podnet Predsedníctva Zboru povereníkov špeciálna komisia Národného frontu, zostavená zo zástupcov všetkých strán (na jar 1946 vznikla Strana práce a Strana slobody). Väčšina sporných prípadov sa prerokovávala vecne, bez prílišných straníckych emócií. Iba v zopár prípadoch dochádzalo k výraznejším rozporom, zväčša medzi komunistami na jednej a nekomunistami na čele s DS na strane druhej. Vo väčšine sporných prípadov boli komunisti prehlasovaní a podarilo sa presadiť neprávoplatnosť „revolučných" konfiškácií.[426]

423 Táto línia KSS bola prijatá na zasadnutí Ústredného výboru KSS v marci 1946. VARTÍKOVÁ, Marta (ed.): *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944-1948*. Bratislava, 1971, s. 343.

Následne bola táto požiadavka hodne presadzovaná aj verejne. Pozri napríklad: *Urýchliť pozemkovú reformu!* In: Pravda, r. 1947, č. 92 (Veľká noc 1946), s. 2.

424 Od júla 1945 do októbra 1945 prerokovala konfiškačná komisia Povereníctva pôdohospodárstva a Povereníctva vnútra 2077 konfiškačných návrhov. 1617 návrhov bolo predložených Predsedníctvu SNR na konečné rozhodnutie, národným výborom bolo vrátených 161 prípadov (chýbali základné údaje vlastníka ...) a Zbor národnej bezpečnosti mal opätovne prešetriť 269 prípadov. KVETKO, Martin: *Kto sabotuje Pozemkovú reformu*. Bratislava 1946, s. 3-10.

425 *Zbierka zákonov a nariadení Slovenskej národnej rady*. Ročník 1946. Nariadenie č. 64/1946.

426 SNA Bratislava, f. DS, k. 8.

Jeden z najväčších politických bojov, ktorý DS zviedla v roľníckej problematike voči politike komunistov, sa týkal tzv. **Ďurišových zákonov**. Šlo o súbor 6 poľnohospodárskych zákonov, ktoré minister poľnohospodárstva predložil začiatkom roka 1947. Boli vyjadrením komunistickej snahy o úpravu roľníckej problematiky podľa ich straníckych cieľov. Tieto zákony mali jednak priblížiť československé poľnohospodárstvo k neskoršej kolektivizácii (zcelovanie, transformácia cukrovarov na národné podniky), jednak mali otriasť ekonomickou základňou väčších a stredných roľníkov inklinujúcich k stredo-pravým stranám (všeobecná pozemková reforma nad 50 ha, nižšie platby nemocenského a penzijného pre roľníkov do 20 ha, nižší úrok z úveru pre roľníkov do 20 ha) a zároveň mali zvýšiť vplyv komunistov medzi roľníkmi (budovanie traktorových staníc, prideľovanie konfiškovanej pôdy v rámci všeobecnej pozemkovej reformy).[427]

Proti tejto tzv. novej roľníckej politike ministra Júliusa Ďuriša sa prirodzene rozhodne postavila DS. Jej poverenik pôdohospodárstva Martin Kvetko dokonca proti nej vydal knižku, v ktorej zhrnul všetky výhrady slovenských demokratov voči komunistickej poľnohospodárskej koncepcii. Označil túto politiku za horšiu ako prírodné katastrofy, ktoré v posledných rokoch postihli roľníkov, lebo sa ňou vnieslo mnoho nevhodných prvkov do i tak už zložitej situácie v agrosektore. Princíp reformy opísal ako prehodnocovanie jedných potrieb pred druhými bez nájdenia podstatných vecí, čo prináša rozvrat do poľnovýroby. Rovnako ostro vystúpil proti diferencovaniu roľníkov na malých, stredných a veľkých. Podľa mienky demokratov boli na Slovensku iba malí roľníci, a tých veľkých bolo tak málo, že by sa žiadna polititická strana nemohla o nich opierať, ako to demagogicky tvrdili komunisti o DS. V súvislosti so všeobecnou pozemkovou reformou osudovo predpovedal, že snaha československých komunistov bola rovnaká ako niekdajšia snaha sovietskych, keď krátko po revolúcii rozdelili pôdu roľníkom preto, aby mohla byť neskôr skolektivizovaná. Kritizoval tiež snahu o obmedzenie samosprávy družstiev a ich podriadenie vplyvu štátu.[428]

Vyšší stranícki predstavitelia DS automaticky odsúdili a nesúhlasili s poľnohospodárskymi zákonmi predkladanými ministrom Ďurišom. *Niektoré miestne organizácie* DS či JZSR - v dôsledku šikovnej politiky a atmosféry vyvolanej komunistami – *sa vyslovovali za komunistické rezolúcie* podporujúce ministerské návrhy zákonov. Preto vedenie DS vo svojich interných obežníkoch viackrát upozorňovalo svoje nižšie organizácie a JZSR, aby nepodpisovali

427 VESELÝ, Zdeněk: *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu nejnovějších dějin Československa 1945-1948*. Svazek I. Praha 1986, s. 293-325.

428 KVETKO, Martin: *Demokratická strana s roľníctvom*. In: Za slobodu roľníka. Bratislava 1947, s. 3-19.

komunistami pripravené rezolúcie, lebo poznajú iba výťah vhodne pôsobiacich textov, vybraných pre účely rezolúcie. Ďalej sa vysvetľovalo a reálne predpovedalo, že takéto rezolúcie by neskôr slúžili k nátlaku na parlament, aby schválil celý komplex nových zákonov presadzujúcich komunistickú líniu v poľnohospodárstve. Neskôr dokonca dávali za príklad vhodnej nápravy svojho predošlého súhlasu s Ďurišovými zákonmi postup starostu z Porubskej (okres Humenné), ktorý na nátlak občanov obce odvolal svoj súhlas s rezolúciou za prijatie zákonov.[429] Veľmi pregnantne sa z pohľadu politiky DS k jednotlivým návrhom nových roľníckych zákonov vyjadrovalo najmä pôdohospodárske oddelenie ústredného sekretariátu strany, resp. jej národohospodársky expert Rudolf Fraštacký. V postoji DS k návrhu zákona o zamedzení drobenia poľnohospodárskej pôdy a k návrhu zákona o revízii prvej pozemkovej reformy sa napr. na jednej strane kvitovali snahy riešiť dovtedajšie nevhodné podmienky v oblastiach roľníckej praxe. Na druhej strane sa omnoho viac zdôrazňovala ich nedostatočná prepracovanosť a nové problémy, ktoré by nové zákony priniesli. Súhlasilo sa so zamedzením drobenia pôdy pod určitú výmeru pre tú–ktorú plodinu, čím sa unifikáciou prijala aj na Slovensku stará rakúska úprava platiaca v českých krajinách. Ostro sa však kritizovalo vytváranie povojnového proletariátu z roľníkov, ktorí nededili pôdu a štát im nebol schopný poskytnúť dostatok inej pôdy. Rovnako sa brojilo proti prednostnému právu na kúpu poľnohospodárskeho majetku - napríklad odbojármi, aj keď predtým DS toto prednostné právo účastníkov odboja bezvýhradne podporovala. Demokrati veľmi vystupovali aj proti obmedzeniam toho, koľko pôdy a komu sa smie predať, resp. odmietali nízke výmery pôdy, ktoré bolo možné získať. Nepáčila sa im tiež potreba súhlasu národného výboru s predajom pôdy. Pri zákone o revízii pozemkovej reformy z čias 1. ČSR kritizovali, že sa rozdeľuje dovtedy nerozdelený poľnohospodársky majetok až nad 150 ha a nie už nad 50 ha, čím by sa uspokojilo viac roľníkov vytvárajúcich samostatné poľnohospodárske podniky a nevytvárali by sa komunistami presadzované štátne veľkostatky.[430]

Ďalším veľkým sporom, ktorý mali nekomunistické strany s komunistickou líniou roľníckej politiky v rokoch 1945-1948, bola tzv. **milionárska daň**. Veľké sucho v lete 1947 spôsobilo, že poľnohospodárska výroba na Slovensku sa ocitla vo veľkej kríze, ktorá sa prejavila nedostatkom krmovín a obilia. Roľníctvo potrebovalo okamžitú pomoc, ktorú sa snažili načrtnúť tak KSČ, ako i nekomunistické strany. Komunisti sa snažili problém riešenia kritického stavu v agrosektore využiť tiež k svojim politickým cieľom a posilneniu straníckych pozícií medzi potenciálnymi prívržencami návrhom tzv. milonárskej

429 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.).
430 Tamtiež, k. 3.

Minister zemědelství Július Ďuriš a poverenik pôdohospodárstva Martin Kvetko pri preberaní obcí pri Bratislave do československej správy v auguste 1945

dane.[431] Tá bola značne triedne zameraná a mala ešte viac rozdeliť a radikalizovať spoločnosť. K hlavným bodom milionárskej dane patrilo zavedenie mimoriadnej jednorazovej dávky a mimoriadnej dávky z nadmerného prírastku na majetku. Z takto získaných finančných zdrojov sa mali saturovať škôdy utrpené suchom. Tejto dávke mali byť podrobení tí, ktorých zdaniteľný príjem presahoval 240 000 Kčs za rok, a fyzické osoby, ktorých majetok presahoval 1 000 000 Kčs a dosahovali príjem nad 50 000 Kčs ročne. Naproti tomuto komunistickému „receptu“ predložila DS svoj návrh riešenia krízy. Spočíval v zlacnení životných potrieb poľnohospodárskeho obyvateľstva, v odstránení cenovej disparity medzi priemyselnými cenami a agrocenami, ako aj v uvoľnení viazaných vkladov roľníkov. Okrem toho Ján Ursíny argumentoval vo vláde proti milionárskej dávke i tým, že ak sa má spravodlivo zobrať tým, čo majú prebytok - čiže tzv. milionárom, má sa tak urobiť zvýšením dávky z prepychových tovarov (hlavne z alkoholu).[432]

431 Bližšie pozri: VESELÝ, Z.: *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu nejnovějších dějin Československa 1945-1948*. Sv. II, s. 27.
432 NA Praha, f. 100/24, sv. 145, a.j. 1494.

Keďže demokratická, lidová a národnosocialistická strana komunistický návrh rázne zamietli, spustili komunisti svoju typickú nátlakovú akciu presadenia svojich požiadaviek formou petícií, rezolúcií a manifestácií ich stúpencov. Demokrati sa snažili tomuto objednanému mimoparlamentnému tlaku čeliť vysvetľovaním, apelmi, ale aj zákazmi podpory svojich členov tomuto komunistickému návrhu.[433] Proti komunistickej propagande o potrebe jednorazových „milionárskych" dávok a na presadenie svojho riešenia pomoci roľníkom vedenie DS vydalo tiež propagačný leták. Poukazoval na to, že komunistami predložená „milionárska" dávka vlastne nepomáha postihnutým roľníkom na úkor najbohatších vrstiev, ale v mnohých prípadoch ešte viac ochudobňuje roľníctvo.[434] Napriek odporu vedenia demokratov, lidovcov a národných socialistov sa napokon predsa len podarilo komunistom presadiť v parlamente svoj návrh sanácie škôd spôsobených roľníkom veľkým suchom prostredníctvom „milionárskej dane".

Už v Košickom vládnom programe sa pri zmienkach o povojnovej roľníckej politike avizovalo založenie celoslovenskej či celoštátnej roľníckej záujmovej organizácie, ktorej úlohou malo byť presadzovanie stavovských roľníckych požiadaviek. Preto od prvých mesiacov po oslobodení celého Slovenska dochádzalo k zakladaniu prípravných výborov ***Jednotného zväzu slovenských roľníkov*** (***JZSR***). Ten mal odo dňa svojho riadneho uzákonenia nahradiť dovtedajšiu *Roľnícku komoru* zriadenú v roku 1942.[435] Funkcie oboch týchto inštitúcií mali byť de facto rovnaké - plniť úlohu záujmovej inštitúcie koordinujúcej a realizujúcej vzťahy roľníkov a štátu (napr. v politike výkupu a distribúcie roľníckych produktov a podobne). Vojnová Roľnícka komora bola však klasický produkt ľudáckeho režimu, ktorý bolo najľahšie nahradiť novou inštitúciou (podobne napr. starý správny systém nahradili národné výbory). O celkový charakter JZSR však bolo treba ešte zviesť politický boj. Demokrati sa nestavali a priori proti takejto jednotnej celoslovenskej roľníckej inštitúcii, už aj preto nie, lebo mali v roľníctve omnoho silnejší vplyv ako komunisti. V dôsledku aktivity a radikalizmu KSS však došlo k paralelnému javu ako pri ostatných záujmových organizáciách - k prvotnému ovládnutiu JZSR komunistami. Preto začala DS od leta 1945 presadzovať dočasné ponechanie Roľníckej komory, ktorá bola po povojnovej personálnej očiste pod jej vplyvom. Opätovný súhlasný postoj

433 Napríklad okresné vedenie DS v Žiline vydalo 24. septembra 1947 obežník, v ktorom sa zakazovala členom strany účasť na akýchkoľvek akciách (petície, manifestácie) za zdanenie „milionárov". SNA Bratislava, f. DS, k. 51. *Obežník Okresného sekretariátu DS v Žiline č. 8/47.*

Obežník rovnakého obsahu rozposlalo Oblastné vedenie DS v Žiline cez okresné sekretariáty aj ostatným organizáciám DS v žilinskej oblasti.

434 Tamtiež, k. 11.

435 Tamtiež, k. 1. *Obežník Ústredného sekretariátu DS zo 7. 2. 1946.*

k organizovaniu JZSR zaujali demokrati krátko potom, čo sa prijali predbežné opatrenia k demokratizácii organizácie a realizovala sa vyrovnanejšia stranícka politika na všetkých úrovniach slovenského roľníckeho zväzu.[436] V dôsledku týchto opatrení a vďaka tradícii silnej agrárnickej politiky, resp. vďaka vlastnej iniciatíve,[437] sa podarilo DS postupne Zväz ovládnuť.[438] Organizácie JZSR sa tak stali jedinými významnejšími celospoločenskými organizáciami masívne podporujúcimi politické aktivity a agendu DS. To sa v roku 1947 prejavilo tak ich zhromaždeniami a rezolúciami proti politike komunistického ministra Ďuriša a proti milionárskej dávke, ako aj pri podpore demokratov počas jesennej politickej krízy.

Vďaka neustálym politickým bojom o vplyv a o charakter roľníckeho zväzu sa na vydanie celoštátnej normy upravujúcej organizáciu roľníkov v povojnovom Československu muselo čakať až do júla 1947 (zákon č. 145/1947).[439] Po jej prijatí Ministerstvo poľnohospodárstva menovalo na návrh Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (a po nie ľahkých rokovaniach v slovenskom Národnom fronte) 70-členný <u>prípravný výbor JZSR</u>, z ktorého bolo 29 členov za DS, 19 za KSS, 11 za Stranu slobody a 11 za sociálnych demokratov. Na základe politickej dohody sa mali aj okresné prípravné výbory JZSR vymenovať zhodne s politickým rozvrstvením v ústrednom výbore zväzu. Komunisti však neboli spokojní s ústupkami DS v prijatom pomernom kľúči (podľa výsledku parlamentných volieb si demokrati mohli nárokovať až 2/3 miest výborov), a pri obsadzovaní okresných vedení JZSR presadzovali iba pomer 5:4, resp. 5:3 v prospech DS. Demokrati, vedomí si svojich pozícií medzi roľníkmi, kontrovali požiadavkou okamžitých volieb okresných vedení roľníckych organizácií.[440]

436 Tamtiež, k. 50 (st. sign.).

437 Ústredie DS nielen apelovalo a vyzývalo svojich funkcionárov, aby venovali problematike miestnych a okresných výborov JZSR (najmä ich personálnemu ovládnutiu) maximálnu pozornosť, ale doslovne prikazovalo svojim podriadeným štruktúram, aby nútili roľníkov-členov DS vstupovať do Zväzu. Tamtiež, k. 1. *Obežník Ústredného sekretariátu DS z 27. 9. 1945* a *Obežník Ústredného sekretariátu DS zo 7. 2. 1946.*

Podobne sa ústredie DS snažilo aj o ovládnutie celoslovenskej konferencie JZSR v Piešťanoch 24. až 26. januára 1947. Inštruovalo okresné sekretariáty strany, aby na zjazd cestovalo čo najviac demokratických delegátov, aby na ňom mohli odmietnuť roľnícke zákony predkladané ministerstvom pôdohospodárstva vedeným komunistom J. Ďurišom. Tamtiež, k. 2. *Obežník Ústredného sekretariátu DS, č. 5/1947 pôdohosp.*

438 Svedčia o tom napríklad rezolúcie okresných prípravných výborov JZSR prijímané na roľníckych zhromaždeniach v decembri 1945, ktoré sú väčšinou totožné s roľníckou agendou (požiadavkami) demokratov. Tamtiež, k. 5.

439 *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé.* Ročník 1947, částka 67, s. 705.

440 SNA Bratislava, f. DS, k. 4. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 8/1948.*

Komunisti chcú zničiť stredného roľníka.
Komunisti siahajú už aj na obchodníka a živnostníka.
Kto je u nás milionárom ?

Milionárska dávka smeruje k ožobráčeniu roľníka. Roľník s 10 až 15 kat. jutrami je milionárom!!?

Komunisti vám chcú pomôcť! Úhradu odhlasovaných 4 miliárd Kčs, ktorá má byť rozdelená medzi roľníkov, postihnutých katastrofálnou neúrodou, chcú čerpať z milionárskej dávky.

Roľník, s 10 až 15 kat. jutrami zeme, rodinným domkom, hospodárskymi staviskami a s inventárom, živým a mŕtvym, pri dnešnej cene je milionárom. Majiteľ jednoposchodového rodinného domu je tiež milionárom.

1 kat. jutro ornej pôdy má cenu 40 tisíc Kčs. 15 kat. jutár - 600 tisíc Kčs. Rodinný domček s hospodárskymi staviskami má hodnotu 500 tisíc Kčs. Inventár živý i mŕtvy (kone, kravy, vozy) cca 50 tisíc Kčs. Spolu toto hospodárstvo, aké vlastní náš stredný roľník na každej dedine má cenu podľa dnešných pomerov 1 milión a 150 tisíc Kčs.

Podľa komunistického návrhu, z každého majetku, ktorý má hodnotu jedného milióna Kčs, má byť zaplatená dávka 11%, čo činí pri majetku v hodnote jedného milióna Kčs, 110 tisíc Kčs.

Podľa dôkladne a rafinovane premysleného komunistického návrhu má neúrodou postihnutý roľník ku svojej biede zaplatiť ešte 126 tisíc 500 Kčs.

Odkiaľ má náš roľník zaplatiť túto sumu; keď jeho majetok pri dnešnej neúrode je nerentabilný, a sotva môže uživiť seba a svoju rodinu?

Demokratická strana prišla prvá s návrhom pomôcť roľníkom. Myslí to úprimne a úhradu na pomoc chce čerpať z iných prameňov, nie z roľníkovho vlastného vrecka, čo by bol prvý krok k postupnej likvidácii stredného roľníka.

Milionársku dávku treba vyrúbať nie podľa movitého, v mnohých prípadoch nerentabilného majetku, ale podlá mesačných príjmov, ktoré u národných správcov, znárodnených priemyselných podnikov, riaditeľov, generálnych riaditeľov a správcov národných podnikov vynášajú celé desaťtisíce. Treba žiadať zvýšenie luxusnej dane na luxusné predmety!

Za milionársku dávku, ktorá by viedla k ožobráčeniu vás roľníkov, hlasovali len komunistickí poslanci. Teraz viďte skutočnú pravdu a usúďte čia práca je čestná!!

Ostatné politické strany sa postavili proti komunistom, lebo nechcú kolchozy s poľnohospodárskym robotníctvom, ale slobodného roľníka na slobodnej hrude!

Ani živnostník a obchodník neušiel by komunistickým tendenciám, smerujúcim k sproletarizovaniu ich stavu. Komunistami navrhovaná milionárska dávka, neušetrí ani jedného z Vás. Živnostníkovi a obchodníkovi, ktorý svojou usilovnou a poctivou: prácou zveľadil si svoj vojnou ťažko poškodený majetok, dnes -rafinovanými komunistickými zásahmi mal by byť zaťažený nezmyselnými dávkami.Stredný obchodník a živnostník, ktorého movitý i nemovitý majetok má hodnotu milión Kčs (300.000 j Kčs pred vojnou) musel by z neho odviesť 11% čo pri jednom milióne činí 110.000 Kčs.

Obchodníci a živnostníci, nedajte sa nachytať na komunistické fígle.

Roľníci obchodníci a živnostníci postavte sa jednotne a neohrožene proti tomu, kto siaha na Váš ťažkou prácou nadobudnutý majetok. Chcú pripraviť Vaše deti o to čo vy s láskou ste im celý svoj život pre ich budúcnosť nadobúdali a zveľaďovali.

SNA Bratislava, f. DS, k. 11

Jednotný zväz slovenských roľníkov nebol jedinou roľníckou inštitúciou, o vedenie ktorej sa viedol medzi DS a KSS politický boj. K tým najdôležitejším patril aj ***Zväz dobytkárskych družstiev***, ktorý mal nahradiť v predošlom období existujúci *Slovpol*. V momente, kedy sa začalo s organizovaním okresných štruktúr Zväzu dobytkárskych družstiev, vedenie DS prízvukovalo svojim funkcionárom a členom, aby v čo najväčšom množstve vstupovali do jeho radov, aby ho neovládli komunisti. Prvý novembrový týždeň roku 1946 sa dokonca konali schôdze okresných tajomníkov stranov v jednotlivých oblastiach, kde dostali od ústredia vyslaných referentov informácie o význame zväzu, získaní jeho členstva, dôležitosti jeho ovládnutia demokratmi a pod. Vedenie DS išlo v snahe získať vo zväze dominanciu až tak ďaleko, že prisľúbilo preplatiť vstupné členské všetkých členom strany, ktorí by mali s jeho uhradením finančné problémy (100 Kčs).[441]

Snaha DS ovládať či výrazne ovplyvňovať roľnícke inštitúcie a poľnohospodársku politiku nebola samoúčelná. Neslúžila iba politickým cieľom vedenia strany, rovnako ako sa nezameriavala iba na presadzovanie stavovských záujmov. Záujem o roľnícky stav a zlepšenie jeho postavenia v spoločnosti sa prelínali s politickým záujmom o získanie jednoznačného vplyvu v tejto najpočetnejšej vrstve národa. Vďaka roľníctvu bolo možné vyhrať voľby a viesť povojnové Slovensko podľa svojich predstáv. Preto sa aj pri roľníckej politike DS možno prirodzene stretnúť s prejavmi straníckeho klientelizmu. Šlo o formu politickej praxe, ktorá bola charakteristická najmä pri predošlých politických režimoch. „Kupovanie“ si straníckych prívržencov nevymizlo ani v povojnovom ľudovodemokratickom režime, iba sa zmenili jeho formy. V povojnovom období dominantného štátneho vlastníctva a ovládania celej spoločnosti stranami Národného frontu poskytovali možnosti politického „korumpovania“ najmä štátne a verejné inštitúcie ovládané tou–ktorou politickou stranou. Komunisti v tomto smere využívali Ministerstvo poľnohospodárstva, nimi ovládané konfiškačné komisie či čiastočne aj Osídľovací úrad. Slovenskí demokrati zasa využívali ovládanie Povereníctva pôdohospodárstva, rôznych výkupných družstiev a roľníckych organizácií.[442] Vzhľadom na

441 Tamtiež, k. 2. *Obežník pôdohospodárskeho oddelenia Ústredného sekretariátu DS z 25. 10. 1946*.

442 Úplne neskryte to bolo vyjadrené napríklad v obežníku ústredia strany z 26. júla 1947 venovaného zákonu o revízii prvej pozemkovej reformy. Píše sa v ňom: „... je potrebné aspoň teraz, cez prípravu zloženia roľníckych komisií, aby sa našim členom aspoň teraz dostala pôda“. Tamtiež, k. 3.

Podobne sa aj neskôr, v už spomínanom procese prerozdeľovania zvyškových statkov z prvorepublikovej pozemkovej reformy, vydávali ako všeobecné smernice k realizácii revízie prvej reformy, tak aj interné stranícke pokyny napr. k zakladaniu lesných družstiev pre prídel lesnej pôdy z členov miestnych organizácií DS a pod. Tamtiež, k. 4. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 7/1948 z 19. 1. 1948*.

existenciu viazanej distribúcie niektorých poľnohospodárskych a priemyselných produktov mali značné možnosti „ovplyvňovania“ obyvateľstva najmä u predstaviteľov národných výborov. V miernej forme realizovali slovenskí demokrati zvýhodňovanie svojich prívržencov, napr. prednostným poskytovaním interných informácií nimi ovládaných inštitúcií ohľadom distribúcie a možností získania jarných osív, umelých hnojív, poľnohospodárskeho dobytka a iných roľníckych prostriedkov a potrieb.[443]

K spoločensky vhodnejším formám straníckej propagácie svojej roľníckej politiky či všeobecne DS patrilo organizovanie dožinkových slávností. Ich pompéznym realizovaním bola známa už agrárna strana pred rokom 1938 a DS (ktorej jadro tvorili práve bývalí agrárnici) túto tradíciu úspešne prebrala. Aj keď prvé dožinkové slávnosti po vojne konali ešte spoločne obe strany slovenského Národného frontu, v roku 1946 už vedenie slovenských demokratov pristúpilo k ich organizačnému osamostatneniu, aby mohla robiť výraznejšiu stranícku propagáciu a nemohli ich podporu u roľníctva využívať aj iné strany.[444] Na dožinkových slávnostiach organizovaných DS sa v značnom počte zúčastňovali ako rečníci aj zamestnanci Ústredného sekretariátu strany, resp. jej ministri, povereníci, poslanci a členovia SNR.

Na jeseň 1947 boli podobne ako dožinkové slávnosti, ale s väčším stranícko-politickým dôrazom, organizované ***Roľnícke dni DS***. Okrem sprievodných spoločenských akcií (pripomínajúcich si miesto a postavenie roľníctva v spoločnosti) sa stali bázou, ako vhodným spôsobom a v masovejšom meradle prezentovať vtedajšiu roľnícku politiku strany, či sa vyjadrovať k aktuálnym politickým problémom. Roľnícke dni DS v roku 1947 sa niesli v znamení hesiel „*Za slobodu roľníka*“, „*Za majetkovú a duchovnú slobodu*“, „*Slovenským ľuďom sa chce konfiškovať majetok*“, „*Za slobodné družstevníctvo*“, „*Demokratická strana – ochrana roľníckych slobôd*“ a pod.[445] V roku 1947 sa dokonca v roľníckej politike DS objavili počas Roľníckych dní podobné spôsoby politického boja, ktoré práve proti DS už od oslobodenia 1945 veľmi využívala i zneužívala KSS. Boli nimi rezolúcie, pripravené ústredím strany, ktoré predstavovali súhrn postojov strany k aktuálnym spoločenským a stavovským problémom v jeseni 1947.[446]

443 *Zápisník Demokratickej strany.* r. 1946, č. 2.
444 SNA Bratislava, f. DS, k. 2. *Obežník Ústredného sekretariátu DS zo 14. 8. 1946.*
445 Tamtiež, k. 3.
446 Tamtiež, k. 5.

Predtlač rezolúcie schvaľovanej na Roľníckych dňoch DS v roku 1947

Rezolúcia schválená na roľníckom dni Demokratickej strany

dňa 1947
v .....

Roľníctvo organizované v Demokratickej strana a zhromaždené na roľníckom dni dňa ..... 1947 v ..... z miestnych a okresných organizácií v .... sa jednomyseľne uznieslo po vypočutí referátu pána ..... na tejto rezolúcii :

1. Roľníctvo sleduje s veľkou starostlivosťou, že sa na niektorých miestach pomýšľa sústavne na znepokojovanie slovenskej dediny opatreniami, ktoré znamenajú postupné zásahy do pôdohospodárskeho vlastníctva a sledujú zrejme tendencie, ktoré sú v rozpore so zmýšľaním a svetonázorom slovenského roľníka.

Žiadame preto dôrazne, aby v záujme konsolidácie pomerov a zveľadenia poľnohospodárskeho podnikania sa upustilo od takých osnov zákonov a úprav, ktoré sú neodôvodneným zásahom do súkromného vlastníctva.

2. Zisťujeme, že družstevné podnikanie, na ktorom je vo zvýšenej miere zainteresované roľníctvo, je podľa pripravovaných osnov predmetom vážnych zásahov, ktoré prakticky podkopávajú samostatnosť družstevníctva.

Pripomíname všetkým zodpovedným miestam, že slovenské roľníctvo už vyše sto rokov má rozhodujúci vplyv na rozvoj družstevníctva u nás, malo vždy demokratický charakter, plnilo čestne všetky vytýčené úkoly a prispelo tak v rozhodujúcej miere k hospodárskemu zveľadeniu Slovenska. Niet teda nijakých vecných dôvodov, aby družstevníctvo bolo vystavené zvýšenému tlaku, ktorý by mohol znamenať predovšetkým jeho stranícko-politické zneužitie.

Pripravované osnovy zákonov a reorganizácií družstevníctva Ústrednej rade družstiev, okresných hospodárskych záložniach, peňažných ústrediach a Peňažnej rade neberú vôbec zreteľ na špecifické slovenské. pomery v družstevníctve, nebezpečne rozrušujú terajšiu osvedčenú organizačnú sieť družstevníctva na Slovensku a v mnohom smere pozbavujú družstvá princípu dobrovoľnosti a samosprávy, pokiaľ ide o rozhodovanie o volebných orgánoch.

Považujeme za samozrejmé, aby peňažné družstvá či na dedinách alebo v meste boli oprávnené účastniť sa kapitálove na tých priemyselných podnikoch, ktoré majú vzťah k práci roľníka. Bez účasti peňažného družstevníctva nemožno vybudovať podružstevnený roľnícky priemysel.

3. Vítame prípravu národného poistenia a upozorňujeme osnovateľov, že poistné dávky budú musieť byť únosné pre roľníctvo vzhľadom na jeho terajšiu finančnú situáciu.

4. Zisťujeme, že slovenské roľníctvo bolo tohoročnými živelnými pohromami a katastrofálnou neúrodou vážne postihnuté. Rentabilita poľnohospodárskeho podnikania, o ktorej nebolo možné hovoriť v roku minulom, sa v tomto hospodárskom roku ukázala byť presvedčivo stratovou. Na 4 katastrálnych jutrách pôdy, osiatej obilím, sa vykazuje po tohoročnej žatve schodok 8-10.000 Kčs. Pri terajšej disparite poľnohospodárskych priemyselných výrobkov po stránke cenovej nemožno ponechať naďalej postupné znižovanie životnej úrovne roľníctva.

Žiadame preto, aby vláda na návrh Zboru povereníkov ihneď uvoľnila z mimoriadnych prostriedkov sumu na subvenciu pre kraje najvážnejšie postihnuté živelnými pohromami a neúrodou. Subvencie by sa použili na nákup najdôležitejšieho hospodárskeho inventáru ako aj na najpotrebnejšie priemyselné výrobky.

5. Žiadame, aby uznesením vlády bol povolený všeobecný odklad platenia daní predpísaných roľníctvu v postihnutých krajoch, pokiaľ sa tieto týkajú roku 1947.

6. Žiadame, aby sa pre kraje, ťažko postihnuté neúrodou organizovala akcia pridelenia osiva roľníkom, pri čom by protihodnota bola splatená až po úrode v roku 1948.

7. Žiadame, aby sa urýchlene pristúpilo k odpredaju krmovín pre kraje. ktoré boli postihnuté veľkými suchami. Krmivá nech a prideľujú roľníkom podľa stavu dobytka za režijné ceny.

8. Žiadame, aby znárodnený priemysel dal ihneď k dispozícii výrobky pre roľníctvo a to predovšetkým hospodárske náradie, železný tovar, obuv, textílie.

Táto akcia nech prebieha prostredníctvom Jednotného zväzu slovenských roľníkov.

9. Žiadame, aby Ministerstvo financií po dohode s Povereníctvom financií vydalo vyhlášku, ktorou sa roľníkom, pokiaľ preukážu škody v dôsledku živelných pohrôm a v porovnaní s minulým hospodárskym rokom nižšiu úrodu o 50 %, uvoľňuje z viazaných vkladov jednorázová suma od Kčs 1.000 do Kčs 5.000 podľa rozsahu hospodárstva a stavu škôd poťažme preukázaného zadĺženia.

10. Žiadame, aby Ministerstvo priemyslu vydalo znárodnenému sektoru chemickému príkaz k urýchlenej výrobe umelých hnojív. Hnojivá nech sú dané v prednostnom poradí k dispozícii roľníctvu na Slovensku. Žiadame, aby hnojivá dovezené z cudziny boli vo zvýšenej kvóte pridelené roľníkom na Slovensku v ťažko postihnutých krajoch.

11. Žiadame, aby vzhľadom na neúrodu na Slovensku sa v prednostnom poradí zlikvidovali roľníctvu na Slovensku úhrady za vojnové škody, najmä aj za škody vzniklé za prechodu frontu.

12. Plne schvaľujeme a považujeme za sociálne spravodlivé, aby sa zvýšili mzdy poľnohospodárskeho roľníctva.

Žiadame však, aby sa odvolalo uznesenie vlády, ktorým majú zvýšenie miezd poľnohospodárskeho roľníctva znášať roľníci. Preukázateľný stav v rentabilite poľnohospodárskeho podnikania neumožňuje, aby tieto zvýšené náklady išli na ťarchu roľníctva.

Žiadame preto, aby sa zvýšenie mzdovej položky v poľnohospodárskom podnikaní alimentovalo z intervenčného fondu, zriadeného podľa zákona č. 51/1947.

13. Uvítali sme s radosťou Slovákov presídlených z Maďarska. Je však potrebné, aby sa im poskytla existenčná základňa a to zaknihovaním pozemkov a prideľovaných domov.

Žiadame, aby sa čím skôr uskutočnil odsun Maďarov a takto sa vyriešila bytová otázka presídlencov.

Žiadame, aby sa úvery pre presídlených roľníkov u peňažných ústavou urýchlene likvidovali a nespomaľovala sa výplata úverov byrokratickým postupom.

Žiadame, aby sa pri zadovažovaní krmív pre dobytok dovezený presídlencami vychádzalo presídlencom v ústrety predovšetkým tým, že sa poskytnú rozsiahle dopravné zľavy na dovoz sena z českého pohraničia.

Žiadame doplnenie živého inventáru. Keďže je úplny nedostatok koní, nech strojové stanice prideľujú presídlencom traktory v prednostnom poradí, aby mohli previesť prípravy k jesennej sejbe.

14. Žiadame, aby lekárska a samaritánska služba sa predbežne pre presídlencov vykonávala na ťarchu Ústrednej sociálnej poisťovne, keďže presídlenci nemajú teraz peňažných prostriedkov.

SNA Bratislava, f. DS, k. 5

Znárodnenie a konfiškácie

Najdôležitejšou hospodárskou zmenou v dejinách povojnového Československa bolo nepochybne **znárodnenie priemyslu a peňažníctva**, ktoré sa avizovalo už v exilovej vláde v Londýne. Podobne ako pri pozemkovej reforme sa v ňom spájali záujmy a ciele komunistov či sociálnych demokratov, ale aj zámery predstaviteľov povojnových nemarxistických strán. Znárodnenie malo podľa ich predstáv najmä zbaviť ekonomickej základne skupiny obyvateľstva, ktoré sa aktívne podieľali na zániku Československa alebo sa podieľali na udržiavaní tohto stavu. Šlo teda o vlastníkov podnikov nemeckej a maďarskej národnosti, resp. o predstaviteľov vojnových režimov v českých krajinách a na Slovensku. Okrem tejto nacionálnej línie vedenia slovenských demokratov, lidovcov a národných socialistov pociťovali nutnosť poštátnenia veľkých priemyselných podnikov a bánk v dôsledku predpokladaného spoločenského tlaku na radikálnejšie riešenie sociálnych otázok. Svoj vplyv na presadzovanie znárodnenia mali aj nepriaznivé skúsenosti z neregulovaného hospodárskeho vývoja v 1. ČSR, ktorý spôsoboval veľkú nezamestnanosť, hospodárske ťažkosti a vzrast radikálnych politických hnutí (vrátane komunistov). Na druhej strane cieľov a zámerov pôsobiacich na znárodnenie boli komunisti a sociálni demokrati. V poštátnení podnikov videli základný predpoklad odbúrania vykorisťovania robotníkov buržoáziou, čo tvorilo ich hlavnú politickú agendu. Povojnové strany sa teda viac-menej zhodli na nutnosti hlbších štrukturálnych zmien v ekonomike, rozdiely však boli v náhľadoch na celkový rozsah týchto zmien.

Keďže až do októbra 1945 ešte nepôsobil parlament, všetky rozhodnutia, ktoré by klasicky riešil parlament prijatím zákona (aj v otázke znárodnenia), sa prijímali v podobe ich vyhlásenia tzv. *prezidentskými dekrétmi*. Prostredníctvom nich vlastne prezident Beneš suploval parlament a „uzákoňoval“ vládne návrhy zákonov. Znárodňovacie dekréty začal Edvard Beneš vydávať už v auguste 1945, kedy sa upravilo znárodnenie podnikov zahraničného obchodu a filmového priemyslu. Ich úprava sa zaobišla bez väčších komplikácií. Až ďalšie štyri dekréty, ktoré sa týkali veľkých energetických, banských a priemyselných podnikov, ako aj poštátnenia bánk a poisťovní, vyvolali prvé väčšie politické nezhody medzi stranami Národného frontu. Sociálni demokrati a komunisti videli v prijatí znárodňovacích dekrétov naplnenie jedného zo svojich hlavných politických cieľov, preto na rýchlosť ich prijatia i na hĺbku zmien kládli veľký dôraz. Väčšinu znárodňovacích dekrétov pripravovali úradníci sociálnodemokratických ministrov Bohumila Laušmana a Václava Majera. Najmä v Laušmanovom návrhu bola snaha znárodniť omnoho viac, ako predpokladali nesocialistické strany a čiastočne aj národní socialisti. DS sa hneď od začatku dôrazne postavila proti takto

širšie chápanému znárodneniu a vyhlasovala s ním svoj nesúhlas. Najskôr sa snažili demokrati spomaliť radikálne sa rozbiehajúci znárodňovací „valec“ poukazovaním na to, že o osnove je ešte zavčasu rokovať, keďže SNR ešte nemala možnosť sa k nej vyjadriť.[447] Neskôr Ján Ursíny vo vláde otvorene prehlásil, že návrh značne prekračuje ideu znárodnenia, na ktorej sa dohodli všetky strany Národného frontu v Košiciach. Malo ísť hlavne o to, že osnova znárodňovala všetky podniky určitého odvetvia, pričom Košický vládny program vravel iba o znárodnení podnikov nad určitý počet zamestnancov. Ostro odsúdil aj to, že najskôr predseda vlády Zdeněk Fierlinger verejne ohlásil schválenie znárodnenia do 20. septembra 1945 a potom sa vyvíjal nátlak na DS, aby zákon hneď schválila bez toho, aby ho mohla analyzovať. K veľkým rozporom medzi vládnymi predstaviteľmi DS a Laušmanom (predkladateľom návrhu znárodňovania) došlo i pri stanovovaní počtu zamestnancov podniku, nad ktorý sa malo pristúpiť k jeho zoštátneniu. Ivan Pietor v tomto ohľade presadzoval vo vláde počet 500 zamestnancov namiesto navrhovaných 400.[448]

Počas rokovaní o znárodňovacích dekrétoch sa vytvorili akési tri názorové skupiny. DS a lidovci navrhovali poštátniť iba najväčšie priemyselné podniky niektorých tzv. kľúčových odvetví (baníctvo, energetika, zbrojárstvo, väčšina chemického priemyslu ...). Pri mnohých odvetviach presadzovali ako vhodnejšiu formu združstevnenie namiesto poštátnenia. Národní socialisti (a niekedy aj sociálny demokrat V. Majer) kládli dôraz najmä na medzinárodné komplikácie, ktoré vyplynú z poštátnenia zahraničných firiem. Čiastočne presadzovali i vyššiu hranicu počtu zamestnancov pre znárodnenie podniku resp. uprednostňovali v určitých sektoroch združstevnenie pred poštátnením. Naproti tomu komunisti sa snažili navrhované limity zamestnancov pre znárodnenie znížiť a jednoznačne preferovali poštátnenie pred združstevnením podnikov.[449]

Veľké boje komunistov a DS sa odohrávali aj v otázke možnosti slobodného tvorenia nových súkromných podnikov v odvetviach znárodneného

447 Na margo nekonzultácie otázky znárodnenia so slovenskými národnými orgánmi, resp. s DS, J. Lettrich v parlamente vyhlásil, že DS si vyhradila právo znova znárodnenie prerokovať v Národnom fronte a uskutočniť ich v takom rozsahu a forme, ako si to budú vyžadovať hospodárske záujmy Slovenska. SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 3. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 30. 10. 1945*. Řeč poslance Lettricha.

448 *Znárodnění 1945*. Sv. I., s. 152 a nasledujúce.

449 K. Kaplan o rozdieloch v presadzovaní nesúhlasu s predlohou znárodnenia píše v tom zmysle, že v porovnaní s lidovcami sa slovenskí demokrati vo vláde neprejavovali takou kritikou a prejavmi nesúhlasu s dekrétmi ako lidovci, ale o to vytrvalejšie presadzovali svoje riešenia znárodnenia. O to viac so svojou kritikou prichádzali na verejnosti na Slovensku, kde mali hlavné pozície. DS sa preto vo vláde až tak nestavala na odpor, lebo verila v to, že o znárodnení hlavne potravinárskeho priemyslu, budú rozhodovať slovenské orgány. Tu verili v presadenie aspoň niektorých svojich predstáv. KAPLAN, Karel: *Znárodnení a socializmus*. Praha 1968 s. 50.

priemyslu. Komunisti nechceli pripustiť možnosť vzniku súkromných podnikov v znárodnených sektoroch. Naopak DS striktne chránila slobodu podnikania a bránila sa takejto „sterilizácii“ súkromnej iniciatívy v priemysle.

Z hľadiska straníckej agendy bola pre slovenských demokratov dôležitá najmä otázka formy znárodnenia cukrovarov. Táto otázka sa bytostne dotýkala agrosektora, na ktorý sa vo svojej politike najviac orientovali. V tejto otázke sa vo vláde postavili proti návrhu zákona ministra výživy Václava Majera, ktorý navrhoval, aby cukrovary vlastnil štát s prevažnou účasťou roľníkov a zamestnancov na správe podniku. Naproti tomu Ján Ursíny - ako spolutvorca slovenského družstevníctva - presadzoval vytvorenie takých družstiev, kde by členovia družstva boli aj vlastníkmi cukrovaru.[450]

Aj keď v neskôr prijatých znárodňovacích dekrétoch sa podarilo DS presadiť iba veľmi málo svojich požiadaviek presadzovaných vo vláde, stáva sa napriek tomu otázka znárodnenia kladným momentom vo vývoji strany. Pomohla jej profilovať sa ako dobovo najpravicovejšia strana v Československu, ako najväčší ochranca súkromného a družstevného podnikania voči tlaku poštátneného sektora hospodárstva. Celkovým programom strany v otázke znárodnenia, ktorý DS považovala za najoptimálnejšie riešenie tejto problematiky, boli tézy prezentované Jozefom Lettrichom na verejnom zhromaždení v Modre. Okrem iného prehlásil, že strana bude trvať iba na takom znárodnení, kde bude mať vedľa štátu svoj podiel aj súkromný kapitál.[451] Takéto jednoznačné stanovisko Lettricha prirodzene vyvolávalo i problémy, lebo to, čo bolo možné prehlásiť na Slovensku v prostredí nenaklonenom socialistickej hospodárskej línii, nebolo možné striktne presadzovať v pražskej vláde so socialistickou väčšinou. Preto podpredseda vlády Ursíny nesúhlasil s takýmto radikálnym postojom Lettricha voči štátnemu vlastníctvu. Napokon sa ale predsa len prispôsobil vedúcej politickej línii strany a jej predsedu.[452]

Už krátko po prijatí znárodňovacích dekrétov vyjadrili slovenskí demokrati svoj ucelenejší postoj k znárodneniu v publikácii „***Znárodnenie a Demokratická strana***“, ktorá vyšla začiatkom roka 1946. DS sa v nej vracala k sporným otázkam pri rokovaniach o znárodňovacích dekrétoch vo vláde. Snažila sa prezentovať a obhajovať svoje postoje. Okrem iného sa v tejto publikácii vravelo aj o tom, že DS považuje za kľúčový priemysel iba taký, ktorý tvorí základy pre ďalšie priemyselné výroby - celulózový priemysel, priemy-

450 *Znárodnení 1945*. Sv. I., s. 203-204.

Rovnako sa J. Ursíny staval proti poštátneniu cukrovarov a za ich združstevnenie aj v neskorších rokovaniach o ich poštátnení vo vláde v apríli 1947. NA Praha, f. 100/24, sv. 143, a. j. 1494.

451 ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948)*, dokument č. 22

452 NA Praha, f. 100/24, sv. 137, a.j. 1494.

sel minerálnych olejov, väčšiu časť chemického priemyslu, hutníctvo, väčšinu kovopriemyslu, výrobu polotovarov a pod. Odmietala považovať za kľúčový textilný priemysel, spotrebný, sklársky atď. Rovnako sa postavila proti tomu, aby sa znárodňovali všetky väčšie podniky, ale presadzovala takéto znárodnenie iba pri spomínanom kľúčovom priemysle. Ďalej sa prezentoval názor, že pre dokonalé zvládnutie organizačných a finančných otázok súvisiacich s poštátnením, by bolo účelnejšie previesť ho po etapách. Podobne upozorňovala, že poštátnenie nie je jedinou formou socializácie, resp. kolektivizácie. Pre mnohé odvetvia priemyslu, najmä v sektore poľnohospodárskom, by bolo podľa slovenských demokratov vhodnejšou formou združstevnenie podnikov. Štátna kontrola týchto družstiev sa mohla zabezpečiť tak, že by mal v nich majoritu štát. Taktiež sa zastával názor, že skôr ako sa znárodnenie schválilo, malo sa najskôr dôkladne pripraviť a naplánovať. Neskôr sa najviac sa kritizovala personálna politika v znárodnených podnikoch.[453] Predstavitelia DS ju napádali možno ešte viac ako samotné dekréty. Striktne odmietali, aby sa do znárodnených podnikov politicky dosadzovali ľudia, ktorí sa ešte iba učia základom podnikania, a naopak sa neprijímali kvalifikovaní odborníci.[454] Aby demokrati vyrovnali dovtedajšiu stranícku jednostrannosť a odbornú nespôsobilosť viacerých vedení národných podnikov, začali už v novembri 1945 vyzývať okresné stranícke organizácie, aby zasielali na ústredie opisy personálneho zloženia správ národných podnikov so stručnou charakteristikou osôb a ich politickej príslušnosti. K tomu mali na druhej strane pripojiť zoznam členov DS schopných po osobnostnej a odbornej stránke viesť znárodnené podniky.[455]

Problematika znárodnenia, resp. národných podnikov a súkromného podnikania, bola výraznou agendou DS ako v predvolebnej kampani na jar 1946, tak najmä v roku 1947. Venovalo sa jej mnoho priestoru v straníckej tlači, prednášali sa viaceré referáty na schôdzach organizácií DS či na zjazde hospodárskych pracovníkov strany. Na straníckych prednáškach sa doslovne vravelo o totalizácii hospodárstva národnými podnikmi. Brojilo sa proti neustálemu vyvolávaniu revolučnej atmosféry a permanentnému poštátňovaniu. Odmietalo sa riadenie všetkej hospodárskej činnosti štátom a poukazovalo sa na nutnosť konsolidácie hospodárskych pomerov v zmysle košického vládneho programu – teda ako rovnocenného pôsobenia súkromného, štátneho a družstevného podnikania. Uznávala sa síce všeobecnejšia tendencia ku kolektivizácii, ale ako jej najvhodnejšia forma sa presadzovalo družstevníctvo. Odmietalo sa poštátnenie podobné ako bolo v Sovietskom zväze, lebo „*nevyhovuje našim pomerom*“ a spochybňovala sa tiež jeho efektivita v ZSSR. Ostro sa vystupovalo proti ďalšiemu znárodňovaniu mimo už prijatých dekrétov.[456] Práve naopak sa zdôrazňovali nedostatky národných podnikov. Poštátnený priemysel (70 % všetkých priemyselných podnikov) dokonca obviňovali z existencie čierneho trhu ako dôsledku nedostatku ponuky. Kritizovalo sa tiež prehliadanie priestupkov národných podnikov, zatiaľ čo za podobné chyby boli súkromníci tvrdo postihovaní. Najvýraznejšou pasážou straníckych téz o znárodnenom a súkromnom podnikaní bolo prízvukovanie toho, prečo je súkromné podnikanie a jeho iniciatíva dôležitá pre zdravé hospodárstvo. V tomto zmysle sa kritizovala monopolizácia v znárodnenom hospodárstve, ktorá viedla k zániku súťaživosti a výrobe síce lacných, ale nekvalitných niekoľkých druhov základných tovarov. Upozorňovalo sa, že odstránením menších pružnejších súkromných podnikov klesne rozsah ponuky možných tovarov. Slovenskí demokrati tiež bazírovali na tom, aby sa vyčkalo na prvé overiteľné výsledky národných podnikov a neznárodňovať hneď za každú cenu. V prospech ponechania silného súkromného sektoru v priemysle argumentovali i tým, že podniky v západných krajinách by radšej obchodovali s pružnejšími a presnejšími súkromnými podnikmi, ako s veľkými nemotornými štátnymi molochmi.[457]

To, že DS v otázke znárodnenia zastávala jedno z najprogresívnejších stanovísk, dokázali neskoršie výsledky znárodneného priemyslu. Organizácia znárodneného priemyslu jednoznačne viedla k monopolu tak na strane ponuky, ako aj dopytu. Dochádzalo postupne k organizačnej centralizácii znárodneného priemyslu a množstvo trhových subjektov výrazne pokleslo.[458] Postupne sa strácala akákoľvek konkurencia v rámci jednotlivých znárodnených odvetví. Komunisti presadzovali v znárodnenom priemysle zánik akýchkoľvek trhových iniciatív i tým, že ústredné riaditeľstvá mali určovať výrobné programy a typy, ktoré sa budú vyrábať. Pritom ekonomické kritérium efektívnosti podnikania nezohrávali v poštátnenom priemysle rozhodujúcu úlohu.[459]

453 Napríklad v predvolebnom prevolaní DS z mája 1946 sa požaduje odstránenie straníckej politiky zo znárodneného podnikania, lebo inak sa pre neodborné vedenie stanú výrobky týchto podnikov neschopné súťaže, a ich prípadné straty sa budú musieť potom kryť zo štátnej pokladnice. *Za víťazstvo demokracie a kresťanského svetonáhľadu*. In: Čas, r. 1946, č. 108 (14. 5. 1946), s. 1.

454 *Znárodnenie priemyslu a Demokratická strana*. Bratislava 1946, s. 3-12.

455 SNA Bratislava, f. DS, k. 1. *Obežník živnostenského odboru Ústredného sekretariátu DS č. 1/1945 z 8. 11. 1945*.

456 Slovenskí demokrati (napr. S. Belluš či M. Kvetko) sa dôrazne stavali proti ďalšiemu znárodňovaniu aj na pôde výborov pripravujúcich návrh povojnovej ústavy. KAPLAN, Karel (ed.): *Příprava Ústavy ČSR v letech 1946-1948*. Praha 1993, s. 75.

457 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.)

458 Proti monopolizácii v hospodárstve vystúpil vo vláde napríklad J. Ursíny, keď sa vyslovil proti vytvoreniu veľkých priemyselných kolosov, lebo ich výroba nemusí byť automaticky lacnejšia a vznik extrémne veľkých podnikov nemusí automaticky znamenať zhospodárenie ich chodu. NA Praha, f. 100/24, sv. 143, a. j. 1494.

459 JAURA, Zdeno: *K monopolizácii priemyslu na Slovensku po roku 1945*. In: Ekonomický časopis, r. 1991, č. 6, s. 455.

Prejav J. Lettricha na oberačkovej slávnosti v Modre 23. septembra 1945

Druhá svetová vojna má svoj veľký význam nielen v politickom ohľade. S novými politickými názormi uplatňujú sa aj sociálne myšlienky a reformy. Naša revolúcia má okrem politického aj sociálny význam a zmysel. Treba spravodlivo rozdeliť dôchodky a odmenu za prácu. Musíme dvíhať životnú úroveň širokých más ľudu. V cudzine aj u nás hľadajú sa cesty, ako dôjsť k tomuto cieľu. V posledných týždňoch pozornosť verejnosti obrátená je na problém chystaného poštátnenia priemyslu, ktorý je predmetom rezolúcií, schôdzok, článkov, rečí a teraz aj porád vo vláde. Ide o najvážnejší problém hospodárskeho života, ktorý bude mať nesmierny národohospodársky, sociálny i politický dosah. Každý sa preto musí s nim možno vysporiadať. Mnohí nabádajú, aby sa poštátnenie priemyslu neriešilo prekotne a nerozvážne, iní naliehajú, aby sa poštátnenie neodkladalo. Jedni chcú poštátňovať malými a strednými podnikmi počnúc všetko, až po najväčšie podniky kľúčového a ťažkého priemyslu. Druhí sú za to, aby sa poštátnili len bane, hute a kľúčový priemysel, kým ostatné odbory priemyslovej výroby, aby zostali v súkromných rukách pod prísnym dohľadom štátu.

Aké je naše stanovisko k tejto veci?

Žiadame, aby bol dôsledne prevedený program čs. vlády menovite tam, kde je reč o postavení kľúčových podnikov priemyselných, prírodných a energetických zdrojov pod všeobecné štátne vedenie. Tento program je jasný a na ňom trváme. Vláda Republiky vyjadrila v ňom snahu usmerňovať, poprípade poštátniť výrobu, ktorá má celonárodný význam. Kľúčový a zbrojný priemysel, bane, hute, elektrárne, sú určite tohoto druhu. Zachádzať však ďalej ako hovorí vládny program, je vec na pováženie, menovite, keby sa neposkytla možnosť dôkladne ju prediskutovať a premyslieť. Poštátnenie, znárodňovanie, či socializácia alebo kolektivizácia výroby je otázkou takého významu, že by v demokratickom zriadení o nej mali rozhodnúť volení zástupcovia ľudu v zákonodarnom zhromaždení. Pochybujem o tom, či je správne riešiť ju takým aktom, ako je dekrét prezidenta Republiky. Tým menej potom možno súhlasiť s tým, aby o poštátnení mohol rozhodnúť úrad administratívnym opatrením. Myslím, že okrem poštátnenia sú aj iné spôsoby, ako znárodniť, poťažne zainteresovať ľud na priemyselnej výrobe. Niektoré odvetvia treba poštátniť, iné skolektivizovať a zas iné ponechať súkromnému podnikaniu pod dozorom štátnej moci.

Poštátniť treba len veľký, ťažký, čiže zbrojársky, kľúčový priemysel, bane, hute a energetické zdroje. Mnoho priemyselných podnikov nemusí byť poštátnené. Postačí, keď sa skolektivizujú, keď sa zmení forma podnikania, napr. keď sa združstevnia. Tu prichádzajú do úvahy podniky, ktoré nemajú charakter kľúčového priemyslu. Družstevníctvo treba podporovať. V ňom sa uplatňujú záujmy, aké sledujeme sociálnymi reformami. Napokon národohospodárske záujmy naliehavo

vyžadujú, aby boli stredné a malé podniky priemyselné nielen zachované, ale štátom kontrolované, podporované a napomáhané. Oni sú najbezpečnejšou zárukou hospodárskej stability a prosperity štátu. Od nich je do značnej miery závislý zdravý vývin výroby vôbec. Táto požiadavka sa nedá oslabovať poukazom na prežitú sústavu hospodárskeho individualizmu. V štáte, ktorý určuje ceny a mzdy, ktorý vymedzuje zisk a usmerňuje výrobu a dozerá na súkromné podnikanie, nedá sa hovoriť o liberalizme alebo individualizme. Pri riešení tohto problému musia rozhodovať len národohospodárske hľadiská a nie politické záujmy, ani politických strán, ani spoločenských vrstiev. Socializácia výroby je vecou všetkých strán a vrstiev celého národa a celého štátu, a nie záležitosťou len podnikateľa alebo len zamestnancov.

Ak by predsa malo dôjsť k rozsiahlemu poštátneniu priemyslu, ako má na mysli vládny program, treba jasne vypovedať tieto zásady:

Poštátniť treba v prvom rade priemyselné podniky Maďarov, Nemcov, zradcov a kolaborantov.

Poštátniť len bane, hute, energetické zdroje, zbrojný a kľúčový priemysel.

U niektorého významného druhu priemyslu pripustiť kolektivizáciu vo forme združstevnenia, poťažne zaistenia majority pre štát. V nijakom prípade nepoštátňovať drobné a stredné podniky.

Súkromnému hospodáreniu ponechať možnosť otvárať nové podniky aj na tom poli, ktoré bolo poštátnené okrem subjektov uvedených v bode 2.

Podniky, ktoré sa t. č. nepoštátnia preto, že nesplňujú objektívne podmienky, ponechať súkromnému podnikaniu aj vtedy, keď tieto podmienky v budúcnosti splnia.

Ako rozhodné dátum pre rozsah výroby a hodnotu podniku vziať deň 29. 9. 1938 a nie dátum neskoršie.

Podrobne upraviť otázku náhrady za poštátnené podniky.

Poštátnené podniky nech sú spravované kolektívnym orgánom, ktorému bude podriadený riaditeľ podniku a nie riaditeľom s poradným zborom.

Právomoc vlády a Ministerstva priemyslu pokiaľ ide o poštátnenie priemyselných podnikov na Slovensku preniesť na Zbor povereníkov a na Povereníctvo pre priemysel a obchod.

Našu otázku - poštátniť či kolektivizovať - zodpovedáme: poštátniť i kolektivizovať. Poštátniť to, čo vláda Republiky vzala si za cieľ poštátniť a kolektivizovať na družstevnom podklade, čo je národohospodárskymi záujmami odôvodnené a potrebné.

ŠUTAJ, Štefan: Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948). Košice 2002, dokument č. 22.

Vznik veľkých štátnych národných podnikov a boj za či proti ďalšiemu znárodňovaniu a poštátňovaniu bol síce najdôležitejšou, ale nie jedinou agendou týkajúcou sa významných povojnových zmien v priemysle a obchode. Dôležitou problematikou sa stali aj tzv. **konfiškáty**. Do štátneho vlastníctva totiž prechádzali iba väčšie podniky. Menšie prevádzky (podniky so zopár jednotlivcami, živnosti, obchody ...), ktoré boli zhabané ich pôvodným maďarským a nemeckým vlastníkom či vojnovým kolaborantom, sa po prechodnej vnútenej správe v prvých mesiacoch po vojne postupne prideľovali novým majiteľom. Už pri národných správach sa DS naučila nepodcenovať význam toho, kto dostane vedenie toho–ktorého konfiškátu pod patronát.[460] Okrem toho, že z národných správcov, ktorí neboli naklonení DS, nemala strana nijaký ekonomický či politický kredit, množili sa ponosy zamestnancov/demokratov na politické uprednostňovanie, resp. politický tlak národných správcov inklinujúcich ku KSS. Slovenskí demokrati sa opäť poučili z podcenenia iniciatívnejšieho prístupu komunistov pri získavaní národného správcovstva v prvých povojnových mesiacoch a neskôr zvádzajú už premyslenejší boj[461] o získanie čo najväčšieho počtu konfiškátov pre svojich prívržencov. Ústredný sekretariát DS či okresné sekretariáty strany preto slúžili ako informačné a intervenčné centrum straníckych uchádzačov o konfiškáty. Poskytovali sa im vysvetlenia zákona, na základe ktorého sa prideľovali konfiškáty. Záujemci o tie-ktoré prevádzky mohli dokonca posielať svoje predispozície na okresné sekretariáty strany a pokiaľ spĺňali základné zákonné predpoklady, DS potom pre nich vybavovala prednostné získanie cieľovej živnosti.[462] Aby sa predišlo intervenovaniu za odborne či stranícky nespoľahlivú osobu, okresné sekretariáty pripájali k intervenciám odosielaným na ústredie tiež svoje vyjadrenie sa k uchádzačovi.[463]

460 SNA Bratislava, f. DS, k. 2; tamtiež, k. 50 (st. sign.).

461 Klasickým príkladom boja DS a KSS o priemyselný konfiškát bol spor o stolárske družstvo „Záchrana živnosti“ v Bánovciach nad Bebravou, ktoré bolo skonfiškované pôvodným majiteľom ešte „revolučným“ národným výborom s komunistickou prevahou. Po májových voľbách 1946 však nový ONV s demokratickou väčšinou zrušil pôvodné rozhodnutie o konfiškácii. Povereníctvo vnútra nakoniec zrušilo obe rozhodnutia národných výborov. V marci 1947 sa však už okresné vedenie DS nebránilo rozhodnutiu o jeho definitívnom pridelení, lebo zisťovalo, že sa zamestnanci blízki DS dostávajú ako do závodného výboru, tak aj do podnikovej odborovej organizácie. Tamtiež, k. 13. *Mesačná situačná správa Okresného sekretariátu DS v Bánovciach nad Bebravou za marec 1947*.

462 Nešlo pritom o malé počty prerozdeľovaných prevádzok. Veď iba v Bratislave sa rozhodovalo o viac ako 550 konfiškovaných podnikoch (z 2/3 mali predošlých nemeckých vlastníkov). Tamtiež, k. 4. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 1/1948*.

463 Tamtiež, k. 8.

Hospodárska politika DS sa nesústredila iba na pozemkovú reformu, znárodnenie či vybavovanie intervencií svojich protežantov. Strana ponúkala svojim prívržencom okrem presadzovania ich všeobecných či osobných ekonomických a sociálnych požiadaviek značný informačný servis k najvýznamnejším hospodárskym otázkam vtedajšej doby. Okrem už spomínanej pozemkovej reformy, národného správcovstva či prideľovania konfiškátov sa konali mnohé prednášky k zákonu o dávke z majetku a vojnového prírastku majetku, o všeobecnom národnom poistení a pod. Oboznamovali svojich členov s potrebnými náležitosťami potrebnými k vybavovaniu rôznych štátnych dávok (dôchodkov, vdovského, príplatku na siroty a pod.), k uvoľňovaniu viazaných vkladov a iné.[464] Dokonca organizovali aj väčšie porady a zjazdy hospodárskych pracovníkov – členov a prívržencov strany, či už podľa teritoriálneho a odborného kľúča (napr. zjazd živnostníkov DS „veľkej“ Bratislavy) alebo všeobecne pre všetkých. Veľký *zjazd straníckych hospodárskych činiteľov* sa uskutočnil *15. a 16. februára 1947 v Bratislave*.[465]

464 Tamtiež, k. 2.

465 Zjazd otváral minister unifikácií M. Franek. Bolo vytvorených 6 zjazdových komisií (pôdohospodárska, priemyselná, živnostenská, odborárska, sociálna a rezolučná). S hlavnými referátmi na zjazde vystúpili najpoprednejší predstavitelia strany – J. Lettrich mal referát o programe DS a riešení aktuálnych hospodárskych otázok, J. Ursíny vravel o spolupráci DS v hospodárskych otázkach s inými nemarxistickými politickými stranami a R. Fraštacký rozoberal hospodársku problematiku v novej ústave. Tamtiež, k. 11.

VOĽBY 1946

Snahy o vznik novej politickej strany a Aprílová dohoda

Katolícku cirkev bolo treba pre jej morálno-ideologický charakter vždy počítať k subjektom, ktoré v tradične katolíckej krajine akou je Slovensko, vždy determinovali reálnu politiku. Každý režim musel s katolicizmom ako reálnou silou vždy kalkulovať. Na Slovensku sa ***politický katolicizmus*** najviac personifikoval v Slovenskej ľudovej strane, ktorá sa v dôsledku svojej vnútornej a zahraničnej politiky počas ľudáckeho režimu stala proskribovanou stranou povojnového Československa. To sa okrem jej zákazu prejavilo aj v pohľade ostatných politických síl na slovenský politický katolicizmus, ktorý sa dostal do úlohy vinníka zodpovedného za existenciu a režim Slovenského štátu, resp. republiky v rokoch 1939-1945.[466]

Tak sa stalo, že v obnovenej ČSR sa mohla plne obnoviť politická aktivita iba dvoch z troch hlavných politických smerov predvojnového Slovenska[467] – agrarizmu v DS (prevažne reprezentujúceho politický luteranizmus) a socializmu v KSS. Tento stav sa však nemohol dlho udržať, lebo v odboji zúčastnených katolíckych osobností, ktorí mohli vystupovať ako politicky spoľahliví aj pre nový režim, nebolo veľa. Časť katolíckeho obyvateľstva nenachádzala v povojnovej politickej scéne takých politických reprezentantov, s ktorými by sa mohla plne stotožniť. Už počas Povstania sa preto demokrati aj komunisti snažili získať do svojich radov reprezentantov katolíkov, s ktorými by sa mohli bývalí voliči HSĽS personifikovať, a tak podporovať jednu či druhú povstaleckú stranu.[468] Okrem vedení

466 MULÍK, Peter: *Katolicizmus v politickom myslení predstaviteľov DS v rokoch 1945-1948*. In: Slovensko na križovatke európskych dejín po skončení II. sv. vojny. Bratislava 1997, s. 11.

467 K analýze politicko-spoločenských smerov predvojnového Slovenska pozri: KOPEČEK, Lubomír: *Konfliktní linie slovenské společnosti v první polovině 20. století*. In: Politologická revue, r. 2000, č. 7, s. 46-48.

468 Na možnosť povojnového aktivizovania katolíkov cez spoluprácu s KSS upozorňovali G. Husák a K. Šmidke aj banskobystrického biskupa A. Škrábika počas ich povstaleckých návštev u neho. STAŠKO, Jozef: *Slovensko po druhej svetovej vojne.* Cambridge 1977, s. 11.

Na význam získania katolíkov pre spoluprácu s KSS upozorňoval Husák aj vo svojej správe do Moskvy z februára 1945. PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 971.

komunistickej a demokratickej strany prejavovali o katolícku otázku interes aj politici DS tvoriaci v strane akýsi *disent* - inak povedané vnútrostranícku opozíciu voči jej luteránskemu vedeniu. Boli iba matrikovými katolíkmi, cítili sa byť odstrkovaní z funkcií prohodžovskými agrárnikmi a národniarmi. Okrem toho boli väčšinou prívržencami prezidenta Beneša a jeho vnímania slovenskej samosprávy. A tak sa politici ako Vavro Šrobár a s ním v odboji spolupracujúci Ivan Pietor, resp. členovia prevažne čechoslovakisticky orientovanej odbojovej skupiny Flóra (P. Blaho, K. Fillo, J. Beharka) zamýšľali nad vytvorením strany orientujúcej sa na posilnenie idey československej politickej jednoty.[469] Vzhľadom k tomu, že by pre tieto svoje ciele nezískali na Slovensku masovejšiu podporu, prezentovali sa už v Povstaní katolíckemu kléru ako ochrancovia katolicizmu a katolíkov. Propagovali vznik novej strany, ktorá by po vojne oficiálne zastupovala katolícke záujmy.[470]

Snahy o získanie voličstva bývalej ľudovej strany sa prirodzene preniesli i do povojnovej politickej scény. Tak sa napríklad niektorí komunistickí predstavitelia už vo februári 1945 snažili využiť prítomnosť niekdajšieho umierneného ľudáckeho poslanca Pavla Čarnogurského k jeho angažovaniu sa v prospech KSS,[471] resp. k vytvoreniu katolíckej strany, ktorá by úzko spolupracovala s komunistami.[472] Proti snahám niektorých katolíckych aktivistov vytvoriť novú stranu sa a priori záporne nestavala ani DS, ktorá v tom videla prirodzenú snahu po politickom sebavyjadrení, ktoré ako demokrati nemohli nikomu odopierať. Ale zároveň si uvedomovali momentálnu nevhodnosť vzniku novej strany, lebo by vznikla na úkor DS a roztrieštila protikomunistické sily sústredené u demokratov.[473] Nakoniec v roku 1945 ku vzniku katolíckej strany nedošlo, lebo na jej vznik zatiaľ neboli vhodné podmienky. Obe povojnové strany dávali radšej prednosť zapojeniu katolíkov do svojich štruktúr a aj českí lidovci odmietali spoluprácu so slovenským katolicizmom pre jeho predošlé spojenie s ľudáckym režimom.[474] DS sa snažila osloviť bývalých voličov HSĽS dávaním priestoru predstaviteľom cirkvi na stránkach jej tlačových orgánov,[475] resp. získaním

469 PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 900.

470 Porovnaj: STAŠKO, J.: *Slovensko po druhej svetovej vojne*, s. 15-16.

471 ČARNOGURSKÝ, Pavol: *Svedok čias*. Bratislava 1997, s. 142-143, 155 a 162.

472 ČELKO, Vojtech: *Demokratická strana a jej miesto v slovenskom politickom živote v rokoch 1944-1946 (IX)*. In: Ľud, 7. 2. 1990, s. 2.

473 URSÍNY, J.: *Cesta Demokratickej strany*, 12.

474 ALU SNK Martin, zb. Andrej Cvinček, 65 A 2.

475 *Biskup Čársky zdraví v mene rímskokatolíkov.* In: Demokrat, r. 1945, č. 14 (4. 4. 1945), s. 3.

neskompromitovaných katolíckych politikov,[476] ktorí by pritiahli do strany dosiaľ váhajúcu časť katolíckeho voličstva.[477]

Dovtedajšie zapájanie katolíckych aktivistov do štruktúr a politiky DS začalo od leta 1945 ohrozovať rozhodnutie katolíckej hierarchie a na ňu napojených katolíckych aktivistov, predsa len vytvoriť katolícku stranu, ktorá by presadzovala záujmy katolíckej cirkvi. Táto iniciatíva nie náhodne prišla do biskupského zboru od biskupa Andreja Škrábika[478]. Toho ovplyvnila predošlá snaha KSS podporiť vznik novej strany, ako tiež možnosťou využiť na získanie jej politickej spoľahlivosti disidentov DS, ktorí mali povstalecký kredit. Azda najvýznamnejším impulzom k vzniku tejto strany bolo však poštátnenie cirkevného školstva 26. mája 1945 a následné zásahy štátnej moci voči protiakciám katolíckych aktivistov (petície a pod.). Vtedy sa ukázalo, že evanjelická časť DS nie je ochotná vystúpiť proti poštátneniu školstva tak principiálne, ako predstavitelia politického katolicizmu.[479] Aj keď komunikácia medzi DS a katolíckou cirkvou ani po poštátnení školstva a snahe založiť vlastnú stranu neprestala,[480] katolícka cirkev a na ňu napojení katolícki intelektuáli sa začínajú plnšie orientovať na vznik katolíckej strany už koncom leta 1945. Ich ambície vzrástli po povolení založenia *Ústrednej katolíckej kancelárie* a možnosti vydávať

476 DS sa podarilo získať za poslancov Dočasného národného zhromaždenia nitrianskeho kanonika A. Cvinčeka a J. Kempného, ktorý bol síce cez vojnu členom HSĽS, ale venoval sa iba hospodárskym otázkam a politicky sa neexponoval. ŽUFFA, Cyril: *Aprílová dohoda a parlamentné voľby 1946 v kontexte času a vývoja*. In: Slovensko na križovatke európskych dejín po skončení II. sv. vojny. Bratislava 1997, s. 50.

Rovnako sa do politického života ako poslanec SNR za DS zapojil aj A. Harčár, katolícky kňaz a bývalý popredný politik Strany slovenskej národnej jednoty, ktorá zastupovala záujmy Slovákov v okupovaných južných častiach Slovenska počas vojny.

477 Nutnosť získania podpory katolíckeho voličstva na vybudovanie silnej strany, schopnej eliminovať vplyv svojich politických konkurentov, si uvedomovalo už predvojnové vedenie slovenských agrárnikov. Cez náborové akcie vstupovania i katolíkov do strany, uverejňovanie pochvál katolíckych kňazov na agrárnicke družstevníctvo a podobne, sa snažili predvojnoví vodcovia agrárnej strany zmenšiť vplyv ľudovej strany na katolícke voličstvo. Bližšie pozri: KOPEČEK, L.: *Konfliktní linie slovenské společnosti v první polovině 20. století*, s. 1.

478 ČELKO, V.: *Demokratická strana a jej miesto v slovenskom politickom živote v rokoch 1944-1946 (IX)*. s. 2.

479 Napríklad, zatiaľ čo evanjelický senior Ľ. Šenšel a F. Hodža sa nepostavili proti zoštátneniu školstva ako takému (presadzovali iba ponechanie cirkevného vlastníctva tých budov, ktoré sa na školské účely používajú iba prechodne, a okamžité vyplatenie vyvlastnenia týchto budov), A. Harčár poštátnenie školstva jasne označil za nedemokratické a odsúdil obídenie názoru cirkvi a rodičov na túto problematiku. *Stenografický zápis 3. zasadnutia pléna Slovenskej národnej rady*. Bratislava 1945, s. 14 –17.

480 V júli 1945 vybavoval Ľ. Obtulovič, ako advokát biskupského zboru, kauzu biskupa J. Vojtaššáka u J. Lettricha. Bol to začiatok vzniku oficiálneho komunikačného kanála pravidelných kontaktov medzi katolíckou cirkvou a vedením DS. STAŠKO, J.: *Slovensko po druhej svetovej vojne*, s. 18.

Katolícke noviny, na čom mala hlavnú zásluhu KSS, kalkulujúca s rozbitím DS pomocou vzniku katolíckej strany.[481]

Okrem katolíckej cirkvi sa začali aktivizovať aj disidenti DS. Chceli využiť snahy cirkevnej hierarchie o katolícku stranu na zisk volebného potenciálu pre vznik strany československého zamerania. Tak sa začali postupne zbližovať s katolíckymi aktivistami v DS napojenými na katolícku cirkev, ako Andrejom Cvinčekom, Jánom Kempným, Milošom Bugárom či Emanuelom Böhmom. V septembri 1945 disidenti DS (K. Fillo, P. Blaho, D. M. Slávik, J. Gašperík, J. Ševčík a J. Beharka) oznámil katolíckym aktivistom, že mienia vytvoriť tretiu stranu, ktorá by mala hájiť záujmy katolíkov. Vec postúpila v októbri až tak ďaleko, že sa v Lesníckej a drevárskej ústredni (kde bol J. Kempný tajomníkom) zišlo 16 poslancov DS, z ktorých sa 14 rozhodlo opustiť demokratov a založiť *Kresťansko-republikánsku stranu*. Iba Cvinček zaujal na podnet arcibiskupa Kmeťka vyčkávacie stanovisko (lebo iba v silnej DS videl záruky presadenia záujmov katolíkov v novom štáte) a Valent Matrka bol na zhromaždenie vyslaný Jozefom Lettrichom ako pozorovateľ.[482]

Rozhodovanie katolíckych aktivistov v DS veľmi ovplyvňoval tiež okruh okolo Pavla Čarnogurského (reprezentujúci politický katolicizmus mimo štruktúr DS),[483] ktorý zastával jednoznačné stanovisko o nutnosti presadzovania záujmov katolíkov a katolíckej cirkvi v samostatnej katolíckej strane. V tomto jeho stanovisku ho upevňovala tiež vidina rovnakého víťazstva tejto strany, aké dosahovali katolícky orientované strany v západnej Európe.[484] Okrem toho, do tohto viac-menej prirodzeného procesu hľadania možnosti presadenia katolíckych politických cieľov celý čas vstupovalo vedenie KSS.[485] Pokiaľ totiž chceli komunisti vyhrať voľby, museli preniknúť aj na dedinu a získať politicky tamojšie obyvateľstvo. Keďže sa im to z objektívnych príčin rozporu medzi ich ideológiou a záujmami roľníkov príliš ne-

481 ČARNOGURSKÝ, P.: *Svedok čias*, s. 180.

482 STAŠKO, J.: *Slovensko po druhej svetovej vojne*, s. 20-21.

483 K významnejším politickým katolíckym aktivistom mimo štruktúr DS patrili najmä: J. Staško, Ľ. Obtulovič, J. Kosorín a I. Kružliak.

484 *Veľký úspech francúzskych katolíkov*. In: Katolícke noviny, r. 1945, č. 23 (4. 11. 1945), s. 1; *Katolícka strana vo Francúzsku najväčšia*. In: Tamtiež, č. 24 (11. 11. 1945), s. 1; *Pri voľbách v Rakúsku zvíťazili katolíci*. In: Tamtiežs, č. 28 (9.12.1945), s. 2.

Bližšie k výsledkom volieb vo Francúzsku, Taliansku a Rakúsku pozri: BARNOVSKÝ, Michal – IVANIČKOVÁ, Edita (ed.): *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*, s. 219, 229 a 231.

485 P. Blaho dokonca navrhol J. Kempnému stretnutie s komunistami (V. Široký, K. Bacílek, E. Friš). Tí vyzvali J. Kempného, K. Filla a J. Brúhu, aby podali prihlášku novej strany do Národného frontu, čo V. Široký veľmi urgoval. ŽUFFA, C.: *Aprílová dohoda a parlamentné voľby 1946 v kontexte času a vývoja*, s. 52.

darilo, rozhodli sa čeliť vzrastu vplyvu DS na Slovensku jej rozštiepením na dve strany. Tým by v DS a na dedine nastal politický zmätok, z ktorého by mohla čerpať KSS. Okrem toho predseda KSS Viliam Široký kalkuloval i s tým, že nová strana sa bude musieť v politike prikloniť raz na stranu DS, raz na stranu KSS. Komunisti budú tak môcť využívať rozpory medzi nimi - raz podporia demokratov, inokedy druhú nekomunistickú stranu, podľa toho, ako to bude vyhovať komunistickej taktike. V neposlednom rade počítal Široký s tým, že zjednotená a dobre organizovaná ľavica bude dynamickejšia ako tieto dve nekomunistické strany.[486]

V novembri 1945 pristúpilo v redakcii Katolíckych novín k príprave vzniku novej strany, hlavne čo sa týkalo vypracovania jej programu, ktorý musel byť prijateľný tak pre katolíkov, ako aj pre nový režim.[487] Začiatkom roka 1946 sa zdalo, že už nič nestojí v ceste vytvoriť na Slovensku novú stranu, v ktorej by sa skĺbili záujmy disentu DS, katolíckych aktivistov i komunistov. Zdalo sa dokonca, že slovenskí demokrati sa so vznikom strany, ktorá ich vo voľbách oslabí, už bez väčších komplikácií zmierili. Stále totiž počítali s možnosťou rozšírenia DS do Čiech a na Moravu. Časť bývalých agrárnických politikov mala totiž aktívny záujem o vstup k slovenským demokratom, lebo v nich videli pokračovateľov predvojnovej agrárnej strany. Českí agrárnici rokovali s najvyššími predstaviteľmi strany (Lettrichom, Ursínym, Hodžom) a žiadali, aby sa slovenskí demokrati snažili o rýchle rozšírenie svojej činnosti do českých krajín. Josef Nebeský, Miloslav Rechcígl, Čeněk Torn, Oldřich Suchý, Josef Čapek a Karel Feierabend zdôrazňovali vedeniu DS, že na českej dedine je politický chaos, ktorého vo svoj prospech využívajú hlavne komunisti. Sľubovali spontánny vstup českých agrárnikov do DS a jej politické posilnenie v celorepublikovom meradle. Slovenskí demokrati uvítali túto snahu a spravili hneď prípravné kroky, aby mohli českých agrárnikov prijať do strany - v októbri 1945 navrhli zmeniť názov strany na Československú demokratickú stranu a uzniesli sa rozšíriť svoju činnosť do českých krajín.[488] Rokovania bývalých českých agrárnikov viedol predvojnový agrárnický senátor Miloslav Rechcígl, ktorý sa veľmi dobre poznal najmä s Ursínym.[489] Sľubne sa rozvíjajúca možnosť vzniku silnej celorepublikovej DS (obdoby predvojnovej agrárnej strany) sa však rozplynula po jednoznačnom zamietnutí vstupu slovenských demokratov do českej politiky na zasadnutí českého Národného frontu

486 Porovnaj: VARTÍKOVÁ, M. (ed.): *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén KSS 1944-1948,* s. 323.

487 Bližšie pozri: STAŠKO, J.: *Slovensko po druhej svetovej vojne*, s. 23.

488 FEIERABEND, Karel Ladislav: *Pod vládou národní fronty.* Washington 1968, s. 45.

489 *Zvukový záznam rozhovoru s Milanom Hodžom, 23. 11. 2001*. Archív autora.

27. januára 1946. České politické strany, prirodzene, nemali záujem o vznik politického konkurenta.[490]

Viac-menej bezproblémové prípravy vzniku katolíckej strany zaznamenali vo februári 1946 prvé vážne trhliny. V súvislosti s pozvaním slovenských biskupov k prezidentovi Benešovi do Prahy, začínal byť už aj katolíckym iniciátorom strany podozrivý veľký záujem niekdajších hlavných predstaviteľov čechoslovakizmu – Edvarda Beneša a Vavra Šrobára - o vznik novej strany. K tomu sa začali pridávať tiež ťažko akceptovateľné podmienky Národného frontu na existenciu novej strany (odsúdenie Slovenskej republiky a jej prezidenta Tisa, súhlas s poštátnením školstva, V. Šrobár ako predseda strany atď.).[491] Aktivisti novej strany mali tiež strach z nedostatku času potrebného na vybudovanie strany do volieb. Množili sa obavy z nemožnosti splnenia náročných politických požiadaviek bývalých voličov HSĽS, ktoré by sa im v povojnovom Československu nepodarilo presadiť, čím by stratili ich podporu. K tomu sa pridávalo ideové dedičstvo slovenského štátu, ktoré v ľudáckych prívržencoch vyvolávalo odpor k Čechom, evanjelikom i komunistom, čo boli hodnoty, ktoré by sa nijako nedali presadzovať.[492] A tak hoci bol v slovenskom Národnom fronte 13. marca 1946 daný súhlas so vznikom novej strany, jej pôvodní iniciátori si uvedomili, že by boli iba prostriedkom politiky KSS, resp. prívržencov prezidenta Beneša a väčšinou na vznik novej strany rezignovali.[493]

Medzitým si už aj prevažne evanjelické vedenie DS začínalo uvedomovať hrozbu, ktorá sa pred slovenskými demokratmi vynárala utvorením novej nekomunistickej strany orientujúcej sa na katolíkov. Pritom ešte koncom februára 1946 sa k snahám o samostatné organizovanie katolíckych aktivistov stavia dosť neaktívne až indiferentne. Prízvukujú sa nie konfesionálne, ale skôr osobnostné predpoklady v politike. Postupne sa však rétorika menila a mierne sa vychádzalo katolíkom v ústrety napr. kritikou paušalizovania ich viny za zánik Československa či obhajovaním tzv. *krížikovej akcie*[494] ako nie ľudáckej ale lidoveckej iniciatívy.[495] V konkrétnej rovine najskôr Jozef Lettrich iba sondoval možnosť dohody cez katolíckych

490 Bližšie k snahám o zapojenie sa zakázaných českých agrárnikov do povojnovej politiky cez DS pozri: ROKOSKÝ, Jaroslav: *Koho volit? „Zrádní agrárnici" a parlamentní volby 1946*. In: MEDVECKÝ, Matej (ed.): Posledné a prvé slobodné (?) voľby – 1946, 1990. Bratislava 2006, s. 74-76.

491 ŽUFFA, C.: *Aprílová dohoda a parlamentné voľby 1946 v kontexte času a vývoja*, s. 52.

492 Bližšie pozri: STAŠKO, J.: *Slovensko po druhej svetovej vojne*, s. 26-28.

493 Porovnaj: *O katolíkoch a katolicizme*. In: Katolícke noviny, r. 1946, č. 12 (24. 3. 1946), s.1.

494 Bližšie ku „krížikovej akcii" na Slovensku pozri: PETRANSKÝ, A. Ivan: *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945-1946*. Nitra 2001, s. 262-267.

495 *Zápisník Demokratickej strany.* r. 1946, č. 2.

biskupov,[496] aby neskôr Rudolf Fraštacký (jediný katolík blízky evanjelickému vedeniu strany) dal katolíckym aktivistom v DS jasný signál k možnosti politickej dohody.[497] Po tomto vyzvaní a po stroskotaní ich snáh o vznik modernej nezávislej katolíckej strany začali katolícki aktivisti zvažovať možnosť účasti na politickej scéne prostredníctvom DS.

27. marca 1946 mal Ján Ursíny v pražskom parlamente dlhší rozhovor s kanonikom Cvinčekom, ktorého sa snažil presvedčiť o nevhodnosti rozdelenia DS a vzniku novej strany, ktorú by KSS mohlo ľahko vytlačiť mimo Národný front. A tak sa po dlhšej debate dohovorili o upustení od vzniku novej strany[498] a splnení prijateľných podmienok katolíckych aktivistov, ktoré mali byť predložené vedeniu DS.[499] Už na druhý deň navštívili Ursínyho Ján Kempný, Miloš Bugár, Kornel Fillo a Andrej Cvinček, aby si vypočuli jeho pripomienky k dohode, ktorú predtým pripravili Kempný a Bugár v pražskej kaviarni Slávia. Ursíny za seba prisľúbil podporu ich požiadavkám, ale podmienil to schválením Výkonného výboru DS.[500] 30. marca 1946 bola zvolaná schôdza zástupcov vedenia slovenských demokratov a niektorých pôvodných iniciátorov novej strany do reštaurácie Sedliackej banky v Harmónii. Za vedenie DS tu boli Lettrich, Ursíny, Fraštacký, Styk, Josko, Belluš a Hodža, za katolíckych aktivistov Kempný, Bugár a Cvinček. Zaviazali sa navzájom k dohode, ktorá bola po preštylizovaní podpísaná 31. marca v Lettrichovom byte[501] a neskôr vstúpila do dejín ako tzv. ***Aprílová dohoda***.

Dohoda s „odbojnými" katolíkmi v strane a mimo nej vyvolávala už krátko po jej podpise vo vedení DS veľký optimizmus. Dávala veľké šance nielen poraziť komunistov, ale dokonca získať na Slovensku nadpolovičnú väčšinu hlasov.[502] Aprílová dohoda bola nepochybne významným počinom v dejinách nielen DS, ale ovplyvnila tiež vývoj celého povojnového Slovenska. Je však neseriózne prikladať jej väčší význam na volebný výsledok DS, aký v skutočnosti mala.[503] Veď slovenskí demokrati mali už koncom roku 1945 viac členov ako „robotnícka" KSS, a to pri menšej organizovanosti roľníkov, z ktorých sa prevažne skladala. Netreba tiež zabúdať nato, že povojnová DS už nebola v slovenskej otázke obmedzovaná tak, ako tomu bolo u jej predchodkyne – agrárnej strany - za prvej ČSR. Práve naopak, od leta 1945 sa stáva najvehementnejším presadzovateľom slovenskej samosprávy.

496 J. Lettrich v januári 1946 pozval k sebe na večeru biskupov vracajúcich sa z návštevy E. Beneša v Prahe. Tu im naznačil možnosť legalizácie katolicizmu v rámci DS. STAŠKO, J.: *Slovensko po druhej svetovej vojne,* s. 24.

497 Okrem toho si R. Fraštacký pozval k sebe P. Čarnogurského, J. Kosorína, Ľ. Obtuloviča a iných katolíckych aktivistov mimo DS a prehlásil, že niet dôvodu, prečo by mali byť katolíci nespokojní s DS, keďže doteraz sa k bližšej diskusii o ich problémoch v strane nehlásili. Navrhoval im koncipovať svoje katolícke požiadavky a rokovať o nich s J. Lettrichom a J. Ursínym. ČELKO, V.: *Demokratická strana a jej miesto v slovenskom politickom živote v rokoch 1944-1946 (IX)*, s. 2.

498 Nová strana napokon predsa len vznikla a dostala názov Strana slobody. Z významnejších postáv DS do nej vstúpili V. Šrobár, D. Slávik, J. Beharka, P. Blaho, J. Gašperík, J. Brúha a J. Hanzel. Bližšie k Strane slobody pozri: ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, s. 134-149.

499 URSÍNY, J.: *Z môjho života*, s. 90

500 LETZ, Robert: *Slovensko v rokoch 1945-1948 na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava 1994, s. 34.

501 STAŠKO, J.: *Slovensko po druhej svetovej vojne*, s. 27

502 Porovnaj: *Zápisník Demokratickej strany*, 15. 4. 1946.

Okrem obsahu Aprílovej dohody - 70 %, resp. 2/3 zastúpenie katolíkov v orgánoch a na kandidátke strany, hájenie záujmov katolíckej cirkvi, pozícia katolíckych aktivistov A. Cvinčeka, A. Harčára, E. Böhma, M. Bugára a J. Kempného vo vedení DS – si pozornosť zaslúži aj jej <u>písomná forma či publicita</u>. Ak by sa totiž niektorí katolícki aktivisti neponáhľali pochváliť s ňou na verejnosti (napr. v Americkom Slovákovi) resp. ak by zostala iba ústnou dohodou medzi evanjelickým vedením a reprezentantmi katolíkov v strane, nebola by už zakrátko komunistami označovaná za pakt vedenia DS s ľudáctvom. Keď sa katolícki aktivisti toľko obávali, že by si Lettrich a Ursíny nestáli za svojimi nezverejnenými či ústnymi záväzkami, mohli svoju volebnú podporu DS podmieniť personálnymi zmenami vo vedení strany a verejným deklarovaním obhajovania konkrétnych záujmov katolíckej cirkvi ešte pred voľbami. Bohužiaľ, (najmä katolícki) signatári dohody boli takticky neobozretní a nekalkulovali s obmedzeniami doby. Katolícki aktivisti si akoby neuvedomovali, že hlavný politický boj povojnového Československa sa už nevedie na línii katolíci verzus evanjelici, resp. Slováci verzus Česi, ale na línii demokracia verzus komunizmus. Signatári dohody nedokázali/nemohli predvídať, že takáto zverejnená písomná dohoda sa neskôr stane trójskym koňom DS.

503 STAŠKO, J.: *Slovensko po druhej svetovej vojne*, s. 16-30; BÖHM, T. Emanuel: *V boji o holú národnú existenciu. Spomienky na roky 1945-1948 v ČSR*. Bratislava 2000, s. 28.

E. Böhm dokonca stavia veci tak, akoby boli katolíci pred Aprílovou dohodou takmer úplne vyradení z verejných funkcií a celý ľudovodemokratický režim na Slovensku reprezentovali iba evanjelici, resp. že ¾ národa ostalo mimo DS a KSS. Klasicky si zamieňa predstaviteľov politického katolicizmu s katolíkmi ako takými. Aj keď je pravdou, že evanjelici tvoriaci iba približne 1/6 vtedajšieho obyvateľstva zastávali (najmä z titulu svojej odbojovej činnosti) pomerne viac verejných postov ako katolíci, väčšina verejných úradov bola aj po vojne nepochybne obsadená katolíkmi. A nebolo tomu inak ani v DS, ktorú predstavitelia politického katolicizmu považovali za evanjelickú stranu. Evanjelici mali síce dominantné postavenie v samotnom vedení strany, ale aj v nižších (menovaných) straníckych pozíciách mali prevahu katolíci, nevraviac už o volených funkcionároch strany, ktorých volilo väčšinové katolícke členstvo. Napríklad z okresných tajomníkov strany prijatých do služieb DS pred Aprílovou dohodou, tvorili evanjelici iba tretinu. SNA Bratislava, f. DS, k. 6. *Zoznam zamestnancov DS na vidieku*.

Aprílová dohoda z 30. marca 1946

I. O niektorých politických, organizačných a osobných opatreniach na Slovensku.

Vedenie D5 v snahe odstrániť náboženskú neznášanlivosť v národe a majúc na zreteli dôležitosť jednoty národa v dnešných časoch a vo vedomí svojej zodpovednosti za štastný vývoj národných vecí slovenských, ako i Československej republiky, rozhodlo sa so všetkým svojim úsilím prispieť k tomu, aby boli odstránené dosavádne náboženské nezhody. Za týmto účelom sa uznieslo na týchto opatreniach:

1. V záujme dobrého spolunažívania a zhody bude na zodpovedných miestach nahradzovať osoby nábožensky neznášanlivé osobami nábožensky znášanlivými.

2. Aby táto línia strany bola slovenskej verejnosti jasne dokumentovaná, užší výkonný výbor strany vydá ohlas, v ktorom budú jednotlivé body dohody verejnosti oznámené a primerane vysvetlené.

3. Pokiaľ sa týka výchovy školskej a mimoškolskej, vedenie strany je toho názoru, že sa línia strany stotožňuje s názorom kresťanských cirkví, najmä cirkvi katolíckej a toto stanovisko bude DS presadzovať v rámci nutnosti vzhľadom na terajšiu politickú situáciu.

II. Ustavenie užšieho predsedníctva strany

Ustaví sa užšie predsedníctvo strany. Jeho členovia budú: p. predseda strany a pp.: Kanonik Cvinček, Dr. Ivan Pietor, Dr. Bugár, Ing. Fillo, Dr. Böhm, Dr. Kempný, Ján Ursíny a Dr. Hodža, ktorí si môžu určovať zástupcu ad hoc. Užšie predsedníctvo bude usmerňovať a dávať nielen ideovú náplň, ktorá bude vyhovovať národnému a náboženskému presvedčeniu väčšiny národa, ale i organizačne, a taktiež smernice pre postup a postoj strany v politickom živote na Slovensku a jej zameranie v rámci politického diania v ČSR. Ďalej bude užšie predsedníctvo rozhodovať o opatreniach osobného a vecného rázu v strane, menovite pokiaľ ide o realizovanie, resp. výklad tejto dohody.

III. Zostavenie kandidátnych listín

Užšie predsedníctvo deleguje 2 členov do každého volebného kraja, ktorí budú spolupôsobiť pri zostavovaní kandidátnych listín podľa pokynov užšieho predsedníctva a vplývať na to, aby sa na kandidátne listiny dostali vhodné osoby, označené užším predsedníctvom a najmä aby bol zachovaný celkový pomer medzi rímsko-katolíkmi a evanjelíkmi 2:1. Pri určení kandidátov v 9 volebných krajoch bude zásadou, že prvý kandidát bude katolík v 6 volebných krajoch a evanjelik v 3 volebných krajoch dľa určenia užšieho predsedníctva. O stanovení poradia na ďalšie miesta platí zásada, že budú obsadzované striedavo, t, j. 2 katolíci a 1 evanjelik. Z tejto zásady je prípustná výnimka s ohľadom na význam kandidáta. Výkonný výbor dľa nového užšieho predsedníctva si vyhradí konečnú úpravu kandidátov. Prípadne korektúry vzhľadom na zmienený pomer medzi rímsko-katolíkmi a evanjelíkmi môžu byť prevedené tiež v druhom skrutíniu. Obdobný postup platí i pre voľby do SNR.

IV. Zastúpenie v autonómnych zboroch strany

Prijíma sa zásada, aby vo všetkých orgánoch strany bola dodržiavaná dohoda o pomere medzi rímsko-katolíkmi a evanjelikmi 7:3 s výnimkou pre kraje prevažne katolícke, alebo evanjelícke. Táto zásada bude sa uskutočňovať postupne pri reorganizáciách okresných a miestnych výborov strany. Čo sa týka vyšších orgánov stran bude uskutočňovaná pri mimoriadnom zjazde, ktorý bude zvolaný do konca októbra 1946.

V.

Uvedená zásada pomernosti 7:3 sa bude uplatňovať vo všetkých hospodárskych, finančných a záujmových organizáciách a inštitúciách, podnikoch, na ktoré má strana vplyv, ako napr. u bánk, družstiev, rôznych priemyselných, poľnohospodárskych a živnostenských podnikov a dľa možnosti má sa táto zásada uplatňovať aj v úradoch a inštitúciách štátnych, na čele ktorých sú činitelia DS.

VI. Obsadenie ústredného sekretariátu

Predsedníctvo strany vymenuje 2 ďalších generálnych tajomníkov a to Dr. Kempného a Dr. Bugára, ktorí si podelia agendu doterajšieho generálneho tajomníka dr. Hodžu takto: Dr. Hodža má mať veci politické, Dr. Bugár veci organizačné a dr. Kempný veci hospodárske. Mimo toho Dr. Kempný bude aj členom finančnej komisie strany. Centrálni tajomníci sa dohodnú o postupe pri vybavovaní zásadných vecí a o vzájomnom informovaní sa. Užšie predsedníctvo obsadí niekoľko (5-6) miest na Ústrednom sekretariáte organizačne a politicky schopnými tajomníkmi. Neobľúbení tajomníci a tí, ktorí sa neosvedčili, budú nahradení inými spôsobilejšími podľa náboženských pomer v jednotlivých krajov.

VII. Doplnenie predsedníctva DS a zmeny v Zbore povereníkov a vo vláde

Na uprázdnené miesto podpredsedu bude ustanovený kanonik Cvinček. Na 2 voľné miesta predsednictva budú kooptovaní Dr. Harčár a Dr. Böhm. Po rekonštrukcii vlády a Zboru povereníkov zástupcov strany určí užšie predsedníctvo. V Národnom fronte bude zasadať Dr. Kempný namiesto dr. Kvetku.

VIII.

Časopis Demokratické hlasy budú slúžiť katolíckej verejnosti a za tým účelom budú prevedené potrebné zmeny v redakcii a administrácii. Vedenie tohto denníka bude po stránke ideovej, administratívnej a hospodárskej podliehať priamo užšiemu predsedníctvu strany. Užšie predsedníctvo má právo určiť pre tento čas osobitného majiteľa. Redakcia i tlač Demokratických hlasov bude premiestnená podľa možnosti buď do Bratislavy alebo do Žiliny v čo najkratšom čase. Všetky tlačové orgány DS budú propagovať zásady tu uvedené.

IX.

Užšie predsedníctvo vynaloží všetko úsilie, aby do volebnej kampane boli zapojené všetky vrstvy národa ako evanjelícke tak i katolícke, a to politicky, organizačne, ako i cestou tlače, aby volebný výsledok strany bol čo najúspešnejší. Za týmto účelom užšie predsedníctvo sa vynasnaží zapojiť na celom území všetkých schopných, nekompromisných a demokratickým ideálom oddaných katolíkov. Členovia predsedníctva sa zaväzujú svojou cťou, že vykonajú všetko, aby tieto jeho opatrenia boli prijaté príslušný orgánmi strany, resp. vtelené pri najbližšej príležitosti do organizačného poriadku. Do konca tohto týždňa bude zvolaný užší výkonný výbor, ktorému bude predložená táto dohoda k osvojeniu. Na tomto zasadnutí užšieho výkonného výboru bude schválený ohlas, o ktorom je zmienka v bode I.

X.

Páni kanonik Andrej Cvinček, Ing. Kornel Fillo a Ján Kempný sa osvedčujú, že oznámia Národnému frontu, že sa prihláška štvrtej strany (Kresťansko-republikánskej) do Národného frontu za ich osoby stáva bezpredmetnou.

Bratislava, dňa 30. marca 1946.

Dr. Lettrich v. r.	Rudolf Fraštacký v. r.
Ján Ursíny v. r.	Andrej Cvinček v. r.
Ing. Jozef Styk v. r	Ing. Kornel Fillo v. r.
Dr. Matej Josko v. r.	Dr. Ševčík v. r.
Dr. Samo Belluš v. r.	Dr. Ján Kempný v. r.
Dr. Fedor Hodža v. r.	Dr. Miloš Bugár v. r.

PREČAN, Vilém.: Slovenský katolicizmus pred februárom 1948. Bratislava 1961, s. 242-246

V súvislosti s Aprílovou dohodou treba tiež zodpovedať, aká bola reálna hodnota komunistickej tézy o legalizovaní ľudáctva v DS, resp. o ovládnutí strany ľudákmi prostredníctvom tejto dohody. Toto tvrdenie by mohlo byť pravdivé iba vtedy, keby vo vedení či v štruktúrach DS bola väčšina alebo aspoň značná časť bývalých ľudákov. Krátko po Aprílovej dohode však boli na jej základe vykonané iba minimálne personálne zmeny - od 1. apríla 1946 boli za ďalších generálnych tajomníkov (dovtedy iba evanjelik F. Hodža) vymenovaní Ján Kempný a Miloš Bugár a na post tajomníka ústredia DS Leon Mika a od 27. apríla aj Jozef Staško.[504] V Užšom predsedníctve strany bolo po Aprílovej dohode 6 katolíkov a 3 evanjelici, ale z týchto katolíkov boli dvaja v odboji a Povstaní (I. Pietor, K. Fillo) a ďalší dvaja boli vrcholnými predstaviteľmi Mičurovej ľudovej strany (A. Cvinček, M. Bugár) a voči ľudáckemu režimu cez vojnu boli opozične naladení.[505] Jediný, kto by sa mohol považovať za ľudáka bol Kempný. Ale aj ten by sa dal politicky zaradiť skôr k Sidorovmu umiernenému krídlu HSĽS. Veď až do Aprílovej dohody nemali komunisti s jeho pôsobením v povojnovej politike problém. Na druhej strane treba priznať, že na základe Aprílovej dohody sa dostali do povojnového verejného života i ľudáci v politickom zmysle slova (J. Kosorín, J. Staško), ktorí ale mali ďaleko od radikálov typu Ferdinanda Ďurčanského a spol. Ani v nižších straníckych štruktúrach nedochádzalo po Aprílovej dohode, resp. po voľbách k prílevu väčšieho počtu ľudákov do strany a tobôž nie do funkcií.[506] To bolo spôsobené aj tým, že po prvých komunistických kritikách si nebezpečenstvo obviňovania DS z podpory ľudáctva uvedomovali i katolícki aktivisti strany. Napríklad nový organizačný generálny tajomník Bugár síce upozorňoval na nutnosť personálnych zmien v straníckych organizáciách na základe konfesionálnej skladby obyvateľstva, na druhej strane však výrazne upozorňoval pred nominovaním ľudí, ktorí by mohli byť akýmkoľvek spôsobom komunistami označení za reakcionárov či fašistov.[507]

Aprílová dohoda sa, okrem komunistov, stretla s odsúdením aj v radoch niektorých politikov DS. Išlo prirodzene o povstaleckých evanjelikov, ktorí sa cítili byť ukrivdení vedením DS. Hrozilo im, že oni, ktorí boli účastní odboja a zakladali DS v ťažkých povojnových mesiacoch, budú vo funkciách

504 *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1945, č. 5, s. 2.

505 S A. Cvinčekom sa dokonca počítalo na post člena ilegálnej SNR; M. Bugár počas vojny právne zastupoval viacerých politických previnilcov.

506 V DS iba 1/5 z členov prvorepublikových strán bola z HSĽS, ostatní boli prevažne agrárnici (asi 60 %) a sociálni demokrati. Okrem toho množstvo bývalých ľudákov v DS zostávalo od leta 1945 statické, a to nezmenila ani Aprílová dohoda, ani májové voľby 1946. BARNOVSKÝ, M.: *Sociálne triedy a revolučné premeny na Slovensku 1944-1948*, s. 195-196.

507 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.). *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 13/1946 org*.

nahradzovaní nepovstaleckými katolíkmi iba kvôli ich konfesii. Signifikantným príkladom takéhoto postoja bolo stanovisko niekoľkých povstaleckých členov DS z Banskej Bystrice (G. Zeman, P. Švihra, J. Čatloš, G. Slivka) určené pre vedenie strany, v ktorom sa, okrem iného, tvrdilo: „*Podpísaná dohoda s katolíckou skupinou Cvinček - Bugár - Kempný je pre stranu pošpinením štítu a zradením jej pôvodného programu. ... Nesúhlasíme, že na voliteľných miestach na kandidačných listinách sú kandidovaní ľudia, ktorí so stranou v minulosti nemali nič spoločného, ... sú osobami úplne neznámymi, ktorí sa dostali na popredné miesto len preto, že sú katolíkmi uznávanými klérom, že sa na tieto miesta dostali osobnosti, ktoré sú zaťažené minulosťou, buď ako arizátori, alebo iní prisluhovači vladárov bývalého Slovenského štátu. ...Vyjednávači za katolícku skupinu (Cvinček) ani dnes neprejavujú záujem o prácu v strane, ale svojím presadzovaním dohody vytláčajú našich zaslúžilých členov, ktorí sú v práci od počiatku. ... Poriadok raz bude treba urobiť a nemôžeme súhlasiť s tým, aby pod rúškom náboženským skrývali sa dnes ľudia, ktorí patria pred ľudové súdy*.“[508] V tejto reakcii (podobnej rétorike komunistických tlačovín) sa skrývajú tak oprávnené, ako aj menej oprávnené výčitky vedeniu DS. Predstavitelia tohto stanoviska mali pravdu, že sa do strany takto dostali aj ľudia bažiaci iba po funkciách, na ktoré odteraz mali nárok už len preto, že boli katolíkmi. Ale neskoršia prax ukázala, že takýchto karieristov či ľudí pošpinených minulých režimom bolo minimum. Taktiež neobstojí téza, že Andrej Cvinček či ostatní katolícki aktivisti v DS neboli ochotní pracovať pre stranu. Práve naopak. Veľmi aktívne pracovali pre volebný úspech DS a ostali verní strane aj v časoch, keď mnohí odbojoví a povstaleckí činitelia DS (I. Pietor, M. Polák, J. Ševčík, A. Granatier a iní) začínali spolupracovať s KSS na rúcaní demokracie. I keď je, samozrejme, pravda, že v plne demokratických časoch by mnohí z nich zakladali stranu, ktorá by prezentovala rozdielne hodnoty, ako DS vzišlá z Povstania. No nemožno o nich ani tvrdiť, že by prezentovali úplne iné hodnoty ako povstalecká DS resp. že plne zastávali ľudácke stanoviská. Dôkazom toho je i fakt, že v exile po februári 1948 vytvárali medzi stanoviskami slovenských demokratov a ľudáckej reprezentácie akúsi tretiu názorovú skupinu (J. Staško, I. Kružliak), aj keď bližšie naklonenú ľudákom.[509]

Pokiaľ ide o charakter Aprílovej dohody, nebola „nemorálnym spolkom“ povstaleckých evanjelikov v DS s početnými ľudákmi v oportunistickom záujme volebného víťazstva nad KSS (komunistické hodnotenie). Ale nešlo ani o obdobu „idealistického“ spojenia evanjelikov a katolíkov v záujme

508 MATEJKIN, S.: *Stredné Slovensko a Demokratická strana v rokoch 1945-1948*, s. 41-42.

509 Porovnaj napríklad: ŠPETKO, Jozef.: *Líšky kontra ježe. Slovenská politická emigrácia 1948-1989*. Bratislava 2002, s. 106-114.

spoločnej „národnej“ veci tak, ako tomu bolo v matičnom období 19. storočia (niektoré súčasné hodnotenia)[510]. Pravda je niekde uprostred medzi chladnou politickou vypočítavosťou a uvedomením si „vyššieho“ spoločenského záujmu. Analýzu Aprílovej dohody preto môžeme uzavrieť vcelku trefnou konštatáciou bývalého okresného tajomníka DS Jaroslava Faboka: „*...boli iba prirodzené a samozrejmé delenia na katolíkov a evanjelikov ... Aprílová dohoda ... bolo to spojenie z nutnosti, a keď je to z nutnosti, je samozrejmé, že tam bolo vnútorné napätie, napríklad keď Cvinček tlačil na niektoré veci. Ale vždy sa snažili v diskusii a podobne to urovnať v záujme existencie strany*.“[511]

Predvolebná kampaň a výsledky parlamentných volieb v máji 1946

Po prijatí katolíckych požiadaviek v DS na základe Aprílovej dohody už demokratom nič nebránilo, aby plne rozvinuli svoju predvolebnú kampaň, lebo osudové voľby na Slovensku sa blížili. Preto sa demokrati pustili s plnou vervou do príprav na voľby s vedomím, že iba rozhodná porážka komunistov môže zastaviť ich politickú prax smerujúcu k totalizácii krajiny.[512] Predvolebný boj sa ale od začiatku črtal ako veľmi ťažký. Prvými týždňami nového roku rezonovalo v tlači „vystúpenie“ oblastného tajomníka DS v Prešove Vladimíra Babylonského zo strany. Ten bol fakticky prepustený pre finančné machinácie v oblastnej organizácii.[513] Snažil sa však z tohto neslávneho odchodu urobiť cnosť a dobrý obchod. Veľmi ochotne líčil v komunistickej tlači neznesiteľné podmienky a zradu vedenia DS na svojich straníckych prívržencoch.[514] To však nebolo zo strany propagandy KSS všetko. Verní svojmu politickému aktivizmu a radikalizmu, začali slovenskí komunisti systematicky vykresľovať obyvateľstvu reakcionárstvo DS. Aby sa vniesol zmätok do radov slovenských demokratov prízvukovala sa najmä priepasť medzi

510 Porovnaj napr.: BROKLOVÁ, Eva. – BROKL, Lubomír: *Od politické demokracie k totalitarizmu. Volby 1946 – projev vůle lidu?* In: Sociológia, r. 1991, č. 5-6, s. 419.

511 *Zvukový záznam rozhovoru s Jaroslavom Fabokom, 13. 6. 2006*. Archív autora.

512 J. Lettrich na schôdzi kandidačnej komisie Demokratickej strany prešovskej oblasti 27. apríla 1946 okrem iného povedal: „Naše prvé voľby sú veľmi vážnou vecou, všetko je vedľajšie, hlavné je aby zvíťazila naša myšlienka, aby zvíťazila demokracia ... dnes ide o to, či komunizmus alebo demokracia.“ ŠA Prešov, f. č. 85, inv. č. 2.

513 ČELKO, Vojtech: *Demokratická strana a jej miesto v slovenskom politickom živote v rokoch 1944-1946*. Diplomová práca. Praha 1969, s. 122.

514 „Demokratická strana má krásny program, ale - na papieri. ...v skutočnosti prevádza deštrukciu a v DS sa trpia tendencie škodlivé národu a štátu. ...Demokratická strana sháňa sa iba za hlasmi, prácu ponecháva komunistom. Typická mentalita pohodlných pánov. ...Komunistická strana je tou stranou, ktorá to myslí s ČSR poctivo, ktorá to myslí so Slovanstvom a Sovietskym sväzom úprimne, ...ktorá nešpekuluje s atomovou bombou, s Benderovcami a s rozvratom...“ BABYLONSKÝ, Vladimír: *Prečo som vystúpil v Demokratickej strany*. Prešov 1946, s. 3-15.

„reakčným“ vedením strany a jeho obyčajnými voličmi, ktorí sú iba obeťami prefíkanej politiky svojich straníckych vodcov.[515] Výrazne sa poukazovalo tiež na viaceré skutočné či domnelé osobné a názorové rozpory v DS, farbisto sa opisovali „masové“ odchody celých miestnych organizácií ku KSS a pod.[516] Vedenie slovenských demokratov na to reagovalo nielen vo svojej tlači, ale aj špeciálnym obežníkom, ktorý sa venoval práve komunistickej propagande zameranej na vyvolanie neistoty v organizáciách DS: „*Je samozrejmé, že v niektorých otázkach vo veciach verejných vyskytujú sa rôzne názory, čo ovšem nejde na úkor jednoty strany. Demokracia takúto rovnosť mienok pripúšťa a je to práve iba demokracia, ktorá pripúšťa výmenu názorov podľa Masarykovej zásady: Demokracia je diskusia. ... Je pochopiteľné, že v takomto – pre demokratov samozrejmom počínaní, môže vidieť vedenie KSS nejednotnosť alebo tvorenie frakcií... Táto sloboda prejaviť mienku je jedným z hlavných rozdielov medzi DS a KSS. Každému môže byť jasné, že ide o zámerne organizovaný útok, ktorý je neklamnou predzvesťou, aké úsilie vyvinie KSS, keď sa priblížime k stanovenému dátumu volieb*.“ Zároveň sa zdôrazňovala dôležitosť volieb ako boja dvoch ideológií – demokratickej a komunistickej. Hovorilo sa o korektnom a čestnom predvolebnom boji podľa priania prezidenta Beneša. Ale ak by KSS siahla k nečestným spôsobom, bolo treba byť na to pripravení a zbierať kompromitujúci materiál o komunistoch a ich prechmatoch v národných výboroch a Zbore národnej bezpečnosti.[517]

Českí a slovenskí komunisti nešli do májových parlamentných volieb 1946 iba s protireakčnou propagandou. Veľmi efektívne okresávali manévrovacie pozície svojich konkurentov aj volebnými zákonmi z dielne Ministerstva vnútra ovládaného komunistom Václavom Noskom. Ním predložený nový volebný systém obsahoval oproti ústave z roku 1920 viacero nových prvkov. Okrem zníženia volebnej hranice aktívneho a pasívneho volebného práva šlo najmä o možnosť účasti vojakov a príslušníkov bezpečnostných orgánov na voľbách. Na druhej strane ale boli z účasti na voľbách vylúčené celé kategórie občanov – Nemcov, Maďarov a kolaborantov. Pri predstaviteľoch bývalého ľudáckeho režimu išlo o zákonom konkrétne vymenované kategórie ľudáckych funkcionárov, resp. o osoby, ktoré boli vyšetrované retribučným súdnictvom.[518] Všetky ostatné osoby boli podľa miesta svojho bydliska a volebného obvodu spísané na tzv. *stálych voličských zoznamoch*. Tie boli

515 *Oblastný tajomník DS prestúpil do KSS*. In: Pravda, r. 1946, č. 14 (17.1.1946), s. 1.

516 *Prečo vystupujú roľníci z DS?* In: Tamtiež, č. 23 (27.1.1946), s. 2; *Ďalší člen SNR vystúpil z DS*. In: Tamtiež, č. 92, s. 2.

517 SNA Bratislava, f. DS, k. 1. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 2/1946 pol*.

518 Bližšie pozri: HLAVOVÁ, Viera: *Parlamentné voľby na Slovensku v roku 1946*. In: BARNOVSKÝ, M. – IVANIČKOVÁ, E. (ed.): Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe, s. 82-83.

verejne k nahliadnutiu. V prípade, že sa v nich nachádzal niekto, kto mal byť podľa zákona vylúčený z možnosti voliť alebo byť volený, mohla byť voči nemu podaná námietka, ktorá bola prerokovávaná v reklamačných a odvolacích komisiách. Stále voličské zoznamy boli politicky veľmi dôležitou inštitúciou, lebo na ich základe mohli komunisti spochybňovať kandidátov DS, prípadne vylučovať z možnosti voľby voličov.[519] Poslednou novinkou volebného zákona boli tzv. *biele lístky*. Dávali voličom možnosť vyjadriť nesúhlas s kandidátmi politických strán Národného frontu, čím sa oficiálne mala zistiť veľkosť opozičného tábora odmietajúca povojnový režim. Komunisti presadením tohto zákona však nesledovali snahu o vyjadrenie sa nespokojencov. Spočítali si, že keby „opozičníci" nemali takejto alternatívy, volili by automaticky nekomunistické strany. Keď však majú na výber, nebudú radšej voliť nikoho a ich „hlasy" sa pomerne rozpočítajú na každú politickú stranu, čím dosiahnu nekomunisti nižší výsledok ako v systéme bez bielych lístkov.

Rozprávka o bielych volebných lístkoch

V ďalekej krajine za siedmimi riekami a za siedmimi horami boli voľby. princ s červenou hviezdou na čele, ich riadil a takto hovoril:

„Každý dostane farebný kúsok papiera a podľa týchto farieb budeme rozhodovať. Sú štyri svetové strany a teda budú tie farby štyri. Každý hodí do urny len lístok jednej farby a je to. Ale preto, že každý nemusí súhlasiť s tými štyrmi smermi , dostane ešte piaty lístok. Biely bude, celý biely a nič na ňom nebude. A ten hodia do urny tí, ktorí chcú na juhozápad, alebo tí, ktorí nechcú nijaký smer a chcú ostať doma."

„Výborne!" volali poddaní, lebo princ bol princ, mal červenú hviezdu a nebola s ním nijaká paráda.

Potom boli voľby.

Ľudia sa zadívali do bielych lístkov a vhadzovali ich do urien, a princ s červenou hviezdou sa smial. Vyložene sa rehotal.

Mal to veľmi dobre spočítané.

„Mne sa nič nestratí, ale čo bolo biele, to mohlo byť všetko proti mne a tiež iste je."

A ľudia do urny bielych lístkov nastrkali toľko, že princ s červenou hviezdou na čele potiahol obočie a povedal:

Z týchto bielych lístkov si nechám urobiť poznámkový zošit a budem si doň pilne poznamenávať, čo všetko urobím proti tým, ktorí ich tam nastrkali."

SNA Bratislava, f. DS, k. 11

519 SNA Bratislava, f. DS, k. 1. *Obežník Ústredného sekretariátu DS z 25. 2. 1946*; Tamtiež, k. 2. *Obežník Ústredného sekretariátu DS z 23. 2. 1946*.

Ešte predtým, ako sa naplno rozvinula predvolebná agitácia strany, bolo potrebné pripraviť svojich funkcionárov na voľby aj po stránke organizačnej. Preto ústredné vedenie DS uskutočnilo v dňoch 15. až 17. februára 1946 prvú celoslovenskú pracovnú konferenciu okresných tajomníkov a vedúcich činiteľov strany v Žiline. Na zjazde prednášali poprední činitelia DS o organizácii volieb resp. o straníckej taktike a stratégii v predvolebnej kampani.[520] Boli oboznámení s predvolebným programom, heslami a propagačným materiálom pripraveným pre predvolebnú kampaň. Vhodným organizačným usmernením v predvolebnom období sa stal tiež „*Zápisník DS*", ktorý ako vnútrostranícky časopis začal vychádzať už krátko po novom roku 1946. Ten približne raz do mesiaca informoval funkcionárske zbory DS o všeobecných predvolebných či vnútrostraníckych organizačných opatreniach a politickej línii strany v aktuálnych politicko-spoločenských otázkach.

Medzi prvé opatrenie uvádzané a požadované vedením DS od svojich straníckych funkcionárov bola podrobná rekognoskácia politickej a spoločenskej situácie v okresoch a obciach. Vedeniu strany nešlo iba o získanie dostatočného prehľadu o svojom vlastnom postavení či o pozíciách svojich politických konkurentov na čele s KSS. Potrebovala získať aj celkový prehľad o prostriedkoch a osobách, ktoré možno použiť v kampani v tom–ktorom okrese. Ústrediu strany sa mali preto nahlasovať pozície DS a KSS v národných výboroch, úspešnosť pri reorganizačných voľbách do národných výborov, zisťovala sa organizačná a politická situácia v celospoločenských organizáciách, podávali sa správy o počte obyvateľov a obcí okresu, ich stavovskom rozvrstvení a politickej orientácii na základe posledných predvojnových volieb. Pre zabezpečenie tlačenia predvolebných materiálov DS sa zhromažďovali informácie o počte a politickej orientácii regionálnych časopisov, malo sa vykúpiť akékoľvek množstvo cyklostylovaného papiera, resp. získať tlačiareň a zistiť aj iné možnosti tlačenia plagátov a letákov. Dôsledne sa malo dbať na výber „*najlepších a najšikovnejších drobných pracovníkov z miest a dediniek*" a urobiť z nich „*apoštolov demokratickej idey*". V konkrétnom okrese sa potom v predvolebnej kampani malo zdôrazňovať všetko dobré, čo DS dosiahla pre región, ako prispela ku konsolidácii a pod. Napriek všetkým týmto odporúčaniam a vyzdvihovaniu dôležitosti víťazstva vo voľbách sa ale nezabúdalo tiež pripomínať: „*...musíme viesť predvolebný boj síce úspešne, ale demokraticky a čestne*".[521] Po Aprílovej dohode sa jednou z oblastí, ktoré bolo potrebné sledovať pre priaznivý výsledok DS vo voľbách, stalo aj pozorovanie situácie a vývoja v nových politických stranách (najmä v Strane slobody), ich úspešnosti medzi obyvateľstvom a vplyvu medzi funkcionármi

520 Tamtiež, k. 1. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 5/1946*; Tamtiež, k. 13.

521 *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1946, č. 2.

a členmi DS. Taktiež sa mali zisťovať aj reakcie KSS na Aprílovú dohodu.[522]

Podobne ako sa strana pripravovala na voľby po stránke „spravodajskej“ a pripravovala si podmienky pre svoju predvolebnú propagandu, veľmi intenzívne prebiehali tiež prípravy organizačné. V tejto súvislosti prebehli personálne zmeny na postoch výraznej skupiny viac ako 20 okresných tajomníkov strany. V marci 1946 šlo najmä o posilnenie niektorých okresných a oblastných sekretariátov.[523] V apríli realizované menšie personálne presuny už čiastočne súviseli aj so snahou o realizáciu Aprílovej dohody (výmena konfesionálne neznášanlivých tajomníkov za nábožensky vhodnejších, najmä nezaťažených mladších katolíkov), či so vznikom konkurenčnej Strany slobody, do ktorej prestúpilo zopár funkcionárov.[524]

Veľmi dôležitú časť predvolebnej kampane, a nielen DS, tvorila *náboženská otázka*. Strany (dokonca aj komunisti) sa snažili osloviť voličstvo v tom zmysle, že len ich strana dokáže dať veriacim a Cirkvi to, čo je potrebné na rozvoj náboženstva a ostatné strany v tejto otázke iba sľubujú a klamú.[525] Značný význam v mobilizácii katolíckeho voličstva pre DS mali viaceré plagáty podpisované významnejšími katolíckymi reprezentantmi v DS. Možno ešte viac však vykonali smernice k voľbám vydané katolíckymi biskupmi a uverejnené v Katolíckych novinách v deň volieb, ktoré implicitne inštruovali veriacich tak, aby volili slovenských demokratov.[526]

522 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.). *Obežník Ústredného sekretariátu DS zo 16. 4. 1946*.

523 *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1946, č. 3, s. 4-5.

524 V rámci tejto personálnej reorganizácie boli zo služieb Ústredného sekretariátu DS prepustení K. Blanár a J. Baník (kvôli angažovaniu sa v Strane slobody – za túto informáciu ďakujem Š. Šutajovi). Z DS ďalej sami vystúpili okresný tajomník v Námestove A. Zigman a personálny referent ústredia strany Š. Hrabal, ktorého nahradil P. Marcík. Okrem toho boli na Ústredný sekretariát prijatí: zástupca okresného tajomníka DS v Dunajskej Strede J. Gerža, zástupca okresného tajomníka v Poprade O. Neumeister, oblastný tajomník v Prešove M. Poliak a okresný tajomník z Trnavy K. Trnčík. Novoprijatí zamestnanci Ústredného sekretariátu nahradili tajomníka organizačného oddelenia J. Cigána odchádzajúceho na sekretariát do Trnavy a E. Dohnanca, ktorý sa stal tajomníkom pre Bratislavu - vidiek. Tamtiež, č. 4, s. 4.

525 Aj KSS si uvedomovala vplyv, aký mala na Slovensku náboženská otázka, a snažila sa vyvrátiť predvolebnú agitáciu DS proti KSS ako protikresťanskej strane. Na to sa snažila využívať hlavne katolíckych kňazov v KSS. Tak napríklad Jozef Straka vo svojom príhovore ku katolíckemu voličstvu vravel, že DS i Strana slobody nerešpektujú zákaz účasti kňazov na predvolebnej agitácii a nedôstojne zneužívajú náboženské cítenie tým, že jarmočne zneužívajú náboženské heslá a falošne sa vydávajú za jediných reprezentantov slovenského katolicizmu. Oproti tejto propagande vyhlasuje, že práve naopak KSS možno dôverovať, lebo KSS slúži svojou politikou náboženstvu a cirkvi.“ STRAKA, Jozef: *Slovenskému katolíckemu kňazstvu a ľudu*. In: Pravda, r. 1946, č. 116 (23. 5. 1946), s. 1.

526 „Cirkevné vrchnosti dávajú túto úpravu: tieto voľby rozhodnú, či v našom štáte bude panovať kresťanský duch alebo nie. Ich veľký význam vyžaduje, aby sa ich zúčastnil každý katolík a odovzdal platný hlas. Hoci slovenským katolíkom nebola povolená strana akú si žiadali, sme viazaní vo svojom svedomí odovzdať hlas na takú stranu, ktorá stojí na kresťanskom základe a bude hájiť práva Cirkvi na školy, internáty, ...Správy, akoby niektorí biskupi vstúpili do Strany slobody, nezodpovedajú pravde.“ *Smernice pre katolíkov k voľbám*. In: Katolícke noviny. r. 1946, č. 21 (26. 5. 1946), s.1.

Čo chceme?

Chceme ponajprv mravnú rekonštrukciu.
Chceme demokraciu, chceme kresťanstvo.
Chceme zaistiť slobodu podnikania, zaistiť existenciu súkromného podnikania, slobody a rešpektovanie občianskych práv.
Chceme záruku slobodného prejavu náboženstva.
Chceme zaistiť právo cirkvi na výchovu mládeže na školách a internátoch.
Chceme aby práva slovenského národa boli ústavne zaručené.
Chceme aby zahraničná politika štátu bola vedená v duchu pravej demokracie a slovanských ideálov.

Sme proti diktatúre politických strán.
Sme proti uprednostňovaniu akýchkoľvek konfesií.
Sme proti takému preverovaniu, ktoré bolo vedené v duchu vyrovnávania osobných účtov.
Sme proti spolitizovanému vedeniu slovenskej mládeže.
Sme proti spolitizovaniu Ústredia odborových zväzov.
Sme proti vyhlasovanie slovenského katolicizmu za fašistický a reakčný.
Sme proti spolitizovaniu Národnej bezpečnosti a armády.
Sme proti takým národným výborom, v ktorých sú ľudia národne a mravne nezodpovední.

Čas, 8. 5. 1946, s. 3

Za víťazstvo demokracie a kresťanského svetonáhľadu

Slováci a Slovensky!

Ide o historické voľby, ktoré rozhodnú, aký bude náš štát a aký bude náš budúci život. Parlament, ktorý v týchto voľbách zvolíte, vypracuje novú ústavu našej republiky, ktorá bude základným kameňom všetkých odvetví nášho života.

Apelujeme na Vaše národné a kresťanské svedomie a vedomie. Vo Vašich rukách je osud všetkého toho na čom Slováci stavali celé tisícročia svoju kresťanskú a národnú existenciu. Ide o človeka a jeho občianske práva, ide o posvätnosť rodiny, o náboženskú výchovu, o súkromné vlastníctvo, ide o náš slobodný život.

My sme za kresťanskú solidaritu všetkých vrstiev národa, za bratskú spoluprácu roľníka a robotníka, úradníka živnostníka, za vzájomnú dôveru všetkých Čechov a Slovákov. Ako kresťania budujeme na láske a zásadne sa staviame proti každému rozdeľovaniu národa šírením triednej nenávisti.

Staviame na slovenskom národe a jeho právach – po čom Slováci túžili v 1. ČSR dvadsať rokov, to sa Košickou dohodou uskutočnilo. Cez Sbor povereníkov

a SNR je správa slovenských vecí v rukách Slovákov. Výdobytkov SNP sa nikdy nevzdáme.

Kresťanská kultúra musí byť základom kultúry národnej – naša národná tradícia vyrástla z kresťanstva. Vyhlasujeme, že sa pričiníme o to, aby sa štát nezriekal blahodarného účinkovania cirkvi na výchove národa, a na poli školskom. Uznávame odveké právo cirkvi zakladať a držiavať vlastné školy, internáty a náboženské spolky. Sú to práva, o ktoré sa opierala ústava 1. ČSR. Sme za takú školské reformy, ktoré budú brať rovnaký zreteľ na záujmy štátu, cirkvi a rodiny. Pričiníme sa o to, aby v školských učebniciach nevyskytovali sa výklady odporujúce kresťanskému cíteniu.

Stranícku politiku vylúčiť zo znárodneného podnikania – aby pre neodborné vedenie, stali sa výrobky týchto podnikov neschopné súťaže, a aby sa ich prípadné straty kryli zo štátnej pokladnice. Keď sme podpisovali Košický program, mali sme na mysli intenzívne uplatňovať kolektivistické zásady v hospodárskej politike štátu. Stojíme na stanovisku tohto pokrokového prúdu, a nechceme o toto miesto prísť. Znárodňovaciu akciu treba urýchlene dokončiť. Je to predpoklad tvorivej práce. Tie podniky, ktoré znárodnené nebudú, treba čím skôr vrátiť podnikateľom. Výsledky industrializácie Slovenska sú naprosto nedostačujúce. Náhodné úspechy tu nepomôžu. Chýba tu odbornosť a cieľavedomosť práce. Nejde nám len o nové rozmiestnenie už jestvujúceho priemyslu, ale aj o zakladanie nových podnikov. Budovanie československého priemyslu, môže sa účelne uskutočniť iba na Slovensku.

Vybudovať vojnou zničené Slovensko – staviame sa za to, aby sa štátne hospodárstvo dialo so zreteľom na osobitné potreby Slovenska, aby prostriedkami určenými pre Slovensko, hospodárili vždy orgány na Slovensku a aby snahou štátnej snahy bolo čím prv dosiahnuť rovnaké životné podmienky na území celej ČSR.

Robotník je nielen pracovnou silou, ale aj občanom a živiteľom rodiny – čestne a svedomite pracujúci človek musí zarobiť toľko, aby zo svojej práce mohol ľudsky dôstojne žiť nielen on ale i celá jeho rodina.

Roľníci sú základ národa – hlavným bodom našej roľníckej politiky je zaistiť súkromné vlastníctvo pôdy. Staviame sa za dôslednú konfiškáciu pôdy nepriateľom nášho národa, aby sme tak rozšírili vlastníctvo pôdy našich drobných a stredných roľníkov. Práca roľníka musí byť tak honorovaná ako práca statných vrstiev národa.

Roľnícke družstvá do roľníckych rúk – tak ako i doteraz, i v budúcnosti budeme zo všetkých síl podporovať družstevníctvo, ktoré má v našom národe tak silnú tradíciu. Zvlášť roľnícke družstevníctvo predstavuje moderný typ hospodárskej demokracie. Každý roľník patrí do roľníckeho družstva, kde si vzájomnou svojpomocou zlepšuje svoj sociálny status. Roľnícke peňažníctvo musí mať nerušené možnosti rozvoja. Pričiníme sa o to, aby všetky priemyselné podniky, ktoré majú byť znárodnené vo forme združstevnenia (liehovary, cukrovary a pod.) boli roľníkom odovzdané na združstevnenie.

Za nehatený rozvoj živnostenského podnikania – staviame sa za právnu istotu a hospodársky poriadok, ktoré sú hlavnými predpokladmi živnostenského podnikania. Presadzuje všestrannú podporu stredných podnikateľských vrstiev a ochrany ich súkromného vlastníctva.

Čas, 14. 5. 1946, s. 1

V duchu demokratickej jednoty

Posledné mesiace odohrával sa za kulisami slovenského politického života boj o slovenských katolíkov.

Išlo o to, aby skoro 80- percentná väčšina slovenských katolíkov, ktorá je v československej politike mimoriadne dôležitým a pre slovenskú politiku rozhodujúcim činiteľom, bola primerane svojmu počtu a významu politicky reprezentovaná.

Dnes si každý musí uvedomiť, že na Slovensku sa bez katolíkov nedá nadlho a šťastne vládnuť a že Republiku bez politickej účasti slovenských katolíkov nemožno bezpečne budovať. Možno povedať, že do akej miery sa podarí zapojiť slovenských katolíkov do československého politického života, do takej miery sa podarí aj šťastná a trvalá úprava česko-slovenského pomeru. Dnes sú slovenskí katolíci nie v takej situácii, aby ich reprezentoval ktosi, kto je ich štítu cudzí a pre ich program politicky neúnosný. Vidím to sám a po mnohoročných politických skúsenostiach s radosťou priznávam, že slovenským katolíkom dorástla taká skvelá reprezentácia, že sa nemusia obávať budúcnosti. Správne sa preto dnes medzi slovenskými katolíkmi radí zásada: pri voľbách pôjdeme s ľuďmi, ktorí sú nám bezpečnou zárukou slovenskosti, kresťanskosti, demokracie a slobody národa.

Sme si vedomí toho, že zocelený a jednotný katolícky tábor nedá sa dnes rozbiť alebo zapredať špekulujúcim jednotlivcom. Aby však neprišlo k pokušeniu u váhavcov, varujem už dnes pred falošnými prorokmi, ktorí by sa peknými sľubmi a rečami radi votrieť do jeho šíkov. Nás nerozbil nápor vznesený proti nám, nás preto nesmú pomýliť ani politické sľuby. My celým životom a celou politikou sme opretí o kresťanstvo, z ktorého vyrástla celá naša národná tradícia a kultúra a ktorým sme vystúpili na javisko vzdelaných európskych národov, zostaneme vždy s národom a pri národe, aby sme slúžili jeho záujmom a potrebám, aby sme mu zaistili všetky práva a slobody a popri tom ľudskosť, spravodlivosť a poriadok. Ako som to svojho času bol napísal do Katolíckych novín, slovenskí katolíci nesmú preto ísť do pasivity, lebo to by bolo neosožné a veľkým našim záujmom práve škodlivé.

Všetci sa musíme zúčastniť nového života v novej Československej republike. Tvár tohto života bude vo veľkej miere závisieť od nás samých. Je preto povinnosťou každého katolíka prispieť k budovaniu tohto štátu, aby slovenský národ našiel v ňom opravdu slobodný a šťastný domov a nebáť sa ťažkostí, nedať sa zastrašiť, ale vytrvať pri zásadách, vytrvať v láske k Bohu a národu. To musí zostať stále našim programom i v budúcnosti.

V poslednom čase robili sme pokusy o samostatné vystúpenie slovenských katolíkov pod štítom Kresťansko-republikánskej strany. Predpokladali sme, že keď politicky môžu vystupovať katolíci v Čechách a vo Francúzsku a inde, že to nebude prekážať ani našej ľudovej demokracii. Narazili sme však na ťažkosti a prekážky, keď išlo o zásady, s ktorými nemožno spúšťať a s ktorými nemožno robiť kompromisy, museli sme upustiť od samostatného politického vystúpenia. Po uvedomení si všetkých ťažkostí, ktoré predbežne spomínať nechcem, po zhodnotení celej situácie a daných okolností odvolali sme svoje podpisy z prihlášky, podanej Národnému frontu o povolenie štvrtej strany a súčasne obnovili sme rokovania s vedúcimi činiteľmi

Demokratickej strany, ktoré viedlo k podpisu jasnej a vyhovujúcej dohody, podľa ktorej katolíci majú zaistené také pozície, ktoré zodpovedajú ich dôležitosti a významu. Zdôrazňujem, že robili sme to v plnom vedomí zodpovednosti, práve preto,, že ide o ďaleko väčšie veci, ako je stranícky alebo osobný záujem, a to predovšetkým o demokraciu a o upevnenie kresťanského svetonázoru.

Tento vyšší záujem musel byť rozhodujúcim, takže sme mu podriadili aj svoje pôvodné politické zámery. Som si vedomý toho, že mnohí katolíci majú objektívne dôvody proti Demokratickej strane, pretože i táto strana dopustila sa najmä na začiatku dosť chybných krokov, ale teraz všetky osobné momenty, sťažnosti a výhrady musia ustúpiť stranou, musíme sa dívať na vec, o ktorú ide. Uverte mi, viem prečo sa na vás takto obraciam. Tu nej de natoľko o Demokratickú stranu, ako skôr o demokratickú jednotu, ktorú musíme pri voľbách dokumentovať spoločným vystúpením, tu ide o sústredenie všetkých kresťanských a demokratických síl za jedným cieľom. Musíte nám veriť a dôverovať a tak isto my spoliehame na vás a veríme vám. Každý kraj dostane vhodných kandidátov, za ktorými sa musíte potom jednotne pri voľbách postaviť.

Zvíťazila tu rozvaha, zdravý rozum a vedomie zodpovednosti pred budúcnosťou ako i vedomie toho, kde by nás mohlo zaviesť politicko-stranícke trieštenie, ktoré dnes môže byť plánom len dobrodruhov alebo ľudí nezodpovedných. Neuzatvárame tým kapitolu ďalšieho vývoja slovenskej politiky. Nevieme, aké situácie sa tu budú ešte vytvárať, ale nateraz je nutné ísť do volieb spoločne s Demokratickou stranou. Je to v záujme slovenskom i katolíckom. Sám som mnoho premýšľal o tejto veci, radil som sa so skúsenými pozorovateľmi nášho národného a cirkevného života a po uvážení všetkých okolností prišiel som tiež k tomu názoru, že naterazje to jediné možné aprenás únosné riešenie. Nejde nám tu o osobné veci, ako by to ktosi na nás rád nahovoril: keď splníme toto poslanie, radi sa vrátime k svojmu povolaniu, ale kým sme v politike, našou povinnosťou je slúžiť národu a keďže tento národ je z veľkej väčšiny katolícky, i jeho katolíckym záujmom, ato celý a celkom. I slovenský národ, i katolicizmus musí prísť na svoje a demokracia a kresťanstvo pod jednou zástavou v spoločnej jednote nás všetkých musí zvíťaziť.

Varujem vás preto už dnes pred bielymi lístkami. To je zoslabovanie demokracie, to by mohla byť efektná, ale tragická demonštrácia. Biele lístky nemajú svojich kandidátov, nimi si poslancov nezvolíte. Rozvážte si to včas a varujte pred týmto krokom každého.

Apelujem na vás, katolíci slovenskí, ktorým sú drahé myšlienky demokracie, pravdy, slobody, poriadku a spravodlivosti, zabudnite aspoň v tomto volebnom období na príkoria, pamätajte na svoju budúcnosť a pri voľbách postavme sa spoločne za kandidátku Demokratickej strany, na ktorej môžete zvoliť katolíckych poslancov, a to v takom počte, ako jednotne a silne sa postavíme za túto kandidátku sami. Nad katolíkmi nesmie zvíťaziť podvod alebo sľuby, katolíci musia zvíťaziť sami. Nedajte sa preto rozbiť a pomýliť, ale v duchu demokratickej jednoty kráčajme všetci spoločne kráčajme spoločne k volebným urnám s jedným odhodlaním: zvíťaziť.

Andrej Cvinček1. podpredseda Demokratickej strany

SNA Bratislava, f. DS, k. 11

R o b o t n í c i !

Protestujeme proti tomu, aby sa členom nepolitických odborových organizácií vnucovala úcta k červenej hviezde ako straníckemu symbolu KSS a aby sa zavádzal do odborových organizácií komunistický pozdrav „Práci česť“ a oslovenie „súdruh“!

Veď v odborovom hnutí je mnoho takých robotníkov, ktorí nie sú nositeľmi komunistickej ideológie.

Žiadajte s nami odpolitizovanie odborových organizácií.

Demokratická strana

SNA Bratislava, f. DS, k. 11

2 SLOVÁCI – KRESŤANIA 2

Uvedomujete si silu, ktorá vo Vás tvie?
Viete odkiaľ táto sila pramení?

Je to sila vliata do Vás sv. Cyrilom a Metodom. Je to dedičstvo, ktoré Vaši praotcovia a otcovia hrdo a víťazne niesli až do dnešných čias.

Je to sila viery v Boha a seba.
Nezaprite túto vieru!

Nedajte sa mýliť sľubmi – omámiť darmi – zaviesť falošnými vodcami!

Pripomeňte si munulosť a z nej súďte o budúcnosti

Čo bude, keď nebudeme jednotní?
keď nebudeme pevní? – keď stratíme vieru?

Zomknime sa a poďme jednotne

k volebným urnám so všetkými, ktorí milujú dobro, spravodlivosť a slobodu, za víťazstvo kresťanského svetonáhľadu a tým demokracie na celom svete.

Poďme teda bez váhania
s Demokratickou stranou!
Demokratická strana je strana kresťanov!
Demokratická strana je strana slovenská!
Demokratická strana nás povedie!

2 Demokratická strana má číslo 2

SNA Bratislava, f. DS, k. 11

Slovenská žena!

Chceš mať zachovanú svoju prirodzenú dôstojnosť?
Chceš mať usporiadaný rodinný život?
Chceš mať zabezpečenú zdravú výchovu svojich detí v duchu slovenskej a kresťanskej tradície?
Chceš mať osobnú a majetkovú bezpečnosť a istotu?
Chceš vidieť šťastnú budúcnosť svojich detí?
Chceš, aby ČSR bola hrejivým domovom pre Teba a Tvojich drahých?
Chceš, aby sloboda, poriadok a spravodlivosť vládli v našej vlasti?
Kľúč šťastnej budúcnosti svojej a Tvojich drahých máš vo svojich rukách.
Za všetko toto pracuje Demokratická strana,
Ona splní Tvoje prianie.
Preto:
Uvedomelá Slovenka odovzdá svoj hlas
Demokratickej strane

SNA Bratislava, f. DS, k. 4

CHCEME
dosiahnuť štyri hlavné slobody človeka:

Sloboda prejavu
Hovoriť a písať všetko, čo si človek myslí a právo verejne i súkromne kritizovať bez akéhokoľvek strachu!

Slobodu náboženstva
Verejne a súkromne vykonávať všetko, čo od človeka vyžaduje jeho viera a náboženské presvedčenie!

Oslobodenie od núdze
Mať právo užívať ovocie práce svojho ducha alebo svojich rúk a právo na takú odmenu, ktorá zaručí slušnú životnú úroveň človeku!

Oslobodenie od strachu
Právo všetkých mužov a žien chodiť po uliciach so vzpriamenou hlavou a bez každého obzerania sa – právo na slobodu a voľnosť pohybu!

DEMOKRATICKÁ STRANA

SNA Bratislava, f. DS, k. 11

Viete prečo

Demokratická strana má dôveru národa ?

Preto, lebo: zachránila demokraciu, slobodu, poriadok a pokrok u nás budovaný na kresťanských a nielen materialistických zásadách,

jej cieľom je kultúrny, duševne a mravne vyspelý, politicky slobodný a hmotne nezávislý človek, chce budovať nás spoločenský život na podklade rodinnom a nepripustí, aby rodina bola nahradená kasárňou, chce zachovať matku rodine ako najlepšiu vychováva- teľku detí a deti zachovať nielen štátu, ale aj rodičom, bojuje proti tomu, aby v národných výboroch rozhodovali trestaní zlodeji, pijani a povaľači,

bojuje proti akejkoľvek korupcii, úplatkárstvu a protekcii,

buduje štát na zásade lásky k blížnemu a nie na zásade nenávisti, je proti triednemu boju,, nepripustí, sproletarizovanie národa, ale snaží sa pozdvihnúť životnú úroveň najnižších jeho vrstiev,

je proti spolitizovaniu ktorejkoľvek odborovej organizácie, národnej bezpečnosti a armády, je za odborné vedenie v podnikoch, za nadstraníckosť závodných výborov,

neuznáva a nepripustí pokrok a kultúru bez uplatnenia kresťanských zásad,

neohrozene stojí za zachovanie výdobytkov Slovenského národného povstania,

nepripustí, aby práva slovenského národa a ľudu boli akýmkoľvek spôsobom oklieštené, chce, aby na takomto základe bola budovaná nová ČSR, spoločný štát národa slovenského a s ním rovnoprávneho národa českého.

A preto je DS najmohutnejšou stranou na Slovensku.

SNA, f. DS, k. 11

Predvolebné zhromaždenie DS v Topoľčanoch

Podľa: SNA Bratislava, f. DS, k.11 kresba Ivan Kocák

Podľa: ŠA Banská Bystrica, f. ONV Banská Bystrica, k. 83 kresba Ivan Kocák

Podľa: ŠA Banská Bystrica, f. ONV Banská Bystrica, k. 83 kresba Ivan Kocák

Podľa: ŠA Banská Bystrica, f. ONV Banská Bystrica, k. 83 kresba Ivan Kocák

V nastávajúcej predvolebnej kampani muselo vedenie strany prijať aj jasné vymedzenie volebných podmienok, na základe ktorých ju mali vo voľbách zastupovať jej reprezentanti. Výber kandidátov sa riadil poriadkom pre zostavovanie kandidátnych listín. O kandidátoch rozhodovali na svojich zasadnutiach oblastné kandidačné komisie. Tie sa skladali z predsedov a z delegátov okresných straníckych organizácií (jeden kandidát na 1000 členov organizácie), oblastného tajomníka a prípadne šéfredaktora tlačového orgánu strany vo volebnom kraji. Z možnosti zasadať v kandidačnej komisii boli z titulu svojej funkcie vylúčení dovtedajší najvyšší predstavitelia strany (členovia Výkonného výboru DS, poslanci parlamentu a členovia SNR). Vplyv vedenia strany na výber kandidátov sa tým však neodstránil. Predsedníctvo strany vysielalo na schôdzu kandidačnej komisie 2 svojich zástupcov (členov Výkonného výboru), ktorí síce nemali hlasovacie právo, ale jeden z nich predsedal celej schôdzi, predkladal návrhy na kandidovanie niektorých osôb favorizovaných vedením strany, kontroloval priebeh a na záver odobroval celý postup výberu kandidátov. Účasť „zaslúžilých“ alebo politicky veľmi dôležitých osôb na kandidátkach bolo ošetrené ustanovením - „*o nesporných kandidátoch sa nehlasuje*“. Ani rozhodnutie kandidačnej komisie však nemuselo byť úplne konečné. Výkonný výbor DS si vyhradzoval právo dodatočne previesť zmeny v kandidačnej listine toho–ktorého volebného kraja, ak oblastné kandidačné komisie nevzali „*dostatočný zreteľ na zastúpenie odborné, alebo na stavovské a náboženské rozvrstvenie členstva DS*“.[527]

Po prevedení organizačných príprav mohla DS na jar 1946 už plne spustiť svoju predvolebnú kampaň. Vo svojom volebnom programe zdôrazňovali slovenskí demokrati najmä zásady *kresťanskej viery a mravnosti*, apelovali na *ochranu demokracie*, *osobnej slobody* a *súkromného vlastníctva* ako nosné prvky občianskej spoločnosti.[528] Tieto základné postuláty tvorili spolu s roľníckou agendou kostru všetkých oficiálnych plagátov, letákov a hesiel DS v predvolebnej kampani.[529] Tá sa zameriavala tiež na vykresľovanie minulých prehmatov slovenských komunistov v národných výboroch, ľudovom súdnictve, Národnej bezpečnosti a inde.[530] Stranícka tlač prinášala viac informácií o neúspechoch komunistov v európskych krajinách,[531] resp.

527 SNA Bratislava, f. DS, k. 5.

528 Porovnaj napr. *Čo chceme?* In: Čas, r. 1946, č. 104 (8.5.1946), s. 3.

529 SNA Bratislava, f. DS, k. 11.

530 *Komu má slúžiť Národná bezpečnosť?* In: Čas, r. 1946, č. 104 (8. 5. 1946), s. 2.

531 *Nová situácia v Bulharsku*. In: Tamtiež, č. 70 (24. 3. 1946), s. 1; „Porážka socialisticko-komunistického bloku, ...Francúzsko sa v poslednej minúte rozhodlo za demokraciu a proti diktatúre, ...Budúca francúzska vláda bez komunistov! ...“ *Francúzsky národ odmietol novú ústavu*. In: Tamtiež, č. 104 (8. 5. 1946), s. 1.

o ich politickej praxi sovietizácie,[532] a naopak vyzdvihovala americkú hospodársku pomoc Československu.[533] Okrem toho upozorňovali demokrati na svoje lokálne víťazstvá v doplňovacích voľbách do miestnych národných výborov,[534] či poukazovali na vzrast svojich lokálnych pozícií.[535] Veľmi vítanou témou tlače DS boli tiež predvolebné „prešľapy“ a výtržnosti svojho politického konkurenta.[536] Na východnom Slovensku sa demokrati veľmi výrazne zameriavali najmä na apely voči roľníctvu, ktoré tu tvorilo drvivú väčšinu obyvateľstva.[537] Podobne sa snažili využiť aj zvýšený slovenský nacionalizmus v prinavrátených častiach juhovýchodného Slovenska.[538]

Do predvolebnej taktiky DS patrili aj plagáty *orientované na* nekomunistických *robotníkov* či zvolenie Jána Bršlicu za predsedu okresnej organizácie Bratislava–mesto. Hoci na toto miesto ašpirovalo veľa politicky aj spoločensky rozhľadených príslušníkov inteligencie - vzhľadom na slabé pozície DS v závodoch a kvôli potrebe prezentovať sa aj ako strana kresťansky založených robotníkov[539] - padlo nakoniec rozhodnutie presadiť sem predstaviteľa robotníctva.[540] Podobnou taktikou bola aj propagácia roľníckej politiky DS[541] a prezentácia strany ako zástancu stavovských záujmov *roľníkov*[542], *úradníkov*[543] a štátnych a verejných zamestnancov[544]. Okrem toho sa zameriavalo aj na *vojakov*[545] či ďalšie špecifické skupiny voličstva. V ne-

532 (Brătianu) „Komunistická strana bola prvkom nesvornosti a od 6. marca prevzala sama spravovanie krajiny a zaviedla diktatúru ešte silnejšiu než bola predchádzajúca. Zničila výrobu vo všetkých odvetviach národného hospodárstva.“ *Brătianu o rumunských problémoch*. In: Tamtiež, č. 51 (1. 3. 1946), s. 1.

533 *Šlachetná pomoc amerického Červeného kríža Československu*. In: Tamtiež, č. 71 (26. 3. 1946), s. 2; FRAŠTACKÝ, Rudolf: *Ďakujem UNRRA*. In: Tamtiež, č. 104 (8. 5. 1946), s. 1.

534 SNA Bratislava, f. DS, k. 11. *Plagát „Nech hovoria čísla“*; *Víťazstvo DS v Orlove n/P.* In: Čas, r. 1946, č. 6, (8. 1. 1946), s. 1.

535 *Sľubný vývoj DS v Novom Meste nad Váhom*. In: Čas, r. 1946, č. 59 (12. 3. 1946), s. 3.

536 *Komunisti vyvolali krvavé výtržnosti v Hlohovci*. In: Tamtiež, č. 108 (14. 5. 1946), s. 1.

537 Bližšie pozri*: Občania roľníci!* In: Demokratičeskij golos, r. 1946, č. 9 (18. 5. 1946), s. 3.

538 Demokrat napríklad uverejnil sériu článkov E. Böhma o činnosti jeho Strany slovenskej národnej jednoty pôsobiacej za okupácie medzi Slovákmi. Taktiež uverejňoval veľa správ a prehlásení Matice slovenskej, písal mnoho o bývalej maďarizácii a pod. BÖHM, Emanuel: *Pomáhajme navráteným bratom Slovákom*. In: Demokrat, r. 1946, č. 110 (15. 5. 1946), s. 4 a č. 111 (16. 5. 1946), s. 4.

539 *Robotník na čele OODS Bratislava-mesto*. In: Čas, r. 1946, č. 75 (30. 3. 1946), s. 3.

540 *Zvukový záznam rozhovoru s Emilom Dohnancom, 7. 6. 2002*. Archív autora.

541 *Chceme predísť hladovým pochodom a demonštráciám*. In: Čas, r. 1946, č. 15 (18. 1. 1946), s. 2; *Zvýšené ceny v živočíšnej produkcii*. In: Tamtiež, č. 64 (17. 3. 1946), s. 1.

542 *Poslanci DS za požiadavky roľníctva*. In: Tamtiež, č. 63 (16. 3. 1946), s. 1; *Za víťazstvo demokracie a kresťanského svetonáhľadu.* In: Tamtiež, č. 108 (14. 5. 1946), s. 1.

543 *Slovenské úradníctvo verné ČSR*. In: Tamtiež, č. 59 (12. 3. 1946), s. 1.

544 *Požiadavky štátnych a verejných zamestnancov*. In: Tamtiež, č. 70 (24. 3. 1946), s. 2.

545 *Slovenskí vojaci stoja pevne za DS*. In: Tamtiež, č. 117 (25. 5. 1946), s. 1.

poslednom rade sa demokrati snažili vykresliť svoju stranu ako stranu nie deštruktívnu, radikálnu a búrajúcu všetko staré a tradičné, ale naopak ako stranu konštruktívnu, pracujúcu bez revolučných experimentov, majúcu hlavný podiel na povojnovej konsolidácii a rekonštrukcii, bez hlučnej propagandy.[546] Možno ešte väčší význam ako tlačená predvolebná agitácia mali predvolebné zhromaždenia DS organizované po slovenských mestách a dedinách. Početné boli už v apríli a najmä v máji 1946.[547] Každý volebný obvod mal na čele kandidátky významnú osobnosť vedenia DS, ktorá bola hlavným „ťahúňom" predvolebnej agitácie strany v tej-ktorej oblasti a zúčastňovala sa verejných zhromaždení a manifestácií strany vo väčších mestách oblasti. K takýmto vedúcim osobnostiam predvolebnej kampane patrili napríklad Ivan Pietor v prešovskej, Miloš Bugár v nitrianskej, Ján Ursíny v žilinskej či Jozef Lettrich v banskobystrickej oblasti.[548] Vzhľadom na napätosť doby a osudovosť volieb sa predvolebné manifestácie neobišli bez incidentov.[549] Celkovo však predvolebná kampaň prebehla bez výraznejších krvavých stretov. Jedným z ojedinelých prípadov bol incident pred vysokoškolským internátom Svoradov. 25. mája 1946, keď sa končila veľká manifestácia DS pred týmto internátom, zaznelo niekoľko výstrelov z revolverov prive-

DS sa vo svojej propagande smerom k vojakom opierala hlavne o autoritu takých vojenských osobností, ako gen. J. Ambruša či plk. M. Poláka, čomu KSS (s tradične slabým zastúpením v armáde) nemohla konkurovať.

546 *Politické aktuality v predvolebnom období*. In: Tamtiež, č. 41 (17. 2. 1946), s. 1; *DS je za kresťanskú vieru*. In: Tamtiež, č. 65 (19. 3. 1946), s. 2.

547 Pre ilustráciu si môžeme predstaviť situáciu v okrese Bánovce nad Bebravou. V tomto neveľkom okrese sa iba v máji 1946 uskutočnilo až 36 verejných schôdzí. Uskutočňovali sa najmä mimo pracovného týždňa v sobotu a nedeľu, kedy sa uskutočnili až dve či tri takéto podujatia. Okrem miestnych a okresných funkcionárov na nich niekedy vystúpili s prejavmi tiež vyššie postavení reprezentanti strany – členovia SNR, poslanci, povereníci či dokonca ministri. Okrem toho funkcionári okresnej organizácie v rámci organizovania predvolebnej kampane vykonali 4 návštevy rímsko-katolíckych fár a mali 7 porád s miestnymi funkcionármi strany. SNA Bratislava, f. DS, k. 13.

548 ŠA Banská Bystrica, pobočka Veľký Krtíš, f. ONV Modrý Kameň, k. 25; ŠA Bytča, pobočka Žilina, f. ONV Žilina, spis č. 5869/46 adm.; ŠA Prešov, f. DS, inv. č. 2; NA Praha, f. 100/24, sv. 41, a. j. 839.

549 Napríklad predvolebná manifestácia DS v Žiline 19. mája 1946 bola predčasne ukončená kvôli výtržnostiam ozbrojených partizánov, ktorí ako prívrženci KSS nesúhlasili s výrokmi vrcholných predstaviteľov DS na tomto zhromaždení. SNA Bratislava, f. ÚV KSS - GT, k. 2150.

V Starej Ľubovni bol dokonca fyzicky napadnutý predseda ONV za DS J. Horváth na popud okresného tajomníka KSS, ktorý ho zbadal počas predvolebného zhromaždenia KSS v budove ONV. *Na okraj pripravených štvaníc v Starej Ľubovni*. In: Demokrat, r. 1946, č. 110 (15. 5. 1946), s. 2.

Na druhej strane vedenie KSS zaevidovalo 23. mája 1946 aj politickú vraždu. Obeťou vybičovanej predvolebnej agitácie bol predseda KSS a podpredseda Miestneho národného výboru v Čárach V. Vajda, ktorého mal z politických dôvodov zavraždiť člen DS. SNA Bratislava, f. ÚV KSS - GT, k. 2150.

zených komunistických prívržencov, ktorí mali za úlohu vyvolať šarvátky. Bolo postrelených 5 vysokoškolákov.[550]

Voľby, ktoré sa uskutočnili 26. mája 1946, mali možno pre niektorých prekvapujúce výsledky. Zatiaľ čo na Slovensku vyhrala veľmi presvedčivo DS so ziskom 62 % hlasov, v Čechách a na Morave zvíťazila KSČ - 40 % hlasov, pričom spolu s hlasmi sociálnych demokratov (16 %) tu získali marxistické strany nadpolovičnú väčšinu. Čo spôsobilo tieto veľké rozdiely a kde hľadať príčiny jednoznačného víťazstva slovenských demokratov? Hlavnými determinantmi volebného úspechu DS boli:

- Vhodná *sociálna štruktúra* Slovenska – vysoký podiel roľníctva, ktoré tvorilo základ elektorátu DS ako nástupkyne agrárnej strany, a naopak malé zastúpenie robotníctva hlasujúceho za ľavicovú KSS.
- Využitie náboženského cítenia prevažnej väčšiny obyvateľstva na Slovensku.[551] To sa pričinilo ani nie tak o získanie prevahy nad KSS vo voľbách (ktorú by dosiahlo zrejme aj bez zapojenia sa katolíckej cirkvi do predvolebnej kampane DS), ale predovšetkým o vysokú hodnotu tohto víťazstva. Za DS tak hlasovali aj tí bývalí ľudácki voliči, ktorí by inak volili bielymi lístkami.
- O tak rozdielnom volebnom výsledku v českých krajinách a na Slovensku rozhodol tiež fakt, že zatiaľ čo pre Čechov bola Červená armáda (ako reprezentant komunistického Sovietskeho zväzu) skutočnou osloboditeľkou spod protektorátneho teroru, na Slovensku sa jej príchod spájal aj so svojvôľou voči civilnému obyvateľstvu. Podobne to platilo aj o nejednoznačnom vnímaní sovieskych partizánov.[552]
- Svoj vplyv na rozdielne výsledky volieb v západnej a východnej časti ČSR mala aj pozemková reforma. Komunistami ovládané Ministerstvo

550 Tamtiež

551 Dôležitosť tohto aspektu na výsledok volieb dokumentuje tiež fakt, že pri rovnakej politike komunistov a nekomunistov v českých krajinách, na kresťansky založenej Morave získala lidová strana o 10 % viac hlasov ako v nábožensky menej založených Čechách. Porovnaj: BARNOVSKÝ, M. – IVANIČKOVÁ, E. (ed.): *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*, s. 216.

552 Často sa stávalo, že sa najmä sovietski partizáni dostávali do otvorených konfliktov s obyvateľstvom i civilnou mocou. Tak napríklad v Ľupči ťažko postrelili syna majiteľa povozu, ktorý sa bránil vydaniu povozu poukazom na výhradnú právomoc jeho konfiškácie iba výnosom Miestneho národného výboru. ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, f. ONV Banská Bystrica 1945-1990, spis č. 33/45 prez.

Róbert Letz dokonca píše o trestnej výprave skupiny partizánov do obce Diviny, kde zavraždili 10 miestnych obyvateľov za to, že zavolali na podnapitých sovietskych partizánov členov miestnej milície, ktorých stret sa skončil smrťou týchto partizánov. LETZ, Robert: *Partizáni ako politický a mocenský činiteľ na Slovensku v rokoch 1945-1948*. In: BIELIK, Peter – MULÍK, Peter (ed.): Dies Ater – Nešťastný deň 29. 8. 1944. Bratislava 1994, s. 30-33.

poľnohospodárstva mohlo v českých krajinách skonfiškovanou nemeckou pôdou uspokojiť omnoho viac svojich potenciálnych voličov ako na Slovensku,553 kde bolo omnoho menej skonfiškovanej pôdy a aj Povereníctvo pôdohospodárstva ovládali demokrati a nie komunisti.

- Volebné výsledky v Čechách a na Slovensku ovplyvnila tiež vhodná stranícka politika, ktorú, na rozdiel od DS, české nekomunistické strany nedostatočne využili. Tu možno spomenúť napríklad väčšiu lojálnosť českých nekomunistických strán voči Sovietskemu zväzu554 a ich slabšiu kritiku komunistov. Tým sa vytvárala v českých krajinách atmosféra, akoby v povojnovom Československu bolo všetko viac-menej v poriadku. Naopak na Slovensku sa systémom dvoch strán vytvorila situácia, kedy dochádzalo k častejším a väčším stretom medzi KSS a DS. Demokrati veľmi otvorene verejne kritizovali komunistov už od jari 1945 a cieľavedome vytvárali na Slovensku atmosféru existenčného boja medzi nimi ako reprezentantmi demokracie a komunistami ako prívržencami sovietizácie.
- Slovenským demokratom pomohlo tiež prispôsobovanie sa politiky KSS pražskému vedeniu KSČ. Slovenskí komunisti museli rešpektovať celorepublikovú líniu, ktorá prirodzene zohľadňovala viac českú ako slovenskú realitu. Súdruhovia na Slovensku museli mierniť svoj prvotný radikalizmus (napr. v pozemkovej reforme), ktorým si získavali chudobnejšie skupiny Slovákov. Upustili tiež od svojej nacionálnej propagandy v prospech idey súdržnosti slovenského a českého proletariátu. To im zužovalo predvolebný manévrovací priestor, na rozdiel od slovenských demokratov, ktorí neboli limitovaní nijakým pražským centrom.

Z hľadiska teritoriálnej analýzy volebných výsledkov DS na Slovensku sú badateľné 4 výrazné regióny - dve oblasti s výraznou prevahou voličskej základne DS (Orava, stred a juh východného Slovenska), a dve oblasti so značne malou podporou DS (Horehronie a južný Spiš, severné časti východného Slovenska). V prípade *strednej a južnej časti východného Slovenska* zohrala svoju úlohu najmä veľká početnosť roľníckeho obyvateľstva a minimálny priemysel, pričom v týchto oblastiach získavala výrazné víťazstvá za prvej ČSR už agrárna strana.[555] V prípade *Oravy* mohlo veľa zohrať okrem veľkého podielu roľníctva aj silné náboženské cítenie tunajšieho obyvateľstva, ako i zvýšené finančné prostriedky určené na tunajšiu predvolebnú kampaň, pričom tu boli dosiahnuté úplne najvyššie volebné výsledky pre DS. Naopak slabšie roľnícke zastúpenie a pomerne silnejšie zastúpenie robotníctva na Horehroní a v okresoch Gelnica, Rožňava a Revúca, sa stalo predpokladom nižších ziskov demokratov v týchto krajoch, pričom komunisti tu mali silné pozície už v prvej ČSR. Výnimku zo súvislosti medzi počtom robotníkov či roľníkov a volebným ziskom DS či KSS tvorí sever východného Slovenska, kde napriek minimálnemu priemyslu získali komunisti značné volebné zisky. To však súvisí skôr s národnostným zložením tejto oblasti.[556]

553 LUŽA, Radomír: *Czechoslovakia between democracy and communism 1918-1948*. In: MAMATEY, Victor –LUŽA, Radomír (ed.): History of the Czechoslovak republic 1918 -1948. Princetown 1973, s. 404.

554 Porovnaj napr. DOBEŠ, Jan: *Politické elity v prozatímním, případně ústavodarném národním shromáždění*. In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. Praha: Česko-Slovenská/ Slovensko-Česká komise historiků, 1996, s.115-117.

555 LIPSCHER, Ladislav: *K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918-1938*, s. 111.

Zatiaľ čo v medzinárodnom kontexte znamenali výsledky volieb posudzovanie Československa ako oblasti pod plnou kontrolou Sovietskeho zväzu,[557] pre DS otvorili možnosti k získaniu hegemónie v štátnej správe na Slovensku. S tým sa ale komunisti nemienili zmieriť, lebo to vážne ohrozovalo ich mocenské snahy. Preto je volebné víťazstvo DS aj začiatkom sústredeného boja komunistov za diskreditáciu slovenských demokratov a zvrátenie ich postavenia v spoločnosti.[558]

Hneď na prvej povolebnej schôdzi vlády v pondelok 27. mája 1946 po parlamentných voľbách, bolo hlavným bodom programu prerokovanie výsledkov volieb. Po oznámení volebných výsledkov ministrom vnútra Nosekom a konštatovaním, že voľby v českých krajinách prebehli pokojne, nasledovala nedočkavá otázka slovenského komunistického ministra J. Ďuriša, aké sú správy zo Slovenska. V. Nosek mu odpovedal, že podľa veliteľa Zboru národnej bezpečnosti bolo aj na Slovensku všetko v poriadku, ale mimo toho sú tu súkromné správy alebo povesti, podľa ktorých došlo k niekoľkým incidentom. To bol úvod k naštartovaniu série obviňovaní DS z využitia ľudáckych ideí a na nich naviazaných politikov a aktivistov pre svoje volebnú kampaň a víťazstvo. Za vyčkávacej pozície zvolenej českými

556 V obciach s rusínskym obyvateľstvom DS stratila až 12 % hlasov oproti celoslovenskému priemeru, zatiaľ čo KSS tu získala o 15 % viac ako bol jej priemer. ŠUTAJ, Š.: *Ukrajinská otázka v činnosti politických strán na Slovensku (1944-1948)*, s. 64.

557 Tak chápala Československo západná tlač, aj keď Štátny department USA bol toho názoru, že pokiaľ nedôjde k štátnemu prevratu, ktorý znemožní slobodnú vládu, je možnosť záchrany Československa pre západný svet. MAREŠ, Petr: *Čekání na Godota. Americká politika a volby v Československu v květnu 1946*. In: Soudobé dějiny, r. 1997, č. 1, s. 24.

558 Už v tomto období tvorili akúsi „revolučnú avantgardu“ KSS partizáni inklinujúci ku KSS. Vtedajší generálny tajomník zväzu V. Žingor necelé dva týždne po voľbách jasne svojim spolupartizánom odkázal, že DS sa po Aprílovej dohode a zneužívaní náboženstva pri voľbách stala jasne reakčnou, čo slovenskí partizáni nebudú trpieť a „prídu trestné sankcie, možno generálna očista, možno i rozpustenie DS“. ŽINGOR, Viliam: *Päsť proti pästi! Pištoľa proti pištoli!* In: Partizán, 1946, č. 22, s. 3.

Volebné zisky DS v parlamentných voľbách 26. mája 1946 podľa okresov

	Okres[1]	Počet obyv.[1]	Poľnoh. obyv. (%)[1]	Priemyselné obyv. (%)[2]	Volebný zisk DS (%)[3]
1.	Bánovce n. Bebravou	34 982	54	9	63
2.	Bardejov	39 316	76	4	66
3.	Bratislava-mesto	165 134	3	13	65
4.	Bratislava-okolie	30 269	26	13	53
5.	Brezno nad Hronom	48 460	32	15	38
6.	Banská Bystrica	48 971	19	17	54
7.	Banská Štiavnica	20 268	24	18	60
8.	Bytča	28 420	37	10	58
9.	Čadca	46 268	48	8	70
10.	Dolný Kubín	20 413	68	5	83
11.	Dunajská Streda	48 608	70	6	56
12.	Feledince	34 299	57	7	54
13.	Galanta	70 728	51	10	61
14.	Gelnica	25 470	11	15	50
15.	Giraltovce	20 639	78	3	72
16.	Hlohovec	45 995	45	9	61
17.	Humenné	24 264	63	5	72
18.	Ilava	26 966	33	17	58
19.	Kežmarok	30 369	48	11	67
20.	Komárno	63 232	51	7	58
21.	Košice-mesto	51 689	2	15	69
22.	Košice-okolie	61 854	58	4	78
23.	Kráľovský Chlmec	32 123	62	5	66
24.	Kremnica	20 244	32	11	64
25.	Krupina	49 151	69	5	64
26.	Kysucké n. Mesto	33 559	55	10	62
27.	Levice	44 661	51	8	47
28.	Levoča	25 867	57	7	79
29.	Liptovský Sv. Mikuláš	54 274	35	16	55
30.	Lučenec	73 399	40	14	55
31.	Malacky	44 332	44	11	58
32.	Medzilaborce	19 485	78	2	58
33.	Modrý Kameň	35 917	76	4	65
34.	Michalovce	49 093	67	6	72
35.	Modra	39 235	47	9	61
36.	Moldava nad Bodvou	30 231	55	10	69
37.	Myjava	24 777	57	13	49
38.	Námestovo	31 320	87	2	95
39.	Nitra	83 326	48	10	62
40.	Nová Baňa	29 337	39	14	57
41.	Nové Mesto nad Váhom	46 926	53	11	43
42.	Nové Zámky	58 561	43	10	56
43.	Parkan	47 448	63	8	69

44.	Piešťany	47 206	46	11	62
45.	Poprad	30 146	29	20	65
46.	Považská Bystrica	31 953	45	17	52
47.	Prešov	65 965	51	7	78
48.	Prievidza	63 558	44	16	60
49.	Púchov	31 852	50	14	66
50.	Revúca	20 429	32	19	45
51.	Rimavská Sobota	42 223	45	12	51
52.	Rožňava	41 279	27	19	45
53.	Ružomberok	41 434	16	22	65
54.	Sabinov	45 049	81	3	65
55.	Senica	40 377	60	11	65
56.	Skalica	33 549	48	13	55
57.	Snina	30 184	84	2	77
58.	Sobrance	26 277	79	3	90
59.	Spišská Nová Ves	38 733	26	13	69
60.	Spišská Stará Ves	10 040	83	2	79
61.	Stropkov	15 169	81	4	60
62.	Svidník	14 096	88	2	38
63.	Šaľa	51 743	63	6	56
64.	Stará Ďala	56 226	78	4	66
65.	Stará Ľubovňa	22 845	71	8	65
66.	Šamorín	41 089	61	9	63
67.	Topoľčany	69 147	44	14	60
68.	Tornaľa	21 793	57	9	67
69.	Trebišov	47 993	64	7	77
70.	Trenčín	56 544	33	18	60
71.	Trnava	76 581	39	14	61
72.	Trstená	15 748	71	6	93
73.	Turčiansky Sv. Martin	56 365	28	15	57
74.	Veľké Kapušany	17 590	76	5	71
75.	Vráble	37 177	70	4	54
76.	Vranov	31 936	71	5	74
77.	Zlaté Moravce	39 989	59	9	64
78.	Zvolen	55 496	50	9	60
79.	Želiezovce	31 069	70	6	50
80.	Žilina	69 037	37	14	63
	Slovensko	3 327 803	48	10	63

[1] *Štatistická príručka Slovenska 1947*. Bratislava 1947, s. 13-24.
[2] Upravené podľa: *Štatistická príručka Slovenska 1947*. Bratislava 1947, s. 13-24, s. 182 (od zastúpenia obyvateľstva okresov v obore priemyslu a živností bolo odpočítané priemerné zastúpenie živnostníckeho obyvateľstva v tomto obore (55 %), získané percentuálnym vyjadrením rozdielu počtu obyvateľstva činného v priemysle i živnostiach od počtu obyvateľstva činného iba v priemysle).
[3] *Štatistická príručka Slovenska 1947*. Bratislava 1947, s. 307-309.

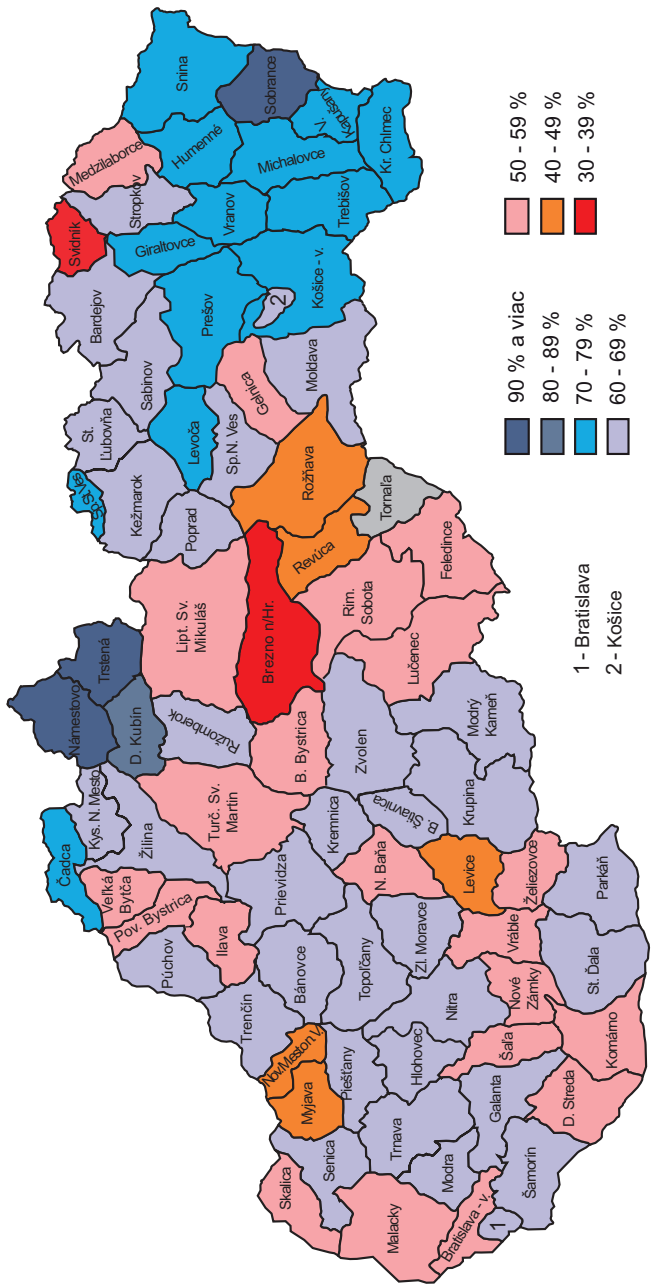

nekomunistickými stranami (s výnimkou opatrných vsuviek lidoveckých reprezentantov zmierňujúcich komunistické tvrdenia) museli slovenskí demokrati vo vláde čeliť obrovskému tlaku českých a slovenských komunistov voči nim a voči štátnej spoľahlivosti strany. J. Ursíny a ostatní predstavitelia strany vo vláde síce ostro protestovali a snažili sa fakticky vyvracať komunistické kritiky na adresu volebnej kampane DS, vo svojom úsilí boli však iba čiastočne úspešní.[559] To isté potom platilo aj pri odoslaní komisie Ministerstva vnútra pre vyšetrenie volebnej kampane na Slovensku. J. Ursíny mohol síce protestovať a brojiť proti tomu, že spomínaná komisia mala vyšetrovať aj kampaň KSS, resp. iných strán, a nie sa apriori zameriavať iba na DS, prípadne, že mala spolupracovať aj so slovenskými národnými orgánmi a s výsledkami jej šetrení mala byť oboznámená samotná DS. Ale pri nezáujme českých nekomunistických strán o jej výraznejšiu obranu nemali takéto snahy nádej na úspech.[560]

Už dva dni po voľbách, 28. mája 1946, Predsedníctvo Ústredného výboru KSČ uložilo Viliamovi Širokému a Júliusovi Ďurišovi, aby vypracovali podmienky vstupu DS do vlády. 29. mája sa touto záležitosťou zaoberalo aj Predsedníctvo Ústredného výboru KSS. Jeho členovia súhlasili s úpravou vzťahov vlády a SNR tak, aby sa slovenské národné orgány podriadili centrálnym orgánom, v ktorých mali českí komunisti výhodnejšie pozície. Tým by bol verejný život na Slovensku viac ovplyvňovaný prosocialistickými pražskými organizáciami ako slovenskými demokratmi napriek tomu, že vyhrali voľby. DS mala byť pripustená do vlády iba vtedy, ak by súhlasila s podriadením slovenských orgánov pražským a ak by pristúpila na plošnú očistu slovenskej spoločnosti (myslené najmä na „čistky“ v DS a v ňou ovládaných inštitúciách). Komunisti sa najmä vo vláde a v českej spoločnosti usilovali dosiahnuť negáciu volebných výsledkov na Slovensku najmä vykresľovaním údajnej štátnej nespoľahlivosti DS, ktorá keby sa dostala k moci, ohrozila by tým celý štát.[561] K izolovaniu DS vo vláde a k podloženiu tvrdení o nutnosti podriadenia Slovenska vláde, spustila KSS veľkú kampaň o „prešpikovaní“ DS ľudákmi,[562] nebezpečenstve separatizmu

559 NA Praha, f. 100/24, sv. 140, a.j. 1494. *Zápis 60. schôdze vlády zo dňa 27. 5. 1946.*

560 Tamtiež. *Zápis 65. schôdze vlády zo dňa 14. 6. 1946.*

561 KSS si stanovila za cieľ dokázať za každú cenu protištátnu činnosť DS a usvedčiť vedúcich slovenských demokratov (alebo aspoň jej katolíckeho krídla) z fašizmu a nepriateľstva voči ČSR, zatknúť ich za to a súdiť. Bližšie pozri: ŽUFFA, C.: *Aprílová dohoda a parlamentné voľby 1946 v kontexte času a vývoja*, s. 50.

562 V komunistami ovládanej tlači sa tvrdilo, že 100 000 funkcionárov HSĽS a HG volilo DS podľa inštrukcií ilegálnej tlače, vďaka DS sa podarilo mnohým politickým väzňom utiecť z väzenia a že dokonca „sovietska tlač poznamenáva, že predseda SNR a DS je spojený s fašistickým podzemím a dokonca s banderovcami.“ *Začne sa očista DS.* In: Deň, r. 1946, č. 158 (15. 6. 1946), s. 1.

a pod. Predseda slovenských komunistov Vilam Široký usporiadal krátko po voľbách tlačovú konferenciu pre českých novinárov, na ktorej im podal komunistické videnie situácie na Slovensku: „*Určité kruhy v Demokratickej strane podriadili mravné hodnoty a otázku republiky svojim straníckym záujmom. ...Ide o pakt demokratickej strany s gardistami, o pakt s ľudáctvom. ...Vláda bude musieť urobiť veľmi účinné opatrenia, aby sme zabezpečili rovnomerný vývoj na celom území štátu*.“ Okrem toho dával aj iné recepty na riešenie situácie na Slovensku: očistiť politické strany od všetkých kompromitovaných ľudí, očistiť výkonné výbory, redakcie, poslanecké kluby, stranícke aparáty, národné výbory. „*Očistu politických strán, by mala prevádzať komisia vedená vládou. Treba previesť očistu v štátnej a verejnej správe, kde by návrhy na očistu mali podávať odbojové organizácie*“. [563]

Prvým viditeľným dôsledkom rozdielneho výsledku volieb v českých krajinách a na Slovensku boli rozhodnutia vlády prijaté na jej tajnom zasadnutí 31. mája 1946, ktoré mali komunisti majstrovsky zrežírované. Šéf vojenskej kontrarozviedky Bedřich Reicin ministrom farbisto opisoval, ako časť slovenských vojakov pred voľbami aj po voľbách demonštrovala protičeské a protištátne postoje. Jeho stanovisko paradoxne podporil štátny tajomník Ministerstva národnej obrany Mikuláš Ferjenčík (nestraník), konštatovaním, že časť slovenských dôstojníkov a rotmajstrov ešte nenašla správny vzťah k ČSR. Tým de facto podporoval tvrdenia komunistického povereníka vnútra Júliusa Viktoryho, že v predvolebnej kampani na Slovensku išlo aj o demonštrácie proti jednote štátu, proti prezidentovi Benešovi a za obnovu samostatného slovenského štátu. Napätú atmosféru rokovania vlády ešte viac dramatizovali správy prichádzajúce zo Slovenska. Najprv prišla správa z ministerstva vnútra, že partizáni tiahnu z východu do Bratislavy, potom, že v Bratislave bol vyhlásený generálny štrajk. Za tejto situácie vláda schválila návrh ministra obrany Ludvíka Svobodu na redislokáciu vojsk (presun niektorých českých jednotiek na Slovensko a naopak) a uskutočnenie očisty v slovenskom dôstojníckom a poddôstojníckom zbore. Uložila tiež ministrovi vnútra, aby prijal opatrenia na zabezpečenie jednoty štátu, pokoja a poriadku na Slovensku. [564]

Krátko po voľbách prišla na Slovensko aj 7-členná komisia Ministerstva vnútra, aby tu preskúmala sťažnosti na spôsob vedenia predvolebného boja DS. Po skončení vyšetrenia predložila vláde správu, ktorej zmyslom bolo dokázať, že Slovensko je ovládané ľudákmi, a že situácia na ňom, je hrozbou pre celé Československo. V správe sa uvádzalo 79 prípadov porušenia zásad predvolebného boja zo strany DS (zneužitie duchovných a náboženskej otázky, radikálne štvanie proti komunistom, nadbiehanie ľudákom a separatistom,

563 *KSS za jednotnosť a bezpečnosť štátu*. In: Tamtiež, č. 157 (14. 6. 1946), s. 1.

564 BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu moci*, s. 106.

„neúprimný“ pomer k ZSSR, zneužitie banderovcov, nekorektná kampaň medzi vojakmi atď.). Okrem toho sa dávali aj odporúčania „*proti zisteným javom v postupe ľudáckeho krídla v DS*“. Navrhovalo sa previesť previerky v Zbore národnej bezpečnosti, previesť očistu v súdnictve, uväzniť bývalých poslancov slovenského snemu, penzionovať všetkých biskupov okrem Viktora Čárskeho a trestne stíhať všetkých, ktorí sa v predvolebnom boji dopustili trestných činov (čo by podľa správy postihlo aj niektorých poslancov DS). Dôrazne sa útočilo na Jozefa Staška (požadovalo sa jeho potrestanie za údajnú zradu odboja), na Ivana Pietora a Jána Kempného za ich predvolebné prejavy, atď. DS sa obviňovala z toho, že Aprílovou dohodou „*získala definitívne úplnú rozsiahlu organizačnú sieť HSĽS a celý jej agitačný, tlačový a propagačný aparát, zreorganizovala ho a zahájila s ním synchronizovanú propagačnú akciu*“.[565] Z tejto správy potom čerpala aj komunistická tlač materiál pre svoju agitáciu proti štátnej spoľahlivosti DS.[566]

Reakcia DS na pokusy KSS o jej povolebnú diskreditáciu bola relatívne rýchla (tlak KSS sa čiastočne očakával), ale intenzita obrany bola slabá a nezodpovedala radikálnosti komunistických útokov. Už 29. mája 1946 vydalo ústredie strany obežník, v ktorom požadovalo od svojich podriadených zložiek dodanie kompromitujúceho materiálu k predvolebnej kampani KSS.[567] O pár dní neskôr sa opäť požadovalo zisťovanie prechmatov členov KSS, tentoraz však zamerané na zisťovanie ich nevhodných funkcií, činností a previnení počas slovenského štátu.[568] K tomu sa postupne pridávali aj obranné reakcie v tlači DS.[569] Upozorňovalo sa na čistotu výberu kandidátov strany do funkcií v štátnej a verejnej správe a vystríhalo sa pred nastrčenými osobami vyslanými KSS.[570] Podobne sa zdôrazňovala potreba zachovania pokoja, nenechať sa vyprovokovať údajnými banderovcami a nutnosť zamedzenia štrajkom robotníctva.[571] Značná časť energie sa venovala tiež odkrývaniu pravého zmyslu

565 NA Praha, f. 100/24, sv. 41, a.j. 839.

566 Pozri napr.: *Dostane Demokratická strana spoľahlivosť?* Deň, r. 1946, č. 152 (8. 6. 1946), s. 1.

567 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.).

568 Tamtiež. *Obežník Okresného sekretariátu DS v Žiline z 13. 6. 1946.*

Okrem toho si vedenie DS zaobstarávalo kompromitujúce informácie o činnosti povojnových komunistických aktivistov počas ľudáckeho režimu aj z trestných oznámení a zápisníc z vyšetrovaní o rozširovaní protištátnych letákov počas vojny. Organizácie DS na základe zoznamu osôb udávajúcich alebo spolupracujúcich pri odhaľovaní vtedajšej protištátnej činnosti potom zisťovali, či tieto osoby nie sú členmi či dokonca funkcionármi KSS. ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948)*, dokument č. 161.

569 DS veľmi striktne odmietala najmä obvinenia o svojej ľudáckej orientácii, poukazujúc pritom na to, že nie v DS, ale práve naopak v KSS našli bývalí režimisti svoju ochranu. *Vytrváme!* In: Čas, r. 1946, č. 125 (7. 6. 1946), s. 1.

570 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.). *Obežník Ústredného sekretariátu DS z 3. 6. 1946*.

571 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.).

komunistických fráz o ľudáckom ohrození republiky na Slovensku.[572] Vidiac, že snahou KSS je predovšetkým kriminalizovať DS a pomery na Slovensku v očiach českých politických strán a českej verejnosti, aby tak komunisti ľahšie získali ich súhlas k represiám voči DS, spustili demokrati kampaň zameranú na oslovenie českej verejnosti vo svoj prospech. V nej sa predovšetkým snažili objasniť stranícku zaujatosť hodnotenia situácie v DS a komunistické preceňovanie ľudáckeho nebezpečenstva na Slovensku. Rovnako tiež zdôrazňovali nutnosť osobnej, nesprostredkovanej skúsenosti so slovenskou realitou, ktorá nemá nič spoločné s komunistickou povolebnou propagandou.[573] V tomto zmysle sa uverejnila dokonca výzva Češky žijúcej na Slovensku, apelujúcej na odlišnosť slovenskej reality od komunistických článkov v českej tlači.[574] Podobný cieľ mala aj výzva povereníka informácií Samuela Belluša, aby sa českí novinári sami prišli presvedčiť o politickej situácii na Slovensku.[575]

Dňa 30. júna 1946 sa komunistickými útokmi voči svojim generálnym tajomníkom obvineným z ľudáctva – *Jánovi Kempnému* a *Milošovi Bugárovi* - zaoberalo Predsedníctvo DS. V jeho uznesení sa tretí generálny tajomník strany Fedor Hodža zaväzoval, aby v Národnom fronte trval na objasnení každého slova obžaloby. Mal žiadať a navrhovať osobné vypočúvania obvinených a svedkov, predloženie listín a iných dôkazov. Zároveň sa mu spolu s Matejom Joskom a Rudolfom Fraštackým uložilo, aby vypracovali protiobžalobu z materiálu, ktoré mala strana voči KSS. Okrem toho mala DS odraziť útoky komunistov aj tým, že Matej Josko mal vo svojej reči v parlamente (týkajúcej sa finančných problémov) odsúdiť v mene slovenských demokratov tiež činnosť Ferdinanda Ďurčanského.[576]

Akousi záverečnou reakciou DS na povolebné ťaženie voči nej bola *parlamentná reč* jej poslanca *Michala Zibrína k vládnemu programu* Gottwaldovej vlády z 10. júla 1946. Odmietol v nej miešanie sa vlády do očisty na Slovensku. Proti obvineniam zo štátnej spoľahlivosti voči DS namietal, prečo s nimi nejdú ich tvorcovia pred súd, ak sú pravdivé. Kritizoval najmä to, aby štátnu spoľahlivosť musela dokazovala DS (ktorej mnohí jej členovia boli v prvom aj v druhom odboji) voči obvineniam komunistov, ktorí ani zďaleka nemali takú

572 „... hľadali fašistov v DS až po tom, čo tak výrazne prehrali vo voľbách, hoci predtým mali možnosť sa vyjadriť ku každému kandidátovi DS, ale vtedy im dnešní fašisti nevadili. ...Bolo by tých komunistami označovaných 30% z voličstva DS reakcionármi a gardistami aj vtedy, keby volili vo voľbách KSS?!“ FRAŠTACKÝ, Rudolf: *Naša vina*. In: Čas, r. 1946, č. 128 (9. 6. 1946), s. 1

573 *Čo žiadame od českej verejnosti*. In: Tamtiež, č. 133 (16. 6. 1946), s. 1; *Ešte slovo k Čechom*. In: Tamtiež, č. 138 (21. 6. 1946), s. 2.

574 RATICOVÁ-BLÁHOVÁ: *Drahým krajanům v Českých zemích!* In: Tamtiež, č. 140 (26. 6. 1946), s. 1.

575 BELLUŠ, Samuel: *Výzva k českej verejnosti a tlači*. In: Tamtiež, č. 133 (16. 6. 1946), s. 1.

576 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.).

československú minulosť. Na záver ešte apeloval na českých kolegov, aby sa prišli sami presvedčiť na Slovensko o jeho silnej československej orientácii.[577]

O týždeň neskôr vydal parlament na *trestné stíhanie* poslanca DS *Jozefa Staška*, obvineného z dezercie z československých légií vo Francúzsku a z vyzradenia štruktúry a pomerov v zahraničnom odboji pri vyšetrovaní na Ústredni štátnej bezpečnosti počas vojny.[578] Išlo tak v tomto období o jediný prípad činiteľa DS, ktorého sa podarilo KSS relatívne usvedčiť z protištátnej činnosti (aj keď ešte z čias vojny). Omnoho úspešnejšou povolebnou taktikou komunistov, ako obviňovania jednotlivých členov DS, však bolo uzavretie tzv. tretej pražskej dohody. Vďaka nej bola výkonná moc na Slovensku podriadená vláde, v ktorej mali komunisti silné pozície.

577 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 999. *Těsnopisecká správa o 5. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 10. 7. 1946*. Řeč poslance Zibrína.

578 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 8. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 18. 7. 1946*.

SLOVENSKÁ OTÁZKA V POLITIKE DEMOKRATICKEJ STRANY

Slovenská otázka po oslobodení

Azda nikdy v dejinách Slovenska nebolo toľko koncepcií a názorov na zabezpečenie jeho optimálneho vývoja ako po druhej svetovej vojne. Skúsenosti s prvou Československou republikou, autonómiou či samostatnosťou zanechali v národe a v jednotlivých politických smeroch zmiešané pocity. Ani jedna z nich nebola ideálna ani čierno-bielo dobrá alebo zlá. Počas druhej svetovej vojny postupne vznikali v odboji viaceré snahy o nové hľadanie takého postavenia Slovenska, ktoré by vyhovovalo záujmom jednotnosti spoločnej republiky s Čechmi, ale zároveň by uspokojovalo aj záujmy Slovenska a jeho nehateného rozvoja. Odbojoví politici si uvedomovali nemožnosť existencie samostatného slovenského štátu, dané nielen vtedajším negatívnym postojom spojeneckých veľmocí voči Slovenskej republike, ale aj nemožnosťou slobodnej a nezávislej existencie v exponovanej časti strednej Európy. Išlo hlavne o zabezpečenie svojej bezpečnosti vo väčšom štátnom celku, ktorý by bol schopný viac odolávať možným maďarským, nemeckým, poľským či iným pokusom o jeho nezávislosť či dokonca existenciu. Hlavnými pohnútkami, vedúcimi k neopakovaniu predmníchovského modelu spoločnej republiky, boli zasa negatívne skúsenosti z nedostatočného rozvoja Slovenska v dôsledku centralistickej politiky. Preto bol odboj, azda iba s výnimkou niekoľkých jednotlivcov príliš naklonených politickým koncepciám prezidenta Edvarda Beneša resp. čechoslovakizmu, rozhodnutý zachovať istú mieru autonómie Slovenska, ktorá by zaručovala jeho vývoj v spoločnom štáte pri zachovaní vlastných potrieb. Išlo hlavne o otázku obsadzovania zamestnaneckých miest na Slovensku iba Slovákmi, samostatnejšej slovenskej hospodárskej politiky či zachovania vlastnej legislatívy a exekutívy zodpovedajúcej požiadavkám Slovenska. A tak napriek tomu, že tak v komunistickom, ako aj v nekomunistickom odbojovom tábore bolo viacero prúdov a náhľadov na konkrétne riešenie slovenskej otázky (od Sovietskeho Slovenska až po minimálne zmeny v jeho predošlom centralistickom spravovaní), koncom roku 1943 vo Vianočnej dohode dospeli predstavitelia hlavných odbojových politických prúdov de facto k dohode o presadzovaní *federalizácie* v povojnovej ČSR. K tomuto

sa neskôr v Povstaní pridali aj ostatné odbojové prúdy a skupiny. Po oslobodení však na politické kolbište v otázke riešenia otázky postavenia Slovenska v povojnovej ČSR nevstupovala iba spoločná snaha slovenských komunistov a demokratov o federalizovanie štátu, ale aj politické postoje a záujmy českých komunistov či českých centralistických strán.

Všetky tieto skutočnosti vstupovali a ovplyvňovali aj povojnovú politiku DS. Tá sa prvý raz deklaratívne vyjadrovala k povojnovému postaveniu Slovenska v obnovenej ČSR už vo svojom povstaleckom programe. V ňom sa vyhlasovalo, že keďže Slovensko prispelo k vlastnému oslobodeniu a má predpoklady pre svojský národný vývoj, má právo ho v republike po politickej, hospodárskej a kultúrnej stránke rozvíjať tak, že neohrozí republiku.[579] Krátko po vojne bol stranícky program v otázke postavenia Slovenska iba minimálne konkretizovaný. Na prvom celoslovenskom zjazde DS v Martine v júli 1945 sa iba všeobecne požadovalo dať prezidentovi, parlamentu, vláde a SNR také právomoci, ktoré im zaručia autoritu doma i v zahraničí a zachovajú výdobytky SNP. K tomu Ján Ursíny vo svojom prejave ešte prízvukoval, aby SNR a Zboru povereníkov zostali tie kompetencie, ktoré sú potrebné na riešenie personálnych, hospodárskych, kultúrnych a sociálnych požiadaviek Slovenska.[580] To boli však iba stranícke plány a proklamácie. Skutočný vývoj sa po vojne uberal iným smerom, aj keď spočiatku nie až tak negatívnym.

Prvým míľnikom v dejinách povojnového Československa, ktorý ovplyvnil postavenie Slovenska a jeho povstaleckých národných orgánov, boli moskovské rokovania o zostavení povojnovej vlády a o jej programe. Práve na týchto rokovaniach sa podarilo delegácii SNR vyslanej do Moskvy, takticky podporenej aj predstaviteľmi KSČ, vydobyť si na zástupcoch lidovej a hlavne národnosocialistickej strany uznanie SNR a Zboru povereníkov ako predstaviteľov štátnej moci na Slovensku. Delegácia SNR odlietala na rokovania do Moskvy so smernicami SNR z 2. marca 1945, ktoré ju zaväzovali presadzovať uznanie značne širokých kompetencií SNR, de facto konfederácie.[581] Išlo o jednotný národný program DS a KSS, pričom ho však obe strany prijímali s rozdielnymi cieľmi. Komunisti sa snažili cez širokú samosprávu Slovenska zabrániť zasahovaniu Benešových stúpencov do politickej situácie na Slovensku, lebo v nich videli väčšiu hrozbu pre ich mocenské ciele, ako bola vtedy DS. Demokrati sa snažili cez presadzovanie slovenskej samosprávy

579 *Programové zásady Demokratickej strany*. In: Čas, r. 1944, č. 13 (3. 10. 1944), s. 3.

580 URSÍNY, Ján: *Cesta Demokratickej strany*, s. 11.

581 Do výlučnej kompetencie SNR mali patriť otázky rezortov vnútra, školstva, zásobovania, zdravotníctva, priemyslu, poľnohospodárstva, verejných prác, sociálnej starostlivosti a pravosúdia. Do výlučnej právomoci ústrednej vlády mali pripadať zahraničné záležitosti, zahraničný obchod a národná obrana. Ostatné záležitosti (pošta, železnice, financie, rekonštrukcia) mali byť čiastočne spravované ústrednou vládou a čiastočne SNR. SNA Bratislava, f. Vavro Šrobár, k. 17.

predchádzať necitlivým zásahom českej politiky voči Slovákom, čo spôsobovalo separatistické tendencie na Slovensku počas 1. ČSR, čomu oni ako stúpenci československej myšlienky chceli predísť.[582] Z rovnakých pohnútok ako KSS, slovenskú samosprávu podporovala aj reprezentácia KSČ, k čomu sa ešte pridávala aj Gottwaldova snaha využívať slovenskú otázku, resp. český a slovenský nacionalizmus ako taktický manéver pri možných ťažkostiach v Národnom fronte. Nakoniec bolo riešenie slovenskej otázky vo vládnom programe kompromisom medzi požiadavkami SNR a národných socialistov, pričom všeobecný charakter formulácií a nevymedzenie kompetencií SNR[583] sa stali neskôr najsilnejšou taktickou zbraňou KSČ voči DS.[584]

Prvá pražská dohoda

Nevymedzenie kompetencií medzi SNR a vládou na moskovských rokovaniach prinášalo so sebou od prvých mesiacov v oslobodenom Československu množstvo kompetenčných sporov a nedorozumení. Nikdy predtým, ale ani nikdy potom, nebolo spojenie českých krajín a Slovenska tak voľné. Na Slovensku vládla viac-menej iba SNR a Zbor povereníkov a vláda tu prakticky nezasahovala. Tento faktický stav si okrem toho SNR poistila aj svojím nariadením č. 30 z 21. apríla 1945, ktoré vravelo o tom, že československá vláda mohla zasahovať na Slovensku len po dohode s Predsedníctvom SNR.[585] SNR vykonávala - s výnimkou vecí celoštátnej povahy, ktoré podliehali dekrétom prezidenta Beneša - všetku zákonodarnú právomoc na Slovensku. V oblasti vládnej a výkonnej moci si SNR zachovala absolútnu zvrchovanosť, a to aj čo sa týkalo uplatňovania celoštátnych zákonov na Slovensku. Toto nariadenie prirodzene nemohlo byť trvalým riešením, ale bolo skôr výsledkom toho, že vláda sa ešte nemohla plne ujať svojej vlády v Prahe. Avšak krátko po oslobodení hlavného mesta sa vláda a prezident snažili plne presadiť svoju moc aj na Slovensku, najmä potom, čo vznikli prvé vážnejšie nezhody o tom, čo spadá do záležitostí celoštátnej povahy. Tento problém plne prepukol pri prejednávaní prezidentského dekrétu o národných správach.[586] SNR chcela túto problematiku riešiť vlastným nariadením, odmietla celoštátne pripravovaný dekrét a žiadala, aby sa skôr, ako sa budú vydávať ďalšie prezidentské dekréty, boli dohodnuté vzájomné kompetencie vlády a SNR.[587] Preto sa na popud vtedajšieho predsedu DS Jána Ursínyho na zasadnutí 17. schôdze vlády 14. mája 1945 rozhodlo, že sa v najbližšej dobe pozve na rokovania do Prahy predsedníctvo SNR, aby sa vyriešili zásadné otázky spolupráce vlády a SNR.[588] Toto rozhodnutie veľmi privítali aj viacerí českí ministri nespokojní s tým, že SNR a slovenskí povereníci sa snažili všetku štátnu agendu na Slovensku vykonávať bez akéhokoľvek zasahovania centrálnych úradov. Vďaka týmto obapolným záujmom sa obe národné reprezentácie dohodli, že vyriešia rozdelenie kompetencií medzi SNR a vládou na politických rokovaniach v Prahe. Preto tieto povojnové rokovania a z nich vzišlé dohody medzi vládou a zástupcami SNR dostali pomenovanie „pražské dohody“.

Prvým pražským rokovaniam predchádzala porada ministerskej komisie pre otázky ústavno-právneho postavenia Slovenska zo dňa 25. mája 1945. Na nej sa vo svojom koreferáte o minulosti, súčasnom stave a možnostiach právnej úpravy postavenia Slovenska vyslovil J. Ursíny za pozitívne vymedzenie kompetencií slovenských orgánov, čiže za konkrétne vymenovanie kompetencií SNR v zákone, pričom pod právomoc centrálnych orgánov by analogicky spadali všetky ostatné právomoci. Naproti tomu sa ale jeho stranícky kolega vo vláde - Ivan Pietor - vyslovil za opačný postup, teda že je potrebné najskôr vymedziť veci spoločné, a až potom separátne. Na rozdiel od Ursínyho sa nebál ani tak o personálny, ako o hospodársky centralizmus.[589] Na tejto schôdzi zaznela aj prvá konkrétna vízia inštitucionálneho zakotvenia v Košickom vládnom programe deklarovanej rovnosti národov. Prišiel s ňou Ursíny a navrhoval rozdeliť spoločné rezorty na kategóriu celkom jednotných ministerstiev (zahraničné veci, národná obrana a zahraničný obchod), a kategóriu ministerstiev, ktoré by časť svojich kompetencií presunuli na určité slovenské orgány. Potom ešte Pietor pripomenul nutnosť ústavnej normy, ktorá by zabránila majorizácii Slovákov a proti tejto eventualite navrhoval uzákonenie dvojkomorového parlamentu s právom veta slovenskej časti komory národov.[590]

582 Tieto dve odlišné pozície charakterizujú aj rokovania o VI. kapitole vládneho programu pojednávajúcej o slovenskej otázke. Zatiaľ čo sa J. Ursíny pokojne snaží presvedčiť národných socialistov, že v snahe o slovenské národné orgány nejde o prejav separatizmu (ale naopak o snahu zamedziť separatizmu cez odstránenie centralizmu), G. Husák ostro napáda národných socialistov za čechoslovakizmus 1. ČSR a ultimatívne požaduje prijať smernice SNR. KLIMEŠ M. – LESJUK P. – MALÁ I. – PREČAN V. (ed.): *Cesta ke Květnu I.* Sv. I., s. 425-437.

583 Vo vládnom programe sa konštatovalo: „uznávajúc, že Slováci majú byť pánmi vo svojej slovenskej zemi, práve tak Česi vo svojej národnej domovine ... vyjadrí vláda toto uznanie dôležitými štátno-politickými aktami. V SNR bude vidieť nielen oprávnenú predstaviteľku samostatného slovenského národa, ale i nositeľku štátnej moci na Slovensku. Spoločné štátne úlohy bude vláda vykonávať v najužšej súčinnosti so SNR a Zborom povereníkov.“ A MSNP Banská Bystrica, f. VI, k. 2.

584 Porovnaj: KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945-1948*, s. 161-165.

585 KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. (ed.): *Cesta ke Květnu I.* Sv. I., s. 618.

586 JECH, Karel – KAPLAN, Karel: *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty. Část I.* Brno 1995, s. 215-229.

587 ČAPKA, František: *Pražské dohody jako triumf centralismu a oživení čechoslovakismu*? In: Česi a Slováci a východní Evropa ve 20. století. Brno 1994, s. 302-303.

588 NA Praha, f. 100/24, sv. 137, a. j. 1494.

589 BARNOVSKÝ, M: *Na ceste k monopolu moci*, s. 44.

590 KAPLAN, Karel: *Pražské dohody 1945-1947. Sborník dokumentů*. Praha 1992, s. 17-19.

Na druhý deň, 26. mája 1945, sa konalo plenárne zasadnutie SNR, na ktorom Predsedníctvo SNR predložilo plénu na schválenie ním vypracované smernice pre rokovania v Prahe. Zakladali sa na existencii samosprávnych národných orgánov oboch národov (hoci v skutočnosti jestvovala iba SNR) a Slovensko sa v nich vymedzovalo ako samostatne hospodáriaca časť ČSR.[591] Plénum SNR tak de facto zaviazalo svojich reprezentantov, aby pri pražských rokovaniach presadzovali federatívne usporiadanie štátu. Smernice SNR z konca mája 1945 však boli posledným spoločným krokom DS a KSS v boji za zabezpečenie slovenských národných orgánov. Od tohoto okamihu KSS - po jej pacifikácii pražským vedením KSČ 31. mája 1945 tesne pred začiatkom rokovaní Predsedníctva SNR s vládou[592] - opustila spoločný slovenský front a DS sa stáva jedinou stranou presadzujúcou dôsledné samosprávne postavenie Slovenska v ČSR.

Prvý deň pražských rokovaní 31. mája 1945 začínal fakticko-právnym okresávaním smerníc SNR, ktoré sa vzali za základ rokovania. Hneď na ich začiatku predseda SNR (od júla 1945 aj predseda DS) Jozef Lettrich uznal fakt neexistencie Českej národnej rady a nemožnosť vynútenia si jej konštituovania. Naďalej však považoval jej ustanovenie za optimálny predpoklad riešenia česko-slovenského pomeru. Nesúhlasil s českou stranou navrhovaným splnomocnením slovenských ministrov dávať súhlas so zákonmi vo vláde v mene Predsedníctva SNR. Presadzoval, aby Predsedníctvo SNR aj naďalej dostávalo všetky osnovy celoštátneho charakteru k vyjadreniu prv, než sa uzákonia vo vláde. Lettrichov postoj pramenil z nedôvery v dostatočné presadzovanie slovenskej otázky vládnymi členmi DS či KSS v Prahe, vzhľadom na ich funkcie a prostredie ich pôsobenia. Preto sa snažil rozhodovanie preniesť do Bratislavy, ktorá by prirodzene viac bránila svoje kompetencie a kde by sa prirodzene ľahšie presadzovali slovenské ako pražské hľadiská. Táto jeho obava sa potvrdila ešte v ten istý deň, keď jeho stranícky kolega a podpredseda vlády Ján Ursíny žiadal rozšíriť kompetencie vlády o dopravu, pošty a iné celoštátne okruhy, čím sa postavil proti snahám Predsedníctva SNR (prezentovaných Lettrichom) o oddelené hospodárenie Slovenska.[593]

Na druhej schôdzi, 1. júna 1945, po lepšom oboznámení sa so smernicami SNR, už Ursíny spoločne s Lettrichom tvrdo presadzovali ideu SNR

591 Archiv Ústavu T. G. Masaryka (A ÚTGM) Praha, f. Eduard Beneš III., sign. P 60/5.

592 Na tejto porade predsedníctiev KSČ a KSS (iniciovanej vedením KSČ) sa prijalo uznesenie, ktoré prikazovalo slovenským komunistom nenastolovať otázku pricipiálneho riešenia česko-slovenského pomeru (ako bolo formou federácie navrhované v smerniciach SNR), ale sa iba uspokojiť s vymedzením kompetencií vlády a SNR. Bližšie pozri: BARNOVSKÝ, M: *Na ceste k monopolu moci*, s. 45.

593 KAPLAN, K: *Pražské dohody 1945-1947. Sborník dokumentů*, s. 26-34.

ako nositeľky politickej moci na Slovensku, kompetentnej vo všetkých personálnych otázkach na Slovensku. Podobne bol Zbor povereníkov prezentovaný ako konečná vykonávacia inštancia aj vo veciach celoštátneho významu na Slovensku, bez osobnej zodpovednosti povereníkov jednotlivým ministrom.[594]

Výsledkom prvých povojnových kompetenčných rokovaní medzi SNR a vládou bola tzv. ***Prvá pražská dohoda***, dohodnutá 1. júna a schválená československou vládou 2. júna, resp. plénom SNR 5. júna 1945. Upevnila postavenie SNR ako nositeľky štátnej moci na Slovensku. Vymedzila záležitosti celoštátnej povahy, ktorých zákonná úprava spadala (do ustanovenia Národného zhromaždenia) do pôsobnosti prezidentských dekrétov schvaľovaných prezidentom na návrh vlády a po dohode so SNR. Vo veciach neceloštátnej povahy mala SNR plnú zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc. Celoštátne zákony na Slovensku realizovala SNR cez Zbor povereníkov, ktorý bol ako celok zodpovedný vláde za ich prevedenie, ale jednotliví povereníci neboli zodpovední relevantným ministrom, ale iba Zboru povereníkov, resp. SNR.[595] Dohoda sa veľmi nelíšila od pôvodného návrhu SNR a aj keď sa nepodarilo presadiť ideu federalizácie, zostali zachované právomoci SNR tak, že slovenské národné orgány de facto predstavovali autonómnu slovenskú vládu a parlament. Dohoda o asymetrickom usporiadaní povojnového Československa v Prvej pražskej dohode prirodzene nezohľadňovala plne záujmy ani slovenských a ani českých strán. Reprezentácia SNR nepresadila federáciu,[596] ale ani národní socialisti a lidovci neobhájili návrat k centralizmu 1. ČSR. Dohoda bola kompromisom, ktorý opäť najviac vyhovoval KSČ, ktorá nemala záujem na principiálnom riešení slovenskej otázky a podriaďovala ju taktike boja o moc. Tejto línii sa plne podriadila aj KSS, aj keď s nevôľou povstaleckého krídla strany.

Prvá pražská dohoda bola politikmi DS či v straníckej tlači hodnotená dosť kladne. Charakterizovali ju ako vyhovujúcu idei štátnej jednoty a zároveň ponechávajúcu dostatočne široké kompetencie slovenským orgánom pre samosprávu Slovenska. Podľa slovenských demokratov šlo o strednú cestu medzi centralizmom a federáciou. Bola chápaná ako dobrý základ pre definitívne usporiadanie. Konštatovalo sa, že sa niesla v bratskom a srdečnom duchu a pochvaľovalo sa aj porozumenie českej strany.[597]

594 Tamtiež, s. 37-41.

595 NA Praha, f. 100/24, sv. 41, a. j. 837; ČAPKA, F.: *Pražské dohody jako triumf centralismu a oživení čechoslovakismu*?, s. 303.

596 Bližšie pozri: BARNOVSKÝ, Michal: *Tri pražské dohody*. In: Česko-slovenské vztahy – Slovensko-české vzťahy. Liberec 1998, s. 122-123.

597 *Bratská dohoda česko-slovenská*. In: Čas, r. 1946, č. 37 (5. 6. 1945), s. 1; KVETKO, Martin: *Dohody o štátoprávnom usporiadaní Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti*. Bratislava 1991, s. 39-42.

Akýmsi doslovom k tejto dohode bolo poverenie slovenských ministrov vyjadrovať sa k zákonom prijímaným vo vláde namiesto SNR, voči čomu sa pôvodne postavil predseda SNR Jozef Lettrich. Nakoniec sa predsa len 5. júna 1946 dohodlo v Predsedníctve SNR o splnomocnení slovenských ministrov, ale s podmienkou ich jednohlasnosti a predošlého súhlasu SNR s návrhom dekrétu, pričom sa toto poverenie netýkalo zásadných vnútropolitických otázok.[598]

Druhá pražská dohoda

V medziobdobí medzi Prvou a Druhou pražskou dohodou dochádzalo v DS k vykryštalizovaniu jej stanoviska k česko-slovenskému vzťahu. Pacifikácia povstaleckého vedenia KSS a jej prispôsobenie sa celorepublikovej straníckej taktike, presadzujúcej do popredia vplyv centrálnych orgánov so socialistickou prevahou, spravila DS paradoxne hlavným a tým radikálnejším presadzovateľom slovenských požiadaviek, hoci v odboji tomu bolo práve naopak.[599] Vedenie DS si začalo uvedomovať svoju vlastnú silu, s ktorou rástlo odhodlanie presadzovať na Slovensku svoj názor na prebiehajúce reformy v štáte,[600] ktorý bol zásadne iný ako politické názory v českých krajinách s prevahou ľavicových síl. Aj z tohto dôvodu sa DS snažila o minimálne zasahovanie vlády na Slovensku. Aby zároveň nestrácala možnosť vplyvu aj na výkon celoštátnej politiky, snažila sa zabezpečiť vplyv Slovákov i na pražských ministerstvách.[601]

Napriek hlavnej línii v slovenskej otázke - jednotná ČSR s akceptovaním slovenskej samosprávy – boli medzi politikmi DS diferencie týkajúce sa konkrétnej podoby naplnenia tohto princípu. Pojem federácie sa (vzhľadom na možnosť jeho zneužitia a obviňovania z dualizmu či dokonca separatizmu) z taktických dôvodov nepoužíval a vďaka vývoju v českej politike sa ani nedal predpokladať vznik českých národných orgánov. Autonomizmus sa odmietal nielen pre možné reminiscencie s ľudáckym autonomizmom. Čelní predstavitelia DS (rovnako ako slovenskí agrárnici na čele s M. Hodžom pred vojnou) presadzovali slovenský aktivizmus a snahu o podieľanie sa na celoštátnej politike a nie uzatváranie sa do autonomizmu.[602] Rovnako ale odmietali aj snahy českej reprezentácie, ktorá bola ochotná ustúpiť v slovenskej

598 *Stenografický zápis schôdze pléna SNR z 5. mája 1945.* Bratislava 1945, s. 5-6.

599 LIPTÁK, Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava 1998, s. 278.

600 Napríklad nesúhlas SNR s dekrétom o národnej správe a pozemkovej reforme.

601 M. Kvetko žiadal na zasadnutí Zboru povereníkov 11. októbra 1945, aby Slováci obsadili 30 % miest na ministerstvách, aby obsadzovali tajomnícke miesta a aby boli na všetkých ministerstvách zriadené slovenské oddelenia s určitou právomocou. BARTO, Jaroslav: *Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov (1944-1948)*. Bratislava 1968, s. 77.

602 *Idea Čs. spoločenstva a bratstva*. In: Čas, r. 1946, č. 75 (30. 3. 1946), s. 1.

otázke iba na malé administratívno-decentralizačné zmeny. Slovákom a slovenskej politike po autonómii a šiestich rokoch samostatného štátu takéto kozmetické úpravy už nepostačovali.

V zimných mesiacoch 1945-1946 sa začali na stránkach tlače DS častejšie objavovať komentáre jej politikov k riešeniu československého pomeru. Okrem všeobecných proklamácií o jednote štátu, rovnosti národov a potrebe zachovania výdobytkov SNP, obsahovali aj kritiku štátneho dualizmu či autonómie. Upozorňovalo sa na chyby prvej ČSR vedúce k autonomizmu, ale zároveň sa odmietal i čechoslovakizmus; požadovala sa zemepisná decentralizácia na základe regionalizmu, pripomínali sa české záväzky Slovákom dané v Košiciach. Neskôr sa kritizovala tiež neochota českej strany na zmenu v česko-slovenskom vzťahu, odsudzovali sa neobjektívne informácie v českej tlači neprospievajúce zbližovaniu oboch národov, až sa nakoniec podávali už konkrétne návrhy ústavného riešenia postavenia Slovenska.[603]

603 Niekdajší sekčný šéf rezortu vnútorných záležitostí v Šrobárovom Ministerstve pre plnú správu Slovenska a vedúci činiteľ národnej demokracie na Slovensku, prominentný čechoslovák M. Ivanka, navrhoval požiadavky Slovenska zabezpečiť iba niekoľkými paragrafmi ústavného zákona, ktorými by sa dalo Slovensku to, čo požadovalo za 1. ČSR: školskú výchovu v kresťanskom duchu, ustanovenie slovenčiny úradným a vyučovacím jazykom na Slovensku, vykonávanie verejnej služby na Slovensku výhradne Slovákmi a ich primerané zastúpenie v centrálnych úradoch a každoročné vykazovanie príjmov a výdavkov Slovenska. Tým by, podľa Ivanku, mali Slováci zabezpečený nerušený vývoj za zachovania jedného politického národa. Zamedzilo by sa tým dvojitej zákonodarnej a výkonnej moci a autonómii nesprávne požadovanej v Košickom vládnom programe. IVANKA, Milan: *K diskusii o československom pomere*. In: Čas, r. 1946, č. 6 (8. 1. 1946), s. 2.

J. Kvas bral na vedomie existenciu národného dualizmu, ale kritizoval vtedajší stav smerujúci k federácii ako porušeniu štátnej jednoty. Navrhoval, aby zákonodarný zbor štátu pozostával z rovnakého počtu poslancov českej a slovenskej oblasti tak, že predseda by bol jeden rok Čech a jeden rok Slovák. Zrušil by sa Zbor povereníkov a vo vláde by národný pomer zodpovedal početnosti národa. Tým by bola (podľa neho) zachovaná inštitucionálna jednota moci, dôležitá pre rýchlu a nekomplikovanú modernú štátnu správu a zároveň vyjadrená národná rovnosť. KVAS, Juraj: *K ústavnej úprave pomeru Čechov a Slovákov*. In: Tamtiež, č. 9 (11. 1. 1946), s. 2.

Proti menlivému politickému posudzovaniu vzťahu Čechov a Slovákov, ale za riešenie použitím stálych teoretických ústavnoprávnych doktrín, sa vyslovil V. Štefánik. Odmietol samostatnú štátnu správu Slovenska odporujúcu právnym základom štátnosti reprezentovanej československým štátnym ľudom, ale zároveň bol aj proti centralizmu. Zabezpečenie etnických práv videl v najširšej decentralizácii. Zákonodarnú moc by vykonával jediný parlament, zložený z komory reprezentantov ľudu (zloženej pomerne podľa národnosti) a komory národov (zloženej paritne). Slovenská i česká časť komory národov by mala právo veta proti osnovám, ktorých uzákonenie by poškodzovalo odlišné záujmy príslušnej časti republiky. Tým by bola zabezpečená jednota zákonodarstva, ktorá by sa zvýšila aj tým, že legislatívna iniciatíva by bola ponechaná len komore reprezentantov ľudu a komora národov by len potvrdzovala, alebo zamietala osnovy zákonov. Vláda by bola jedna, ale decentralizovaná tak, že by sa zostavila väčšinou v komore ľudu. Presadenie národných potrieb v nej by reprezentovali štátni tajomníci opačnej národnosti ako je minister a tam, kde je to technicky možné, by sa ministerstvá rozdelili na republikové časti úradujúce vo svojej časti štátu. ŠTEFÁNIK,

Do tohto slovensko-českého diškurzu v tlačovinách DS vstúpilo rokovanie o Druhej pražskej dohode. Jej hlavná matéria - prenos niektorých kompetencií SNR na prezidenta – totiž visela vo vzduchu už dávnejšie. Kancelária prezidenta republiky aj predsedníctvo vlády apelovali už krátko po Prvej pražskej dohode na obnovenie predvojnových práv prezidenta (vymenovávanie vyšších štátnych úradníkov a verejných činiteľov, udeľovanie vyznamenávaní či amnestií a pod.) aj na Slovensku. Okrem toho bolo nutné konkretizovať tiež niektoré kompetenčné nejasnosti, ktoré v praxi vyvstali z Prvej pražskej dohody, keď popri celoštátnej úprave vydávala SNR svoje vlastné nariadenia k predmetným záležitostiam a pod. SNR sa nijako nebránila prenosu vyššie spomínaných právomocí na prezidenta, lebo to zvyšovalo jej kredit ako reprezentanta Slovenska. Rovnako sa tiež nebránila upresneniu výkladu celoštátnych a slovenských kompetencií, uvedomujúc si komplikácie, ktoré vznikali z ich neujasnenosti a svojvoľnej interpretácie. Preto už v januári 1946 navrhlo Predsedníctvo SNR spoločné rokovania medzi vládou, Predsedníctvom SNR a Zborom povereníkov. Porady však boli niekoľkokrát odložené[604] a až v dňoch 9. až 11. apríla 1946 sa uskutočnili v Prahe medzi predstaviteľmi SNR a vládou žiadané rokovania, ktorých výsledkom bola tzv. ***Druhá pražská dohoda***.

Počas rokovaní DS plne uznávala nedostatočnosť dovtedajších právomocí prezidenta na Slovensku a v tomto zmysle podporovala aj ich rozšírenie. Inak sa však snažila bez výraznejšej zmeny zachovať Prvú pražskú dohodu. Okrem toho, vzhľadom k nutnosti zosúladenia celoštátnych noriem so slovenskou realitou, požadovali slovenskí demokrati, aby sa celorepublikové návrhy zákonov konzultovali s príslušným slovenským povereníkom. Pokiaľ by tieto návrhy odporovali slovenským podmienkam, mali byť podľa podkladov povereníctva novelizované. Odpor slovenských demokratov voči meneniu Prvej pražskej dohody sa v diskusii sústredil najmä proti snahe českých strán o podriadenie povereníka príslušnému ministrovi. Z tejto straníckej línie sa vymykal iba minister Ivan Pietor, ktorý brojil proti nepraktickosti vládnutia vlády na Slovensku prostredníctvom Zboru povereníkov. Naproti tomu návrh Jozefa Lettricha na bližší vzťah SNR a Zboru povereníkov k prezidentovi smeroval k posilneniu ich postavenia voči vláde. Lettrich sa taktiež snažil rozšíriť právomoci SNR užším vymedzením spoločných vecí, ktoré spadali pod právomoci ústredných orgánov. Jeho vystúpenia boli namierené aj proti

Vladimír: *Na štátno vedeckom základe.* In: Tamtiež, č. 17 (20. 1). 1946, s. 1.

Porovnaj tiež: BARNOVSKÝ, Michal: *Koncepcie a varianty začlenenia a štátoprávneho postavenia Slovenska (1944-1948)*. In: BARNOVSKÝ, Michal (ed.): Slovenská otázka v dejinách Česko-Slovenska (1945-1992), Bratislava 1994, s. 10-13.

604 ČAPKA, F.: *Pražské dohody jako triumf centralismu a oživení čechoslovakismu*, s. 305.

návrhu meritórneho prejednávania personálnych záležitostí Slovenska vládou. Pri prerokovávaní problému jednosmerného vládnutia slovenských ministrov nad českými krajinami, bez možnosti vládnutia českých ministrov na Slovensku v dôsledku právomocí Zboru povereníkov, sa opäť vrátil k vízii federácie. Vyriešenie tejto problematiky opäť videl vo vytvorení českých národných orgánov.[605]

Aj Druhá pražská dohoda, rovnako ako Prvá, bola nakoniec *kompromisom* medzi SNR či DS a českými stranami. Dohodol sa najmä presun niektorých predošlých právomocí SNR na prezidenta (najmä v personálnych otázkach, kde bola posilnená tiež kontrolná právomoc vlády).[606] Aj keď táto dohoda znamenala istú stratu suverenity slovenských orgánov v niektorých personálnych záležitostiach, ešte stále zostávala aj pre DS vcelku prijateľnou bázou. Preto aj Druhá pražská dohoda, rovnako ako Prvá, bola plénom SNR jednomyseľne schválená, bez akýchkoľvek výhrad voči nej.[607]

Tretia pražská dohoda

Hneď po májových voľbách 1946, v ktorých jasne zvíťazila DS, komunisti s hrôzou zistili, že jednoznačne stratili svoje pozície na Slovensku. Začali preto pripravovať *kroky na odstavenie DS od moci* cez podriadenie slovenských orgánov centrálnym, v ktorých mali vedúce postavenie. A tak v krátkom slede po Druhej pražskej dohode a po voľbách vypracovalo vedenie KSČ návrh na ďalšie obmedzenie právomocí SNR a Zboru povereníkov,[608] ktorý predložilo na schválenie českému Národnému frontu. V ňom sa české centralistické strany nechali rady presvedčiť o nutnosti zvýšenia právomocí centrálnych orgánov na úkor SNR a Zboru povereníkov.

Presadenie týchto centralizačných opatrení aj u slovenských zástupcov však už nebolo také ľahké. Po odmietnutí DS a Strany slobody rokovať o návrhu českého Národného frontu bez predošlého oboznámenia sa s ním, reprezentácie oboch národných frontov sa zišli 21. júna 1946. Predstavitelia DS sa tu v diskusii vyslovili za ustanovenie rozhodcovského orgánu pri kompetenčných sporoch medzi SNR a vládou.[609]

Neskôr na schôdzi 24. júna 1946 dochádza aj k prerokovaniu najdôležitejšieho bodu všetkých troch pražských rokovaní - problému *osobnej podriadenosti povereníkov ministrom*. Pri tomto bode zvádzajú predstavitelia DS najurputnejší boj za zachovanie nezávislosti povereníkov a snažia sa obme-

605 BARTO, J.: *Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov (1944-1948)*, s. 140-146.

606 Porovnaj: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava 1998, s. 442-443.

607 *Stenografický zápis 17. schôdze pléna SNR z 25. 4. 1946.* Bratislava 1946, s. 12-14.

608 SNA Bratislava, f. Vavro Šrobár, k. 19.

609 Bližšie pozri: KAPLAN, K.: *Pražské dohody 1945-1947. Sborník dokumentů*, s. 122.

Fedor Thurzo

dziť možnosť exekutívy ministrov na Slovensku. Jozef Lettrich ostro vystúpil najmä proti kategorizovaniu povereníka ako vyššieho štátneho úradníka. Jeho funkciu porovnával skôr so štátnym tajomníkom. Rovnakej povahy bol aj boj proti snahe menovať Zbor povereníkov vládou. Slovenskí demokrati striktne presadzovali *menovanie Zboru povereníkov* prezidentom alebo Predsedníctvom SNR. Postavili sa tiež proti návrhu na *menovanie mnohých úradníckych tried* na Slovensku vládou a hájili ponechanie tejto kompetencie Zboru povereníkov, resp. Predsedníctvu SNR. Počas rokovaní sa predstavitelia DS viackrát vyslovovali za to, aby sa pri viacerých bodoch vrátilo k formuláciám Druhej pražskej dohody,[610] ktorá pre nich znamenala hraničné obmedzenie slovenskej samosprávy, za ktorú nechceli ísť. Pod vplyvom komunistického povolebného tlaku a napriek ich pôvodnému veľkému odporu sa slovenskí demokrati nakoniec predsa len prispôsobili diktátu ostatných strán Národného frontu a s nevôľou s ňou súhlasili.[611]

Tretia pražská dohoda plne podriadila zákonodarnú činnosť SNR a výkonnú moc Zboru povereníkov kontrole vlády, ktorá mala právomoc schvaľovať či zastavovať nariadenia týchto najvyšších slovenských orgánov. Povereníci sa stali osobne zodpovední relevantným ministrom, ktorí mohli realizovať svoju politiku na Slovensku aj cez vlastný aparát.[612] SNR a Zbor

610 KAPLAN, K.: *Pražské dohody 1945-1947. Sborník dokumentů*, s. 132-157.

611 Tak napríklad M. Kvetko ju striktne odmietal a poukazoval na poškodenie dôvery, ktorú doteraz pri predchádzajúcich dohodách Slovensko k Čechom malo. Charakterizoval ju ako diktát, kedy je vlastná právomoc SNR redukovaná na nulu. Kritizoval najmä neprípustnosť rozhodovania sporu jednou zo strán sporu. KVETKO, M.: *Dohody o štátoprávnom usporiadaní Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti*, s. 41.

Takmer úplné zredukovanie zákonodarnej činnosti SNR Treťou pražskou dohodou sa už čoskoro potvrdilo aj v praxi. V období prvého roku jej platnosti z 32 návrhov SNR schválila vláda iba tri. Bližšie pozri: BARNOVSKÝ, M: *Na ceste k monopolu moci*, s. 46.

J. Lettrich na tlačovej konferencii zvolanej pre českých novinárov vysvetľoval príčinu prijatia Tretej pražskej dohody odlišným postavením komunistov na Slovensku a v českých krajinách. Vyslovil pritom vizionársku myšlienku, že až čas ukáže, kto bol politicky progresívnejší, či Česi, či Slováci. Prejav ukončil apelmi na českých novinárov, aby nepodľahli chimére vyvolávanej komunistickou tlačou. *Čo žiadame od českej verejnosti*. In: Čas, r. 1946, č. 135 (16. 6. 1946), s. 1.

612 NA Praha, f. ÚV KSČ 100/1, sv. 47, a.j. 368.

povereníkov sa tak stali de facto nesvojprávnymi, resp. prebytočnými orgánmi. Prakticky prestalo jestvovať povojnové autonómne slovenské zákonodarstvo. Povereníci spadli na úroveň ministerských úradníkov, ktorí dokonca nemali ani monopol na vykonávanie vládnej politiky a nariadení svojich nadriadených rezortných ministrov na Slovensku.

Tlač DS sa pri komentároch Tretej pražskej dohody venovala najmä vysvetľovaniu konania KSČ, apelovala a snažila sa viesť dialóg s českou nekomunistickou tlačou, očisťovala komunistami pošpinený štít štátotvornosti DS prízvukujúc zásluhy strany na obnovení Československa a československom zbližovaní.[613] Až tri týždne po Tretej pražskej dohode sa zišla 16. júla 1946 SNR, aby schválila túto dohodu. Na rozdiel od predchádzajúcich schvaľovaní pražských dohôd sa táto neprezentovala ako výsledok ústretovosti českej strany k rovnosti Slovákov a snahy Slovenska po jednote štátu. Prejavovala sa iba nádej, že ide o dočasnú obeť jednote štátu v dôsledku kampane proti DS,[614] že táto dohoda môže byť neskôr revidovaná. Dokonca sa objavili veľmi ostré kritiky zo strany niektorých demokratov (F. Thurzo, P. Škodáček).[615]

Ani po eliminácií právomocí slovenských národných orgánov sa však komunistom nedarilo presadzovať na Slovensku politiku svojich ministrov tak, ako by si to predstavovali. Viacerí povereníci DS sa tvrdo stavali proti realizácii úplneho podriadenia svojich orgánov rezortnej politike pražských ministrov (predovšetkým komunistických). Snažili sa aj naďalej vykonávať vlastnú rezortnú politiku či aspoň realizovať vládnu politiku vlastnými orgánmi. Tým chceli mierniť jej prokomunistické zameranie a ovplyvňovanie, necitlivosť pre slovenské špecifiká a potreby, resp. sa snažili usmerňovať ju v intenciách vlastnej straníckej politiky DS.[616]

Neskôr, v dňoch kulminácie jesennej politickej krízy v roku 1947 na Slovensku, sa komunistom podarilo presadiť ešte posledný predprevratový zásah do právomocí slovenských orgánov. Bol to ***Dodatok Tretej pražskej dohody***

613 *Čo žiadame od českej verejnosti*. In: Čas, r. 1946, č. 133 (16. 6. 1946), s. 1; *Ešte slovo k Čechom*. In: Tamtiež, č. 138 (21.6.1946), s. 2.

614 KAPLAN, K.: *Pražské dohody 1945-1947. Sborník dokumentů*, s. 189-194.

615 Predseda slovenského Najvyššieho kontrolného dvora (NKD) F. Thurzo kritizoval protizákonnosť vytvorenú touto politickou dohodou voči pozitívnemu právu, kedy NKD musela vykonávať nariadenia Najvyššieho ústredného kontrolného úradu proti existujúcemu zákonu na Slovensku, lebo sa riadil iným zákonom ako NKD. Dokazoval tiež, že kontrolné právo na Slovensku je efektívnejšie ako v Čechách. Tamtiež

616 Najväčšie rozpory v tomto zmysle vznikali pri vykonávaní povojnovej poľnohospodárskej politiky medzi demokratickým povereníkom M. Kvetkom a komunistickým ministrom J. Ďurišom. Kvetkov odpor voči Ďurišovej poľnohospodárskej politike a ministrova neschopnosť presadiť svoj vplyv na Slovensku viedli dokonca k tomu, že minister musel požiadať vládu, aby uložila povereníkovi previesť ministerské nariadenia. NA Praha, f. 100/24, a.j. 1494, k. 143.

zo 17. novembra 1947 prijatý v Národnom fronte Čechov a Slovákov, ktorý mal oficiálne riešiť vzniknutú politickú krízu. Tá sa odohrávala v atmosfére neustáleho komunistického dokazovania spojenia DS s protištátnymi živlami a obviňovania demokratov z neschopnosti viesť svoje povereníctva. Z týchto oficiálnych dôvodov KSČ navrhovala podriadiť výber a odvolávanie členov Zboru povereníkov vláde.[617] Tým došlo k degradovaniu Zboru povereníkov na úrad absolútne podriadený vláde. DS pri týchto rokovaniach mala už značne zviazané ruky bránením svojej vlastnej existencie. Ostali jej iba defetistické tvrdenia o potrebe iba malých zmien, o nutnosti čakania na úpravu kompetencií ústavou a apelovanie na české nekomunistické strany, aby si uvedomili skutočný zámer komunistov získať moc na úkor postavenia Slovenska. Napriek celkovému postoju národných socialistov či lidovcov - naklonených počas riešenia jesennej politickej krízy línii DS[618] - však ani teraz nedokázali plne prekonať svoje centralistické presvedčenie. Postavili sa síce za spoľahlivosť DS, ale aj za paragrafy komunistického návrhu podriadenia Zboru povereníkov vláde.[619]

617 A ÚTGM Praha, f. Edvard Beneš III., sign. P 60/5; KAPLAN, K.: *Pražské dohody 1945 -1947. Sborník dokumentů*, s. 223.

618 Napríklad národnosocialistickí ministri P. Drtina a J. Stránský vo vláde dôvodili proti správnosti demisie Zboru povereníkov, ohlásenej komunistickým predsedom Zboru G. Husákom. Jasne sa postavili tiež proti prevedeniu právomoci vymenovania nového Zboru povereníkov zo SNR na vládu. NA Praha, f. 100/24, a.j. 1494, k. 145.

619 KAPLAN, K.: *Pražské dohody 1945-1947. Sborník dokumentů*, s. 224-229.

RETRIBÚCIA A PROCES S JOZEFOM TISOM

Retribučné súdnictvo na povojnovom Slovensku, resp. Československu

Krátko po skončení II. svetovej vojny sa v krajinách, ktoré boli okupované, resp. boli nemeckými spojencami, začal proces súdenia vojnových zločinov nacistického Nemecka a s ním kolaborujúcich domácich obyvateľov na území toho ktorého štátu. Vzhľadom na špecifickosť zločinov, ktoré priniesla druhá svetová vojna, pristúpilo sa nielen k súdeniu dovtedy zákonom nedefinovaných trestných činov na základe ich retroaktivity, ale v niektorých krajinách vznikli pre tento účel aj špecifické formy súdov. V povojnovom Československu sa tento proces nazýval ***retribúciou*** a pre mimoriadne povojnové súdy, ktoré ju realizovali, sa používalo označenie - ***ľudové súdy***. Pojmom „ľudové“ sa mala zdôrazniť ich špecifickosť voči ostatným súdom, v ktorých rozhodovali právnici, zatiaľ čo v ľudovom súdnictve mali rozhodovať prevažne laici bez právneho vzdelania. Účasť laikov v retribučnom súdnictve mala vyjadrovať skutočnosť, že sa súdia nielen priame vojnové zločiny, ale napr. tiež politické konanie činiteľov ľudáckeho režimu, ktoré napomáhalo týmto vojnovým zločinom či expanzívnej politike nacistického Nemecka.[620] Laicizáciou súdenia sa malo akoby samo obyvateľstvo zbaviť zločincov a ich kolaborantov, a tým sa samo morálne očistiť.[621] Prirodzene, ako pri každom súdení víťazov nad svojimi porazenými protivníkmi či súdení politickej činnosti svojich politických odporcov, dochádzalo mnohokrát k porušovaniu základných právnych zásad ako objektívnosti a nestrannosti vedenia procesu, prezumpcie neviny a pod. Na ustanovenie a priebeh retribučného súdnictva pritom vplývalo množstvo vonkajších i vnútorných faktorov. Okrem snahy potrestať skutočné vojnové prečiny, patrila sem najmä snaha komunistov zbaviť sa svojich potenciálnych politických oponentov, či ich aspoň zastrašiť.

Odbojové politické skupiny zastúpené v povstaleckej SNR, ktoré sa po páde pronemeckého vojnového režimu na Slovensku dostali k moci, začali krátko po oslobodení *pripravovať predlohu* retribučnej právnej normy.

620 *Ako sa bude súdiť*. In: Čas, r. 1945, č. 38 (5.6.1945), s.2; SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 34. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 27. 2. 1946*, s. 17-23.

621 Porovnaj: *Ľudové súdy budú vykonávateľmi práva*. In: Čas, r. 1945, č. 31 (27.5.1945), s. 2.

Aj keď retribučnú normu pripravovali už cez vojnu exilové československé orgány v Londýne (s úmyslom vydať ju jednotne pre celé Československo), SNR sa rozhodla predsa len vydať vlastnú normu. Slovenská reprezentácia odmietala ideu právnej kontinuity prvej ČSR obsiahnutej v návrhu londýnskeho exilu. Predovšetkým sa však obávala nerešpektovania odlišných slovenských právnych a spoločenských reálií českými politikmi, v prípade vydania spoločnej normy.[622] Na prijatí osobitnej slovenskej úpravy mal vplyv tiež politický záujem komunistov. Tí, v domnení svojej väčšej politickej prevahy na Slovensku ako v českých krajinách, verili v presadenie revolučnejšej a radikálnejšej retribučnej normy aspoň na Slovensku.[623]

Aj keď sa sporadicky ozývali hlasy k príprave a prevedeniu retribúcie hneď po oslobodení východných častí Slovenska vo februári a marci 1945,[624] ku konkrétnym prípravám slovenskej retribučnej normy sa pristúpilo až po oslobodení celého územia Slovenska a vyriešení naliehavejších otázok primárneho zabezpečenia fungovania spoločnosti. K relatívne rýchlemu prijatiu slovenskej normy o retribúcii v máji 1945 potom prispela obava predstaviteľov SNR, aby nebol skôr prijatý celorepublikový prezidentský retribučný dekrét, čím by sa slovenská úprava stala zbytočnou. Preto už 16. apríla 1945 rokovalo Predsedníctvo SNR o chystanej osnove nariadenia, ktorá mala byť schválená už o niekoľko dní v pléne SNR. 21. apríla 1945 sa síce osnova retribučného nariadenia dostala na rokovanie SNR, avšak pre rôznosť a vyhranenosť názorov KSS a DS nedošlo k jej schvaľovaniu. Musela byť preto vytvorená osobitná komisia,[625] ktorá mala pripraviť kompromisný návrh nariadenia. Nejednotnosť názorov politických strán i odborníkov ohľadom retribučnej normy sa preniesla aj do práce tejto komisie. Problémy vznikali najmä v otázke retroaktivity retribučnej normy, v rozdielnych názoroch komunistov a demokratov na optimálne zastúpenie laikov a právnikov v senátoch ľudových súdov, v otázke využívania obhajcov pri dokazovaní viny svojho klienta a pod. Zatiaľ čo demokrati presadzovali čo najväčšie zastúpenie právnikov v senátoch ľudových súdov, komunisti naopak presadzovali ich maximálnu laicizáciu. Postoj DS ovplyvnili hlavne obavy z nejednotnosti výmeru trestov pri rovnakom previnení či strach z vyššieho množstva neobjektívnych

622 Bližšie pozri: RAŠLA, Anton*: Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava 1969, s. 43-47.

623 Bližšie pozri: JECH, K.- KAPLAN, K.: *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty. Část I.*, s. 249-254 a 261-265.

624 VARTÍKOVÁ, M.: *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944-1948,* s. 108.

625 Táto osobitná komisia pozostávala z troch odborníkov-právnikov (S. Takáč, I. Daxner a I. Štefánik) a po jednom zástupcovi politických strán (J. Púll za KSS a I. Pietor za DS). RAŠLA, A.: *Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*, s. 57.

rozsudkov a prechmatov v súdení, pokiaľ by rozhodovali iba osoby neznalé práva.[626] Demokrati tiež nesúhlasili s tým, aby obhajci pri ľudových súdoch pomáhali pri zisťovaní viny svojho klienta, lebo by to znamenalo akoby návrat k stredovekej inkvizícii.[627] Nakoniec sa však oba politické tábory dohodli na kompromisnom znení retribučného nariadenia, ktoré vzhľadom na vtedajšiu politickú prevahu komunistov viac zohľadňovalo ich postoje. 15. mája 1945 tak plénum SNR schválilo nariadenie č. 33 „*o potrestaní fašistických zločincov, okupantov a zradcov a o zriadení ľudového súdnictva*“.[628] Na prvý pohľad sa slovenská retribučná norma, hlavne v hmotnoprávnej oblasti, mohla zdať značne vágna a prísna. Veď okrem § 1 o fašistických okupantoch (kde sa trestajú väčšinou zjavné vojnové zločiny cudzích štátnych príslušníkov), z veľkej časti išlo o charakterizovanie prečinov politického zamerania, resp. prečinov, ktoré nebolo možné úplne objektívne posúdiť. Okrem toho, mnohé charakteristiky previnení boli tak široko koncipované, že by mohli postihovať takmer všetkých štátnych a verejných zamestnancov či hospodárskych činiteľov slovenského štátu, nevraviac o tom, že všetky previnenia v spomínaných paragrafoch 1 až 4 boli sankcionované trestom smrti. Iba § 6. pojednávajúci o zmiernení trestu v dôsledku neskoršej odbojovej činnosti či záchrane slovenských životov a majetkov, zmierňoval toto prísne nariadenie. Avšak ako neskoršia prax ukázala, neúmerná prísnosť retribučnej normy bola iba formálna. V skutočnosti ľudové súdy[629] vo veľkej

626 Pozri: *Ľudové súdy budú vykonávateľmi práva*. In: Čas, r. 1945, č. 31 (27.5.1945), s. 2; CAMBEL, S.: *Revolučný rok 1945*, s. 104.

627 Porovnaj: FEIERABEND, K. L.: *Pod vládou národní fronty,* s. 44.

628 *Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady 1945*. Bratislava 1945, s. 42-46.

Od prezidentského retribučného dekrétu platiaceho v českých krajinách sa retribučné nariadenie SNR líšilo hlavne tým, že všetky formy trestnej činnosti boli včlenené iba do piatich paragrafov. Ďalej na rozdiel od retribučného dekrétu prezidenta republiky, ktorý aplikoval formalistické skutkové podstaty podľa trestného zákonníka z roku 1852 r. z. a zákona č. 50/1923 Sb., v nariadení SNR neboli v pravom zmysle slova uvedené skutkové podstaty. Šlo tu skôr o novokoncipované, neštandardné ustanovenia v podobe opisu charakteristiky páchateľov. Nariadenie SNR nepoznalo ani inštitúciu zločineckých organizácií ako v prezidentskom dekréte, kde na trestnosť osoby stačilo jej členstvo vo fašistických organizáciách ako NSDAP, Sudetendeutsche Partei, Vlajka a iných. Hoci v nariadení SNR sa člen slovenského snemu dopustil trestného činu kolaboranstva už tým, že sa dal zvoliť za poslanca, jeho zodpovednosť bola iba individuálna. Veľkým špecifikom slovenskej normy v hmotnoprávnej oblasti bol napokon aj fakt, že účasť na Povstaní mohla do značnej miery zbaviť obvinené osoby zodpovednosti z prečinov kolaborácie alebo domácej zrady, keďže svojím neskorším konaním sa snažili tieto prečiny napraviť. Porovnaj: BEŇA, Jozef: *Slovensko a Benešove dekréty*. Bratislava 2002, s. 80; *Dekrét prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomáhačů a o mimořádných lidových soudech*. In: Sbírka zákonů a nařízení. Ročník 1945. Praha 1945, s. 25-31.

629 Ľudové súdy sa delili na tri typy - Národný súd, okresné ľudové súdy a miestne ľudové súdy - podľa ich lokálneho záberu a výšky právomocí v hmotnoprávnych otázkach retribúcie.

Národný súd bol akoby najvyšším retribučným súdom, ktorý mal právomoc súdiť hlavných predstaviteľov ľudáckeho režimu z celého Slovenska (bývalého prezidenta, členov vlády,

miere zmierňovali hmotnoprávny postih osôb súdených retribučnými súdmi. Spôsobovalo to najmä časté používanie § 6. o zmiernení trestu účasťou v odboji. Svoj vplyv tu zohrával aj tradičný (slovenský) „ľudský faktor“, kedy sudcovia ľudových súdov hodnotili zmierlivejšie ako retribučná norma prečiny svojich spoluobčanov.[630]

Retribučná osnova, okrem toho, že postihovala konanie podporujúce nemeckú expanzívnu politiku, bola zároveň aj právnou úpravou, ktorou povojnoví politickí víťazi (KSS a DS) trestali svojich politických protivníkov za ich konanie pred a počas vojny. Išlo teda aj o potrestanie ľudáckeho politického smeru a jeho predstaviteľov, ktorí sa podieľali na páde demokratickej Československej republiky a vzniku totalitného Slovenského štátu. Okrem toho, obom povojnovým stranám išlo aj o odplatu za perzekúciu svojich prívržencov počas vojny a hlavne o potrestanie konania ľudáckeho režimu po vzniku SNP.[631] V Povstaní oba protichodné politické tábory - ľudácky i neľudácky - so zbraňou v ruke bojovali proti sebe za svoje politické ideály a ciele. Bolo preto iba prirodzené, že víťaz tohto boja urobil porazeného automaticky zodpovedným za všetky obete tohto boja. Bolo prirodzeným výsledkom vojny a z nej vyplývajúceho povojnového obdobia, že výkon retribučného súdnictva nebol a ani nemohol byť objektívny. Veď súdili laici, ktorí mohli byť omnoho viac

snemu, hlavných veliteľov HG a pod.), alebo aj osoby, o ktorých súdenie požiadalo predsedníctvo SNR. Národný súd sa skladal z predsedu a 6 prísediacich, ktorých vymenovanie a odvolanie patrilo do pôsobnosti predsedníctva SNR, rovnako ako vymenovanie alebo odvolanie obžalobcu a jeho zástupcu.

Do súdnej právomoci okresných ľudových súdov a miestnych ľudových súdov patrilo súdenie osôb spadajúcich pod retribučnú normu, ktoré nepôsobili vo väčšom regióne ako okres či obec. Okresný ľudový súd sa skladal z predsedu a 4 prísediacich, pričom predseda a jeho zástupca musel byť právnik, ktorého na návrh ONV vymenovávalo Poverenictvo SNR pre pravosúdie. Miestne ľudové súdy sa skladali z predsedu a 4 až 10 prísediacich, pričom ich predsedovia mohli byť aj laici bez právneho vzdelania, ktorých vymenovával na návrh MNV príslušný ONV. Do právomoci miestnych ľudových súdov patrilo súdenie najnižšej kategórie retribučných previnilcov podľa § 5. nariadenia SNR č. 33/1945, takže nemohli udeľovať tresty smrti, iba maximálne 2 ročný trest v pracovnom tábore. Pozri: *Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady 1945*, s. 42-46.

630 Z cca 20 550 obvinených (do ukončenia ľudového súdnictva koncom roku 1947) bolo iba 40 % odsúdených a 60 % oslobodených. Z približne 8 000 odsúdených dostalo trest smrti 65 osôb - t. j. menej ako 1 % (vykonaných nebola ani polovica exekúcií), približne 330 bolo odsúdených na 10 až 30 rokov odňatia slobody, k nižším trestom ako 2 roky odňatia slobody bolo odsúdených takmer 45 % odsúdených a ďalších približne 40 % bolo postihnutých iba verejným pokarhaním a pod. Až takmer 60 % odsúdených tvorili Maďari (skutočná cieľová skupina slovenskej retribúcie), približne 30 % Slováci a zbytok Nemci. Porovnaj: RAŠLA, A.: *Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*, *s*. 152-153; KOČOVÁ, Kateřina – KUČERA, Jaroslav: *„Sich richten statt unser und deshalb richten Sie hart“. Die Abrechnung mit deutschen Kriegsverbrechern in der Tschechoslowakei*. In: Transnationale Vergangenheitspolitik. Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechern in der Europa nach dem Zweiten Weltkrieg. Sonderdruck. Gettingen 2006, s. 454-455.

631 Porovnaj napr. BELLUŠ, S.: *Ľudové súdy a naše stanovisko*, s. 3.

ako profesní právnici negatívne či pozitívne predpojatí voči obvinenému. Do procesov zasahovali aj povojnové politické strany s ich záujmami a cieľmi, ktoré sa časovo vyvíjali v závislosti od vnútropolitickej, ale i zahraničnopolitickej situácie povojnového Slovenska. Išlo teda nepochybne o prvé povojnové politické procesy. Nemožno ich však porovnávať s komunistickými „monsterprocesmi“ po roku 1948, ktoré mali značne odlišné politicko-právne mechanizmy, nevraviac o „vyšetrovacích“ metódach voči obvineným.

O politike DS pri výkone povojnovej retribúcie možno vo všeobecnosti povedať, že jej išlo najmä o potrestanie čelných a príliš aktívnych predstaviteľov Slovenskej republiky či HSĽS.[632] Prirodzene, aj u demokratov sa našli politici, ktorí si cez povojnové súdenie vyrovnávali svoje osobné účty s ľudáckym režimom, resp. s jeho jednotlivými predstaviteľmi. Ale vcelku bolo volanie demokratov po prísnej pomste omnoho slabšie ako u komunistov. Plnšie chápali zložitosť kolaborantstva s vojnovým režimom, keďže viacerí z nich pôsobili najmä v jeho hospodárskych štruktúrach. A napokon, vedeli viac ako komunisti oceniť význam pomoci niektorých činiteľov ľudáckeho režimu pre odboj a Povstanie.

Krátko po začatí činnosti prvých ľudových súdov v júni 1945 začali prvé spory medzi KSS a DS o praktickom vykonávaní retribúcie. Demokrati po prvých reálnych skúsenostiach so snahou komunistov zneužiť ľudové súdy na odstránenie či zastrašenie svojich politických protivníkov, ostro kritizovali neprimeranosť trestov a neobjektívnosť posudzovania viny u niektorých ľudových súdov. Pranierovali tiež snahy o chránenie vojnových previnilcov z dôvodu ich členstva v KSS, rovnako, ako aj zneužívanie retribúcie na súdenie prívržencov DS iba pre ich politickú príslušnosť k tejto strane. Vytýkali komunistom snahu o majorizáciu ľudových súdov na úkor rovnomerného vplyvu komunistov a demokratov na tieto inštitúcie.[633]

KSS sa zameriavala na ovplyvňovanie činnosti ľudových súdov[634] nielen smerom k súdeniu prečinov ľudí aktívne pôsobiacich v ľudáckom režime, ale

632 K otázke povojnovej retribúcie sa dovtedajší predseda strany J. Ursíny na celoslovenskom zjazde strany v Martine 8. júla 1945 vyjadril: „ Nebolo by mravné, ale rozkladalo by náš verejný život, keby ušli zaslúženému trestu tí, ktorí nás poškvrnili. Avšak najnepeknejšiu hrali tí, ktorí po zatlačení našich vojsk a partizánov do hôr udávali, a všetci, ktorí sa proti nám stavali. ...Ide len o to, aby ľudové súdy pokračovali prísne, ale spravodlive a aby sa nevybíjala osobná pomsta, ktorá u nás ako v každom národe napáchala toľko zla. Ľudové súdy a národné súdy nebudú súdiť funkcie, ale skutky, ktorých sa ich nositelia dopustili.“ URSÍNY, J.: *Cesta Demokratickej strany*, s. 18.

633 Porovnaj: BELLUŠ, S.: *Ľudové súdy a naše stanovisko*, s. 4-5.

634 K. Bacílek na margo toho na zasadnutí Ústredného výboru KSS 26. októbra 1945 otvorene prehlásil: „Voči reakcii a fašizmu buďme neúprosní a nekompromisní. Treba, aby si naši súdruhovia nesťažovali toľko na počínanie ľudových súdov, ale zasahovali tým, že zabezpečia svedecké výpovede a verejnú mienku.“ VARTÍKOVÁ, M. (ed.): *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944-1948*, s. 290.

využívala ľudové súdy v politickom boji aj proti takým členom DS, ktorí sa podieľali na rezistencii proti ľudáckemu režimu.[635] Krátko po začatí činnosti ľudového súdnictva na Slovensku, začala komunistická tlač vychvaľovať prísnosť niektorých vynesených trestov, ľudovosť a revolučnosť ľudových súdov.[636] Neskôr sa prišlo s taktikou kritizovania miernosti rozsudkov, malej početnosti odsúdených a pomalosti činnosti ľudových súdov.[637] Najmä po parlamentných voľbách 1946 začali komunisti na verejnosti a u českých politických strán vytvárať dojem, akoby príčinou tohto stavu bolo chránenie fašistických zločincov a kolaborantov slovenskými demokratmi.[638] Na druhej strane, bolo by neobjektívne tvrdiť, že komunistická povolebná kritika vzťahu DS k retribúcii nemala aj svoj reálny podklad. Je nesporným faktom, že prísny postoj demokratov k súdeniu vojnového politického ľudáctva či katolicizmu sa postupne miernil. Svoj vplyv na tom mala tak Aprílová dohoda, ako aj skutočnosť, že čím väčší časový úsek od konca vojny ubehol, tým menšia bola radikálnosť spoločnosti v trestaní vojnových previnilcov.[639] Dopad Aprílovej dohody na vzťah demokratov k retribúcii sa prejavoval najmä v tom, že citlivejšie a zmierlivejšie vnímali súdenie katolíckych kňazov, ktorí mali tradične v slovenskej spoločnosti veľkú autoritu. Najmarkantnejším príkladom tohto bolo prirodzene súdenie bývalého prezidenta slovenského štátu Jozefa Tisa. Ďalším prípadom bolo potrestanie nemeckého kňaza a bývalého poslanca slovenského snemu Jozefa Steinhübla. Ešte v marci 1946 ho demokratický Čas opisoval ako apoštola nacizmu vplývajúceho na agresivitu a aktivitu nemeckej menšiny cez vojnu na Slovensku.[640] Keď sa však v máji 1947 vo vláde rozhodovalo o jeho omilostení z trestu smrti, bol to práve najvýznamnejší predstaviteľ povstaleckej DS Ján Ursíny, ktorý najviac žiadal vyhovieť milosti.[641]

635 Typickým príkladom takejto snahy je aj žiadosť Okresného ľudového súdu v Prešove o zrušenie poslaneckej imunity P. Plánovskému, významnému činiteľovi odboja na východnom Slovensku, pre údajný zločin kolaborantstva podľa § 3. nariadenia SNR č. 33/45. SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 28. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 12. 2. 1946.*

636 Bližšie pozri: *Ľud môže hneď začať súdiť*. In: Pravda, r. 1945, č. 81 (31.5.1945), s. 3; *Vidiecky ľudový súd príkladom*. In: Tamtiež, č. 120 (28.8.1945), s. 2.

637 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 29. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 13. 2. 1946*. Řeč poslance Bacílka, s. 4-7.

638 Tamtiež, k. 999. *Těsnopisecká správa o 5. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 10. 7. 1946*. Řeč poslance Bašťovanského, s. 24-29; *Kto sa odvažuje obhajovať zradcov?* In: Pravda, r. 1945, č. 58 (1.5.1945), s. 5; RYŠAVÝ, V.: *Žilina a Slovenské národné povstanie*, s. 118.

639 Porovnaj: FROMMER, Benjamin: National cleansing. Cambridge 2005, s. 132-133.

640 *Bývalý poslanec Steinhübl bol apoštolom nacizmu*. In: Čas, r. 1946, č. 62 (15.3.1946), s. 2.

641 NA Praha, f. 100/24, a.j. 1494, k. 144. *Zápis 86. schôdze vlády z 20. 5. 1947*, s. 20-21.

Povojnové retribučné súdnictvo na Slovensko končilo svoju činnosť k zákonom stanovenému termínu 31. decembra 1947. Všetky obvinenia podané na ľudové súdy, ktoré do spomínaného termínu nestihli byť prejednané, prešli do agendy riadnych súdov. Tým sa ale proces retribučného súdenia definitívne neskončil. Krátko po prevzatí všetkej politickej moci v Československu komunistami vo februári 1948 schválil vyakčnený parlament návrh Gottwaldovej vlády o obnovení retribučného súdnictva v Československu. Obnovené retribučné súdnictvo sa malo zaoberať neukončenými trestnými vecami ľudových súdov z rokoch 1945-1947. Okrem toho začalo opäť prejednávať už predtým právoplatne rozhodnuté retribučné prípady pod zámienkou miernosti a neobjektivity rozsudkov vynesených predfebruárovým retribučným súdnictvom. Toto nové retribučné súdnictvo sa potom zameriavalo prevažne už iba na trestanie akýchkoľvek politických odporcov komunistov, bez ohľadu na to, či boli kolaborantmi s nacizmom a či iba prívržencami nekomunistických politických síl.[642]

Proces s Jozefom Tisom

Jozef Tiso so svojimi spolupracovníkmi opustil na jar 1945 Bratislavu ešte pred príchodom Sovietskej armády. Ušiel do Rakúska a neskôr do Bavorska, kde ho 6. júna 1945 zatkli americké vojenské orgány, ktoré ho na žiadosť československých orgánov vydali do Československa. Tak sa Tiso 29. októbra 1945 ocitol vo väzení v Bratislave.[643] Onedlho po tejto internácii sa začal súdny proces s bývalým slovenským prezidentom. V spoločnom procese s ním bol súdený aj bývalý minister vnútra Slovenskej republiky Alexander Mach a taktiež niekdajší minister zahraničných vecí predsalzburského obdobia Ferdinand Ďurčanský, ktorý bol v dôsledku svojho slobodného pohybu v exile súdený v neprítomnosti. Podľa retribučného nariadenia SNR súdenie prezidenta a členov vlády slovenského štátu spadalo pod kompetenciu Národného súdu ako najvyššej inštancie ľudového súdnictva. Jej sudcov schvaľovalo aj odvolávalo Predsedníctvo SNR.[644] Proces sa začal 2. decembra 1946.

Komunisti prisúdili procesu nemalú úlohu vo svojom povolebnom ťažení proti DS. Vychádzali z tézy, že predstavitelia politického katolicizmu od vedenia DS očakávali presadenie mierneho rozsudku nad Jozefom Tisom. Zároveň však predpokladali, že aj u čelných demokratov sa nájdu zástancovia jeho prísneho potrestania. Kalkulovali teda s odsúdením Tisa ako príči-

642 Porovnaj: LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945-1948 na ceste ku komunistickej totalite*, s. 81-87.

643 BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu moci*, s. 122.

644 BEŇA, J.: *Slovensko a Benešove dekréty*, s. 204.

Jozef Tiso pred Národným súdom

nou vnútrostraníckej krízy v DS, ktorá by vyústila v jej rozštiepenie.[645] Nazdávali sa, že pri presadení najvyššieho trestu, by dal tento predstaviteľom politického katolicizmu v DS dôkaz o nemožnosti presadzovania a úspešnej obrany svojich cieľov u demokratov, čo by viedlo k založeniu vlastnej strany.[646] Tým sa mala reaktivovať komunistická predvolebná taktika so snahou o založenie tretej strany,[647] čo by oslabilo nielen DS, ale nekomunistický politický tábor ako taký.

Počas celého trvania procesu ústredné tlačové orgány DS aj KSS priebežne informovali o jeho priebehu. Spočiatku iba stručné, informatívne a relatívne objektívne spravodajstvo sa výrazne zmenilo začiatkom roku 1947, kedy dochádza k vypočúvaniu mnohých význačných svedkov. Od tohto obdobia

645 V deň začatia procesu sa konala spoločná porada predsedníctiev Ústredného výboru KSČ a KSS, ktorá prijala uznesenie, v ktorom sa hovorilo aj o procese s Tisom. Procesu sa kládla veľká dôležitosť a v jeho správnom politickom vedení a zakončení sa videla možnosť zmeniť vnútrostranícke pomery DS. BARNOVSKÝ, M.: *Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol.* In: Historický časopis, r. 1992, č. 4, s. 462.

646 KAPLAN, K. (ed.): *Dva retribuční procesy*. Praha 1992, s. 17.

647 V obežníku zvolenského sekretariátu KSS z 26. novembra 1946 sa o možnom využití rozpadu DS písalo: „Odsúdením Tisu musí v DS bezpečne nastať rozkol, a tu musíme byť v pohotovosti, aby sme tento rozkol mohli usmerniť“. SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 1000. *Těsnopisecká správa o 27. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 12. 12. 1946*. Řeč poslance Kočvary.

a hlavne v posledný mesiac procesu, je badateľné aj väčšie úsilie KSS o neobjektívne informovanie o procese v záujme dokázania Tisovej viny. V komunistickej Pravde sa citujú iba reči žalobcov či svedectvá podopierajúce žalobu a úplne sa ignorujú poľahčujúce svedectvá či dôkazy.[648] Na podoprenie svojej snahy o dokázanie jeho nezmieriteľnej viny sa uverejňujú počas celého procesu tiež správy a články netýkajúce sa síce priamo procesu, ale tiež podporujúce vo verejnosti jeho obraz ako zločinca, ktorý sa zaslúži trest smrti.[649] Naproti tomu referovanie tlače DS bolo značne vyváženejšie. Aj keď prirodzene uverejňuje viac svedectiev dokazujúcich vinu bývalého slovenského prezidenta, nevynecháva ani svedectvá spochybňujúce niektoré vývody obžaloby a uverejňuje svedectvá aj o jeho politickej umiernenosti.[650] Počas procesu rezonovala u demokratov tiež kritika spájania celého politického katolicizmu s osobou bývalého prezidenta a so slovenským štátom. Namiesto toho sa vedenie DS snažilo oddeliť kontroverzného a zdiskreditovaného Tisa od ostatných katolíckych aktivistov v politike a očistiť celé hnutie od biľagu ľudáctva a separatizmu.[651] Príznačným bol aj spôsob, akým oba konkurenčné politické denníky informovali o vlastnej obhajobe Tisa pred súdom. Zatiaľ čo demokratický Čas uverejnil podstatnú časť jeho záverečnej reči bez akýchkoľvek komentárov,[652] komunistická Pravda akékoľvek vyjadrenia Tisa pre súdom propagandisticky spracovala a podrobila náležitej kritike.[653]

Keďže udalosti okolo procesu veštili dosť prísny rozsudok Národného súdu a prichádzalo do úvahy rozhodovanie politikov o milosti či smrti pre Tisa, Ján Ursíny z podnetu katolíkov v DS nastolil otázku postoja demokratov v tomto prípade v predsedníctve strany. To sa jednomyseľne uznieslo,

648 Porovnaj: *I po porážke nabádal k novej zrade*. In: Pravda, r. 1947, č. 60 (12. 3. 1947), s. 2; *Zločiny Dr. J. Tisu a spol. proti mieru a ľudskosti*. In: Tamtiež, č. 62 (14. 3. 1947), s. 1; *Za zločinnú politiku zodpovedajú jej pôvodcovia*. In: Tamtiež, č. 64 (16. 3. 1947), s. 3.

649 *Tiso zodpovedný za tisíce zavraždených Slovákov*. In: Tamtiež, r. 1946, č. 12 (15 . 1. 1946), s. 1; *Kancelária Dr. Tisu dala rozkaz na deportovanie všetkých Židov*. In: Tamtiež, r. 1946, č. 147 (3. 7. 1946), s. 1.

650 V prospech Tisovej politickej umiernenosti vypovedal dokonca vedúci reprezentant DS J. Lichner, ktorý bol členom autonómnej slovenskej, exilovej aj povojnovej československej vlády: „V HSĽS boli dva smery, jeden čo sa opieral o činnosť HG a druhý, čo chcel ísť smerom právneho poriadku. ...Dr. Tiso patril do tejto druhej skupiny. ...moje informácie zneli, že Tiso sa bránil ísť do Berlína, a iba na druhú výzvu, keď vraj Hitler odkázal, že ak nepríde, Slovensko bude rozdelené, do Berlína šiel. ...o Dr. Tisovi tak viem, že bol za ČSR a autonómiu Slovenska.“ *Proces s Dr. Jozefom Tisom pokračuje*. In: Čas, r. 1947, č. 3 (5. 1. 1947), s. 3.

651 ŠTEFÁNIK, Ivan: *O čo nám ide*. In: Tamtiež, r. 1946, č. 38 (14. 2. 1946), s. 1; *ČSR je jediným domovom Slovákov, ale i Čechov*. In: Tamtiež, r. 1947, č. 53 (5. 3. 1947), s. 3.

652 *Dr. Tiso sa dovoláva súdu celého národa*. In: Tamtiež, č. 65 (19. 3. 1947), s. 3.

653 *Tiso obhajuje seba i svoj režim*. In: Pravda, r. 1947, č. 66 (19. 3. 1947), s. 2; *Mach na adresu pomýlených Slovákov*. In: Tamtiež, č. 67 (20. 3. 1947), s. 1.

že zástupcovia DS v Predsedníctve SNR, ako aj vo vláde majú hlasovať za omilostenie Jozefa Tisa.[654] Prirodzene, že v tak nehomogénnom telese, akou DS nesporne bola, sa vyskytlo viacero odlišných názorov na Tisovu vinu. Ale napriek tomu, že všetci odbojoví činitelia DS videli v Tisovi (a ním vedenej HSĽS) svojho najúhlavnejšieho politického nepriateľa počas nedávnej vojny, všetci (až na skupinu okolo M. Poláka) brali ohľady aj na to, že je to katolícky kňaz a najmä, že reprezentoval umiernené krídlo HSĽS, ktoré bránilo výčinom radikálov. K tomu sa po vojne pridali aj ohľady na neodbojových katolíkov v DS a obava, že poprava by umožnila vytvoriť z Tisa mučednícku ikonu (čo sa nakoniec aj stalo), ktorá by vyvolávala na Slovensku nenávisť katolíkov voči Čechom a evanjelikom a prospela by tak iba slovenským radikálom.[655]

Vedúci funkcionári DS a vysoký katolícky klérus rátali s odsúdením Jozefa Tisa a nevylučovali ani vynesenie rozsudku s najvyšším trestom. Boli však toho názoru, že podnecovanie nepokojov by Tisovi skôr uškodilo, než pomohlo. Preto vyzývali obyvateľstvo k rozvahe[656] a súčasne podnikali kroky na jeho záchranu.[657] Napriek tejto snahe a výzvam však predsa len došlo 19. marca 1947 k demonštrácii väčšieho počtu žien (desiatky až stovky účastníčok) v Piešťanoch.[658] O dva dni neskôr sa menšia demonštrácia odohrala tiež v Novom Meste nad Váhom, ale bez výtržností. Aj v Trnave boli v menšom

654 RYCHLÍK, Jan: *Z neznámych pamätí Jána Ursínyho*. In: Historický časopis, r. 1992, č. 2, s. 242.

655 Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, f. 12827. *Správa agenta R 2 o rozhovore s Milošom Ursínym, 20. 4. 1947*.

656 FRAŠTACKÝ, Rudolf: *Minulosť alebo budúcnosť*. In: Čas, r. 1947, č. 69 (23. 3. 1947), s. 1. Okrem toho v decembri 1946 I. Pietor a J. Ursíny vyslali ku katolíckym biskupom posla, aby pôsobili svojím vplyvom na katolíkov tak, aby počas procesu nedošlo k žiadnym incidentom. Katolícki biskupi tejto žiadosti vyhoveli. BARNOVSKÝ, M.: *Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol.*, s. 463.

657 Predseda DS J. Lettrich, nevraviac o podpredsedovi vlády Jánovi Ursínym, intervenovali u viacerých českých nekomunistických ministrov, aby v prípade hrdelného rozsudku hlasovali vo vláde za udelenie milosti. Lettrich dokonca získal od ministra spravodlivosti, národného socialistu P. Drtinu, prísľub, že doporučí prezidentovi udelenie milosti, ak vláda dostane od SNR návrh na zmiernenie trestu na doživotie. *Zvukový záznam rozhovoru s Milanom Hodžom, 23. 11. 2001*. Archív autora; DRTINA, P.: *Československo můj osud.* Svazek I. Kniha 2., s. 297-298.

658 Podľa hlásenia okresného sekretariátu DS v Piešťanoch sa ženy po bohoslužbách (na základe v ten deň rozhadzovaných letákov) dali asi o pol desiatej hodine na pochod k budove ONV pokrikujúc heslá „Tisovi slobodu“, Tisovi a Machovi slobodu“, „Preč so židmi a Čechmi“, „My chceme katolíckych kňazov“ atď. Okresný predseda ONV M. Chrenko (DS) vyzval ženy k rozchodu, tie však neuposlúchli a preto musela zasiahnuť Národná bezpečnosť a privolaná vojenská asistencia. Okresní funkcionári DS v Piešťanoch z tejto akcie jednoznačne politicky vinili Stranu slobodu, ktorá podľa nich nezodpovedne rozdúchavala nespokojnosť s povojnovými pomermi a robila všetko preto, aby si svojím radikalizmom naklonila prívržencov politického katolicizmu. SNA Bratislava, f. DS, k. 11.

množstve rozdávané podobné letáky za oslobodenie Tisa ako v Piešťanoch.[659] Menšie prejavy nesúhlasu s jeho súdením sa objavili aj v ďalších mestách a dedinách Slovenska (najmä západného). Išlo však v drvivej väčšine o nevýznamné rozhadzovanie desiatok letákov či ojedinelé nápisy, ktoré nevzbudili vo verejnosti výraznejšiu pozornosť. Prípadne sa odohrali malé demonštračné protesty žien účastniacich sa bohoslužieb, resp. sa modlili za jeho oslobodenie a pod.[660] To však nebránilo komunistom, aby v tlači či pred českými politikmi vo vláde tieto málo podstatné akcie náležite nezveličili a nevyužili v atakoch proti DS a proti údajnému ohrozeniu na Slovensku.[661] Viaceré „prehrešky lojality“ voči povojnovému režimu a súdeniu Tisa boli pritom vyprovokované neuváženými preventívnymi zásahmi policajných orgánov, ktoré v očakávaní veľkých protestov zatýkali podozrivé osoby. To špeciálne platilo najmä pre bánovský okres, v ktorom Tiso dlhé roky pôsobil ako kaplán a jeho autorita tu zostávala aj po vojne veľmi silná.[662] Vedenie DS, z obavy pred akýmikoľvek ďalšími verejnými protestmi komplikujúcimi situáciu, už na druhý deň po demonštrácii v Piešťanoch vydalo *obežník* reagujúci na tieto udalosti. Je preň príznačné, že hoci bol politickej povahy (a za normálnych okolností by ho podpisoval generálny tajomník pre politické záležitosti F. Hodža), teraz bol signovaný iným generálnym tajomníkom strany Milošom Bugárom ako jedným z najvýznamnejších predstaviteľov politického katolicizmu v DS. Obežník, napísaný v kresťanskom duchu a apelujúci aj na „*blaho a spokojnosť pracujúcich*“, vystríhal od demonštrácií a akýchkoľvek aktivít za Jozefa Tisa. Upozorňoval prívržencov DS, aby si dali pozor na provokácie (letáky, politické rozhovory s „dobromyseľnými“ ľuďmi) a akýchkoľvek provokaté-

659 Tamtiež.

660 ŠA Banská Bystrica, pobočka Kremnica, f. ONV Kremnica 1946-1959, k. 24; ŠA Levoča, pobočka Poprad, f. ONV Spišská Stará Ves 1945-1952, k. 13. *Mesačná situačná správa za apríl 1947*.

661 NA Praha, f. 100/24, a.j. 1494, k. 143. *71. schôdza vlády, 21. 3. 1947*.

662 V mesačnej situačnej správe Okresného sekretariátu DS v Bánovciach nad Bebravou sa uvádzalo: „Okres bol čiastočne rozrušený zásahom Povereníctva vnútra, ktoré zaistilo 17 osôb z okresu, z toho 10 deportovalo do Ilavy. Stalo sa tak dňa 22. marca, kedy sa sám poveren ík vnútra, spolu s veliteľom Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti a jeho štábom dostavili do Bánoviec. Súčasne bol nakomandovaný do Bánoviec pohotovostný oddiel Národnej bezpečnosti o sile 30 mužov. V nedeľu vo večerných hodinách pri pobožnosti manifestovali ženy z Veľkých a Malých Ostratív a z Liviny za oslobodenie Tisu. Pohotovostný oddiel vyslaný na miesto zaistil asi 30, alebo o niečo viac manifestujúcich žien, ktoré sa údajne toho času nachádzajú vo väzbe v Trenčíne. V následujúcich dňoch zaistila Národná bezpečnosť 4 mladíkov a matku jedného z nich z Horných Držkoviec. Mladíci mali sa údajne dopustiť nejakých protištátnych činov. Nemáme však vedomia, či obvinenia zakladajú sa na pravde. Údajne jedná sa o krivé obvinenie. Tá zaistená matka, keď sa zaprisahávala pri zadržaní svojho syna, že je nevinný, vykríkla „nech žije Tiso“ načo bola zaistená. Ten syn bol ale neskôr prepustený.“ SNA Bratislava, f. DS, k. 13.

rov hneď oznámili na Ústredný sekretariát DS a Zbor Národnej bezpečnosti. Okrem zdôrazňovania potreby spravodlivosti a sudcovskej nezávislosti, sa v ňom niekoľkokrát zdôrazňovala aj potreba jednoty ČSR a odsudzovala sa činnosť slovenského podzemia v procese s Tisom.[663]

Keďže nedošlo vo verejnosti takmer k nijakým významnejším akciám za omilostenie bývalého prezidenta, ktoré komunisti z taktických dôvodov očakávali,[664] spustila už pripravená komunistická mašinéria veľkú politickú kampaň aj kvôli menej významnej demonštrácii v Piešťanoch. Zo zúčastnených žien sa vyrábali štátne nebezpeční spolupracovníci agentov Ferdinanda Ďurčanského,[665] pôsobiaceho v emigrácii proti Československu. Do komunistickej propagandy sa zapojili aj komunistami ovládané odbojové a spoločenské organizácie, pričom sa prirodzene všetka politická zodpovednosť za túto a iné protisovské či separatistické aktivity na Slovensku pripisovala iba na účet DS.[666] Demokrati reagovali na tieto obvinenia dvomi spôsobmi. Na jednej strane poukazovali na skutočnú existenciu politického podzemia brojaceho proti ČSR a proti povojnovým politickým zmenám a kritizovali stranícko-politické zneužívanie jeho existencie na neoprávnené útoky voči DS.[667] Na strane druhej opäť pripomínali jednotlivým komunistickým politikom a novinárom ich niekdajšie príhovory ku katolíkom, resp. ľudákom ešte v čase, kedy živili nádeje, že sa im ich podarí získať pre KSS.[668]

Do tohto politického hašterenia komunistických a demokratických tlačovín prišlo vyhlásenie rozsudku v procese proti Tisovi a spol. Národný súd 15. apríla 1947 odsúdil Jozefa Tisa a Ferdinanda Ďurčanského na *trest smrti povrazom*. Po vynesení rozsudku sa Tisov osud stal už iba politickou

663 Tamtiež, k. 51 (st. sign.). *Obežník Ústredného sekretariátu Demokratickej strany č. 22/1947, 20. 3. 1947*.

664 NA Praha, f. 100/24, sv. 64, a. j. 953. *Správa Ministerstva vnútra predsedovi vlády o situácii na Slovensku.*

665 *Posledná výstraha nespratným živlom*. In: Pravda, r. 1947, č. 70 (23. 3. 1947), s. 1; *Piešťanské demonštrantky už v pracovnom tábore*. In: Tamtiež, č. 74 (28. 3. 1947), s. 1.

666 *Zrevidovať ľahkomyseľný pomer k problémom novoľudáctva*. In: Tamtiež, č. 73 (27. 3. 1947), s. 1.

667 *Náboženstvo neslobodno vnášať do politiky*. In: Čas, r. 1947, č. 72 (27. 3. 1947), s. 3.

668 „(Mieroslav Hysko) kedysi sa prihováral týmto istým katolíckym voličom a bránil ich politickú, národnú a štátnu spoľahlivosť veľmi húževnato. ...Napísal vtedy, že tzv. opozíciu v DS neslobodno stotožňovať s fašistickým podzemím. ...G. Husák vyhlásil vo svojej reči v Trenčíne: „Viem, že medzi ľudákmi bolo mnoho ľudí čestných, veľmi mnoho dobrých Slovákov. Ľudáci chceli, aby na Slovensku bol Slovák pánom a mnohí z nich sa snažili čestne vyriešiť sociálne otázky. ...Ide nám o týchto ľudí, ...z našej strany sa nebránime ich spolupráci. Vítame každého bez ohľadu na to v akej politickej strane bol, keď sú jeho úmysly čisté. To je prevažná väčšina bývalých ľudákov.“ *Nevytĺkať politický kapitál z piešťanských udalostí*. In: Tamtiež, č. 75 (30. 3.1947), s. 3.

záležitosťou. Podľa ústavy o udelení milosti rozhodoval prezident.[669] Senát Národného súdu sa uzniesol neodporučiť udelenie milosti. Žiadosť obžalovaného a jeho obhajcov o milosť naopak podporil poverenik spravodlivosti za DS Ivan Štefánik, ktorý navrhol, aby trest smrti bol zmiernený na doživotnú trestnicu a celý materiál postúpil Predsedníctvu SNR. Mimoriadne zasadnutie Predsedníctva SNR 16. apríla 1947 sa rozhodlo predložiť návrh povereníka vláde bez toho, aby zaujalo vlastné stanovisko. Bolo to prekvapujúce, lebo demokrati v Predsedníctve SNR na čele s Jozefom Lettrichom museli počítať s tým, že meritórne nevyjadrenie sa môže skomplikovať osud milosti vo vláde (napr. minister Drtina podmieňoval svoje odporúčanie milosti práve na pozitívne vyjadrenie sa SNR).[670] Za normálnych okolností, by súhlasné stanovisko Predsedníctva SNR so žiadosťou o milosť nebolo problémom, lebo demokrati v ňom mali väčšinu (tri posty z piatich). Lettrich sa však obával nevypočítateľného postoja Milana Poláka, ktorý mal na Tisa a ľudáctvo vyhranený názor, bol vo vleku svojej funkcie v odbojárskom zväze (prirodzene radikálne naladenom proti Tisovi) a inklinoval ku spolupráci s komunistami.[671] Okrem toho tu bol návrh komunistu Ivana Horvátha, aby Predsedníctvo SNR nezaujalo stanovisko k návrhu o udelení milosti, lebo by sa to priečilo Druhej pražskej dohode, podľa ktorej Predsedníctvo SNR iba predkladá návrhy na milosť, ale nezaujíma k nim svoje rozhodnutie.[672] Lettrich, vedomý si týchto zjavných komplikácií, preto nakoniec považoval za vhodnejšie nedávať hlasovať o pripojení či nepripojení sa Predsedníctva SNR k návrhu povereníka spravodlivosti, ale iba tento návrh predložiť vláde. Predpokladal, že predošlé politické intervencie a apely (najmä na národných socialistov) budú dostačujúce.

Ešte v ten istý deň (16. apríla) rozhodovala o Tisovej žiadosti o milosť na svojom tajnom zasadnutí aj vláda.[673] Hneď v úvode navrhol premiér Klement

669 Osobný postoj prezidenta Beneša voči Tisovi bol jednoznačný. Vnímal Tisa iba cez optiku Mníchovského diktátu resp. rozbitia republiky. Považoval ho za vlastizradcu, ktorý podrazil Čechov v najťažších chvíľach. Aj na vlnách londýnskeho rozhlasu počas vojny viackrát nabádal Slovákov k odplate voči Tisovi zato, že ich zatiahol do vojny. BENEŠ, Edvard: *Šesť let exilu a druhé světové války.* Praha 1946, s. 196-202.

670 DRTINA, P.: *Československo můj osud.* Svazek I. Kniha 2., s. 297-298

671 Podľa F. Thurzu mal Polák priamo prísť za Lettrichom a povedať mu, že ako líder odbojového zväzu nemôže, resp. nebude hlasovať za Tisovu milosť. THURZO, Fedor: *Spomienky*. Martin, 1986 (rukopis).

672 BARNOVSKÝ, M.: *Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol*., s. 465; RYCHLÍK, J.*: Z neznámych pamätí Jána Ursínyho*, s. 248.

673 Krátko po otvorení zasadnutia vlády K. Gottwald oznámil, že v susednej miestnosti čaká delegácia Zväzu slovenských partizánov a podpredseda ZVOJPOV-u, a navrhol, aby k nim šiel jeden zástupca za každú stranu. RYCHLÍK, J.: *Z neznámych pamätí Jána Ursínyho*, s. 249.

Táto komunistami inscenovaná akcia mala presvedčiť najmä českých sociálnych demokratov a národných socialistov aj o slovenskej vôli popraviť J. Tisa. Pritom ale účasť pod-

Gottwald uznesenie vlády, v ktorom sa konštatovalo, že na základe nedoporučenia udelenia milosti Národným súdom a rovnako nedoporučenia milosti ani Predsedníctvom SNR, ani vláda nedoporučuje prezidentovi, aby žiadosti o milosť vyhovel. Na to sa spustila široká debata, v ktorej nikto z diskutujúcich nespochybňoval ani Tisovu vinu,[674] ani spravodlivosť súdneho výroku. Iš1o iba o diametrálnu rozdielnosť ich názorov na to, čo viac prospeje republike, či smrť Tisa (V. Široký) alebo jeho omilostenie (J. Ursíny).[675] Pri hlasovaní potom sedemnásť členov vlády hlasovalo za vykonanie rozsudku a šiesti (ministri za DS a za lidovú stranu) za udelenie milosti.

Keď sa Lettrich dozvedel o výsledku hlasovania vlády, snažil sa zabrániť vykonaniu rozsudku svojím telefonickým rozhovorom s prezidentom Benešom a jeho presvedčením o politických škodách, ktoré by Tisova poprava spôsobila.[676] Prezident sa však tomuto rozhovoru vyhol tým, že odišiel na svoje vidiecke sídlo do Sezimova Ústí. Lettrich preto nechal u prezidentovho osobného tajomníka iba telefonický odkaz pre Beneša so stanoviskom a dôvodmi, ktoré jeho a DS vedú k apelom pre udelenie milosti.[677] V tom čase bol však už Tisov osud spečatený, lebo Gottwald hneď po hlasovaní vlády navštívil prezidenta Beneša a oznámil mu rozhodnutie vlády. Beneš následne zamietol žiadosť o milosť presne podľa svojich predošlých vyjadrení, že sa prispôsobí rozhodnutiu vlády.[678]

Vynesenie a vykonanie rozsudku smrti nad Jozefom Tisom 18. apríla 1947 napriek rane, ktorú to spôsobilo v tábore DS, ešte neprinieslo tejto strane také otrasy a pohyby, s akými počítali komunisti. Preto sa cez štvanie katolíckej verejnosti voči evanjelikom vo vedení DS (za to, že nezabezpečili pre Tisa milosť) snažili vyvolať u slovenských demokratov rozkol, resp. aspoň odklon veľkej časti katolíkov od nej. To sa im však nepodarilo. Aj keď niekoľko katolíkov z DS predsa len odišlo a vo vedení strany sa objavili i prudké reakcie voči Lettrichovi,[679] citeľne to DS neoslabilo. Hoci sa objavovali defetistické správy o veľkom sklamaní katolíckych aktivistov inklinujúcich k DS z vedenia strany, väčšina okresných sekretariátov DS nezaznamenala v tomto zmysle výraznejšie negatívne pohyby v organizáciách. A aj pôvodné sklamanie a emócie horlivejších katolíkov v strane za krátky čas upadli.[680] Prvé dni a týždne po poprave to však podľa správ niektorých sekretariátov DS vyzeralo vážne. Preto sa vedenie slovenských demokratov rozhodlo možné odsudzovania strany pre nezabránenie Tisovej popravy riešiť článkom „*Ako to bolo v skutočnosti*“. Článok, ktorý mal byť uverejnený 23. apríla 1947 v Čase, informoval o všetkých aktivitách, možnostiach i nemožnostiach, ktoré DS vykonala a mohla vykonať v prospech Tisovej milosti. Vzhľadom k jeho celkovému vyzneniu – o Tisovej smrti rozhodla vláda – boli noviny úradne zhabané. Vedenie DS sa preto rozhodlo tento článok šíriť svojimi internými cestami cez okresné sekretariáty strany. Keďže šlo o úradne zakázaný text, mal ostať známy iba vybranému okruhu prívržencov strany.[681]

predsedu ZVOJPOV-u v tejto delegácii nevyjadrovala skutočnosť, že by všetci, resp. veľká časť účastníkov vojenského odboja bola za smrť J. Tisa. *Zvukový záznam rozhovoru s Jozefom Mikulášim, 7. 5. 2002*. Archív autora.

674 O vine J. Tisa za režim vojnovej Slovenskej republiky z právneho hľadiska bližšie pozri: ZAVACKÁ, Katarína: *Zodpovednosť Jozefa Tisu*. In: BYSTRICKÝ, V. – FANO, Š (ed.): Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Bratislava 1992, s. 221.

675 Bližšie pozri: KAPLAN, K.: *Dva retribuční procesy*, s. 225-252.

Podobne ako Ursíny argumentujúci zhoršením slovensko-českých, resp. katolícko-evanjelických vzťahov pri poprave J. Tisu, tiež západní politici či subjekty upozorňovali na vzrast slovenského separatizmu a odporu voči Čechom a Československej republike v prípade Tisovej exekúcie. ABRAMS, Bradley: *The politics of retribution: The trial of Jozef Tiso in the Czechoslovak environment.* In: DEAK, Istvan – GROSS, T. Jan – JUDT, Tony (ed.): *The politics of retribution in Europe*. Princetown 2000, s. 263-264.

676 Nielen Lettrich, ale aj ďalší poprední demokrati sa snažili apelovať na Beneša za udelenie milosti. Napr. J. Styk poslal Benešovi telegram znenia: „Pán prezident, vždy som bol ochotný obetovať život za Republiku Československú. Prosím, aby bola daná milosť Dr. Jozefovi Tisovi.“ ABS Praha, f. H 534. *Opis telegramu, VII. odbor Povereníctva vnútra*.

677 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.). *Ako to bolo v skutočnosti*.

678 Porovnaj napr.: *Proces s Dr. J. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkaya*. Bratislava 1990, s. 35-36

679 Hlavne katolícki aktivisti v DS, ale aj povstalecký katolík K. Fillo, mali dojem, že J. Lettrich neurobil všetko pre záchranu J. Tisa. Vytýkali mu najmä, že nedal hlasovať o vyjadrení sa k žiadosti o milosť v Predsedníctve SNR. Slúži ku cti Emanuelovi Böhmovi, že ako jeden z mála katolíckych aktivistov v DS, vo svojich neskorších spomienkach dokázal uznať svoju chybu, keď kritizovali J. Lettricha za jeho údajnú ľahostajnosť k Tisovmu prípadu. BÖHM, E.T.: *V boji o holú národnú existenciu*. *Spomienky na roky 1945-1948 v ČSR*, s. 61-62.

680 Azda najčiernejšie vnímanie situácie po obesení J. Tisa sa prirodzene objavuje v hlásení okresného sekretariátu DS v Bánovciach nad Bebravou, v ktorom sa uvádzalo: „...aj bývalí odporcovia Tisovi – katolíci, úplne ináč nazerajú na svet a hľadajú vinníkov, ktorí zapríčinili jeho smrť. Pritom podotýkame, že mnohí z ľudí, ktorí boli za odsúdenie, nepriali si Tisovu smrť. ...likvidovanie Tisovho prípadu vyvolalo nepokoje u umiernených a serióznych evanjelikov. Mnohí evanjelíci sú toho názoru, že obesením Tisa bol definitívne vrazený klin medzi katolíkov a evanjelíkov ...V deň popravy a v dňoch následujúcich javila sa situácia priam hrozivo. Keď však bol zhabaný Čas, niektorí sa stávali umiernenejšími vo svojom odpore a obviňovaní našej strany.“ SNA Bratislava, f. DS, k. 13. *Mesačná situačná správa Okresného sekretariátu DS v Bánovciach nad Bebravou za apríl 1947*.

Naopak Okresný sekretariát DS v Púchove oznamoval: „ ...politická situácia v našom okrese je nezmenená. V okrese panuje úplny kľud ...“ Tamtiež. *Mesačná situačná správa Okresného sekretariátu DS v Púchove za máj 1947*.

Ale aj v špecifickom bánovskom okrese postupne dochádzalo k stabilizácii situácie a ochladnutiu emócií po Tisovej poprave. Tamtiež. *Mesačná situačná správa Okresného sekretariátu DS v Bánovciach nad Bebravou za máj 1947*.

681 Tamtiež, k. 51 (st. sign.). *Obežník Ústredného sekretariátu DS z 23. 4. 1947*.

Ako to bolo v skutočnosti

Dňa 14. apríla t. r. Národný súd určil termín na zakľúčenie hlavného pojednávania v trestnej veci proti Dr. Jozefovi Tisovi a spol. a to na 15. apríla t. r., na ktorom bol vynesený už známy rozsudok Dr. Tiso a Dr. Ďurčanský boli uznaní vinnými a odsúdení na smrť, kým vec tretieho obžalovaného Alexandra Mácha bola zo zdravotných príčin vylúčená k osobitnému zakľúčeniu. Odsúdený Dr. Jozef Tiso a jeho obhajcovia podali žiadosť o milosť adresovanú pánu prezidentovi Republiky, ktorý však milosť neudelil a preto bol rozsudok smrti dňa 18. apríla t. r. vykonaný.

Indiskréciou niektorých českých a slovenských časopisov sa stalo, že bola verejne pertraktovaná otázka postupu pri vybavovaní Tisovej žiadosti o milosť. Demokratická strana i náš časopis si dobrovoľne uložili najlepšiu prípustnú rezervu v tejto veci, dobre si súc vedomí zo štátneho hľadiska nepriaznivých dôsledkov v opačnom prípade. Keďže určité kruhy a noviny ako „Právo lidu“, „Práca“ a iné vyrukovali na verejnosť s tendenčnými a zlomyseľnými informáciami, ktoré skutkový stav skresľujú a to s priehľadnou snahou kompromitovať vedenie Demokratickej strany v očiach je členstva, nezabúda nám iné, ako odraziť útoky, veci uviesť na pravú mieru a slovenskú verejnosť pravdivo informovať, ako to v skutočnosti bolo s otázkou milosti pre Tisu. To je súčasne naša odpoveď na nezodpovedné upodozrievanie predsedníctva SNR i predsedu SNR a DS Dr. Jozefa Lettricha.

Žiadosť odsúdeného Tisu o milosť vedúci obžalobca navrhol na priaznivé vybavenie. Národný súd sa uzniesol neodporúčať udeliť milosť. Tým bol osud odsúdeného Tisu spečatený, lebo podľa paragrafu 19. nar. SNR č. 33/1945 Zb. v znení nar. č. 57/1946 Zb. nar. SNR po 48 hodinách mala nasledovať poprava. Podľa platného práva nebolo už podkladu, aby sa ktokoľvek otázkou milostí - okrem prezidenta republiky zaoberal.

Keďže písomná žiadosť o milosť bola súčasne podaná na viacerých miestach a Národný súd ju postúpil Povereníctvu spravodlivosti, hoci nebolo právneho podkladu, predsa sa ňou zaoberali: poverenik spravodlivosti, predsedníctvo SNR, vláda i prezident republiky.

Z predbežných politických porád o veci, ale aj na Predsedníctve SNR dňa 16. apríla t. r. jednoznačne vysvitalo, že sa názory zástupcov demokratickej a komunistickej strany v otázke udelenia milosti úplne rozchádzajú.

Hoci Demokratická strana od prvého dňa svojho vzniku zrozumiteľne a bezvýhradne odmietala politiku Tisovú, hoci uznávala jeho vinu a nechávala Národnému súdu, aby on objektívne určil spravodlivý trest, predsa sa DS stavala proti jeho poprave. Týmto svojim stanoviskom sa nestotožňovala v žiadnom smere ani s politikou Tisovou, ani nebrala do ochrany samého Tisu. Naopak došlo k nemu po starostlivom uvážení záujmov republiky, slovenských potrieb po konsolidovaní pomerov, snahy hladko a bez otrasov splniť dvojročný plán a pripraviť návrh novej ústavy. Videla, že by popravou mohli byť tieto dôležité verejné záujmy poškodené. Tento náhľad zdieľalo i mnoho vážnych nepolitických činiteľov, napr. i katolícka i evanjelická cirkev. Naproti tomu zástupcovia KSS boli bezpodmienečne za výkon smrti na Tisovi.

Predsedníctvo SNR dňa 16. apríla t. r. schádzalo sa za mimoriadnych okolností. Na jednej strane bol to tlak času - iba 36 hodín - informácia, že vláda bude o niekoľko hodín o veci rokovať, že pán prezident ešte v ten samý deň meritórne rozhodne, potom neznalosť spisov, ani obšírneho rozsudku Národného súdu na 214 stranách, ktorý bol doručený iba 10 minút pred zasadnutím a na druhej strane zas tlak vyvíjaný hromadnými telegramami a veľkou deputáciou odbojových zložiek, delegáciami osadenstiev, závodov a nebezpečenstvo vážnej politickej krízy z postupu zástupcov KSS. Za takýchto pomerov nebolo ľahkou vecou nastoliť vláde návrh na milosť zo Slovenska a vyhnúť sa kritickým a politickým následkom.

Druhá pražská dohoda z 11. apríla 1946, upravujúca otázku udeľovania milostí prezidentom Republiky i vo veciach Slovenska vo svojom I. článku odst. b/ doslovne predpisuje, že „prezident Republiky udeľuje milosť i na Slovensku - a to aj vo veciach patriacich pred ľudové súdy a Národný súd - na návrh povereníka pre pravosúdie, ktorý ho predkladá cez predsedníctvo SNR vláde. Táto ho vráti predsedníctvu SNR ak má proti návrhu námietky z hľadiska celoštátneho záujmu, inak ho predloží prezidentovi Republiky“. To je veľmi jasná reč!

Pretože nebolo meritórneho návrhu povereníka spravodlivosti k žiadosti o milosť, predsedníctvo SNR sa najprv jednomyseľne dohodlo na postupe. Uznieslo sa, že vráti rozsudok Národného súdu povereníkovi spravodlivosti, aby podľa citovanej už dohody podal svoj úradný návrh, ktorý potom zase podľa dohody predloží vláde. Tak sa i stalo. Poverenik navrhol udeliť milosť a predsedníctvo SNR sa jednomyseľne uznieslo predložiť vec vláde. Vláda teda mala slovenský návrh, aby sa odsúdenému milosť udelila!

K vôli pravde a úplnosti treba dodať, že už na samom predsedníctve SNR, ale aj inde sa poukázalo na to, že tento postup sa nekryje s dovtedajším pokračovaním predsedníctva SNR, ktoré o návrhoch povereníka na viac oproti citovanej dohode ešte i hlasovalo. Takýto názor nič nemení na podstate veci, aby vláda mala slovenský meritórny návrh. Predloženie povereníkovho návrhu na milosť môže sa považovať alebo za súhlas predsedníctva SNR s ním, alebo za nezaujatie vôbec žiadneho stanoviska. Je zjavné, že tu ide iba o domnienku. Je neodškriepiteľnou vecou, že predloženie povereníkovho úradného návrhu vláde na udelenie milosti je súhlasom aj predsedníctva SNR s návrhom a že k tomu treba ešte osobitného uznášania.

Keby tento postup mal znamenať nesúhlas, alebo nezáujem na povereníkovom návrhu, muselo by sa predsedníctvo SNR výslovne uzniesť, že síce predkladá povereníkov úradný návrh, ale s ním nesúhlasí, alebo k nemu nezaujíma žiadne stanovisko. To sa nestalo. Preto platí, čo bolo už povedané, že predsedníctvo sa stotožnilo s povereníkovým návrhom na udelenie milosti.

Podobne je bezpodstatná i mienka, že sa práve v danom prípade pozmenil formálny postup, lebo predsedníctvo SNR presne dodržalo pražskú dohodu, ktorá má o tom smerodajné predpisy a potom išlo o riešenie, ktoré umožňovalo vybaviť otázku bez politických následkov.

Úmyselne sme sa podrobne zaoberali uvedenými formálnymi námietkami, lebo ich niektoré politické kruhy použili na zádrapku pre bez ohľadne útoky na Demokratickú stranu, na jej predsedu a na predsedníctvo SNR. Zabudli, že sa takýmito povrchnými argumentmi nevymania zo zodpovednosti, ktorú na seba prevzali.

Predsedníctvo SNR skončilo svoju poradu o 16.15 a svoje rozhodnutie hneď dalo na vedomie vláde. Vláda sa zišla o 17. hod. na zasadnutie, na ktorom vo večerných hodinách väčšinou hlasov sa uzniesla navrhnúť pánu prezidentovi, aby milosť Tisovi neudelil. Teda neuzniesla sa vrátiť návrh povereníkov predsedníctvu SNR, ako jej to, pražská dohoda predpisuje. Členovia vlády za DS hlasovali za udelenie milosti.

Keď sa členovia vedenia DS v Bratislave dozvedeli o stave veci, predseda Dr. Jozef Lettrich v stredu večer dňa 16. apríla t. r. päť ráz súrne telefonicky volal prezidenta republiky, aby mu mohol tlmočiť stanovisko DS k veci a jeho dôvody. Telefonicky odkaz predsedu DS prevzal osobný tajomník pána prezidenta Dr. Škarvan. O tejto veci len preto píšeme, že „Právo lidu“ hovorí o telegrame. Žiadny telegram predsedom DS zasielaný nebol.

Ako je verejnosti už známe, pán prezident milosť neudelil a rozsudok Národného súdu v Bratislave bol vykonaný.

Takto a nie ináč to bolo s otázkou udelenia milosti odsúdenému Tisovi. Nechceli sme to ešte verejnosti oznamovať, rozbíjačské snahy odporcov a nepriateľov DS nás prinútili, aby sme vyšli s pravdou von. Nielen k vôli nej samej, ale i pre zachovanie týchto skutočností pre históriu.

SNA Bratislava, fond DS, k. 5

Politické tance okolo súdneho procesu s Jozefom Tisom však neskončili jeho exekúciou. Proces mal ešte svoju politickú dohru v otázke tzv. **daxneriády** - odvolania predsedu Národného súdu Igora Daxnera členmi DS v Predsedníctve SNR. Aj keď sa na prvý pohľad zdá, že išlo iba o politickú pomstu za Tisovo odsúdenie, problém bol omnoho zložitejší. V konečnom dôsledku nemal vplyv na Daxnerovo odvolanie ani tak hrdelný trest pre Tisa (to sa viac-menej aj predpokladalo), ale vylúčenie trestnej veci Alexandra Macha z posledných fáz procesu a jeho neskoršie odsúdenie iba na 30 rokov väzenia. Miernejší rozsudok pre Macha, ktorý bol objektívne i vo verejnosti vnímaný ako pronemecký radikál, oproti absolútnemu trestu pre umierneného Tisa, bol vnímaný ako perfídne divadielko Daxnera a komunistov, čo vo svojich spomienkach de facto potvrdili viacerí aktéri procesu.[682] Demokrati sa pritom nesnažili o Daxnerovo odvolanie iba po rozsudkoch nad Tisom či Machom, ale už dávno predtým. Prvýkrát navrhoval stiahnutie Daxnera z Tisovho prípadu Ján Ursíny už na prejednávaní obžaloby v slovenskom Národnom fronte 4. novembra 1946. Argumentoval tým, že Daxner je vzhľadom na svoju a bratovu odbojovú činnosť voči Tisovi predpojatý, a nemožno od neho očakávať objektívny postup. K Daxnerovmu odvolaniu však pre odpor komunistov nedošlo.[683] Neskôr Daxner napr. úplne ignoroval žiadosť predsedu SNR Lettricha, aby odročil neočakávane skoré vynesenie rozsudku a odmietol sa dostaviť na Predsedníctvo SNR rokovať o rozsudku,[684] hoci bol Národný súd politicky podriadený SNR. Vzhľadom na tieto skutočnosti a ďalšie procesné a politické chyby, ktorých sa Daxner pri procese dopustil,[685] bol

682 *Proces s Dr. J. Tisom*, s. 53-54.

683 RYCHLÍK, J.: *Z neznámych pamätí Jána Ursínyho*, s. 242.

684 BARNOVSKÝ, M.: *Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol.*, s. 263.

685 Všetky skutočné aj domnelé chyby I. Daxnera z pohľadu DS zhrnul vo svojom parlamentnom vystúpení Š. Kočvara. Medzi ne patrili napr.:

„Po právoplatnom odsúdení plk. J. Šmigovského na smrť a nenavrhnutí žiadosti o milosť I. Daxner (ako predseda súdneho senátu, ktorý ho súdil) bol na Predsedníctve SNR intervenovať, aby mu bola udelená milosť.

...Podľa retribučného nariadenia predsedu senátu Národného súdu a ich zástupcov menuje Predsedníctvo SNR. I. Daxner si sám menoval svojho zástupcu, ako aj zástupcu predsedu Národného súdu K. Bedrnu.

V Tisovej veci vyhotovil rozsudok bez toho, aby mal po ruke hotovú zápisnicu o hlavnom pojednávaní.

Trestný prípad Alexandra Macha vylúčil zo spoločného rozhodnutia jedným rozsudkom spolu s J. Tisom a F. Ďurčanským s tým odôvodnením, že A. Mach je vážne chorý a že musel byť daný do nemocnice, ale on bol v skutočnosti zdravý a mohol vypočuť rozsudok. Machova choroba bola vymyslená, aby mohol byť vynesený nový rozsudok. 15. apríla 1947 bol A. Mach smrteľne chorý, že sa nemohol dostaviť k súdu k vypočutiu rozsudku, ale 7. mája 1947 už bol zdravý ako repa, aby mohol ísť svedčiť v procese proti G. Zigovi?

I. Daxner, ako pojednávajúci sudca, v rozpore so zákonom dva razy vykázal z pojednávacej siene jednotlivých redaktorov.

po dlhej diskusii v Predsedníctve SNR 20. mája 1947 hlasmi zástupcov DS odvolaný z funkcie predsedu Národného súdu. Predsedníctvo vlády 23. mája 1947 prijalo rozhodnutie, že požiada Predsedníctvo SNR, aby zastavilo výkon svojho uznesenia. Pretože SNR neakceptovala túto požiadavku, ústredná vláda na tajnom zasadnutí 3. júna 1947 zrušila rozhodnutie Predsedníctva SNR ako nezákonné a zmätočné, porušujúce princíp sudcovskej nezávislosti.[686] Na uznesenie vlády reagoval Jozef Lettrich listom Predsedníctvu vlády. Označil rozhodnutie vlády za nezákonné a neplatné, lebo podľa retribučného nariadenia SNR, právo menovať a odvolávať sudcov Národného súdu spadá do výlučnej pôsobnosti a príslušnosti SNR a nikoho iného, teda ani vlády republiky.[687] Tón a obsah listu vyvolal vo vláde veľké pobúrenie,[688] nevraviac o reakcii, ktorú „daxneriáda“ vyvolala v radoch KSS a ňou ovládaných spoločenských organizáciách.[689]

Dochádzalo k nedorozumeniam medzi I. Daxnerom a jeho kolegami z Národného súdu, ktoré mali za následok znechutenie, konflikty a pokusy o rezignáciu z funkcií. V procesoch proti V. Tukovi a J. Tisovi došlo k trápnym scénam na pojednávaniach medzi I. Daxnerom a obžalobcom J. Šujanom.

...Predsedníctvo SNR podľa retribučného nariadenia menuje a odvoláva sudcu Národného súdu a rozhoduje aj o námietkach predpojatosti proti ním. Je teda do istej miery nadriadenou ustanovizňou. Ako taká usniesla sa uložiť predsedovi Národného súdu I. Daxnerovi referovať o stave vecí prejednávaných pred Národným súdom, ale I. Daxner v poslednom čase odmietal SNR informovať.“ SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 999. *Těsnopisecká správa o 57. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 11. 6. 1947*. Řeč poslance Kočvary.

K podobným negatívnym hodnoteniam Daxnera ako sudcu a predsedu Národného súdu pozri: *Proces s Dr. J. Tisom*, s. 36, 96-97

686 BARNOVSKÝ, M.: *Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol.*, s. 470.

687 NA Praha, f. 100/24, sv. 64, a. j. 953. *Dopis předsedy SNR Předsednictvu vlády, 9. 6. 1947*.

688 Na zasadnutí 17. júna 1947 jednotliví ministri s výnimkou členov vlády za DS ostro odsudzovali list J. Lettricha. Komunisti V. Kopecký a V. Široký ho označili za prejav vzdorovlády a dôkaz o pakte DS s ľudáctvom. Slovenskí demokrati vo vláde sa postavili za právnu správnosť Daxnerovho odvolania, ale ostrý tón Lettrichovho listu aj ich prekvapil a snažili sa vyhnúť zaujatiu konkrétneho stanoviska k nemu. Porovnaj: KAPLAN, K.: *Dva retribuční procesy*, s. 304-315.

689 NA Praha, f. 100/24, sv. 64, a. j. 953; *Môže byť DS považovaná za štátotvornú*. In: Pravda, r. 1947, č. 96 (25. 4. 1947), s. 1.

ZAHRANIČNOPOLITICKÉ OTÁZKY V POLITIKE DEMOKRATICKEJ STRANY

Sovietsky zväz a slovanská idea

Vzťah politikov DS k Sovietskemu zväzu či k myšlienke slovanskej vzájomnosti počas povstania a v povojnovom období bol prirodzeným výsledkom dovtedajších nádejí, skúseností a podmienok, ktoré túto problematiku sprevádzali v predchádzajúcich desaťročiach. Na Slovensku bola „východná" orientácia vždy silná. To súviselo s uvedomovaním si prináležitosti k slovanským národom, ale ešte viac tento fakt vyplýval z reálnej politickej situácie, v ktorej sa nachádzal slovenský národ pred rokom 1918. Voči maďarskému existenčnému tlaku pred prvou svetovou vojnou nemohli Slováci očakávať pomoc indiferentného Západu. Preto sa nádeje mnohých slovenských politikov automaticky upierali k Rusku ako jedinej slovanskej veľmoci, v ktorej videli možného záchrancu Slovákov pred národným zánikom. Mesianistickej vízii Ruska podľahli tak štúrovci, ako neskôr najmä martinské centrum Slovenskej národnej strany na čele so Svetozárom Hurbanom Vajanským a Jozefom Škultétym. Jednoznačne pozitívne vnímanie Ruska naštrbili až udalosti okolo 1. svetovej vojny – dosiahnutie národnej slobody veľmocenskou politikou Západu a presadenie sa boľševického režimu v Rusku, ktorí už zakrátko mnohí slovenskí intelektuáli identifikovali s ešte väčším zlom, akým bola cárska vláda. Nezáujem demokratických politikov na Slovensku o spoluprácu s boľševickým Ruskom, resp. Sovietskym zväzom, sa výrazne zmenila v druhej polovici 30. rokov 20. storočia. V dôsledku nástupu Adolfa Hitlera k moci a po úpadku vplyvu Francúzska v strednej Európe sa snahy o získanie spojeneckej veľmoci proti možnej nemeckej agresii voči Československu prirodzene orientujú na Sovietsky zväz. Tejto oficiálnej línii československej politiky sa prispôsobili aj demokratickí predstavitelia na Slovensku a podobne, ako predtým vychvaľovali blízke spojenectvo s Francúzskom, od roku 1935 pristupujú rovnako pozitívne aj k ZSSR ako spojeneckej veľmoci. Či sa mnohí agrárni politici, ktorí neskôr pôsobili v DS, aj vnútorne stotožňovali s prikrášľovaním sovietskeho režimu v očiach verejnosti, je ťažko povedať. Tak či onak sa taktiež podieľali na vládnej propagande o spojeneckom Sovietskom zväze - už toľko nekritizovali jeho politický systém, nespomínajú násilie, bezprávie a chyby boľševického režimu, ale naopak vyzdvihujú niektoré údajné prednosti sovietskeho režimu.[690]

Najvýznačnejší obrat slovenských demokratických politikov vo vzťahu k ZSSR nastal ale v rokoch II. svetovej vojny, keď vyústil do akceptovania Sovietskeho zväzu ako vedúcej veľmoci, na ktorú sa bude upínať povojnový štát. Cesta k takémuto jednoznačne pozitívnemu vnímaniu Sovietskeho zväzu nebola však ani zďaleka taká priamočiara ako sa niekedy javí. Veď okrem iných sporných záležitostí bol vzťah voči Sovietskemu zväzu jedným z bodov, na ktorom sa trieštil československý nekomunistický zahraničný odboj. Najvýznamnejší predstavitelia slovenského *odboja v zahraničí* – Milan Hodža a Štefan Osuský – odmietali bližšiu odbojovú či povojnovú spoluprácu so Sovietskym zväzom a presadzovali spojenectvo so západnými mocnosťami, resp. vytvorenie širšej federácie stredoeurópskych štátov.[691] Na druhej strane exilový prezident Edvard Beneš so svojím prevažne ľavicovým táborom stúpencov v exile presadzoval naopak bližšiu orientáciu na spojenectvo so ZSSR. Od tohto spojenectva očakávali presadenie svojich hlavných politických ašpirácií – odčinenie Mníchovskej dohody uznaním Československa v jeho predmníchovských hraniciach a zabezpečenie budúcej integrity jeho územia (napríklad aj politickou podporou zo strany Sovietskeho zväzu pri marginalizácii nelojálnych menšín v Československu). Presadeniu prosovietskej orientácie československého londýnskeho exilu prial aj vývoj na bojiskách druhej svetovej vojny, keď bolo od polovice roku 1943 jasné, že Československo bude oslobodzovať Červená armáda a nie západné mocnosti.

Zmenami vzťahov voči komunistom a Sovietskemu zväzu či voči slovanskej otázke všeobecne prešli aj viacerí činitelia občiansko-demokratického *odboja na Slovensku*. Hodžov najbližší spolupracovník, považovaný za jeho politického nástupcu – Ján Ursíny,[692] ešte dlho po Stalingradskej bitke uva-

690 K vykresľovaniu Sovietov u vládnych demokratických politikov na Slovensku pozri napr.: *SSSR a my ostatní*. In: Prúdy, r. 1936, č. 2.

691 M. Hodža sa 28. júla 1941 v interview pre britský Post Pictures vyslovil pre federatívnu úniu stredoeurópskych a balkánskych štátov, ktorá by nemala slovanský ráz. Štyri štáty by boli slovanské (Poľsko, Československo, Juhoslávia a Bulharsko) a štyri neslovanské (Maďarsko, Albánsko, Rumunsko a Grécko). Rusko označil za samostatný veľký celok podobný ako severoamerická federácia USA, západná Európa by mala byť podľa neho federalizovaná a Nemecko by malo byť jej členom. FEIERABEND, Karel Ladislav: *Politické vzpomínky*. Část II. Brno 1994, s. 252-253.

692 Ján Ursíny bol človek prijímajúci plne myšlienky slovanskej spolupráce, aj keď podľa príkladu M. Hodžu dával prednosť spolupráci menších slovanských národov bez dominancie Ruska. V roku 1925 sa stal dokonca prvým predsedom Zväzu slovanskej agrárnej mládeže, združujúcej mladých agrárnikov zo Slovinska, Srbska, Chorvátska, Poľska, Bulharska a Československa za účelom vzájomného citu slovanskej spolupatričnosti na základe agrárnej kooperácie. Jeho negatívny postoj k spolupráci so Sovietskym zväzom bol odrazom jeho reflexií zo skúseností Poliakov s ruskou veľmocenskou politikou, ako i z uvedomovania si nízkej

žoval o realizácii Hodžových koncepcií stredoeurópskej federácie. Namiesto slovenských promoskovsky orientovaných komunistov viedol politické rozhovory s umiernenými ľudákmi typu Karola Sidora. Predpokladal oslobodenie strednej Európy západnými mocnosťami a tým aj reálnosť presadenia stredoeurópskych plánov. Až na jeseň 1943, na základe postupu Červenej armády na východnom fronte a uvedomení si nespochybniteľného vplyvu Sovietskeho zväzu na povojnové Československo, započal politické rokovania so slovenskými komunistami. Výsledkom diskusií bola tzv. Vianočná dohoda, ktorá deklarovala zahraničnopolitickú orientáciu na Sovietsky zväz. Prosovietska inklinácia, osvojená neskôr aj ostatnými reprezentantmi nekomunistického odboja na Slovensku, nebola však iba výsledkom nutnej akceptácie geopolitického postavenia Československa voči ZSSR. Odrážala v sebe tiež tradičnú slovanskú orientáciu slovenskej politiky, ktorá sa cez vojnu ešte viac posilnila vďaka vnímaniu Sovietskeho zväzu ako skutočnej slovanskej veľmoci schopnej poraziť silné Nemecko. Klasickým príkladom takéhoto prosovietskeho vnímania slovanstva môže byť aj odbojová skupina Flóra (proklamovala zabezpečenie budúceho Československa v úzkom spojenectve so ZSSR) či značne proslovansky zameraná vojenská odbojová skupina Victoire.[693] Značne ľavicovo a prosovietsky nasmerovaní boli aj Milan Polák[694] a Ján Ševčík[695].

Prosovietske či proslovanské tendencie sa neskôr prirodzene objavujú aj v oficiálnych deklaráciách SNR, resp. tvoriacej sa DS v Povstaní. Vtedajší líder demokratov Ján Ursíny napr. na Zlučovacom zjazde slovenských komunistov a sociálnych demokratov značne nadbiehal tak ZSSR, ako aj politickému pokrokárstvu.[696] Treba si však uvedomiť, že tieto „komplimenty" Sovietom boli vyslovené v atmosfére absolútnej odkázanosti úspechu Povstania od sovietskej vojenskej pomoci a na zjazde ľavicových strán, s ktorými demokrati zdieľali spoločný existenčný boj. Ďalšími významnými proklamáciami vzťahu DS k ZSSR boli jej programové články a tézy, ktoré sa značne všeobecne vyjadrovali aj k zahraničnopolitickým cieľom novej strany. Rovnako ako ostatné vtedajšie a povojnové prehlásenia DS v zahraničnopolitickej oblasti kladú dôraz hlavne na spoluprácu Československa so ZSSR a s ostatnými slovanskými štátmi. Na rozdiel od KSS však nezabúdajú pripomínať aj nutnosť priateľských stykov so západnými veľmocami.[697]

Dnes je už veľmi ťažko zistiť skutočné názory predstaviteľov demokratického odboja na ZSSR, ktoré boli viac či menej odlišné od verejných straníckych prehlásení. Nemožno tvrdiť, že by orientáciu na boľševický Sovietsky zväz prijímali veľmi aktívne, rovnako ako nemožno povedať, že ju deklarovali iba účelovo pod tlakom obáv o svoju povojnovú politickú existenciu. Vtedajší vzťah demokratov voči Sovietskemu zväzu bol synergickým spojením pozitívnych a negatívnych očakávaní budúcej orientácie na ZSSR. Aj keď občiansko-demokratickí politici nestrácali strach z predošlých totalitných násilných praktík sovietskeho režimu,[698] nazdávali sa, že ČSR sa ubráni pokusom o jeho sovietizáciu. Predpokladali, či skôr dúfali, že z tohto spojenectva si Česi a Slováci vezmú iba jeho kladné stránky – oslobodenie od Nemecka, medzinárodné zabezpečenie povojnovej ČSR a podporu v ostatných zahraničnopolitických cieľoch obnovenej republiky.[699] Okrem toho nemožno prehliadnuť, že priateľstvo so ZSSR chápal nekomunistický odboj aj ako možnosť pre pacifikovanie radikálnych postojov komunistov.[700] V priebehu vojny došlo tiež k uvoľneniu postoja sovietskeho režimu voči cirkvám, k zrušeniu Kominterny a k podobným krokom, ktoré považovali viacerí nekomunistickí politici za liberalizáciu sovietskeho systému a opustenie idey svetovej revolúcie.[701] Predstavitelia Sovietskeho zväzu tiež veľakrát propagandisticky ubezpečovali o „novom" ponímaní slovanskej politiky v ZSSR. Prezentovali ju ako spojenie rovnocenných slovanských národov za účelom spoločnej obrany proti nemeckej agresii a ako politickú, hospodársku a kultúrnu spoluprácu Slovanov zameranú na dosiahnutie spoločných cieľov.[702]

politickej, hospodárskej a kultúrnej úrovne východných Slovanov voči západným. Tento jeho negatívny postoj voči Rusku sa nezmenil ani po nastolení sovietskeho režimu, práve naopak. Jeho nedôvera voči Rusku sa znásobila o ideologickú averziu voči komunizmu. Porovnaj: URSÍNY, J.: *Z môjho života*, s. 34-38.

693 A MSNP Banská Bystrica, f. Pozostalosť J. Šolca, k. 7, prír. č. 117/86; JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania*, s. 145-146 a 214; FREMAL, Karol: *Slovanská myšlienka v protifašistickom hnutí na strednom Slovensku v rokoch 1939-1944.* In: Zborník III. Vedecké práce Ústavu pre regionálny výskum. Bratislava 1978, s. 48.

694 Polák napr. už na jar 1942, teda dávno pred obratom na východnom fronte a stalingradskou bitkou, prijal účasť v komunistami aranžovanom Ústrednom národnom revolučnom výbore a jeho podpis sa ocitol aj pod prosovietskym vyhlásením tohto výboru k 3. výročiu vzniku Slovenskej republiky. Bližšie pozri: *Dokumenty k dejinám Komunistickej strany na Slovensku 1938-1944.* II. diel. Bratislava 1988, s. 715- 726.

695 Porovnaj: PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 248; HLAVA, Bohuslav: *Ján Ševčík*. In: PEŠEK, Jan a kolektív: Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989. Prešov 2003, s. 389.

696 *Prejav zástupcu DS na sjednocovacom sjazde Komunistickej a Sociálne-demokratickej strany* 17. 9. 1944. In: Čas, r. 1944, č. 2 (19. 9. 1944), s.1.

697 *Programové zásady Demokratickej strany*. In: Tamtiež, č. 14 (3. 10. 1944), s. 3.

698 *Slovanská myšlienka*. In: Tamtiež, č. 6 (23. 9. 1944), s. 1.

699 *Slovania a terajšia vojna* In: Tamtiež , č. 7 (24. 9. 1944), s. 1.

700 V jednom z odkazov odbojovej skupiny Ursíny-Lettrich londýnskemu odboju sa uvádza: „Veľmi by prospelo veci, keby sa podarilo docieliť jednotných politických pokynov aj pre komunistov z Moskvy, hlavne pokiaľ ide o samostatnosť republiky i slobodnú vôľu jej vnútropolitického režimu. PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, s. 132.

701 CAMBEL, Samuel: *Slovenská dedina 1938-1944.* Bratislava 1996, s. 193.

702 Porovnaj napr.: KAPLAN, Karel: *První poválečná vláda. Komentované dokumenty*. Praha 1992, s. 86-87; *Stalin o Slovanstve*. In: Roľnícka nedeľa, r. 1946, č. 1 (7. 4. 1946), s. 2.

Po vojne sa viacerí politici DS k otázke sovietskych sľubov o dodržiavaní nezávislého postavenia slovanských národov správali rezervovane a uvedomovali si nebezpečenstvo sovietizácie Československa. V reálnej politickej situácii dominantného veľmocenského postavenia ZSSR v strednej Európe však prijímali bez väčšieho odporu prosovietske zahraničnopolitické koncepcie. Vzťah slovenských demokratov k týmto koncepciám sa vzhľadom na vnútropolitickú a najmä zahraničnopolitickú situáciu časovo vyvíjal a prechádzal viacerými obdobiami. Do jesene 1945 boli prejavy vedúcich činiteľov DS plné chvály Červenej armády či ZSSR za oslobodenie a kvitovala sa z toho vyplývajúca zahraničnopolitická orientácia.[703] S blížiacimi sa voľbami sa objavovali prejavy vyzdvihujúce nielen prosovietsku či proslovanskú orientáciu, ale akcentujúce i spojenectvo so západnými demokraciami.[704] Neskôr sa demokrati zameriavali na zdôrazňovanie geopolitického postavenia Československa medzi Východom a Západom a zdôrazňovali politické, hospodárske a kultúrne prvky, ktoré zaraďovali Čechov a Slovákov do oboch týchto kultúrnopolitických táborov.[705] Poukazovaním na západné prvky v československej spoločnosti sa snažili tlmiť snahy KSS o jednostrannú prosovietsku orientáciu. Podobného charakteru bolo aj zdôrazňovanie obrannej a kultúrnej úlohy[706] slovanskej vzájomnosti a brojenie proti komunistickým tvrdeniam o nutnosti zjednocovania politických systémov slovanských štátov.[707]

Od roku 1947 si vedenie DS - vplyvom zhoršujúcej sa spolupráce medzi ZSSR a Západom - začalo ešte viac uvedomovať negatíva prosovietskej orientácie Československa. Odrazilo sa to aj v obsahu článkov straníckych periodík,[708] ako i v návrhu nového programu strany z roku 1947.[709] Objavovala sa tiež mierna kritika, resp. revidovanie predošlých nekritických názorov na Sovietsky zväz.[710] To sa prejavilo napríklad negatívnym postojom voči prebiehajúcej optácii Rusínov pre sovietske občianstvo[711] či poukazovaním na nespravodlivé odvlečenie mnohých Slovákov do ZSSR v čase oslobodzovania Slovenska Červenou armádou.[712] S postupujúcim odcudzovaním sa sovietskej sféry vplyvu (a tým aj ČSR) od USA či Veľkej Británie, dochádzalo v radoch DS k snahe o tlak na oficiálnu československú zahraničnú politiku, aby zabránila vnímaniu Československa ako satelitu Sovietskeho zväzu.[713] Podobne slovenskí demokrati vystupovali proti tendenciám vedúcim k vytváraniu predstáv o tvorení sa slovanského bloku štátov pod dominanciou ZSSR namierených voči Západu.[714]

703 *Sme presvedčení, že bratstvo Čechov a Slovákov nikdy nepominie*. In: Čas, r. 1945, č. 20 (13. 5. 1945), s. 2.

704 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 3. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 30. 10. 1946*. Řeč poslance Lettricha; Tamtiež, k. 999. *Těsnopisecká správa o 27. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 12. 12. 1946*. Řeč poslance Špánika.

705 Tamtiež, k. 999. *Těsnopisecká správa o 43. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 21. 3. 1947*. Řeč poslance Belluše.

706 Tamtiež, k. 998. *Těsnopisecká správa o 9. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 21. 11. 1945*. Řeč poslance Vibocha; Tamtiež, k. 998. *Těsnopisecká správa o 39. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 8. 3. 1946*. Řeč poslance Múdreho-Šebíka; SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.). *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 13/46/org, z 3. 6. 1946*; *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1946, č. 1, s. 6.

707 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 7. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 14. 11. 1945*. Řeč poslance Hodži; *Po voľbách znova do práce* In: Čas, r. 1946, č. 123 (5.6.1946), s. 1.

708 Pozri napr.: *Rusko-nemecké vzťahy*. In: Nové prúdy, r. 1947, č. 1, s. 6-9.

709 Okrem myšlienky slovanskej vzájomnosti a úzkej spolupráce so Sovietskym zväzom sa zdôrazňovalo, že „západná kresťanská kultúra bola a zostáva základom nášho národného usporiadania a vývinu. Preto chceme v zahraničnej politike sledovať smer svetový a spolupracovať nielen so Sovietskym zväzom, ale aj so západnými demokratickými veľmocami, aby sme mohli udržať a trvalo zabezpečiť svetový mier.“ ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, s. 198.

Maďarská otázka a výmena obyvateľstva

Keď sa v domácom či zahraničnom odboji koncom II. svetovej vojny uvažovalo o najvhodnejšej forme povojnovej republiky, tak aby už nemohlo opäť prísť k tragickému Mníchovu či Viedenskej arbitráži, na prvom mieste stálo vysťahovanie nemeckej a maďarskej menšiny, aby sa už nikdy nemohli stať zámienkou agresie ich materských štátov proti Československu. Vzhľadom k jednoznačne medzinárodne uznávanej vine Nemecka na rozpútaní vojny sa po vojne z československej strany automaticky požadovalo nekompromisné vysídlenie takmer celej nemeckej menšiny. V prípade povojnového riešenia otázky maďarskej menšiny na Slovensku však bola medzinárodnopolitická situácia - vzhľadom na menší podiel Maďarska a Maďarov na vojne - menej naklonená radikálnym riešeniam. Preto sa v úvahách o možnostiach povoj-

710 Napríklad člen vedenia DS R. Fraštacký vo svojom referáte o svojej ceste do Londýna a o situácii vo Veľkej Británii celkom otvorene interpretoval funkcionárom DS názory západných politikov na vývoj v sovietskej sfére vplyvu - od sovietskeho zákroku v Maďarsku až po lavírovanie ČSR medzi Východom a Západom. SNA Bratislava, f. DS, k. 50 (st. sign.).

711 Židovský, Peter: *Aby bolo jasno*. In: Demokratičeskij golos, r. 1946, č. 19 (15.12.1946), s. 2. Tiež porovnaj: ŠMIGEĽ, Michal: *Historické otázky a súvislosti opcie a presídlenia československých občanov do Sovietskeho zväzu v roku 1947*. In: Historický časopis, r. 2004, č. 1 (2004), s. 53-55.

712 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 999. *Těsnopisecká správa o 43. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 21. 3. 1947*. Řeč poslance Vibocha.

713 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 74. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 1. 10. 1947*. Řeč poslance Hodži.

714 Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 43. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 21. 3. 1947*. Řeč poslance Belluše; Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 52. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 14. 5. 1947*. Řeč poslance Hodži.

nového vysporiadania sa s potenciálne nelojálnou maďarskou menšinou vždy na prvom mieste vravelo o vzájomnej výmene menšín. Vzájomné presídlenie maďarských Slovákov do Československa a naopak slovenských Maďarov do Maďarska nebolo tak radikálnym jednostranným riešením, zodpovedalo predošlým tradíciám recipročnej slovensko-maďarskej národnostnej politiky a najmä bolo viac akceptovateľné povojnovými veľmocami.[715]

Politika DS v otázke riešenia maďarskej otázky sa prirodzene odvíjala od rovnakých resp. podobných konštánt a politických línií, ktoré sa postupne objavovali v priebehu rokov 1944 až 1947 v slovenskej, resp. československej politike v tomto smere. Najskôr v Povstaní, zohľadňujúc viac umiernenejšie slovenské odbojové hľadisko ako radikálnejší pohľad londýnskej reprezentácie, presadzovali slovenskí demokrati pri problematike Maďarov (ale aj Nemcov) iba ich čiastočné vysťahovanie a postupnú asimiláciu, prípadne výmenu obyvateľstva. Až neskôr, pod vplyvom radikálnejších postojov okolia Edvarda Beneša a pod vplyvom možností, ktoré prinášal medzinárodný vývoj a ochota veľmocí k takémuto riešeniu, akceptovali ideu všeobecného vysťahovania nelojálnych menšín. V prípade Maďarov išlo skôr o zbožné želanie vyvolané revolučnosťou doby, ktoré nezodpovedalo dlhodobejším názorom slovenskej politiky na riešenie maďarskej otázky.

S koncom vojny sa začali už aj konkrétnejšie a reálnejšie črtať možné stranícke prístupy vo vysporiadaní sa s potenciálnym nebezpečenstvom maďarskej secesie na Slovensku. Okrem navrhovaného vysťahovania veľkej časti maďarskej menšiny vždy sa automaticky predpokladala aj vzájomná výmena menšín s Maďarskom a následné rozptýlenie Maďarov po Slovensku, ktorého cieľom mala byť ich asimilácia vplyvom jednoznačnej slovenskej ekonomickej a kultúrnej dominancie.[716] Oficiálna politika DS vždy sledovala aj v otázke Maďarov či Nemcov kontúry všeobecne uznávanej československej zahraničnej politiky, ktorú určovali dominantnejšia česká strana a postoj

715 Porovnaj: SNA Bratislava, Osobný fond (OF) Anton Granatier, k. 5. *Pripomienky k zásadám memoranda československej vlády v Londýne k navrhovanému transferu Nemcov z Československa vzhľadom na obdobný transfer Maďarov zo Slovenska*.

716 „... u Maďarov vcelku predsa len možno počítať s akým takým percentom demokraticky zmýšľajúcich jednotlivcov. ... Musia byť bezodkladne vysťahovaní anyasi ... a tí, ktorí pomáhali rozbíjať ČSR alebo sa prehrešili proti demokracii. Týchto bude približne 1/5 (čiže 120 000), prevažne veľkostatkárov, priemyselníkov, obchodníkov a inteligencie, tým nám zostane asi 450 000 Maďarov. V Maďarsku sa nachodí asi 300 000 Slovákov a v Rumunsku, Juhoslávii a Rakúsku asi 160 000. Z tých by bolo možné repatriovať 400 000, a taký istý počet by sa potom vymenil s Maďarskom. Tým by u nás ostalo asi 50 - 70 000 Maďarov, ktorí by mali síce občianstvo, ale nemali by nijaké menšinové práva, museli by sa zriecť svojej národnosti a splynúť so slovenským etnikom (asimilovať a roztratiť podobne ako Nemcov). ... Za účinnej podpory bratského Sovietskeho zväzu podarí sa nám tento problém rozriešiť.“ BEHARKA, Ján: *Ako riešiť náš menšinový problém*. In: Demokratická strana a problémy dneška. Bratislava 1945, s. 8-10.

povojnových veľmocí k problematike nemeckého a maďarského potrestania. Postupne sa aj v prístupe slovenských demokratov petrifikuje prevažujúca povojnová línia československej politiky v riešení maďarskej otázky - zbavenie Maďarov občianskych politických práv, jednostranné vysťahovanie Maďarov prisťahovaných na južné Slovensko po Viedenskej arbitráži a aktívnych reprezentantov maďarskej iredenty, vzájomná výmena národnostných menšín a rozptýlenie s následnou asimiláciou. Vzhľadom na nemožnosť realizovania pôvodných plánov vysťahovania veľkého počtu príslušníkov maďarskej menšiny (či už jednostrannou akciou alebo vzájomnou výmenou) sa v neskoršom období črtá ako najvhodnejšia cesta zmenšenia maďarského vplyvu na južnom Slovensku tzv. *reslovakizácia*. Teda opätovný návrat k slovenskej národnosti tých, ktorí sa vyhlasovali za Maďarov na základe maďarizačného procesu pred vznikom Československa v roku 1918.

V konkrétnej straníckej praxi sa DS stretala s problematikou riešenia povojnového postavenia Maďarov na Slovensku najmä v súvislosti s ich prijímaním do samotnej strany. Po počiatočnej nevysnenosti postoja straníckych orgánov k tejto problematike prichádza 18. mája 1945 rozhodnutie Predsedníctva SNR o všeobecnom neprijímaní príslušníkov maďarskej národnosti do politických strán. Výnimkou, ktorú musel potvrdiť ústredný sekretariát tej – ktorej strany, mohlo byť stranícke členstvo antifašistov a odbojárov, resp. Maďarov jednoznačne demokratického a pročeskoslovenského zmýšľania, ktorí boli za toto svoje presvedčenie cez vojnu perzekvovaní. Na základe tohto vydal Ústredný sekretariát DS svojim straníckym organizáciám inštrukcie, aby boli zo strany ihneď vylúčení všetci Maďari, ktorí podľa tohto uznesenia nespĺňali kritériá udelenia výnimky členstva v strane. Od miestnych a okresných sekretariátov strany sa požadovalo aj monitorovanie podobného „očisťovania“ KSS, aby demokrati nedoplatili na prílišnú iniciatívu v tomto smere a aby mohli v politickom boji využiť prípadné ponechanie „nelojálnych“ Maďarov u slovenských komunistov.[717] Neskôr, v období rozbiehajúcej sa predvolebnej kampane začiatkom roka 1946, vydalo vedenie DS pre svoje organizácie upresnenie v prijímaní Maďarov do strany. Členom strany sa mohol stať iba Maďar, ktorému okresný či miestny národný výbor vydal svedectvo politickej spoľahlivosti a bol po dobu začlenenia južného Slovenska k maďarskému štátu úplne pasívny alebo ilegálne činný.[718]

717 SNA Bratislava, f. DS, k. 1. *Obežník ústredného sekretariátu DS č. 3/1945 zo 6. júna 1945*.

718 *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1946, č. 1, s. 6.

V súvislosti s prijímaním Maďarov do DS K. Vadkerty píše, ako veľmi radikálne, prepustením svojho okresného tajomníka v Parkane, odpovedalo vedenie DS na jeho iniciatívu, ktorou chcel reslovakizované osoby prijať do strany ešte pred prevzatím rozhodnutia o slovenskej národnosti v rámci reslovakizácie. VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945-1948*. Bratislava 2002, s. 381.

Aj vzhľadom k nemožnosti pôvodne uvažovaného jednostranného vysťahovania veľkej časti Maďarov zo Slovenska sa československá politika upäla na ***vzájomnú výmenu národnostných menšín*** medzi Slovenskom a Maďarskom ako najvhodnejšie riešenie maďarskej otázky. Zároveň sa pri výmene obyvateľstva kládol veľký dôraz na záchranu národnej identity slovenského etnika v Maďarsku. Pri miernej generalizácii možno povedať, že presadzovanie povojnovej reemigrácie Slovákov z Maďarska malo tri hlavné príčiny. Prvou bola samotná aktivita niektorých predstaviteľov maďarských Slovákov, ktorí sa dožadovali u slovenských či československých politikov ochrany pred pomaďarčením presídlením na Slovensko.[719] Druhým impulzom bolo podobné úsilie niektorých národno-osvetových pracovníkov, politikov či inštitúcií na Slovensku, ktorí sa vzájomnou výmenou menšín snažili ochrániť Slovákov v Maďarsku pred predpokladanou úplnou asimiláciou.[720] Treťou - a pre samotnú realizáciu reemigrácie najpodstatnejšou - príčinou, bol už spomínaný záujem povojnovej slovenskej politiky o konečné vyriešenie maďarskej otázky na Slovensku.

Od leta 1945 sa československé politické orgány začali pripravovať na rokovania s maďarskou stranou o problematike vzájomnej výmeny svojich menšín.[721] Po veľmi zložitých rokovaniach bola nakoniec 27. februára 1946 v Budapešti podpísaná Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva.[722] Československá strana už krátko po jej podpise začala s jej realizáciou organizovaním dobrovoľnej repatriácie Slovákov v Maďarsku na Slovensko, resp. do Československa. V snahe čo najrýchlejšie pomôcť Slovákom v povojnovom Maďarsku sa československá strana rozhodla pre presídlenie tisícov chudobnejších maďarských Slovákov do Československa aj mimo recipročnej výmeny.[723] Po obštrukciách a komplikáciách z maďarskej strany, argumentujúc nehumánnym zaobchádzaním s maďarskou menšinou v Československu, sa vlastná recipročná výmena obyvateľstva začala až na jar 1947. S niekoľkými prestávkami a značnými komplikáciami pokračovala až do konca roku 1948.[724] Celkovým výsledkom povojnovej reemigrácie tak bolo presídlenie takmer 72 000 Slovákov z Maďarska do Československa (z toho takmer 60 000 v rámci výmeny obyvateľstva), pričom zo Slovenska bolo presídlených takmer 90 000 Maďarov (z toho viac ako 55 000 v rámci výmeny).[725]

Reemigrácia maďarských Slovákov bola v politike DS chápaná ako jedinečná historická príležitosť k odčineniu nepriazne, ktorá postihla slovenský národ v minulosti - mohla zachrániť národne ohrozených Slovákov v Maďarsku[726] a ich reemigráciou zároveň posilniť slovenský národ doma na Slovensku.[727] Paradoxne k vývoju v ostatných politických otázkach tej doby, slovenskí demokrati pri výmene obyvateľstva nezdôrazňovali nijakú odlišnosť svojich názorov od komunistických. Práve naopak. Akcentovali nutnosť úplnej národnej jednoty pre úspešnosť celej akcie.[728] V týchto intenciách sa do propagačnej akcie na získanie čo najväčšieho počtu krajanov na presídlenie zapojilo tiež ústredie DS, ktoré vyzývali svojich funkcionárov a prívržencov, aby rozširovali medzi svojimi príbuznými v Maďarsku propagačné výzvy a nabádali ich k presťahovaniu na Slovensko.[729] Krátko potom, čo sa 4. marca 1946 ujala svojej propagačnej a organizačnej činnosti v Maďarsku *Československá presídľovacia komisia*, sa podobná kampaň spustila aj v tlači DS. Okrem jednoduchých hesiel ako: "*Napíš príbuzným do Maďarska, že národ na nich čaká!*" či "*Nedovoľte sa odnárodniť svojim v Maďarsku!*", sa vo väčšej miere objavovali aj články, ktoré boli v sprostredkovanej forme určené najmä na presviedčanie samotných Slovákov v Maďarsku.[730] Domácim a zahraničným Slovákom sa farbisto vykresľovali všetky opatrenia, ktoré sa pripravujú v Československu pre repatriantov – od bezproblémového získania

Ide však o tendenčné spracovanie informácie, ktorú predtým podal Š. Šutaj. Vadkerty ingnoruje všetky iné ako nacionálne, ale pritom podstatnejšie motívy (zneužitie tohto prijímania na výrazný predvolebný tlak KSS voči DS) uvádzané Šutajom. Porovnaj: ŠUTAJ, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945-1948. Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku*. Bratislava 1993, s. 121.

719 SNA Bratislava, OF A. Granatier, k. 4. *Memorandum zástupcov Slovákov v Maďarsku*; a *Návšteva delegácie Slovákov z Maďarska, Juhoslávie a Rumunska*.

720 Tamtiež, k. 5. Elaborát A. Granatiera *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a repatriovanie Slovákov z Juhoslávie, Rumunska a Bulharska*.

721 Bližšie pozri: ŠUTAJ, Štefan: *Nútená výmena, resp. vysídlenie Maďarov zo Slovenska. Plány a skutočnosť*. In: BRANDES, Detlef - IVANIČKOVÁ, Edita – PEŠEK, Jan (ed.): Vynútený rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou. Bratislava 1999, s. 205.

722 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 47. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 11. 4. 1946*. Řeč poslance Hodži.

723 Iba do konca roku 1946 sa takto do Československa dostalo viac ako 8 000 maďarských Slovákov. Tamtiež, k. 1000. *Těsnopisecká správa o 42. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 20. 3. 1947*. Řeč poslance Žiaka.

724 Bližšie pozri napríklad: VRABLIC, Emil: *Náčrt presídlenia časti Slovákov z Maďarska do Československa v rokoch 1946-1948*. In: BALÁŽOVÁ, Eva – GRÁCOVÁ, Gizela (ed.): Slováci v Maďarsku. Martin 1994, s. 180-181.

725 ŠUTAJ, Š.: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945-1948*, s. 137-138.

726 Československý veľvyslanec v Budapešti Juraj Slávik na margo tohto vyhlásil: „Prvý raz od stvorenia ČSR je tu príležitosť zachrániť pre náš národ a Republiku tú slovenskú krv, ktorá bola odsúdená na zahynutie." *Stojíme pred veľkou dejinnou úlohou*. In: Čas, 1946, č. 53 (3. 3. 1946), s. 1

727 *Návrat Slovákov z Maďarska*. In: Tamtiež, č. 71 (26. 3. 1946), s. 2.

728 LETTRICH, Jozef: *Odčiňme minulosť*. In: Tamtiež, č. 53 (3. 3. 1946), s. 1.

729 *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1946, č. 3, s. 1-2.

730 *Pred návratom Slovákov z Maďarska do vlasti*. In: Demokratický týždenník, r. 1946, č. 4 (10. 3. 1946), s. 1; *Presídlime rodných bratov*. In: Čas, r. 1946, č. 59 (12. 3. 1946), s. 1.

občianstva, cez vylepšenie si svojej sociálnej a hospodárskej pozície až po omnoho väčšie kultúrne a spoločenské možnosti, ako mali v Maďarsku.[731] Keď sa získavacia akcia Československej presídľovacej komisie v Maďarsku naplno rozbehla, prinášala stranícka tlač DS relatívne často správy o jej priebehu, najmä o jej úspechoch a vrelom prijímaní aktivít komisie slovenskou komunitou v Maďarsku.[732] Neskôr sa už vo väčšej miere objavujú aj články kritizujúce obštrukcie a postoj maďarských orgánov k repatriácii Slovákov.[733] K podpore úspešnosti repatriácie maďarských Slovákov sa na zhromaždeniach presídľovacej komisie či krajanských organizácií zúčastňovali ako rečníci aj mnohí poprední politici DS, ako napr. Jozef Lettrich, Martin Kvetko, Anton Granatier a ďalší.[734]Okrem vlastného záujmu o návrat krajanov do vlasti, boli všetky vtedajšie akcie v tejto oblasti účelovo previazané tiež so snahou o vysídlenie čo najväčšieho počtu Maďarov - množstvo odchádzajúcich Maďarov bolo totiž prevažne závislé od počtu Slovákov prihlásených na reemigráciu.

Po uskutočnení výmeny obyvateľstva medzi Maďarskom a Slovenskom nastali pôvodne neočakávané komplikácie aj pri umiestňovaní a etablovaní sa premiestnených Slovákov na povojnovom Slovensku. Problémy vyplývali jednak z nemožnosti zabezpečenia dostatočného a vhodného množstva poľnohospodárskej pôdy a inventára po vysťahovaných Maďaroch na južnom Slovensku. Neexistovali ani väčšie možnosti ich zamestnania v poddimenzovanom slovenskom priemysle. Preto boli navrátivší sa Slováci umiestňovaní aj do vyľudneného českého pohraničia, čo prirodzene nespĺňalo ani ich predstavy, ani plány národne orientovaných politikov DS. Reemigranti sa museli vyrovnávať aj s politickými nástrahami povojnového Slovenska, či s nepochopením, neústretovosťou, ba dokonca s averziou niektorých domácich Slovákov. Krátko po príchode repatriantov na Slovensko sa o ich začlenenie do spoločnosti staral najmä *Osídľovací úrad*, ale aj množstvo iných štátnych orgánov a inštitúcií. Na zasadnutí Predsedníctva SNR 6. novembra 1945 bol za prednostu I. oddelenia (pre repatriáciu Slovákov zo zahraničia) Osídľovacieho úradu menovaný významný odborník na menšinovú a krajanskú problematiku popredný politik DS Anton Granatier.[735] V dôsledku značnej polarizácie a prepolitizovanosti celej povojnovej slovenskej spoločnosti sa na repatriantov (ako na svojich možných budúcich prívržencov) vrhli všetky vtedajšie politické strany na Slovensku. Veľký politický boj o ich priazeň zvádzali najmä KSS a DS, či už priamo cez svoje stranícke orgány, alebo cez nimi ovládané štátne inštitúcie starajúce sa a majúce vplyv na reemigrantov. Potrebu politického podchytenia pre svoju stranu a ideológiu, s víziou získania významného vplyvu na reemigrantmi obývaných územiach, si značne skôr a dôraznejšie všimli slovenskí komunisti.[736] Demokrati sa začali viac zaoberať problematikou získavania reemigrantov pre svoje politické ciele až od leta[737] resp. koncom roku 1947, najmä v súvislosti s plánovanými parlamentnými voľbami na jar 1948.[738]

731 *Pôda Slovákom z Maďarska*. In: Čas, č. 54 (5. 3. 1946), s. 2; *Návrat Slovákov z Maďarska*. In: Čas, r. 1946, č. 71 (26. 3. 1946), s. 2.

732 *Nadšenie medzi Slovákmi v Maďarsku*. In: Čas, r. 1946, č. 63 (16. 3. 1946), s. 3.

733 *Československá presídľovacia komisia u ministra zahraničia Gyöngösiho*. In: Čas, r. 1946, č. 58 (10. 3. 1946), s. 3.

734 BOBÁK, J.: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944-1948)*, s. 82-83.

735 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 1.

Podobnej účelovej pozornosti povojnových politických strán ako reemigranti sa tešili aj reslovakizovaní Maďari, ktorí sa pod tlakom politickej a hospodárskej reality rozhodli pre jednoduchšiu existenciu ako „znovunájdení“ Slováci. Podľa predbežných odhadov sa malo k slovenskej národnosti vrátiť 200 000 obyvateľov považovaných za zmaďarizovaných Slovákov. Pred politickými stranami sa črtala jedinečná možnosť získania do svojich málopočetných straníckych organizácií na juhu Slovenska vyšší počet politicky plnohodnotných občanov z radov reslovakizantov. Už na počiatku výraznejších úvah o možnostiach reslovakizácie sa aj slovenskí demokrati usilovali podchytiť reslovakizantov pre politické pôsobenie v línii slovenských demokratov.[739] Prijímanie reslovakizovaných osôb do politických strán však nebolo bezproblémové. Vedenie DS sa rozhodlo povoliť podávanie predbežných prihlášok do strany iba neexponovaným uchádzačom o reslovakizáciu. O ich konečnej akceptácii sa však malo rozhodnúť až neskôr.[740]

Vzhľadom na revolučnosť doby a predošlý politický a nacionálny extrémizmus počas vojny, realizácia povojnovej národnostnej a národnej politiky sa nezaobišla bez viacerých excesov, neprávostí, nevhodných politických a spoločenských aktivít. DS sa ako povojnová vládnuca strana spolupodieľala na ich vzniku, formovaní a realizácii. Mala svoj podiel zodpovednosti za nehumánnosti a chyby, ktoré sa stali pri riešení maďarskej a nemeckej otázky, pri procese povojnovej reemigrácie, reslovakizácie či vnútornej kolonizácie. Z vlastnej iniciatívy, dobrovoľne či pod tlakom politickej reality Národného frontu prijímala všeobecné smerovanie tejto problematiky. Zároveň ale sloven-

736 Tamtiež, f. DS. k. 3.

737 V auguste 1947 sa napríklad presadzovalo bezplatné odosielanie Demokratického týždenníka presťahovalcom z Maďarska, lebo „sú neznalí pomerov a nemajú financie“. Miestne štruktúry DS mali potom posielať na Ústredný sekretariát strany svoje požiadavky na zasielanie konkrétnych počtov tohto časopisu pre obec s účasťou reemigrantov. Tamtiež. *Obežník tlačového odboru Ústredného sekretariátu DS z 1. 8. 1947*.

738 Tamtiež, k. 4.

739 Tamtiež. *Obežník Ústredného sekretariátu DS z 12. 7. 1946*.

740 SNA Bratislava, f. DS, k. 2.

ski demokrati patrili z oficiálnych československých štruktúr k najvýraznejším kritikom realizácie povojnových zmien, čo sa týkalo aj eliminácie maďarského vplyvu na južnom Slovensku, resp. reemigrácie Slovákov zo zahraničia.[741]

Percepcia Poľska a problematika Hornej Oravy a Severného Spiša

Na prvý pohľad by sa nezainteresovanému pozorovateľovi mohlo zdať, že slovensko-poľské vzťahy boli v 20. storočí viac-menej pozitívne, bez väčších problémov. Nasvedčovala by tomu „pokrvná" slovanská príbuznosť, náboženská a kultúrna blízkosť, relatívne jasná vymedzenosť spoločných hraníc, ako i to, že Slováci skutočne nemali s Poliakmi také problémy, ako v spolužití v spoločnom štáte s Maďarmi či Čechmi. Napriek všetkým týmto skutočnostiam, slovensko-poľské vzťahy v prvej polovici 20. storočia neboli bezkonfliktné. Prvé vážne problémy nastali už pri určovaní spoločnej slovensko-poľskej hranice po vzniku samostatného Československa a Poľska, ktoré na dlhé desaťročia predznamenali kvalitu vzájomného pomeru. Tak sa v 1. polovici 20. storočia stal vodiacim kritériom vzťahu Slovákov k Poľsku hlavne spor o pridelenie *Hornej Oravy* a *Severného Spiša* k Poľsku, resp. národnostný útlak slovenskej menšiny na tomto území po roku 1945.

Krátko po oslobodení Hornej Oravy a Severného Spiša Červenou armádou v prvých mesiacoch roku 1945 nebolo hneď jasné a rozhodnuté, komu toto sporné územie, na ktoré si robili nároky tak Poľsko, ako i Slováci, pripadne. Hoci boli na tomto území po vypuknutí SNP zakladané miestnymi slovenskými odbojovými činiteľmi národné výbory a neskôr aj miestne milície, v prvých mesiacoch po oslobodení toto sporné územie spravovala Červená armáda,[742] ktorá ponechala vo výkone aj pročeskoslovenské národné výbory a milície. Od začiatku februára 1945 prichádzali do jednotlivých obcí tohto teritória tiež poľskí úradní emisári s ozbrojeným sprievodom, ktorí sa tu snažili zriadiť poľské národné výbory a poľskú milíciu. Vzniknutú zložitú situáciu bolo treba rýchlo riešiť, najmä v súvislosti s opätovnými výraznými snahami Poľska o pričlenenie Tešínska. Preto sa ešte v máji 1945 uskutočnili československo-poľské rokovania, ktoré vyústili 20. mája 1945 do podpísania tzv. pražských protokolov, podľa ktorých sa hranica na Těšínsku, Orave a Spiši mala vrátiť na čiaru, ktorá bola určená rozhodnutím Konferencie veľvyslancov v roku 1920. Priamym dôsledkom týchto rokovaní bolo postupné

741 Porovnaj napr.: Tamtiež, k. 11. *Správa pôdohospodárkeho oddelenia Ústredného sekretariátu DS o odsune Maďarov z pohraničia do zemí českých a kolonizácia rumunských Slovákov na tomto pohraničí*.

742 So súhlasom velenia IV. ukrajinskej armády sa tu dokonca na jar 1945 konal plebiscit, v ktorom sa drvivá väčšina obyvateľstva Hornej Oravy a Severného Spiša vyslovila za ich pripojenie k Československej republike. CIAGWA, Józef: *Slovenská národnostná menšina v Poľsku. Dejiny a súčasnosť*. In: Slováci v Poľsku III. Bratislava 1995, s. 15.

vytláčanie pročeskoslovenských miestnych orgánov poľskou správou a snaha o opätovné polonizovanie Hornej Oravy a Severného Spiša po takmer šesťročnej slovenskej správe.[743] Povojnové „popoľšťovanie" sa však dialo veľmi dôrazným spôsobom, v dôsledku čoho toto územie opustilo niekoľko tisíc Slovákov,[744] ktorí pred poľskou politickou, hospodárskou a kultúrnou perzekúciou[745] utekali k svojim príbuzným na Slovensko. Ich rozhodnutie o úteku na Slovensko ovplyvňovala tiež chaotickosť a nebezpečnosť tunajších pomerov - relatívne voľný pohyb kriminálnych báند (prevažne poľských), príležitostný výskyt banderovských skupín a pod.[746]

V dôsledku budovania povojnového spojeneckého slovanského bloku štátov pod hegemóniou Sovietskeho zväzu sa v slovenskej (štátom, resp. politickými stranami regulovanej) tlači neobjavovali takmer nijaké správy o alarmujúcej situácii Slovákov v Poľsku. Poľská perzekúcia voči nim sa stávala terčom ostrej kritiky iba na pôde československého parlamentu, vlády či jednotlivých vyšších štátnych orgánov,[747] ktoré s danou problematikou prichádzali do styku. Najostrejšie proti perzekúcii tunajších Slovákov vystupovali práve reprezentanti DS.[748] Dokonca Ľudovít Linczényi, ktorý na pôde

743 Bližšie pozri: ŠČUREK, František: *Emigrácia Slovákov z Poľska po roku 1945*. In: Slováci v Poľsku III., s. 50-51.

744 J. Ciagwa hovorí o 6500 utečencoch. Ostatní slovenskí autori a aj poslanci DS vo vtedajších parlamentných interpeláciách udávali počet 6000 osôb, ktoré utiekli po vojne z inkorporovaného územia do Československa. CIAGWA, J.: *Slovenská národnostná menšina v Poľsku. Dejiny a súčasnosť*, s. 15; ŠČUREK, F.: *Emigrácia Slovákov z Poľska po roku 1945*, s. 51-52; SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 999. *Těsnopisecká správa o 87. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 16 . 12. 1947*. Řeč poslance Linczényiho.

Vzhľadom na oficiálne štatistiky utečencov z niektorých okresov severného Slovenska sú zrejme reálnejšie nižšie, resp. striedmejšie čísla odhadované na zhruba 3 až 4 tisíc slovenských utečencov. Porovnaj napríklad: ŠA Levoča, pobočka Poprad, f. ONV Kežmarok 1945-1948, k. 33; ŠA Bytča, pobočka Dolný Kubín, f. ONV Trstená 1945-1959, k. 32.

745 Bližšie pozri situačné správy ONV v Spišskej Starej Vsi z júna 1945 až marca 1947. ŠA Levoča, pobočka Poprad, f. ONV Spišská Stará Ves 1945-1952, k. 22 – 23; CIĄGWA, J.: *Slovenská národnostná menšina v Poľsku. Dejiny a súčasnosť*, s. 17-18; ANDRÁŠ, Matej: *Postavenie slovenskej národnostnej menšiny v Poľsku po podpísaní československo-poľskej zmluvy v roku 1947*. In: Slováci v Poľsku III., s. 41-44.

746 SNA Bratislava, f. Poveríctvo vnútra – sekretariát (PV-sekr.), k. 5. *Situačná správa z poľského pohraničia 12. 12. 1946*; Situačné správy ONV v Spišskej Starej Vsi z júna 1945 až marca 1947. ŠA Levoča, pobočka Poprad, f. ONV Spišská Stará Ves 1945-1952, k. 22 – 23.

Pozri tiež: MAJERÍKOVÁ, Milica: *Príspevok k povojnovým perzekúciám Slovákov na severnom Spiši a hornej Orave*. In: SOKOLOVIČ, Peter (ed.): Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938-1945. Bratislava 2008, s. 146-147.

747 Porovnaj napríklad: NA Praha, f. 100/24, sv. 137, a. j. 1494. *Zápis 53. (mimořádné) schůze vlády z 13. septembra 1945*.

748 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 49. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 7. 5. 1946*. Interpelácia poslanca Poláka vo veci zamedzenia prenasledovania Slovákov poľskými bezpečnostnými orgánmi na území Hornej Oravy a Spiša; Tamtiež, k. 999. *Těsnopisecká správa o 5. schůzi Ústavodárního národního*

československého parlamentu najviac upozorňoval na národnostný útlak Slovákov v Poľsku, ešte aj koncom roka 1947 presadzoval úplne nereálne pripojenie Hornej Oravy a Severného Spiša k Československu.[749]

Určité zlepšenie postavenia Slovákov žijúcich na Hornej Orave a Spiši nastalo až po uzavretí dohody o priateľstve a vzájomnej pomoci medzi Poľskom a Československom 10. marca 1947 vo Varšave. V Dodatkovom protokole k dohode sa oba štáty zaviazali dodržiavať národné práva Slovákov a Čechov v Poľsku a Poliakov v Československu a zabezpečiť im politický, hospodársky a kultúrny rozvoj (školy, spolky, družstvá a pod.).[750] Postoj slovenských demokratov bol však voči poľským proklamáciám - vzhľadom na predošlú prax ich národnostnej politiky - rezervovaný.[751] Správnosť tohto postupu napokon potvrdila tiež neskoršia prax, keď naďalej pretrvávala najmä kultúrna perzekúcia (v školstve či cirkvi).[752] Dostavili sa aj pozitívne výsledky podpísanej dohody napr. v otvorení 2 slovenských škôl. Tie však ani zďaleka nemohli pokryť potreby viac ako 20 tisícovej slovenskej komunity.[753]

Okrem problematiky Hornej Oravy a Spiša, ktorá hlavne determinovala povojnové vnímanie Poľska a Poliakov zo strany predstaviteľov DS, stojí za zmienku aj percepcia vytvárania spojeneckého zväzku a blízkej spolupráce Československa a Poľska v rámci vznikania akéhosi slovanského bloku štá-

shromáždení republiky Československé z 10 . 7. 1946. Řeč poslance Zibrína; Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 27. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 12 . 12. 1946*. Řeč poslance Linczényiho.

749 „Myslíte si, panie a páni, že je dobré nažívanie československo-poľské bez definitívneho riešenia otázok Oravy a Spiša? Bol si vedomý p. štátny tajomník závažnosti svojho prejavu v rozpočtovom výbore, podľa ktorého vláda nepomýšľa na pripojenie tohto územia k ČSR? ... dá Boh, stane sa tak, že Orava a Spiš nebude viac ubiedená a Dunajec bude spievať o večnom priateľstve československo-poľskom. Ale to sa stane vtedy, keď toto územie bude zas navrátené vlastnému telu Československej republiky.“ Tamtiež, k. 999. *Těsnopisecká správa o 87. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 16 . 12. 1947*. Řeč poslance Linczényiho.

750 *Dokumenty a materiály k dějinám československo-polských vztahů v letech 1944-1948*. Praha 1985, s. 202.

751 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 999. *Těsnopisecká správa o 52. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé ze 14 . 5. 1947*. Řeč poslance Hodži.

752 Pražské Ministerstvo vnútra dokonca naliehalo na slovenský Zbor povereníkov, aby sa zrušil výnos povereníka vnútra M. Ferjenčíka z 5. mája 1947, ktorý nariaďoval svojim orgánom, aby nerobili prekážky osobám slovenskej národnosti, ktoré z dôvodu politickej perzekúcie utečú z Poľska, a aby sa nechovali k nim ako k cudzincom. Ministerstvo dôvodilo tým, že po podpísaní spojeneckej zmluvy došlo k zlepšeniu postavenia slovenskej, resp. českej národnosti v Poľsku. Zbor povereníkov však s návrhom Ministerstva vnútra nesúhlasil, čo odôvodňoval tým, že incidenty a udalosti, ktoré sa odohrali už po podpísaní predmetnej zmluvy jasne dokazujú, že Slovákom v Poľsku nie je ešte ani zďaleka zabezpečená osobná a majetková bezpečnosť. Tamtiež, f. Povereníctvo vnútra – sekretariát (PV-sekr.), k. 5. *Utečenci z Horní Oravy a Spiše*.

753 Tamtiež, f. ÚP SNR, k. 1000. *Těsnopisecká správa o 86. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé ze 14 . 5. 1947*. Řeč poslance Uhlíře; Tamtiež, f. PV -sekr., k. 82. *Informatívne hlásenie o zápise do slovenskej školy na severnom Spiši*.

tov. Tu možno konštatovať, že slovenskí demokrati prijali toto slovensko - či československo-poľské zbližovanie veľmi pozitívne.[754]

Rovnako je interesantné pozrieť sa aj na percepciu vnútropolitického vývoja povojnového Poľska optikou DS. Spočiatku slovenskí demokrati prijímali až neočakávane kladne povojnové zmeny v Poľsku.[755] Až s narastajúcou diferenciáciou a konfrontáciou medzi nekomunistickými a komunistickými politickými skupinami tak v Poľsku, ako aj v Československu, dochádza k rozdielnemu vnímaniu poľského vývoja medzi slovenskými komunistami a demokratmi. Slovenskí demokrati od roku 1946, ale najmä v priebehu roku 1947, čoraz viac a výraznejšie upozorňovali na nedemokratické prvky v realizácii ľudovej demokracie v Poľsku.[756] Kritizovali najmä komunistické ovplyvňovanie poľských volieb a ataky na Stanislawa Mikołajczyka a jeho agrárnikov, ktorí boli ideovo-politicky aj svojím postavením v povojnovom režime veľmi blízki práve slovenskej DS.[757] Mikołajczykova *Poľská ľudová strana* (*Polskie Stronnictwo Ludowe- PSL*) taktiež vyrastala z ideológie agrarizmu a podobne ako slovenskí demokrati pripisovala roľníkom, resp. obyvateľom vidieka (70 % podiel v poľskej spoločnosti) prioritné postavenie, ktoré sa malo prejaviť tiež v ich podiele na moci a v smerovaní štátnej politiky v ich prospech. Podobne ako DS aj PSL videla ideál povojnovej poľnohospodárskej politiky vo vytvorení životaschopných sedliackych hospodárstiev, rovnako ako sa vo všeobecnej rovine hlásila k „tretej ceste“ medzi kapitalizmom a socializmom.[758] A napriek silným pozíciám medzi obyvateľstvom Poľska museli jej činitelia čeliť podobnému komunistickému ťaženiu a postihol ich rovnaký osud ako slovenských demokratov.[759]

754 Tamtiež, f. ÚP SNR, k. 999. *Těsnopisecká správa o 42. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé z 20. 3. 1947*. Řeč poslance Brůhy; Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 52. schůzi Ústavodárního národního shromáždení republiky Československé ze 14 . 5. 1947*. Řeč poslance Hodži.

755 *Divé sny poľských dôstojníkov*. In: Čas, r. 1946, č. 20 (24.1.1946), s. 2; *Veľké územné premeny Poľska*. In: Tamtiež, r. 1947, č. 3 (5.1.1947), s. 4.

756 *Pred voľbami v Poľsku*. In: Tamtiež, r. 1947, č. 3 (5.1.1947), s. 4; *Politický vývin v Poľsku*. In: Tamtiež, č. 230 (8.10.1947), s. 1; *Zatýkanie v Poľsku*. In: Tamtiež, č. 255 (8.11.1947), s. 1.

757 Porovnaj: ROSZKOWSKI, Wojciech: *Cień Jałty*. Warszawa 2006, s. 83-87.

758 ORDYŁOWSKI, Marek: *Wieś dolnośląska w latach 1945-1956. Władza a społeczeństwo*. Wrocław 1999, s. 41-42.

759 Bližšie pozri: BARNOVSKÝ, Michal: *Československo a Poľsko na ceste ku komunistickému monopolu moci*. In: FERENČUHOVÁ, Bohumila: Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodinám Valeriána Bystrického. Bratislava 2006, s. 181-186

DEMOKRATICKÁ STRANA A BRANNO-BEZPEČNOSTNÉ ZLOŽKY NA SLOVENSKU

Armáda

Armáda tvorí najväčšiu a najdôležitejšiu ozbrojenú zložku každej spoločnosti. Ani v novodobých dejinách demokratických krajín, napriek snahe o jej apolitickosť, nezostávala mimo politického boja. To ešte viac platilo v prípadoch, keď demokratický režim nebol stabilný, resp. stále prebiehal boj o jeho presadenie a naplnenie. Práve takým obdobím pre armádu na Slovensku bolo povojnové obdobie boja DS a KSS o ovládanie Slovenska, ktoré malo svoju predohru už v povstaleckom období.

Prvým vážnejším stretom komunistov a demokratov v otázke armády, jej „ducha" a vedenia, bolo prerokovávanie príčin straty Turca na zasadnutí povstaleckej SNR 22. septembra 1944. Komunista Ján Mazúr, ktorý si na podporu svojich tvrdení priviedol aj delegáciu „bojovníkov z Turca", vinil z núteného vypratania Turca povstaleckú armádu a najmä jej velenie. Svoje emotívne vystúpenie zakončil ultimatívnym vyhlásením, že ak sa do 24 hodín neurobí náležitá náprava, zasadí sa o to, aby boli sovietski dôstojníci zaradení do povstaleckej armády a prevzali vedenie nad jej jednotkami. Takýto ostrý výpad voči povstaleckej armáde prirodzene nemohol ostať bez odpovede demokratov, najmä ich lídra Jána Ursínyho. Aj ten pripúšťal, že pochybili aj armádni velitelia, ale spôsob Mazúrovej kritiky odmietal. Podľa Ursínyho bola chyba aj v mužstve, ktoré tvorili prevažne iba neostrieľaní záložníci. Okrem toho poukazoval najmä na zlú koordináciu vojenských a partizánskych jednotiek, čím nepriamo útočil na nedisciplinovanosť viacerých partizánskych jednotiek. Túto výmenu stanovísk potom zakončil Gustáv Husák snahami o zmenu „ducha" armády. Komunistické plány s armádou vyjadril ešte jasnejšie na inom zasadnutí povstaleckej SNR: „*Naša armáda bola utvorená z Tisovskej armády a je potrebné, aby prešla očisťovacím štádiom a politickou kontrolou*."[760] Tak boli už v prvotnom období spoločného vládnutia demokratov a komunistov zreteľne „rozdané karty" a odlíšené pozície, s ktorými pristupovali k armáde a celkove k ozbrojeným zložkám. Komunisti, majúci v armáde veľmi malý vplyv, sa snažili cez personálne zmeny vo velení, resp. cez aktivizáciu nimi usmerňovanej

760 RÁKOŠ, E.: *Slovenské národné orgány v dokumentoch*, s. 30.

politickej osvety armádu neutralizovať tak, aby sa na ňu nekomunisti nemohli spoliehať. Z ozbrojených zložiek Povstania (ale aj po oslobodení) komunisti forsírovali do popredia partizánov, v radoch ktorých mali významný vplyv. Proti pranierovaniu povstaleckej armády a snahám komunistov o jej devalváciu predstavitelia DS stavali kritiku partizánov. Upozorňovali na ich svojvôľu pri podriaďovaní sa vojenským akciám a na ich excesy v spoločnosti (násilie voči civilnému obyvateľstvu, nezákonné zaberanie majetku atď.). Z tejto kritiky vyvstávala snaha demokratov o podriadenie partizánov armáde. Toto prvé meranie síl medzi DS a KSS, vzhľadom na vyrovnané pozície v odboji a s ohľadom na nutnosť dohody v spoločnom boji proti nemeckým okupantom, sa skončilo ešte kompromisom. KSS síce presadila zavedenie inštitúcie politickej výchovy v povstaleckej armáde, ale na druhej strane sa podarilo demokratom presadiť vznik Rady na obranu Slovenska. Primárnou úlohou Rady bola koordinácia armádnych a partizánskych akcií (najmä preto, aby sa predchádzalo nedisciplinovanosti a svojvôli partizánskych jednotiek). Pri personálnom obsadení politickej výchovy či Rady išlo opäť o vyrovnaný kompromis či paritu, ktorá nedovoľovala ani jednému politickému táboru cez tieto orgány výraznejšie zmeniť dovtedajšie rozloženie politického vplyvu.[761]

Po vojne bolo medzi prvými povereníctvami, ktoré obnovili svoju činnosť už v januári 1945, aj *Povereníctvo SNR pre národnú obranu* (koncom februára premenované na *Povereníctvo SNR pre veci vojenské*). Rovnako, ako počas Povstania, ho viedol demokratom naklonený Mikuláš Ferjenčík a jeho zástupcami boli Anton Rašla (za KSS) a Vladimír Slávik (za DS). Jednou z hlavných úloh tohto povereníctva bolo aj uskutočnenie počiatočnej „*očisty*" v armáde na Slovensku - t. j. organizovanie prijímacieho a preverovacieho konania dôstojníkov, rotmajstrov a poddôstojníkov slovenskej armády preberaných do služieb novobudovanej československej brannej moci.[762] Na chod a činnosť prijímacej a preverovacej komisie nemali komunisti výraznejší vplyv, lebo väčšinu členov komisií tvorili nekomunisticky orientovaní dôstojníci povstaleckej armády. Ich rozhodnutia boli zmysle vtedajšej politiky DS skôr umiernené a do armády sa zväčša

761 SNR uvoľnila pre vykonávanie osvety v armáde 40 politických činovníkov, pričom 20 nominovala KSS a 20 DS. ŠIMUNIČ, Pavol: *Povstalecká Slovenská národná rada*. In: PEKNÍK, M. (ed.): Pohľady na slovenskú politiku, s. 409.

Rada na obranu Slovenska sa skladala: z predsedu, ktorým bol automaticky veliteľ povstaleckej armády (do 7. októbra 1944 J. Golian, potom R. Viest), ďalšími členmi boli traja ním menovaní zástupcovia armády (M. Polák, J. Marko a M. Ferjenčík), dvaja predstavitelia SNR (K. Šmidke za komunistov a P. Zaťko za demokratov) a zástupcovia Hlavného štábu partizánskych oddielov (najskôr iba A. Asmolov, neskôr aj R. Slánský).

762 HAVLÍČEK, Juraj: *Začleňovanie armády a vojenskej správy na Slovensku do rámca česko-slovenskej brannej moci (január-máj 1945)*. In: Záverečná fáza druhej svetovej vojny a oslobodenie Slovenska. Bratislava 1996, s. 189.

neprijímali iba evidentní prívrženci ľudáckeho režimu a odporcovia povojnového Československa.

Nelichotivý postoj slovenských dôstojníkov a vojakov voči komunizmu sa KSS aj po vojne snažila zmeniť prostredníctvom inštitútu osvetových dôstojníkov.[763] Už v 1. československom armádnom zbore v Sovietskom zväze bola osvetová činnosť dominanciou prívržencov komunistickej strany. Aj keď na oslobodenom Slovensku táto dominancia (podobne ako v povstaleckej armáde) nebola až tak jednoznačná, zaznamenávame viaceré sťažnosti predstaviteľov DS na výraznú prokomunistickú činnosť niektorých osvetových dôstojníkov.[764] Demokrati však realisticky príliš neočakávali, že by Ministerstvo národnej obrany spravilo v tomto ohľade očakávanú nápravu. Preto vedenie strany vyzývalo svojich okresných tajomníkov, aby sledovali činnosť a styky osvetových dôstojníkov s KSS, aby sa priamo či nepriamo nevykonávala v armáde komunistická agitácia.[765]

DS nevyvíjala takú rozsiahlu a systematickú politickú a organizačnú prácu vo vzťahu k armáde ako KSS. Na prepojenie stranícko-politickej práce v armáde s ústredím DS mali však demokrati vybudovaný *systém dôverníkov*, ktorí svoju činnosť v jednotlivých útvaroch zaktivizovali zvlášť v období pred voľbami 1946. Zatiaľ čo v roku 1945 nepútala armáda na seba príliš veľkú pozornosť politikov, ich vzťah k nej sa zmenil krátko pred začiatkom roka 1946, najmä v súvislosti so začiatkom predvolebnej kampane a možnosťou účasti vojakov na voľbách. Už začiatkom roku 1946 sa v tlači DS objavujú články s cieľom ovplyvniť vojakov a dôstojníkov na Slovensku v prospech svojej politickej línie. Slovenskí demokrati založili predvolebnú kampaň zameranú na vojakov najmä na kritike prílišnej straníckosti a prešľapov komunistov v armáde.[766] Okrem toho organizovali tiež špeciálne predvolebné zhromaždenie iba pre vojakov, na ktorých rečnili také významné vojenské osobnosti DS ako gen. Ján Ambruš či pplk. Milan Polák.[767]

763 Hlavná správa výchovy a osvety pri MNO mala ku koncu júna 1945 k dispozícii 87 dôstojníkov a 18 rotmajstrov (48 dôstojníkov a 8 rotmajstrov z domáceho odboja, 35 dôstojníkov a 10 rotmajstrov z 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a 4 dôstojníci zo západného odboja). Do toho času sa na kurze pre slovenských osvetových dôstojníkov v Turč. Sv. Martine zúčastnilo 36 dôstojníkov a poddôstojníkov (26 z domáceho odboja a 10 z 1. čs. armádneho zboru v ZSSR). Vojenský historický archiv (VHA) Praha, f. Vojenská kancelária prezidenta republiky (VKPR), k. 1.

764 Už v prvom mesiaci pôsobenia povojnového československého parlamentu upozorňoval P. Viboch, že slovenskí demokrati sú za občiansko-politickú výchovu v armáde, ale sú zásadne proti jej prílišnému prepolitizovaniu a straníckosti. Ostro kritizoval, že „... osvetoví dôstojníci venujú sa viac a v prvom rade otázkam iným ako výchovným, a na mnohých miestach ich činnosť obmedzuje sa na špiclovstvo a udavačstvo.“ SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 9. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé z 21. 11. 1945*. Řeč poslance Vibocha.

765 *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1946, č. 1, s. 5-6.

766 *Čo chceme?* In: Čas, r. 1946, č. 104 (8. 5. 1946), s. 3.

767 SNA Bratislava, f. Policajné riaditeľstvo, k. 245.

Dovtedajšie udržovanie prevažného vplyvu demokratov v slovenskej armáde bolo čiastočne narušené hneď v prvých dňoch po voľbách. Armáda - spolu s ostatnými kľúčovými inštitúciami slovenskej spoločnosti inklinujúcimi k DS - sa tiež stala jedným z hlavných objektov povolebnej komunistickej kritiky pre jej údajné infiltrovanie štátne nespoľahlivými resp. ľudáckymi „živlami“. Aj s využitím skutočných či vyfabulovaných správ armádnej kontrarozviedky (OBZ) o eskalácii povolebného napätia na Slovensku, vláda sa na svojom tajnom zasadnutí vlády 31. mája 1946 rozhodla redislokovať niekoľko slovenských jednotiek do českých krajín a českých na Slovensko.[768] Predseda DS a SNR Jozef Lettrich proti takejto akcii bez predošlého súhlasu SNR dôrazne protestoval na Hlavnom štábe Ministerstva národnej obrany,[769] jeho intervencia však už veľa na danej veci nezmenila. Armádna problematika sa objavila tiež v komunistami usmernenej správe komisie Ministerstva vnútra o voľbách na Slovensku. V súvislosti s armádou sa poukazovalo na tendencie smerujúce proti Červenej armáde, resp. proti ZSSR, a naopak pozitívne voči banderovcom. Dokazovalo sa zneužívanie armády či už na predvolebné aktivity veliteľov, ale i samotných vojakov – údajné bitie prívržencov KSS, vyzdvihovanie Šmigovského a pod. Na základe takto podaných informácií sa potom odporúčalo preskupiť a rozptýliť gro slovenskej armády v posádkach v Čechách a na Morave a najmä uskutočniť radikálnu očistu v dôstojníckom zbore.[770] DS sa aj vďaka tejto správe dostala do pozície, kedy musela defetisticky brániť svoju vlastnú politickú a štátno-bezpečnostnú spoľahlivosť. Pritom vo svojich novinových či iných verejných apologézach nechránila iba svoje úzke stranícke ciele. Vo svojej podstate bránila tiež povesť celej povojnovej armády na Slovensku, ktorá bola takisto vystavená útokom zo strany komunistov v súvislosti s jej údajnou nespoľahlivosťou a reakcionárstvom, pričom sa dokonca spochybňovalo aj SNP.[771] Napriek veľkému tlaku komunistov na pozície DS v armáde si strana aj po voľbách udržala svoj nemalý vplyv v dôstojníckom zbore. V niektorých oblastiach sa dominancia demokratov v armáde dokonca ešte posilnila, lebo získala *Úrad štátneho tajomníka Ministerstva národnej obrany* (J. Lichner) a mala silné pozície aj v *expozitúre* tohto úradu v Bratislave. KSS sa preto snažila znížiť význam bratislavskej expozitúry, čo sa jej (za značne pasívneho postoja Predsedníctva SNR) podarilo presadiť a z expozitúry zostalo iba vojenské oddelenie Úradu Predsedníctva SNR.[772]

768 Bližšie pozri: BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu moci*, s. 106.

769 NA Praha, f. 100/24, sv. 41, a. j. 837.

770 Tamtiež, a. j. 839.

771 *Čo žiadame od českej verejnosti.* In: Čas, r. 1946, č. 133 (16. 6. 1946), s. 1.

772 HAVLÍČEK, Juraj.: *Politický zápas o armádu na Slovensku 1945-48*. In: BARNOVSKÝ, Michal (ed.): Od diktatúry k diktatúre. Bratislava 1995, s. 42-45

V povolebných mesiacoch sa výraznejšie ako predtým otvárala aj otázka autonómneho postavenia slovenských jednotiek v československej armáde, resp. nacionálna problematika povojnového vojska. Ešte v Košickom vládnom programe sa podarilo predstaviteľom SNR presadiť zmienku o tvorení zvlášť slovenských a zvlášť českých vojenských útvarov. Malo sa tým zamedziť najmä odstrkovaniu Slovákov z veliacich funkcií a predchádzať necitlivým zásahom českých veliteľov voči slovenským vojakom.[773] Po voľbách komunisti (v dôsledku svojich silnejších pozícií v českých krajinách) presadili zjednotenie a podriadenie celej armády Ministerstvu národnej obrany v Prahe. Okrem upustenia od špecifického postavenia Slovenska v štruktúre československej armády, predstavitelia DS veľmi kritizovali malé zastúpenie Slovákov v dôstojníckom zbore a prednostné povyšovanie českých vojakov.[774] Situácia v armáde však nešla v smere náprav povojnových jednostranností, ale práve opačným smerom posilňovania centralistických komunistických zásahov.

Od volieb 1946 až do jesene 1947 sa na armádnej úrovni (najmä v *Obrannom bezpečnostnom spravodajstve - OBZ*) pripravovali a dôkladne zhromažďovali kompromitujúce informácie nielen o aktivitách skutočných odporcov Československa v armáde na Slovensku, ale aj o všetkých ostatných, komunistom nepohodlných slovenských dôstojníkoch.[775] Nový rozmer dostala snaha o spravodajské pokrytie a kompromitáciu slovenských nekomunistických dôstojníkov v roku 1947 cez odhalenie tzv. protištátneho sprisahania. Šéf OBZ Bedřich Reicin vtedy dokonca presviedčal svoje okolie, že Slovensko je ilegálnymi ľudáckymi organizáciami už tak „prešpikované“, že môže dokonca dôjsť k odtrhnutiu Slovenska od českých krajín. Preto nariadil na Slovensku vybudovať takú spravodajskú sieť, ako by išlo o nepriateľské územie (vrátane mŕtvych schránok, spojok na Slovensku atď.).[776] Prirodzene, že k odtrhnutiu Slovenska, ani k podobným - komunistami želaným - väčším akciám ľudáckych skupín na Slovensku nedošlo. Už zhromaždené spravodajské informácie sa však vhodne využili pri konštruovaní a následnom „*odhalení protištátneho sprisahania na Slovensku*“. Po spustení tejto veľkej diskreditačnej kampane proti nekomunistom na Slovensku sa opäť (ešte výraznejšie ako predtým) ozývali v komunistickej agitácii ostré hlasy za uskutočnenie radikálnej očisty v armáde, poukazujúc na to, že do „sprisahania“ boli zapojené aj vojenské osoby.[777] Ich aktivity za obnovenie slovenskej štátnosti však boli komunistami mnohokrát nadsadzované iba preto, aby sa vytvoril u kompetentných vládnych predstaviteľov jasný obraz nebezpečnosti „reakcie“ na Slovensku. Vďaka obviňovaniam dôstojníckeho zboru, zásahom Ministerstva národnej obrany či zastrašovaniu orgánmi OBZ sa potom vo februári 1948 podarilo komunistom armádu spoľahlivo neutralizovať. Tak zostala jediná relevantná ozbrojená zložka spoločnosti schopná zamedziť komunistickému prevratu mimo možnosti jej využitia v prospech demokratických síl.

773 Veľmi ostré vyjadrenia na adresu utlačovania slovenských vojakov prezentoval najmä M. Zibrín, ktorý sa týmito otázkami zaoberal už v štruktúrach exilovej vlády. Aj povojnovú realitu prirovnával k „neprípustnému duchu Londýna“. SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 53. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 16. 5. 1946*. Řeč poslance Zibrína.

774 Podľa tvrdení poslanca DS P. Plánovského bolo na Slovensku v roku 1945 iba 18 plukovníkov (voči 350 v českých krajinách) a na prelome rokov 1945/1946 boli z 97 povýšených vyšších dôstojníkov iba dvaja Slováci. Tamtiež. *Těsnopisecká správa o 22. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 16. 1. 1946*. Řeč poslance Plánovského.

775 Už 6. decembra 1946 sa v zvláštnom prehľade správ č. 2 tvrdilo, že centrum ilegálneho hnutia v armáde na Slovensku bola nitrianska posádka. Aj keď konkrétna ilegálna činnosť tu nebola zistená, „... náznaky potvrzují, že jest s ní nutno počítati“. K eliminácii ilegálnych tendencií v slovenskej armáde sa odporúčalo: nahradiť všetkých nespoľahlivých alebo podozrivých dôstojníkov (najmä v nitrianskej a košickej divíznej oblasti, v prípade potreby aj doplnením z českých dôstojníkov), uskutočňovať na Slovensku častejšie kontroly zo strany Ministerstva národnej obrany a Hlavného štábu, podrobiť revízii činnosť slovenskej preverovacej komisie pre dôstojníkov, poslať na Slovensko k vojenským justičným orgánom niekoľko českých justičných dôstojníkov, sudcov a prokurátorov a premiestniť do vyšších veliteľstiev českých dôstojníkov obranného spravodajstva. VHA Praha, f. VKPR, k. 7.

Zbor národnej bezpečnosti

V oslobodzovaných oblastiach východného Slovenska sa v krátkom slede po prechode frontu vytvárali ako bezpečnostné orgány rôzne miličné formy (*Občianska milícia*, *Národná stráž* a pod.), ale súčasne sa obnovovala aj činnosť žandárskych staníc. Povereníctvo vnútra v košickom období SNR spravovali od 21. januára 1945 dvaja povereníci – Ján Púll za KSS (neskôr nahradený J. Valom) a Štefan Kočvara za DS. Slovenskí komunisti v tomto čase preferovali budovanie bezpečnostného aparátu na princípe milícií, zatiaľ čo sa slovenskí demokrati usilovali viac-menej o obnovenie bývalých žandárskych formácií, odvolávajúc sa na ich 70 % zapojenie do Povstania. 4. februára 1945 sa pri Povereníctve vnútra utvorilo *oddelenie Národnej bezpečnosti*, na pôde ktorého sa stretávali protichodné politické koncepcie reprezentantov DS a KSS v otázke foriem bezpečnostného aparátu, pričom väčší vplyv na vytváranie novej štruktúry mali demokrati.[778]

Aj keď nakoniec niektorí členovia miličných formácií boli prevzatí do novej bezpečnostnej formácie – ***Národnej bezpečnosti***, jej jednoznačným zá-

776 HANZLÍK, František: *Velitelský sbor Čs. armády na Slovensku jako objekt záujmu Vojenského obranného zpravodajství v letech 1945-1948*. In: Vojenská história, r. 1999, č. 4, s. 64.

777 *Pohotovostné oddiely chystali ozbrojený puč*. In: Pravda, r. 1947, č. 214 (18. 9. 1947), s. 1.

Na zasadnutí vlády 5. novembra 1947 sa v prehlásení ministra vnútra o protištátnom sprisahaní na Slovensku spomínalo napríklad meno mjr. A. Vaška, ktorý mal údajne realizovať myšlienku organizovať na Slovensku ilegálne hnutie podľa smerníc F. Ďurčanského v exile. NA Praha, f. 100/24, sv. 43, a. j. 849.

778 Porovnaj: PEŠEK, Jan: *Formovanie bezpečnostného aparátu na Slovensku v priebehu roku 1945*. In: Česko-Slovenská historická ročenka. Brno 1996, s. 139-140.

kladom (viac ako 90 %) sa stali demokratmi presadzované žandárske zbory. Hlavným veliteľom *Zboru národnej bezpečnosti* (*ZNB*) bol vymenovaný plk. Vladimír Bodický, ktorý velil povstaleckým žandárom. KSS dosadilo za jeho zástupcu tiež niekdajšieho žandárskeho dôstojníka, komunistického funkcionára mjr. Vojtecha Borovského. Základom pre vybudovanie *Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti* sa stalo Hlavné veliteľstvo žandárstva, ktoré sa premiestnilo z Turčianskych Teplíc do Bratislavy.[779] Vytvorenie povojnového bezpečnostného aparátu najmä z bývalých príslušníkov žandárstva zabezpečovalo, že v Zbore sa presadzovala skôr tradičná prvorepubliková politická nestrannosť, ako prílišné politické aktivizovanie sa. Napriek komunistickým snahám o jej ovplyvňovanie, uniformovaná zložka povojnovej Národnej bezpečnosti si viac-menej zachovala objektivitu v posudzovaní prekročení zákona. Dokázala sa napríklad priamo postaviť proti svojvôli niektorých radikálnejších partizánov či bezzemkov, ktorí chceli sami trestať skutočných či domnelých nacistov a kolaborantov, resp. nezákonne rozdeľovať poľnohospodárske majetky.[780] Ale rovnako sa v zmysle zákona podieľala aj na potieraní protištátnych aktivít či na povojnovom stíhaní obvinených ľudovým súdnictvom.

Jedinou zložkou Národnej bezpečnosti, ktorá sa budovala s „novými ľuďmi“, bola neuniformovaná *Národná bezpečnosť II*, teda štátnobezpečnostná zložka. V nej sa totiž KSS podarilo presadiť, aby ju tvorili osoby nespojené s dovtedajším žandárstvom a políciou, aby šlo o bývalých partizánov a účastníkov SNP. V prevažnej miere to boli potom tí, ktorí presadzovali politické koncepcie KSS. Prejavovalo sa to tiež tým, že svojvoľne zatýkali skutočných alebo údajných exponentov predchádzajúceho režimu, čo neušlo verejnej kritike demokratov.[781] Od novembra 1945 štátnobezpečnostnú agendu vykonával *VI. odbor Povereníctva vnútra* (neskôr ako VII. odbor), ktorého prednostom bol Rudolf Viktorín a jeho zástupcom Viktor Sedmík (obaja KSS). Aj prevažnú väčšinu zamestnancov VI. odboru tvorili členovia KSS, najmä v jej najpodstatnejšej I. sekcii.[782] Na ovládnutie Povereníctva vnútra, resp. jeho VI. odboru komunistami reagovala DS apelmi proti nerešpektovaniu slobody politického názoru

779 J. Ursíny bol dokonca krstným otcom Bodického syna, ešte v období pred Povstaním. Bližšie k prepojeniu demokratického odboja na V. Bodického pozri: URSÍNY, J.: *Spomienky na SNP*, s. 22-23.

780 ŠA Levoča, pobočka Spišská Nová Ves, f. ONV Spišská Nová Ves, k. 1.

781 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 998. *Těsnopisecká správa o 9. schůzi Provizórního národního shromáždení republiky Československé ze 25. 11. 1945*. Řeč poslance Vibocha.

782 Na jej čele stál J. Ilčík a jeho zástupcom bol T. Baláž (obaja KSS). Zo zamestnancov I. sekcie bolo 80 členov KSS a iba 7 členov DS, pričom dokonca obaja spomínaní vedúci funkcionári boli oficiálne nestraníci. PEŠEK, J.: *Formovanie bezpečnostného aparátu na Slovensku v priebehu roku 1945*, s. 145.

v ZNB a kritikou snáh KSS o jeho ovládnutie.[783] Okrem toho slovenskí demokrati sústavne upozorňovali na prechmaty mravnej povahy, resp. na majetkové a iné delikty, ktorých sa dopúšťali niektorí činitelia bezpečnosti (hlavne VI. odboru Povereníctva vnútra) ochraňovaní politickou mocou KSS.[784] Okrem toho vedenie slovenských demokratov urobilo opatrenia aj vo svojej vnútornej politike – vyzývalo k sledovaniu činnosti bezpečnostných štruktúr ovládaných komunistami.[785]

Po voľbách 1946 a prijatí Tretej pražskej dohody sa zakrátko nato pristúpilo ku konštituovaniu VII. Zboru povereníkov. KSS stratila pri jeho zostavovaní Povereníctvo vnútra. Novým povereníkom vnútra sa stal nestraník gen. Mikuláš Ferjenčík. Stranícka politika KSS na povereníctve sa už nemohla presadzovať otvorene, ako za komunistického povereníka Viktoryho.[786] Preto komunisti po voľbách presadzovali čo možno najväčšie zjednotenie a podriadenie príslušných bezpečnostných zložiek na Slovensku celoštátnym pražským štruktúram, lebo ovládali Ministerstvo vnútra. Na Povereníctve vnútra sa postupne prijímali a presadzovali niektoré unifikačné a centralizačné opatrenia, predovšetkým v štátnobezpečnostnej a spravodajskej službe, ktoré zbavovali slovenských demokratov výraznejšieho vplyvu na tieto zložky Národnej bezpečnosti. Ministerstvo vnútra si za súhlasu povereníka Ferjenčíka napríklad vyhradilo riadenie spravodajskej služby na celom území republiky, zatiaľ čo povereníctvo sa staralo iba o správny výkon spravodajskej služby a o zabezpečenie styku s útvarmi ZNB[787] Iba v uniformovanej časti ZNB si slovenskí demokrati podržali určitý vplyv, lebo podriaďovanie tejto bezpečnostnej zložky pražskému ministerstvu prebiehalo už menej intenzívne.[788]

Aktívnych stúpencov DS v radoch Národnej bezpečnosti bolo málo a nestačili ani čeliť sústavnému tlaku stúpencov KSS. Po víťazných voľbách sa preto demokrati napr. snažili zvýšiť svoju autoritu v ZNB a saturovať predošlé komunistami zaznávané odbojové aktivity a pracovné úspechy

783 Vystúpenie poslanca DS P. Škodáčka v SNR. *Stenografický zápis 15. zasadnutia pléna Slovenskej národnej rady zo 6.až 8. 2. 1946*. Bratislava 1946, s. 23; *Komu má slúžiť Národná bezpečnosť?* In: Čas, r. 1946, č. 104 (8. 5. 1946), s. 2.

784 *Kampaň proti demokratom*. In: Tamtiež, č. 15 (18. 1. 1946), s. 1.

785 *Zápisník Demokratickej strany*, r. 1946, č. 1, s. 5-6.

786 Keď napr. v roku 1947 potreboval vedúci pracovník VII. odboru Povereníctva vnútra T. Baláž peniaze na spravodajskú akciu proti DS, nemohol ich kvôli neovládaniu Povereníctva komunistami hradiť priamo zo zdrojov Povereníctva, ale musel o ne požiadať J. Trojana. KAPLAN, Karel: Pět kapitol o Únoru. Brno 1997, s. 133-134.

787 PEŠEK, Jan: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948-1953*, s. 19.

788 Porovnaj: PEŠEK, Jan: *Februárový prevrat na Slovensku*. In: Soudobé dějiny, r. 1998, č. 2-3, s. 273.

svojich prívržencov a nekomunistov v Zbore ich *povyšovaním*.[789] Veľkú aktivitu v bezpečnostnej oblasti vyvíjal najmä bezpečnostný referent ústredia DS škpt. *Július Kukliš*. Mal svoje kontakty v ZNB ešte z čias, keď pôsobil ako pobočník Hlavného veliteľa Národnej bezpečnosti gen. Bodického. Aj ako člen SNR bol schopný získať zo zákulisia bezpečnosti rôzne informácie, ktoré potom využíval v tlači,[790] resp. v prejavoch v pléne SNR. Medzi najvýznamnejšie Kuklišove verejné vystúpenia k práci ZNB a najmä VII. odboru Povereníctva vnútra patrí reakcia na expozé povereníka Ferjenčíka o činnosti bezpečnostnej služby na Slovensku z 27. júna 1947. Kukliš rázne poukázal na najvypuklejšie priestupky a zločiny príslušníkov štátnej bezpečnosti - prípad usmrtenia Tibora Benkoviča Karolom Barošom[791] a okrádanie údajných nespoľahlivých Nemcov a Maďarov, resp. krytie takýchto zločinov VI. odborom Povereníctva vnútra, neinformovanie vedúcich slovenských predstaviteľov o dôležitých štátnobezpečnostných otázkach, protizákonné vypočúvanie a zatýkanie či používanie hrubého fyzického násilia pri vypočúvaní. Veľa priestoru venoval aj otázkam predošlého subjektívneho povyšovania ovplyvneného straníckou komunistickou optikou a rovnako politicky zameraného prepúšťania zo služieb.[792]

Prejav Júliusa Kukliša v SNR v apríli 1947 o pomeroch v bezpečnostných orgánoch nebol iba jednorazovou záležitosťou, ktorá by odznela v slovenskom zákonodarnom orgáne a zapadla do zabudnutia. Jeho text sa rozširoval nižším orgánom DS a neskôr, po odhalení tzv. protištátneho sprisahania a následnej jesennej politickej kríze na Slovensku, boli s jeho obsahom koncom roka 1947 oboznámené aj niektoré útvary ZNB.[793] Bola to reakcia vedenia strany na neustále komunistické obviňovania po voľbách 1946. Šlo tiež o snahu pripraviť si vhodnú pôdu v ZNB pred očakávaným frontálnym útokom komunistov proti regionálnym štruktúram DS. Februárový prevrat 1948 však jednoznačne ukázal, že akékoľvek prípravy a reakcie na komunistický tlak a aktivity boli nedostatočné.

789 Žiadosti o povýšenie sa zasielali priamo na bezpečnostný odbor Ústredného sekretariátu DS vedeného J. Kuklišom, resp. v prípade osobnej známosti aj na iných členov vedenia strany. Po prekontrolovaní ich oprávnenosti boli postúpené kompetentným štátnym orgánom. Z takto podaných cca 150 až 160 žiadostí (najmä z jesene 1946) bolo viac ako 90 % akceptovaných ako oprávnené. SNA Bratislava, f. DS, k. 6.

790 Od leta 1947 začal J. Kukliš uverejňovať na stránkach Nových Prúdov protokoly z vyšetrovaní, prípadne priamo články proti vyšetrovacím metódam a personálnej politike VII. odboru Povereníctva vnútra. *Protokol*. In: Nové prúdy, r. 1947, č. 14, s. 266-268; *Trestajte spolupáchateľov*. In: Nové prúdy, r. 1947, č. 17, s. 337-338; *O VII. odbore Povereníctva vnútra*. In: Nové prúdy, r. 1947, č. 19, s. 405-407.

791 K prípadu bližšie pozri: MEDVECKÝ, Matej: *Prvá obeť Štátnej bezpečnosti*. In: Pamäť národa, r. 2009, č. 1, s. 59 – 71.

792 SNA Bratislava, f. DS, k. 5.

793 Tamtiež, k. 3.

Úryvky z vystúpenia Júliusa Kukliša na schôdzi SNR o bezpečnostnej službe na Slovensku (27. 6. 1947)

...V poslednej dobe sme boli svedkami, že privilegované straníctvo vyvolalo boje o právny poriadok a že bol často zamieňaný pojem právneho poriadku s pojmom vlastného politického názoru, čo nebolo na osoh nekompromisnému boju za pravdu, právo, humanizmus a za ideály demokracie.

...Bezpečnostné pomery na Slovensku po stránke verejnej bezpečnosti a poriadku sú oproti ostatným vojnou postihnutým štátom a krajinám snáď najlepšie v celej Európe, za čo musíme vzdať vďaku najmä pánu povereníkovi vnútra gen. Dr. Ferjenčíkovi a jeho spolupracovníkom z radov starých skúsených bezpečnostných orgánov, ako aj zaslúžilým mladým členom bezpečnostného zboru, ktorí si osvojili predpisy a zákony, ako aj mravné zásady, na ktorých musí každý člen Sboru národnej bezpečnosti zakladať svoju existenciu.

...Osvetoví dôstojníci majú udržovať a utužovať morálku vo zbore a starať sa o všeobecnú a politickú výchovu. ...Takí jednotlivci, ktorí by chceli robiť z osvety u zboru stranícku politiku, do osvetovej služby nepatria a musia byť z nej vylúčení.

...Na dobrú disciplínu zboru veľmi zhubne pôsobia stranícke zásahy, ktoré sa prejavili a ešte miestami i teraz sem tam prejavujú, najmä pri povyšovaní, premiesťovaní, povolávaní do škôl atď.

...Celý VII. odbor Povereníctva vnútra, predtým NB 2, bol zostavený z nových ľudí až na malé výnimky, ktorí v podobnom odvetví nikdy nepracovali a bolo by nezmyslom, aby sa za tak krátku dobu dopracovali na úroveň podobných zložiek iných štátov, najmä vojnou nepostihnutých. Tu bol urobený chybný experiment v minulosti, ktorého skúšobnými králikmi sa stalo veľa nevinných obetí slovenského národa. Buď mala byť tato zložka utvorená hneď po oslobodení našej vlasti z bývalých zaslúžilých členov žandárskeho zboru, alebo, keď sa to už uskutočnilo tak ako je to, mal sa klásť hlavný doraz pri prijímaní na mravné hodnoty a intelektuálne schopnosti jednotlivcov, ktorí mali byť najprv oboznámení dôkladne s právnym poriadkom, so zákonnými ustanoveniami, a len potom im mali byť zverené tak dôležité úlohy, ale aj to za predpokladu, že sa táto zložka povznesie nad stranícku zameranosť.

...Koncom novembra 1945 VI. odbor Povereníctva vnútra vyšetroval protištátnu činnosť istých kruhov v Topoľčanoch a v okolí. Vyšetrovanie sa konalo na stanici NB v Topoľčanoch a riadil ho príslušník vtedajšieho VI. odboru Povereníctva vnútra, poručík Karol Baroš. Keď vypočúval Tibora Benkoviča, občana z Nitrianskej Stredy, vo večerných hodinách zavrel sa s nim do jednej miestnosti, kde ostali sami. Toto vyšetrovanie sa skončilo tak, že na druhý deň ležal Tibor Benkovič na dlážke mŕtvy s veľkými ranami na chrbte a na hlave. ...Začiatkom roku 1946, keď sa o prípade dozvedel vojenský prokurátor, ovšemže nie z hlásenia nadriadeného úradu poručíka Baroša, vydal na Baroša zatykač. Keď Hlavné veliteľstvo chcelo poručíka Baroša zatknúť, bolo jeho orgánom na VI. odbore Povereníctva vnútra oznámené, že Karol Baroš sa už tam nezdržuje. ...Po tomto si podal poručík Karol Baroš na Povereníctvo vnútra žiadosť o vydanie cestovného pasu do Juhoslávie a Maďarska. V žiadosti uviedol, že je zamestnaný u firmy Motýľ v Bratislave, čo sa však nezakladalo na pravde. Vydanie cestovného pasu bolo doporučené Povereníctvom priemyslu a obchodu spisom č. 1/1066-46 zo dňa 3. III. 1946, ktorým Povereníctvo obchodu a priemyslu priamo žiada, aby bol cestovný pas Barošovi vydaný. Tento prípis podpísal za povereníka istý Feuer. Keďže bola žiadosť predložená bez potrebných dokladov, hlavný riaditeľ pán Sýkora na Povereníctve vnútra nesúhlasil s

vydaním cestovného pasu. Proti tomuto sa však postavil prednosta III. odboru Povereníctva vnútra pán Lietavec a dňa 4. III. 1946 vlastnoručné napísal na žiadosť slovo „vydať“ a opatril to vlastnoručným podpisom. ... Po termíne, keď bol vydaný na poručíka Baroša zatykač, dochádzal tento do budovy VI. odboru a dokonca bol služobne odoslaný na raziu do Topoľčian, kde sa opil a robil v meste výtržnosti. Pri odchode do Juhoslávie boli Karolovi Barošovi ponechané jeho služobné doklady a dostal aj doporučenie, že je v službách VI. odboru Povereníctva vnútra.

...Nielen neschopnosť, ale i úmyselné protizákonné konanie služobných povinností niektorými príslušníkmi VII. odb. Povereníctva vnútra sa zračí z prípadov, ktoré sa odohrali nedávno a o ktorých ste nebol správne informovaný, pán poverenik vnútra. Dňa 2. XII. 1946 vypukla známa textilná aféra, pri ktorej major Baláž zo VII. odboru Povereníctva vnútra na základe svojich odborných neznalostí zatkol dňa 6. XII. 1946 bezprávne jedného riaditeľa a dvoch prokuristov a zaobchádzal s nimi ako s ťažkými politickými previnilcami. Jeden zo zatknutých prokuristov, František Drahorád, bol väznený 11 týždňov, pričom bol označený za nebezpečného a ako takému boli z cely väznice odobrané slamník a prikrývka. V dôsledku spávania na holej dlážke ochorel menovaný ťažko na ladviny a len po niekoľkých týždňoch prosenia a na návrh profesora Dr. Jakšyho bol odoslaný do vojenskej nemocnice medzi politických väzňov. Po 11 týždňoch bol prepustený z nemocnice domov a policajný trestný sudca nemal vedomosť o jeho zaistení. Trestne oznámenie na zatknutých bolo podané policajnému trestnému súdu Povereníctvom pre obchod a priemysel pre priestupok až dňa 14. 1. 1947, teda až po 5 týždňoch po uväznení a cela aféra sa skončila tak, že z dvoch uväznených boli odsúdení policajným trestným súdom v Bratislave pod číslom tým a tým na peňažitú pokutu preto, že disponovali priadzou, čím chceli zabezpečiť nerušený prevoz podniku.

...Ďalej neschopnosť tohto aparátu je dokázaná i tým, že často nesprávne informuje centrálne úrady o situácii, čím vyvoláva neporiadky a chaos. Tak napríklad dňa 10. mája 1947 VII. odbor Povereníctva vnútra oznámil Povereníctvu pre výživu a zásobovanie, že jeho orgány z Michaloviec mu rádiotelegraficky hlásili, že v okrese Michalovce sa chystajú demonštrácie ľudí, preto že bol zastavený prideľ múky a že táto už dlhšiu dobu nebola prideľovaná. Správa bola vraj overená. Skutočnosť je však tá, že okres Michalovce má stanovený prídel 600 q a vo skutočnosti toho času mu bolo pridelených 950 q. Na druhej strane zase, kde by mali informovať príslušné vládne miesta a činiteľov, tak nerobia, či už z nevedomosti alebo úmyselne. Bolo každému známe napríklad, že cesta pána predsedu SNR Dr. Lettricha do Spojených štátov severoamerických mala pre nás veľký význam a že jeho poslanie bolo veľmi dôležité. V Amerike medzi krajanmi máme prajníkov i neprajníkov. Týmto neprajníkom ženú vodu na mlyn najmä Slováci-emigranti, ktorí pred oslobodzujúcimi armádami ušli do Rakúska. Títo Slováci-emigranti v Rakúsku napísali memorandum, ktoré doručili vo februári 1946 americkým úradom a činiteľom. V tomto memorande úplne falošne informovali americké úrady a činiteľov. Ako napr. znehodnocujú naše národné povstanie, tvrdia, že Slováci sú za samostatný štát, za vlastného prezidenta a podobné nezmysly.

...Je samozrejmé, že toto memorandum sa dostalo i do rúk našich neprajníkov vo Spojených štátoch severoamerických. Istý úradný orgán predložil odpis spomínaného memoranda dňa 2. III. 1946 Povereníctvu vnútra v Bratislave, po čom bolo povinnosťou Povereníctva vnútra, VII. odb. informovať pána predsedu Slovenskej národnej rady Dr. Lettricha najmä vtedy, keď vedel o jeho pripravovanej ceste do Ameriky. Pán predseda Dr. Lettrich však nedostal žiadnu správu. Toto urobil VII. odbor vnútra buď úmyselne, alebo z neschopnosti.

...V minulých dobách, najmä za fašistického režimu boli niektoré triedy občanov prenasledované pre ich politické presvedčenie, triednu a rasovú príslušnosť. Kým nedošlo k otvorenému boju, napríklad proti komunistom, viedli policajné úrady a orgány ich presnú evidenciu a bedlive sledovali každú ich činnosť a každý ich pohyb. Toto bol fašistický spôsob naháňania strachu a obmedzovania voľného vykonávania politickej činnosti.

...Pýtam sa, za čo považuje VII. odbor Povereníctva vnútra svoju terajšiu činnosť, ktorú vyvíja proti náboženským cirkvám, najmä proti cirkvi rímsko-katolíckej? Či neni nezákonným zásahom do práv zaručených ústavou občanom štátu, keď sa nariadi celému bezpečnostnému aparátu na Slovensku, aby všemožným spôsobom, ako napr. použitím konfidentov, fotografovaním, sledovaním bohoslužieb, kázní, špehovaním duchovných, ako aj osôb nábožensky založených, zamedzoval slobodne sa rozvíjanie cirkvi? Či je správne náboženské církve, duchovných a masy veriacich paušálne obviňovať z protištátnych činov i keď sa sem tam nájdu jednotlivci, ktorí sa ich dopustili?

...Napokon konštatujem, že v mnohých prípadoch správy o protištátnej činnosti duchovných boli vymyslené, nepravdivé a učinené z pomsty alebo zo straníckopolitickej zaslepenosti. Ako príklad uvádzam správu z bezpečnostného buletina Povereníctva vnútra č. 39 zo dňa 17. III. 1947, kde prednosta VII. odboru udáva falošné informácie o priebehu bohoslužieb, konaných dňa 14. III. 1947 v rím. kat. kostole v Lednickom Rovnom. Jeho tvrdenia boli dôkazmi vyvrátené a krivo obvinený rím. kat. farár Beňuš stíha udavačov, ako podvratných a zlomyseľných rušiteľov pokoja a poriadku.

...Metódy surového bitia a mučenia si osvojujú len tí ľudia z radov bezpečnostných orgánov, ktorí sú buď úplné neschopní docieliť úspechu pre svoju odbornú a intelektuálnu neschopnosť, alebo sú napáchnutí fašizmom, ktorému boli gestapácke metódy obvyklým vyšetrovacím prostriedkom. Nechcem sa tu zmieňovať o prípadoch surového nakladania s vyšetrovancami, ktorých sa dopustili príslušníci VII. odboru Povereníctva vnútra a to bez rozdielu, či boli vyšetrované osoby vinné alebo nevinné. Mám dôkazy, že napríklad mjr. Baláž, npor. Večera a iní, surovo bili a mučili i nevinných ľudí, za čo neboli braní dosiaľ na zodpovednosť.

...Je protizákonné i predvolávanie a vypočúvanie podozrivých osôb na VII. odbore Povereníctva vnútra preto, že tu neni k tomu oprávneného podkladu. Za prvé, neni tu zákonitej normy, podľa ktorej by mal byť tento aparát ustanovený a za druhé, tí zamestnanci, aktívni príslušníci Sboru národnej bezpečnosti, nemajú právomoc policajného úradu, ale len policajného orgána, ktorý podľa zákona nesmie vypočúvať na stanici, alebo inej úradovni bez prítomnosti úradných osôb správnych úradov. Najsmutnejšie je i to, že VII. odbor používa výsledkov vyšet-

rovania vyložene k straníckopolitickým cieľom.

...Musím však objektívne konštatovať i to, že složka štátnej bezpečnosti vykonala i kus práce a dosiahla pozoruhodných výsledkov, za čo môžeme ďakovať p. gen. Dr. Ferjenčíkovi a príslušníkom uniformovaného sboru NB, ktorí boli zaradení v tejto složke a ktorí si už priniesli so sebou určité odborne vedomosti a zmysel pre rešpektovanie právneho poriadku a zákonov.

...Snáď nič tak demoralizačne nepôsobilo na zreorganizovaný Sbor NB, ako nespravodlivé povyšovanie v začiatkoch, keď bolo povýšených asi 180 príslušníkov sboru do dôstojníckych hodností bez predbežného vyškolenia a mnohokrát i bez zvláštnych a mimoriadnych zásluh. Na návrh bývalého VI. odboru Povereníctva vnútra bolo prijatých veľa príslušníkov v dôstojníckych hodnostiach, alebo hneď po prijatí boli povýšení do týchto hodností, bez toho, že by boli mali akékoľvek teoretické alebo praktické vedomosti o službe.

...S uspokojením konštatujem, že v prítomnej dobe sa robí povyšovanie podľa platných predpisov a zákonov, mám však dojem, že pán poverenik vnútra je niektorými složkami obchádzaný, alebo nesprávne informovaný, čoho výsledkom sú zase protizákonné opatrenia vo veciach povyšovania a povyšovaní sú i takí príslušníci sboru, ktorí na to nemajú právny nárok, pretože sa dopustili trestných činov v minulosti, ale prípady nie sú doteraz ešte vyriešené. Ako napríklad svojho času bol Dr. Eduard Švenda z Bratislavy falošne označený za Nemca, na základe čoho bol odvezený do tábora v Petržalke. Páni Matej Bel a Viliam Zábojník, zamestnanci VI. odboru Povereníctva vnútra, namiesto toho, aby kľúče od bytu Dr. Švendu odovzdali príslušnému úradu MNV, nechali si ich, čím spôsobili škodu 600.000 Kčs. Vyšetrovanie sa proti nim konalo u oblastného veliteľstva NB I. v Bratislave už od septembra 1945 a trestné oznámenie bolo zaslané vojenskému prokurátorovi a štátnemu zastupiteľstvu v Bratislave dňa 7. III. 1946. Vojenský prokurátor dňa 23. III. 1947 shladal v čine obžalovaných zločin krádeže. Druhý prípad sa stal tak, že koncom marca 1946 bol dodaný do tábora v Petržalke Dr. Pongrác, Maďar. Ten istý deň sa do jeho bytu nasťahovala istá Etela Karkusová, ktorej vydal kľúče od bytu npor. Zabojník, zamestnanec VI. odboru Povereníctva vnútra neoprávnene, pretože ich mal odovzdať na Národný vybor. V dôsledku toho vznikla škoda 350.000 Kčs. Zamestnanci Národného výboru, nábytkové oddelenie Karol Bednár, Jozef Lošovský a Jozef Roman dostali koncom augusta m. r. od prednostu nábytkového oddelenia Kuksa príkaz, aby spísali inventár tohoto zariadenia v byte Dr. Pongráca. Keď sa o tom dozvedel npor. Zabojník, telefonicky vyzval spomenuté orgány MNV, že keď neupustia od tohoto služobného úkonu, tak ich nechá zaistiť. Dňa 16. VII. 1946 MNV uvoľnil nábytok Dr. Pongrácovi pod číslom tým a tým a dňa 10. I. 1947 zaslalo oblastné veliteľstvo NB I. v Bratislave pod číslom x odboru Povereníctva vnútra odpis zprávy zaslanej št. zastupiteľstvu za účelom podania trestného oznámenia a vykonania domovej prehliadky.

...Som zásadne proti tomu, aby pri povyšovaní príslušníkov NB bol potrebný súhlas VII. odboru Povereníctva vnútra a ROHu. Odôvodňujem to tým, že každý príslušník sboru NB, ktorý koná službu, je už preverený, číže má politickú spoľahlivosť. Každý kto vykonáva svedomite svoje povinnosti a vyhovuje i po stránke intelektuálnej, má podľa zákona po určitých rokoch nárok na povýšenie.

Či ten-ktorý príslušník sboru NB sa choval počas svojej čakateľskej alebo služobnej doby na povýšenie lojálne voči štátu a či je po stránke politickej a mravnej spoľahlivý, musí vedieť najlepšie jeho priamy predstavený, ako aj vyššie veliteľstvá, ktoré vedu o ňom záznamy a ho dokonale poznajú. Pripúšťam spoluprácu VII. odboru Povereníctva vnútra s príslušnými veliteľmi útvaru NB, avšak i pri tomto som rozhodne proti tomu, aby mal posledne slovo VII. odbor Povereníctva vnútra.

...Pán poverenik vnútra vo svojom expozé uviedol, že do sboru boli prijímaní okrem z radov partizánov, vojakov povstania a ilegálnych pracovníkov aj iní, podmienkam vyhovujúci. Nezmienil sa však o tom, že do sboru NB sa v minulosti vlúdili aj osoby, ktoré tam nepatria. Toto sa stalo pričinením určitých kompetentných osôb. Nie je predsa možné, aby sa obišli všetky zákonné ustanovenia a aby bolo do sboru takrečeno nakomandovaných 169 osôb trebárs aj proti ich vlastnej vôli. Toto sa uskutočnilo tak, že bývalý predseda ONV v Ružomberku Rudolf Strechaj napísal dňa 31. VII. 1946 súkromný list Hlavnému veliteľstvu NB, do ruk p. majora Vraždu, kde uviedol, že sa obracia na neho s prosbou, aby zariadil okamžité prijatie tých a tých osôb na základe dohody, ktorú počas stretnutia sa s povereníkom vnútra ústne dojednal. Uchádzačov i s listinou doručil na Hlavné veliteľstvo NB, ktoré okamžite nariadilo, aby boli títo lekársky prehliadnutí, vystrojení, vyzbrojení a odoslaní na útvary. ...Ďalej je odsúdeniahodný prípad npor. Večeru, ktorého prijal VII. odbor Povereníctva vnútra do svojich služieb a nevadilo mu ani to, že bol trestaný Divíznym súdom v Bratislave pod číslom tým a tým na tri mesiace žalára pre poburovanie, ďalej že bol gardistom a nevojakom. Nielen, že ho VII. odbor prijal do služieb, ale povýšil ho na nadporučíka i napriek tomu, že jeho formálne prijatie nebolo uskutočnené. Odsúdeniahodným jednaním je to, že v tom čaše, keď sa proti Večerovi zaviedlo súdne pokračovanie u Krajského súdu v Bratislave pre trestne činy, ktorých sa dopustil vo svojej novej funkcii, nie že by ho bol VII. odbor pozbavil služby a bral ho k zodpovednosti, ale ho dal k dispozícii Hlavnému veliteľstvu NB, kde si tento horlive vybavoval svoje prijatie do sboru a konal službu až do minulého týždňa, keď bol služby pozbavený, pretože ho HKS prichytila pri nákupe 6 ošípaných za účelom vykonávania čierneho obchodu.

...Okrem tých, proti ktorým sa vedie trestné pokračovanie a niekoľkým Nemcom, bol už celý sbor preverený. Preverovanie v minulosti bolo stranícky vykonávané a až po zákroku niektorých politických činiteľov bola urobená náprava. Čaká nás však ešte jedna chúlostivá vec. Vraví sa veľa o očiste verejného života. Myslím, že v prvom rade by sa mala vykonať očista u tej inštitúcie, ktorej poslaním je očistu vykonávať, teda u VII. odboru Povereníctva vnútra. Mám tým na mysli odstrániť osoby mravne nezachovalé a v niektorých prípadoch i politicky nespoľahlivé. Mám dôkazy, že u VII. odb. Povereníctva vnútra sa nachádzajú i také osoby, u ktorých je doteraz neznámy ich pôvod a národnosť. Ukrývajú sa pod rôznymi menami a páchajú to najväčšie zlo. Malo by sa však urobiť pevné a konečné rozhodnutie, či platí, alebo neplatí pre všetky politické strany tá zásada, že keď bol niekto exponentom HG, domobrany, HSĽS, atď. a nevadí mu toto ani pri preverení ani pri povyšovaní, alebo pri prijatí do slu-

žieb, pretože je očistený na základe potvrdenia, ktoré obdržal buď od politickej strany, alebo od niektorého politického činiteľa, v ktorom sa dokazuje, že tam, alebo onam bol vyslaný.

...Pán poverenik vnútra spomenul i to, že ešte sú niektorí príslušníci NB internovaní v Sovietskom Sväze. Mám vedomosť, že sa do Sovietskeho Sväzu dostali aj také osoby, ktoré boli za Slovenského štátu odsúdené na smrť pre povstaleckú a partizánsku činnosť. Mám vedomosť o tom, že sa tam dostali partizáni, ako aj takí, ktorí všemožne pomáhali partizánskemu hnutiu. Preto je našou svätou povinnosťou týchto ľudí sa ujať, pretože je dokázané, že boli odsúdení vo väčšine prípadoch na základe falošných udaní alebo pomsty. Nejde tu len o nich, ale musíme mať na zreteli aj ich rodiny, ktoré nevine trpia a o ktoré nie je dosiaľ postarané.

...V poslednej dobe ozbrojené skupiny prenikli hlboko na západ, pri tom sa pravdepodobne snažia prejsť do susedných štátov. I napriek tomu, že sa vyhýbajú stretnutiu sa s našimi bezpečnostnými orgánmi, naše orgány konajú svedomite svoje povinnosti, takže nedávno dvaja príslušníci NB v dôsledku tejto svojej horlivej činnosti zaplatili to svojimi životmi.

Dňa 17. t. m. na celoštátnej konferencii Sväzu zamestnancov SNB v Prahe o týchto veciach prehovoril i pán minister vnútra Václav Nosek, ktorý kládol doraz na to, že musíme potrieť benderovské tlupy, aby sme si zabezpečili hranice pre prípad, až jedenkrát odíde Rudá armáda na druhej strane našich hraníc. Akcia Benderovcov je veľkým nebezpečím pre bezpečnostné pomery v štáte a to jak po stránke verejnej, tak i po stránke politickej bezpečnosti. Žiaľbohu sme svedkami, že tu musíme bojovať nielen proti cudzím elementom, ale i proti našim ľuďom, ktorí pod rúškom benderovčiny páchajú organizované lúpeže. Úradne zistené boli 3 prípady a to jeden pri Michalovciach, druhý v okolí Ružomberka a tretí v oblasti Levoče, kde boli dňa 12. IV. 1947 uväznení 9 páchatelia. Interesantné je to, že u všetkých prípadov išlo o osoby príslušné do tej politickej strany, ktorá neustále obviňuje Demokratickú stranu z protištátnej činnosti. Ba dokonca sa vyskytli i prípady, že tieto takzvané benderovské výpravy sa osnovali v sekretariáte spomínanej politickej strany.

...Po skončení vojny zbytky fašizmu na celom svete horlive vyvíjajú svoju činnosť, ktorá všade, i u nás smeruje proti štátu. Tejto protištátnej činnosti sa najlepšie darí v ilegálnych organizáciách, ktoré sa zakladajú jak doma, tak i v cudzine. Tieto ilegálne organizácie u nás sa živia jednak nádejou na novú vojnu a túžbou po navrátení sa minulosti, alebo túžbou po odtrhnutí časti našej Republiky a jej privtelení k inej mocnosti. Túto poslednú činnosť vyvíjajú najmä na východnom Slovensku isté osoby, ktoré verejne slúžili aj Slovenskému štátu. Tu leží najväčšia zodpovednosť VII. odboru Povereníctva vnútra a jej orgánov. Pochybujem však, že by táto složka splnila svoj úkol s takými odborníkmi, akých má teraz k dispozícii a ešte k tomu, keď si v poslednom čaše prepustila svoje najlepšie kvalifikované sily zo služieb. Okrem toho táto složka len vtedy bude konať svoje správne poslanie v záujme slovenského národa a ČSR, keď sa bude vedieť povzniesť nad všetky politické strany a nie ako je tomu teraz.

...Slávna Slovenská národná rada! Pri tejto príležitosti si považujem za povinnosť a potrebné objasniť i niektoré momenty okolo prípadu Kubíka v záujme hájenia dobrého mena sboru NB.

Meno kpt. Kubíka sa tak často objavuje či už v tlači alebo v parlamente a to vždy v spojitosti s NB. Prehlasujem, že Štefan Kubík nie je dôstojníkom NB, pretože do sboru nebol nikdy prijatý a jeho dekrét č. 363/45 prez. zo dňa 21. V. 1945 znie takto: Vážený pán Štefan Kubík, Košice. K prvým slobodným oslavám sviatku prace povyšujem Vás za mimoriadne zásluhy a prácu v boji proti Nemcom na kapitána, o čom upovedomujem Hlavne veliteľstvo NB. Za povereníka: Svikruha, v. r. O nedostatku tohoto dekrétu, ako aj o nedostatku podmienok prijatia u Kubíka podľa platového zákona sa dozvedelo svojho času i HVNB, ktoré na základe týchto skutočností koncom roku 1945 odoprelo Kubíkovi vyplácať služobný plat. Svojho čašu boli odhalené vraždy partizánov, najmä ruských, ďalej bezpečnostných organov a rôznych nevinných osôb. Podozrenie padlo okrem iných i na Kubíka. Z tohoto vznikli veľké polemiky v tlači a veľké vyšetrovania a interpelácie v parlamente, činitelia KSS sa húževnate ujali Kubíka a dokonca nemiestnym spôsobom napadli vojenského prokurátora, ktorý konal len svoju povinnosť. Nie som k tomu povolaný, aby som zisťoval vinu alebo nevinu Kubíkovu, ale považujem za potrebné a za povinnosť tu oznámiť, že v prípade Kubíkovom sa dobrovoľne prihlásil jeden svedok a síce Jan Kaplač na stanici NB v obci Ves Rudlotice, okres Krnov, ktorý doslovne udal toto: „Sloužil jsem za doby okupace v partizánske skupine Čapajev, odrad Pugačev od 4. srpna do konce listopadu 1944. Velitelem partizánske skupiny byl major Kukurelli. V této skupině sloužil istý Kubík. Asi v měsíci listopadu 1944 byli jsme vyslaní na určitou akci směrem Dukla-Laborec-hora Kamjonka. V tomto vyslaném oddílu byl jsem já, major Kukurelli, major Kokin a Kubík. Asi o 7.30., když jsme šli dopredu, uvidel jsem, když dotyčny Kubík vytáhl pistoli škodovku 6.35 mm a vypálil proti majorovi Kukorellimu asi ze vzdálenosti 2 metrů do levého spánku. Kukorelli upadl ihned mrtev. Pohřben jest u Habury-Ruská Cerkev a byl převezen později do Košic. Podotýkám, že jsem udal pravdu a žádám, aby věc byla vyšetřena a vinník byl potřestán.“

...Sme svedkami ďalších závažných nedostatkov súvisiacich so závodnými strážami a síce, že často nimi disponujú nekompetentné a nezodpovedné osoby. Napríklad v poslednom čase v závode Stollwerck v Bratislave predseda odborovej organizácie Ján Faban neoprávnene dal príkaz veliteľovi stráže Ignácovi Banárovi, aby na mieste vyhodil zo závodu tajomníka Martinca a v prípade, že by sa tento protivil, nariadil, aby ho stráž zastrelila. Po tomto čine sa nevedela národná správa podniku zaručiť za osobnú bezpečnosť tajomníka Martinca. Načo sú potom závodné stráže? Kto s nimi disponuje a komu vlastne slúžia? Či to má byť legálne ozbrojovanie istej skupiny ľudí, ktorí budú potom používaní na terorizovanie, presadzovanie neporiadkov do podnikov a na presadzovanie tak zvanej vôle ľudu? Prosím pána povereníka, aby i v tejto veci zjednal nápravu.

SNA Bratislava, f. DS, k. 5

PROTIŠTÁTNE SPRISAHANIE A POLITICKÁ KRÍZA V JESENI 1947 NA SLOVENSKU

Protištátne sprisahanie

Po tom, čo sa komunistom nepodarilo docieliť rozštiepenie DS pomocou procesu s Jozefom Tisom a tým oslabenie jej dominantného postavenia na Slovensku, začali sa pripravovať na inú alternatívu zvrátenia povolebného mocenského postavenia slovenských demokratov. Už v marci 1947 písal predseda Zboru povereníkov Gustáv Husák predsedovi vlády Klementovi Gottwaldovi, že je nevyhnutnosťou zmeniť stranícko-politickú štruktúru na Slovensku, čo označil za kľúčovú otázku politiky komunistov.[794] Mesiac po Tisovej poprave (a nedostavení sa jej očakávaného rozkladného efektu v DS) sa vo vedení KSČ objavil návrh na vyvolanie vládnej krízy a vystúpenie komunistov zo Zboru povereníkov.[795] K vyvolaniu vládnej krízy však bolo treba väčšiu zámienku, akou bola od volieb 1946 údajná infiltrácia DS ľudákmi prostredníctvom Aprílovej dohody. Touto tézou sa podarilo komunistom dosiahnuť značné podriadenie Zboru povereníkov vláde, ale tým sa viac-menej jej nátlaková hodnota vyčerpala. Na úspešné uchopenie moci na Slovensku nestačila iba povolebná kontrola Slovenska z Prahy, ale bolo potrebné priame ovládanie štátnej administratívy KSS. Inak by sa totiž mohlo stať, že v nadchádzajúcich voľbách by opäť mohli vyhrať demokrati, možno s ešte väčším rozdielom ako v roku 1946. Naopak pri ovládaní štátneho aparátu komunistami pre KSS existovali omnoho väčšie predpoklady zasahovania voči vplyvu demokratov v spoločnosti. Tak sa komunistické vedenie rozhodlo využiť existenciu politického podzemia na Slovensku a ovládanie bezpečnostných orgánov svojimi prívržencami na vyfabulovanie širokého protištátneho sprisahania, do ktorého mala byť zapletená aj DS.

Taktika protištátnych sprisahaní sa už v tomto období úspešne presadila vo viacerých štátoch sovietskej zóny. Komunisti ju používali hlavne proti tým stranám, ktoré získali vo voľbách príliš veľký vplyv a primárne ohrozovali komunistické totalitné mocenské ambície. Prvým modelovým vyfabrikovaním takejto akcie bolo obvinenie maďarskej Maloroľníckej strany

794 BARNOVSKÝ, M.: *Politické súvislosti súdneho procesu s Dr. J. Tisom a spol.*, s. 462.
795 KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993, s. 87.

zo spojenectva a prípravy sprisahania „horthyovských síl“ v krajine. Maďarské ministerstvo vnútra vo februári 1947 oznámilo, že odhalilo široké sprisahanie, ktorého sa zúčastnili aj príslušníci maloroľníkov. Za pomoci Červenej armády sa spustila vlna zatýkania popredných politikov tejto strany, pričom sa za mrežami ocitol tiež generálny tajomník maloroľníkov, napriek tomu, že ho parlament odmietol dať k dispozícii na vyšetrovanie.[796] Podobný priebeh malo aj odhalenie organizovania údajného vojenského sprisahania v Rumunsku proti vláde komunistami ovládaného Vlasteneckého frontu z leta 1947. V Bulharsku dokonca obvinenie vodcu protikomunistického Poľnohospodárskeho národného zväzu z účasti na sprisahaní stálo život, pričom jeho strana bola zakázaná.[797]

Českí a slovenskí komunisti dospeli k presvedčeniu, že údajná protištátna činnosť DS by už bola dostatočným motívom aj pre ostatné české vládne strany na presadenie mocenského obmedzenia slovenských demokratov na Slovensku. Zintenzívnilo sa spravodajské „rozpracovávanie“ DS[798] a tvorila sa osnova obvinenia proti nej. Už 11. júna 1947 komunisti predložili v Národnom fronte Čechov a Slovákov *Správu o bezpečnostnej situácii na Slovensku*, ktorej autormi boli Gustáv Husák (čerpajúci z informácií dochádzajúcich na ústredie KSS od jej regionálnych činiteľov) a vedúci prokomunistickí dôstojníci VII. odboru Povereníctva vnútra, resp. Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Cieľom správy bolo poukázať na nutnosť zákroku vlády na Slovensku, lebo sa tu údajne aktivizovalo podzemné separatistické hnutie proti Československej republike, ktoré je naviazané aj na DS. Požadovalo sa zrušenie Aprílovej dohody a odstúpenie generálnych tajomníkov strany Jána Kempného a Miloša Bugára z funkcií,[799] od čoho si komunisti sľubovali odliv katolíkov zo strany.[800] Pôvodné očakávania komunistov sa nenaplnili. Predpokladali ráznejšie prelomenie povolebných pozícií DS na základe spochybnenia ich štátnej spoľahlivosti. Mysleli si, že sa im podarí výrazne spochybniť samotnú exis-

796 TOMASZEWSKI, Jerzy: *Cesta komunistických stran k moci ve střední Evropě.* In: Soudobé dějiny, r. 1998, č. 2-3, s. 208-237, s. 229.
797 ŠTEFANSKÝ, Michal: *Medzinárodné súvislosti „protištátneho sprisahania na Slovensku“ v roku 1947*. In: Quo vadis Slovensko?, r. 1996, č. 1, s. 62-63.
798 Vedúci činitelia DS (najmä vo vláde, resp. v Prahe) boli výraznejšie sledovaní už od februára, resp. apríla 1947. ABS Praha, f. 12828 a f. 12827.
799 KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*, s. 87.
800 Komunisti v tom čase disponovali už kartotékou viac ako 50 osôb z radov DS, ktorí sa podľa nich kompromitovali počas vojny kolaboráciou s ľudáckym režimom. Medzi nimi sa však nachádzali aj nečlenovia DS, ako napríklad biskupi A. Škrábik a E. Nécsey. Veľká časť takto získaných informácií pochádzala z nimi ovládaného štátnobezpečnostného odboru Povereníctva vnútra, ktoré po vojne nemalo problém dostať sa napríklad k úradným listinám prepúšťajúcim I. Kružliaka zo služieb Ústredného sekretariátu HSĽS a pod. SNA Bratislava, f. DS, k. 11.

tenciu DS, alebo aspoň presadiť nimi ovplyvňovanú radikálnu očistu DS.[801] V rozpore s vytýčeným cieľom zo zasadnutia vedenia KSČ 4.-5. júna 1947 sa však komunistom nepodarilo prekaziť spoločný postup českých nekomunistických strán so slovenskými demokratmi. Výsledkom rokovania Národného frontu bolo uznesenie, ktoré (vďaka umiernenosti českých nekomunistov) neodsúdilo adresne politiku DS. Zúčastnené slovenské strany sa iba zaviazali realizovať všeobecnú očistu v svojich orgánoch, resp. nimi ovládaných jednotlivých rezortoch.[802] Komunistom sa ale nakoniec podarilo presadiť aspoň vymenovanie komisie na prešetrenie obvinení vznesených voči slovenským demokratom.[803]

Reakcia vedenia DS na predložené obvinenia na seba síce nechala čakať až do konca mesiaca, bola však až prekvapujúco jasná. Predsedníctvo DS na svojom zasadnutí 30. júna 1947 poverilo tretieho generálneho tajomníka strany Fedora Hodžu, aby v komisii Národného frontu trval na objasnení každého slova obvinení vznesených proti Kempnému a Bugárovi. Mal požadovať a navrhovať osobné vypočúvania obvinených aj svedkov, predloženie listín a iných dôkazov. Zároveň sa pristúpilo aj k aktívnej obrane voči komunistickým obvineniam. Pod vedením Fedora Hodžu, Mateja Joska a Rudolfa Fraštackého sa mal spracovať kompromitujúci materiál o nedemokratických, resp. nečeskoslovenských politických aktivitách KSS a Národnému frontu mala byť predložená protiobžaloba voči komunistom. Na odvrátenie podozrení z politického krytia či schvaľovaniu aktivít slovenského podzemia, mal Josko v parlamente v mene DS odsúdiť činnosť exilového politika Ferdinanda Ďurčanského a jeho protištátne aktivity na Slovensku. Zároveň sa mala skoordinovať a prehĺbiť spolupráca s českými nemarxistickými stranami pri presadzovaní spoločných požiadaviek voči komunistickým návrhom vo vláde, prípadne v Národnom fronte. Všeobecne najinteresantnejším bodom zasadnutia tohto predsedníctva DS bolo rozhodnutie o vytvorení *zahraničnopolitickej komisie* strany. Tvorili ju niekdajšie osobnosti exilovej politiky v Londýne Fedor Hodža a Pavol Viboch, resp. letec gen. Ján Ambruš, poverenik informácií Samuel Belluš a podpredseda Zboru povereníkov Rudolf Fraštacký (obaja s bohatými kontaktmi na západné demokracie). Jediným zástupcom neodbojového krídla katolíckych aktivistov v komisii bol Jozef Špánik.[804] Vytvorenie zahraničnej komisie strany nepochybne súviselo s vyostrujúcim sa medzinárodným napätím medzi ZSSR a západnými demokraciami, ktorých nereflektovanie si vedenie DS nemohlo dovoliť. Uvedomovali si potrebu mať lepšie informácie a pevnejšie kontakty so Západom.[805]

Krátko po júnovom zasadnutí Národného frontu spustili komunisti obrovskú diskreditačnú kampaň o spojení DS so slovenským politickým podzemím. Významnú úlohu v tomto zohrávalo pražské Rudé právo, ktoré v českej verejnosti pripravovalo vhodnú pôda pre zásahy proti slovenským demokratom.[806] Aj na Slovensku začali komunistami ovládané tlačoviny takmer denne informovať o DS v zmysle jej údajného protištátneho konania.[807] Na základe týchto obvinení sa rozbehla u demokratov značná aktivita na zistenie skutočného stavu veci. Či už samostatne alebo na vyzvanie strany predkladali obviňovaní svoj obranný materiál. Ten sa používal pri politických zasadnutiach riešiacich problematiku spoločenskej očisty. Slúžil však tiež na vyjasnenie si postoja vedenia strany k obviňovaným osobám, aby sa vypočula aj ich mienka a mohlo sa k nim zaujať stanovisko či už v smere ich nekompromisnej obrany, ale nivelizovania publicity v prípadoch, v ktorých boli kompromitovateľní.[808] Postupne sa na ústredí strany zhromažďovali osobné výpovede či dobrozdania popredných odbojových činiteľov, prípadne spolupracovníkov obviňovaných osôb o ich činnosti počas vojny.[809] Na prešetrenie komunistických obvinení popredných slovenských demokratov bola vedením DS vytvorená aj komisia v zložení Jozef Lettrich, Andrej Cvinček, Fedor Hodža, Štefan Kočvara. 1. septembra 1947 vypočula hlavných

801 Podľa správ okresných sekretariátov DS sa napr. vo Veľkých Kapušanoch KSS, odbory a odbojové organizácie pripravovali na uskutočnenie radikálnej čistky v DS a veľa miestnych obyvateľov bolo presvedčených o tom, že po zasadnutí Národného frontu bude DS rozpustená alebo radikálne očistená.

V Humennom údajne činitelia KSS už 3 dni pred zasadnutím Národného frontu „pili nato“, kto z nich bude na čelných miestach po DS. Bol pripravený aj index ľudí, ktorí mali byť zavretí, ak bude DS zrušená. V noci z 10. na 11. júna 1947 mali patrolovať partizáni a členovia KSS v uliciach mesta.

Taktiež v Medzilaborciach boli na zasadaniach Národného frontu šírené správy o skorom rozpade DS a tiež, že po 11. júni 1947 budú pozatváraní všetci vedúci činitelia DS. Tamtiež, k. 3.

802 KAPLAN, K.: *Pět kapitol o Únoru*, s. 230-232.

803 Do komisie boli menovaní dvaja zástupcovia z každej politickej strany. Za DS to bol F. Hodža a R. Fraštacký. ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948)*, s. 49.

804 SNA Bratislava, f. DS, k. 51 (st. sign.).

805 K tomu bolo vedenie DS vyprovokované zaiste aj množiacimi sa správami svojich okresných tajomníkov, ktorí upozorňovali ústredie strany na čoraz negatívnejšie vnímanie zahraničnopolitického vývoja voličmi DS. Paradoxne k budúcemu medzinárodnému vývoju prívrženci strany predpokladali, že Západ nenechá Československo napospas Sovietskemu zväzu. Tamtiež, k. 13.

806 Porovnaj napr.: *Soustředit síly Slovenska k výstavbě – skoncovat s podvratnými živly*. In: Rudé právo, r. 1947, č. 203 (31.8.1947), s. 1; *Organizátoři protistátního spiknutí na Slovensku dopadeni*. In: Tamtiež, č. 216 (16.9.1947), s. 1; *Neodkládat ani neprotahovat rozhodnutí Národní fronty o očistě veřejného života na Slovensku*. In: Tamtiež, č. 219 (19.9.1947), s. 1.

807 Pozri napr.: *Ďurčanského dôverníci vplývajú na politiku DS*. In: Pravda, r. 1947, č. 150 (2. 7. 1947), s. 2.

808 Porovnaj: ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948)*, s. 50 a dokument č. 118.

809 SNA Bratislava, f. DS, k. 11.

„obvinených“ – generálnych tajomníkov Jána Kempného a Miloša Bugára a poslanca Jozefa Staška. Námietky KSS vznesené proti ich štátnej spoľahlivosti, resp. proti iným činiteľom strany boli veľmi závažné a vyšetrovanie ich objektívnosti či politickej účelovosti bolo zložité. Ku cti vedenia strany slúži, že apriori ani neprijímala komunistami predkladané obvinenia voči svojim katolíckym aktivistom, ale ani ich automaticky neospravedlňovala. Keďže však predložené komunistické obvinenia mali skôr charakter účelových obvinení a fabulácií, nerobilo obvineným demokratom problém vyvrátiť ich.

V septembri a októbri 1947 sa už naplno rozbehlo komunistické ťaženie za očistu štátnych a verejných úradov od politicky „nespoľahlivých“ osôb. Malo predovšetkým charakter mnohých listov, rezolúcií a manifestácií, v ktorých odborové, odbojové či komunistické organizácie požadovali zbavenie pracovného miesta, či dokonca postavenie pred ľudové súdy tých, ktorí podľa nich kolaborovali cez vojnu s Nemcami a s ľudáckym režimom.[810] Väčšinou šlo samozrejme o príslušníkov DS v štátnych úradoch, ktorí mali byť údajne zapletení aj do povojnových ľudáckych separatistických snáh. Na rezolúciách miestnych a regionálnych úradov a organizácií vo veci očisty sa niekedy objavovali aj pečiatky DS. Vedenie strany preto viackrát upozorňovalo svoje organizácie na zneužívanie dobrosrdečnosti ich funkcionárov pre takéto (komunistami zinscenované) podujatia.[811] Reprezentanti DS usmerňovali tiež nižšie postavené orgány, aby sa nepodrobovali výzvam odbojových organizácií na odstupovanie nimi obvinených členov DS zo svojich funkcií v národných výboroch,[812] lebo ich mohol odvolávať iba ich nadriadený orgán na podnet rozhodnutia Komisie pre očistu verejných úradov. Zároveň sa

810 Názornými ukážkami vykreslenia vtedajšej „očisťovacej“ atmosféry môžu byť viaceré mesačné situačné hlásenia ONV, resp. veliteľstiev a staníc Národnej bezpečnosti. Napríklad v októbrovej situačnej správe ONV v Poprade sa uvádza: „Obyvateľstvo bolo vzrušené povesťami o „očiste verejného života“, keďže kolovali o nej najrozmanitejšie správy. Na každého, kto zastáva popredné miesto či už vo verejnom živote alebo v súkromnom sa pošepkáva, že bude odstránený ...Bolo pozorované ochabnutie pracovného výkonu. Občianstvo začalo pochybovať v úrady a verejnú a národnú bezpečnosť, a to preto, že tieto úrady a orgány menej si všímajú tohoto nezdravého zjavu, obávajúc sa politického osočovania.“ ŠA Levoča, pobočka Poprad, f. ONV Poprad 1945-1948, k. 50.

Stanica Národnej bezpečnosti v Spišskej Belej v situačnom hlásení z 24. septembra 1947 oznamovala: „Pomery politických strán DS a KSS v obvode tunajšej stanice sú dosť kludné až na obec Spišskú Belú, kde Komunistická strana rozniesla správu, že v obci je ozbrojených 150 mužov a to komunistov a partizánov, ktorí do konca tohto mesiaca majú v Spišskej Belej zobrať asi 24 osôb z demokratickej strany a vykonať všeobecnú očistu.“ ŠA Levoča, pobočka Poprad, f. ONV Kežmarok 1945-1948, k. 29.

811 Rovnako sa vyzývalo k maximálnej obozretnosti a ochrane zneužitia či krádeže straníckych pečiatok. Bol vydaný zákaz dávať stranícku pečiatku na čokoľvek iné mimo úradných výkonov a povinností sekretariátu. SNA Bratislava, f. DS, k. 3. *Obežník Ústredného sekretariátu DS z 24. 9. 1947*.

812 ŠA Bytča, pobočka Dolný Kubín, f. ONV Dolný Kubín 1945-1959, k. 34. *Odbojové zložky – neprístojnosti*.

upozorňovalo, že negatívne rozhodnutie Komisie o tom – ktorom verejnom „protištátnom“ zamestnancovi je len odporúčaním, ale definitívne o osude obviňovaných môže rozhodnúť iba Zbor povereníkov.[813] Svojvoľné nátlakové akcie odbojových organizácií na zmenu personálneho zloženia národných výborov dospeli koncom októbra 1947 do ťažko zvládnuteľného štádia. Povereníctvo vnútra muselo vydať národným výborom a policajným zložkám usmernenie, že vykonávanie akéhokoľvek takéhoto nátlaku a používanie hrozieb tvorí skutkovú podstatu trestného činu. Jeho vykonanie bolo treba hlásiť na Povereníctvo, resp. sa voči previnilcom mala použiť Národná bezpečnosť, ktorá ich mala odovzdať súdu.

Vedenie DS vedelo o snahe komunistov zdiskreditovať stranu vo vláde na základe téz o spojení demokratov s ľudákmi. Preto začiatkom septembra 1947 na túto komunistickú taktiku upozornilo i národných socialistov. Tí následne požadovali vedenie DS, aby sa zbavilo všetkých ľudí, ktorí by mohli stranu kompromitovať, načo vedenie demokratov vyhlásilo, že nemienia vylúčiť niekoho len na základe komunistického upodozrievania.[814] Dôverčivosť či menšia opatrnosť politikov DS sa im najviac nevyplatila v prípade Ota Obucha, tlačového referenta podpredsedu vlády Jána Ursínyho.[815] Obuch, ktorý počas Slovenskej republiky pracoval na Úrade propagandy, sa už v lete 1947 nachádzal na zozname osôb, ktoré v rámci očisty mali odísť zo svojich postov zato, že písal aktivistické články počas vojny. Vedel o tom aj Ursíny, ktorý sa začínal už zaoberať tým, ako sa Obucha v tichosti zbaví. Nevedel pritom o jeho čerstvých stykoch s Ferdinandom Ďurčanským organizujúcim v zahraničí odboj proti povojnovej ČSR s cieľom obnoviť samostatný slovenský štát.[816] A nevedela o nich až do 23. septembra 1947 ani ŠtB. Vtedy došlo v rámci dlhšie pripravovaného odhaľovania ľudáckych skupín na Slovensku napojených na Ďurčanského aj k odhaleniu Obucha, ktorého ešte v ten deň zatkli. Pri následných policajných prehliadkach v jeho kancelárii na úrade podpredsedu vlády Ursínyho zaistila ŠtB i dôkazy prepojenia Obucha na Ďurčanského.[817] Na základe toho pracovníci ŠtB v informačných správach prezidentovi, pred-

813 SNA Bratislava, f. DS, k. 3.

814 RIPKA H.: *Únorová tragedie*, s. 113.

815 J. Ursíny bol pritom už minimálne od volieb 1946 pod drobnohľadom ŠtB, ktorá na základe informácií jemu určených šoférov pracujúcich pre ŠTB, sledovala všetky jeho spoločenské styky. *Zvukový záznam rozhovoru s Milanom Hodžom, 23. 11. 2001*. Archív autora. Porovnaj tiež: JABLONICKÝ, Jozef: Fragment o histórii. Bratislava 2009, s. 318.

816 Bližšie k činnosti F. Ďurčanského pozri: VARINSKÝ, Vladimír: *Politické akcie Ferdinanda Ďurčanského za obnovu slovenskej štátnosti do roku 1948*. In: Acta Historica Neosoliensia, č. IV (2000), s. 118-127.

817 NA Praha, fond 100/24, sv. 44, a. j. 851.

sedovi vlády a ministrovi vnútra uvádzali, že aj Ursíny vedel o Obuchovej činnosti v prospech Ďurčanského akcií.[818] Tieto správy, ako aj vynucované výpovede Obucha, tvorili základ politického tlaku na odstúpenie Ursínyho z postu podpredsedu vlády.[819] Ale prípad Obuch bol iba vedľajším produktom tzv. protištátneho sprisahania. Hlavný úder nebol orientovaný na Ursínyho. Mal zasiahnuť skôr katolíckych aktivistov v DS, lebo tí sa dali pre svoj politický katolicizmus ľahko spojiť s akciami ľudáckeho exilu a domáceho podzemia.

Snahe komunistov v ŠtB o výrobu veľkého protištátneho sprisahania, do ktorého by mohli zapojiť i vedúcich činiteľov DS, veľmi pomohla aktivizácia ilegálnych skupín na Slovensku a Ďurčanského exilovej akcie práve v roku 1947. Tieto skupiny (na základe značného zhoršenia sa vzťahov Východ-Západ) kalkulovali s blízkym začiatkom vojny,[820] ktorý by podľa nich automaticky znamenal obnovenie slovenského štátu na základe porážky ZSSR a s ním aj Československa ako jeho spojenca.[821] V máji 1947 vznikla v Bratislave odbočka Ďurčanského Slovenského akčného výboru (SAV).[822] Komunistom

818 Konkrétne malo ísť o poskytovanie kópií tajných zasadnutí vlády, ako napríklad zo zasadnutia zo 16. apríla 1947 zaoberajúcou sa amnestiou pre J. Tisa. JABLONICKÝ, Jozef: *Kriminalizovanie Demokratickej strany – prípad Obuch a spol*. In: Quo vadis Slovensko?, r. 1996, č. 1, s. 70.

819 Keď sa údajne E. Beneš rozprával s J. Ursínym o vyšetrovaní O. Obucha v jeho úrade, povedal J. Ursínymu, že táto aféra sa musí riešiť politicky. Na Ursínyho otázku či myslí demisiu odpovedal: „Áno demisiu“. Táto scénka bola modelovou dohrou vzťahu E. Beneša a J. Ursínyho. Beneš nemal Ursínyho (ako Hodžovho nástupcu) rád ešte pred vojnou, čo sa znásobilo najmä cez Povstanie. Po príchode Ursínyho do Londýna s delegáciou SNR ho J. Lichner nakontaktoval na Š. Osuského, aby dal Ursínymu kópie dokumentov vyvracajúce Benešove tvrdenia o zlyhaní M. Hodžu v súvislosti s Mníchovskou dohodou. Tieto dokumenty ukázal Ursíny niektorým členom exilovej reprezentácie v Londýne, čo mu Beneš nikdy neodpustil. *Zvukový záznam rozhovoru s Milanom Hodžom*, 23. 11. 2001. Archív autora.

Naproti tomu H. Ripka tvrdí, že sa Beneš Ursínyho zastal a prijal jeho demisiu len po uistení komunistami, že nebude vyšetrovaný vládnou komisiou. RIPKA, H.: *Únorová tragedie*, s. 116.

820 Už koncom roku 1945 nechalo najvyššie vojenské velenie USA rozpracovať podrobnejšie plány vojny so ZSSR a po Stalinovom predvolebnom prejave vo februári a Churchillovom o „železnej opone“ z marca 1946 sa naplno rozbehla (najmä na Západe) kampaň evokujúca možnosť bojového stretu USA so Sovietmi. Aj keď v tomto prípade išlo skôr o zastrašovanie zo strany USA, už od jari 1946 bola svetová verejnosť mentálne pripravovaná na možnosť novej vojny. Táto atmosféra sa prirodzene preniesla aj na Slovákov žijúcich v USA či iných západných krajinách a výrazne sa ujala najmä u tu pôsobiacej radikálnejšej exilovej ľudáckej reprezentácie, pre ktorú bola táto vízia jedinou blízkou možnosťou na získanie opätovnej moci na Slovensku. Porovnaj: EICHLER, Jan: *Začátky studené války*. In: Historie a vojenství, r. 2007, č. 3, s. 7-13; *Medzinárodné pomery pred Treťou svetovou vojnou*. In: Slovák v Amerike, r. 1946, č. 21 (12.3.1946), s. 1; A ÚTGM, f. EB III, sign. Země 26/3 P 68. *Napětí mezi Spojenými Státy a Sovietským Svazem*.

821 VARINSKÝ, V.: *Politické akcie Ferdinanda Ďurčanského za obnovu slovenskej štátnosti do roku 1948*, s. 122.

822 Bližšie k problematike SAV a ilegálneho hnutia pozri napr.: LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945-1948*, s. 131-156.

prirodzene prišli tieto aktivity vhod, ba dokonca v určitej miere ich aj umelo spoluvytvárali agentmi-provokatérmi. a rozširovaním protištátnych tlačív.[823]

Do karát komunistickej taktike s protištátnym sprisahaním na Slovensku vhodne zapadol prechod ukrajinských nacionalistických oddielov (*Ukrajinská povstalecká armáda* – tzv. *banderovci*) slovenských územím na Západ v lete 1947.[824] Keďže ich únik pred poľským a sovietskym tlakom cez naše územie nebol domácim obyvateľstvom vnímaný iba jednoznačne negatívne, komunistickej propagande sa naskytla veľká príležitosť k spájaniu radikálneho ukrajinského nacionalizmu, resp. „fašizmu“, nielen s ľudáckym ilegálnym hnutím, ale aj s jeho podporou v radoch DS. Podľa komunistov sa správali štátne orgány ovládané demokratmi voči banderovcom indiferentne až priateľsky, lebo vedeniu DS mala imponovať radikálnosť protikomunistického boja ukrajinských nacionalistov (vrátane vrážd komunistov a pod.).[825] Aj keď, prirodzene, pohľad demokratov na banderovské hnutie bol zmierlivejší a komplikovanejší ako jednoznačný postoj komunistov, nemožno tvrdiť, že by ich vnímali pozitívne. V lete, resp. na jeseň 1947, išlo demokratom najmä o to, aby sa tento problém čo najskôr vyriešil (vzhľadom k snahám banderovcov o rýchly bezkonfliktný útek, aj za cenu „prižmúrenia očí“ štátnych orgánov voči nim). Čím viac sa totiž snažili tisíce nasadených vojakov a príslušníkov Národnej bezpečnosti eliminovať tri či štyri stovky ozbrojených banderovcov na Slovensku, tým výraznejšie rástli obete tohto boja na jednej aj druhej strane, a tým viac sa predlžovali spoločenské komplikácie vyvolané týmito akciami. Avšak dôležitejšie pre neskorší vývin udalostí bolo hlavne aktivizovanie (vyzbrojenie) bývalých partizánov, ktorí mali byť zapojení do protibanderovskej dočisťovacej akcie. Hoci ich vojenský vklad k likvidácii posledných banderovcov bol slabý, stali sa na druhej strane vhodným nátlakovým nástrojom KSS voči slovenským demokratom.[826]

Schému protištátneho sprisahania vyprodukovali komunisti na VII. odbore Povereníctva vnútra, vo vojenskej kontrarozviedke (OBZ) a ŠtB v Prahe. Bola založená na reálnej existencii politickej emigrácie a domácich ilegál-

823 BARNOVSKÝ, M.: Na ceste k monopolu moci, s. 193.

824 Bližšie k prechodu banderovcov územím Československa v roku 1947 pozri: ŠMIGEĽ, M.: *Banderovci na Slovensku 1945 – 1947*. Banská Bystrica 2007, s. 174-193.

825 Táto konštrukcia sa objavila už v správe Ministerstva vnútra o predvolebnom boji na Slovensku. NA Praha, f. 100/24, sv. 41, a. j. 839.

826 Porovnaj: MYANT, R., Martin: *Socialism and demokracy in Czechoslovakia 1945-1948*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s. 172-173.

Taktiku komunistov s využitím partizánov sa snažilo vedenie DS zmierniť ich urýchleným deaktivovaním „diplomatickou cestou“. Centrálne i regionálne štruktúry strany mali pochváliť zásluhy partizánov na zabezpečení pokoja a niekoľkokrát opakovať, aby v záujme normalizácie chodu štátu boli uvoľnení do svojich civilných zamestnaní. SNA Bratislava, f. DS, k. 3. *Obežník Ústredného sekretariátu DS, 4. 10. 1947*.

nych skupín na ňu napojených a na vymyslenom spojení tohto hnutia s katolíckymi aktivistami v DS.[827] Celý mechanizmus odhaľovania protištátnej činnosti sa spustil na zasadnutí vlády 16. septembra 1947, kde minister Václav Nosek podal stručnú správu o žilinskej protištátnej skupine. Informácia nevyvolala väčšiu diskusiu, lebo medzi zatknutými nebola významnejšia osobnosť. Na základe výpovede Rudolfa Komanderu[828] ŠtB neskôr skonštruovala ďalšiu protištátnu skupinu, ktorá mala mať priame spojenie so zahraničím a boli k nej priradení viacerí katolícki aktivisti aj z radov DS: Ján Kempný, Miloš Bugár, Jozef Staško, Jozef Kosorín, Štefan Horváth, František Jurčovič, Imrich Kružliak, Ľudovít Obtulovič a iní.[829] Odhalenému „sprisahaniu" komunisti venovali veľkú publicitu ešte pred skončením vyšetrovania.[830]

V súvislosti s týmto odhalením sa tak dostali do centra pozornosti poprední funkcionári DS Miloš Bugár, Jozef Kempný a Jozef Staško. Na základe materiálov ŠtB potom Krajský súd v Bratislave 29. septembra 1947 požiadal parlament o vydanie poslancov Kempného a Bugára.[831] Podľa spomienok popredného národnosocialistického politika Huberta Ripku nebolo možné, aby českí nekomunisti v parlamente odmietli všetky obvinenia, ktoré sa proti nim zdali byť opodstatnené. A tak po dobrovoľnom vydaní sa Kempného a Bugára k dispozícii vyšetrovaniu,[832] lidovci a národní socialisti sa pričinilo aspoň o to, že hoci parlament zrušil ich imunitu, podmienil to ich umiestnením vo väznici súdu. Zabránilo sa tak ich vydaniu do policajnej väzby, kde by im hrozilo vypočúvanie ŠtB.[833] Vplyv odhalenia tzv. protištátneho sprisahania na českých národných socialistov a lidovcov bol opačný, ako predpokladal komunistický nátlak na „očistenie" Slovenska od separatizmu. Najskôr národnosocialistická a lidovecká tlač pri správach o odhalení ľudáckeho sprisahania iba zachovávala zdržanlivosť. Neskôr si po obvineniach konkrétnych popredných predstaviteľov DS uvedomila, že ide nepriamo aj o jej ohrozenie a podporila atakovaných slovenských demokratov. Komunistické aktivity s protištátnym sprisahaním a politická kríza, ktorú vyvolali, tak upevnila spoluprácu DS a českými nemarxistickými stranami a český nacionálny blok presadený po voľbách 1946 tak plne vystriedal antikomunistický blok z leta, resp. jesene 1947.[834]

827 BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu moci*, s. 193.

828 Po zatknutí niekoľkých menej významných činovníkov slovenského politického podzemia ešte v 2. polovici roku 1946, ŠtB sa dozvedela o snahe R. Komanderu (napojeného na exilovú akciu F. Ďurčanského) navštíviť niektorých popredných politikov DS, pričom spomínal aj mená poslancov J. Kempného a M. Bugára. Neskôr komunistom nahrali do plánu aj tzv. Kosorínove zápisky rozoberajúce ľudácke opozičné skupiny zo zimy 1944/1945, v ktorých sa objavili aj mená J. Kempného či J. Staška. Po zatknutí Komanderu v auguste 1947 v Bratislave sa dostal polícii do rúk korunný svedok, ktorý mal dosvedčiť svoje kontakty s J. Kempným a M. Bugárom. Komandera síce kontaktoval Bugára i Kempného, ale obaja ho odmietli prijať, lebo sa báli, že ide o provokatéra VII. odboru Povereníctva vnútra, keďže komunisti už od volieb na nich útočili ako na ľudákov a protištátne živly. JABLONICKÝ, Jozef: *Kuriér Rudolf Komandera*. In. Podoby násilia. Bratislava 2000, s. 66.

829 Ako uvádza J. Špetko, napojenie M. Bugára a J. Kempného na zahraničie sa nezakladalo na pravde, rovnako ako aj konšpiratívna činnosť J. Staška, ktorý mal údajne poskytovať isté informácie P. Prídavkovi do exilu. Aj kontakty Ľ. Obtuloviča s A. Grébertom a K. Sidorom boli s najväčšou pravdepodobnosťou iba vymyslené. ŠPETKO, J.: *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí*, s. 193-194.

830 Tak napríklad Ministerstvo informácií (vedené komunistom V. Kopeckým) vydalo celú brožúru zaoberajúcu sa sprisahaním podľa komunistických téz. Okrem vyššie spomínaných politikov a osobností napojených na DS, v sprisahaní mal byť zapletený aj oblastný tajomník DS v Žiline V. Ševík, tajomník povereníka K. Filla na povereníctve výživy I. Kružliak, bývalý veľvyslanec slovenského štútu v Španielsku J. Mikuš (pôsobiaci na Predsedníctve SNR), ako aj osobní tajomníci podpredsedu SNR A. Cvinčeka a podpredsedu Zboru povereníkov R. Fraštackého. *Spiknutí proti republice*. Praha 1947, s. 11-33.

831 BARNOVSKÝ M.: Na ceste k monopolu moci, s. 195.

Jesenná politická kríza

Po odhalení protištátneho sprisahania nadobudli rýchly spád udalosti vedúce k politickej kríze na Slovensku. Bezprostrednou prípravou k nej, prípadne dohrou komunistických akcií okolo odhalenia protištátneho sprisahania bol generálny nástup odbojových zložiek do politického boja.[835] Dňa 20. septembra 1947 generálny tajomník Zväzu slovenských partizánov Samo Falťan nastolil ultimatívnu požiadavku členstva Zväzu slovenských partizánov (ZSP) v Národnom fronte, ktorá ak nebude splnená, partizáni si ju vynútia.[836] 21. septembra 1947 sa konala celoslovenská konferencia delegátov odbojových zložiek. Žiadala potrestanie zradcov, odvolanie z funkcií ľudí,

832 Ešte pre ich zbavením imunity pražská ŠtB počítala s tým, že sa budú obaja snažiť vyhnúť vypočúvaniu na ŠtB a budú sa snažiť dostať do súdnej a nie do policajnej väzby. Preto kalkulovali s tým, že prídu do Prahy, aby dobrovoľne nastúpili do súdnej väzby, čomu sa príslušníci ŠtB snažili zabrániť obsadením vchodu do súdu, aby ich mohli zaistiť a predviesť na ŠtB. Lenže vo vedení DS s tým počítali. Preto M. Zibrín zorganizoval úspešnú akciu, ktorej úlohou bolo prechodne skryť oboch poslancov u poslanca DS V. Matrku v Lamači a neskôr ich premiestniť do Justičného paláca v Bratislave, kde sa dali k dispozícii vyšetrovaniu na štátnej prokuratúre. JABLONICKÝ, Jozef: *Generálni tajomníci Demokratickej strany z parlamentu do väzenia*. In: Politické vedy, r. 1998, č. 1, s. 19-20; ABS Praha, f. 305-94-5. *Správa o sledovaní poslancov Bugára a Kempného, 15. 10. 1947*.

833 RIPKA, H.: *Únorová tragedie*, s. 115.

834 RYCHLÍK, Jan: *Česi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1945-1992*. Bratislava 1998, s. 109-110.

835 Podrobnejšie k aktivitám slovenských partizánov v lete, resp. na jeseň 1947 pozri napr.: LACKO, Martin: *Najhorlivejší pomocníci komunistov. Sväz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945-1948*. In: PODOLEC, Ondrej (ed.): Február 1948 a Slovensko. Bratislava 2008, s. 530-537.

836 LETZ, R.*: Partizáni ako politický a mocenský činiteľ na Slovensku v rokoch 1945-1948*, s. 37.

ktorí sa odklonili od protifašistickej línie[837] a zastúpenie odbojových zložiek v Národnom fronte.[838] Po manifestácii odbojových zväzov na druhý deň, asi 440 horlivejších odbojárov z radov bývalých partizánov demonštrovalo pred budovou SNR. Požadovali potrestanie sprisahancov z radov DS, pričom sa piatim z nich podarilo násilne vniknúť do budovy, kde hľadali predsedu SNR Jozefa Lettricha.[839] 22. septembra 1947 sa uskutočnilo aj zasadnutie slovenského Národného frontu, ktorý prerokoval rezolúciu odbojových zväzov. Jeho výsledkom bolo rozhodnutie o prizývaní zástupcov odbojových zložiek a odborov na zasadnutia Národného frontu pri rišení naliehavých spoločenských otázok. Politické strany sa tiež zaviazali preskúmať námietky odbojárov voči svojim členom. V prípade ich oprávnenosti postúpiť záležitosti obvinených spoločnej komisii politických strán a odbojových zložiek, alebo ich jednoducho hneď vylúčiť zo strany.[840]

Odhalenie tzv. protištátneho sprisahania bolo iba jedným z článkov v reťazi príprav jesennej ofenzívy proti DS. Mohlo síce zastrašiť časť jej členov a prívržencov, či zmobilizovať odbojové zložky pod vedením komunistov, ale sotva sa dalo očakávať, že tým KSS získa masovejšiu podporu. Politické postoje obyvateľstva bolo možné ovplyvniť iba nastoľovaním a riešením pálčivých ekonomických a existenčných problémov. Okrem vtedajších stálych problémov v zásobovaní a s čiernym trhom, postihla v lete 1947 Československo veľká neúroda. To sa automaticky odrazilo v zhoršení životnej úrovne nielen roľníkov, ale aj robotníkov a verejných zamestnancov, lebo začala váž-

837 DS sa snažila čeliť výzvam odbojových zväzov na odstupovanie členov DS z národných výborov aj tým, že vyzvala organizácie strany, aby zbierali obranný materiál na obvinených členov strany, a zasielali ho na Ústredný sekretariát DS. Ako protiakciu mali oznámiť na ústredný sekretariát DS tých členov KSS, pri ktorých možno namietať štátnu a politickú spoľahlivosť alebo mravnú bezúhonnosť (trestaní, pijani, vedúci nezriadený život a pod.). SNA Bratislava, f. DS, k. 3. *Obežník Ústredného sekretariátu DS z 23. 9. 1947.*

838 Problémy DS s politickými požiadavkami niektorých odbojových organizácií začali ešte omnoho skôr ako v lete, resp. na jeseň 1947. Stačí spomenúť ich účasť na povolebnom ťažení proti „ovládnutiu DS novoľudákmi". Ale aj neskôr sa snažili najmä v regionálnej rovine zasahovať do politického boja v prospech KSS. Tak napríklad už v apríli 1947 si vedenie Okresnej organizácie ZSP v Modrom Kameni vynútilo na Poverenictve vnútra odvolanie predsedu ONV J. Chriena za to, že urazil partizánov údajnými vyjadreniami typu: „partizáni ako zložka nie je zákonom chránená", a že „partizáni bojovali iba za dobrodružstvo a medaile a dnes, že majú možnosť uplatniť sa len v pasení svíň a kráv". Rovnako ho obviňovali zo zodpovednosti za prijímanie liehovinových úplatkov a ich konzumácii na úrade národného výboru. V zdôvodnení jeho odvolania Poverenictvom vnútra sa potom ešte spomínalo nedôstojné vyjadrovanie sa na adresu ZSSR. Všetky tieto obvinenia J. Chrien odmietal a požadoval vypočutie aj iných svedkov jeho inkriminovaných výrokov. Tlak na jeho odvolanie bol však prisilný a v úrade ho nahradil prvý náhradník na kandidátke DS J. Medvetz. ŠA Banská Bystrica, pobočka Veľký Krtíš, f. ONV Modrý Kameň, k. 24.

839 BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu moci*, s. 211.

840 ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948)*, s. 51.

ne chýbať hlavne múka. Neúroda spôsobila, že roľníci nielenže nemali obilie, ale postupom času im začali chýbať hlavne krmoviny, kvôli čomu sa musel značne znížiť stav chovaného dobytka. Všetky tieto hospodárske problémy leta 1947 padli veľmi vhod komunistickej kampani proti DS. K požiadavkám očisty od protištátnych živlov v DS sa pridávali tiež požiadavky riešenia momentálnych hospodárskych problémov, za ktoré sa spravila zodpovedná reakcia (ľudia nesúhlasiaci s novým režimom), ktorá mala zámerne ničiť hospodárstvo krajiny. A tak neboli z vtedajších hospodárskych ťažkostí obviňovaní už len ľudáci v DS či politické podzemie, ale aj povstaleckí demokrati spravujúci rezorty, v ktorých sa najviac prejavovali dôsledky neúrody – Poverenictvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (M. Kvetko) a Poverenictvo výživy a zásobovania (K. Fillo). Nedostatok potravín a naň naväzujúca nemožnosť ich dostatočnej distribúcie sa stali zámienkou komunistami ovládaných odborov na požadovanie zavedenia poriadkov do distribúcie a poľnohospodárskej politiky. To neskôr viedlo až k požadovaniu odstúpenia Martina Kvetka a Kornela Fillu z funkcií. Na podopretie svojich požiadaviek o ich odstúpenie organizovala KSS množstvo deputácií a posielali sa desiatky telegramov a rezolúcií.[841] Na druhej strane však prichádzali od nekomunistických inštitúcií stovky telegramov a listov, ktoré vyjadrovali dotknutým povereníkom podporu v zotrvaní vo funkciách.[842] DS sa na revanš snažila tiež kritizovať komunistami vedené Poverenictvo priemyslu a obchodu za nedostatok textílií, ktorý sa prejavoval dlhšie a intenzívnejšie ako momentálny nedostatok potravín.[843]

Do akcií, ktoré mali privolať politickú krízu na Slovensku, výraznou mierou zasiahlo tiež ustanovenie Informbyra komunistických strán v septembri 1947. Bolo jasnou odpoveďou Moskvy na americkú snahu o záchranu západnej Európy pomocou Marshallovho plánu. Obe spomínané udalosti (Marschallov plán, vznik Informbyra) znamenali definitívne rozdelenie Európy medzi štáty pod výlučným vplyvom Sovietskeho zväzu, resp. komunistických strán, a štáty pod vplyvom USA, ktoré sa ubránili potenciálnemu nástupu domácich komunistov k moci. Po kritike československých komunistov pri zakladaní Informbyra zato, že ešte definitívne nevyriešili otázku monopolnej moci ko-

841 CAMBEL, S.: *Slovenská agrárna otázka 1944-1948*, s. 291-292.

842 Iba Predsedníctvu SNR bolo adresovaných viac ako 200 telegramov rôznych inštitúcií a organizácií za zotrvanie M. Kvetka vo funkcii. Prevažná väčšina z nich pochádzala od miestnych a okresných organizácií JZSR, asi 1/5 z nich zasielali miestne a okresné národné výbory, zatiaľ čo telegramov zo straníckych organizácií DS bolo veľmi málo. Ale vyskytli sa tu aj telegramy zasielané Stranou slobody, organizáciami odbojového ZVOJPOVu a aj úverovými spotrebnými družstvami. SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 87.

843 Porovnaj napr. situačné správy okresných národných výborov z druhej polovice roka 1947. SNA Bratislava, f. Poverenictvo vnútra – bezpečnostný odbor (PV-bezp.), k. 3; ŠA Bratislava, pobočka Trenčín, f. ONV Nové Mesto nad Váhom, k. 18.

munistov v krajine, sa československí komunisti rozhodli túto otázku v krátkom čase vyriešiť. Hoci Predsedníctvo Ústredného výboru KSČ sa už v máji 1947 uznieslo, že vyvolá na Slovensku politickú krízu, definitívne rozhodnutie s konkrétnym plánom a cieľom sa zrodilo až po ustanovení Informbyra. Na zasadnutí ÚV KSS 11. októbra 1947 sa sformulovali konkrétne ciele politickej krízy: pozmeniť zloženie Zboru povereníkov a iných orgánov moci a v súvislosti s ďalším vyšetrovaním dosiahnuť vylúčenie DS z vlády alebo aspoň klásť podmienky pre jej účasť vo vláde, alebo presadiť jej celkové rozpustenie.[844]

Neskôr sa rozhodlo využiť na nátlakové akcie odbory a zvolať do Bratislavy zjazd závodných rád, pričom komunisti v Zbore povereníkov podajú demisiu. A tak sa 30. októbra 1947 zišiel zjazd závodných a zamestnaneckých rád. V deklarácii zjazdu sa kritizovala politika Povereníctva výživy a kategoricky sa požadovalo odstúpenie vtedajšieho a ustanovenie nového Zboru povereníkov, zostaveného iba zo „štátotvorných a protifašistických síl národa".[845] Na druhý deň podali demisiu 5 povereníci (všetci štyria komunistickí povereníci a poverenik vnútra M. Ferjenčík) a predseda Zboru povereníkov Gustáv Husák. K tomu už 16. októbra 1947, kvôli neustálym útokom voči svojej osobe, podal demisiu aj poverenik výživy, demokrat Kornel Fillo. Z 15-členného Zboru tak podalo demisiu jeho 7 členov. Napriek tomu Husák oznámil Predsedníctvu SNR a predsedovi vlády, že Zbor povereníkov je nefunkčný a jeho demisiu (ako predsedu) spolu s odstúpením ďalších povereníkov je treba považovať za demisiu celého Zboru.[846] Týmto krokom nastala otvorená politická kríza. DS najskôr striktne odmietala rokovať o návrhu KSS na zostavenie nového Zboru povereníkov, lebo podľa nej ešte stále fungoval ten starý, keďže väčšina jeho členov demisiu nepodala. Po niekoľkých dňoch ale demokrati opustili túto taktiku, lebo sa obávali, že sa ocitnú v izolácii, keďže sa komunistom podarilo pre požiadavku nového Zboru získať aj Stranu slobody a Stranu práce. 3. novembra 1947 zasadal slovenský Národný front, kde zástupcovia DS už súhlasili s výmenou osôb na povereníckych miestach, ale bez zmeny pomeru strán v ňom. Prisľúbili vtedy tiež zrušiť Aprílovú dohodu, aby tak otupili ostrie komunistických výčitiek o pakte s ľudáckym podzemím. Razantne sa však postavili proti požiadavke KSS o zastúpenie odborov a odbojových organizácií v Národnom fronte a Zbore povereníkov.[847] Tým sa rokovania dostali do patovej situácie. Komunisti ju chceli využiť k tomu, aby predseda vlády Klement Gottwald mohol vystúpiť v tejto kríze ako urovnávateľ sporov, ktorý mal byť vládou

844 LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945-1948 na ceste ku komunistickej totalite*, s. 58.

845 *Na čelo Slovenska nový Zbor povereníkov*. In: Pravda, r. 1947, č. 248 (1.11.1947), s. 1.

846 NA Praha, f. 100/24, sv. 41, a. j. 836.

847 BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu moci*, s. 213-214.

poverený viesť s KSS a DS rokovania o zostavení nového Zboru. To sa im aj podarilo na zasadnutí vlády 5. novembra 1947, keď najskôr takticky minister Nosek aj poverenik vnútra Ferjenčík prečítali konečnú správu o protištátnom sprisahaní. Potom komunisti navrhli, aby vláda zmocnila premiéra rokovaniami o novom Zbore povereníkov.[848] Gottwald rokoval v Bratislave tri dni, počas ktorých obe strany urobili určité čiastkové ústupky, ale ku konečnej zhode sa i tak nedospelo.[849] Kvôli neústupčivosti vedenia DS, ktoré sa mohlo spoľahnúť na podporu národných socialistov aj lidovcov,[850] sa komunisti rozlúčili s myšlienkou, že sa im podarí úplne vyradiť slovenských demokratov z politického boja. Preto sa KSS uspokojila so snahou o zredukovanie povereníctiev ovládaných DS. Z tohto dôvodu prišli so žiadosťou, aby v Zbore povereníkov nemala majoritné postavenie ani jedna politická strana a aby v ňom boli zastúpené malé politické strany a celoslovenské spoločenské organizácie. Predstavitelia DS s návrhmi komunistov nesúhlasili a rokovania opustili. Pritom hľadali pre svoj odpor podporu u českých národných socialistov a lidovcov. Z popudu Jozefa Lettricha navštívil Fedor Hodža predsedu národných socialistov Petra Zenkla a Ivan Pietor podpredsedu lidovcov Františka Hálu. Obaja ich nabádali k neústupnosti.[851]

KSS na presadenie svojich požiadaviek a hlavne na dosiahnutie odstúpenia Martina Kvetka z postu povereníka pôdohospodárstva zorganizovala na 14. novembra 1947 do Bratislavy celoslovenský zjazd Jednotného zväzu

848 Na tejto schôdzi sa jasne prejavila aj zmena postoja českých národných socialistov voči DS, ktorú predtým vnímali ako stranu ohrozujúcu nimi presadzovanú štátnu jednotu. Teraz sa však slovenských demokratov plne zastali. Kritizovali správnosť prevedenia demisie Zboru povereníkov, na ktorú neboli právne predpoklady. Neskôr dokonca paradoxne vystupovali ako ochrancovia právomocí SNR – odmietali, aby rokovania o novom Zbore viedol predseda vlády, lebo táto právomoc spadala iba pod právomoc Predsedníctva SNR. NA Praha, f. 100/24, a. j. 1494, k. 145. *Zápis 113. schôdze vlády z 5. 10. 1947*.

849 Rokovania stroskotali po ultimatívnych Ďurišových vyhláseniach: „volebné výsledky boli spojené s velezradou, protištátnym hnutím a rozvratom štátu. Za daných okolností by sme nemuseli s DS vôbec jednať. DS je mimo zákona. ...Povereníctvo výživy chceme vziať do vlastných rúk, ale len keď bude poriadok v prvovýrobe, takže musíme mať i Povereníctvo pôdohospodárstva." Nato J. Lettrich vyhlásil: „neostáva nič iné, iba vrátiť DS mandát pre vyjednávanie o novom Zbore povereníkov, lebo na podkladoch, ktoré naznačil minister Ďuriš, je dohoda nemožná". KRÁL, Václav: *Cestou k Únoru*. Praha 1963, s. 271.

850 Zatiaľ čo v predošlom období aj české nekomunistické strany hľadeli na Slovensko s nedôverou (ktorá sa prenášala aj do vzťahu k DS), v septembri 1947 je už badateľný jasný smer vo vnímaní slovenskej reality. Napr. lidovecký novinár Pavel Tigrid na margo téz o ohrození jednoty ČSR na Slovensku a nutnosti jeho úplneho podriadenia ústredným orgánom Prahe napísal: „Nezabúdajme na to, že Slováci si zvykli riadiť svoje záležitosti samostatne, a mnohí sa domnievajú, že nie najhoršie. ...Prídelový systém na Slovensku existuje, ale len na papieri, všetkého je dosť, okrem bielej múky, a prídelový systém sa považuje za zbytočné obťažovanie. Pracovná morálka je vyššia ako u nás, je tu nevídaný stavebný ruch. Na Slovensku sa žije lepšie a radostnejšie ako u nás." TIGRID, Pavel: *Slovenské dojmy*. In: DRÁPALA, Milan: Na stracené varte Západu, s. 256.

851 BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu moci*, s. 214.

slovenských roľníkov, ktorý bol v rozpore so stanovami JZSR zvolaný iba jeho generálnym tajomníkom, komunistom Samom Falťanom. Proti tomu ostro vystúpila DS a posielala medzi roľníkov aktivistov strany, aby ich odhovorili od cesty do Bratislavy. Na tomto nereprezentatívnom manifestačnom zjazde JZSR (vedenom ministrom poľnohospodárstva J. Ďurišom a S. Falťanom) sa prijala rezolúcia podporujúca poľnohospodársku politiku komunistov v duchu tzv. Hradeckého programu a odsudzujúca Kvetkovu činnosť na Povereníctve pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu.[852]

O dva dni neskôr sa uskutočnili prvé mohutné odvetné akcie DS vo forme manifestácií v Bratislave, Košiciach a Zvolene. Mali vyjadriť kritiku postupu KSS v spoločnosti a podporiť stanovisko DS ohľadom nového Zboru povereníkov.[853] Išlo o ojedinelé masové politické akcie slovenských demokratov,[854] ktoré v dovtedajšej činnosti strany nemali obdobu, nielen po stránke početnej účasti jej prívržencov, ale aj po celkovej organizačnej stránke.[855]

17. a 18. novembra 1947 sa konalo zasadnutie Národného frontu Čechov a Slovákov, ktoré definitívne uzavrelo problematiku politickej krízy. Demokrati podporení národnými socialistami a lidovcami boli rozhodnutí neustúpiť komunistickému nátlaku. Nakoniec sa však Gottwald s Lettrichom dohodli na kompromise. DS sa vzdala povereníctva zdravotníctva,

852 *Mohutný zjazd slovenských roľníkov*. In: Pravda, r. 1947, č. 263 (16.11.1947), s. 1.

853 Počas bratislavskej manifestácie J. Lettrich na margo protištátneho sprisahania prehlásil: „Nikto nemá medzi nami miesta, nikto nemôže byť opravdovým demokratom ani priaznivcom či členom DS, kto telom a dušou nestojí na pôde československého štátu... Ale nikto nemôže od nás žiadať, aby sme tak urobili na základe faktami nepodloženého upodozrievania. Keby sme takto postupovali, naši nepriatelia by nás bez problému urobili účastnými všetkých takýchto protištátnych akcií.“ V poslednej časti svojho prejavu sa vyjadril priamo k požiadavkám KSS na zostavenie nového Zboru povereníkov. „Pri všetkej úcte k odbojovým a záujmovým organizáciám, ich účasť v Sbore povereníkov by narušila základy demokratickej sústavy nášho politického života. Členovia týchto korporácií majú možnosť politicky sa uplatniť prostredníctvom svojich politických strán Národného frontu. ...Prajeme si, aby nový Sbor povereníkov bol rozšírený o Stranu práce a Stranu slobody, lebo ich účasť môže byť len na prospech veci.“ LETTRICH, Jozef: *30 000 demokratov manifestovalo v Bratislave*. Bratislava 1947, s. 3-7.

854 Podľa zdrojov DS, iba v Bratislave sa malo zhromaždenia zúčastniť až 30 000 ľudí. *30 tisíc demokratov manifestovalo v Bratislave*. In: Čas, r. 1947, č. 263 (18.11.1947), s. 3.

855 Po zhromaždení sa účastníkov zhromaždenia pred budovou Ústredného sekretariátu DS na vtedajšom Churchillovom námestí sa po 9. hodine vydal mohutný sprievod smerom na Hodžovo námestie. Na čele sprievodu sa niesla štátna vlajka, nasledovali hudobníci, krojované skupiny, poprední predstavitelia DS a zástupcovia strany v najvyšších štátnych orgánoch a zástupcovia záujmových skupín v strane. Verejné zhromaždenie potom prebiehalo pre Národným divadlom. Otvárala ho štátna hymna, po nej nasledoval prejav predsedu strany J. Letricha a príhovory určených zástupcov záujmových skupín v DS. Za roľníkov predniesol reč funkcionár roľníckeho zväzu V. Matrka, za odbojárov gen. J. Ambruš, za živnostníkov J. Bízik, za robotníkov P. Viboch a za úradníkov T. Rožnay. Záverečný prejav za stranu mal M. Zibrín. Zhromaždenie ukončila hymnická pieseň Kto za pravdu horí. SNA Bratislava, f. DS, k. 5.

Heslá štandárd na verejnej manifestácií DS
16. novembra 1947 v Bratislave

Nech žije ČSR, Beneš, SNR, Zbor povereníkov, Lettrich
Preč s nepriateľmi ČSR
Preč s rozbíjačmi československej demokracie
Nech žije družba všetkých slovanských národov
Kde sú textílie (nepovolené)
Roľníci ďakujú za prídel textílií (nepovolené)
Čo je s košickou dohodou
Preč so zastrašovaním a terorom (nepovolené)
Potrestať nepriateľov živnostníctva
Roľník záruka demokracie
Roľník zabezpečuje výživu celého národa
Roľníci neštrajkujú, ale pracujú
Roľníci neterorizujú, ale svoje si žiadajú
Neschvaľujeme Ďurišovu politiku
Chceme voľby do JZSR
Nefalšovať vôľu ľudu
Sociálne zabezpečiť štátnych zamestnancov
Nepovyšovať zamestnancov podľa partajnej legitimácie (nepovolené)
Organizátori štrajkov nepriatelia dvojročnice
Aj v hluku-kriku ubránime republiku

SNA Bratislava, f. Policajné riaditeľstvo, k. 245

povereníctva pôšt a povereníctva pravosúdia. Musela vymeniť povereníkov pôdohospodárstva a povereníka výživy. KSS nezískala však naviac ani jeden post, pričom musela taktiež vymeniť povereníka priemyslu a obchodu. Do Zboru povereníkov sa ale dostali zástupcovia sociálnej demokracie (J. Bečko) a Strany slobody (P. Blaho), pričom post povereníka spravodlivosti obsadil oficiálne nestraník Andrej Búza.[856] Prijatie tohto kompromisu vedením DS spôsobil najmä strach z eskalácie situácie (hrozba použitia protibanderovských jednotiek na mocenské vyriešenie krízy) a presvedčenie o tom, že noví povereníci nepôjdu proti DS, ale budú v spoločnej línii proti komunistom.[857]

Dôsledkom politickej krízy nebolo iba zmenšenie počtu povereníctiev ovládaných DS, ale aj strach a neistota, ktorú sa podarilo KSS vniesť do radov demokratov v súvislosti s vyšetrovaniami protištátnej činnosti a nato nadväzujúcimi neustálymi preverovaniami verejných zamestnancov. To otupovalo dôveru činovníkov DS v silu a schopnosť strany chrániť svojich prívržencov. Ale aj vedenie demokratov si vzalo ponaučenie z jesenného tla-

856 V skutočnosti bol Búza funkcionárom Strany práce. Za upozornenie na uvedenú skutočnosť ďakujem Š. Šutajovi.

857 DRTINA, P.: *Československo můj osud*. Svazek I. Kniha 2., s. 416-417.

ku voči DS a pripravovalo sa na nové komunistické útoky, ktoré sa mali podľa jeho kalkulácií teraz preniesť na nižšie zložky štátnej správy, na národné výbory. Maximálna pozornosť sa mala venovať najmä výberu svojich funkcionárov, u ktorých bolo potrebné vylúčiť akúkoľvek možnosť spochybnenia ich štátnej spoľahlivosti. Veľký dôraz sa kládol tiež na aktívne získavanie kompromitujúcich informácií proti komunistom a dôsledné monitorovanie aktivít KSS a ňou ovládaných odborových, resp. odbojových organizácií.[858]

V čase vrcholiacej politickej krízy na Slovensku vyplávali vo vedení DS na povrch viaceré rozporné pohľady na riešenie krízy a obnažili sa aj osobné ambície niektorých jej politikov. Na jednej strane tu bola kritika Michala Zibrína za umiernenosť vedenia strany voči komunistickým útokom. Z opačného konca vedenie slovenských demokratov kritizoval Ján Ševčík. Žiadal zmenu línie DS v smere spolupráce s KSS a dištancovanie sa od sprisahancov (t. j. od katolíckych aktivistov v strane), pričom Aprílovú dohodu označil za jasnú chybu. Najvýznamnejšími vnútrostraníckymi opozičnými aktivitami sa však prezentoval *Ivan Pietor*, ktorý sa nazdával, že komunistické útoky voči DS nie sú smerované ani tak voči katolíkom v strane, ale proti jej agrárnickému vedeniu. Predpokladal, že cieľom KSS nemalo byť rozbitie DS, lebo by sa vytvorila veľká neriadená masa prevažne katolíckeho obyvateľstva nespokojná s povojnovým režimom. Snažil sa o pretransformovanie strany na viac lojálny politický subjekt, ktorý by nebojoval, ale spolupracoval s komunistami. V tejto línii vystupoval Pietor v mene katolíkov v DS aj pred slovenskými biskupmi. Predkladal im veľasľubnú víziu programu katolíckeho hnutia v povojnovom režime, aby si tak zabezpečil ich podporu pri ašpiráciách na vedenie DS. Avizoval snahu nastoliť v strane lojálnejší kurz voči komunistom a odstaviť z vedenia DS Ursínyho a Lettricha.[859] O tomto rokoval aj s K. Gottwaldom, aj s českými nekomunistickými politikmi a snažil sa získať ich pre podporu transformácie DS pod svojím vedením.[860] Tieto jeho aktivity prebiehali súbežne s rokovaniami v rámci Národného frontu o riešení jesennej politickej krízy. Vedenie DS tak bolo pod dvojnásobným tlakom, lebo nielen komunisti, ale aj

858 SNA Bratislava, f. DS, k. 3.

859 ŠUTAJ, Š.: Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948, s. 245.

860 České nekomunistické strany odmietli I. Pietora podporiť, lebo sa držali Benešovho pokynu netrieštiť sily nekomunistickej opozície. Na najsilnejší odpor však Pietor narazil u komunistov. K. Gottwald usúdil, že Pietor se snaží DS nielen umierniť v odpore proti komunizmu a ovládnouť ju, ale aj zachrániť a udržať. To bolo v rozpore s komunistickým zámerom stranu rozbiť a zlikvidovať, preto komunisti Pietorove aktivity a ašpirácie odmietli. Ako výstižne uzatvára K. Kaplan, tlak komunistov na rozpad DS na jeseň 1947 nakoniec pôsobil opačným smerom, ako chceli, a prispel k súdržnosti napádanej DS. Porovnaj: KAPLAN, Karel: Nekrvavá revoluce. Praha 1993, s. 91-93.

Ivan Pietor

Ivan Pietor z vnútra strany žiadal vytvorenie očistnej komisie a direktória, ktoré by spravovalo stranu do pripravovaného zjazdu.[861] Vedenie DS na čele s Lettrichom však nakoniec dokázalo odolať tak vonkajšiemu tlaku komunistov, ako aj snahám a ašpiráciám Pietora, lebo pre svoje ciele nenašiel v strane dostatočnú podporu.

Omnoho závažnejšie však, ako reálny dopad Pietorových aktivít, bola spravodajská infiltrácia vedenia DS jeho osobným tajomníkom, resp. prezidiálnym šéfom Pietorovho Ministerstva dopravy Valerijom Vilinským. Ten ako spolupracovník Štátnej bezpečnosti dodával komunistickým špičkám na Ministerstve vnútra a vo vláde veľmi dôverné informácie z prostredia vedúcich predstaviteľov DS minimálne od mája 1947.[862] Niektoré z nich poskytoval Vilinskému sám Pietor, ktorý vedel o jeho blízkom vzťahu ku komunistom. Snažil sa komunistov takýmito informáciami presvedčiť o rozklade vedenia DS a o vhodnosti jeho presadenia na predsednícky post v strane z titulu jeho podpory u katolíckych biskupov a lojality voči KSČ.[863]

V súvislosti s protištátnym sprisahaním a z neho vyvodenej politickej krízy stojí za zmienku bližšie sa pozrieť v tomto období na činnosť Povereníctva vnútra. Hoci bolo toto povereníctvo vedené demokraticky založeným Mikulášom Ferjenčíkom, on i jeho povereníctvo sa nechalo zneužiť na akcie proti DS, ktoré pripravovali cestu komunistickej totalite. Počas jesennej politickej krízy roku 1947 sa Ferjenčík de facto stotožnil s komunistickou interpretáciou vtedajších udalostí. Spôsobil to hlavne fakt, že bol silným

861 ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, s. 246.

862 Informácie poskytované o vnútrostraníckom vývoji DS štátnobezpečnostným zložkám Ministerstva vnútra plne ovládaným komunistami boli síce v mnohých smeroch pre vedenie komunistov prínosné, ale už v tom čase vedeli zodpovední spravodajskí dôstojníci postrehnúť ich veľkú subjektivitu, resp. nepresnosť. Napriek tomu zostávajú minimálne ukážkou toho, ako ďaleko dokázala preniknúť komunistická informačná sieť, ktorá umožňovala KSČ či KSS prijímať vopred rozhodnutia pre eliminácu politických oponentov. Porovnaj: NA Praha, f. 100/24, sv. 41, a. j. 838 a sv. 39, a. j. 827; ABS Praha, f. 12828.

863 Bližšie k problematike spravodajstva V. Vilinského a jeho osobnosti, spolu s prepisom ním podávaných správ z kuloárov DS od októbra 1947 do februára 1948, pozri: ŽÁČEK, Pavel: *Agent, ze kterého se dalo žít*. In: MEDVECKÝ, M. (ed.): Posledné a prvé slobodné (?) voľby – 1946, 1990, s. 102-159.

stúpencom prezidenta Beneša, z čoho vyplývali i jeho obavy z novoľudáctva a spojenia niektorých politických síl na Slovensku s ľudáckou emigráciou. Na jeseň 1947 tak odmietol tvrdenia DS o tom, že orgány VII. odboru Povereníctva vnútra používajú agentov-provokatérov, resp. fyzické násilie pri vyšetrovaní.[864] Tieto tvrdenia, bohužiaľ, chápal aj ako súčasť útokov na svoju osobu.[865] Preto súhlasil s podaním trestného obvinenia na člena SNR a bezpečnostného referenta DS škpt. Júliusa Kukliša za „ohováranie" pracovníkov VII. odboru Povereníctva vnútra, čo poslúžilo komunistom k vyvráteniu pochybností o práci tohto štátnobezpečnostného odboru.[866]

864 Najvýraznejším protestom DS voči násilným praktikám pri vypočúvaní na VII. odbore Povereníctva vnútra boli vystúpenia poslancov M. Géciho a I. Laurinca v pléne SNR 19. decembra 1947, ako aj reč Š. Blaška v parlamente 18. decembra 1947. Materiál, ktorý bol prečítaný v SNR, priniesol na schôdzu klubu 18. decembra 1947 J. Lettrich a požiadal dobrovoľníkov, aby ho prečítali. Nato sa dobrovoľne prihlásili M. Géci a I. Laurinec, že oni prečítajú zmienený referát, pričom I. Laurinec mal aj sám nejaký materiál k tejto problematike. SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 89.

Š. Blaško v parlamente uvádzal napríklad aj tieto konktrétne prípady z vyšetrovaní: prezidiálny šéf Osídľovacieho úradu Jozef Dobrovodský ohluchol na jedno ucho, Dr. Mišútovi zlomili spodnú sánku, I. Kružliak bol po odvolaní svojej vynútenej výpovede proti J. Kempnému vydaný VII. odboru PV a do krvi zbitý, taktiež Dr. Binovský a J. Kosorín boli bití, profesor Lanár utrpel otras mozgu. SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 1000. *Těsnopisecká správa o 86. schůzi Ústavodarního národního shromáždení republiky Československé z 18. 12. 1947.*

865 PEŠEK, J.: *Februárový prevrat na Slovensku*, s. 271.

866 *Trestné oznámenie na člena SNR Kukliša*. In: Pravda, r. 1947, č. 217 (21. 9. 1947), s. 1.

DEMOKRATICKÁ STRANA A FEBRUÁROVÝ PREVRAT V ROKU 1948

DS vstupovala do roku 1948 - roku rozhodujúceho mocenského stretu nekomunistov a komunistov - značne zoslabená komunistickým tlakom voči nej z jesene 1947. Náladu členstva strany negatívne poznačili zatýkania v súvislosti s protištátnym sprisahaním,[867] následkom čoho sa šíril strach z ďalších politických čistiek a previerok. V dôsledku vyhrotenia medzinárodnej situácie, ktorá predznamenávala nutnosť mocenského rozhodnutia aj v Československu[868] a na základe príkladov z ostatných krajín sovietského bloku o nereálnosti výhry nekomunistov, niekoľko jednotlivcov z vedenia DS sa rozhodlo priklonit' na stranu komunistov ako pravdepodobných víťazov. Tým sa vlastne iba zviditeľnili predchádzajúce rozpory a opozičné skupiny existujúce v DS. Už v kapitole o Aprílovej dohode sa spomínalo, že v DS existoval akýsi disent, ktorý bol v opozícii proti evanjelickému vedeniu strany. Títo „disidenti" väčšinou uprednostňovali ideu štátnej jednoty pred ideou národnopolitickej samosprávy Slovenska a prikláňali sa k bližšej spolupráci

867 Po odhalení protištátneho sprisahania bolo na Slovensku zatknutých, zadržaných a vyšetrovaných okolo 600 osôb, mnoho z nich pritom pôsobilo aj v DS. BARNOVSKÝ, Michal: *Preberanie moci a pofebruárová očista 1948*. In: BARNOVSKÝ, M. (ed.): Od diktatúry k diktatúre , s. 88.

Medzi nimi sa nachádzali aj viacerí príslušníci či funkcionári DS. Vedenie slovenských demokratov sa po ich prepustení z väzby, resp. z krátkodobého väzenia snažilo od nich viacmenej dištancovať, aby nezavdávalo komunistom príčinu k ďalším kritikám a kampaniam proti DS. Viacerí dlhoroční aktivisti strany to samozrejme vnímali veľmi negatívne, najmä, keď ich predošlá práca v strane živila a teraz, z biľagom sprisahanca, si nemohli nájsť prácu a mali existenčné ťažkosti. Signifikantným je napr. prípad predsedu Klubu demokratických akademikov J. Bystrického, ktorého doviedla frustrácia z postoja vedenia DS voči nemu po prepustení z väzenia až k vystúpeniu zo strany. Bližšie pozri: ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, s. 240.

868 Už krátko po ustanovení Informbyra v poľskej Sklarskej Porebe v septembri 1947 sa jej predstavitelia stretli v Miláne, kde sa už konkrétnejšie hovorilo aj o prevrate v Československu. USA získali informácie o komunistickom pláne prevzatia moci 13. decembra 1947 a poslali ich hneď do Veľkej Británie. Zatiaľ čo USA boli zmätené čokoľvek robiť, Briti upozornili na plán prevratu E. Beneša. Ten potom informoval národných socialistov. Začiatkom januára 1948 prišiel do Československa nový britský ambasádor Pierson Dixon, ktorý dramaticky zavolal ministrovi spravodlivosti Drtinovi a varoval ho, že komunistický prevrat bude čoskoro. Rovnako ale vyjasnil P. Drtinovi, že Británia nie je v pozícii nejako mocensko-politicky pomôcť Československu. P. Drtina však nijakú pomoc ani neočakával a uistil ambasádora, že nekomunisti budú pripravení na prevrat. BRADLEY, F. N. John: *War and peace since 1945*. New York 1989, s. 59.

s KSS. Odmietali ostrý kurz evanjelického vedenia a katolíckych aktivistov proti komunizmu a v snahe záchrany svojich spoločenských pozícií sa začali plne orientovať na spoluprácu s komunistami. Reprezentovali ich hlavne osoby Milana Poláka a Jozefa Ševčíka. Nevytvorili homogénnu skupinu, lebo medzi nimi existovali príliš silné osobné kontroverzie a kariérne spory. Okolo každého z nich sa vytvorili malé skupinky politikov približne rovnakých politických záujmov. Personálne najsilnejšou z nich bola skupina Milana Poláka, do ktorej z významnejších politikov DS patril ešte Jozef Lukačovič a Jozef Mjartan. Okrem nich od jesene 1947 začína s KSS spolupracovať tiež bývalý katolícky aktivista a primátor Bratislavy Jozef Kyselý. K spolupráci s komunistami bol zrejme „presvedčený" počas svojich výsluchov na VII. odbore Povereníctva vnútra v súvislosti s vyšetrovaním jeho údajnej účasti na protištátnom sprisahaní. Kyselý sa mal začiatkom roku 1948, čiže zopár mesiacov pred májovými voľbami 1948, pokúsiť znova zopakovať Širokého taktiku so založením katolíckej strany, ktorá mala DS odobrať hlasy a rozdeliť tak veľkú nekomunistickú stranu na ľahšie poraziteľné subjekty.

To, čo začiatkom roku 1948 skutočne hýbalo DS, nebola ani tak hrozba kolaborácie (ktorú si iba málokto uvedomoval) niekoľkých osobností strany s KSS, ale príchod novej predvolebnej kampane. Bohužiaľ, medzi tlakom voči slovenským demokratom počas búrlivej jesene 1947 a spustením novej predvolebnej kampane k voľbám existovalo veľmi málo času, aby sa dokázala strana dostatočne skonsolidovať a prípadne vyriešiť problémy s opozičnými náladami v strane. Prevratné veci v tomto smere nevykonal ani II. celoslovenský zjazd strany, ktorý sa jednoznačne rázne vysporiadal s rozkolníckymi aktivitami Jozefa Kyselého a ako-tak stabilizoval stranu a ustráchané členstvo. Ani zjazd však nedokázal vrátiť do radov DS predošlú sebadôveru a istotu, ktorú mala strana v predošlých obdobiach. Tak či onak, až do vypuknutia februárovej krízy bolo viac-menej všetko snaženie vedenia a funkcionárov strany sústredené na zopakovanie úspešných volieb z roku 1946. Zatiaľ čo pre voľby v roku 1946 platil prívlastok osudové a pripisovala sa im v propagande DS úloha rozhodnutia o demokracii či komunizme na Slovensku, pre očakávané voľby v roku 1948 by sa iba veľmi ťažko hľadal porovnateľný prívlastok. Najviac by ich reprezentovalo pomenovanie „existenčné", lebo takto ich slovenskí demokrati vnímali. Už v roku 1946 sa po napätej predvolebnej kampani predpokladalo, že voľby dajú víťazovi jasný kredit na to, ktorým smerom sa politický režim vyberie. Bolo to však iluzórnym podcenením komunistických schopností nerešpektovať vôľu ľudí v demokratických voľbách. Preto bolo reprezentantom DS začiatkom roku 1948 už zrejmé, že v týchto voľbách nepôjde ani tak o možnosť obyčajnej voľby medzi politickým smerovaním k demokracii či ku komunizmu, ale o to, či sa po voľbách

budú ešte slobodne pohybovať v spoločnosti, alebo budú nasledovať príklad stoviek ľudí zatknutých a obvinených z protištátneho sprisahania. Slovenskí demokrati preto do týchto existenčných volieb vkladali už od konca roka 1947 všetko svoje politické snaženie a skúsenosti získané pri predošlých voľbách a počas politických bojov s KSS. Po jesennej politickej kríze sa správne predpokladalo, že hlavným poľom politického súperenia a automatickým terčom komunistickej propagandy a útokov sa stanú nižšie orgány štátnej správy – národné výbory.[869] Preto sa neustále regionálnym funkcionárom strany pripomínala nutnosť zbierania informačného materiálu o príkladnej činnosti demokratov v národných výborov. Získaný materiál sa mal použiť v predvolebnej kampani - či už v smere propagačnom, či naopak obrannom voči komunistickým obvineniam.[870] Podobne, ako pri voľbách v roku 1946, sa veľká pozornosť venovala najmä stálym voličským zoznamom, ktoré dávali oponentom DS možnosť vylučovať z volebného práva prívržencov strany, či už ich zámerným opomínaním, alebo obviňovaním z vojnového kolaborantstva.[871] Spustila sa aj kampaň na získanie finančných prostriedkov do volebného fondu DS. Dokonca - v štýle amerických predvolebných kampaní - významnejším osobám a podnikom blízkym DS sa rozposielali osobitné listy s podpisom predsedu strany Jozefa Lettricha.[872] Celkový vývoj v strane v predvečer komunistického februárového prevratu sa odohrával podobne, aj keď dynamickejšie, ako pred voľbami v roku 1946. Teraz sa už vo februári začínali valné zhromaždenia okresných a miestnych organizácií, na ktorých početnejšie vystupovali poprední predstavitelia strany. Mali v predstihu mobilizovať funkcionárov a členstvo DS k predvolebnej aktivite a prispieť k dotvo-

Ján Ševčík

869 Okrem upozornenia na nevyplňovanie ankety KSS o práci okresných a miestnych národných výborov sa na funkcionárov DS v národných výboroch apelovalo: „Dôrazne pripomíname, aby ste všetky svoje funkcie vykonávali svedomite a pozorne, pretože nie je vylúčené, že útoky KSS sa v krátkej dobe obrátia proti okresným a miestnym národným výborom pod zámienkou neporiadkov, sabotáže výkupu a distribúcie..." SNA Bratislava, f. DS, k. 3. *Obežník Ústredného sekretariátu DS z 15. 12. 1947*.

870 SNA Bratislava, f. DS, k. 4. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 3/1948*.

871 Tamtiež. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 2/1948 z 3. 1. 1948*.

872 Tamtiež. *Obežník Ústredného sekretariátu DS č. 15/1948 z 10. 2. 1948*.

reniu záujmových odborov v rámci straníckych organizácií, aby sa adresne oslovovali jednotlivé sociálne skupiny spoločnosti (roľníci, robotníci, úradníci, ženy...).[873]

Krátko po skončení II. celoslovenského zjazdu DS sa začal vo vláde proces, ktorý vyústil do demisie nekomunistických ministrov a neskoršieho štátneho prevratu. Na zasadnutí vlády 13. februára 1948 protestovali národní socialisti proti rozkazu zemského veliteľa Zboru národnej bezpečnosti o preložení 8 nekomunistických policajných veliteľov v Prahe. Ich protest podporili aj ostatné nekomunistické strany, vrátane sociálnych demokratov. Vláda sa uzniesla, aby komunistický minister vnútra Václav Nosek odvolal rozkaz zemského veliteľa ZNB. 17. februára 1948 mal minister vo vláde podať správu o vykonaní vládneho uznesenia. Nosek však správu nepredniesol, ani nerealizoval rozhodnutie vlády v predmetnej záležitosti.[874] To prinútilo vedenie národných socialistov uvažovať o podaní demisie vo vláde, aby tak donútili komunistov zmeniť odvolanie pražských nekomunistických policajných veliteľov. Ráno 19. februára 1948 sa preto v kabinete podpredsedu vlády za národných socialistov Petra Zenkla konala schôdzka, na ktorej oznámili ministrovi DS Štefanovi Kočvarovi a podpredsedovi lidovej strany Františkovi Hálovi, že vedenie národných socialistov sa rozhodlo odvolať svojich zástupcov z vlády. Kočvara s Hálom vyslovili predbežný súhlas s pripojením sa ich strán k demisii, ale záväzné rozhodnutie museli schváliť predsedníctva strán.[875] Lidovecké vedenie demisiu ešte v ten deň bez problémov schválilo. V Predsedníctve DS bola najskôr demisia väčšinou hlasov zamietnutá, zrejme v dôsledku nepríjemných spomienok na jesenný politický boj s komunistami. O dva dni neskôr však postup svojich ministrov vo vláde už vedenie slovenských demokratov schválilo.[876]

873 Napríklad na valné zhromaždenie okresnej organizácie DS v Bánovciach nad Bebravou (naplánované na 29. februára 1948) mal prísť predseda strany J. Lettrich a podpredseda SNR A. Cvinček. Zároveň bolo ústredie požiadané o vyslanie H. Joskovej resp. M. Poloncovej z ústredia ženského odboru strany, aby mohol byť aj v okrese založený ženský odbor. Podobne v Horňanoch mal na zhromaždení vystúpiť Ľ. Baar, aby tu pomohol založiť miestny Odbor mladých demokratov. Tamtiež, k. 14. *Obežník Okresného sekretariátu DS v Bánovciach nad Bebravou zo 16. 2. 1948*.

874 LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945-1948 na ceste ku komunistickej totalite*, s. 66-67.

875 Š. Kočvara si na prijatie rozhodnutia o demisii neskôr spomínal: „...navrhol som, aby sa uvažovalo aj o alternatívnom riešení krízy, aby sa na jednu kartu nestavalo všetko. Návrh nebol prijatý s odôvodnením, že kríza musí otvorene prepuknúť pred 22. februárom, aby sa k demisii mohli pridať aj ministri za Soc. dem. stranu ... na 22. februára totiž bol zvolaný ilegálne zjazd závodných rád a odborových skupín ROH, ktorý mal na programe ďaleko siahajúce hospodárske a sociálne reformy. Rezignovanie sociálnodemokratických ministrov po 22. februári by sa vraj mohlo považovať za opozíciu proti týmto požiadavkám, čo by bolo pre stranu neúnosné.“ KOČVARA, Štefan: *K výročiu pádu demokracie v ČSR.* In: Naše snahy, r. 1971, č. 1, s. 8.

876 Porovnaj: ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948*, s. 246.

A tak 20. februára 1948 podalo 12 nekomunistických ministrov národnosocialistickej, lidovej a demokratickej strany svoju demisiu do rúk prezidenta. Počítali s tým, že ich demisiou sa donúti k demisii buď celá vláda, rozpustí sa parlament a vypíšu sa okamžite voľby, alebo, že prezident neprijme ich demisiu a tým donúti komunistov, aby vykonali uznesenie vlády z 13. februára 1948.[877] Ale už večer v deň podania demisie sa táto konštrukcia začala rúcať. Komunisti využili demisiu na *začatie prevratu*. Požadovali od prezidenta, aby prijal podané demisie a doplnil Gottwaldovu vládu novými politikmi. Ku komunistickému tlaku sa pridali tiež opozičné skupiny v stranách, ktoré podali demisiu, a vyjadrili svoju ochotu spolupracovať s komunistami. Ešte v ten večer bolo z Bratislavy komunistickému vedeniu v Prahe hlásené, že je na ceste manželka politika DS Jána Ševčíka, ktorá vezie od manžela do Prahy dôležité informácie v súvislosti s vývojom vládnej krízy, čiže Ševčíkovu ponuku spolupráce s komunistami. Ústredný výbor KSS v Bratislave prevzal telefonické inštrukcie z pražského vedenia KSČ ohľadom vládnej krízy. Na ceste do Bratislavy bol už aj komunistický minister Július Ďuriš, lebo na Slovensku sa podľa mienky pražského komunistického vedenia dosiaľ nič nestalo.[878] Pred odchodom na Slovensko dostal Ďuriš inštrukcie, čo konkrétne vykonať na Slovensku. Predovšetkým sa mali vyradiť slovenskí demokrati zo Zboru povereníkov a ich rezorty rozdeliť medzi ostatné strany. Následne sa mala realizovať hĺbková *čistka* vo vedení všetkých povereníctiev a v Zbore národnej bezpečnosti. Nemali sa zatýkať demokratickí ministri a členovia SNR, ale iba ľudia z ich okolia. Malo sa podať a propagandisticky použiť trestné oznámenie na Jána Ursínyho, zaviesť pohotovosť komunistických úderiek v závodoch a uliciach, zorganizovať robotníkov do ulíc, ozbrojiť milície a povolať partizánov a podobne.[879]

Ešte v ten istý deň vznikol Hlavný štáb partizánov na čele s generálnym tajomníkom Zväzu slovenských partizánov Samom Falťanom[880] a v jednotlivých krajoch vznikli krajské štáby. Uskutočnila sa mobilizácia partizánov, do Bratislavy sa presunuli aj ozbrojení partizáni z niekoľkých miest.[881] *Zaktivizovanie partizánov* sa neurobilo iba pre prípad ozbrojeného či dôraznejšieho postavenia sa nekomunistom pri prevrate na odpor. Malo pôsobiť najmä ako demonštrácia sily, ktorá mala presvedčiť tých demokratov, ktorí by sa nechceli dobrovoľne vzdať svojich úradov.

877 Porovnaj: *Z udalostí v krízových dňoch vo februári 1948*. In: Naše snahy, r. 1988, č. 2, s. 15.

878 LAUŠMAN, Bohumil: *Kdo byl vinen?* Viedeň: Vorwärts, 1950, s. 120-125.

879 PEŠEK, J.: *Februárový prevrat na Slovensku*, s. 268.

880 MIŠEJE, František: *Revolučnou cestou*. Bratislava 1988, s. 205.

881 Koncom februára1948 bolo zmobilizovaných na Slovensku 3 856 partizánov, z toho 1 624 ozbrojených. Taktiež tu bolo 6704 milicionárov, z ktorých bola približne tretina aj ozbrojená. BARNOVSKÝ, M.: *Preberanie moci a pofebruárová očista 1948*, s. 89.

Hoci povereníci za DS v Zbore povereníkov demisiu nepodali, Gottwaldovo oznámenie vedeniu KSS o demisii ministrov z 20. februára 1948 obsahovalo pokyn „urobiť to isté na Slovensku“. Preto Predsedníctvo KSS ráno 21. februára 1948 za účasti Viliama Širokého požadovalo aj *demisiu povereníkov za DS*. Večer 21. februára Gustáv Husák (ako predseda Zboru povereníkov) listom oznámil povereníkom DS, že demisiu členov vlády za DS treba považovať tiež za demisiu jej zástupcov v Zbore povereníkov a zbavil ich funkcií. Toto rozhodnutie nebolo právne opodstatnené, lebo právomoc odvolania povereníkov spadala pod výlučnú právomoc Predsedníctva SNR. Ale v dobe prevratu sa na právnosť nedbalo.[882] Vedenie DS i povereníci sa o svojom odvolaní z funkcií dozvedeli ešte 21. februára 1948 z večerného rozhlasového prenosu z bratislavskej Reduty, kde sa konalo zhromaždenie prívržencov KSS z radov odborárov a partizánov. V ten istý deň vydal minister vnútra Nosek príkaz stiahnuť do Bratislavy dva pluky polície, ktoré boli už dlhšie dislokované na Slovensko. Polícia sa neskôr využila aj pri obsadzovaní všetkých dôležitých štátnych inštitúcií v čase prevratu, ako rozhlasu a slovenskej tlačovej kancelárie, pričom Husák vyňal obe z právomoci povereníka Jozefa Lukačoviča a dosadil sem komunistického vládneho komisára.

22. februára 1948 odopreli komunistom naklonení sadzači v Slovenskej Grafii vytlačiť ústredný tlačový orgán DS Čas, čomu nezabránilo ani odmietnutie jeho šéfredaktora Karola Huška podrobiť sa diktátu skomunizovaných zamestnancov. *Stratou* možnosti *tlačiť Čas* ostala strana bez akéhokoľvek vplyvu na verejnosť.[883]

Praktické *prevzatie povereníctiev* spravovaných DS sa uskutočnilo v pondelok 23. februára 1948. Realizovalo sa tak, že na príslušné povereníctva prišli v sprievode pracovníkov bezpečnosti povereníci za KSS, resp. osoby z malých politických strán (spolupracujúce už v tom čase s komunistami) a oznámili, že preberajú povereníctva.[884] Niektorým demokratom odopreli vstup do ich úradov. Spomedzi tých, ktorí už boli vo svojich úradovniach, sa najmä poverenik Kvetko snažil neúspešne odporovať.[885] Na fakte „vyhodenia“ demokratov z ich pracovní nezmenilo nič ani zasadnutie Predsedníctva

882 Toto Husákovo rozhodnutie sa dalo do súladu so zákonom až 28. februára 1948, kedy na svojej schôdzi Predsedníctvo SNR (zložené už iba z komunistov a im lojálneho A. Granatiera), retroaktívne odvolalo povereníkov DS. SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 89. *Mimoriadne zasadnutie Predsedníctva SNR 28. 2. 1948*.

883 SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova kancléře*, s. 145.

884 PEŠEK, Jan: *Priebeh februárových udalostí na Slovensku*. In: PODOLEC, O. (ed.): Február 1948 a Slovensko, s. 181.

885 PETRUF, Pavol: *Správa francúzskeho generálneho konzula v Bratislave E. M. Manac`ha o kľúčových politických udalostiach na Slovensku počas československej vládnej krízy vo februári 1948*. In: PEŠEK, Jan a kolektív: Kapitolami najnovších slovenských dejín. Bratislava 2006, s. 94.

SNR iba za účasti jeho členov za DS, ktoré vo svojom uznesení konštatovalo, že „*Zbor povereníkov legálne trvá v takom zložení, ako ho po predchádzajúcom súhlase vlády republiky menovalo Predsedníctvo SNR 19. novembra 1947. Každý zásah do tejto zákonnej právomoci treba pokladať za úkladný počin proti platnému ústavnému a právnemu poriadku ČSR*.“[886]

V ten deň sa zišlo aj *Predsedníctvo DS* v Bratislave, aby posúdilo vzniknutú situáciu. Vypočuli si správy o obsadení svojich povereníctiev komunistami, i o tom, ako minister Pietor nebol políciou vpustený na svoje Ministerstvo dopravy. Analyzovala sa situácia na celom Slovensku, kde komunisti postupne preberali moc aj na nižších úrovniach. Na záver zasadnutia sa uznieslo, aby Jozef Lettrich a ministri DS odišli do Prahy a tlmočili prezidentovi stanovisko strany k situácii v štáte, ktoré bolo zhrnuté v liste podpísanom ministrami DS vo vláde (Š. Kočvara, I. Pietor, M. Franek, J. Lichner). V tomto stanovisku sa rázne odmietli akékoľvek komunistické špekulácie o tom, že by chceli svojou demisiou sledovať snahu o nastolenie úradníckej vlády a uvádzali, že príčinou demisie bola nemožnosť presadenia uznesenia vlády z 13. februára 1948. Následne apelovali na prezidenta, aby nová vláda bola založená na princípoch parlamentnej demokracie a Národného fronu, čiže s účasťou všetkých strán vo vláde ako doteraz. Na druhý deň teda navštívili ministri DS a Jozef Lettrich prezidenta Beneša. Táto návšteva ich však utvrdila v tom, že Edvard Beneš je pripravený prijať demisiu, a teda že boj o moc je stratený.[887]

Ešte v ten večer došlo k *obsadeniu budovy Ústredného sekretariátu DS* v Bratislave, ktoré uskutočnila asi štyridsaťčlenná jednotka príslušníkov ZNB a partizánov.[888]

24. februára 1948 už Slovensko zasiahla plná prevratová aktivita. Od ranných hodín začala vlna zatýkania,[889] tvorili sa milície,[890] v rozhlase zneli bojo-

886 PEŠEK, J.: *Februárový prevrat na Slovensku*, s. 267.

887 J. Lettrich sa mal E. Beneša otvorene spýtať, či hodlá prijať demisiu členov vlády a menovať namiesto nich iných, ako to navrhujú komunisti, alebo či odolá ich tlaku. Na to sa mal Beneš osvedčiť, že demisiu neprijme a novú vládu vyhlási iba po dohode so všetkými stranami. Na Lettrichovu otázku, čo spraví potom, ak komunisti neustúpia, Beneš odpovedal, že potom prehovorí k národu a vysvetlí mu svoje stanovisko ku kríze, ako i to, že jeho úsilie neviedlo k cieľu. Následne potom pripúšťal, že môže nastať chaos a situácia ako po Mníchove. Tieto Benešove slová pôsobili na demokratov veľmi deprimujúco a uvedomili si, že prezident je už rozhodnutý ustúpiť komunistickému tlaku. SMUTNÝ, J.: *Svědectví prezidentova kancléře*, s. 160.

888 PEŠEK, J.: *Priebeh februárových udalostí na Slovensku*. In: PODOLEC, O. (ed.): Február 1948 a Slovensko, s.189.

889 Najskôr šlo hlavne o vysokých dôstojníkov ZNB, aby komunisti dostali políciu úplne pod kontrolu. Na to sa využil komunistami úplne ovládaný VII. odbor Povereníctva vnútra. Zástupca prednostu VII. odboru V. Sedmík dal zaistiť niektorých vysokých dôstojníkov uniformovanej zložky ZNB a uniformovanú bezpečnosť podriadil ŠtB. Tamtiež, s. 272.

890 Hlavný štáb Zväzu slovenských partizánov pridelil vedeniu slovenských odborov partizánskych veliteľov vyslaných do veľkých bratislavských závodov, aby organizovali ich obsa-

Obsadenie budovy Demokratickej strany 26. 2. 1948

vé piesne, rozširovali sa informácie o sprisahaniach proti štátu atď. Ministerstvo vnútra vydalo správu, že na bývalého podpredsedu vlády Jána Ursínyho bolo podané *trestné oznámenie* zato, že mal dodávať tajné informácie spolupracovníkovi Ferdinanda Ďurčanského Otovi Obuchovi. Zároveň vydalo Zemské veliteľstvo ZNB správu, že tajomníčka v úrade štátneho tajomníka Jána Lichnera[891] na Ministerstve národnej obrany bola práve usvedčená z vyzvedačstva a zatknutá, a že je to o to závažnejšie, že na ministerstve mala prístup k prísne tajným dokumentom. Na druhý deň sa k tomu pridala správa o tom, že na Slovensku odhalili ďalšiu *špionážnu aféru* s účasťou predstaviteľov DS.[892]

V ten deň bol vydaný aj výnos ministra vnútra o zmocnení okresných veliteľov ZNB, aby po dohode s predsedami akčných výborov a koordinačnými výbormi odbojových zložiek zosilnili zbory národnej bezpečnosti dočasným priberaním „spoľahlivých" mužov z radov odbojových zložiek. Tento príkaz, po odstránení nekomunistov z Hlavného veliteľstva ZNB v Bratislave deň

denie a vytváranie tunajších milícií a akčných výborov. Tamtiež, s. 271.

891 Šlo o Zoru Adamcovú, ktorá neskôr pred vyšetrujúcimi orgánmi urobila rozsiahlu výpoveď o spoločensko-politických kontaktoch členov vlády za DS a pod. ABS Praha, f. 302-34-1. *Výťah z protokolu so Zorou Adamcovou, 30. 3. 1948*.

892 LAUŠMAN, B.: *Kdo byl vinen?*, s. 144.

predtým, už nebol problém splniť. A tak od 25. februára 1948 vznikajú pri policajných zboroch aj *pomocné jednotky*[893] komunistom oddaných *partizánov*, ktoré boli hlavnými prostriedkami násilného prevádzania prevratu na lokálnej úrovni.

Veľký podiel na zdarnom priebehu prevratu mali nepochybne príslušníci KSS v ZNB, hlavne v jej neuniformovanej časti na *VII. odbore Povereníctva vnútra*. Hoci sa vo februári 1948 poverenik Ferjenčík snažil zabrániť excesom niektorých komunistických príslušníkov bezpečnosti (napríklad pri zatýkaní vysokých dôstojníkov ZNB a armády), zostal nerozhodný a kolísal. Vydal síce tiež rozkaz, aby bezpečnosť zostala neutrálna, realita však bola celkom opačná. Mikuláš Ferjenčík bol málo dôrazný a nedokázal presadiť svoje rozkazy.[894] Tak nerobilo VII. odboru Povereníctvu vnútra problém aktívne sa podieľať na prevrate, keďže si jeho vedúci pracovníci boli vedomí Ferjenčíkovej slabosti a toho, že otvorene sa neodváži proti nim zakročiť.[895] Príslušníci ŠtB sa potom bez problémov podieľali aj na zastavení sadzby tlačového orgánu demokratov Čas, robili prehliadky a obsadzovali budovy rôznych inštitúcií a dôležitých budov. Len za obdobie od 22. februára 1948 do 1. marca 1948 príslušníci bezpečnosti zatkli 173 osôb. Väčšinou išlo o funkcionárov DS, ktorí sa stavali uskutočňovaniu prevratu na odpor.[896] Zatýkanie nemalo slúžiť iba k odstráneniu ľudí, ktorí sa mohli potenciálne postaviť proti prevratu, ale malo tiež zastrašiť váhavcov, ktorí čakali ako sa situácia vyvinie a podľa toho sa chceli prikloniť k tej či onej víťaznej strane.[897] Neskôr zatýkanie pokračovalo aj v marci 1948, kedy boli zatváraní aktivisti DS na okresných a miestnych úrovniach.[898]

893 ŠA Bratislava, pobočka Trenčín, f. ONV Nové Mesto nad Váhom, k. 22. *Obežník Hlavného veliteľstva ZNB v Bratislave č. 180/1948 prez*.

894 Deň pred februárovými udalosťami dostali vedúci komunistickí funkcionári VII. odboru Povereníctva vnútra príkaz z ústredného výboru KSS, aby obsadili poštu a cenzurovali telefónne hovory vedúcich predstaviteľov DS, čo aj uskutočnili. Následkom toho mali títo funkcionári veľmi ostrý výstup s poverenikom M. Ferjenčíkom, ktorý požadoval stiahnutie ich ľudí z tejto akcie, ale trvali tak dlho na svojom, až Ferjenčík svoj príkaz zrušil. PEŠEK, J.: *Februárový prevrat na Slovensku*, s. 271.

895 Výrazom dôvery komunistov vo Ferjenčíkovu neschopnosť otvorene zasiahnuť proti prevratu bolo aj to, že nebol zbavený funkcie ako ostatní nekomunistickí povereníci (i ako nestraník Búza). M. Ferjenčík sa až sám vzdal povereníctva oznámením svojej demisie Predsedníctvu SNR 28. februára 1948. SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 89. *Mimoriadne zasadnutie Predsedníctva SNR 28. 2. 1948*.

896 BARNOVSKÝ, M.: *Na ceste k monopolu moci*, s. 245.

897 Typickým príkladom zatknutia využívaného na psychologické zastrašovanie bolo napríklad aj prevážanie zatknutých popredných činiteľov DS v Žiline 26. februára 1948 do väznice v Trenčíne v čase najväčšej koncentrácie obyvateľstva v uliciach, aby všetci mohli vidieť, aký osud ich čaká v prípade odporu. Porovnaj: RYŠAVÝ, V.: *Žilina a Slovenské národné povstanie*, s. 122.

898 ŠA Banská Bystrica, f. Oblastný akčný výbor, k. 2.

Medzitým, čo sa odohral prevrat na Slovensku, sa 25. februára 1948 definitívne rozhodlo aj o budúcnosti demokracie v celom Československu. Potom, čo sa v Prahe 22. februára zišlo na celoštátnom zjazde asi 8000 odborárov podporujúcich komunistické riešenia vládnej krízy, po informáciách o sústreďovaní sovietskych síl v blízkosti československých hraníc[899] a najmä po faktickom ovládnutí situácie v Prahe komunistami (za pomoci milícií a príslušníkov bezpečnosti) začal prezident Beneš vážne uvažovať o ustúpení komunistickému tlaku. Táto eventualita sa oficiálne naplnila v nedeľu 25. februára, keď Klement Gottwald rozvášnenému davu na Staromestskom námestí oznámil *podpísanie demisií prezidentom* republiky. Následne došlo k *utvoreniu novej vlády* zloženej iba z komunistov a im blízkych politikov z ostatných strán. Tým bola oficiálne ukončená februárová kríza a vládny prevrat, ale samotné preberanie moci bolo potrebné ešte previesť aj na nižších štátnych a lokálnych úrovniach.

Krátko po zbavení povereníkov DS ich moci v Zbore povereníkov, obsadení budovy Ústredného sekretariátu strany, zastavení tlačenia Času a zmrazenia akýchkoľvek pohybov na účtoch slovenských demokratov v Sedliackej banke[900] - teda v čase jasnej porážky a bezmocnosti vedenia strany voči komunistickému tlaku - už nič nebránilo opozičným skupinám v DS otvorene vystúpiť proti vedeniu slovenských demokratov a verejne deklarovať ochotu spolupracovať s komunistami. Už sa spomínala aktivita Jána Ševčíka smerom ku KSČ z 20. februára 1948. Neskôr sa k podobnej spolupráci začala hlásiť aj Polákova skupina. „Neopätovaná“ zostala snaha Jozefa Kyselého o vznik lojálnej katolíckej strany, lebo otázka moci bola pre komunistov vyriešená a už ju nepotrebovali. Preto napokon predseda KSS Viliam Široký presvedčil jednotlivé opozičné skupiny a osoby, aby sa spoločne spojili v Ústrednom akčnom výbore DS, ktorý mal odstrániť zo strany všetkých protikomunistických politikov a úzko spolupracovať s KSS. Neskôr sa reprezentanti tejto niekdajšej opozície v DS rozhodli zanechať všetky putá, ktoré by ich mohli spájať so slovenskými demokratmi. Rozhodli sa založiť novú stranu. Pôvodne Ústredný akčný výbor DS 4. marca 1948 oznámil predsedníctvu SNR, že zakladá *Stranu ľudovej jednoty* a tlačový orgán Čas premenováva na *Ľud*.[901] Ale už štyri dni neskôr sa niekdajší opozičníci v DS rozhodli novú stranu pomenovať ***Strana slovenskej obrody*** (***SSO***). Vydali tiež vyhlásenie k slovenskej verejnosti, v ktorom oznámili vznik novej strany, vyjadrili plnú lojalitu novému režimu a snažili sa zo seba zmyť akékoľvek rekriminácie s politikou bývalej DS. Predsedom novej

899 LAUŠMAN, B.: *Kdo byl vinen?* s. 232-236.

900 Neskôr bola časť týchto financií DS uvoľňovaná pre potreby jej prokomunistickej nasledovkyne – Strany slovenskej obrody. SNA Bratislava, f. DS, k. 49 (st. sign.).

901 Tamtiež, f. ÚP SNR, k. 89.

strany sa stal Ján Ševčík, úradujúcim predsedom Milan Polák a Jozef Kyselý sa stal generálnym tajomníkom. Okrem nich v predsedníctve SSO boli ešte Jozef Lukačovič, Jozef Mjartan a Anton Granatier.[902] Z bývalých členov DS v SNR si svojím členstvom v SSO zachovali svoje mandáty Jozef Baláž, Vladimír Brežný, Jozef Dančák, Jozef Dočkal, Jozef Haša, Bohumil Heřman, Ján Sinaj a Fedor Zorkócy.[903]

Po faktickom ovládnutí Československa komunistami prišiel rad i na formálne prebratie moci, čiže na odvolanie politických oponentov komunistov a ich nahradenie im lojálnymi osobami. Formou uskutočňovania preberania moci v štátnych orgánoch sa stala činnosť tzv. ***akčných výborov***. Boli to bez právneho podkladu komunistami a ich prívržencami zakladané výbory,[904] ktoré realizovali personálne výmeny na všetkých úrovniach a sektoroch štátnej správy. Na Slovensku preberanie moci vo vrcholných orgánoch štátu vykonávalo Predsedníctvo SNR. Prvý raz po prevrate sa zišlo už 26. februára 1948 za účasti komunistov Karola Šmidkeho, Ivana Horvátha a im lojálneho demokrata Antona Granatiera. Na zasadnutí chýbal Jozef Lettrich a Andrej Cvinček, ktorí už v tejto dobe rezignovali na svoje posty.[905] Predsedníctvo

902 VESELÝ, Z.: *Sborník dokumentů a materiálů ke studiu nejnovějších dějin Československa 1945-1948*, s. 158-159.

903 RÁKOŠ E. – RUDOHRADSKÝ Š.: *Slovenské národné orgány 1943-1968*, s. 470.

Nová strana získala aj väčšinu majetku bývalej DS (okrem niekoľkých budov, tvorilo hotovosť DS 10 miliónov Kčs, vlastnila tlačiareň a cca. 50 osobných áut), s ktorým disponoval prevažne J. Ševčík. Časť hotovosti skonfiškovalo Povereníctvo vnútra v byte hospodára DS J. Kukuču 1,7 milióna, ktoré mali slúžiť na vyplatenie miezd zamestnancov Ústredného sekretariátu strany, a ktoré boli vybraté z účtov strany v priebehu februárovej krízy. KUKUČA, J.: *Moje spomienky na väzenie*.

904 Pre ilustráciu: Krajský akčný výbor v Banskej Bystrici mal 32 ľudí, z ktorých bolo 21 komunistov, 3 členovia Strany slovenskej obrody, 2 zástupcovia Strany slobody a ostatní boli bezpartajní. Pritom ale iba ¼ komunistov vystupovala vo výbore ako zástupcovia KSS, ostatní oficiálne zastupovali záujmové organizácie. ŠA Banská Bystrica, f. Oblastný akčný výbor, k. 1.

905 J. Lettrich v decembri 1948 na prevratové dni spomínal: „26. februára zapečatili mi úradovňu, tajomníka násilím odstránili, policajne odviekli z úradu domov a dom, v ktorom som býval, obkolesila polícia, dňom i nocou ho 6-8 ľudí strážilo, vnikali do bytu, vyšetrovali a obťažovali mi personál, vypäli telefón, cenzurovali poštu, prísne kontrolovali návštevy, odňali vozidlo, takže som sa stal väzňom vo vlastnom byte, z ktorého som až do dňa úteku (11. marca) nevykročil. Okrem toho, dňa 26. februára tri razy prišli za mnou (najprv Granatier a Kulich, potom Dr. Hano, napokon zasa Granatier, s úpenlivou prosbou, s odkazom od Husáka, Šmidkeho, Horvátha, Poláka, aby som hneď zložil obe funkcie, lebo inak mne hrozí okamžité zatknutie a okrem toho znemožňujem dohodu tvorenia sa nového vedenia DS v nových pomeroch. Apelovali na mňa, aby som umožnil záchranu druhých, keď už sebe neprospejem, lebo sa presvedčili, že komunisti splnia vyhrážky voči mne a použijú násilia brutálnym spôsobom. Informovali ma tiež o tom, že komunisti moje zrieknutie sa položili ako podmienku záchrany niektorých exponovaných demokratov pred zavretím.“ ČELKO, Vojtech: *Osobný archív Jozefa Lettricha darovaný Slovenskej národnej knižnici*. In: Československá ročenka 2004. Brno 2004, s. 327-328.

SNR na tomto zasadnutí vzalo na vedomie písomné zrieknutie sa Lettricha funkcie predsedu SNR a poverilo Šmidkeho dočasným vedením Predsedníctva SNR. Zároveň rozhodlo, že uvoľnené miesta po odvolaní poslancov akčnými výbormi ich politických strán zaplní *Akčný výbor slovenského Národného frontu*.[906] Hneď na druhý deň sa uskutočnilo ďalšie mimoriadne zasadnutie Predsedníctva SNR, na ktorom sa schválilo predošlé odvolanie 21 členov DS v SNR prostredníctvom Akčného výboru DS.[907] V tento deň Predsedníctvom SNR schválilo aj Akčný výbor Národného frontu v SNR.[908] Do 12. marca 1948, kedy sa konalo prvé zasadnutie SNR po februárovom prevrate, vnútrostranícky akčný výbor zbavil mandátu 28 slovenských demokratov v SNR a šiesti sa zriekli mandátu dobrovoľne.[909] V rámci ústredných slovenských orgánov potom len v Bratislave do 1. marca 1948 odvolali 334 osôb. Do začiatku apríla postihli takéto opatrenia v ústredných orgánov viac ako tisíc osôb.[910]

V parlamente sa v otázke podpory nového režimu zvolil diferencovaný prístup komunistického vedenia k poslancom. Akčný výbor parlamentu zaslal 229 poslancom výzvu, aby podporili vládu Klementa Gottwalda, a 71 poslancov neoslovil, lebo im nedôveroval. Slovensko malo v parlamente 69 poslancov, z toho 43 za DS. Výzvu dostalo 48 poslancov. Výzva nebola zaslaná hlavne tým poslancom, ktorí boli akčnými výbormi vlastných strán vylúčení z poslaneckých klubov.[911] Za akčný program novej Gottwaldovej vlády

906 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 89. *Mimoriadne zasadnutie Predsedníctva Slovenskej národnej rady z 26. 2. 1948*.

907 Zo SNR napokon celkovo (na podnet Akčného výboru DS, resp. pre námietky vznesené v Akčnom výbore SNR) odvolali 29 členov DS: J. Ambruš, Ľ. Baar, R. Brtáň, J. Čunderlík, V. Gádoši, M. Géci, P. Haljan, J. Hlavatý, M. Chrenko, Š. Janček, V. Kováč, J. Kovaľ, J. Kukliš, O. Lábanský, J. Laudár, I. Laurinec, J. Lettrich, T. Lipčík, J. Myjavec, M. Pišút, P. Plánovský, M. Rovňák, M. O. Ruman, J. Sinaj, P. Šlosiarik, J. Suchý, Ľ. Šenšel, A. Šoltýs, V. Tvrdoň a G. Zeman. Okrem nich sa ešte predtým písomne vzdali mandátu člena SNR demokrati L. Nádaši a P. Škodáček a ústne V. Brežný. Zo strany vystúpil reprezentant Ukrajinsko-ruskej sekcie DS v SNR A. Bogdanov. K súčinnosti s novým vedením strany sa do 6. marca 1948 prihlásili: M. Bobrík, J. Dančák, J. Dočkal, M. Gáj, A. Granatier, M. Hlásnik, M. Chudý, J. Kačúr, M. Kulich, J. Lukačovič, J. Pavlík, M. Polák a M. Poloncová. SNA Bratislava, f. DS, k. 11.

908 Mal pozostávať zo zástupcov Akčného výboru DS – A. Granatier, V. Brežný, M. Kulich, za KSS – J. Viktory, V. Šalgovič, L. Holdoš, Ľ. Benada, za Stranu slobody – J. Gašperík, za Československú stranu sociálnodemokratickú na Slovensku – T. Homér, za odbojové zložky – A. Rašla. SNA Bratislava, f. ÚP SNR, k. 89. *Mimoriadne zasadnutie Predsedníctva Slovenskej národnej rady z 27. 2. 1948*.

909 RÁKOŠ, E. – RUDOHRADSKÝ, Š.: *Slovenské národné orgány 1943-196*, s. 463.

910 Bližšie pozri: ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948)*, dokument č. 153.

911 Akčný výbor DS oznamoval Povereníctvu vnútra 6. 3. 1948, že zo strany odvolal 20 poslancov parlamentu: Š. Blaška, M Bugára, M. Franeka, R. Fraštackého, F. Hodžu, J. Horvátha,

11. marca 1948 hlasovalo všetkých 230 prítomných poslancov. Z bývalých poslancov DS hlasovali za vládny program nielen tí, ktorí boli oslovení, ale aj 5 poslancov, ktorí výzvu neobdržali (S. Belluš, J. Styk, M. Kvetko, K. Hušek, M. Kulichová- Sutorisová).[912]

Na lokálnej úrovni prebiehalo preberanie moci komunistami prevažne hladko. Jeho scenár bol približne rovnaký. Po zhodnotení situácie a vlastných pozícií v okresnom či miestnom národnom výbore, komunistami ovládaný akčný výbor rozhodol o celkovom zrušení národného výboru a prevzatí jeho funkcií. Inokedy iba odvolal z národného výboru jeho členov za DS a nahradil ich prokomunistickými príslušníkmi odbojových a odborových organizácií alebo ostatných politických strán. Faktické prevzatie národných výborov sa potom väčšinou udialo tak, že za predsedom (DS) okresného či miestneho národného výboru prišiel (niekedy aj v sprievode príslušníkov ZNB prípadne partizánov) predseda akčného výboru alebo predseda či tajomník KSS a požiadal ho o odovzdanie úradu. Predstavitelia DS v národných výboroch odovzdanie moci väčšinou bez komplikácií akceptovali.[913] Neskôr sa personálne výmeny vykonávali podľa pokynov Povereníctva vnútra z 2. marca 1948, ktoré nariaďovali okresným národným výborom a okresným správnym komisiám, aby sa bezpodmienečne podriadili rozhodnutiam akčných výborov. Tie národné výbory, v ktorých komunisti nemali väčšinu sa rozpustili a nahradili ich dočasné správne komisie. Z 3348 obcí na Slovensku zostali miestne národné výbory iba v 1136 obciach. Prostredníctvom dočasných správnych komisií nebolo spravovaných iba 7 okresov Slovenska (Brezno, Myjava, Revúca, Rožňava, Svidník, Martin, Trstená). S výnimkou Trstenej išlo o okresy, kde mali už pred prevratom prevahu komunisti. Okresný národný výbor v Trstenej zostal fungovať iba preto, lebo tu bol Akčný výbor Národného frontu úplne ovládnutý členmi DS.[914] Okolo 25 tisíc zástupcov nekomunistických strán (predovšetkým členov DS) tak zbavili členstva v národných výboroch, čo viedlo k odstráneniu odporcov prevratu na miestnej a regionálnej úrovni.[915] Odvolaním nelojálnych

M. Joska, J. Kempného, Š. Kočvaru, M. Kulichovú, M. Kvetka, J. Lettricha, J. Lichnera, I. Pietora, J. Staška, J. Styka, J. Ursínyho, P. Vibocha, J. Vyškovského a M. Zibrína. Okrem nich 2 poslanci DS rusínskej národnosti I. Levkanič a V. Zavacký a tiež E. Böhm vystúpili sami zo strany. 16 poslancov DS v parlamente sa prihlásilo k spolupráci s novým vedením strany: J. Baláž, J. Brieška, F. Cvinček, J. Daxner, K. Fillo, J. Haško, Ľ. Linczényi, V. Matrka, J. Mjartan, M. Polák, T. Rožnay, J. Ševčík, J. Špánik, I. Štefánik, V. Vagašský, A. Vido a A. Žiak. SNA Bratislava, f. DS, k. 11.

912 BARNOVSKÝ, M.: *Preberanie moci a pofebruárová očista 1948*, s. 90.

913 ŠA Bytča, pobočka Čadca, f. ONV Čadca 1945-1948, k. 35; ŠA Prešov, pobočka Humenné, f. ONV Snina 1945-1959, k. 16.; ŠA Banská Bystrica, pobočka Kremnica, f. ONV Kremnica 1946-1959, k. 24; ŠA Bratislava, pobočka Trenčín, f. ONV Nové Mesto nad Váhom, k. 22.

914 BERTELMANN, K.: *Vývoj Národných výborov do ústavy 9. mája*, s. 260.

915 Podľa: BARNOVSKÝ, M.: *Preberanie moci a pofebruárová očista 1948*, s. 90.

funkcionárov DS z národných výborov sa ich peripetie s novou mocou neskončili. Okresné veliteľstvá ZNB dostali 28. februára 1948 pokyny k vykonaniu domových prehliadok u všetkých osôb, ktoré boli alebo budú suspendované dočasnými správnymi komisiami zo svojich funkcií. Povolenia k prevedeniu prehliadky mali byť požadované od sudcov pod zámienkou podozrenia z protištátnej činnosti odvolaných osôb. Ak by tak niektorý sudca neurobil, mal byť oznámený orgánom Povereníctva vnútra. Prehliadky mali vykonávať iba „úplne spoľahliví" členovia ZNB za asistencie partizánov.[916]

V niektorých okresoch sa dokonca DS pokúsilo o protiakcie vo forme zvolania protestných zhromaždení, či vytvorenia vlastných akčných výborov. Všetky tieto snahy však zmaril zákaz okresných akčných výborov plne ovládaných komunistami.[917]

Po skončení očisty z 36 587 členov národných výborov bolo v nich 72 % príslušníkov KSS, 23% nestraníkov, 4% členov Strany slovenskej obrody a 1% členov Strany slobody.[918]

Okrem funkcionárov nekomunistických strán v národných výboroch boli obeťami čistiek i nelojálni zástupcovia nekomunistických strán v spolkoch a v ostatných *záujmových organizáciách*, *vysokoškoláci* boli vylučovaní zo štúdia, *zamestnanci* štátnych podnikov strácali zamestnanie atď. Pritom zbavovanie sa aktívnych či domnelých odporcov režimu stratou ich zamestnania nebolo iba otázkou prvých poprevratových týždňov. Pokračovalo ešte aj na začiatku leta 1948, pričom tieto čistky postihovali prirodzene najmä bývalých aktivistov DS.[919]

Pri úvahách o príčinách príliš ľahkého uskutočnenia prevratu na Slovensku, resp. v Československu nepochybne stojí za zmienku fakt, že nekomunistické strany sa už začiatkom roka 1948 *príliš orientovali na voľby* a len v ich úspešnom zvládnutí videli možnosť zastavenia komunizácie Československa. Nepripúšťali si možnosť násilného štátneho prevratu. Zvýšenú aktivitu komunistov v bezpečnosti a v spoločnosti si vysvetľovali iba ich radikalizáciou spôsobenou strachom z prehry vo voľbách. Preto si vykladali komunistickú snahu o ovládnutie ZNB tak, že ňou chceli pred voľbami terorizovať nekomunistov. Brali februárovú krízu ako každú inú parlamentnú krízu, ktorá sa aj parlamentne vyrieši a ktorá bola komunistami vyvolaná iba ako ich klasická nátlaková akcia na presadenie predvolebnej eliminácie politických protivníkov. Chybou nekomunistov v čase prevratu bolo najmä ich

916 ŠA Bratislava, pobočka Trenčín, f. ONV Nové Mesto nad Váhom, k. 22, spis č. 181/1948 prez.

917 Porovnaj: MATEJKIN, S.: *Stredné Slovensko a Demokratická strana v rokoch 1945-1948*, s. 77-78.

918 BARNOVSKÝ, M.: *Preberanie moci a pofebruárová očista 1948*, s. 90.

919 Porovnaj napr.: ŠA Banská Bystrica, f. Oblastný akčný výbor, k. 1 a 2.

obmedzovanie sa na pokojné, parlamentné a legálne metódy a branie ohľadov na použitie sily ako nedemokratickej a neprípustnej metódy. Komunisti nevyhnutne vyhrali, lebo sa proti nim nepostavila zodpovedajúca ochota a schopnosť použiť rovnaké spôsoby organizovaného nátlaku a násilia.[920]

Aj keď vedenie DS neostalo v priebehu prevratu úplne pasívne, obmedzilo sa prevažne iba na tlmenie komunistických snáh o reorganizáciu vlády a o tvorenie akčných výborov.[921] Už však nemalo nijaký vplyv na mocenské zložky štátu, ktoré mali hlavný podiel na úspechu prevratu. Väčšina členov a funkcionárov DS sa bez odporu podrobila novej moci, na čom malo hlavnú zásluhu už spomínané zatýkanie a tlak voči slovenským demokratom po odhalení protištátneho sprisahania na jeseň 1947. Videli, že pokus o odpor nemá najmenšiu šancu na úspech. Práve naopak, mohol by veľmi nepriaznivo ovplyvniť ich budúcnosť v novom režime. Malé percento funkcionárov sa snažilo zachrániť si svoje posty kooperáciou s KSS, presne podľa príkladu zakladateľov Strany slovenskej obrody. Iná časť demokraticky zmýšľajúcich členov DS sa snažila po rozpadnutí sa strany politicky angažovať v Strane slobody, ktorá nebola vystavená takému komunistickému tlaku.

920 CHALUPA, V.: *Communism in a free society*, s. 42.

921 Vedenie DS sa snažilo brzdiť akcie, smerujúce k podpore návrhov na doplnenie Gottwaldovej vlády aj tým, že rozposlalo telegramy do okresov, aby okresné združenia JZSR nevysielali svojich zástupcov na zjazd roľníckych komisií do Prahy. Okrem toho okresné sekretariáty DS vydávali aj obežníky vraviace, že: „Predsedníctvo Demokratickej strany odmieta pokus o vytvorenie akčných výborov v obciach a okresoch. Za žiadnych okolností nevstupujte do týchto výborov, upozornite na túto skutočnosť aj našich členov odborárov, roľníkov, mládež, ženy a každého statočného Slováka. V prípade, že by niektorý náš člen podľahol a vstúpil, treba ho ihneď odvolať." ŠUTAJ, Š.: *Občianske politické strany v rokoch 1944-1948*, s. 270.

PREDSTAVITELIA DEMOKRATICKEJ STRANY PO FEBRUÁRI 1948

Po uchopení politickej moci komunistami sa s prechodom na totalitný režim každý z bývalých slovenských demokratov vyrovnával osobite. Niektorí z tých, ktorí už predtým inklinovali k spolupráci s KSS (ale nechceli sa stať plnokrvnými komunistami) ostali pôsobiť vo formálnej pokračovateľke DS – v Strane slovenskej obrody. Tá vytvárala pre zahraničie v pofebruárovom politickom systéme demokratickú fasádu Národného frontu. Bola poslušným nástrojom komunistického monopolu moci, za čo sa režim odplácal jej reprezentantom ich ponechaním vo výhodných štátnych funkciách, pričom si niektorí oproti predchádzajúcemu obdobiu dokonca výrazne polepšili.[922]

Iní bývalí straníci či politici DS volili priamejšiu cestu ich akceptácie novým režimom a vstupovali priamo do KSS. Hoci sa organizácie slovenských demokratov po februárovej kríze relatívne rýchlo rozkladali a mnohí sa z oportunistických či existenčných dôvodov stali komunistami, ani zďaleka nešlo o výrazný masový jav. Aj keď sa v komunistickej strane ešte v roku 1951 nachádzalo takmer 6 tisíc bývalých členov DS - v porovnaní s 8 tisícovou skupinou bývalých ľudákov v KSS v tomto období,[923] resp. oproti počtu 217 tisíc členov DS v januári 1948 – išlo o menej početné „prevracanie kabátov“. Obrovský nárast členstva KSS po februárovom prevrate v roku 1948[924] nešiel

922 Napríklad J. Kyselý sa stal najskôr generálnym tajomníkom Strany slovenskej obrody a v roku 1952 dokonca jej predsedom. V rokoch 1948 až 1952 bol vo vedení Slovenského národného frontu, zastával funkciu povereníka zdravotníctva a v roku 1952 sa stal až podpredsedom vlády.

J. Lukačovič bol až do roku 1968 podpredsedom SSO, do júna 1948 povereníkom techniky, potom stavebníctva a v rokoch 1955-1960 zastával funkciu povereníka spojov.

M. Polák sa stal v marci 1948 úradujúcim predsedom SSO a po júni 1948 povereníkom zdravotníctva.

J. Ševčík sa stal po februári 1948 komunistami najakceptovanejšou osobou z radov bývalej DS. V marci 1948 sa stal oficiálnym predsedom SSO a od 15. 6. 1948 až podpredsedom vlády. PEŠEK, Jan a kolektív: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989*. Prešov 2003, s. 187-188, 222, 270-271 a 313.

923 ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948)*, s. 80.

924 Ešte v decembri 1947 mala KSS iba 210 tisíc členov, ale už o sedem mesiacov neskôr až 407 tisíc členov, čiže takmer dvojnásobok. Zatiaľ čo vo februári 1948 evidovala KSS iba zhruba 10 tisíc nových členov, v marci 1948 to bolo už takmer 60 tisíc osôb. Enormný nárast

ani tak na účet automatických prestupov bývalých slovenských demokratov do komunistickej strany. Skôr sa viazal na snahu veľkej časti obyvateľstva (najmä úradníkov a inteligencie), ktorá dovtedy nebola organizovaná v nijakej strane, zabezpečiť si lepšie existenčné postavenie v totalitnej spoločnosti organizovaním sa v štátostrane.

Najväčšiu skupinu bývalého členstva DS tvorila veľká masa obyčajných straníkov, ktorí volili cestu neaktívnej akceptácie nového režimu. Odmietali komunizmus, ale neboli politicky veľmi vyhranení a už vôbec neboli uspôsobení odporovať novej štátnej moci. Stali sa akoby apolitickými. Zameriavali sa skôr na svoj súkromný život, než na politiku, ale pritom sa zúčastňovali všetkých verejných prorežimných aktivít, presne tak, ako to od nich ich zamestnávatelia či štátne orgány očakávali. Pritom sa zaiste aj medzi nimi našli jednotlivci, ktorých dokázal nový režim v niektorých prípadoch očariť svojou sociálnou politikou. Pravda iba vtedy, ak sa náhodou nestali obeťami núteného združstevňovania či iných, násilnejších prejavov komunistického režimu.

No a v neposlednom rade tu boli bývalí politici a straníci DS, ktorí si zvolili cestu pasívnej či aktívnej rezistencie voči komunistickému režimu. Hoci nešlo o veľmi početnú skupinu, z budúceho politického hľadiska bola najvýznamnejšia. Pritom zďaleka nešlo iba o aktívnych odporcov režimu v exile. Aj na Slovensku sa našli desiatky osôb ochotných spraviť niečo pre zmenu režimu. Hoci väčšina významnejších politikov DS (napriek hrozbe perzekúcií za ich predošlý boj proti komunizmu) ostala na Slovensku, desiatky iných bývalých slovenských demokratov sa rozhodli emigrovať na Západ. Za viac či menej dramatických okolností sa dostali prevažne do západných zón Nemecka. Tu prešli tortúrou utečeneckých táborov a po niekoľkých mesiacoch sa mohli rozhodnúť, ktorú krajinu si zvolia za cieľ svojho emigrantského pôsobenia. Väčšina odišla do USA. Bola tu veľká krajanská kolónia, väčšie možnosti rýchlejšieho existenčného zabezpečenia a najmä – Spojené štáty boli nielen vedúcou ekonomickou, ale aj politickou veľmocou nekomunistického „slobodného sveta“. Časť bývalých demokratov zostala pôsobiť v Nemecku, iní odišli do Veľkej Británie či do Francúzska, niektorí dokonca až do Austrálie. Už v prvých mesiacoch po februári 1948 takto odišli do exilu títo významnejší predstavitelia DS: Ján Ambruš, Samuel Belluš, Emanuel Böhm, Rudolf Fraštacký, Fedor Hodža, Martin Kvetko, Jozef Lettrich, Mi-

vstupov do KSS pokračoval aj v apríli 1948. Už v máji však poklesol na polovicu a podobne sa vyvíjal aj v nasledujúcich mesiacoch. Bližšie pozri: SYRNÝ, Marek: *K organizačnej výstavbe a štruktúre KSS v rokoch 1945-1948*. In: ŠMIGEĽ, Michal a kolektív: Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918-1989). Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou. Banská Bystrica 2007, s. 98-104.

chal Múdry-Šebík, Jozef Horváth, Ľudovít Linczenyi, Michal Zibrín, Kornel Fillo, Mikuláš Franek, Matej Josko, Štefan Kočvara či Ján Beharka.[925]

Na druhej strane „železnej opony“ zatiaľ prebiehali súdne procesy a perzekúcie so všetkými komunistom nepohodlnými bývalými demokratmi, počnúc prvým povojnovým predsedom DS Jánom Ursínym,[926] cez predstaviteľov katolíckeho krídla v strane,[927] nasledujúc predsedom Najvyššieho kontrolného dvora Fedorom Thurzom,[928] až po jednotlivých poslancov a členov SNR,[929] resp. redaktorov tlačovín DS a jej regionálnych funkcionárov.[930] Ale ani tí predstavitelia slovenských demokratov, ktorí boli k novému režimu oficiálne lojálni (J. Lichner, J. Styk), či ochotní spolupracovať s KSS (I. Pietor) neboli pre pofebruárový režim akceptovateľní.[931]

925 Podľa informácii Povereníctva vnútra bolo len v Londýne k 1. júnu 1948 28 slovenských poslancov - emigrantov. ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948)*, s. 80.

926 Už počas vládnej krízy boli podané trestné oznámenia na J. Ursínyho a M. Joska. J. Ursíny bol za vykonštruovaný trestný čin vyzradenia štátneho tajomstva a vojenskej zrady (Obuchova aféra) 29. apríla 1948 odsúdený na 7 rokov väzenia. ŠA Bratislava, f. Štátny súd, sign. Hp 1/48.

927 Jedným z prvých väčších politických procesov po februárovom prevrate bol proces proti J. Kempnému, resp. M. Bugárovi a spol. Napriek tomu, že v prvých mesiacoch po prevrate sa všetky obvinenia pripravené Štátnou bezpečnosťou a Štátnym zastupiteľstvom nepodarilo na súde presadiť, v máji 1948 bol J. Kempný odsúdený na 6 rokov, M. Bugár na 1 rok, Ľ. Obtulovič na 8 rokov, F. Jurčovič na 7 rokov, J. Staško na 6 rokov a P. Čarnogurský na 18 mesiacov väzenia. Tamtiež, sign. Hp 4/48.; ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948)*, s. 81.

928 V procese proti F. Thurzovi boli obvinení aj hospodárski činitelia DS (napr. M. Ruman), jej bývalí tajomníci J. Vyškovský a A. Pakan či reprezentanti strany v SNR (A. Djuračka) a parlamente (P. Škodáček). Podľa obžaloby mal F. Thurzo po konzultáciách s M. Múdrym-Šebíkom a americkým kapitánom Hrubým v druhej polovici roka 1947 vytvoriť pod rúškom slovensko-americkej spoločnosti ilegálnu protikomunistickú spravodajskú organizáciu. F. Thurzo bol označený za vedúceho celej organizácie, M. Múdry-Šebík mal byť jeho tajomníkom. J. Ambruš mal mať na starosti vojenský, M. Zibrín vnútropolitický, F. Hodža zahranično-politický a R. Fraštacký hospodársky referát. F. Thurzo bol v decembri 1949 odsúdení na 15 rokov a A. Pakan na 2 roky väzenia. ŠA Bratislava, f. Štátny súd, Or III 490/49; Archív Ústavu pamäti národa (A ÚPN) v Bratislave, f. Zemská kriminálna úradovňa Bratislava, inventárna jednotka 39.

929 Tu možno spomenúť napríklad procesy proti bývalým poslancom DS A. Vidovi či V. Vagaškému. ŠA Bratislava, f. Štátny súd, Or III 67/48 a Or III 215/50.

Veľkým procesom s menami viacerých bývalých slovenských demokratov bol aj proces proti B. Tvarožekovi a spol. Medzi obvinenými sa nachádzali mená niekdajších poslancov DS D. M. Slávika a J. Špánika či tajomníkov strany A. Tichého a E. Dohnanca. Tamtiež, Or III 77/49.

930 Najtragickejší osud postihol niekdajšieho vedúceho odbojovej skupiny Demec a na jar 1945 člena širšieho vedenia DS V. Veleckého, ktorý sa do súkolia ŠtB dostal v rámci tzv. akcie Monaco namierenej proti francúzskemu konzulátu v Bratislave. Bol odsúdený na smrť a v novembri 1951 popravení. Bližšie pozri: JABLONICKÝ, Jozef: *Fragment o histórii*. Bratislava 2009, s. 396.

K perzekúciám pofebruárového režimu proti Ľ. Baarovi, E. Dohnancovi, V. Haviarovi, E. Kordovi, I. Pietorovi, Ľ. Šenšeľovi či V. Štefánikovi a ich rodinám pozri: TAKÁČ, Ladislav: *V službách demokracie*. Banská Bystrica 2006, s. 11-155.

931 J. Lichnerovi ponúkla nová moc prácu pri organizovaní slepačích fariem a chove hrabavej

Ján Kempný pred súdom 5. 5. 1948

Hoci DS na Slovensku po februári 1948 fakticky zanikla resp. sa transformovala na prorežimnú Stranu slovenskej obrody, viacerí jej predstavitelia v exile neprestali s politickými aktivitami.[932] Práve naopak. Aj keď išlo už o diametrálne inú politickú činnosť, akú vykonávali čoby predstavitelia najsilnejšej vládnej strany na Slovensku, je nemenej zaujímavá, prínosná a rovnako „neúspešná“ ako tá predfebruárová. Veľmi aktívne si napriek prvotným emigrantským problémom počínal niekdajší predseda SNR a DS ***Jozef Lettrich***. Po svojom úteku z Československa do Rakúska (kde absolvoval vypočúvanie americkými spravodajskými orgánmi CIC) pobudol krátky čas vo Veľkej Británii. V Londýne sa už 7. apríla 1948 zúčastnil porady emigrantov z viacerých krajín sovietskeho bloku o ich ďalšej politickej budúcnosti a aktivitách proti komunistickej moci resp. za návrat demokracie do ich krajín. O päť dní neskôr priletel do Washingtonu, kde deklaroval snahu emigrovaných slovenských demokratov pokračovať v boji za slobodu a demokraciu v Československu a prihlásil sa k spoločným protikomunistickým aktivitám s predstaviteľmi ostatných emigrantských demokratických skupín strednej a východnej Európy. Poskytoval rozhovory a politické vyhlásenia pre americkú a krajanskú tlač[933] a snažil sa spolu s ostatnými slovenskými demokratickými emigrantmi presvedčiť americké úrady a verejnosť o potrebe aktívnejšieho vystupovania proti komunistickým totalitným režimom, zvlášť v Československu.[934]

hydiny. I. Pietor bol sledovaný, upodozrievaný a vypočúvaný Štátnou bezpečnosťou. ŠUTAJ, Š.: *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944-1948)*, s. 81-82.

J. Styk, podobne ako aj J. Lichner či M. Ruman, sa dostal do osídel Štátnej bezpečnosti a komunistickej justície v súvislosti s monsterprocesom proti V. Žingorovi a spol. Bližšie pozri: JABLONICKÝ, J.: *Fragment o histórii*, s. 451-487

932 Napriek tomu, že slovenskí demokrati predstavovali iba 3 % zo všetkých československých exulantov v utečeneckých táboroch v Západnom Nemecku, ich postavenie v pofebruárovom exilo bolo silné. Vďačili za to nielen svojej dominantnej pozícii v povojnovej politike na Slovensku, ale tiež osobnostnému kreditu a celkovej aktivite svojich reprezentantov v emigrácii. Porovnaj: MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kolektiv: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. II. díl. Brno 2005, s. 1346-1347.

933 Tak napríklad 22. septembra 1948 uverejnila krajanská Svornosť rozhovor s J. Lettrichom z Chicaga; 25. decembra bol v Newyorskom denníku uverejnený vianočný príhovor J. Lettricha a pod. ŠA Bratislava, f. Štátny súd, sign. Or III 68/48.

934 Jeho exilové aktivity neostali prirodzene bez odozvy ani u štátnych orgánov v komunistickom Československu. 5. 8. 1948 na neho podalo Štátne zastupiteľstvo v Bratislave trestné

Michal Múdry-Šebík, Jozef Lettrich a Ján Beharka v americkom exile

Lettrichovi a jeho spolupracovníkom z radov slovenských demokratov sa dokonca v exile podarilo opäť obnoviť činnosť ***Demokratickej strany***. Prirodzene, vzhľadom na exilové podmienky (politické pôsobenie v cudzom štáte, existenčné problémy nových začiatkov, roztratenosť vo viacerých centrách a krajinách exilu, nárast diferenciácií a pod.), o nejakej porovnateľnej straníckej činnosti ako predtým na Slovensku nemožno hovoriť. Jednoznačným faktom však ostáva, že napriek všetkým možným diferenciám (či už v povojnovom Československu, či v exile), prevažná väčšina slovenských demokratov v exile ostávala stále verná myšlienke DS a neustále videla zmysel jej existencie. To spätne potvrdzuje, že vznik DS v Povstaní nebol iba jednorazovou účelovou akciou, ale vytvorenie silnej strany politického stredu malo svoje hlbšie príčiny.[935] Jedinou výraznou skupinou, ktorá sa s myšlienkou DS v exile úplne rozišla, boli katolícki aktivisti typu Jozefa Staška, Emanuela Böhma, resp. Imricha Kružliaka, ale ani o nich nemožno tvrdiť, že by ich predošlé pôsobenie v politike DS neovplyvnilo. Minimálne to spôsobilo ich relatívnu názorovú umiernenosť voči Povstaniu či povojnovému vývoju,[936] tak atypickú pre radikálny postoj ľudáckych exulantov po roku 1945.

Okrem zastúpenia a činnosti exilovej DS v rôznych emigrantských inštitúciách najvýraznejším vonkajším prejavom jej existencie a činnosti ostalo vydávanie tlačového orgánu strany v exile s nezmeneným názvom z predferuárových pomerov – ***Čas***. Významnejšie sa zmenila iba jeho obsahová časť, ktorá sa musela prispôsobiť novým podmienkam. Okrem informácií

oznámenie pre podozrenie z úkladov proti republike a v marci 1949 mu bol skonfiškovaný všetok súkromný majetok. Tamtiež, sign. Or III 68/4

935 Signifikantným príkladom exilovej politickej súdržnosti pôvodne inak politicky orientovaných činiteľov DS je najmä zotrvanie P. Vibocha v exilovej DS, napriek viacerým lákavým ponukám zo strany sociálnych demokratov v exile. LIČKO, J., M.: *Ako chutí cudzina*, s. 686-688.

936 Porovnaj: STAŠKO, J.: *Slovensko po druhej svetovej vojne*; BÖHM, E. T.: *V boji o holú národnú existenciu. Spomienky na roky 1945-1948 v ČSR*; KRUŽLIAK, I.: *Úteky z tiesne. V tôni dvoch totalít*. Bratislava 2003, s. 96-167.

o aktuálnom vývoji vo svete, resp. v USA a v Československu, prinášal tiež pohľady na situáciu vo formujúcom sa československom exilovom hnutí. V niektorých článkoch sa poprední slovenskí demokrati vracali k povojnovému obdobiu v Československu a spätne analyzovali jednotlivé zlomové body predfebruárového politického vývoja.

Na rozdiel od chudobnejšej vnútrostraníckej činnosti exilovej DS, značne viditeľné sú prejavy jej činnosti a aktivity vo vzťahu k českému emigrantskému táboru, resp. k celkovej protikomunistickej politike v exilovom hnutí. Už krátko po svojom príchode do Spojených štátov nadviazal *Jozef Lettrich* úzku spoluprácu najmä so *Štefanom Osuským*. Ten tu pôsobil už v rokoch druhej svetovej vojny potom, čo sa (rovnako ako M. Hodža) nezhodol v Londýne s Edvardom Benešom a jeho okolím na personálnom obsadení a politickom smerovaní vtedajšej československej exilovej akcie.[937] Vyhranený postoj voči komunizmu a blízkosť názorov na optimálne riešenie česko-slovenského vzťahu tak dalo dohromady týchto dvoch politikov, ktorí sa stali najvýraznejšími osobnosťami v slovenskom demokratickom exile v USA po roku 1948. Ich prvou konkrétnou politickou akciou v Spojených štátoch bolo *memorandum zo 16. júna 1948* odovzdané štátnemu tajomníkovi State Departmentu Georgovi C. Marshallovi. Vyjadrovalo pozíciu československých emigrantov k nastoleniu komunistického režimu v Československu a proklamovalo politické aktivity za jeho návrat k demokracii. Ešte v júni 1948 bolo predložené memorandum schválené Štátnym departmentom, čo umožňovalo Lettrichovi a Osuskému iniciovať proces vedúci k utvoreniu ***Rady slobodného Československa*** (***RSČ***) ako vrcholného orgánu českých a slovenských pofebruárových politických emigrantov. Už 18. júla 1948 sa vytvoril prípravný výbor Rady. Bolo v ňom zastúpených 8 Slovákov a 6 Čechov. Slovákov zastupovali 4 bývalí politici DS (J. Ambruš, F. Hodža, J. Lettrich a M. Múdry-Šebík) a Š. Osuský, J. Papánek, J. Slávik a L. Ruhmann. Českú stranu reprezentovali spočiatku iba v predošlej československej politike menej významné osobnosti, ale postupne sa členmi Rady stali aj Ivo Ducháček a Adolf Procházka či Petr Zenkl (jeho neskorší predseda). Aj na slovenskej strane pribúdali emigranti – bývalí slovenskí demokrati z ostatných mimoamerických pôsobísk: Mikuláš Franek

937 Prvé významnejšie kontakty medzi Š. Osuským a predstaviteľmi DS sa viažu ešte k novembru 1944. Vtedy sa počas vyslania delegácie SNR k prezidentovi Benešovi do Londýna stretol s ním J. Ursíny. Signifikantné pre vtedajší i pre neskorší postoj vedúcich demokratov k Osuskému bolo, že hoci stáli fakticky na jednej politickej línii, uznávali oprávnenosť jeho kritík Beneša a snažili sa o jeho návrat do štruktúr československej exilovej reprezentácie, nikdy ho nepodporili natoľko, aby kvôli nemu riskovali ostrejší spor s exilovým prezidentom. Bližšie pozri: SEGEŠ, Dušan: *Dvojkríž v siločiarach bieleho orla. Slovenská otázka v politike poľskej exilovej vlády za 2. svetovej vojny*. Bratislava 2009, s. 407.

Samuel Belluš

z Frankfurtu, Kornel Fillo z Bernu a Matej Josko z Viedne. Keď sa v októbri 1948 vytvoril 9-členný výbor RSČ, Lettrich sa stal jeho podpredsedom. Pomer Čechov a Slovákov vo výbore RSČ bol 5:4.[938] Vznik Rady slobodného Československa bol oficiálne vyhlásený na výročie komunistického prevratu 25. februára 1948.[939] Centrála Rady bola vo Washingtone, pobočky boli v Londýne a Paríži.[940] Činnosť RSČ riadilo 12-členné Predsedníctvo (6 Slovákov a 6 Čechov) a 30-členný výkonný výbor.[941] Rada sa okrem výlučne československých záležitostí zaoberala aj komplexnejšími možnosťami protikomunistického odboja. V tejto súvislosti sa zapájala najmä do práce v *Zhromaždení ujarmených európskych národov*. Mimo proklamačných, spomienkových a kultúrnych aktivít smerom ku krajanskej verejnosti či americkým úradom bola významná najmä publicistická práca Rady. Prejavila sa predovšetkým pri vytváraní československej sekcie rádia *Slobodná Európa*, ktorej dlhoročným zástupcom riaditeľa, resp. riaditeľom bol niekdajší poverenník techniky *Samuel Belluš*.

Postupne sa v Rade vykryštalizovala ako jeden z najvážnejších problémov opäť slovenská otázka, resp. česko-slovenský pomer v RSČ.[942] Slovenskí zástupcovia okolo Jozefa Lettricha a Štefana Osuského požadovali od českej strany jednoznačné vyjadrenia sa o rovnoprávnosti českého a slovenského národa, ktorú podľa nich najlepšie štátnopoliticky vyjadrovala forma federácie.[943] Toto ale českí reprezentanti okolo Petra Zenkla[944] odmietali. Ich vzájomný vzťah sa opäť vrátil do takého stavu nacionálnej kontroverzie, v akej sa nachádzal pred zblížením DS s národnými socialistami a lidovcami po voľbách 1946. Dobre rozbehnutá česko-slovenská exilová spolupráca sa začínala opäť dostávať do starých koľají politicko-personálnych problémov, podobných tým v druhom československom exilovom odboji. Zenklova skupina spolu s Jánom Papánekom presadzovali v obsadzovaní funkcií v Rade osobnostný princíp, zatiaľ čo Štefan Osuský a reprezentanti exilovej DS stranícky princíp. Rozpory v slovenskej otázke, v pomere medzi jednotlivými politickými skupinami či v problematike časového obmedzenia a rotácie najvyšších funkcionárov v Rade vyústili začiatkom roka 1951 do rozdelenia RSČ. Skupina národnosocialistických politikov vedená Zenklom (podporená zo Slovákov vo Výkonnom výbore Rady aj J. Papánekom, J. Dieškom z bývalej Strany slobody a dokonca tiež niekdajším ministrom DS Š. Kočvarom) vystúpila z Rady a vytvorila si vlastný exilový orgán - *Národný výbor slobodného Československa*. Vonkajší tlak krajanských, exilových a amerických organizácií a inštitúcií však po pár mesiacoch donútil obe skupiny dohodnúť sa na spoločnej platforme protikomunistického odboja. Zostávala ňou Rada slobodného Československa. Dovtedajšie postavenie riadiacich orgánov Rady sa v roku 1952 obmedzilo vznikom Zastupiteľstva RSČ, ktorého predsednícky post získal Osuský. Krátko nato sa však opäť obnovili spory o zaujatie postoja Rady k problematike rovnoprávnosti Slovákov s Čechmi v spoločnom štáte. Slovenskí demokrati tvrdošijne požadovali prijať jasné stanovisko o rovnosti (federácii) medzi Slovákmi a Čechmi ešte v exile a nečakať až na obdobie po oslobodení Československa od komunizmu.[945] Nepružnosť Rady

938 MICHÁLEK, Slavomír: *Rada slobodného Československa 1948-1960*. In: Historický časopis, r. 1999, č. 3, s. 433-435.

939 Všeobecným programom Rady bolo: „...zjednocovať československé sily v zahraničí v boji proti komunizmu a fašizmu, jednotne ich viesť v zhode s vôľou ľudu doma, hájiť československé záujmy a informovať o snahách a potrebách československej demokracie. …organizovať a podporovať pomocné akcie na prospech československých uprchlíkov … vo všetkom tomto úsilí budú postupovať spoločne Česi a Slováci ako rovnocenné národy.“ Archiv Ústavu soudobých dějin (A ÚSD) v Prahe, f. Hubert Ripka, k. 37. *Obežník o existenci RSČ*.

940 MICHÁLEK, S.: *Rada slobodného Československa 1948-1960*, s. 436.

941 V prvých mesiacoch po oficiálnom vzniku RSČ jeho slovenskú časť v Predsedníctve reprezentovali J. Lettrich, Š. Osuský, J. Papánek a J. Slávik. Ďalší dvaja Slováci boli menovaní dodatočne. Vo Výkonnom výbore RSČ boli okrem Slovákov zastúpených v Predsedníctve Rady ešte títo predstavitelia DS - Š. Kočvara, M. Kvetko a P. Viboch. A ÚSD AVČR Praha, f. Hubert Ripka, k. 37. *Obežník o existenci RSČ*.

942 Bližšie pozri napr.: RAŠKA, D. Francis: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949-1961*. Praha 2009, s. 155-158.

943 Podľa V. Goněca sa v slovenskom exilovom tábore po roku 1948 vytvorilo 5 názorových skupín v problematike slovenskej otázky, resp. česko-slovenského vzťahu. Prvou boli „unitaristi“ (J. Papánek, J. Slávik) a druhou „dualisti“ (J. Lettrich a jeho najbližší spolupracovníci). Medzi týmito dvomi vyhranenými skupinami sa mali nachádzať zástancovia výraznej decentralizácie (Š. Kočvara, M. Franek, M. Kvetko, J. Beharka) a tiež skupina okolo F. Hodžu a R. Fraštackého presadzujúca myšlienku slovenskej autonómie v niekdajšom poňatí M. Hodžu. Piatu skupinu mali predstavovať reprezentanti niekdajšej Strany slobody J. Dieška, P. Blaho a T. Šabo, ktorí sa nachádzali medzi poslednými dvomi konceptami decentralizácie a autonómie. GONĚC, Vladimír: *Diskuse o česko-slovenském vztahu v Radě svobodného Československa počátkem padesátých let*. In: Československá ročenka 2004. Brno 2004, s. 352-362.

Toto delenie je možné v hrubých rysoch akceptovať. Nemožno však plne súhlasiť s uprednostnením zaradenia Kvetka do názorovej skupiny s Kočvarom a Beharkom, pred skupinou vedenou Lettrichom. Taktiež nemožno vravieť o tom, že by bol M. Hodža presadzoval myšlienku autonómie.

944 A ÚSD AVČR Praha, f. Hubert Ripka, k. 37. *Stanovisko RSČ k otázce česko-slovenské* (pripravené H. Ripkom), 4. 1. 1951.

945 Porovnaj: MICHÁLEK, S.: *Rada slobodného Československa 1948-1960*, s. 443.

a nemožnosť dosiahnuť v nej politickú dohodu, spolu s nárastom vplyvu Zenklovej skupiny v nej, nakoniec viedli predstaviteľov exilovej DS a s nimi spolupracujúcich slovenských emigrantov k vytvoreniu samostatnej slovenskej organizácie – ***Stálej konferencie slovenských demokratických exulantov*** (**SKSDE**).[946] Vznik (8. 12. 1963 v Montreale) tohto voľného združenia slovenských exulantov - či už šlo o bývalých politikov DS či reprezentantov iných politických skupín povojnového Slovenska, resp. krajanov inklinujúcich k myšlienke zachovania a federalizovania Československa - znamenal začiatok úplne nových foriem ich exilovej pôsobnosti.[947] Niekde do obdobia začiatku 60-tych rokov 20. storočia tak možno klásť aj faktický zánik exilovej DS ako takej.

Stála konferencia slovenských demokratických exulantov, vedená Jozefom Lettrichom a po jeho smrti (1969) *Martinom Kvetkom*, pokračovala v politickej línii nastolenej slovenskými demokratmi už v Rade slobodného Československa. Stála konferencia vydávala vlastný tlačový orgán – ***Naše snahy***.[948] Jej predstavitelia spisovali memorandá proti komunistickému režimu v Československu, informovali krajanskú a americkú verejnosť o politickej, hospodárskej a kultúrnej situácii vo vlasti a tiež si pripomínali rôzne významné výročia slovenskej či československej histórie. Napriek svojmu formálnemu odchodu z jednotnej československej odbojovej platformy zostávali reprezentanti SKSDE vždy jednoznačnými prívržencami idey spoločného štátu Čechov a Slovákov. Úzko spolupracovali s českými emigrantskými organizáciami a osobnosťami, ale stále tiež ostávali striktnými prívržencami federalizovania spoločného československého štátu. V tomto duchu tiež veľmi pozitívne hodnotili prijatie federácie v roku 1968 (aj keď si uvedomovali značný formalizmus federácie v komunistickom režime) a naopak odsudzovali separatistické tendencie na Slovensku po roku 1989.

946 Bližšie k vzniku SKSDE pozri: LIČKO, J.M.: *Ako chutí cudzina*, s. 55-65.

947 Z 88 členov SKSDE v roku 1967 bolo v jej radoch ešte 16 bývalých politikov DS: J. Ambruš, Ľ. Baar, S. Belluš, J. Beharka, M. Haviar, F. Hodža, J. Horváth, Š. Kočvara, G. Kusý, M. Kvetko, J. Lettrich, Ľ. Linczényi, T. Lipčík, M. Múdry, J. Piljan, P. Plánovský. Archív Politologického ústavu SAV Bratislava, pozostalosť Martina Kvetka. *Členovia SKSDE k 1. 1. 1967*.

948 Bližšie k problematike SKSDE a jej tlačového orgánu Naše snahy pozri: ČELKO, Vojtech: *Naše snahy, organ Stálej konferencie slovenských demokratických exulantov a jeho miesto v exilovej tlači.* In: BROKLOVÁ, Eva – NEUDORFLOVÁ, L., Marie (ed.): *Věře Olivové ad honorem. Sborník příspěvku k novodobým československým dějinám*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2006, s. 171-179.

ZÁVER

Demokratická strana na Slovensku, ktorá sa sformovala počas Povstania na jeseň 1944 a fakticky zanikla po komunistickom prevrate vo februári roku 1948, sa stala nielen najväčšou politickou stranou na povojnovom Slovensku. Jej vznik, obrovský vzrast členstva a výnimočný volebný výsledok v parlamentných voľbách v roku 1946 nebol iba výsledkom náhody, obmedzenia možnosti tvorby politických strán či len zhodou (pre stranu priaznivých) okolností. Bol to predovšetkým výsledok konštruktívnej politickej činnosti vedúcich predstaviteľov DS a ostatných reprezentantov strany, ktorí vedeli zostaviť všeobecne akceptovateľný politický program, dokázali o ňom presvedčiť väčšinu slovenskej spoločnosti a v rámci dobových možností ho aj presadzovali. Nepochybne, slovenským demokratom pomohli k dosiahnutiu obdivuhodného vplyvu v slovenskej spoločnosti viaceré prvky povojnovej obmedzenej demokracie. Tie však majú na jej fenomén iba sekundárny vplyv. Aj iné politické strany tohto obdobia sa pohybovali v rovnakom prostredí, mali omnoho lepšie počiatočné pozície ako slovenskí demokrati, ale napriek tomu neuspeli tak ako oni.

DS vznikla integráciou neľavicových, občiansko-demokratických politických odbojových skupín po 17. septembri 1944 v povstaleckej Banskej Bystrici. Okrem faktického zániku neľudáckych politických strán po októbri 1938, jej vznik bol podmienený predovšetkým hegemóniou bývalých predstaviteľov agrárnej strany okolo Jána Ursínyho a Jozefa Lettricha v neľavicovej časti odbojovej, resp. povstaleckej reprezentácie. Ich vedúce postavenie v občiansko-demokratickom povstaleckom tábore bolo predpokladom k realizovaniu všeobecnejšej predstavy slovenských agrárnikov pred rokom 1938, resp. 1939 o potrebe vytvorenia silnej strany politického stredu. Strany, ktorá by bola schopná odolávať pravicovému a ľavicovému radikalizmu ohrozujúcemu parlamentnú demokraciu. Zjednocovací zjazd komunistickej a sociálnodemokratickej strany v septembri 1944 inicioval a urýchľoval konkretizáciu týchto predvojnových vízií, podporených integračným vývojom v odboji. Novovytvorená DS sa napriek svojej politickej umiernenosti a organizačnému zaostávaniu za KSS stala nielen rovnocenným politickým partnerom komunistov v povstaleckých orgánoch, ale vďaka osobnostiam a odborníkom sústredeným v jej radoch dosiahla vo viacerých oblastiach po-

vstaleckého života (hospodárstvo, armáda) dominanciu. V Povstaní prijala DS aj svoje prvé programové zásady, ktoré sa stali bázovým programom strany až do jej likvidácie v roku 1948. V tomto období sa tiež sformoval v povstaleckej Slovenskej národnej rade jej prvý funkcionársky zbor, ktorého väčšina reprezentantov zostala vo vedení strany aj po oslobodení.

Už krátko po oslobodení prvých okresov východného Slovenska začiatkom roku, resp. na jar 1945 dokazuje DS opäť svoju politickú životaschopnosť a vyspelosť svojich vedúcich predstaviteľov. Napriek prvotnej nevyjasnenosti pomerov a prekážkam zo strany sovietskych orgánov či radikálnejších komunistov, bývalým povstaleckým politikom DS sa s pomocou desiatok miestnych aktivistov podarilo na oslobodenom území opäť obnoviť a rozvinúť činnosť strany. Tá, nielenže sa v prvom polroku roka 1945 úspešne organizačne etablovala na oslobodenom Slovensku a v povojnovej československej politike, ale v júli 1945 si na svojom prvom celoslovenskom zjazde dovolila už aj ostrú kritiku dovtedy dominantných komunistov.

V období od leta 1945 do jari 1946 došlo k organizačnému dobudovaniu DS. Dotvorili sa dovtedy zanedbané periférne okresné sekretariáty strany a realizovali sa prvé veľké náborové akcie do strany. V auguste 1945 prišlo k vytvoreniu v povojnovej politike jedinečnej, špecificky nacionálne orientovanej Ukrajinsko-ruskej sekcie DS. K nej sa od začiatku roka 1946 postupne pridávalo kreovanie ďalších vnútorných štruktúr – záujmových odborov strany. S prípravou na úspešné zvládnutie májových parlamentných volieb v roku 1946 súvisí aj ústretovosť dovtedajšieho (prevažne evanjelického) vedenia slovenských demokratov k výraznejšiemu zapojeniu sa predstaviteľov politického katolicizmu do politiky strany na základe tzv. Aprílovej dohody. Tá dávala primeranejšie možnosti zasahovania nepovstaleckých katolíkov do povojnovej slovenskej politiky a dovtedajšiemu vedeniu DS zaručovala volebnú priazeň aj tých neľavicových voličov, ktorí by inak nevolili žiadnu politickú stranu resp. by sa rozhodli pre Stranu slobody. Aprílová dohoda neznamenala ani ovládnutie strany nepovstaleckými katolíkmi, nebola však ani idealistickým prejavom vyššieho národného či konfesionálneho konsenzu. Bola „svadbou z rozumu“, v dôsledku ktorej DS začínala vo svojej politike viac akcentovať niektoré atribúty kresťansko-demokratickej politiky. Tie však nikdy neprekonali, ani výraznejšie neobmedzili povstalecký občiansko-demokratický základ strany.

Novou etapou vo vývoji DS sa stalo jej povolebné pôsobenie od leta 1946 až do jesennej politickej krízy na jeseň 1947, prípadne do jej likvidácie po februári 1948. V tomto období sú pre vývoj v strane charakteristické dve tendencie. Na jednej strane mohla DS vďaka svojmu 62 % volebnému víťazstvu na Slovensku výraznejšie presadzovať svoje politické požiadavky. Prejavilo

sa to sebavedomejším straníckym a protikomunistickým vystupovaním pri riešení základných problémových otázok tej doby – pozemkovej reforme, poštátnení, retribúcii, slovenskej otázke, vzťahu k Sovietskemu zväzu a podobne. Na druhej strane ale slovenskí demokrati museli čeliť neustálemu tlaku slovenských a českých komunistov útočiacich na ich štátno-politickú spoľahlivosť v súvislosti so zastúpením nepovstaleckých katolíkov v strane. Uvedený fakt vo veľkej miere limitoval možnosti, ktoré by inak DS ako volebný víťaz na Slovensku mala. S podporou centralistických českých nekomunistických strán sa hneď po voľbách podarilo komunistom presadiť podriadenie slovenských národných orgánov pražskej vláde, kde mali komunisti lepšie postavenie ako na Slovensku. Až radikalizácia nátlaku komunistov proti slovenským demokratom pomocou tzv. protištátneho sprisahania a následná snaha o zmenu povolebných pozícií v Zbore povereníkov v neprospech demokratov na jeseň 1947 našla svoju odozvu u českých nemarxistických strán vo forme podpory a bližšej spolupráce s DS.

Jesenná politická kríza v roku 1947 vyplavila na povrch viaceré negatívne javy v povojnovej slovenskej politike, ale aj v samotnej strane. Snaha komunistov o diskreditáciu jej popredných činiteľov a zneužívanie štátnobezpečnostnej neuniformovanej zložky Národnej bezpečnosti upriamili pozornosť slovenských demokratov na slovenské policajné orgány a ich ovplyvňovanie komunistickou stranou. Na akúkoľvek výraznejšiu zmenu v demokratizácii tajnej politickej polície však už bolo neskoro a DS už na ňu v tomto období nemala dostatok politického vplyvu. Po komunistickom tlaku voči slovenským demokratom v jeseni 1947 sa začali prejavovať vo vnútri strany odstredivé tendencie niektorých jej reprezentantov. Nesúhlasili s dovtedajšou konfrontačnou politikou strany voči komunistom, resp. neboli uspokojení vo svojich mocenských straníckych ambíciách. A práve týchto predstaviteľov DS využili po komunistickom prevrate vo februári 1948 českí a slovenskí komunisti na uskutočnenie „očistenia“ strany od jej dovtedajšieho vedenia a ostatných protikomunisticky orientovaných funkcionárov strany.

Počas februárovej krízy 1948 slovenskí demokrati podali vo vláde demisiu iba s ohľadom na spoločný boj s národnými socialistami a lidovcami proti komunistom. Vnútorne neboli presvedčení o správnosti tohto kroku, čo im nakoniec dal za pravdu aj následný vývoj, ktorý vyústil v inštalovanie totalitného komunistického režimu v Československu a v likvidáciu DS. Relatívne rýchly rozpad strany po februárovom prevrate bol spôsobený najmä predošlým veľkým tlakom komunistov a nimi ovládaných spoločenských organizácií voči funkcionárom strany, ktorý začal už od volieb 1946 a vrcholil počas jesennej politickej krízy v roku 1947. Vo februári 1948 sa k týmto demotivačným prvkom pridalo demonštratívne použitie sily pri realizá-

cii komunistického prevratu, oportunizmus niektorých funkcionárov strany inklinujúcich k spolupráci s komunistami a prirodzená politická nezainteresovanosť väčšiny vtedajšieho obyvateľstva. Dovtedajšie vedenie DS sa v dobe prevratu nemohlo výraznejšie oprieť o všeobecne menej politicky aktívne roľnícke obyvateľstvo tvoriace gro jej prívržencov. Nemožno obísť ani fakt, že sa o to - vo viere v dodržanie parlamentnej demokracie a bez skúseností s radikálnejšími mimoparlamentnými spôsobmi politického boja - ani nepokúsilo.

Poslednou kapitolou povojnového vývoja súvisiaceho s činnosťou DS je pôsobenie jej popredných reprezentantov po februárovom komunistickom prevrate v roku 1948. Na Slovensku sa bývalí demokrati stali buď oportunistickými spolupútnikmi nového režimu v kolaborujúcej Strane slovenskej obrody postavenej na troskách DS, alebo boli perzekvovaní zo strany komunistického režimu za svoj predošlý protikomunistický postoj. Desiatky funkcionárov strany sa preto radšej uchýlili do exilu v západných demokratických krajinách, kde sa veľmi aktívne zapájali do činnosti československého pofebruárového exilu, ale pôsobili tiež v širších štruktúrach európskej protikomunistickej exilovej rezistencie. Skutočnosť, že tieto svoje aktivity realizovali na platforme v exile obnovenej Demokratickej strany, jasne dokumentuje hlbšie základy a príčiny vzniku strany v Povstaní, nie iba jej náhodné sformovanie a „jednorazové použitie“ v rokoch 1944 až 1948. Až zložité a príliš konfrontačné vzťahy v emigrácii spôsobili, že začiatkom 60-tych rokov 20. storočia sa predstavitelia DS v exile rozhodli vytvoriť úplne novú organizačnú platformu - Stálu konferenciu slovenských demokratických exulantov.

MENNÝ REGISTER

Abrams, Bradley 286, 388
Adamovič 42
Adamy, Ján 151
Albrecht, Július 190
Ambruš, Ján 128, 166, 248, 310, 327, 338, 354, 360, 363, 366
Andráš, Matej 305, 354
Androvič, Ferdinand 166, 194, 388
Auxt, Štefan 99, 103, 166
Baar, Ľubomír 69, 70, 76, 77, 79, 80, 97, 103, 128, 130, 346, 354, 360, 366
Babylonský, Vladimír 230, 360
Bacílek, Karol 221, 277, 278
Bacušan, Vojtech 103, 388
Bačo, Jozef 42, 103
Baitler, A. 80, 173
Baláži, Anton 103, 314
Baláž, Izidor 80, 194
Baláž, Jozef 108, 113, 124, 353, 355
Balážová, Eva 103, 301, 401
Baláž, Teodor 314, 315, 318, 319, 353
Balog, Ľudevít 194, 301
Baňák, Vladimír 97, 129
Banár, Ignác 323
Baník, J. 103, 234
Baranová, Daniela 10, 97, 388
Baranovič 79, 388
Barnovský, Michal 6, 20, 48, 61, 79, 91, 92, 93, 105, 166, 175, 221, 228, 231, 249, 256, 263–265, 268, 270, 279, 280, 282, 285, 290, 291, 307, 311, 324, 331, 332, 334, 336, 337, 343, 347, 351, 355, 356, 389
Baroš, Karol 316–318
Barto, Jaroslav 266, 269, 389
Bašťovanský, Štefan 278
Bažány, Teofil 127
Bečko, Ján 147, 150, 339
Bednárik, Andrej 166, 194
Bednár, Karol 320
Beharka, Ján 14–16, 37, 40, 109, 112, 126, 219, 221, 224, 298, 360, 365, 366, 389
Belan, Jozef 97
Belluš, Samuel 15, 16, 42, 59, 96, 112, 113, 126, 127, 144, 147, 149, 150, 166, 213, 224, 227, 258, 276, 277, 296, 297, 327, 355, 360, 364, 366
Bel, Matej 320
Benada, Ľudovít 354
Beňa, Jozef 275, 279, 390
Bendík, Ján 96, 101, 112, 128, 194
Beneš, Edvard 11, 12, 16, 19, 38, 47, 70, 125, 143, 209, 219, 223, 224, 231, 256, 260–262, 264, 272, 285, 286, 293, 298, 330, 339, 340, 342, 343, 349, 352, 363, 384, 390
Benko, Ján 166
Benkovič, Tibor 316, 317
Beňo, Július 70
Bertelmann, Karel 193, 355, 390
Bielik, Peter 249, 395
Bízik, Jozef 40, 42, 338
Blaho, Pavol 15, 16, 30, 37, 41, 109, 112, 126, 147, 150, 219, 221, 224, 339, 365
Blaho, Pavolň 110
Blanárik, Ján 40, 98
Blanárik, Štefan 79
Blanár, K. 234
Blaško, Štefan 113, 120, 342, 354
Blažo 35
Bobak, Ivan O. 62, 152
Bobák, Ján 101, 302, 390
Bobot, Anton 103
Bobrík, Matej 15, 16, 96, 126–128, 166, 354
Bodický, Vladimír 314, 316
Bogdanov, Alexej 65, 128, 194, 354
Böhm, Emanuel Teodor 34, 96, 109, 113, 144, 147, 221, 225–227, 247, 287, 355, 360, 362, 390
Böhmová, Mária 87
Boor, Štefan 70, 79, 80
Borovský, Vojtech 314
Boška, Martin 98, 194
Boško, Karol 101
Bradley, John, F. 343, 390
Brandes, Detlef 300, 400
Brătianu, Constantin (Dinu) 247
Brezenský, Tichomír 194
Brezovský, Dominik 194
Brežný, Vladimír 109, 112, 114, 128, 130, 166, 353, 354
Brieška, Jozef 113, 355
Briškár, Juraj 64, 390
Brokl, Lubomír 230, 390
Broklová, Eva 188, 230, 366, 390, 391
Brouk, Bohuslav 153
Bršlica, Ján 247
Brtáň, Rudolf 128, 354
Brúha, Jozef 14, 127, 221, 224
Brza, Juraj 100
Bugár, Miloš 77, 96, 97, 110, 113, 167, 224, 226–229, 248, 258, 283, 325, 326, 328, 332, 354, 360
Bugoš, Ján 99
Bukovský, Jozef 46
Buza, Andrej 147, 150

Bystrický, Jozef 70, 75, 79, 80, 343
Bystrický, Valerián 9, 286, 307, 389, 397, 401
Cambel, Samuel 173, 176, 197, 275, 295, 335, 390
Ciągwa, Józef 304, 305, 390
Cibula, Andrej 70
Cigán, Jozef 234
Clementis, Vladimír 136, 137
Cupák, Ján 70, 75
Cvinček, Andrej 76, 96, 109, 110, 112, 128, 130, 155, 166, 219, 220, 221, 224–230, 238, 327, 332, 346, 353, 384
Cvinček, František 113, 355
Czuprák, Jozef 194
Čapek, Josef 222
Čapka, František 263, 265, 268, 391
Čarnogurský, Pavol 80, 219, 221, 224, 360, 391
Čársky, Viktor 192
Čársky, Viktor (biskup) 219, 257
Čatloš, Ján 229
Čelko, Vojtech 96, 219, 220, 224, 230, 353, 366, 391
Čičmanec, Vladimír 41
Čintala, Jozef 97
Čončol, Peter 102
Čulen, Marek 196
Čunderlík, Juraj 128, 354
Chalupa, Vlastislav 188, 357
Chmel, Rudolf 173, 394, 401
Chorvát, Jaroslav 42
Chovan, Július 14
Chrenko, Michal 85, 96, 128, 194, 282, 354
Chrien, Július 334
Chrustič, Ján 102
Chudoba, Bohdan 153
Chudý, Martin 59, 96, 112, 128, 154, 194, 354
Dagúľ, Michal 98
Dančák, Jozef 96, 128, 353, 354
Daniš, A. 79
Danko, Andrej 102
David, Josef 134
Daxner, Igor 120, 274, 290, 291
Daxner, Ján 110, 113, 166, 355
Deak, Istvan 286, 388
Demjanovič, Vasil 61, 98, 99
Detko, Jozef 70, 75
Devečka, Andrej 127
Devečka, Gustáv 99
Dieška, Jozef 365
Djuračka, Andrej 15, 16, 126, 360
Dočkal, Jozef 19, 127, 128, 151, 353, 354
Dohnanec,Emil 92, 161, 234, 247, 360, 402
Dolanský, Josef 121, 149
Donoval, Ján 102, 103
Drahorád, František 318
Drápala, Milan 154, 337, 391
Drgoň, Dominik 112
Dribňák, František 102
Droppa, Ladislav 41
Drotár, J. 166
Drtina, Pavel 134, 141, 272, 282, 285, 339, 343
Dubec, Štefan 76, 104
Dubiel, Ján 103
Dudáš, Štefan 38, 40
Dudík, J. 75
Duhajová, Zuzana 153, 399
Ducháček, Ivo 364
Ďurčanský, A. 97
Ďurčanský, Ferdinand 142, 228, 258, 279, 284, 288, 290, 313, 326, 327, 329, 330, 332, 350, 401
Ďuriš, Július 122, 140, 141, 149, 199, 200, 203, 251, 255, 271, 337–339, 347
Ďurman, Štefan 194
Dvorský, Viktor 97
Eichler, Jan 330, 391
Ertl, Daniel 16
Faban, Ján 323
Fabok, Jaroslav 100, 230, 402
Fábry, Jozef 166
Falťan, Samuel 333, 338, 347
Feierabend, Karel 222, 275, 293, 391, 392
Feldek 76
Ferenčuhová, Bohumila 307, 389
Ferjak, Ján 96, 112, 113
Ferjenčík, Mikuláš 17, 41, 109, 126, 147, 148, 150, 256, 306, 309, 315–317, 320, 336, 337, 341, 351
Fialová, Magda 70
Fiečan, Eduard 194
Fierlinger, Zdeněk 210
Fillo, Kornel 15, 16, 96, 112, 113, 144, 166, 219, 221, 224, 226–228, 287, 335, 336, 355, 360, 364
Filo, Ondrej 100
Finka, B. 166
Fojtík, Justín 70
Fojtín, Ján 70
Folta, Karol 126, 127
Foltýn, Jozef 70, 75
Franek, Mikuláš 113, 138, 139, 140, 141, 143, 165, 166, 217, 349, 360, 364, 365
Fraštacký, Rudolf 59, 70, 96, 110–113, 115, 116, 120, 124, 144, 147, 148, 150, 155, 161, 162, 166, 179, 200, 217, 224, 227, 247, 258, 282, 297, 326, 327, 332, 354, 360, 365
Fremal, Karol 6, 14, 294, 392
Friedery, Kornel 70, 75
Friš, Eduard 221
Frommer, Benjamin 278, 392

Fudončák, Ján 99
Fuchs, Juraj 79, 97, 153
Furda, Michal 103
Gábrič, Jozef 103
Gabzdilová, Soňa 67, 68, 71, 78, 392
Gado, Juraj 100
Gádoši, Václav 128, 354
Gajdoš, Marián 60, 63–65, 387, 392
Gáj, Michal 127, 128, 132, 167, 354
Galovič, Gabriel 101, 104
Gašpar 92
Gašparín, Štefan 35
Gašperík, Július 10, 16, 41, 42, 126, 127, 221, 224, 354
Gavenda, Vojtech 100, 101
Gazdík, Zdeno 70, 75, 80
Géci, Michal 18, 33, 96, 99, 128, 130, 342, 354
Gembala, Emil 96
Gerdenich, Karol 100, 194
Geryk, Ján 37, 40, 46
Gerža, Ján 234
Gladič 102
Golian, Ján 15, 309
Gondkovský, Eduard 100
Goněc, Vladimír 11, 365, 392
Gottwald, Klement 133, 141, 148, 150, 262, 285, 286, 336–338, 340, 352
Grácová, Gizela 301, 401
Granatier, Anton 19, 128, 130, 166, 229, 298, 300, 302, 348, 353, 354, 385
Grébert, Arvéd 332
Grečko, Pavel 194
Griglák, František 102
Grnáčik, Michal 100
Gross, T. Jan 286, 388
Grožo, Peter 101
Hála, František 337, 346
Haljan, Pavol 69, 70, 77, 79, 80, 97, 127, 128, 130, 131, 354
Hano, Ján 15, 41, 127, 353
Hanzel, Jozef 127, 224
Hanzlík, František 313, 392
Harčár 34
Harčár, Anton 34, 96, 126, 127, 167, 220, 225, 227
Haša, Jozef 128, 353
Haško, Ján 113, 122, 123, 166, 355
Haško, Pavel 101
Havel, Bedřich 157
Haviar, Vladimír 10, 112, 360, 366
Havlíček, Juraj 309, 311, 392
Hečko, Martin 104
Herbulák 79
Heřman, Bohumil 40, 97, 128, 353
Hisen, Ján 104
Hlásnik, Martin 128, 354
Hlava, Bohuslav 294, 393
Hlavaj, Jozef 194
Hlavatý, Ján 128, 194, 354
Hlavová, Viera 231, 393
Hodoš, Ján 98
Hodža, Fedor 33, 34, 37, 40, 46, 59, 69, 96, 97, 109, 112, 113, 115, 117, 123, 124, 126, 154, 165, 166, 171, 220, 227, 228, 258, 283, 326, 327, 337, 354, 360, 363, 365, 366
Hodža, Milan 12, 15, 16, 31, 37, 48, 124, 153, 171–173, 222, 224, 226, 227, 266, 282, 293, 294, 296, 297, 300, 306, 307, 329, 330, 363, 365, 390, 393, 396, 402
Hodža (Ursíny), Milan 282
Holdoš, Ladislav 354
Holko, Jozef 97
Holzer, Gejza 12, 172, 173, 393
Homér, Teofil 127, 354
Horák, Jaroslav 41
Horváth, Ivan 285, 353
Horváth, Ján 103, 194, 248, 354
Horváth, Jozef 14, 112, 113, 360, 366
Horváth, Štefan 332, 353
Hrabal, Š. 234
Hraško, Rudolf 96, 103
Hrivniak, Pavel 102
Hrnčírik, Adam 194
Hromník, A. 97
Hronec, Pavol 19
Humaj, Ladislav 69, 70, 75, 97
Hurták, J. 166
Husák, Gustáv 11, 15–17, 30, 31, 47, 147–150, 191, 218, 262, 284, 308, 324, 325, 336, 348
Hušek, Karol 59, 96, 110–113, 151, 167, 348, 355
Hvorka, Tibor 70, 75
Hysko, Mieroslav 284
Ilčík, Jozef 314
Ivánek, Pavol 75, 194
Ivaničková, Edita 221, 231, 249, 300, 389, 392, 393, 400
Ivanka, Milan 267
Jablonický, Jozef 6, 12, 14, 16, 32, 125, 191, 294, 329, 330, 332, 333, 360, 361, 393
Jablonský, Gejza 99
Jakšy, Jozef 318
Jamriška, Ondrej 194
Janček, Štefan 128, 354
Janiš, Oldřich 70, 75
Jánošík, Štefan 97
Janoška, Miloš 194
Jaura, Zdeno 213, 393

Jech, Karel 263, 274, 387
Jenčík, František 102
Jesenská, Anna 87, 127
Jesenský, Fedor 96, 152
Jesenský, Ján 127, 194
Josko, Matej 10, 11, 15, 16, 30, 96, 112, 113, 120, 121, 126, 144, 147, 149, 155, 166, 224, 227, 258, 326, 354, 360, 364
Josková, Anna (Hana) 87, 346
Judt, Tony 286, 388
Juhás, Mikuláš 70, 75
Junisa, E. 166
Juráš, Jozef 40, 41
Jurčovič, František 332, 360
Jurisa, Ján 40
Káčer, Ján 100, 104
Kačúr, Juraj 128, 354
Kádek, Imrich 70, 75
Kaláčová, Míla 87
Kalina, Ján 98
Kalna, Jozef 97
Kaplač, Ján 323
Kaplan, Karel 6, 210, 213, 262–264, 269, 270–272, 274, 280, 286, 291, 295, 315, 324–326, 340, 387, 394
Kapušanský, Andrej 38, 40, 42, 128
Karkusová, Etela 320
Karvaš, Imrich 173, 394
Kašpar, M. 61
Katuščák, Arpád 194
Kautnik, Viliam 97
Kedro, Rudolf 194
Kelemen, Jozef 194
Kempný, Ján 70, 80, 96, 97, 110, 112, 113, 121, 124, 140, 167, 220, 221, 224–229, 257, 258, 325, 328, 332, 333, 342, 354, 360
Kerlík, Ivan 194
Kiššík, Karol 194
Klimek, Július 154
Klimeš, Miloš 66, 125, 262, 387
Klimeš, Sáva 157
Klinovský, Ján 30
Kloták, Štefan 99
Kmec, Ján 98, 104
Kmeťko, Karol 221
Kocian, Jiří 6, 67, 394
Kočárik, Štefan 101
Kočiš, Ondrej 99
Kočí, Štefan 128, 130
Kočová, Kateřina 276, 394
Kočvara, Jozef 98, 103, 280
Kočvara, Štefan 10, 14, 41, 59, 110, 112–114, 117–120, 122, 124, 126, 142, 143, 166, 290, 291, 313, 327, 346, 349, 354, 360, 364–366
Kodaj, A. 79
Kohútik, Emil 98
Kochan, Július 100, 101
Kokavec, Karol 102
Kokin, Viktor N. 323
Kollár, Augustín 100
Kolpák, Ján 99
Komandera, Rudolf 332, 393
Konček, Július 102
Konečný, Stanislav 60, 63, 387, 392
Konečný, Štefan 194
Kopecký, Václav 148, 149, 291, 332
Kopeček, Lubomír 218, 220, 394
Korbeľ, Pavel 104
Korda, Emil 360
Koričanský, Pavel 19, 33, 37, 38, 40, 41
Kornač, Ladislav 70, 75
Koska, Ján 103
Kosorín, Jozef 221, 224, 228, 332, 342
Kostelný, Andrej 41, 42
Košecký, Rudolf 100
Kováč, Vincent 128, 194, 354
Kováliк, Ján 70
Kovaľ, Ján 19, 127, 354
Koželuhová, Helena 153, 154
Krajňak, Vasil 75
Král, Václav 337, 387
Krátky, Ján 99
Krejčí, Bedrich 166
Krigovská, Marta 70, 75
Križka, Alexander 72
Križko, Ján 194
Kruško, Štefan 63, 399
Kružliak, Imrich 221, 229, 325, 332, 342, 362
Kubač, František 173
Kubala, D. 79
Kubík, Štefan 323
Kubiš, Róbert 35
Kučera, Jaroslav 276, 394
Kučera, Jozef 97
Kudla, J. 166
Kudzbel, Ladislav 194
Kucharský, Ladislav 103
Kuchta, Štefan 101
Kukliš, Július 128, 316, 317, 342, 354
Kukorelli, Ľudovít 323
Kukuča, Jozef 97, 161, 353, 402
Kulich, Martin 15, 16, 19, 59, 96, 112, 126, 128, 155, 166, 353, 354
Kulichová-Sútorisová, Matilda 113, 354, 355
Kulišová, Z. 80
Kuna, Jozef 96, 100, 194
Kusý, Gustáv 42, 366
Kvas, Juraj 151, 267
Kvašovský, Gašpar 128

Kvetko, Martin 10, 14–16, 30, 37, 40, 41, 46, 59, 96, 110, 112, 113, 126, 140, 144, 147, 149, 150, 153, 156, 166, 196–199, 213, 265, 266, 270, 271, 302, 335, 338, 348, 355, 360, 364–366, 389, 394, 395
Kyselý, Jozef 59, 97, 127, 131, 166, 194, 344, 352, 353, 358
Labanský, Ondrej 129
Lacko, Martin 333, 395, 399
Lapár, Juraj 42
Laudár, Ján 354
Laurinec, Imrich 129, 194, 342, 354
Laušman, Bohumil 137, 209, 210, 347, 350, 352, 395
Lehocký, Ján 70, 75, 97
Lehotský, Ladislav 99
Lesay, Imrich 102
Lesjuk, Peter 66, 125, 262, 387
Leško, Alexander 100
Lettrich, Jozef 10, 11, 12, 15, 16, 18, 19, 30, 31, 37, 40, 42, 46–48, 59, 72, 90, 96, 112, 113, 115, 126, 127, 129, 130, 133, 143, 149, 153, 155, 165, 180, 194, 210, 217, 223–225, 227, 230, 248, 264, 266, 268, 270, 282, 285, 286–289, 291, 295, 302, 311, 319, 327, 337–339, 342, 346, 349, 353, 354, 360, 361, 363–366, 384, 391
Lettrich, Pavol 37
Letz, Róbert 6, 9, 224, 249, 279, 330, 333, 336, 346, 395, 397
Levkanič, Igor 65, 113, 355
Ličko, John Miroslav 10, 14, 362, 366, 389, 394, 395
Lichner, Ján 10, 17, 37, 40, 42, 46, 59, 96, 110, 112, 113, 127, 134, 136–138, 140, 143, 166, 281, 311, 330, 349, 361
Linczényi, Ľudovít 14, 37, 40, 41, 111, 113, 121, 124, 127, 305, 355, 366
Lipčík, Teodor 129, 354, 366
Lipscher, Ladislav 33, 250
Lipták, Andrej 42
Lipták, Ladislav 40, 41, 96, 97, 127, 129, 130, 161
Lipták, Ľubomír 266
Liška, Eduard 103
Lošovský, Jozef 320
Lučivjanský, J. 166
Lugoš, Michal 103
Lukačovič, Jozef 59, 96, 127, 129, 144, 147, 344, 353, 354, 358
Lupjan, Juraj 99
Lupták, Ján 151
Luža, Radomír 250, 395
Macúch, Ján 194
Mačuha, Rudolf 194
Macháček, Jindřich 98
Macháček, Július 35
Mach, Alexander 120, 279, 281, 282, 290
Majdák, Zoltán 194
Majeríková, Milica 305, 395
Majerský, Imrich 42
Majer, Václav 209–211
Makovický, Igor 19
Makovický, M. 161
Malá, Ivana 66, 125, 262, 387
Malina, Jozef 100
Mamatey, Victor 250, 395
Mánik, Ján 70, 75
Marcík, Pavol 97, 234
Mareš, Petr 251, 396
Margitan, J. 75
Marko, Jozef 309
Markovič 131
Marshall, George Catlett 335, 363
Martinček, J. 41
Martinec 323
Martinka, Štefan 97
Márton, Pavel 40
Masaryk, Tomáš Garrigue 10, 19, 20, 62, 78, 88, 117, 174, 178, 231, 264, 366, 384, 391
Maťašík, Andrej 40, 41, 127
Matejčík, Alexander 70
Matejkin, Stanislav 20, 172, 229, 356, 396
Matrka, Valent 108, 112, 113, 116, 166, 221, 333, 338, 355
Mazúr, Ján 30, 308
Medvecký, Matej 316, 341, 396, 398, 399
Medvecký, Tibor 102
Medvetz, Ján 334
Mechlis, Lev Zacharovič 125
Meravý, Ján 103
Mestenhauser, J. 80
Mičev, Stanislav 31, 396
Mičko, Peter 64, 396
Michálek, Slavomír 364, 366, 396
Mika, Leonard 97, 228
Mikita, Andrej 194
Mik, Jozef 104
Mikolaj, Jozef 99
Mikuš, Jozef 332
Milanovič, Radoslav 104
Milde, František 102
Mistrík, Ján 98, 104
Mišeje, František 347, 396
Mišura, Štefan 70, 75
Mjartán, Ján 35
Mjartan, Jozef 14, 59, 96, 108, 110, 113, 116, 344, 353, 355
Mlynarčík, Mikuláš 127, 129
Mnoheľ, Antonín 155

Mokrý, Ján 127, 129
Mrázek, Jozef 155
Mrázik, Ján 101
Múdry-Šebík, Michal 112, 360, 363
Mulík, Peter 218, 249, 395, 396
Murtin, Matej 42
Mušinka, Alexander 60, 387
Myant, Martin R. 331, 396
Myjavec, Ján 96, 127, 129, 130, 354
Nádaši, Ladislav 35, 76, 129, 166, 354
Nebeský, Josef 222
Neckár, Pavol 14, 127
Nécsey, Eduard 325
Němec, František 19, 60, 125
Nemlaha, Ivan 101
Nérer, Ivan 100
Neudorflová, Marie L. 366
Neumeister, Oskar 234
Nižnánsky, Jozef 151, 153, 156
Nosek, Václav 251, 322, 332, 337, 346, 348
Novák, Michal 101
Novomeský, Ladislav 11, 17, 47, 124, 125, 146, 147, 150
Obselka 97
Obšuth, Arnošt 103
Obtulovič, Ľudovít 80, 220, 221, 224, 332, 360
Obuch, Oto 142, 329, 330, 393
Oleňočin, Ján 70, 75
Olivová, Viera 366
Ollé, Timotej 129
Ondruš, Milan 69, 79, 80
Oravec, František 194
Ordyłowski, Marek 307
Oremus, J. 166
Ossendorf, Miloslav 155
Osuský, Štefan 293, 330, 363
Otras, Ján 99
Ozdinec, J. 104
Pakan, Alexander 151, 360
Pakan, Jozef 129, 194
Papánek, Ján 363, 364, 365
Paták, Ladislav 70, 75
Patráš, Martin 102
Paulíny, Štefan 127, 194
Paulíny-Tóth, Iľja 96, 127
Paulíny-Tóth, Ján 9, 397
Paulíny, Viliam 15, 16, 30, 31
Pavlík, Ján 40, 354
Pavlík, Juraj 129, 194
Pavlík, Michal 70
Pavlišta, D. 80
Pažur, Štefan 14, 397
Pehr, Michal 67, 397
Pecháčová, Tatjana 161
Pecho, Ján 104
Peja, Ján 38, 41, 126
Pekník, Miroslav 11, 309, 393, 397, 399
Pelczer, Vladimír 75, 99
Perstická, Dagmar 162, 397
Pešek, Jan 148, 294, 300, 313–315, 342, 347–349, 351, 358, 393, 397, 400
Petelen, Daniel 72
Petranský, Ivan Albert 223, 397
Petrenko, Demeter 40
Petríček, Rudolf 99
Petruf, Pavol 348, 397
Petzner, Rafael 35
Pietor, Ivan 15, 16, 30, 41, 42, 46, 47, 59, 96, 112, 113, 127, 134, 137–139, 143, 166, 210, 219, 226, 228, 229, 248, 263, 268, 274, 282, 337, 340, 341, 349, 361
Pihorňa, Ján 40
Pípas, Michal 102, 103
Pirkovský, Michal 38, 41, 42
Pišút, Milan 59, 78, 87, 108, 110, 112, 115, 117, 118, 124, 129, 183, 354
Placháň, Juraj 98, 100
Plánovský, Pavol 14, 37, 40, 42, 96, 110, 112, 115, 129, 166, 278, 312, 366
Podmanický, Jozef 194
Podolec, Ondrej 9, 333, 348, 349, 395, 397
Polák, Milan 10, 15, 16, 37, 40, 46, 59, 96, 110, 112, 113, 124, 126, 127, 129, 130, 147, 150, 166, 229, 282, 285, 294, 309, 311, 344, 352–355, 358
Poliak, Matej 96, 101, 234
Poloncová, Mária 87, 108, 112, 129, 354
Polóny, Ján 194
Pongrác 320
Popaďák, Pavol 197, 397
Pospech, Pavel 101
Pospíšilová, L. 80
Pozdech, Š. 166
Prečan, Vilém 14, 15, 17, 19, 31, 66, 125, 176, 218, 219, 227, 262, 294, 295, 387, 388, 398
Prestek, Karol 103
Prídavok, Peter 171, 332
Procházka, Adolf 364
Púll, Ján 125, 146, 147, 274, 313
Račko, Ján 99
Rákoš, Elo 15, 17, 31, 125–127, 144, 146–148, 150, 173, 308, 353, 354, 388, 398
Ramajdík, Tomáš 103
Ransdorf, E. 80
Rapoš, Gabriel 37, 40
Raška, D. Francis 365, 398
Rašla, Anton 274, 276, 286, 309, 354, 398
Raticová-Bláhová 258
Raviga, Jozef 98

Rehák, Bohuš 194
Rechcígl, Miloslav 222
Reicin, Bedřich 256, 312
Renner, J. 80
Repáš, Ľudovít 42
Ridzoň, Štefan 103
Ripka, Hubert 329, 330, 332, 364, 365, 384, 398
Rohaľ-Iľkiv, Ivan 60
Rohel, Anton 194
Rokoský, Jaroslav 223, 398
Roman, Jozef 320
Romanov, Zoltán 97
Roszkowski, Wojciech 307, 398
Rovňák, Michal 129, 354
Rožnay, Titus 113, 166, 338, 355
Rudohradský, Štefan 15, 125, 126, 127, 146–148, 150, 353, 354
Ruhmann, Ladislav 363
Ruman, Miloš O. 47, 85, 354, 360, 361
Ruppeldt, Fedor 35
Rusnák, Ladislav 102
Rusňák, Pavol 42
Rychlík, Jan 6, 10, 17, 197, 282, 285, 290, 333, 398
Rypáček, Karol 151
Rysula, Štefan 190
Ryšavý, Vavro 14, 35, 76, 77, 106, 190, 278, 351, 398
Sabo, Samuel 102
Sási, Andrej 100
Sečkár, Imrich 131
Sedmák, Ľudovít 99
Sedmík, Viktor 314, 349
Segeš, Dušan 363, 398
Sekeráš, Tibor 97
Schreiber, Pavol 35
Sidor, Karol 10, 11, 228, 294, 332
Sinaj, Ján 129, 166, 353, 354
Sivák, Jozef 102
Skriňak, Ondrej 70, 75
Slaninka, Andrej 194
Slávik, Dušan Mojmír 41, 108–110, 221, 224, 360
Slávik, Juraj 301, 363–365
Slávik, Vladimír 37, 40, 309
Slezák, František 100
Slivka, Gustáv 229
Slížik, Pavel 104
Smutný, Jaromír 143, 348, 349, 399
Sokol, Koloman 194
Sokolovič, Peter 305, 395
Stalin, Josif Visarionovič 295, 330
Stanek, Jozef 15, 16, 42
Stanko, Michal 129, 166
Stanovský, Jozef 194
Staško, Jozef 218–225, 228, 229, 257, 259, 328, 332, 355, 360, 362, 399
Steinhübel, Jozef 141, 278
Straka, Jozef 234
Stránsky, Jan 134, 272
Strechaj, Rudolf 30, 321
Strelec, Vojtech 99, 101
Strnadel, M. 80
Struhárik, Rudolf 99
Styk, Jozef 10, 15, 16, 18, 30, 37, 40, 43, 96, 109, 110, 112, 113, 115, 116, 126, 127, 131, 144, 147, 150, 152, 166, 173, 224, 227, 286, 355, 361
Suchanský, Peter 19, 151
Suchý, Jozef 61, 65, 129, 354
Suchý, Oldřich 222
Sútoris, Belomír 129
Svetský, Jaroslav 98
Svikruha, Ján 323
Svoboda, Ludvík 256
Svrčina, Rudolf 70, 75
Syrný, Marek 359, 399
Šabo, Tibor 365
Šabršula, Jozef 109, 112
Šafárik, Imrich 101
Šalát, Anton 131
Šalgovič, Viliam 354
Ščipa, Štefan 103
Ščurek, František 305, 399
Šenkoc, Jozef 194
Šenšel, Ľudovít 10, 14–16, 41, 42, 112, 220, 354
Ševčák, Ladislav 153, 399
Ševčík, Ján 10, 15, 37, 40, 41, 46, 96, 110, 112, 113, 124, 144, 146, 158, 167, 221, 227, 294, 340, 344, 347, 352, 353, 355, 358, 393
Šikra, Andrej 100
Šimko, Emil 70, 102
Šimko, Rudolf 194
Šimunič, Pavel 30, 309, 399
Šíp, Ján 69, 70, 75
Široký, Viliam 84, 135, 137, 221, 222, 255, 256, 286, 291, 344, 348, 352
Škarniceľ, Belo 156
Škodáček, Peter 14, 127, 129, 133, 166, 194, 271, 315, 354, 360
Školkay, Eduard 101
Škorvaga, Adam Ján 100
Škrábik, Andrej 218, 220, 325
Škúci, Ján 101
Šlosiarik, Pavol 14, 127, 129, 354
Šmidke, Karol 11, 16, 126, 146, 218, 309, 353, 354
Šmiga, Štefan 98
Šmigeľ, Michal 60, 63, 64, 297, 331, 359, 399

Šmigovský, Ján 290, 311
Šoltés, J. 42
Šoltész, Jozef 138, 144, 147, 150
Šoltýs, Andrej 14, 127, 129, 354
Špaňhel, Rastislav 72
Špánik, Július 80, 110, 113, 155, 166, 327, 355
Špetko, Jozef 229, 332, 399
Šrobár, Vavro 14–16, 30, 33, 37, 39, 41, 109, 110, 112, 125, 127, 134, 138, 144, 156, 192, 219, 223, 224, 261, 269, 385
Štefánek, Anton 19, 193
Štefánik, Ivan 15, 30, 33, 41, 42, 46, 59, 96, 112–115, 117, 118, 124, 125, 131, 144, 146, 147, 274, 281, 285, 355
Štefánik, Vladimír 37, 38, 40, 42, 69–71, 79, 267, 360
Štefanský, Michal 325, 400
Šteffek, Michal 194
Štefko, Ladislav 42
Štepánik, Izidor 194
Štetina, Peter 42
Ševík, Vojtech 104, 332
Šulc, František 194
Šulc, Jozef 98
Šumichrast 79
Šutaj, Štefan 6, 33, 34, 62, 64, 80, 90, 161, 163, 167, 171, 175, 178, 179, 181, 190, 192, 211, 215, 224, 234, 251, 257, 297, 300, 301, 326, 327, 334, 340, 341, 343, 346, 354, 357, 358, 360, 361, 388, 400
Švábinský, J. 166
Švaňa Štefan 194
Švehla, Ivan 42
Švenda, Eduard 320
Švihra, Pavol 14, 37, 43, 59, 96, 98, 127, 129, 229
Švitel, Ľudovít 99
Takáč Andrej 37, 38, 40, 96
Takáč, Andrej 166
Takáč, Ladislav 360, 400
Takáč, S. 274
Tankovič, J. 166
Tarhanič, Ján 42
Teren, Štefan 31, 400
Thurzo, Fedor 10, 11, 15, 16, 19, 30, 271, 285, 360, 402
Thurzo, Igor 11, 19
Thurzo, Ivan 19, 400
Thurzo, Viliam 14, 127, 144, 146
Tigrid, Pavel 337
Tichý, Alojz 166, 194
Tichý, Pavel 101
Tiso, Jozef 4, 80, 81, 92, 120, 163, 273, 279–291, 308, 324, 398
Tomas, František 99
Tomaszewski, Jerzy 325, 400
Tomaška, Ján 37, 38, 40
Tomašuľa, J. 33
Tomčík, Július 70, 75
Topoli, Jozef 127, 129, 132
Torn, Čeněk 222
Török, Vojtech 40, 112, 194
Trnčík, Karol 97, 234
Trojan, Josef 315
Tudík, Pavol 104
Tvaroček, Božidar 360
Tvarožek, Pavol 42
Tvarožek, Tomáš 15, 30, 33, 37, 40, 46, 125, 126, 143, 144, 146
Tvrdoň, Vojtech 129, 354
Uhlíř, František 19, 306
Ujhágy, Karol 70, 75
Úlehla, Alexander 35
Umrian, Štefan 98
Urban, Július 194
Ursíny, Ján 9–12, 14–18, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 40, 42, 46–48, 59, 70, 76, 96, 109, 110, 112, 113, 125, 127, 134–140, 142, 144, 154, 165, 166, 171, 201, 210, 211, 213, 217, 224–227, 248, 255, 261–264, 277, 278, 281, 282, 286, 290, 293–295, 308, 314, 329, 330, 340, 347, 350, 355, 360, 363, 367, 398, 400, 401
Ursíny, Miloš 42, 282
Vaculík, Karol 98, 166
Vadkerty, Katalin 299, 300
Vagašský, Vojtech 109, 113, 127, 166, 355
Vajda, V. 248
Valašek, Ján 194
Valentovič, Ignác 101
Valhovec, Daniel 104
Valo, Jozef 313
Vanat, Ivan 61, 401
Vanek, Ján 100
Varinský, Vladimír 329, 330, 401
Vartíková, Marta 189, 198, 222, 274, 277, 388, 401
Vasaráby, Pavel 100
Vaško, Alexander 313
Večera, Jozef 319, 321
Velecký, Vladimír 40, 42
Veselý, František 59
Veselý, Zdeněk 199, 201, 353, 388
Viboch, Pavol 59, 83, 96, 97, 110, 112, 113, 116, 118, 124, 166, 310, 327, 338, 355, 362, 364
Vido, Alexander 85, 112, 355, 360
Viest, Rudolf 15, 309
Viktorín, Rudolf 314
Viktory, Július 146, 148, 256, 315, 354

Vilinský, Valerij 341
Viola, Ján 97
Vítek, Ján 96, 97
Volný, V. 80
Voltemárová, M. 155
Voskár, Andrej 127
Vozárik, Bohuš 38, 40, 41
Vrablic, Emil 301, 401
Vražda, Jozef 321
Vrchovina, Štefan 104
Výrostko, Jozef 42
Vyškovský, Jaroslav 43, 76, 96, 104, 112, 113, 355, 360
Weiss, Gejza 112
Weiss, Gustáv 108
Witt, K. 59
Zábojník, Viliam 320
Záděra, Vladimír 108, 110, 112
Záhumenský, Ján 19, 161
Zaťko, Peter 10, 15, 16, 30, 31, 33, 41, 42, 96, 109, 125, 173, 309, 400, 401
Zavacká, Katarína 286, 401
Zavacký, Viktor 34, 61, 62, 65, 109, 113, 166, 355
Zbihlej, J. 65
Zelienka, Samuel 38, 40
Zeman, Gustáv 14, 85, 126, 127, 129, 229, 354
Zemko, Milan 187, 401
Zenkl, Peter 337, 346, 364, 365, 366
Zibrín, Michal 41, 96, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 124, 131, 132, 166, 312, 333, 338, 360
Zídek, Jozef 97
Zigman, A. 234
Zima, O. 75
Zorin, Valerián 136
Zorkóczy, Fedor 14
Zorkóczy, Ivan 35
Zvada, Štefan 102
Žáček, Pavel 341, 402
Žatkuliak, Jozef 193, 401
Žiak, Andrej 14, 111, 113, 122, 127, 132, 166, 301, 355
Židovský, Peter 14, 37, 38, 40, 109, 110, 126, 297
Žilinský, Jakub 35, 97
Žilka, Jozef 194
Žingor, Viliam 251
Žoldoš, Andrej 33, 37, 38, 40, 112, 129
Žuffa, Cyril 220, 221, 223, 255, 402

SUMMARY

Democratic Party in Slovakia in the years 1944-1948.

Democratic Party in Slovakia, which was formed during the Slovak National Uprising on autumn 1944 and terminated after the Communist coup in February 1948, was the biggest political party in the system of parliamentary democracy in the whole Slovak history. Its origin, colossal increase of members after the war and about 60% in parliamentary elections in 1946, was not only a result of occurrence, or limiting of possibilities to create political parties. It was mainly the result of suitable political activity of Democratic Party leaders and other representatives. Those people knew how to form generally acceptable political program and to convince the majority of Slovak society and enforced it in the frame of contemporary possibilities.

Democratic Party was origin by the integration of non-left wing resistance groups after September 17, 1944 in insurgent Banská Bystrica. Its origin was influenced by pre-war efforts of agrarian politicians to create a strong party of political middle spectrum and by the fears from unification of left wing streams to the Communist Party of Slovakia during the Uprising. Democratic Party adopted its first program principles and formed its first functionary body in the insurgent Slovak National Council.

After the defeat of the Uprising, the Democratic Party proved again its political viability and forwardness of its leaders. In spite of objective and subjective barriers and delays by its organization in liberated Slovakia, caused by Soviet bodies and radical Communists, the leadership of the Party renewed and developed its activity. Democratic Party started to be implanted in liberated Slovakia in the first half of the year 1945 and in post-war Czechoslovak policy very successfully. It also afforded the strictures of till then dominant Communists in its first Slovak state meeting in July 1945.

The construction of the organisational structures of the Party and establishment of its groups of interests was finished from the summer 1945 to the autumn 1946. Its origin and formation is related with the preparation of the Party for the parliamentary elections in May 1946. The need to defeat the Slovak Communists is connected with more markedly activation of Catholic politicians to the policy of the Party by so called April Agreement.

The new phase of the Democratic Party development became its activity after the elections from summer 1946 to the autumn political crisis in 1947, respectively to its liquidation after February 1948. In that period of time, two tendencies are characteristic for the Party. As victorious party in Slovakia, it could enforce its political

claims not only in Slovakia, but partly also in central state bodies. It is reflected by its more self-confident party's and anti-Communist behavior by the solution of basic problems of that time – land reform, nationalization, retribution, Slovak question etc. On the other hand, the Slovak Democrats have to face continual pressure of Slovak and Czech Communists, which attack their state and political reliability after the elections from May 1946. It limited the possibilities of the Democratic Party as a victor of Slovak elections. The Communists achieved to adopt (with the support of Czech centralist non-Communist parties) the submission of Slovak national bodies to governmental control with the more significant position of the Communists, than it was in Slovakia. Autumn political crisis in 1947 and Communist pressure actions, which caused it, uncovered several negative cases in post-war Slovak policy and also in the Democratic Party. The effort of the Communists to discredit its leaders and misusage of secret police, fixed the attention of Slovak Democrats to Slovak police bodies and their tampering by the Communist party. In autumn 1947 the centrifugal tendencies of some representatives of the Democratic Party begun. They were not satisfied with confrontation policy of the party towards the Communists or their power and party's ambitions were not complacent. During the February crisis in 1948, the Slovak Democrats resigned in government only in frame of the common struggle with National Socialists and Public Party against the Communists. They were not identified with the correctness of that step. Relatively quick disintegration of the Party after the February governmental crisis in 1948 was caused mainly by previous big pressure of the Communists to the party functionaries, which started already since the elections in 1946 and culminated by the pressure and reprisals during the autumn political crisis in the year 1947. In February 1948 also demonstrative use of power joined those demotivational elements. This was carried out by the Communist coup and opportunism of some party functionaries, who tended to cooperate with the Communists.

The last chapter of the post-war development, connected with the activity of the Democratic Party in Slovakia, is the activity of its prominent representatives after the February coup in the year 1948. In Slovakia, or Czechoslovakia the representatives of liquidated Democratic Party either collaborated with new Communist regime or they were persecuted by the regime for their previous anti-Communist attitude. The very different situation is in the exile in Western democratic countries, where many Slovak Democrats emigrated before the awaited Communist reprisals at home. They even renewed Democratic Party, which broke down only at the beginning of the sixties by the creation of new organization – The Stable Conference of Slovak Democratic Exiles.

ZUSAMMENFASSUNG

Demokratische Partei in der Slowakei in den Jahren 1944 – 1948

Die Demokratische Partei in der Slowakei – während des Slowakischen Nationalaufstandes im Herbst 1944 geformt und nach dem kommunistischen Umsturz im Februar 1948 aufgelöst – war die größte politische Partei im System der parlamentarischen Demokratie in der bisherigen slowakischen Geschichte. Ihre Entstehung, der riesengroße Aufstieg der Mitgliedschaft in der Nachkriegszeit und der mehr als 60-prozentige Wahlerfolg in der Parlamentswahl 1946 waren nicht Ergebnise eines Zufalls, oder der beschränkten Möglichkeit der Parteienbildung. Der Erfolg kam dank der entsprechenden polistichen Tätigkeit der führenden Verterter der Demokratischen Partei (weiter nur DP) und ihrer Repräsentanten. Diese konnten ein allgemein akzeptables politisches Programm zusammenstellen, der die Mehrheit der slowakischen Gesellschaft überzeugen konnte.

Die DP entstand nach dem 17. September 1944 in Banská Bystrica vor allem durch die Integrierung der Wiederstandsgruppen die nicht linksorientiert waren. Die Entstehung der Partei war durch die Bemühungen der Agrarpolitikern (Entstehung einer Partei der Mitte) beeinflusst und durch die Befürchtungen vom Zusammenschluss der linksorientierten Kräfte der Kommunistischen Partei während des Aufstands. Im Aufstand nahm die DP auch die wichtigsten Grundgesetze an, und formiert gleichzeitig ihren ersten Funktionärchor.

Nach der Niederlage des Aufstandes zeigt die DP wieder ihre politische Lebensfähigkeit und Reife ihrer führenden Vertreter. Trotz objektiven und subjektiven Hindernisse – von den sowjetischen und kommunistischen Organen gebildet – gelung es der Leitung der Partei mit Hilfe von Aktivisten ihre Tätigkeit weiterzuentwickeln. Nach der erfolgreichen Etablierung der DP in der ersten Hälfte des Jahres 1945, erlaubt sie sich auf dem ersten slowakichen Kongress schon auch die Kritik der dominierenden Kommunisten.

Vom Sommer 1945 bis Frühling 1946 kommt es zum Aufbau der Strukturen der Partei, und verschiedene Interessengruppen werden gebildet. Ihre Entwicklung hängt vor allem mit der Vorbereitung der Partei auf die Parlamentswahl im Mai 1946zusammen. Mit dem Bedarf des Sieges gegen die Komunisten, bindet sich auch eine Gruppe der Vertreter des politischen Katolizismus - aufgrund sog. Aprilvertrags – an die DP an.

Eine neue Etappe in der Entwicklung der DP bildet vor allem ihre Wirkung nach der Parlamentswahlen (Ende Sommer 1946) bis in die politische Krise (Herbst 1947) und die politische Liquidation (nach dem Februar 1948). In dieser Zeit sind zwei Tendenzen für die Entwicklung der Partei markant. Einer seits kann sie als Sieger der Wahlen mehr ihre politische Ansprüche nicht nur in der Slowakei

durchsetzen, sondern auch in den zentralen Staatsorganen. Das zeigt sich im selbstbewussten und antikommunistischen Auftreten bei Lösungen der Fragen dieser Zeit: Grunstückreform, Verstaatlichung, Retributionen, slowakische Frage usw. Auf der anderen Seite mussten die slowakischen Demokraten nach der Maiwahl 1946 bei dem ständigen Druck der slowakichen und tschechischen Kommunisten standhalten. Das limitierte in großem Maß die Möglichkeiten der DP als den Sieger den Maiwahlen. Den Kommunisten gelung es nach den Wahlen – auch mit der Unterstüzung von Zentralorganen – die slowakischen Organe der staatlichen Kontrolle unterzustellen. Die Kommunisten hatten dort wichtigere Stellen als in der Slowakei. Die politische Krise im Herbst 1947 und die kommunistischen Zwangsaktionen zeigten mehrere negative Einfüsse in der slowakischen Nachkriegspolitik, aber auch in der Partei selbst. Die Tendenz der Kommunisten um die Diskreditierung der führenden Persönlichkeiten der DP zeigte die Beeinflussung der Polizei durch die Kommunisten. Im Herbst 1947 zeigten sich auch Tendenzen der Repräsentanten der DP, die nicht mit der Politik der Partei gegen die Kommunisten einverstanden waren. Während der Krise im Februar 1948 demisionierten die slowakischen Demokraten nur aus der Hinsicht auf den Kampf gegen die Nationalsozialisten und Volksparteileute. Aber innerlich waren sie nicht über die Richtigkeit dieses Schrittes überzeugt. Eine relativ schnelle Auflößung der DP nach der Krise im Februar 1948 war vor allem durch den mächtigen politischen Druck der Kommunisten auf die Funtionäre der DP verursacht. Der Druck begann schon vor dem Beginn der Wahlen in 1946 und gipfelte mit dem Zwang und Represalien während der politischen Krise im Herbst 1947. Im Februar 1948 kam es zu einer demonstrativen Verwendung von Gewalt beim kommunistischen Umsturz und zum Oportunismus vieler Funktionäre die zur Mitrbeit mit den Kommunisten inklinierten.

Das letzte Kapitel der Nachkriegsentwicklung der DP ist die Tätigkeit ihrer führenden Persönligkeiten nach dem kommunistischen Umsturz im Jahre 1948. In der Slowakei kolaborieren viele Vertreter der liquidierten DP mit neuem kommunistischem Regime, oder wurden vom Regime für ihre vorherige Einstellung persequiert. Ganz andere Situation herrschte im Exil in den westlichen demokratischen Staaten, wo viele von den slowakischen Demokraten vor den kommunistischen Represalien Zuflucht gefunden haben. Im Exil wird sogar die Platform der DP erneut, doch sie endet mit Beginn der 60-er Jahre, und es entsteht einen neue Organisation: Dauerkonferenz der slowakischen demokratischen Exilanten.

POUŽITÉ PRAMENE A LITERATÚRA

ARCHÍVNE PRAMENE

Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice (ALU SNK) v Martine:
zbierka Jozef Lettrich
zbierka Andrej Cvinček

Archiv bezpečnostních složek (ABS) v Prahe:
fond 12827

Archív Múzea Slovenského národného povstania (A MSNP) v Banskej Bystrici:
fond VI.
pozostalosť Jaroslava Šolca

Archív Politologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave
pozostalosť Martina Kvetka

Archív Ústavu pamäti národa (A ÚPN) v Bratislave:
fond Zemská kriminálna úradovňa Bratislava

Archiv Ústavu soudobých dějin (A ÚSD) v Prahe
fond Hubert Ripka

Archiv Ústavu T. G. Masaryka (A ÚTGM) v Prahe:
fond Edvard Beneš III.

Národní archiv (NA) v Prahe:
fond 100/24
fond 100/1

Slovenský národný archív (SNA) v Bratislave:
fond Demokratická strana (DS)
fond Komunistická strana Československa (KSČ) po roku 1945
fond Policajné riaditeľstvo
fond Povereníctvo vnútra – bezpečnostný odbor (PV – bezp.)
fond Povereníctvo vnútra – personálny odbor (PV – pers.)
fond Povereníctvo vnútra – prezídium (PV – prez.)
fond Povereníctvo vnútra – sekretariát (PV – sekr.)
fond Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady (ÚP SNR)
fond Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska – generálny tajomník (ÚV KSS – GT)
osobný fond Anton Granatier
osobný fond Vavro Šrobár

Štátny archív Banská Bystrica:
fond Oblastný akčný výbor

Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica:
fond Okresný národný výbor (ONV) Banská Bystrica 1945-1990

Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Kremnica:
fond ONV Kremnica 1946-1959

Štátny archív Banská Bystrica, pobočka Veľký Krtíš:
fond ONV Modrý Kameň

Štátny archív Bratislava:
fond Štátny súd
fond Štátne zastupiteľstvo

Štátny archív Bratislava, pobočka Trenčín:
fond ONV Nové Mesto nad Váhom 1945-1960

Štátny archív v Bytči, pobočka Čadca:
fond ONV Čadca 1945-1948

Štátny archív v Bytči, pobočka Dolný Kubín:
fond ONV Dolný Kubín 1945-1959
fond ONV Trstená 1945-1959

Štátny archív v Bytči, pobočka Martin:
fond ONV Martin

Štátny archív v Bytči, pobočka Žilina:
fond ONV Žilina 1945-1948

Štátny archív Levoča, pobočka Poprad:
fond ONV Kežmarok 1945-1948
fond ONV Poprad 1945-1948
fond ONV Spišská Stará Ves 1945-1952

Štátny archív Prešov:
fond DS

Štátny archív Prešov, pobočka Humenné:
fond ONV Snina 1945-1949

Štátny archív Prešov, pobočka Prešov:
fond DS

Štátny archív Prešov, pobočka Svidník:
fond ONV Svidník 1947-1952

Vojenský ústřední archiv (VÚA) Praha:
fond Vojenská kancelář presidenta republiky (VKPR)

DOBOVÁ TLAČ

Čas, 1944-1948
Čas v obrazoch, 1946
Demokrat, 1945-1947
Demokratické hlasy, 1945
Demokratický týždenník, 1946-1948
Demokratičeskij golos, 1945-1948
Deň, 1946
Kalendár Času, 1946-1948
Katolícke noviny, 1946
Národnie noviny, 1947-1948
Naše snahy 1965-1993
Nedeľa, 1945

Nové prúdy, 1945-1948
Nové slovo, 1944
Ozvena, 1946-1948
Partizán 1946
Pravda, 1945-1948
Slovák v Amerike 1946

PUBLIKOVANÉ PRAMENE

Dokumenty a materiály k dějinám československo-polských vztahů v letech 1944-1948, Praha: Academie, 1985, 610 s.

Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998, 600 s. ISBN 80-88878-48-9

GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav – MUŠINKA, Alexander: UNRP v dokumentoch. Prešov: Centrum antropologických výskumov, 2006, CD-ROM, ISBN 80-969634-0-6

JECH, Karel – KAPLAN, Karel (ed.): Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Dokumenty. Část I. Brno: Doplněk, 1995, 476 s. ISBN 80-85765-48-9

KAPLAN, K. (ed.): Dva retribuční procesy. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1992, 346 s., ISBN 80-85270-05-6

KAPLAN, Karel (ed.): Příprava Ústavy ČSR v letech 1946-1948. Praha: Ústav soudobých dějin, 1993, 354 s. ISBN 80-85270-13-7

KAPLAN, Karel (ed.): Pražské dohody 1945-1947. Sborník dokumentů. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1992, 248 s.

KAPLAN, Karel: První poválečná vláda. Komentované dokumenty. In: ADAMOVÁ, K. (ed.): K ústavnímu vývoji v českých zemí a na Slovensku v letech 1938-1948. Praha: Ústav pro soudobé déjiny, 1992, 170 s., ISBN 80-85270-09-9

KLIMEŠ, M. – LESJUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. (ed.): Cesta ke Květnu. Praha: Československá akademie věd, 1965, 453 s.

KRÁL, Václav: Cestou k Únoru. Praha: Svobodné slovo, 1963, 432 s.

PREČAN, Vilém (ed.): Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, 1218 s.

RÁKOŠ, Elo: Slovenské národné orgány v dokumentoch. Bratislava: Archívna správa MV SSR, 1977, 264 s.

Sbierka nariadení Slovenskej národnej rady 1945. Bratislava: Úrad Predsedníctva SNR, 1945

Sbírka zákonů a nařízení. Ročník 1945. Praha: Státní tiskárna, 1945. 450 s.

Stenografické zápisy schôdzí pléna Slovenskej národnej rady. Bratislava, 1945.

Stenografické zápisy schôdzí pléna Slovenskej národnej rady. Bratislava, 1946.

ŠUTAJ, Štefan: Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 - 1948). Košice: Spoločensko-vedný ústav SAV, 2002, CD-ROM, ISBN 80-967182-2-3

VARTÍKOVÁ, Marta (ed.): Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944-1948. Bratislava: Pravda, 1971, 784 s.

VESELÝ, Zdeněk: Sborník dokumentů a materiálů ke studiu nejnovějších dějin Československa 1945-1948. Svazek I. Praha: Univerzita Karlova, 1986, 327 s.

Znárodnění 1945. I. svazek. Praha: Státní ústřední archiv, 1982, 220 s.

LITERATÚRA

ABRAMS, Bradley: The politics of retribution: The trial of Jozef Tiso in Czechoslovak environment. In: DEAK, Istvan – GROSS, T. Jan – JUDT, Tony (ed.): The politics of retribution in Europe. Princeton: Princeton University Press, 2000, 326 s., ISBN 0-691-00954-6

ANDRÁŠ, Matej: Postavenie slovenskej národnostnej menšiny v Poľsku po podpísaní československo-poľskej zmluvy v roku 1947. In: Slováci v Poľsku III. Bratislava: Krajanské múzeum Matice slovenskej, 1995, s. 39-47.

BABYLONSKÝ, Vladimír: Prečo som vystúpil v Demokratickej strany. Prešov: Oblastný sekretariát KSS, 1946, 16 s.

BARANOVÁ, Daniela: Evanjelická cirkev a. v. v protifašistickom odboji na Slovensku. In: SNP 1944 – Vstup Slovenska do demokratickej Európy. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 1999. s. 145-152.

BARNOVSKÝ, Michal – IVANIČKOVÁ, Edita (ed.): Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe. Bratislava: VEDA, 1998, 240 s. ISBN 80-224-0540-X

BARNOVSKÝ, Michal: „Aprílová dohoda" a čo jej predchádzalo. In: Mosty, r. 1996, č. 27

BARNOVSKÝ, Michal: Československo a Poľsko na ceste ku komunistickému monopolu moci. In: FERENČUHOVÁ, Bohumila a kolektív: Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodinám Valeriána Bystrického. Bratislava: Historický ústav SAV, 2006, s. 175-191, ISBN 80-969614-3-8

BARNOVSKÝ, Michal: Koncepcie a varianty začlenenia a štátoprávneho postavenia Slovenska (1944-1948). In: BARNOVSKÝ, Michal (ed.): Slovenská otázka v dejinách Česko-Slovenska (1945-1992), Bratislava: Historický ústav SAV, 1994, s. 5-15.

BARNOVSKÝ, Michal: K profilu a činnosti Demokratickej strany. In: Soudobé dějiny, r. 1998, č. 2-3, s. 219-246.

BARNOVSKÝ, Michal: Na ceste k monopolu moci. Bratislava: Archa, 1993, 249 s. ISBN 80-7115-056-8

BARNOVSKÝ, Michal: Preberanie moci a pofebruárová očista 1948. In: BARNOVSKÝ, M. (ed.): Od diktatúry k diktatúre. Bratislava: VEDA, 1995, s. 88-96. ISBN 80-224-0407-1

BARNOVSKÝ, Michal: Sociálne triedy a revolučné premeny na Slovensku 1944-1948. Bratislava: VEDA, 1978, 227 s.

BARNOVSKÝ, Michal: Tri pražské dohody. In: Česko-slovenské vztahy – Slovensko-české vzťahy. Liberec: Katedra dějepisu FPTU, 1998, s. 119-126.

BARTO, Jaroslav: Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov (1944-1948). Bratislava: Epocha, 1968, 239 s.

BEHARKA, Ján: Ako riešiť náš menšinový problém. In: Demokratická strana a problémy dneška. Bratislava: Ústredný sekretariát DS, 1945, s. 6-11.

BEHARKA, Ján: Moje reminiscencie na Slovenské národné povstanie. In:

KVETKO, Martin – LIČKO, John, Miroslav (ed.): Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní. Toronto: Stála konferencia slovenských demokratických exulantov, 1976, s. 147-163.

BEŇA, Jozef: Slovensko a Benešove dekréty. Bratislava: Belimex, 2002, 253 s. ISBN 80-89083-22-6

BENEŠ, Edvard: Šesť let exilu a druhé světové války. Praha: Orbis, 1946, 478 s.

BERTELMANN, Karel: Vývoj národních výborů do ústavy 9. mája (1945-1948). Praha: Česká akademie věd, 1965, 424 s.

BOBÁK, Ján: Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944-1948). Martin: Matica slovenská, 1996, 200 s. ISBN 80-7090-354-6

BÖHM, T., Emanuel: V boji o holú národnú existenciu. Spomienky na roky 1945-1948 v ČSR. Bratislava: Bernharda Jenčíková-Fabrici, 2000, 445 s. ISBN 80-968412-8-9

BRADLEY, F., N., John: *War and peace since 1945*. New York: Columbia University Press, 1989. 178 s. ISBN 0-8803964-0

BRIŠKÁR, Juraj: Demokratická strana na východnom Slovensku pred februárom 1948. In: Východné Slovensko pred Februárom. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 167-195.

BROKLOVÁ, Eva. – BROKL, Lubomír: Od politické demokracie k totalitarizmu. Volby 1946 – projev vůle lidu? In: Sociológia, r. 1991, č. 5-6, s. 411-422.

BROKLOVÁ, Eva: Československá demokracie. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992, 160 s. ISBN 80-901059-6-3

CAMBEL, Samuel: Revolučný rok 1945. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1965, 286 s.

CAMBEL, Samuel: Slovenská agrárna otázka 1944-1948. Bratislava: Pravda, 1972, 431 s.

CAMBEL, Samuel: Slovenská dedina 1938-1944. Bratislava: HÚ SAV, 1996, 220 s. ISBN 80-8566-563-8

CAMBEL, Samuel: Slovenské agrárne hnutie a Milan Hodža. In: Politická a stavovské zemědelská hnutí ve 20. století. Uherské Hradište: Slovácke museum, 2000, s. 57-67. ISBN 80-86185-11-7

CIAGWA, Józef: Slovenská národnostná menšina v Poľsku. Dejiny a súčasnosť. In: Slováci v Poľsku III. Bratislava: Krajanské múzeum Matice slovenskej, 1995, s. 9-28.

ČAPKA, František: Pražské dohody jako triumf centralismu a oživení čechoslovakismu? In: Česi a Slováci a východní Evropa ve 20. století. Brno: Vojenská akademie, 1994, s. 301-307.

ČARNOGURSKÝ, P.: Svedok čias. Bratislava: LISPO, 1997, 258 s. ISBN 80-88717-22-1

ČELKO, Vojtech: Demokratická strana a jej miesto v slovenskom politickom živote v rokoch 1944-1946 (IX). In: Ľud, 7. 2. 1990, s. 2.

ČELKO, Vojtech: Demokratická strana a jej miesto v slovenskom politickom živote v rokoch 1944-1946. Diplomová práca. Praha: FF UK, 1969.

ČELKO, Vojtech: Naše snahy, organ Stálej konferencie slovenských demokratických exulantov a jeho miesto v exilovej tlači. In: BROKLOVÁ, Eva – NEUDORFLOVÁ, L., Marie (ed.): Věře Olivové ad honorem. Sborník příspěvku k novodobým československým dějinám. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2006, s. 171-180.

ČELKO, Vojtech: Osobný archív Jozefa Lettricha darovaný Slovenskej národnej knižnici. In: Československá ročenka 2004. Brno: Česko-slovenská/ Slovensko-česká komise historiků, 2004, s. 323-347.

ČULEN Konštantín: Vznik a zánik Demokratickej strany na Slovensku. Middletown: Slovenská liga v Amerike, 1950, 64 s.

DOBEŠ, Jan: Politické elity v prozatímním, případně ústavodarném národním shromáždění. In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. Praha: Česko-Slovenská/ Slovensko-Česká komise historiků, 1996, s.115-117.

DRÁPALA, Milan: Na stracené varte západu. Praha: Prostor, 2000, 688 s. ISBN 80-7260-046-X

DRTINA, Prokop: Československo můj osud. Svazek I. Kniha 2. Praha: Melantrich, 1991, 669 s., ISBN 80-7023-102-5

EICHLER, Jan: Začátky studené války. In: Historie a vojenství, r. 2007, č. 3, s. 4-23

FEIERABEND, Karel Ladislav: Pod vládou národní fronty. Washington: vlastný náklad, 1968, 240 s.

FEIERABEND, Karel Ladislav: Politické vzpomínky. Část II. Brno 1994, 367 s., ISBN 80-7108-092-6

FREMAL, Karol: Kapitoly z dejín protifašistického odboja na Slovensku v rokoch 1938-1945. Banská Bystrica: FHV UMB, 2000, 174 s. ISBN 80-8055-400-5

FROMMER, Benjamin: National cleansing. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, 391 s., ISBN 0-521-00896-4

GABZDILOVÁ, Soňa: K niektorým otázkam mládežníckeho hnutia v politike DS v rokoch 1945-1948 so zreteľom na východné Slovensko. In: Historica Carpatica, č. 14 (1983), s. 37-45.

GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav: Rusíni (Ukrajinci) na Slovensku a parlamentné voľby v rokoch 1946 a 1948. In: BARNOVSKÝ, Michal – IVANIČKOVÁ, Edita: Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe. Bratislava: VEDA, 1998, s. 193-200.

GAJDOŠ, Marián: Rusíni a Ukrajinci na Slovensku a činnosť UNRP. In: GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav – MUŠINKA, Alexander: UNRP v dokumentoch. Prešov: Centrum antropologických výskumov, 2006, s. 5-47.

GONĚC, Vladimír: Diskuse o česko-slovenském vztahu v Radě svobodného Československa počátkem padesátých let. In: Československá ročenka 2004. Brno: Česko-slovenská/Slovensko-česká komise historiků, 2004, s. 349-412.

GONĚC, Vladimír: Představy slovenských povstaleckých složek o státoprávním uspořádaní v souvislostech evropského odboje. In: Slovensko na konci druhej svetovej vojny. Bratislava: Historický ústav SAV, 1994, s. 159-162.

HANZLÍK, František: Velitelský sbor Čs. armády na Slovensku jako objekt záujmu Vojenského obranného zpravodajství v letech 1945-1948. In: Vojenská história, r. 1999, č. 4, s. 55-71.

HAVLÍČEK, Juraj.: Politický zápas o armádu na Slovensku 1945-48. In: BARNOVSKÝ, Michal (ed.): Od diktatúry k diktatúre. Bratislava: VEDA, 1995, s. 40-45. ISBN 80-224-0407-1

HAVLÍČEK, Juraj: Začleňovanie armády a vojenskej správy na Slovensku do rámca česko-slovenskej brannej moci (január-máj 1945). In: Záverečná fáza druhej svetovej vojny a oslobodenie Slovenska. Bratislava: VHÚ, 1996, s. 189-195.

HLAVA, Bohuslav: Ján Ševčík. In: PEŠEK, Jan a kolektív: Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 313-315.

HLAVOVÁ, Viera: Parlamentné voľby na Slovensku v roku 1946. In: BARNOVSKÝ, M. – IVANIČKOVÁ, E. (ed.): Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe. Bratislava: VEDA, 1998, s. 80-87.

HODŽA, Milan: Federácia v strednej Európe. Bratislava: Kalligram, 1997, 360 s. ISBN 80-7149-161-6

HOLZER, Gejza: Zjazd mladej agrárnej generácie roku 1933. In: Historický časopis, r. 1992, č. 5, s. 557-561.

CHALUPA, Vlastislav: Communism in a free society. Chicago: Czechoslovak Foreign Institute in Exile, 1958, 87 s.

JABLONICKÝ, Jozef: Fragment o histórii. Bratislava: Kalligram, 2009, 600 s. ISBN 978-8101-242-6

JABLONICKÝ, Jozef: Generálni tajomníci Demokratickej strany z parlamentu do väzenia. In: Politické vedy, r. 1998, č. 1, s. 6-41.

JABLONICKÝ, Jozef: Kriminalizovanie Demokratickej strany – prípad Obuch a spol. In: Quo vadis Slovensko?, r. 1996, s. 65-72.

JABLONICKÝ, Jozef: Kuriér Rudolf Komandera. In. Podoby násilia. Bratislava: Kalligram, 2000, s. 51-75

JABLONICKÝ, Jozef: Povstanie bez legiend. Bratislava: Obzor, 1990, 360 s. ISBN 80-215-0077-8

JABLONICKÝ, Jozef: Príprava a vznik Slovenskej národnej rady. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): Pohľady na slovenskú politiku. Bratislava: VEDA, 2000, s. 366-396.

JABLONICKÝ, Jozef: Slovensko na prelome. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, 444 s.

JABLONICKÝ, Jozef: Z ilegality do povstania. Bratislava: Epocha, 1969, 532 s.

JAURA, Zdeno: K monopolizácii priemyslu na Slovensku po roku 1945. In: Ekonomický časopis, r. 1991, s. 454-467.

KAPLAN, Karel: Nekrvavá revoluce. Praha: Mladá fronta, Praha 1993, 429 s. ISBN 80-204-0145-8

KAPLAN, Karel: Pět kapitol o Únoru. Brno: Doplněk, 1997, 560 s. ISBN 80-85765-73-X

KAPLAN, Karel: Pravda o Československu 1945-1948. Brno: Panorama, 1990, 248 s. ISBN 80-7038-193-0

KAPLAN, Karel: Znárodnení a socializmus. Praha: Práce, 1968, 264 s.

KARVAŠ, Imrich: Na čo autonomisti nemyslia. In: CHMEL, Rudolf (ed.): Slovenská otázka v 20. storočí. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 154-157.

KOCIAN, Jiří: Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948. Organizace, program, politika. Brno: Doplněk, 2002, 264 s. ISBN 80-7239-138-0

KOČOVÁ, Kateřina – KUČERA, Jaroslav: „Sich richten statt unser und deshalb richten Sie hart“. Die Abrechnung mit deutschen Kriegsverbrechern in der Tschechoslowakei. In: Transnationale Vergangenheitspolitik. Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechern in der Europa nach dem Zweiten Weltkrieg. Sonderdruck. Gettingen: Wallstein Verlag, 2006. ISBN 978-3-89244-940-9

KOPEČEK, Lubomír: Konfliktní linie slovenské společnosti v první polovině 20. století. In: Politologická revue, r. 2000, č. 7, s. 41-59.

KVETKO, Martin: Demokratická strana s roľníctvom. In: Za slobodu roľníka. Bratislava: Ústredný sekretariát DS, 1947, s. 3-17.

KVETKO, Martin: Dohody o štátoprávnom usporiadaní Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti. Bratislava: Elán, 1991, 71 s. ISBN 80-5331-05-5

KVETKO, Martin: Kto sabotuje Pozemkovú reformu. Bratislava: Ústredný sekretariát DS, 1946, 24 s.

KVETKO, Martin: Na prelome dvoch epoch. In: KVETKO, Martin – LIČKO, John, Miroslav (ed.): Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní. Toronto: Stála konferencia slovenských demokratických exulantov, 1976, s. 96-145.

KVETKO, Martin – LIČKO, John, Miroslav (ed.): Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní. Toronto: Stála konferencia slovenských demokratických exulantov, 1976, 436 s.

LACKO, Martin: Najhorlivejší pomocníci komunistov. Sväz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945-1948. In: PODOLEC, Ondrej (ed.): Február 1948 a Slovensko. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 519-556. ISBN 978-80-89335-07-7

LAUŠMAN, Bohumil: Kdo byl vinen? Viedeň: Vorwärts, 1950, 237 s.

Lexikón slovenských žien. Martin: Národný biografický ústav SNK, 2003, 288 s., ISBN 80-89023-30-4

LETTRICH, Jozef: 30 000 demokratov manifestovalo v Bratislave. Bratislava: Ústredný sekretariát DS, 1947, 13 s.

LETTRICH, Jozef: Dejiny novodobého Slovenska. Bratislava: Archa, 1993, 224 s. 80-7115-045-2

LETTRICH, Jozef: O Slovenskej národnej rade. Bratislava: Povereníctvo SNR pre informácie, 1945, 67 s.

LETTRICH, Jozef: Odboj a povstanie. In: KVETKO, Martin – LIČKO, John, Miroslav (ed.): Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní. Toronto: Stála konferencia slovenských demokratických exulantov, 1976, s. 62-95.

LETZ, Robert: Partizáni ako politický a mocenský činiteľ na Slovensku v rokoch 1945-1948. In: BIELIK, Peter – MULÍK, Peter (ed.): Dies Ater – Nešťastný deň 29. 8. 1944. Bratislava: Lúč, 1994, s. 31-40.

LETZ, Robert: Slovensko v rokoch 1945-1948 na ceste ku komunistickej totalite. Bratislava: Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie, 1994, 244 s. ISBN 80-85293-03-X

LIČKO, Miloslav, John: Ako chutí cudzina. Bratislava: Kalligram, 1999, 792 s. ISBN 80-7149-272-8

LUŽA, Radomír: Czechoslovakia between democracy and communism 1918-1948. In: MAMATEY, Victor –LUŽA, Radomír (ed.): History of the Czechoslovak republic 1918-1948. Princetown: Princetown University press, 1973, s. 322-342.

MAJERÍKOVÁ, Milica: Príspevok k povojnovým perzekúciám Slovákov na severnom Spiši a hornej Orave. In: SOKOLOVIČ, Peter (ed.): Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938-1945. Bratislava 2008, s. 139-150. ISBN 978-80-89335-08-4

MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel a kolektiv: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. II. díl. Brno: Doplněk, 2005, 1801 s. ISBN 80-7239-179-8

MAREŠ, Petr: Čekání na Godota. Americká politika a volby v Československu v květnu 1946. In: Soudobé dějiny, r. 1997, č. 1, s. 7-25.

MATEJKIN, Stanislav: Stredné Slovensko a Demokratická strana v rokoch 1945-1948. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB, 2001, 94 s.

MEDVECKÝ, Matej: Prvá obeť Štátnej bezpečnosti. In: Pamäť národa, r. 2009, č. 1, s. 59 – 71.

MIČEV, Stanislav a kolektív: Slovenské národné povstanie 1944. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2009, 207 s. ISBN 978-80-970238-3-6

MIČKO, Peter: Ukrajinská povstalecká armáda (UPA) na Slovensku v roku 1946. In: Annales Historici Presovienses 6. Prešov: Inštitút histórie FF PU, 2006, s. 198-216.

MICHÁLEK, Slavomír: Rada slobodného Československa 1948-1960. In: Historický časopis, r. 1999, č. 3, s. 432-446.

MIŠEJE, František: Revolučnou cestou. Bratislava: ÚML ÚV KSS, 1988, 229 s.

MYANT R., Martin: Socialism and demokracy in Czechoslovakia 1945-1948. Cambridge: Cambridge University Press, 1981. 302 s., ISBN 0-521-2366681

MÚDRY, Michal: Milan Hodža v Amerike. Chicago: Geringer Press, 1949, 236 s.

MULÍK, Peter: Katolicizmus v politickom myslení predstaviteľov DS v rokoch 1945-1948. In: Slovensko na križovatke Európskych dejín po skončení II. sv. vojny. Bratislava: Bernoláková spoločnosť národného obrodenia a porozumenia, 1997, s. 9-22.

ORDYŁOWSKI, Marek: Wieś dolnośląska w latach 1945-1956. Władza a społeczeństwo. Wrocław: Akademia Wychowania Fizycznego, 1999, 273 s. ISBN 83-87389-33-1

OSUSKÝ, Štefan: Služba národu II. Bratislava: Štúrova evanjelická spoločnosť, 1947, 418 s.

PAULÍNY-TÓTH, Ján: Ako došlo k 14. marcu 1939. In: BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Robert – PODOLEC, Ondrej (ed.): Vznik Slovenského štátu. Bratislava: AEPress, 2008, 360 s. ISBN 978-80-88880-82-0

PAŽUR, Štefan: Protifašistický odboj na východnom Slovensku. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, 204 s.

PEHR, Michal: Československá strana lidová 1945-1946. Praha: Ústav soudobých dějin, 2003, 116 s.

PEKNÍK, Miroslav (ed.): Slovenské národné rady. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998, 201 s. ISBN 80-88878-25-X 6

PERSTICKÁ, Dagmar: Osobnosti. Brno: Státní vedecká knihovna, 1993, 435 s. ISBN 80-7051067-6

PEŠEK, Jan a kolektív: Aktéri jednej éry na Slovensku 1948:1989. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, 389 s. ISBN 80-7165-417-5

PEŠEK, Jan: Februárový prevrat na Slovensku. In: Soudobé dějiny, r. 1998, č. 2-3, s. 266-274.

PEŠEK, Jan: Formovanie bezpečnostného aparátu na Slovensku v priebehu roku 1945. In: Česko-Slovenská historická ročenka. Brno: Česko-Slovenská/Slovensko-Česká komise historiků, 1996, s. 139-145.

PEŠEK, Jan: Priebeh februárových udalostí na Slovensku. In: PODOLEC, Ondrej (ed.): Február 1948 a Slovensko. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 178-201. ISBN 978-80-89335-07-7

PEŠEK, Jan: Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948-1953. Bratislava: Veda, 1999, 204 s. ISBN 80-224-0575-2

PETRANSKÝ, A., Ivan: Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945-1946. Nitra: Garmond, 2001, 318 s.

PETRUF, Pavol: Správa francúzskeho generálneho konzula v Bratislave E. M. Manac`ha o kľúčových politických udalostiach na Slovensku počas československej vládnej krízy vo februári 1948. In: PEŠEK, Jan a kolektív: Kapitolami najnovších slovenských dejín. Bratislava: Historický ústav SAV, 2006, s. 89-114, ISBN 80-969623-6-1

POPAĎÁK, Pavol: Správne riešenie problému pozemkovej reformy. In: Demokratická strana a problémy dneška. Bratislava: Ústredný sekretariát DS, 1945, s. 24-27.

PREČAN, Vilém: Slovenský katolicizmus pred februárom 1948. Bratislava: Osveta, 1961, 274 s.

Proces s Dr. J. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu a obhajcu Ernesta Žabkaya. Bratislava: Tatrapress, 1990, 256 s. ISBN 80-85260-03-4

RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan: Slovenské národné orgány 1943-1968. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1973, 375 s.

RAŠLA, Anton: Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1969, 168 s.

RAŠKA, D. Francis: Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949-1961. Praha: Academia, 2009, 288 s. ISBN 80-200-1798-7

RIPKA, Hubert: Únorová tragedie. Brno: Atlantis, 1995, 304 s. ISBN 80-7108-098-5

Ročenka Provisorního národního shromáždení 1945-1946. Praha: Ministerstvo informací, 1946, 80 s.

ROKOSKÝ, Jaroslav. In: MEDVECKÝ, Matej (ed.): Posledné a prvé slobodné (?) voľby – 1946, 1990. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2006, s. 69-88.

ROSZKOWSKI, Wojciech: Cień Jałty. Warszawa: Museum Powstania Warszawskiego, 2006, 109 s. ISBN 83-60142-85-8

RYCHLÍK, Jan: Česi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1945-1992. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998. 556 s. ISBN 80-88880-11-4

RYCHLÍK, Jan: Pozemková reforma na Slovensku 1945-1950. In: Historický časopis. r. 1993, č. 4, s. 394-407.

RYCHLÍK, Jan: Zápisky Jána Lichnera z väzenia. In: Historický časopis, r. 1998, č. 1, s. 99-128.

RYCHLÍK, Jan: Z neznámych pamätí Jána Ursínyho. In: Historický časopis, r. 1992, č. 2, s. 240-252.

RYŠAVÝ, Vavro: Žilina a Slovenské národné povstanie. New York: Universum Sokol Publications, 1981, 175 s.

SEGEŠ, Dušan: Dvojkríž v siločiarach bieleho orla. Slovenská otázka v politike poľskej exilovej vlády za 2. svetovej vojny. Bratislava: VEDA, 2009, 530 s. ISBN 978-80-224-1037-3

SMUTNÝ, Jaromír: Svědectví prezidentova kancléře. Praha: Mladá fronta, 1996, 344 s.

Spiknutí proti republice. Praha: Ministerstvo vnitra, 1947, 39 s.

STAŠKO, Jozef: Slovensko po druhej svetovej vojne. Cambridge: Good Books, 1977, 64 s.

SYRNÝ, Marek: K organizačnej výstavbe a štruktúre KSS v rokoch 1945-1948. In: ŠMIGEĽ, Michal a kolektív: Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918-1989). Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB, 2007, s. 87-104.

SYRNÝ, Marek: Vznik a pôsobenie Demokratickej strany v SNP. In: LACKO, Martin (ed.): Slovenská republika (1939-1945) očami mladých historikov III. Trnava: Katedra histórie FF UCM, 2004, s. 359-377.

ŠČUREK, František: Emigrácia Slovákov z Poľska po roku 1945. In: Slováci v Poľsku III. Bratislava: Krajanské múzeum Matice slovenskej, 1995, s. 50-53.

ŠEVČÁK, Ladislav – DUHAJOVÁ, Zuzana: Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, 245 s. ISBN 80-223-1254-1

ŠIMUNIČ, Pavel: Povstalecká Slovenská národná rada. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): Pohľady na slovenskú politiku. Bratislava: VEDA, 2000, s. 397-417.

ŠMIGEĽ, Michal: Činnosť a propaganda oddielov ukrajinskej povstaleckej armády (tzv. banderovcov) na území Slovenska v roku 1946. In: MEDVECKÝ, Matej (ed.): Posledné a prvé slobodné (?) voľby – 1946, 1990. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2006, s. 31-55.

ŠMIGEĽ, Michal – KRUŠKO, Štefan: Opcia. Proces opcie a presídlenia občanov Československa do ZSSR na základe československo-sovietskej dohody z 10. jula 1946. Prešov: Koordinačný výbor reoptantov Slovenskej republiky, 2005, 280 s. 74-91. ISBN 80-969380-4-5

ŠPETKO, Jozef.: Líšky kontra ježe. Slovenská politická emigrácia 1948-1989. Bratislava: Kalligram, 2002, 349 s., ISBN 80-7149-437-2

Štatistická príručka Slovenska 1947. Bratislava: Štátny plánovací a štatistický úrad, 1947, 390 s.

ŠTEFANSKÝ, Michal: Medzinárodné súvislosti „protištátneho sprisahania na Slovensku“ v roku 1947. In: Quo vadis Slovensko?, r. 1996, č. 1, s. 60-64.

ŠUTAJ, Štefan: Košice a občianske politické strany v rokoch 1945-1948. In: Človek a spoločnosť (internetový časopis), r. 1999, č. 3. (http://www.saske.sk/cas/archiv/3-99/index.html)

ŠUTAJ, Štefan: Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945-1948. Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku. Bratislava: VEDA, 1993, 198 s. ISBN 80-224-0209-5

ŠUTAJ, Štefan: Nútená výmena, resp. vysídlenie Maďarov zo Slovenska. Plány a skutočnosť. In: BRANDES, Detlef - IVANIČKOVÁ, Edita – PEŠEK, Jan (ed.): Vynútený rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou. Bratislava: Veda, 1999, s. 203-217.

ŠUTAJ, Štefan: Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944-1948. Bratislava: Veda, 1999, 294 s.

ŠUTAJ, Štefan: Príprava nového programu Demokratickej strany roku 1947. Historický časopis, r. 1998, č. 2, s. 294-318.

ŠUTAJ, Štefan: Ukrajinská otázka v činnosti politických strán na Slovensku (1944-1948). In: Historica Carpathica, r. 1989, s. 51-75.

ŠUTAJ, Štefan: Začiatky činnosti Demokratickej strany na oslobodenom území v období do jej prvého zjazdu. In: Človek a spoločnosť (internetový časopis), r. 1998, č. 1. (http://www.saske.sk/cas/archiv/1-98/index.html)

TEREN, Štefan: Národohospodár Peter Zaťko spomína. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1994, 286 s. ISBN 80-7140-036-X

TAKÁČ, Ladislav: V službách demokracie. Banská Bystrica: Polygrafia Gutenberg, 2006, 203 s. ISBN 80-969527-0-6

THURZO, Ivan: Rozpomienky. Martin 1963, 853 s. (rukopis)

TOMASZEWSKI, Jerzy: Cesta komunistických stran k moci ve střední Evropě. In: Soudobé dějiny, r. 1998, č. 2-3, s. 209-237.

URSÍNY, Ján: Cesta Demokratickej strany. Bratislava: Ústredný sekretariát Demokratickej strany, 1945, 19 s.

URSÍNY, Ján: Spomienky na SNP. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1994, 124 s. ISBN 80-7140-046-7

URSÍNY, Ján: Z môjho života. Martin: Matica slovenská, 2000, 235 s. ISBN 80-7090-570-0

VADKERTY, Katalin: Maďarská otázka v Československu 1945-1948. Bratislava: Kalligram, 2002, 864 s. ISBN 80-7149-495-X

VANAT, Ivan: Narysy novitňoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny. II. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985, 332 s.

VARINSKÝ, Vladimír: Politické akcie Ferdinanda Ďurčanského za obnovu slovenskej štátnosti do roku 1948. In: Acta Historica Neooliensia č. 4. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB, 2000 s. 118-129.

VARTÍKOVÁ, Marta: Od Košíc po Február. Bratislava: Obzor, 1968, 200 s.

VNUK, František: Slovensko v rokoch 1945-1948. I. zväzok. Toronto: Zahraničná Matica slovenská, 1994, 362 s.

VRABLIC, Emil: Náčrt presídlenia časti Slovákov z Maďarska do Československa v rokoch 1946-1948. In: BALÁŽOVÁ, Eva – GRÁCOVÁ, Gizela (ed.): Slováci v Maďarsku. Martin: Matica slovenská, 1994, 267-285.

ZÁDĚRA, Vladimír: Deset let parlamentní reptrospektivy 1935-1945. Praha: Ministerstvo informací, 1948, 128 s.

ZAŤKO, Peter: Postavenie Slovenska v Československu. In: CHMEL, Rudolf (ed.). Slovenská otázka v 20. storočí. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 123-132.

ZAVACKÁ, Katarína: Zodpovednosť Jozefa Tisu. In: BYSTRICKÝ, V. – FANO, Š (ed.): Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Bratislava: Historický ústav SAV, 1992, s. 221-223.

ZEMKO, Milan: Slovenská stranícka scéna v rokoch 1945-1948. In: Quo vadis Slovensko?, r. 1996, č. 1, s. 49-59

ŽATKULIAK, Jozef: Národné výbory na Slovensku od mája 1946 do februára 1948. In: Slovenská archivistika, r. 1986, č. 1, s. 29-49.

ŽUFFA, Cyril: Aprílová dohoda a parlamentné voľby 1946 v kontexte času a vývoja. In: Slovensko na križovatke Európskych dejín po skončení II. sv. vojny. Bratislava: Bernoláková spoločnosť národného obrodenia a porozumenia, 1997, s. 49-57.

ŽÁČEK, Pavel: Agent, ze kterého se dalo žít. In: MEDVECKÝ, Matej (ed.): Posledné a prvé slobodné (?) voľby – 1946, 1990. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2006, s. 102-159. ISBN 80- 96929-65-8

INTERNETOVÉ ZDROJE

http://www.psp.cz/eknih/1945pns/rejstrik/vybory.htm
http://www.psp.cz/eknih/1946uns/rejstrik/vybory1.htm
http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/003schuz/s003001.htm
http://www.edejiny.cz/readarticle.php?article_id=82

SPOMIENKY PAMÄTNÍKOV

Emil Dohnanec
Jaroslav Fabok
Milan Hodža
Jozef Kukuča
Jozef Mikuláši
Fedor Thurzo

SLOVENSKÍ DEMOKRATI ´44-48

Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944-1948
MAREK SYRNÝ

Recenzenti:
Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
Prof. PaedDr. Štefan Šutaj

Jazyková úprava:
PaedDr. Miroslav Kmeť

Grafická úprava:
Ivan Kocák

Tlač:

Fotografie:
Archív Múzea SNP

Vydavateľstvo:
Múzeum Slovenského národného povstania
www.muzeumsnp.sk

1. vydanie

© Múzeum Slovenského národného povstania
ISBN .....